

**T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI PROGRAMI**

MANİSALI BİRRÎ'NİN 50 (ELLİ) GAZELİNİN ŞERHİ

Şeymanur İNCİ AKTAŞ

**Danışman
Prof. Dr. Kenan ERDOĞAN**

MANİSA-2018

**T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI PROGRAMI**

MANİSALI BİRRİ'NİN 50 (ELLİ) GAZELİNİN ŞERHİ

Şeymanur İNCİ AKTAŞ

**Danışman
Prof. Dr. Kenan ERDOĞAN**

MANİSA-2018

	T.C. MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu	FRYL-031
	YÜKSEK LİSANS EĞİTİMİ FORMLARI Tez Savunma Sınavı Tutanağı	Yayınlanma Tarihi	26/03/2018
		Revizyon No/Tarih	2/23/03/2018
		Sayfa	1/1

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 06.08.2018 tarih ve 27/25 sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Manisa Celal Bayar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin 9. Maddesi gereğince Enstitümüz Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Yüksek Lisans Programı öğrencisi Şeymanur İNCİ AKTAŞ'ın "Manisalı Birri'nin 50 (Elli) Gazelinin Şerhi" konulu tezi incelenmiş ve aday 27.08.2018 tarihinde saat 14:00'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra ⁹⁰ dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI olduğuna OY BİRLİĞİ
DÜZELTME yapılmasına * OY ÇOKLUĞU
RED edilmesine ** ile karar verilmiştir.

ÜYE
Dr. Öğr. Üyesi BİLAL ELBİR

BAŞKAN
Prof. Dr. Kenan E. Acem
by

ÜYE
Dr. Öğr. Üyesi Emre İNCE

Evet

Hayır

Tez, burs, ödül veya Teşvik programına (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir.

Tez, mutlaka basılmalıdır.

Tez, mevcut haliyle basılmalıdır.

Tez, gözden geçirildikten sonra basılmalıdır.

Tez, basımını gereksizdir.

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir. İkinci tez savunma sınavında da başarısız olan öğrencinin Enstitü ile ilişkisi kesilir.

** Bu halde adayın Enstitü ile ilişkisi kesilir.

Hazırlayan
Enstitü Sekreteri

Onaylayan
Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Manisalı Birrî'nin 50 (Elli) Gazelinin Şerhi” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

07/07/2018

Şeymanur İNCİ AKTAŞ

ÖZET

MANİSALI BİRRÎ'NİN 50 (ELLİ) GAZELİNİN ŞERHİ

Çalışmamızın asıl konusunu; XVII. yüzyılın ikinci yarısı ile XVIII. yüzyılın ilk yarısında yaşamış, Nâbî ve Seyyid Vehbî gibi dönemin önemli şairlerin şiir meclisinde bulunmuş, Mevlevî Şeyhi Manisalı Birrî Mehmed Dede'nin Dîvânı'ndan seçtiğimiz elli gazelin şerhi oluşturmaktadır. Birrî, kendisini tasavvuf alanında geliştirmiş bir şairdir. Dolayısıyla gazellerindeki tasavvuf izlerini de çalışmamızda belirtmeye çalıştık. Amacımız, çok yönlü bir şair olan Birrî'nin hayal âleminin kapılarını aralamak, o dünyaya girebilmek ve eski edebiyat tutkunlarının da o atmosferde gezmesini sağlayabilmektir. Bu yüzden şairin engin sanatkârlığının ürünleri olan gazellerini şerh etmeye azmettik.

Çalışmamız, üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Birrî'nin yaşadığı dönem; sosyal, siyasî, kültürel ve edebî yönlerden değerlendirilmiştir. İkinci bölümde; şairin hayatı, eserleri ve edebî şahsiyeti hakkında bilgiler verilmiştir. Üçüncü bölümde ise "şerh" kavramı üzerine genel ve muhtasar bir açıklama yapıldıktan sonra şairin dîvânından seçilen elli gazelin şerhine geçilmiştir.

Şerh çalışması için şairin hayal ve imge dünyasını yansıtan gazeller seçtik. Ayrıca şairin dönemine dair ipuçları taşıyan gazeller olmasına özen gösterdik. Şerhlerde gazelleri, öncelikle orijinal harflerle bütün olarak yazdık. Akabinde gazelleri, transkripsiyon alfabesi ile yazılmış olarak verdik. Sonrasında gazelleri, beyit beyit şerh etmeye çalıştık. Beyitte geçen kelimelerle ilgili lugatçe hazırladık ve bu doğrultuda beyiti, günümüz Türkçesi ile nesre aktardık. Daha sonra şerh etmeye başladık. Şerh çalışması esnasında; mazmunlara, kelimelerin tasavvufî anlamlarına, klasik şiirdeki diğer kullanım alanlarına ve beyit içerisinde anlamsal bağ kurdukları öğelere dikkat etmeye çalıştık. Şairin şiir dünyasından hareketle yaptığımız açıklamaların sonunda ise elimizden geldiğince beyitlerdeki edebî sanatları izah etmeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Birrî Mehmed Dede, Manisa, Gazel, Şerh, Klasik Türk Edebiyatı, Tasavvuf.

ABSTARCT

THE COMMENTARY OF BİRRÎ FROM MANISA'S 50 (FIFTY) GHAZELS

The main theme of our work consist the commentary of fifty ghazels that we chose from the Divan of Birri Mehmed Dede from Manisa, who the sheikh of mevlevi and lived in the second half of the 17th century and the first half of the 18th century and were found in the poetry council of important poets such as Nâbî and Sayyid Vehbi. Birrî is a poet who developed himself in the field of Sufism. Therefore, we tried to clarify the traces of Sufism in his ghazels in our study. Our aim is to open the gates of the dream world of Birri, a multi-faceted poet, to enter into that the world and to enable that old literary enthusiasts to travel in that atmosphere. Therefore, we resolved to comment the ghazels which is the products of the poet's vast craftsmanship.

Our work consists of three main parts. In the first part, the period when Birri lived was evaluated in terms of social, political, cultural and literary aspects. In the second part, information about the life, works and literary personality of the poet is given. As for in the third chapter, after a general and brief explanation was been made on the concept of "commentary", the fifty gazelles selected from the divan of the poet were passed on to the commentary.

For the study of commentary, we chose the ghazels that reflect the poet's dream and image world. We also took care to make sure that there were ghazels bearing clues to the poet's era. In the commentaries, we first wrote ghazels in the original letters as a whole. Subsequently, we gave the ghazels, written in transcription alphabet Then we tried to comment the ghazels. We prepared a dictionary for the words in the couplet and for this purpose, we transferred the couplet with today's Turkish. Then we started to comment.

During the commentary study, we have tried to pay attention to the mazmunas (a stereotyped expression that has a certain meaning in it), to the mystical meanings of the words, to the other usage areas of the classical poetry, and to the items in which they have semantically linked to in the couplet. At the end of the explanations we made with the poet's world of poetry, we attempted to explain the literary arts in the couplets as much as we could possible.

Key Words: Birri Mehmed Dede, Manisa, Ghazel, Commentary, Classical Turkish Literature, Sufism.

ÖNSÖZ

Türk edebiyatı, XVI. yy.da kendine has bir üslup oluşturmaya başlamıştır. Birrî Mehmed Dede'nin yaşamış olduğu XVII. ve XVIII. yy.da da ülkenin yaşamış olduğu birtakım sosyal, siyasî ve ekonomik buhranlara rağmen gelişme kaydetmeye devam etmiştir. Hatta artık edebiyatımız bu yüzyıllarda, asırlardır kendine temel kaynak olarak addettiği İran edebiyatı ile boy ölçüşecek hâle gelmiştir. Bu dönem şairlerinin bazıları, eserlerinde açıkça bu durumu dile getirmişlerdir. Çalışmamıza konu olan şairimiz Birrî Mehmed Dede, işte böyle bir devrin edebî ve kültürel coğrafyası içerisinde yoğrulmuş ve bu atmosfer dâhilinde eserlerini meydana getirmiştir. Birrî, şiirlerinde hem divan edebiyatının mazmunlarını, tür ve biçimlerini kullanmış hem de mutasavvıf kimliğini eserlerine başarılı bir şekilde yansıtmıştır. Bu bakımdan diyebiliriz ki Birrî; tasavvufî beyitleri, kendi muazzam imge dünyası ile zenginleştirmiş ve onlara yeni anlamlar yüklemiştir.

Bu çalışmamız, Manisalı Birrî Mehmed Dede'nin bilinen iki eserinden biri olan Dîvânı'ndan seçtiğimiz elli gazelin şerhi üzerinedir. Çalışmamızın ilk bölümünde "Manisalı Birrî Mehmed Dede'nin Devrinin Genel Özellikleri"nden bahsettik. Bu bölümü, iki alt başladık halinde ele aldık. Devrin sosyal-siyasî ve kültürel-edebî durumlarından bahsetmeye çalıştık. İkinci bölüme, "Birrî Mehmed Dede'nin Hayatı, Eserleri ve Edebî Şahsiyeti" adını verdik. Bu bölümü de birtakım alt başlıklara ayırdık. Genel olarak söylemek gerekirse ikinci bölümde şairin hayatı, edebî kişiliği, şairin şairliğiyle ilgili kaynaklarda söylenenler, şiir anlayışı, tesirinde kaldığı şairler, nazireleri ve eserlerinden söz ettik. Son bölüm olan üçüncü bölümde ise iki ana başlık vardır. İlk olarak "şerh" kavramından söz açtık ve Birrî Mehmed Dede'nin gazellerinin şerhi üzerine birtakım sözler söyledik. Sonrasında ise çalışmamızın asıl konusu olan elli gazelin şerhini yapmaya çalıştığımız bölüm gelmektedir. Şairin toplam iki yüz altı tane gazeli mevcuttur. Biz şerh edeceğimiz gazelleri seçerken şairin imge dünyasını çarpıcı bir şekilde yansıttığı gazellere yönelmeye çalıştık.

Şerh çalışmamızda, Rasih Erkul tarafından 1992 yılında Konya'da hazırlanan "Birrî Mehmed Dede (Manisalı) Hayatı-Edebî Kişiliği ve Dîvânı'nın Tenkidli Metni" adlı doktora tezinden faydalanılmıştır. Metinler, tarafımızca Birrî Dîvânı'nın Manisa nüshası ile karşılaştırılmış ve kontrol edilmiştir. Rasih Erkul'dan farklı olarak okuduğumuz kısımlar, metnin altında dipnot olarak verilmiştir. Çalışmamızda

kullandığımız nazım tür ve şekilleri ve bunların sıra numaraları verilirken yapılan bu doktora tezi dikkate alınmıştır. Birrî Mehmed Dede ile ilgili ayrıca iki yüksek lisans tezi de yapılmıştır. Bunlardan birincisi, Zeynep Şimşek Umaç'ın Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü dahilinde 2005 yılında tamamlamış olduğu "Birrî Mehmed Dede'nin Bülbüliyye Adlı Eseri Üzerine Cümle Bilgisi İncelemesi (Metin-Sözlük)" adlı yüksek lisans tezidir. Diğer yüksek lisans tezi ise Mine Karaca tarafından 2008 yılında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü dahilinde hazırlanan "Birrî Mehmet Dede Dîvânı'nın Muhtevâ İncelemesi" adlı tezdır. Çalışmamızda zaman zaman bu tezlerden de faydalandık.

Şerh çalışması yaptığımız beyitler verilirken transkripsiyon harfleri kullanılmıştır. İmlâ konusunda Türk Dil Kurumu tarafından basılan Yazım Kılavuzu, özellikle Osmanlıca kelimelerin yazım ve imlâsında İsmail Ünver'in "Çeviriyazı'da Yazım Birliği Üzerine Öneriler" makalesi ve Osmanlıca kelimelerin anlamlarını vermek için Ferit Devellioğlu'na ait Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, çalışmamıza temel kaynak olmuştur. Bunların yanı sıra daha birçok sözlükten faydalanılmış olup bunlar kaynakçada verilmiştir. Özel isimlerde kelimelerin orijinal şekline bağlı kalınmıştır.

Çalışmamız, sürekli bir devinim içerisinde olan sosyal ve kültürel yaşam, edebî zevk ve anlayışlar nedeniyle anlaşılması güçleşen duygu, düşünce ve hayal dünyasını bir nebze dahi olsa anlaşılır kılmaya; her bir kelimesinden yayılan aşk kokusunun, her bir cümlesinden dökülen alın teri, emek ve özverinin hissedilebilmesine yöneliktir. Aynı zamanda bu çalışmamızda Birrî'nin, devri içerisindeki değerini ve önemini ortaya koyma gayretinde olduk. Onun nâzik ve zarif şiir dili ve anlayışını daha geniş kitlelere duyurma gayreti sarf ettik.

TEŞEKKÜR METNİ

Çalışmamın konusunu seçmemde bana yardımcı olan, beni bu zorlu sürecin her safhasında engin bilgisiyle yönlendiren, karşılaştığım güçlükler karşısında bana yol gösteren ve benden hiçbir yardımını esirgemeyen tez danışmanım, muhterem hocam Prof. Dr. Kenan ERDOĞAN'a;

Çalışmalarım sırasında beni 2210-A Yurt İçi Yüksek Lisans Programı dâhilinde maddî açıdan destekleyen, bilimin, bilim insanının destekçisi olan TÜBİTAK'a;

Öğrenim hayatım boyunca beni maddi ve manevi olarak destekleyen ve hep yanımda olan kıymetli annem ve babam Saliha-Mehmet İNCİ'ye;

Çalışmalarım süresince manevi desteğini her zaman hissettiğim kıymetli eşim Bayram AKTAŞ'a;

Benim bu günlere gelmemde üzerimde emeği olan tüm öğretmenlerime yürekten teşekkürü bir borç bilirim.

Şeymanur İNCİ AKTAŞ

Manisa, 2018

KISALTMALAR DİZİNİ

age.	Adı geçen eser
a.i.	Arapça isim
a.i.c.	Arapça ismin cemi
a.s.	Arapça sıfat
a.s.c.	Arapça sıfatın cemi
AKM	Atatürk Kültür Merkezi
anat.	Anatomi
astr.	Astronomi
AÜY	Atatürk Üniversitesi Yayınları
b.	Beyit
bkz.	Bakınız
bot.	Botanik
C.	Cilt
coğ.	Coğrafya
çev.	Çeviren
der.	Derleyen
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı
Dr.	Doktor
f.b.s.c.	Farsça birleşik sıfatın cemi
f.e.zf.	Farsça edat zarf
f.i.	Farsça isim
f.s.	Farsça sıfat
fel.	Felsefe
fık.	Fıkıh
G.	Gazel
FİAV	Farukiye İlim Yayma ve Araştırma Vakfı
HÜ	Hacettepe Üniversitesi
haz.	Hazırlayan
huk.	Hukuk
Hz.	Hazret-i
İA	İslam Ansiklopedisi
İÜFE	İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü

K.	Kaside
KBY	Kültür Bakanlığı Yayınları
matb.	Matbaası
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
mec.	Mecâzen
nşr.	Neşreden
Prof.	Profesör
s.	Sayfa
S.	Sayı
s.a.v.	Sallallahü Aleyhi Vessellem
sad.	Sadeleştiren
t.f.	Türkçe fiil
t.i.	Türkçe isim
tas.	Tasavvuf
TDK	Türk Dil Kurumu
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
terc.	Tercüme
TEV	Türk Eğitim Vakfı
TOEM	Tarihi Osmani Encümeni Mecmuası
TTK	Türk Tarih Kurumu
Tübar	Türklük Bilimi Araştırmaları
UÜ	Uludağ Üniversitesi
Yay.	Yayınlar

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	vii
ABSTRACT.....	viii
ÖN SÖZ.....	ix
TEŞEKKÜR METNİ.....	xi
KISALTMALAR.....	xii
İÇİNDEKİLER.....	xv

GİRİŞ

MANİSALI BİRRÎ MEHMED DEDE'NİN YAŞADIĞI DEVRİN GENEL ÖZELLİKLERİ

1. DEVRİN SOSYAL VE EKONOMİK DURUMU.....	1
2. DEVRİN KÜLTÜREL EDEBÎ DURUMU.....	5

BİRİNCİ BÖLÜM:

MANİSALI BİRRÎ MEHMED DEDE'NİN HAYATI, EDEBÎ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

1.1. BİRRÎ MEHMED DEDE'NİN HAYATI.....	10
1.2. BİRRÎ MEHMED DEDE'NİN EDEBÎ ŞAHSİYETİ.....	15
1.2.1. Birrî'nin Şairliğiyle İlgili Kaynaklarda Söylenenler.....	15
1.2.2. Birrî'nin Şiir Anlayışı.....	16
1.2.3. Birrî'nin Tesirinde Kaldığı Şairler ve Nazireleri.....	17
1.3. BİRRÎ MEHMED DEDE'NİN ESERLERİ.....	19
1.3.1. Bülbüliyye.....	19
1.3.2. Dîvân.....	21

İKİNCİ BÖLÜM:

"ŞERH" KAVRAMI ÜZERİNE VE BİRRÎ MEHMED DEDE DÎVÂNI'NDAN SEÇİLEN ELLİ GAZELİN ŞERHİ

2.1. "ŞERH" KAVRAMI VE BİRRÎ MEHMED DEDE'NİN GAZELLERİNİN ŞERHİ ÜZERİNE.....	25
---	----

2.2. BİRRÎ MEHMED DEDE DÎVÂNINDAN SEÇİLEN ELLİ GAZELİN ŞERHİ.....	29
2.2.1. Gazel 1.....	29
2.2.2. Gazel 2.....	38
2.2.3. Gazel 3.....	49
2.2.4. Gazel 4.....	68
2.2.5. Gazel 5.....	78
2.2.6. Gazel 6.....	88
2.2.7. Gazel 7.....	104
2.2.8. Gazel 8.....	118
2.2.9. Gazel 9.....	129
2.2.10. Gazel 10.....	142
2.2.11. Gazel 11.....	151
2.2.12. Gazel 12.....	162
2.2.13. Gazel 13.....	174
2.2.14. Gazel 14.....	190
2.2.15. Gazel 15.....	199
2.2.16. Gazel 16.....	213
2.2.17. Gazel 17.....	225
2.2.18. Gazel 18.....	235
2.2.19. Gazel 19.....	244
2.2.20. Gazel 20.....	255
2.2.21. Gazel 21.....	267
2.2.22. Gazel 22.....	279
2.2.23. Gazel 23.....	293
2.2.24. Gazel 24.....	304
2.2.25. Gazel 25.....	314
2.2.26. Gazel 26.....	327
2.2.27. Gazel 27.....	340
2.2.28. Gazel 28.....	352

2.2.29. Gazel 29.....	362
2.2.30. Gazel 30.....	374
2.2.31. Gazel 31.....	383
2.2.32. Gazel 32.....	394
2.2.33. Gazel 33.....	407
2.2.34. Gazel 34.....	415
2.2.35. Gazel 35.....	428
2.2.36. Gazel 36.....	439
2.2.37. Gazel 37.....	449
2.2.38. Gazel 38.....	458
2.2.39. Gazel 39.....	468
2.2.40. Gazel 40.....	478
2.2.41. Gazel 41.....	488
2.2.42. Gazel 42.....	499
2.2.43. Gazel 43.....	508
2.2.44. Gazel 44.....	518
2.2.45. Gazel 45.....	529
2.2.46. Gazel 46.....	539
2.2.47. Gazel 47.....	550
2.2.48. Gazel 48.....	559
2.2.49. Gazel 49.....	570
2.2.50. Gazel 50.....	580
SONUÇ.....	591
KAYNAKÇA.....	594
DİZİN.....	608

GİRİŞ :

MANİSALI BİRRÎ MEHMED DEDE'NİN DEVRİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ

Birrfî Mehmed Dede'nin Dîvânı'na ve gazellerinin şerhlerine vâkıf olabilmek için öncelikle şairin yaşadığı devrin sosyal, siyâsî, kültürel ve edebî durumundan haberdar olmak gerekmektedir.

1. Devrin Sosyal ve Siyâsî Durumu :

Birrfî Mehmed Dede, XVII. yüzyılın ikinci yarısıyla XVIII. yüzyılın ilk yarısında yaşamıştır. Şair; IV. Mehmed (1648-1687), II. Süleyman (1687-1691), II. Ahmed (1691-1695), II. Mustafa (1695-1703), III. Ahmed (1703-1730)'in hükümdarlıklarına şahitlik etmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu, III. Mehmet ile XVII. yüzyıla girer. Devletin iç ve dış siyasetini sarsan halkın başlattığı Celâlî isyanlarından dolayı, Avusturya'daki savaşa son verilerek 1606 tarihinde Osmanlı'nın önceki dönemlerdeki üstünlüğünü yitirmeye başlayacağı Zitvatorok Antlaşması imzalanır. Bununla birlikte de Osmanlı Devleti, duraklama devrinin sarsıntılarında birini görmüş olur.

Osmanlı Devleti için XVII. yüzyıl, duraklama ve hatta ardından artık gerilemeye yüz tutmuş bir dönemdir. XVI. yüzyılın Kanûnî Sultan Süleyman ile zirveye ulaştığı görkemli ve gösterişli günleri, artık geride kalmıştır. Bu yüzyılda yukarıda örneğini verdiğimiz birçok ayaklanma çıkmıştır. Bu ayaklanmaların temelinde halkın dirliğinin bozulması yatmaktadır. Bunun yanı sıra Osmanlı'nın duraklama dönemine girmesiyle birlikte çıkarıcı insanlar da boy göstermeye başlamış, bunların bir kısmı da halkı kışkırtmıştır. İçerdeki bozukluk, doğal olarak dıştaki siyâsî ilişkilerin de bozulmaya yüz tutmasına sebep olmuştur. Artık bu dönemde devlet yönetiminde ve ekonomide birtakım bozulmalar meydana gelmeye başlamıştır. Kısaca dönemin sosyal ve siyasi durumuna bakacak olursak XVII. yüzyıl; devlet yönetiminde disiplin ve koordinasyonun bozulduğu, sık sık halkın isyan çıkarıp ayaklandığı, otoritenin sarsıldığı hatta ortadan kalktığı, saray kadınları, yeniçeri ocağı ve saray ağalarının hüküm sürmeye başladığı başıbozuk bir dönemdir. Dördüncü Murad döneminde (1623-1640) bu bozulmalar, oldukça sert olan tedbir ve icraatlar ile önlenip otorite sağlansa da bu durum, çok uzun sürmez. Sultan İbrahim

döneminde saltanat, yeniden sallanmaya başlar. Daha sonra Sultan İbrahim tahttan indirilir, yerine IV. Mehmed getirilir. Fakat bu dönemde sadrazamlığa getirilen Köprülüler, padişahı gölgede bırakmışlar ve devleti yükselişe geçirmişlerdir. Köprülüler devrinde, kaybedilen devlet otoritesi yeniden kurulur. Bu dönemin en büyük zaferlerinden biri olan 24 yıl süren Girit Savaşı yapılır.

Sultan İbrahim'in tahttan indirilmesiyle padişah olan IV. Mehmed döneminde Lehistan Seferi yapılmıştır. Lehistan hududundaki ilk işgal, muhafızları tarafından terk edilmiş olan İzvance Palangası'nın işgalidir. Bu işgalin ardından Selim Giray tarafından Bar Kalesi alınmıştır. 1672 tarihinde Kamaniçe Kalesi kuşatılmış bu başarıyı İlbav Kalesi'nin alınışı ve Bucaş Palangası'nın ele geçirilişi izlemiştir. Leh kale ve palangalarının büyük bir hızla ardı ardına düşmesi üzerine panikleyen Lehistan Kralı barış istemiş ve Lehistan'ın bağımsızlığına büyük zararlar getiren Bucaş Muahedesi imzalanmıştır. 1672 tarihinde başlayıp uzun yıllar devam eden Lehlilerle mücadele esnasında Fazıl Ahmed Paşa, Şişman İbrahim Paşa, Şeytan İbrahim Paşa, Merzifonî Kara Mustafa Paşa serdarlık görevinde bulunmuşlardır. 1677 tarihinde Şeytan İbrahim Paşa serdarlığında ilk Moskof Seferi düzenlenmiş ve Çehrin Kalesi kuşatılmıştır (Uzunçarşılı, 1951: C. III, 431-439).

Bu yüzyılda Avusturya Seferi ile Osmanlı Devleti, gerileme dönemine adım atmıştır. Avusturya hakimiyetine karşı gelen Orta Macar beyinin oğlu Tököli İmre, Avusturyayla bir süre mücadele etmiş fakat muvaffak olamamıştır. Bu yenilginin akabinde Osmanlı himayesi altına girmek isteyen Töklü İmre'nin bu isteği, Sadrâzâm Fâzıl Ahmed Paşa tarafından kabul edilmemiştir. Fakat Fâzıl Ahmed Paşa'nın vefatından sonra Tököli İmre, Vezir-i Âzam Kara Mustafa Paşa'dan himaye istemiş ve Kara Mustafa Paşa'ya takdim ettiği değerli armağanlar sonucunda Osmanlı Devleti himayesine girmiştir. Bunun neticesinde de Tököli İmre'ye Orta Macar Kralı unvanı ve berat ile ahidnâme verilmiştir. Osmanlı Devleti'nin himayesini kazanmanın verdiği güç ve cesaret ile Tököli, Avusturya'nın işgal ettiği ve Orta Macarlıların yoğunlukta olduğu bazı şehirleri geri almak istemiştir. Osmanlı devlet erkânı da Tököli İmre'ye destek olunca Osmanlı ile Avusturya tekrardan karşı karşıya gelmiştir. 1683 yılında Avusturya ile büyük çaplı bir savaş başlamış, ilk başta Viyana kuşatılmışsa da daha sonra Avusturya'ya destek kuvvetlerin eklenmesiyle kuşatma, bozgun ile sonuçlanmıştır. Düşman ordusunun taarruzu karşısında bozguna uğrayan Osmanlı birlikleri, ele geçirdikleri yerleri bırakarak geri çekilmek zorunda kalmışlardır (Uzunçarşılı, 1951: C.III, 444-469). Bu bozgun ile birlikte Osmanlı

Devleti, 1683 yılının sonbaharında üç asra yakın devam edecek bir çekilme, savunma, gerileme ve çözüme dönemine girmiştir.

Papa XI. İnosan, Osmanlı Devleti'nin Fâzzıl Ahmed Paşa zamanındaki artan başarılarından endişelenerek mukaddes ittifakın kurulmasını teşvik etmiştir. Mukaddes ittifak, Avusturya, Venedik ve Lehistanlılardan oluşmuştur. Bu ittifakın asıl amacı, Osmanlı'nın Avrupa'ya doğru ilerlemesini durdurmak olmuştur. Sonrasında Avusturya cephesinde Osmanlı, birçok yenilgi yaşamıştır. Vişegrad'ı alıp Vayçen'i kuşatan, Peşte'yi işgal eden Avusturya kuvvetleri, daha önce Bekrî Mustafa Paşa tarafından dört aya yakın bir zaman işgalin ardından ele geçirilen Budin Kalesi'ni 1686 yılında tekrar hakimiyetleri altına almışlardır. Avusturya'nın ilerleyişi bununla da sınırlı kalmamış, Segedin Kalesi, Şemontorna, Peçevi, Kapoşvar ve Sikloş gibi önemli kaleleri de hakimiyetleri altına almışlardır. Lehistan cephesindeki durum, Avusturya cephesinden farklı değildir. Lehistan kuvvetleri, Kamanıçe Kalesi'ni kuşatmış, Boğdan'ı işgal etmişlerdir. Venedikliler ise Avusturya ile ittifak kurarak hem denizden hem karadan taarruzlarda bulunmuşlar, bunun neticesinde Ayamavra Adası'nı işgal etmişler, Preveze Kalesi'ni kuşatmışlar, Mora'yı ele geçirmişlerdir (Uzunçarşılı, 1951: C.III, 470-491).

II. Süleyman döneminde de Almanya ve Venedik ile şiddetli mücadeleler devam etmiştir. Bunun yanı sıra devletin içinde de Kapıkulu ocaklarının ihtilâl ile neticelenen isyanı meydana gelmiştir. İçteki bu mücadeleden dolayı dıştaki birçok çatışma yenilgiyle sonuçlanmıştır. Almanlar ve müttefikleri tarafından Eğri Kalesi ele geçirilmiştir. Bu olayı Belgrad, Banyaluka ve Zvornik'in düşmesi, Batucina ve Niş bozgunları takip etmiştir. 1690 yılında Belgrad, tekrar Osmanlı hakimiyeti altına girmiştir (Öztuna, 1966: C.X, 104-111).

II. Ahmed'in saltanatı, Salankamen Meydan Muharebesi ile başlamıştır. Bu muharebeden Almanlar üstün çıkmıştır. Bu dönemde önemli bir zafer vardır : Hanya Zaferi. Hanya Zaferi, 1692 yılında Venedik donanmasına karşı kazanılmıştır. Fakat Osmanlı'nın denizlerdeki başarısı devam edememiştir. Venedik donanması; Papalık, Malta ve Floransa filolarının da desteği ile Sakız Adası'nı ele geçirmiştir (Öztuna, 1966: C.X, 129-140).

II. Ahmed'den sonra tahta geçen II. Mustafa'nın padişahlığının ilk yıllarında denizde pek çok zafer elde edilmiştir. Bu dönemde kaptan-ı deryâ Mezomorta Hüseyin Paşa göze çarpmaktadır. Mezomorta Hüseyin Paşa, Koyun Adası ve Sakız Boğazı'nı ele geçirmiş; Yera'da zaferler kazanmıştır. 1695 ve 1696 tarihlerinde elde

edilen Lugoş ve Olaş Zaferleri de Paşa'nın başarılarına örnek olarak gösterilebilir. Bu dönemde üzücü olaylarla da karşılaşmıştır. Ruslar, Azak Kalesi'ni işgal etmiştir. 1697 yılından itibaren ise tüm cephelerde bir sessizlik yaşanmaya başlanmıştır. Osmanlı ile çetin mücadeleler içerisinde olan Lehistan, Malta, Venedik, Rusya, İspanya, Floransa, Almanya uzun süren mücadelelerin etkisi ile çekilmeyi ve bir müddet sessiz kalmayı tercih etmişlerdir. Tabii öncesinde Osmanlı topraklarından büyük kâr elde ederek... Bahsettiğimiz birleşik Avrupa gücüne karşı tek başına mücadele veren Osmanlı Devleti de yorulmuştur. Bunun sonucunda barış için girişimler başlamıştır. Osmanlı ile Avrupalı müttefikler arasında 1699 tarihinde Karlofça Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile Osmanlı; Almanya, Venedik, Lehistan, Rusya'ya çok fazla toprak bırakmak durumunda kalmıştır (Öztuna, 1966: C.X, 143-183). On altı yıl süren savaşlar neticesinde imzalanan bu antlaşma ile Osmanlı, bir nevi güçsüzlüğünü kabul etmiştir. Osmanlı için artık maddî ve mânevî büyük bir çöküntü süreci başlamıştır. Bu andan itibaren devletin ayakta kalması, denge politikasının izlenmesi ile mümkün görülmektedir. XVII. yüzyıl Osmanlı için, içte karışıklıklar, iç mücadeleler, isyanlar ve ekonomik sıkıntılar; dışarıda ise hezimetler ve toprak kayıplarıyla son bulan savaşlarla geçer. Karlofça Antlaşması'ndan sonra devleti yönetenlerin temel amacı, içine düşülen bu kötü ve acıklı hale bir son verebilmek için yapılacak ıstılahlarla iyileşme çabası içine girmek olmuştur (Uzunçarşılı, 1951: C.IV, 1).

Siyâsî çöküş zemin hazırlayan Karlofça Antlaşması ile birçok Osmanlı toprağı, Avrupalı devletler arasında taksim edilir. 1711 tarihinde elde edilen Prut Zaferi'nden de yeterince yararlanılamamıştır. 1712 yılında Şehit Ali Paşa'nın üstün çabaları ve İstanbul Antlaşması ile Mora ve bazı topraklar geri alınır. Fakat Osmanlı Devleti'nin sıkıntıları bir türlü son bulmaz. 1716 tarihinde Petervaradin yenilgisi ile karşılaşılır. 1718 yılında da Pasarofça Antlaşması imzalanır. Osmanlı Devleti bu antlaşma ile Batı'da savunmaya geçerken aynı zamanda devlet; III. Ahmet ve damadı İbrahim Paşa'nın savaş ve mücadeleden kaçınan, barış ve sessizlik devresine girmiştir.

XVIII. yüzyılın ilk üç çeyreği Osmanlı Devleti için gerileme; son çeyreği ise yıkılma devri olmuştur. III. Ahmet'in saltanatı ve damadı İbrahim Paşa'nın sadrazamlığı döneminde Lale devri başlamış; Türk toplumu Batı'yı idrak etme, Avrupa ile kültürel ve teknik birtakım alışverişe girmek için bu dönemde adım atmıştır. Batı uygarlığına yetişme amacıyla pek çok yenilikler ve taze girişimler

yapılmıştır. Matbaanın kurulması, çiçek aşısının bulunması, kumaş ve kağıt sanayisinin teşvik edilmesi hep bu dönemde olmuştur. Aynı zamanda saray içerisinde zevk ve eğlence devri de başlamıştır. Padişahın İran savaşlarına katılmaması; zevk ve safa içinde yaşaması; halktan toplanan vergilerin yeni binalar ve eğlenceler için harcanması halk arasında hoşnutsuzluğa sebep olmuştur. 1792 tarihindeki İran yenilgisi halkı daha da kıskırtır. Patrona Halil'in liderliğini yaptığı halk ayaklanması ile zevk ve safa devri olan Lale Devri, kapanır. İsyan sonucunda İbrahim Paşa öldürülür, III. Ahmed'in saltanatına son verilir. Daha sonra tahta çıkan I. Mahmud, isyanı bastırır ve devlet yönetimini ele alır (İpekten, 1987, C.6: 193.)

Manisalı Birrî Mehmed Dede, yoğunlukta menfî olayların vuku bulduğu; içte ve dışta ekonomik, siyâsî ve sosyal açıdan birçok olumsuzluğun yaşandığı bir devirde hayat sürmüş ve bu dönemin şartları çerçevesinde şekillenmiştir. Dönem içerisindeki devletin durumu, pek tabii olarak Birrî'nin eserlerine de zaman zaman yansımıştır.

2. Devrin Kültürel ve Edebî Durumu :

XVII. yüzyılda sanat ve edebiyattaki canlılık ve tarâvet, devletin siyasal ve sosyal durumundaki olumsuzluklara rağmen devam etmektedir. "XVII. yüzyıl, hem Klasik Türk şiirinin zirveye çıktığı hem de edebiyat tarihlerinin 'Orta Klasik Dönem' olarak tanımladıkları bir dönemi karşılamaktadır. Bu yüzyıl, aynı zamanda Türk şiirinde aynı kaynaktan beslenen ancak birbirinden farklı tarz ve üslupları bünyesinde barındırması açısından da dikkat çekici bir dönemdir" (Demirel, 2009: 279). Klasik Türk Şiiri, bu dönemde teknik, anlam ve ahenk açısından daha da güzelleşmiş ve olgunlaşmıştır. Yıllardır örnek alınıp özenilen İran Şiiri yakalanmış hatta bazı şairlerin ustalığı ile geride bile bırakılmıştır (Banarlı, 2004: C. II., 651). Bu yüzyılın ilk yıllarından itibaren Klasik Türk edebiyatı şairleri, gazel ve kaside biçimlerinde İran şairleri ile yarışabilecek düzeye gelmişlerdir. "Şairlerimiz, yalnız mesnevi tarzında Acem Edebîyatı'nın tefevvukunu kabul ederek bu sahada da onlara rekabete çalışıyorlar" (İz, 1967: C.II, 324).

XVII. yüzyılda birçok edebiyat akımı meydana gelir. Dil konusunda kısmen bilinçlenen şairler, dilde sadeleşmeye giderler. Şiir ve düzyazılarda deyim ve atasözü gibi mahallî unsurların çokluğu göze çarpar. Hatta bu dönemde Farsça ve Arapça sözcüklerin haddinden fazla kullanılması hoş karşılanmamış ve Nâbî öncülüğünde dilde mahallileşme akımı başlamıştır. Böylelikle edebiyatta halkın zevk ve anlayışına yer verilmiştir.

Nâbî denilince akla hikemî şiir gelir. Nâbî'nin eserlerindeki başarısı ön plana çıkmasıyla birlikte toplumsal buhran ve kültürel değişimlerin de şiirde ifade edilmesinin önü açılmıştır. Hikemî şiir anlayışı gereğince Nâbî, eserleriyle halkı bilgilendirme ve bilinçlendirme misyonunu da yüklenmiştir.

Sâbit de bu dönemin önemli şairlerindedir. Nâbî'nin şiir anlayışıyla kesişen noktaları olsa da o şiirlerinde özellikle atasözü ve deyimleri ustalıkla kullanmış, mahallî söylemlere eserlerinde yer vermiştir. Şiir dilini günlük konuşma diline yaklaştırmış, "mahallîleşme akımı"nın öncülerinden olmuştur. "Sabit'in şiirlerinde tezatlar, cinaslar, anlaşılması zor olmayan basit ifade ve kelime oyunları büyük yer tutar (Bilkan, 2006: 280).

Dönemdeki edebî akımlardan devam edecek olursak XVII. yüzyılda "Sebk-i Hindî" akımı karşımıza çıkar. "Hint tarzı veya Hint üslubu demek olan Sebk-i Hindî, İran'da doğmuş, Hindistan'da gelişmiş ve XVII. yüzyıldan itibaren başta İran ve Hindistan olmak üzere Türk edebiyatı da dahil birçok ülke edebiyatını etkisi altına almıştır" (Demirel, 2009: 286). Bu akım, İranlı şairler Urfî ve Sâib'in büyük katkıları ile gelişmiştir. Şiirde yenilik arayışı içindedirler. Taze mazmunlar, canlı ve renkli ifadeler, imge ve metaforlar bulma çabası içerisinde olan Sebk-i Hindî akımı şairleri, daha önce hiçbir şair tarafından kullanılmamış sözcük ve terimlere şiirlerinde yer vermişlerdir. "Şiirde biçimden ziyade içeriğe, dilden ziyade anlama önem verilmiştir. Sözü mümkün olduğunca kısa tutup az sözle çok şey anlatmak amacı içinde olmuşlardır. Bu şiirde farklı duyu organlarına ait özellikler yer değiştirmiştir. Bir duyu organına ait özellik bir başka duyu organına verilmiştir" (Bilkan, 2006: 382-389).

Bu dönemin dikkat çeken isimleri arasında Nef'î de vardır. Nef'î, özellikle hiciv ustasıdır. XVII. yüzyılda bilhassa kaside ve gazel gibi klasik nazım şekilleri, şekil ve içerik açısından değişime uğramıştır. "Bilhassa Nef'î'de görüleceği gibi kaside, sevgilinin, memduhun övülmesi veya gül- bülbül gibi geleneksel imajların işlendiği bir muhtevadan, şairin büyüğü kudret ve şiir dili gücünün işlendiği bir muhtevaya doğru yol almıştır" (Bilkan, 2006: 253). Bu devirde kasidenin nesib ve medhiye bölümleri kısaltılmış, hatta bazı kasidelerde bu bölümler tamamen kaldırılmıştır. Kasidede fahriye bölümü öne çıkarılmıştır. Konu olarak toplumsal olaylara da yer verilmiş ve dil, şahsileşmiştir.

Gazel nazım şeklinde de birtakım değişiklikler söz konusudur. Gazelin beyit sayısı azaltılmıştır. Bu dönem gazellerinin çoğu beş beyitten oluşmaktadır. Birrî Mehmed Dede'nin gazelleri, genel itibariyle beşer beyitten oluşmaktadır. Bu özelliğe devrin neredeyse bütün şairlerinin Dîvânlarında rastlayabiliyoruz. Bu dönemde devrin padişahları da şiirler yazmıştır. II. Ahmed, Bahtî; II. Osman, Fârisî; IV. Murad, Murâdî; IV. Mehmed, Vefâî mahlasıyla şiirler kaleme almışlardır. Neşâtî, Sabûhî Ahmed Dede, Fasih Ahmed Dede, Cevrî, Mezâkî gibi şairler, Mevlevilik çevresinde yetişen şairlerdendir. Nef'î, Nâ'î ilî-i Kadîm, Şeyhülislâm Yahya, Neşâtî, Nâbî ve Sâbit gibi ünü yaşadığı devrin dışına çıkan, Türk edebiyatının iftiharını olan pek çok şair yetişmiştir (İpekten, 1987: C. 6, 197-198; Banarlı, 2004: C.2, 650-651).

Mesneviler, bu dönemde yazılmaya devam etmiştir. "Nev' izâde Atâyî gibi hamse sahibi bir mesnevisi yetişmiştir. Kâfzâde Fâizî, Rif' atî, Fasih Dede, Riyâzî devrin diğer mesnevi yazarlarından" (Kabaklı, 2006: 645).

Tasavvuf şiiri, bu dönemde tarikat çevresi ve tasavvufî muhitten beslenmiştir. Bu devirdeki tasavvuf edebiyatı şairleri, hem aruz hem de hece ile şiirler yazmışlar, şiirlerinde klasik edebiyatın nazım tür ve şekillerini kullanmışlardır. Bu yüzyılın mutasavvıf şairleri arasında Bezcizâde Muhyî, Lâmekânî Hüseyin, Niyâzi-î Mısrî, Aziz Mahmud Hüdâyî, Abdülehat Nuri, Sinan Ümmî, Sun' ullah Gaybî, İsmail Hakkı Bursevî, Üsküdarlı Fenâyî gibi pek çok şair yer alır (Banarlı, 2004: C.II, 651).

Halk edebiyatı da XVII. yüzyılda zirvededir. Bu dönemde halk şairleri, hem aruz hem de hece vezniyle şiirler yazmışlardır. Divan edebiyatının mazmun ve imge dünyasını şiirlerinde kullanmışlardır. Bunun yanı sıra sayıları az da olsa divan şairlerinden de halk edebiyatı nazım şekillerini ve hece veznini deneyenler olmuştur. Bu durum da karşılıklı etkileşimi meydana getirmiştir. Halk şairlerinden Âşık Ömer ve Gevherî bu duruma güzel birer örnek teşkil eder. Âşık Ömer, aruz vezniyle başarılı birçok şiir yazmıştır. Gevherî de aruz ölçüsünü çokça kullanmış ve dîvanında divan edebiyatına ait bazı nazım biçimlerine yer vermiştir.

Bu yüzyılda yaşayan Kâtip Çelebi de bilim alanında önemli eserler vermiştir. Eserlerinde coğrafya, tarih, bibliyografya ve çeşitli bilim dallarına ait düşüncelerini yansıtmıştır.

XVII. yüzyılda tarih alanında da birçok eser kayda geçmiştir. Peçevî İbrahim, Nâimâ bu dönemin en önemli iki vak' anüvisidir. "Nâimâ, kendi adı ile anılan

tarihinde 1591-1659 yılları arasındaki olayları tarafsız bir biçimde anlatmıştır (Banarlı, 2004: C.II, 694).

Evliyâ Çelebi de XVII. yüzyılda telif ettiği 10 ciltlik "Seyahatnâmesi" ile öne çıkar. Evliyâ Çelebi eserinde coğrafya, tarih, sosyoloji, halk bilimi vb. birçok konuda bilgiler sunmuştur.

Düzyazı, XVII. yy.da iki koldan gelişmiştir. Veysî ve Nergisî süslü nesrin önemli temsilcileri olmuştur. Katip Çelebi ile Evliya Çelebi ise sade nesir türünde eserler vermişlerdir. XVIII. yy. mensur eserlerinin birçoğunda ise, hatta inşa sanatında ustalık göstermek amacıyla özentili bir dille yazılan münşeatlarda bile daha sade bir dil görülmeye başlanmıştır. Osmanzâde Tâib ve Sâdî Çelebi'nin münşeatlari, bu sadeleştirme çabasının belirgin örnekleridir. Nâimâ, Çelebizâde Âsım, Silahdâr Fındıklılı Mehmed Ağa gibi tarihçilerin eserleri; bu yüzyılda yeni bir tür olarak ortaya çıkan sefâretnâmelerden bazıları; Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın ve Kânî'nin mektuplarının dili, nesirde de sade Türkçe kullanımının yaygınlaşmaya başladığını göstermektedir (İpekten, 1987: C.7, 197-198).

XVII. yüzyılda önemli sayılan divan şairlerinin musikiye yönelerek güfte yazdıkları görülür. Bu dönem, musiki açısından da oldukça önem arz eder. "Aynı dönemde musikişinasların da güftelerini, klasik şiir örneklerinden seçmeleri, şiiri musikiye yakınlaştırmıştır. Sebki Hindî tarzının tesiri ve şiir dilinin ağırlaşmasıyla şarkı yeni bir tür olarak önem kazanmaya başlamıştır. Bu dönemde murabbarların da şarkıya dönüşmesi ile birlikte musikişinaslar hece veznine ilgi göstermeye başlamışlardır. Bu yüzyılda Klasik Türk musikisinin en büyük bestekarı olan Mustafa İtrî, Hatip Zakirî Hasan Efendi, Hafız Post, Mehmet Hemdemî Çelebi gibi musiki alanında sanat icra eden sanatkarlar yetişmiştir" (Bilkan, 2006: 248-249). XVIII. yüzyıl edebiyatında, cemiyete dönüklük ve bir mahallîlik rüzgârı esmektedir. Devrin sanata düşkün ve milletinin refahını temine çalışan şair ve sanatkar hükümdarları mevcuttur. Asrın başında yer alan Sultan Üçüncü Ahmed Han, şairdir ve sanata düşkünlüğü aşıkardır. Asrın sonunda ise, Sultan Üçüncü Selim Han görülür. O da sanata ve şiire düşkün, dîvân sahibi bir şairdir. İki hükümdarın ortak yönlerinden biri de, hattat olmalarıdır (Banarlı, 2004: C.II, 651-652).

Kısaca XVIII. yüzyıldaki dil ve edebiyat gelişmelerinden de söz edelim. XVIII. yüzyılda İran söz ve dil kuralları ziyadesiyle benimsenmiştir. Şiir dili ahenk kazanmış ama Türkçeden uzaklaşmıştır. Yalnız kelime seçiminde incelik ve

zarâfete oldukça fazla dikkat edilmiştir. Bu dönemin şiir dili içerik ve anlam olarak yoğun, anlatımı kapalı, bol tamlamalı ve ahenklidir.

XVIII. yüzyıl önceki yıllarda temeli atılmış, özellikle sanat ve edebiyatta gelişme ve yükselmenin devam ettiği bir devir olmuştur. Bu dönemde ahenk ve kafiyeyle önem veren Türk edebiyatının meşhur şairleri yetişmiştir. Bu şairlerin şiir dünyasının şekillenmesinde Sebki Hindî akımının büyük etkisi olmuştur. Bazıları da mahallîleşme akımının etkisinde eserler vermiştir. Sultan Üçüncü Ahmed'in zamanında; Melikü's-Şûarâ ve Reîs-i Şâirân unvanları ile anılan Osmanzâde Tâib (Ö. 1724), Seyyid Vehbî (Ö. 1736), Neylî, Kâmî (Ö. 1724), Sultan Üçüncü Ahmed'in nedimlerinden Ahmed Dürrî (Ö. 1722), Nâbî ve Rûhî ekollerinin takipçisi olan Sâmî, İstanbullu Nâzım, Selim Efendi (1661-1725), Damad İbrâhim Paşa, Nedim'in dostu İzzet Ali Paşa (Ö. 1739) ve şair Nedim (Ö. 1730) gibi şairler vardır. Bunların hemen hepsi, açık lisana yönelen ve mahallîleşme cereyanına yakın olan şairlerdir. Bu sırada yetişen diğer önemli şairler ise, Tokatlı Kânî (1712-1792), Râsih, Koca Râgıb Paşa (1699-1765), Haşmet (Ö. 1768), Fitnat Hanım (1780) ve Şeyh Gâlib'dir (Ö. 1757-1799). Bunlar arasında Koca Râgıb Paşa ile Şeyh Gâlib'in değerleri büyüktür (İpekten, 1987: C. 6, 197-198; Banarlı, 2004: C.II, 749).

BİRİNCİ BÖLÜM :
MANİSALI BİRRÎ MEHMET DEDE'NİN HAYATI, ESERLERİ VE EDEBÎ
ŞAHSİYETİ

1.1. BİRRÎ MEHMET DEDE'NİN HAYATI

Şuarâ tezkirelerinde ve çeşitli kaynaklarda¹ Derviş Mehmed Çelebi, Birrî, Birrî Mehmed Dede, Attâr Birrî, Mehmed Çelebi bin Abdullah el-Magnisâvî, Derviş Mehmed Birrî, Manisalı Mehmed, Manisalı Attâr Derviş Mehmed ve Şeyh Mehmed Birrî olarak söz edilen şairin asıl adı Mehmed'dir. Ailesi hakkında etraflıca bilgi sahibi olmadığımız Birrî'nin kaynaklarda Manisalı olduğu belirtilmiş fakat doğum tarihi kesin olarak verilmemiştir. Birrî'nin doğum tarihini bir gazelindeki şu ifadelerden öğreniyoruz :

Nahl-i ömrün ki çihil şâhı şikest oldı dilâ
Dahi el meyve-i maksûda irişmez hâlâ

Kırk ömrümi sermâ-yı hevâ virdi yele
Erbâ'ın içre imiş hayf meger hükm-i şitâ

Kırklar hürmetine hazret-i Hak 'azze ve cell
Kereminden giderüp bu kışı yaz ide 'atâ

Görmeyüp bir dahı sermâ-yı hevâ vü hevesi
Bâg-ı dil feyz-ı bahâr ile bula neşv ü nemâ

Pür olup bûy-ı gül-i ma' nî ile bînî-i cân

---

¹ Sâlim, Tezkire-i Sâlim, İkdâm Matbaası, İstanbul 1315, s. 120-129; Sâdık Erdem, Ali Enver Semâhâne-i Edeb (Mevlevî Şairler), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, IV/A-2.2.11. Dizi, Sayı: 1, s.42-43; Abdulkerim Abdulkadiroğlu, İsmail Belig Nuhbetü'l-Âsâr Li-Zeyli Zübdetü'l-Eş'âr, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1999 (2. Baskı), s.28 ; İsmail Paşa el-Bağdâdî, İzâhu'l-meknûn fi'z-zeyli 'alâ-Keşfi'z-zünûn 'an-esâmi'l-kütübi ve'l-fünûn, İstanbul Millî Eğitim Basımevi, 1971, c.I, s.493; Mehmet Tevfik, Kâfile-i Şuarâ, İstanbul, 1290; İlhan Genç, Esrâr Dede Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye, İnceleme-Metin, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 2000, s.60-66; İsmail Paşa, Keşf-el-Zünûn Zeyli, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1945, C.I, s.493; Bursalı Mehmed Tâhir, Osmanlı Müellifleri, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1333, s.102; Hasan Aksoy, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Devirler-İsimler-Eserler-Terimler, Dergâh Yayınları, İstanbul 1997, C.I, s. 449; M. Çağatay Uluçay, Manisa Ünlüleri, Manisa Lisesi Yayınları, Lise Matbaası 1946, S.II, s.25; İhsan Işık, Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi, Elvan Yay, Ankara 2007, C.II, s.720.

Birrî bülbül gibi şevk ile ola nagme-serâ

Hazretün hicreti bin yüz ve yigirmi sâle
Varıcak geldi dile bu gazel-i nev-peydâ

Şu' arâ hayline bu şi'r-i terün zeylinde

Sâl-i mevlûdumı hôt tarz ile kıldum inhâ (Dîvân, Gazel 3)²

Şair, Dîvân'ında üçüncü sırada yer alan bu gazelini yazdığında kırk yaşında olduğunu söylemektedir. Ayrıca altıncı beyitte de bu gazeli, H. 1120 (M. 1709) yılında yazdığını ifade etmektedir. O hâlde şair, H. 1080 (M.1669) yılında dünyaya gelmiştir.

Birrî, Manisa'nın yetiştirdiği önemli şairlerdendir. Manisa, şehzâdelerin vali olarak gönderildiği sancak merkezlerinden olması nedeniyle aynı zamanda dönemin kültür ve edebiyat merkezlerindedir. "Alfabetik sırayla Aşkî, Beterî (Ö.1712), Camîî, Derûnî (Ö. 1565), Füsûnî, Halîmî (Ö. 1604), İlmî, Kâmil (Ö.1658), Kâmî, Lütî (Ö.1718), Leâlî (Ö. 1565), Nâmî (Ö. 1588), Nevâlî, Resmî (Ö. 1675), Senâyî (Ö. 1562), Sânî (Ö. 1652), Şuhûdî ve Yüsrî gibi çoğu XVI. yüzyılda yetişmiş şairleriyle Manisa, Osmanlı kültür coğrafyasında, en çok şair yetiştiren yöreler sıralamasında on dördüncü sırada yer alır" (İsen, 1986: 277-285).

Birrî'nin düzenli bir öğrenim görüp görmediği kaynaklarda belirtilmemiştir. Fakat Divân'ına ve Bülbüliyye'sine baktığımızda donanım sahibi olduğunu anlayabiliyoruz. Manisa Sultan Camii Dârüşşifâ-yı tabîb-i sâniî Ahmed Efendi ile dostluğu ve ondan ilim öğrendiği Tezkire-i Sâlim'de belirtilmiştir. Birrî, Ahmed Efendi'den "ulûm-ı nâfi'âyı ahz ü kıraât ve hayli mahâret kesb" etmiştir (Sâlim, 2018: 137). Bu durumda Birrî'nin kaynaklarca bilinen ilk hocası Tabib Ahmed Efendi'dir denilebilir. Ahmed Efendi'den hem tıbbî hem şer'î ilimler öğrenmiştir. Zannediyoruz ki Birrî'nin daha sonra attarlık mesleğini seçmesinde Ahmed Efendi'den edindiği bilgilerin etkisi büyük olmuştur. Tıbbî ilim sahibi olması, şiirlerine de yansımıştır. Gazel şerhlerinde yeri geldikçe bu durumu belirtmeye çalıştık. Ayrıca Ahmed Efendi, Bülbüliyye'ye takriz yazanlardan biridir.

² Çalışmamızda kullandığımız Dîvân'daki nazım tür ve şekilleri ve bunların sıra numaraları verilirken Rasih Erkul tarafından 1992 yılında Konya'da kaleme alınan ve 2000 yılında Manisa'da yayımlanan "Birrî Mehmed Dede (Magnisalı) Hayatı, Eserleri, Edebî Şahsiyeti ve Dîvânı" adlı doktora tezi dikkate alınmıştır.

Kaynaklarda şairin "Birrî" mahlasını almasıyla ilgili herhangi bir açıklamaya da rastlamadık. Bu durumda bu mahlası şair kendisi mi seçti yoksa başkası tarafından mı mahlas şaire verildi bilinmemektedir. Yalnız şunu belirtebiliriz ki Birrî kelimesinin kökü olan "birr" kelimesi, "iyilik, hayır, güzellik, itaat" anlamlarına gelmektedir.

Birçok beyitinde Birrî, mevlevî tarikatına intisap ettiğini söyler³. Sipil Dağı yamacında bulunan Manisa mevlevîhânesinin şeyhlerinden de istifade etmiştir. Bu bilgileri Esrâr Dede, Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye'sinde aktarmıştır. Esrâr Dede, Birrî'nin Manisa mevlevîhânesi şeyhlerinden Lutfî Efendi ve Nakşî Ali Dede Efendi'nin sohbetlerine katılarak mevlevilik tarikatına intisâbını nakleder. Bin bir günlük çilenin ardından "Dede" olan şair, daha sonra hocalarının müsaadesiyle evlenmiştir. Bundan sonra ise ailesini geçindirmek için attarlık yapmış ve Manisa'da "Attâr Birrî" olarak tanınmıştır⁴.

Birrî'nin 1700 yılında Ahmed Muhtar isimli bir oğlu dünyaya gelmiştir. Bunu da Birrî Dîvânı'ndaki bir kıt'adan öğreniyoruz. Birrî, baba olduğunda ise otuz iki yaş civarındadır. Şair, oğlunun doğumu nedeniyle bir tarih kıt'ası yazmıştır :

Hamdü lillâh var yakînum Birriyâ
Hazret-i Mevlâ virür her maksadum

Dergeh-i feyyâzdan ihlâs ile
Bir seâdet-mend ferzend istedüm

Mahz-ı lutfından 'atâ kıldı anı
Ahmed-i Muhtâr hem nâm eyledüm

Anı hayr ile mu'ammer eyleye
Lutfi çok ol lem-yelid lem-yûledüm

Bir ziyâde hûb târîh eyledüm
Ahmed'e vâris kıla Hak Ahmed'üm (H. 1112/M. 1700)

³ bkz. (Gazel 27/5), (Gazel 29/6).

⁴ ayrıntılı bilgi için bkz. İlhan Genç, Esrâr Dede Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye, İnceleme-Metin, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 2000, s.60-66.

Osmanlı döneminde genel kaniya göre dervişlerin evlenip çoluk çocuk sahibi olması hoş karşılanmamıştır. Halkın bazı kesimine ve tarikat ehline göre dervişler, kendini tekkeye adamalı, tekkenin işleri ile uğraşmalıdır. Bu yüzden Birrî'nin evlenmesi, çocuğunun olması ve attârlık mesleği ile iştigâl edip geçimini sağlamaya çalışması, bazı insanlar tarafından eleştirilmiştir. Birrî, yazmış olduğu Arapça bir şiirde bu durumdan yakınmaktadır. Büyüklerin minnetini çekmektense dağ başlarındaki kayaları taşımayı tercih ettiğini, insanların kazanmanın ayıp olduğunu söylemelerine karşılık olarak da gerçek ayıbın başkalarından bir şey istemek olduğunu ifade etmiştir. Şair, zannımızca tekkedekiler tarafından da dışlanmış. Zira bir gazelinde bu durumdan dert yanar ve tekkenin kapısının açılmamasının bir kaide mi olduğunu sual eder :

"Deri bu tekyenin olmaz mı küşâde yoksa
Bu mudur şimdi tarik içre dedim kâideler

Bu revâ mıdır ayâ tekye- nişîn Birrî-veş
Gele yârân-ı safâ kapıdan mahrûm gideler" (Cunbur, 2002: 269).

Attârlık mesleğini yapması, Birrî'nin çevresinin genişlemesine ve dönemin diğer şairleriyle tanışıp sohbet etmesine vesile olmuştur. Sâbit, Seyyid Vehbî ve Nâbî gibi devrin büyük şairleri, Manisa'yı ziyaret ettiklerinde Birrî'nin attâr dükkanına da gelmişler, orada ilmî ve edebî sohbetler yapmışlar, mektuplaşarak da birbirlerinin eserlerine nazîreler yazmışlardır (Cunbur, 2002: 269). Bu konuyla ilgili Ali Enver, Semâhâne-i Edeb (haz. Sadık Erdem) adlı eserinde şunları anlatır : "Şâir-i meşhûr Sâbit Efendi merhûm Magnisa hâkimü's-şer' i iken Nâbî Efendi merhum dahi oraya gidip her biri yegâne-i zamân geçirirler ve tâze zeminler ile gazeller inşâd eyleyip nâzirinin ityânı gayr-i kâbil deyü kurulurlarken bizim Attâr Birrî ortaya atılarak söylediği nazîrelerin bî-nazîr olduğunu müşârün-ileyhimâ dahi tasdîk eylemeleriyle bezm-i müşâ' arelerine almışlar ve pek çok mülâtafa-i şâ' irâne husûle getirmişlerdir" (Erdem, 2013: 42). Ali Enver'in aktardıklarından anlıyoruz ki devrin önemli isimlerinden taze ve güzel gazeller söyleyen Sâbit ve Nâbî'nin kendi şiirlerinin eşsiz ve benzersiz olduğunu, şiirlerine nazire yazılamayacağını söylemelerinin üzerine Birrî, onların gazelerine nazîreler yazar. Bunun üzerine de Nâbî ve Sâbit Efendiler onun şairliğini kabul ederek Birrî'yi de şiir meclislerine alırlar. Aynı dönem

şairlerinden Seyyid Vehbî (Ö. 1736) de mecliste bulunan diğer şairdir. Böylece Birrî; Nâbî, Sâbit ve Seyyid Vehbî ile dostluk kurmuş olur.

Şair, şu beyitte yukarıda anlattığımız duruma değinmiş olmalıdır :

"Meclîs-i Sâbit Efendi'de olındı isbât

Hüner-i tab'ımızun bahtumuz ikbâldedir" (Erkul, 2000: 265) (Gazel 97/9)

Nâbî'nin bir dönem Halep'te yaşadığını kaynaklardan öğreniyoruz. Nâbî Halep'te yaşadığı süre zarfında İstanbul, Manisa ve Erzurum ve daha birçok yerdeki şair, devlet adamı ve âlimlerle haberleşmiştir. "Nâbî'nin hayranlarından biri de Birrî'dir" (Karahan, 1987: 7).

Manisalı Birrî Mehmed Dede, mevlevî dergahları arasında önemli bir yere sahip olan Manisa Mevlevîhânesi'nde yetişmiş kıymetli bir şairdir. "Manisa Mevlevîhâne'sinin günümüzde restorasyonu yapılmamış hali, eski Mevlevîhâne olarak kaynaklarda geçmektedir. Yukarı Dabakane Mahallesi'nin şark tarafındaki tepe üzerinde kurulmuş olan eski Mevlevîhâne, Manisa'da Saruhanoğulları zamanından kalmış eserlerin en eskilerindedir (Uluçay, Gökçen, 1939: 91). "Saruhan Bey'in torunu İshak Çelebi tarafından Saruhanoğulları'nın başşehri Manisa'nın en eski yerleşim merkezlerinden biri olan Sipil dağı eteğinde, Evliya Çelebi'nin kaydettiği, cümle kapısı üzerindeki kitâbeye göre 770'te (1368-69) inşa ettirilmiştir" (Tanrıkorur, 2003: C.28, 1-3). "Saruhanolu İshak Çelebi tarafından 1368 yılında Mimar Osman b. Emet'e yaptırılan eski Mevlevîhâne, Manisa'da mevlevîliğin bir üst kimlik olarak kabulünün bir simgesi gibidir" (Günay, 2002: 333). "İshak Bey'in Manisa'da bir mevlevîhâne inşa ettirmesinin sebebi, Saruhanoğulları'nın Mevlânâ ailesi ile sıkı bir ilişki içine bulunması, bunun neticesinde İshak Bey'in Mevlânâ ailesine ait olan 'Çelebi' unvanını taşıyan ve Mevlânâ'nın soyundan gelen bir mevlevî olması olarak yorumlanmıştır (Küçük, 2002: 15-16).

Birrî'nin Manisa dışına çıkıp çıkmadığı bilinmemektedir. Manisa'da doğmuş ve yine Manisa'da vefat etmiştir. 1715-1716⁵ tarihlerinde vefat ettiği sanılan Birrî Mehmed Dede, Celâl Bayar Üniversitesi Yükseköğrenim Vakfı tarafından 2005 yılında yaptırılan yeni Mevlevîhâne bahçesine defnedilmiştir. Ne yazık ki Birrî Dede'nin kabri mezar taşından yoksun bir hâldedir. M. Çağatay Uluçay da eserinde⁶

⁵ Esrâr Dede, İsmail Belig, Ali Enver, Mehmet Tefik eserlerinde Birrî'nin vefatı için H.1112/M.1715-1716 tarihlerini vermişlerdir.

⁶ M. Çağatay Uluçay, Manisa Ünlüleri, Manisa Lisesi Yayınları, Lise Matbaası, Manisa 1946, s.25.

defnedildiği mevlvîhâne bahçesinde mezar taşı bulunmayan Birrî'nin, vefat tarihinin H. 1128/M. 1715-1716 olarak verildiğini ancak bu tarihin doğruluğunun kanıtlanamadığını belirtir.

1.2. BİRRÎ MEHMED DEDE'NİN EDEBÎ ŞAHSİYETİ

Birrî Mehmed Dede'nin yaşadığı yüzyıldaki ve Türk edebiyatındaki konumunu saptayabilmek için kaynaklarda şairliği hakkında söylenenler, onun şiir anlayışı ve tesirinde kaldığı şairler hakkında bilgi sahibi olmak gerekir.

1.2.1. Birrî'nin Şairliği ile İlgili Kaynaklarda Söylenenler

Sâlim Tezkiresi'nde Birrî'nin 17. yüzyılın önde gelen şairlerinden Seyyid Vehbî ve Nâbî ile olan tanışıklığından bahsedilir. Ayrıca Birrî, bu tezkiredeki kayıtlara göre hoş söz söyleyen, zarif bir şairdir : "...şu'arânun mümtâz ve bülendi merhûm ve magfûr Yûsuf Nâbî Efendi ile mütercem-i bî-ayb min zahri'l-gayb 'azîm âşinâlık kesb eyleyüp birbirlerine irsâl-i nâme ve kebûter hâne-i hulûsdan irsâl-i hamâme itmekle ekser-i evkâtta birbirlerine mektûb-ı belâgat üslûb firistâne ve Nâbî Efendinin mekâtibi ile mütercem-i mezbûr ızhâr-ı sürûr-ı ziyâde iderler idi. .... Vehbî Hüseyin Efendi cânibine dahı hoş-âyende nazîreler irsâl ve anlar da bunları nezâyir ile istikbâl iderler idi..." (Sâlim, 2018: 138).

Esrâr Dede, "Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye" adlı eserinde Birrî'nin Nâbî ve Sâbit ile olan münâsebetinden ve onların şiir meclisine katılmasından bahseder : "... Hattâ bir zamân şâ'ir-i meşhûr Sâbit Efendi Magnisa'da hâkimü'ş-şer olduğu esnâda Nâbî Efendi dahi bir takrib ile Magnisâ'ya varup her birisi yegâne-i rûzgâr geçinür iken .... Derviş Birrî her birinün nev-be-nev zuhûr ve sünûh iden gazeliyyât-ı tâze-zemînlerine nezâyir-i bâlâlar söyleyüp ve anlar dahı 'azîz-i Merkûmun eş'âr-ı tâze-tarhına tanzîr iderek beynlerinde mübâlagayla germiyyet-i ülfet-i şu'le-gîr-i mecâlis-i ünsiyyet olup ve her birleri ta'accüb gûne ...' diyu i'tirâf eyledükleri meşhûr ve el'ân Sâbit u Nâbî vü Vehbî divanlarında nezâyir ü letâyifleri mestûrdur (Esrâr Dede, 2000: 60-66).

Ali Enver de Semâhâne-i Edeb'de Sâlim ve Esrâr Dede'nin söylediklerine benzer şeyler söylemiştir. Ali Enver'in Birrî hakkındaki ifadelerine "Birrî Mehmed Dede'nin Hayatı" bölümünde yer vermiştik.

Mehmet Tevfik "Kâfile-i Şu'arâ"sında yine Birrî'nin Nâbî ve Sâbit ile olan dostluğuna değinir. Farklı olarak Birrî'nin şairliği ve kişiliği ile ilgili söylediği ifadeler vardır : "...sohbete mâ'îl ve kendü 'âlemünde bir merd-i mütevekkil hoş ve nâzûk sohbet ü lâtif-meşreb imiş" (Mehmet Tevfik, 2017: 115).

Kaynak eserlerin haricinde Birrî Mehmed Dede'den bahseden daha sonraki eserlerin başında şüphesiz ki Bursalı Mehmed Tâhir'in "Osmanlı Müellifleri" isimli eseri gelir. Burada da Birrî'den mevlevîliğe intisap etmiş hoş sözlü bir şair olarak bahsedilir (Bursalı Mehmed Tâhir, 1333: C.I, 855-861).

Birrî, Manisalı olması sebebiyle M. Çığatay Uluçay'ın eserinde de yer almıştır. "Manisa Ünlüleri" adlı eserde şair hakkında "Manisa'nın yetiştirdiği şairlerin içinde en çok Manisa'yı, Gediz'i, laleyi, Manisa'nın ileri gelenlerini terennüm etmesi itibariyle tarih bakımından birinci derecede kaynak sayılır." denir (Uluçay, 1946: 25).

1.2.2. Birrî'nin Şiir Anlayışı

Birrî Mehmed Dede'nin şiir hakkındaki görüşleri ve şiir anlayışından bahsedebilmek için hiç şüphesiz ki Dîvân'a bakmak gerekir. Şairin özellikle gazellerinde şiir anlayışına dair ipuçları görebiliriz.

Genel anlamda Birrî'nin şiir anlayışında devrin önemli edebî akımları olan "Sebk-i Hindî" ve "hikemî şiir" anlayışlarının etkisi görülmektedir. Bunun yanı sıra birtakım mahallî unsurlara da eserlerinde yer vermiştir.

Birrî Dîvân'ını incelememiz sonucunda elde ettiğimiz bulgulara göre şairin şiir anlayışını kısaca şöyle özetleyebiliriz :

1. Şiirin iki ana ögesi olan lafız ve mânâ arasında önemli olan mânâdır. "Muntazam elfâzdan garaz" mânâdır.⁷

2. Şiirin mânâ derinliğine ulaşabilmek adına bîkr-i mazmunlar kullanılmalıdır. Ya da önceden beri kullanılagelen mazmunlara, farklı anlamlar yüklenmelidir.⁸

3. Şiir ince mânâlı ve nükteli olmalıdır.⁹

4. Şairlik ve şiir söyleme yeteneği, Allah vergisidir.¹⁰

⁷ bkz. Dîvân, Gazel 121/5; Gazel 127/5 ; Gazel 160/4; Gazel 183/5.

⁸ bkz. Dîvân, Gazel 80/5.

⁹ bkz. Dîvân, Gazel 10/1; Gazel 173/2.

¹⁰ bkz. Dîvân, Gazel 10/1; Gazel 173/2.

5. Sözde bulunması lâzım gelen bazı nitelikler şunlardır : "Dürr-i nâb, zemîn-i tâze, rengîn, bîkr-i fikr, cihân-ârâ, fikr-i dakîk..."¹¹

1.2.3. Birrî'nin Tesirinde Kaldığı Şairler ve Nazîreleri

Birrî Mehmed Dede'nin eserlerinde; önceki devirlerde yaşamış önemli şairlerin ve kendi devrindeki usta şairlerin etkisi görülmektedir. Özellikle bunlardan bazılarını Dîvân'ında zikretmiş; onlara medhiyeler düzerek şairliklerini ve sanatlarını övmüştür. Aynı zamanda Birrî bu medhiyelerde adı geçen usta şairlere duyduğu hayranlığı da dile getirmiştir. Yine bazı şairlerin de beğendiği şiirlerine nazîre ve tahmisler yazmıştır.

Şair; Şeyhülislâm Yahyâ, Nâilî-i Kadîm, Nâbî, Bâkî ve Seyyid Vehbî'nin gazellerine nazîreler yazmıştır. Bunlardan Seyyid Vehbî de Birrî'ye nazîrelerle cevap vermiştir (Erkul, 2000: 36-44). Ayrıca Birrî; Bâkî, Râmî, Fevzî, Mâdih, Lütfî, Ârif, Neylî, Fasîh, Sâbih, Nakşî ve Nesîb'in gazellerine tahmisler yazmıştır. Birrî, en çok tahmîsi olan Şeyh Gâlib'den de bir fazla tahmîsiyle Türk edebiyatının en çok tahmîsi olan şairidir (Erkul, 2000: 36).

Birrî Dîvânı'nda Hz. Muhammed'in velâdetinin anlatıldığı yüz yirmi iki beyitlik bir na' t mevcuttur. Bu na' tında Birrî'nin, Süleyman Çelebi'nin "Vesîletü'n-necât" adlı mevlid türündeki mesnevisinden etkilendiği görülmektedir¹²:

Ceddi olduğıyçün anun ol Halîl

Nârı cennet kıldı ana ol Celîl (Süleyman Çelebi)

Ceddi olmakla Halîlu'llâh ana ol âteşüñ

Bir gül-i sad-berg-i rengîn oldı her bir ahkeri (Birrî Dîvânı, Na' t, I)

Ölmeyüp İsâ göğe bulduğı yol

Ümmetinden olmak için idi ol (Süleyman Çelebi)

Fehm idüp kadr-i refî in ümmet olmak istedi

Ol sebepten âsumân oldı Mesîhânun yeri (Birrî Dîvânı, Na' t I.17)

¹¹ bkz. Dîvân, Gazel 49/5; Gazel 78/7; Gazel 137/3; Gazel 160/7; Gazel 186/5.

¹² ayrıntılı bilgi için bkz. Hüseyin Vassâf, **Mevlîd, Süleyman Çelebi ve Vesîletü'n-Necât'ı**, (haz. Cemal Kurnaz, Mustafa Tatcı), Akçağ Yay, Ankara 1999, s.65.

Toğdı ol sâ'âde ol sultân-ı dîn

Nûr gark oldu semâvât u zemîn (Süleyman Çelebi)

Nûra gark oldu cihân ol demde kim bu 'âleme

'Arz-ı ruhsâr itdi ol burc-ı se'âdet ahteri (Birrî Dîvânı, Na't, I.29)

Birrî'nini bazı şiirlerinde de Fuzûlî'nin etkisinde olduğu sezilmektedir:

Min cân olaydı kâş men-i dil-şikeste

Tâ her biriyle bir kez olaydım fidâ sana (Tarlan, 2011 : 76)

Ol gamzesi hûn-rîze idüp hâlümüz i'âm

Bin cân ile Birrî sana kurbân dimişler (Birrî Dîvânı, Gazel, 100/5)

Her dönemde şiirlerine çok fazla nazîre ve tahmis yazılan şairlerden biri, hiç şüphesiz ki "Sultânü's-Şu'arâ" unvanına sahip olan Bâkî'dir. Birrî de Bâkî'ye nazîreler yazmış, onun bir şiirini tahmis etmiştir :

Kimine ahker-i sûzân gül-i handân ancak

Güli handân kimine ahker-i sûzân ancak

mısralarıyla başlayan gazeline şu üç mısrayı ekleyerek tahmis yazmıştır :

Bu tağayyur dahi bir hikmet-i Yezdân ancak

Hâl-i 'âlem ezeli böyle perîşân ancak

Kimi handân kimi giryân kimi nâlân ancak (Birrî Dîvânı, Tahmîs 3/1)

Birrî, bazı şairlerle şiir meclislerinde görüşmüştür. Birrî'nin âşinâlık kurduğu şairler; Nâbî, Sâbit ve Seyyid Vehbî'dir¹³ Birrî, tespit ettiğimiz kadarıyla Seyyid Vehbî'nin üç gazeline nazîre yazmıştır. Birrî, Vehbî'nin;

El-hak o meh-i evc-i kemâl yetişilmez

Ol şem'-i şebistân-ı hayâle yetişilmez

mısralarıyla başlayan gazeline şu beyitlerle nazîre yazmıştır:

¹³ ayrıntılı bilgi için bkz. Sâdık Erdem, Ali Enver Semâhâne-i Edeb (Mevlevî Şairler), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013, IV/A-2.2.11. Dizi, Sayı : 1, s.42-43

Bu fikret ile ma' nî-i hâle yetişilmez
Bu gaflet ile seyr-i cemâle yetişilmez

Mâzî ile müstakbelün efkârını terk it
Gel hâli gör ey yâr hayâle yetişilmez

Sâkînün ayâğına düşüp keyfi yetişdür
Bî-vâsıta çün bezm-i visâle yetişilmez

Tevfîk refik olmayıcak râh-ı talebde
Sor menzîl-i erbâb-ı kemâle yetişilmez

Vehbî-i sühan-pervere taklîdi ko Birrî
Çâbük-rev-i şeh-râh-ı makâle yetişilmez (Birrî Dîvânı, Gazel 153)

Birrî'nin etkisinde kaldığı şairlerden birisi de Nâbî'dir. Onun etkisiyle Birrî'de hikemî üslup gelişmiştir. Nâbî'nin 1685-1710 tarihleri arasında Halep'te yaşadığını kaynaklardan öğrenmekteyiz. Bu süre zarfında ona mektup ve gazeller yazan, tarihler isteyen kişiler eksik olmamıştır. Birrî de Nâbî'nin hayranlarından biridir (Bununla ilgili bilgileri ve değerlendirmeleri Birrî'nin hayatını anlattığımız bölümde vermiştik). "Birrî, Nâbî için bir terkîb-i bent yazarak onu övmüş, şiir ve inşâdaki yeri üzerine değerlendirmelerde bulunmuştur. Nâbî de terkîb-i bende cevap olmak üzere Birrî'ye bir âferiniyye mektup göndermiştir" (Erkul, 2000 : 42-44).

1.3. BİRRÎ MEHMED DEDE'NİN ESERLERİ

1.3.1. Bülbüliyye

Divan edebiyatında en çok işlenen konuların başında "aşk" gelir. Bu aşkın kaynağı da ilâhî aşktır. Klasik Türk şiirinin ana temalarından olan aşk "basit ve çekici bir arzudan, hastalık derecesine varan alışkanlık ve tutkulara kadar çeşitli boyutlarda işlenir" (Pala, 1989: 84).

Divan edebiyatı şairleri, aşk temasını işlerken çoğunlukla alegorik bir anlatım tarzını ve mecaz yolunu tercih etmişlerdir. Bu şekilde anlatımda canlılık, güzellik ve çarpıcılık oluşturmak istemişlerdir. Bu metaforlardan biri ve belki de divan şiirinde en çok kullanılanı "bülbul"dür.

Alegorik edebiyatta sıkça adı geçen bülbül, durmadan sevgilinin güzelliklerini haykıran ve güzel sesiyle ona ilan-ı aşk eden âşğın sembolüdür. Tüm bu girişimlere rağmen sevgilisi olan gülden karşılık göremeyen bülbül, kendinden geçmiş çaresiz bir vaziyette ağlayıp inlemekte; bunun sonucunda da takatsiz kalmaktadır. Gıdası üzüntü olan bülbül, kanlı gözyaşları dökmektedir. Sevgilisi tarafından hep ihmal edilen bülbül, tüm sıkıntılara sabreder fakat ömrü ayrılıklar ve üzüntü içerisinde geçer.

Türk edebiyatında gül ile bülbül arasındaki münasebeti alegorik olarak tasavvufî bağlamda ele alıp anlatan önemli eserlerden biri de Birrî Mehmed Dede'nin "Bülbüliyye"sidir. "Aşk" temalı bu eser, "Bülbülnâme" adıyla da bilinmektedir. Eser genel itibariyle mensur bir eser olsa da Birrî, yer yer nazma yer vererek düşüncelerini güçlendirmeyi hedeflemiştir. Eser, yazıldığı dönemde ve sonrasında büyük ilgi görmüştür. Bu durum, eserin yazma nüshalarının çok olmasından ve XIX. yüzyılda İstanbul'da farklı tarihlerde dört kez basılmasından anlaşılmaktadır. Bu basımlardan biri 1265/1849 tarihlidir (Cunbur, 2002: 270).

"Bülbül ile gülün macerasını anlatan en önemli mesnevi, Kara Fazlı'nın 1533 yılında tamamlayarak Şehzâde Mustafa'ya sunduğu 'Gül ü Bülbül' mesnevisidir. 2450 beyitlik 'Fa' ilâtün Mefâ' ilün Fâ' ilün' kalıbıyla yazılmış olan mesnevide asıl hikayeden önce 'tevhid, münâcât, sebep-i te' lif ve padişaha medhiye' vardır" (Erkul, 2000: 10). Tasavvufî boyutta gül ile bülbülün ilişkisinin anlatıldığı diğer eserler, Ömer Fuadî Efendi'nin "Bülbülnâme"si (17. yy.)¹⁴, Âgâh Osman Paşa'nın "Bülbülnâme"si (19. yy.)¹⁵, Ahmet Remzi Akyürek'in "Gülzâr-ı Aşk" adlı tercümesidir¹⁶.

Birrî Mehmed Dede, mensur olarak yazdığı "Bülbüliyye"sine, Allah'a hamd ve Hz. Muhammed'e na't ve salât u selâm ile başlar. Devamında memleketi olan Manisa'yı metheder. Eserini yazış sebebini açıklar. "Bülbüliyye"nin konusunu şu

¹⁴ Eser; H.1033/ M.1623 yılında mesnevî nazım şekliyle yazılmış manzum bir hikayedir. Eserin yazma nüshası Süleymâniye Kütüphanesi'nde yer almaktadır. "Ömer Fuadî, Risale-i Bülbüliyye, Süleymaniye Ktp., Düğümlü Baba Bl., No:320, yk.72a, 76b,85a, 88b". Bülbülnâme üzerine yapılan en kapsamlı çalışma İlyas Yazar'a aittir : İlyas Yazar, Ömer Fuadî, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Bülbüliyye'sinin Metni, Hamle Yayınları, İstanbul 2001.

¹⁵ Âgâh Osman Paşa, Trabzon bölgesinde yetişmiş değerli bir mutasavvıf şairdir. Dîvân'ı ve Bülbülnâme isimli manzum bir risâlesi mevcuttur.

¹⁶ Ahmet Remzi , Gülzâr-ı Aşk, Der-saâdet Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası, İstanbul, 1337/1921, Ahmet Remzi Akyürek'in hayatı ve eser hakkında daha geniş bilgi için bkz. Ahmet Cahit Haksever, Son Dönem Osmanlı Mevlevilerinden Ahmet Remzi Akyürek, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay, Ankara 2002, Muhsin İlyas Subaşı, İki Mevlevi, Remzi Dede- Yaman Dede, Nesil Yay, İstanbul, 2005.

şekilde özetleyebiliriz : Bülbül, gül bahçesinde sevgilisi Gül için yanık yanık şarkılar okumaktadır. Bu durumdan gülistânda bulunan ve Bülbül'ü kıskanan diğer kuşlar rahatsız olmuştur ve Bülbül'ü Gül'den ve gülzârdan uzaklaştırmanın yollarını ararlar. Onu, Hz. Süleymân Peygamber'e şikayet ederler. Süleymân Peygamber, bülbülü çağırır ve divan kurulur. Bülbül ile diğer kuşlar hesaplaşmaya başlar. Tüm bu kargaşaya rağmen bülbül, gülün vefâsından dikenin cefâsına katlandığını, Allah'a tevekkül ettiğini söyler. Hz. Süleyman, bu cevaptan hoşnut olur ve Bülbül'ün aşkını anlar. Tabii diğer kuşların hasetini ve gaflete düştüğünü de anlar.

Bülbüliyye'de geçen kuşlar, birer sembol olup birtakım özellikleriyle insanları temsil ederler. Bunlardan karga; seven insanın duygularını anlamayan, cahil, ham, kabiliyetsiz bir tiptir. Papağan ise, aşk ehline inanmayan, zâhir ehli bir tiptir. Saksâğan, hilekâr; Kuzgun, azgın; Şâhin, kan dökücü; Kartal, leş yiyici; Çaylak, kendinden küçüklere saldıran; Leylek, ahmak; Serçe, şamatacı; Tavus, güzelliğine güvenen; Keklik, beceriksiz nitelikleriyle söz edilen tiplerdir. Süleyman Peygamber'in habercisi olan Hüdhüd, Akbaba ve Vali Tavşancıl adı geçen diğer kuşlardır. Hikayenin kahramanı olan Bülbül, âşığı sembolize eder. Daha doğrusu keçesi, külâhı ve giyinişiyle bir dervîştir. Elest meclisi sarhoşu olan bu dervîş, Allah aşkıyla tegannî ve raks eder (Erkul, 2000: 12).

Eserin sonundaki beyite göre eser, H.1117/M. 1705 yılında tamamlanmıştır :

Du'â-yı hayrı müntecdür bu târîh

Tamâm oldı kitâbum ey du'â-gûy

1.3.2. Dîvân

Birrî Dîvânı'nın İstanbul Millet Kütüphanesi¹⁷, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi¹⁸, Manisa Yazma Eser Kütüphanesi ve Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi¹⁹'nde bilinen dört nüshası bulunmaktadır. Dîvân genel olarak klasik dîvân tertibine uymaktadır.

Dîvân, tevhid kasidesi ile başlamakta, Hz. Muhammed'in üstün vasıfları ve güzel ahlakının övgüyle anlatıldığı na'atlar ile devam etmektedir. Daha sonra ise medhiyeler vardır. Medhiyelerde din ve devlet büyüklerine, şairlere ve paşalara övgüler sıralanmıştır. Sonrasında tercî-i bend ve terkib-i bendler vardır. Bunları, Dîvân'ın büyük bir kısmını teşkil eden gazeller takip eder. Daha sonra ise sırasıyla

¹⁷ bkz. <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/divan/189975> (Arşiv No : 34 Ae Manzum 54/2).

¹⁸ bkz. <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/divan/113640> (Arşiv No: T. 2852/2).

¹⁹ bkz. <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/divance/117968> (Arşiv No: 490).

tarih, kıt'a, rubâ'î, murabba', tahmîs, müseddes, tesdîs ve tesbî nazım biçimleri ile yazılmış şiirler vardır. Birrî Dîvânı'nın en sonunda ise bahr-i tavîl nazım türüyle yazılmış bir bölüm bulunmaktadır.

Dîvân'da kullanılan nazım biçim ve türlerine genel bir bakış attıktan sonra, verdiğimiz bilgileri biraz daha özele indirgeyelim. Eser, tevhid manzûmesi ile başlar. Akabinde on iki tane na't sıralanır. Daha sonra dört halife, İmâmeyn, Mevlânâ, Sultan Ahmed, Ârif Efendi, Lütfî Efendi, Necib Efendi, Mehmed Paşa, Nasuh Paşa, Hadvanî-zâde, Seyyid Vehbî, Müftî-zâde ve Fevzî için yazılan medhiyeler yer alır. Devamında şiddetli geçen bir kış sonucu Manisa'daki Gediz Nehri'nin donması olayına üzerine yazılan kırk beyitlik bir kasideye yer verilmiştir. Sonrasında ise bir fahriye vardır. Bunu Nesimî-zâde Osman Ağa'nın ölümü üzerine yazılan mersiye, Müftî olayının anlatıldığı bir tercî-i bend ve Nâbî Efendi'den bahsedilen bir terki-i bend takip eder. Akabinde ise Birrî Dîvânı'nın asıl kısmını oluşturan iki yüz altı gazel yer alır. Ârif Efendi'nin doğumunu konu alan tarihi, çeşitli konularda yazılmış on kıt'a takip eder. On dört rubâ'înin ardından beş ve altı bendden oluşan iki murabba' yer alır. Çeşitli sayıda bölümlerden oluşan toplam on sekiz tahmîsin ardından bir müseddes ve bir tesdîs yer alır. Tesbî' den sonra yirmi ölçülü dizeden meydana gelen bahr-ı tavil ile Dîvân son bulur.

Birrî biçim özelliği olarak kafiye ve rediften faydalandığı edebî yönden zengin şiirlerinde aruz veznini de ustalıklı kullanmıştır. Aruz vezni her ne kadar bu dönemde iyice olgunlaşmış ve edebiyatımıza yerleşmiş olsa da Birrî Dîvânı'nda nadiren zihaf ve imâle kusurlarına rastlanmaktadır. Birrî'nin kullandığı aruz kalıplarını şu şekilde sıralayabiliriz.

"Fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün	57 şiir
Mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün	43 şiir
Fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilün	39 şiir
Mefâ' ilün fe' ilâtün mefâ' ilün fe' ilün	39 şiir
Mef' ülü fâ' ilâtü mefâ' ilü fâ' ilün	31 şiir
Mef' ülü mefâ' ilü mefâ' ilü fa' ülün	21 şiir
Fe' ilâtün mefâ' ilün fe' ilün	11 şiir
Mefâ' ilün mefâ' ilün fa' ülün	10 şiir
Fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün	8 şiir

Müfte' ilün müfte' ilün fâ' ilün	3 şiir
Müfte' ilün müfte' ilün mefâ' ilün müft' eilün	1 şiir
Müstef' ilün müstef' ilün müstef' ilün müstef' ilün	1 şiir
Mef' ülü mefâ' ilün mef' ülü mefâ' ilün	1 şiir
Müfte' ilün fâ' ilün müfte' ilün fâ' ilün	1 şiir
Fâ' ilâtün müstef' ilün fâ' lün	1 şiir
Mef' ülü fâ' ilâtün mef' ülü fâ' ilâtün	1 şiir
Mef' ülü fâ' ilâtün fe' ilün	1 şiir
Fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilâtün	1 şiir
Müfte' ilün müfte' ilün fa'	1 şiir" (Erkul,

2000: 66).

Birrî Dîvânı'nın dil ve üslup özelliklerine bakacak olursak Birrî'nin yaşadığı devrin dil yapısını ve özelliklerini dikkate alarak Arapça ve Farsça sözcük ve tamlamaların yanı sıra Türkçe ifadeleri de ustalıkla kullandığını söyleyebiliriz. Şair, dîvân şiirinin imge dünyasına bağlı kalmakla birlikte daha çok tasavvufî metaforları kullanmıştır. Böylece şiirlerinin birçoğu da yine tasavvufî muhtevâyâ sahiptir denilebilir. Bu tutumda tabi ki şairin mevlevîliğe intisap ederek mevlevî dedesi olmasının etkisi büyüktür.

Birrî'nin döneminde Türk şiirini etkileyen iki önemli edebî akım vardır: Sebki Hindî ve hikemî şiir. Şair de doğal olarak bu üslupların etkisinde kalmıştır. Sebki Hindî akımının etkisi ile şiirlerinde renkli ifadeler ve tasvirlerle yer vermiş, kelimelerin anlam derinliğini ve hayal gücünü önemsemiş ve bîkr-i mazmun, bîkr-i fikr peşinde olmuştur. Nâbî'nin öncülüğünü yaptığı hikemî tarzın tesiri ile de şair bazı şiirlerinde insanlara öğüt verme, telkinde bulunma ve hakikati göstermeyi amaçlamıştır. Ayrıca şiirlerinin daha iyi anlaşılması için yer yer atasözü ve deyim gibi mahallî unsurlardan da faydalanmıştır. Birrî Dîvânı'nda yer alan bazı deyim ve atasözlerini şöyle sıralayabiliriz :

Sözi ko sazi gör mutrıb açıl sun gönli ' uşşâkun

Nühüfte her makâmı perde-i tanbûrdan seyr it (Gazel 37/3)

Egerçi yâre gönül virmek oldu sehl ammâ

Velîk olmayacak dil-nüvâz müşkildür (Gazel 98/4)

Her lahza kıyâm ile kıyâmet koparırsın

Hey âfet ana kâmet-i bâlâ mı disünler (Gazel 105/3)

Kurbân oluram vaslına ol demde görenler

Bu 'ıyde sebep ol meh-i garrâ mı disünler (Gazel 105/6)

Az kaldı cân çıkmaga tenden bu gam ile

Yüz yok huzûra varmaga çokdur günâhımız (Gazel 146/4)

Sabr ider üftâde-i hâk-i reh-i yâr olan

Aglama ey tıfl-ı dil kendi düşen ağlamaz (Gazel 159/2)

Kıyâm itmiş tururlar servler saf saf meger bâğa

Hırâmânı gelip ol kâmeti şimşâd ayak basmış (Gazel 186/2)

Son olarak Birrî Dîvânı'nın muhtevâ özelliklerinden bahsedelim. Genel itibariyle Birrî'nin şiirleri içerik yönüyle çağdaşı olan şairlerle de kendisinde önceki yıllarda yaşamış şairlerle de örtüşmektedir. Yani şairin şiirleri, divan şiirinin genel çizgisine uygundur. Birrî Dîvân'ında en çok görülen konu din ve tasavvuftur. Bunda şairin mevlevî şeyhi olmasının da rolü büyüktür. Tasavvuf terbiyesinden geçerek tasavvuf bilgi ve erkânına vâkıf olan şair bu donanımını şiirlerine çok güzel aksettirmiştir. Dîvân'da yer yer mevlevîlik tarikati ve tasavvufla ilgili terimlere de rastlanmaktadır. Birrî, "Mevleviyânuz" redifli bir gazelinde de mevlevîlik tarikati mensûbu olduğunu dile getirmiştir.²⁰ Gazelerde karşımıza çıkan aşk ve sevgiliye ait mazmun ve metaforlar, umumiyetle mecâzî aşktan ilâhî aşka yönelen bir boyuttadır. Ayrıca Birrî, şiirlerindeki düşüncelerini pekiştirmek amacıyla sık sık telmih sanatına başvurmuş; Hz. İsa, Hz. Musa, Hz. Nûh, Hz. Süleymân, Hz. Yûsuf, Hz. İbrâhim, Hz. Yahyâ, Hz. İshâk, Hz. Eyyûb, Hz. İsmail'in isimlerini şiirlerinde zikretmiş; bazı peygamberlerin de kıssalarından bahsetmiştir. Şair, bazı şiirlerinde de âyet ve hadislerden iktibaslar yapmıştır, gazel şerhlerinde bunların örneklerini verdiğimiz için konuyu burada tekrar etmiyoruz.

²⁰ bkz. Gazel 157.

İKİNCİ BÖLÜM:

2.1. "ŞERH" KAVRAMI VE BİRRÎ MEHMED DEDE'NİN GAZELLERİNİN ŞERHİ ÜZERİNE

Arapça bir sözcük olup "açma, yarma, genişletme, açıklama" (Doğan, 2009: 8) anlamlarına gelen şerh kavramı, terim olarak Mine Mengi'ye göre "Edebî metinleri açıklama ve böylece metnin anlaşılmasını kolaylaştırma çalışmalarıdır" (Mengi, 2000 : 73). Tunca Kortantamer ise şerhi "Bir metnin, daha iyi anlaşılсын diye, o metni başkalarından daha iyi anladığı kanaatinde olan kişiler tarafından açıklanması" (Kortantamer, 1994: 1) olarak tanımlar. Öncelikle Kur'ân ve O'nun icâzı ile Hz. Muhammed'in hadislerini daha iyi anlama gayretiyle ortaya çıkan şerh, Kur'ân'da İnşirah suresinin ilk ayetinde: "Senin için genişletmedik mi bağrını" şeklinde geçmektedir (Yekbaş, 2008: 191). Klasik edebiyat çerçevesinde bakarsak divan şairlerinin kullandığı üst dil ve eserlerin sahip olduğu mana derinliği ve sanatsal zenginliklerden dolayı klasik edebiyata ait eserler, ilk günden bugüne kadar olan zaman içerisinde çeşitli sanatçılar tarafından açıklanmaya, şerh edilmeye çalışılmıştır. Mine Mengi, divan şiirinin hüküm sürdüğü dönemde metin şerhlerinin izah amaçlı yapıldığını şöyle ifade etmektedir: "Eski metinlerde örneklerinin sık görüldüğü derkenarlardan, yani asıl metinle birlikte, metnin sayfa kenarlarında yer alan şerhlerden; tek mısraın, beytin, cümlelerin, bir şiirin mısra ve beyitlerinin metin içindeki şerhlerine; ya da müstakil kitap şerhlerine kadar birçok çeşidinin görüldüğü şerhler, divan edebiyatında önemli bir yer tutarlar. Hâşiye, hâmis, telhis, ta'likat gibi çeşitlerinin de bulunduğu şerhlerin genelde ortak yanları, açıklama gerektiren kelimeyi, mısraı, beyti ibareyi, cümleyi ya da metni anlaşılır kılmak amacıyla açıklamayı esas almalarıdır" (Mengi, 2000: 74).

Klasik şiirler şerh edilirken eskiler genellikle geleneksel metot yöntemini izlemişlerdir. "Geleneksel şerhlerde genellikle şerh edilecek metin verilir, daha sonra şerhe geçilir. Bu yolda metindeki kelimelerin lügat manâlarının, gramer yapılarının vb. verilip sonra asıl kastedilen manâyı vermek; yukarıda belirttiğimiz özelliklere hiç değinmeden direk olarak açıklamaya geçmek gibi iki ayrı usul kullanılmıştır. Şârih, konunun daha iyi anlaşılması için açıklamaya hatıra, hikâye, kıssa ve kendi şiirlerinden ekleyebilir" (Erdoğan, 1997: 286). "Bu şekilde ele alınmış yüzlerce

eserden birkaçını temsil eden Mesnevî, Hâfız Dîvânı, Muhammediye, Gülistan, Gülşen-i Râz gibi eserlerin şerhlerinde beytin genel manasından çok beyit içindeki kelimeler üzerinde durulması dikkat çekicidir" (Yeniterzi, 1999: 67). Anlaşılacağı üzere bu metot, çoğunlukla kelime açıklamalarının yapılması ve derinlerdeki anlamın verilmesine dayanmaktaydı. Fakat günümüzde geleneksel metot kullanılmaya devam edilmekle birlikte, Batı kültürü ve edebiyatının tesiriyle anlamla birlikte şiirin yapısını ele alıp inceleyen modern şerh yöntemleri de kullanılmaktadır.

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi divan şiirimizde metin şerhi geleneği oldukça eski dönemlere dayanmaktadır. Günümüz kütüphanelerinde şerh üzerine binlerce yazma eser bulmak mümkündür. Son dönemlerde ise şerh geleneğine büyük hizmet eden Türkçe şerhlerle ilgili bibliyografya çalışmaları yapılmaktadır. Bu çalışmalar, bilhassa şerh edebiyatımız için büyük önem taşımaktadır. Bu konuda yazılmış önemli eserlerden birisi de Ömür Ceylan'a aittir. Çalışmamız esnasında oldukça faydalandığımız "Tasavvufî Şiir Şerhleri" adlı eserinde Ceylan, edebiyatımızdaki manzum ve mensur şerhler hakkında önem arz eden bilgiler sunmaktadır. Ceylan, yapılan ilk şerhlerin dînî-tasavvufî çerçevede olduğuna dikkat çekmiştir (Ceylan, 2000: 25). "Şerhin tarihi her ne kadar eskilere dayansa da en önemli metin şerhi problemleri klasik Türk edebiyatı metinlerinde karşımıza çıkmaktadır" (Kortantamer, 2004: 55). Şerh, klasik şiiri okuyup anlamada, şiirin mânâ derinliğine inebilmede, bunların sonucunda da şairin fikir ve hayal dünyasını oluşturan şahsî ve edebî yönünü anlamada önemli bir rol üstlenmektedir (Yeniterzi, 1999: 59).

Şerh edilen eserler genellikle tasavvuf muhtevalı olunca şârihlerin de önemli bir kısmı sûfî kimlikleriyle sivrilen kişiler olmuştur. "Şârihler arasında isimleri zikredilen İsmail Hakkı Bursevî, Salâhaddîn-i Uşşâkî, Kemâleddin Harîrîzâde, Ali Urfî, Şem'î Şem'ullâh Prizrenî, Muhammed Vecîhî Paşa, Sarı Abdullah Efendi... gibi birçok isim mutasavvıf kişilikleriyle tanınmaktadırlar" (Yekbaş, 2008: 195). Klasik dönem şerhlerinde şârihler işte bu yüzden vaaz verir gibi yazmışlardır. Çünkü onlar, öncelikle sûfîlik yönleriyle hareket etmişlerdir. Yani asıl gâyeleri, şairi sanatsal yönden tenkit edip onun eksiklerini söylemek değildir. Hedef kitlenin dervişler olduğu bu dönemde, şârihin de asıl hedefi birtakım tasavvufî izahlarda bulunmak olmuştur. Ceylan'ın yukarıda bahsettiğimiz çalışmasında da şârihin samimi ve vâizâne üslubunun yansımaları olan "karındaşım!", "benim ruhum!", "tâlib!", "azîzim!", "ârif!" vb. hitaplara özellikle değinilmiştir.

Şârih, eseri şerh etme nedenlerini "sebeb-i teşrih" bölümünde açıklar. Bu bölüm divan şâirlerinin yazmış olduğu "sebeb-i telif" bölümündeki sebeplerden pek de farklı değildir. Ömür Ceylan'ın tespitlerine göre şârih, eserini şerh ettiği şâiri rüyâsında gördüğünü ve ondan şerh hakkında bazı malumat edindiğini ifade eder. Buradan hareketle de şârih şerh yaparken maddî kaynaklardan daha çok mânevî kaynaklardan istifade ettiğini açıklar.

Klasik edebiyat döneminde yapılan şerhlerin kaynaklarına bakacak olursak Mengi bu konuda şöyle der: "Eski edebiyatımızda metin şerh edilirken konunun niteliğine göre Kur'an, tefsir, hadis, tasavvuf vb. dini bilimler, mitoloji, peygamber kıssaları, tarihi ve efsanevi kişilerle, din, tarikat ve tasavvuf büyüklerinin menkıbeleri, çağın gelenek ve görenekleriyle inançları göz önünde tutulmuş ve şerhler bunlara dayandırılarak yapılmıştır" (Mengi, 2000: 76). İçerik olarak din ve tasavvuf ağırlıklı olan bir şiir geleneğinin izahında yine din ve tasavvuf malzemelerinin kullanılması muhakkak ki oldukça olağandır.

Bu bölümde "metinler şerhi ilminin eşsiz üstadı" (Kortantamer, 1994: 57) olarak tanınan Ali Nihat Tarlan'ın da şerh ile ilgili görüşlerine kısaca değinelim. Tarlan, metin şerhinin nasıl olması gerektiği konusundaki düşüncelerini, 1937 senesinde yayınlanan "Metinler Şerhine Dair" isimli kitapçıkta ayrıntılı bir biçimde ifade etmiştir. "Tarlan'a göre metin tetkiki, tarih, psikoloji, sosyoloji gibi diğer bilim dallarının metotlarından istifade eder, ancak onun kendisine ait prensipleri ve yolları vardır; hiçbir zaman bu bilim dallarına malzeme sağlayan bir alan değildir. Bu yüzden metinleri diğer ilimler için değil, kendisi için, kendisi olarak tetkik etmek gerekir ... Yine Tarlan'a göre, bir bütün olan sanat eseri, ancak birimleri vasıtasıyla ele alınabilir. Klasik edebiyatımızda şiirlerin birimi ise beyitlerdir. Beyitlerde işin maddi yönünü teşkil eden iç içe geçmiş hayaller dünyası bulunmaktadır. Bunların kullanılış tarzı ise sanatkârın kişiliğini ortaya koyar" (Kortantamer, 1994: 57). "Şârihin burada izleyeceği yol bellidir. Metinden anladığını nesnel bir şekilde anlatır. Söylediklerini belgelendirir, sonunda şerh ettiği esere güzel veya çirkin hükmünü vermez" (Güleç, 2011: 85). "Bir eserin, kendisini meydana getiren şairin iç benliğini ve meydana geldiği dönemin karakterini gösteren önemli bir belge olduğunu söyleyen Tarlan, metne yapısal, psikolojik ve psikanalitik olarak da yaklaşılması gerektiğini vurgulayarak modern metin şerhi metotlarının kapılarını aralamıştır" (Güleç, 2011: 87-88).

Günümüzdeki metin şerhi metotları için Amil Çelebioğlu'nun ortaya koymuş olduğu tespitler, bizlere yol gösterici niteliktedir. Çelebioğlu, metin incelemesi ve şerhinde dikkat edilmesi gereken hususları altı maddede toplamıştır :

1. Kelimelerin sözlük anlamı,
2. Kelimelerin terim anlamı,
3. Beyitteki mecaz, kinaye ve tevriye gibi sanatların tespiti,
4. Kelimelerin metinde tesadüfî olarak bulmayıp bir fonksiyonu olduğunu düşünmek ve yüklendiği görevi bulmaya çalışmak,
5. Kelimeler arası bağlantı kurmak,
6. Çeşitli devir ve seviyedeki şairlerin aynı konuda yazılmış eserlerini karşılaştırmak (Yeniterzi, 1999: 59-60).

Biz de bu çalışmamızda Birrî Mehmed Dede'nin divanından seçtiğimiz elli gazeli klasik şerh metodu ile şerh etmeye çalıştık. Beyitlerdeki özellikle yabancı kökenli kelimelerin sözlük ve varsa terim anlamlarını verip beyitleri günümüz Türkçesi ile nesre aktardık. Döneme özgü halk arasında kullanılan bazı kelime ve deyimlerin anlamlarına da TDK'nin "Tarama Sözlüğü" ve "Derleme Sözlüğü"nden baktık. Nesre aktarma esnasında elimizden geldiğince beyitte geçen kelimeleri kullanmaya, beyitin genel anlam çerçevesine fazlaca uymayanları dahi beyit içerisinde bir fonksiyonu vardır fikriyle anlamlandırmaya çalıştık. Bazı beyitlerden birden fazla anlam çıkarılabilmektedir. Biz bu şekilde olduğunu düşündüğümüz beyitlerin nesre aktarımında her iki anlamı da vermeye çalıştık. Birrî, bir mevlevî dedesi olması sebebiyle Mevlânâ'nın Mesnevî'sinden ve bu konuda yapılmış birçok çalışmadan faydalanmaya çalıştık. Şairin imge dünyasının oluşumunda büyük bir etkisi olan Mevlânâ ve mevlevîlikle ilgili edindiğimiz bilgiler doğrultusunda gazel şerhlerini yapmaya özen gösterdik. Ayrıca daha önce yapılmış olan klasik edebiyat şerhleri ve dîvân tahlilleri ile ilgili kaynak taraması yapıp ulaşabildiklerimizi okuyarak ve dijital ortamda gerekli notlar oluşturarak bilgi ve kültür birikimi edinmeye çalıştık. Şerh kısmında, bu bilgi ve kültür birikimimiz doğrultusunda beyitleri tek tek ele aldık. Yalnız şerh etmeye çalıştığımız son gazellerde tekrara düşmemek adına beyitlerdeki mazmun ve metaforların açıklamalarına kısaca değinerek beyitin asıl mânâsını vermeye çalıştık. Birrî mutasavvıf bir şair olması sebebiyle birçok tasavvufî muhtevalı mazmun kullanmıştır. Dolayısıyla gazellerde geçen tasavvufî remizlerin anlamlarına tasavvuf sözlüklerinden bakarak imkan dahilinde bunları izah etmeye çalıştık. Beyit içerisinde kelime veya söz öbekleri ile

işaret edilen hikaye ve kıssalarla ilgili de bilgi edinip bunları şerh kısmında vermeye gayret ettik. Her beyitin şerh kısmının en son bölümünde de beyitte geçen edebî sanatları izah etmeye çalıştık.

2.2. BİRRÎ MEHMED DEDE DÎVÂNI'NDAN SEÇİLEN ELLİ GAZELİN ŞERHİ

2.2.1. GAZEL 1²¹

Fâ' ilâtün/ fâ' ilâtün/ fâ' ilâtün/ fâ' ilün

- ۱ استمم بنای دهرک عزّتی زلدر بکا
اهل دنیانک ترقّیسی تنزّلدرد بکا
- ۲ کنز لا یفنی بولوب کنج قناعت بکرم
ایر مکه بو دولته باعث توگّلدرد بکا
- ۳ داغ عشقک هر بری بر کلدرد اربب دله
نالده و زاری دل الحان بلبلدرد بکا
- ۴ بلبل ایتدک کلشن بزم ایچره ای ساقی بنی
ساغر ملدرد دیو هب صوندو غک کلدرد بکا
- ۵ ملک نظمی ذوالفقار کلک ایله ضبط ایلدم

²¹ Rasih Erkul, Manisalı Birrî Mehmed Dede, Hayatı, Eserleri, Edebi Şahsiyeti ve Dîvânı, Manisa Valiliği Yayını, Manisa, 2000, 207-208.

برّی عصرک حیدریم طبع دلددر بکا

1. İstemem ebnā-yı dehrūñ ˆ izzeti zūldür baña
Ehl-i dūnyānuñ teraqq̄isi tenezzūldür baña
2. Kenzü lā-yefnā²² bulup genc-i ḡanāˆ at beklerüm
İRmege bu devlete bāˆ iş tevekkūldür baña
3. Dāğ-ı ˆ aşḡuñ her biri bir güldür erbāb-ı dile
Nāle vü zārī-i dil elḡān-ı bülbüldür baña
4. Bülbül itdūñ gü-l-şen-i bezm içre ey sākī beni
Sāğār-ı müldür diyü hep şunduḡuñ güldür baña
5. Mülk-i nazmı Zū ˆ l-feḡār-ı kilik ile zabṭ eyledüm
Birri ˆ aşruñ Ḥaydarıyüm ṡabˆ Düldüldür baña

استم بنای دهرک عزّتی نلدر بکا

اهل دنیانک ترقیسی تنزلدر بکا

²² Dîvân'ın Manisa nüshasını esas alarak ve anlam bütünlüğüne göre beyiti okuduğumuzda Erkul'un "yefnâ" olarak okuduğu kelimeyi biz, "yefnâ" olarak okumayı tercih ettik.

1. İstemem ebnā-yı dehrūñ ʿ izzeti zūldür baña

Ehl-i dünyānuñ teraqq̄isi tenezzūldür baña

Lugatçe

ebnā-yı dehr	: zamane adamları.
ʿ izzet	: (a.i.) 1. değer, kıymet; yücelik, ululuk. 2. kuvvet, kudret. 3. hürmet, saygı; ikram, îzâz. 4. erkek adı.
zūl	: (a.i.) alçalma, horluk, hakirlik. (bkz: zillet).
teraqq̄i	: (a.i. raky'den. c. terakkiyât) 1. yukarı kalkma, yükselme. 2. ilerleme.
tenezzül	: (a.i. nüzûl'dan) 1. kendine aykırı düşen bir işi veya durumu kabul etme, alçalma, inme, aşağılama. 2. gönül alçaklığı, kibirsizlik. 3. düşme, inme [fiyat].

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Zamâne adamlarının yüceliğini (yüksek mevkilerde oluşlarını) istemem, (bu benim için alçalmaktır. Dünya ehlinin yükselmesi, benim için alçalmadır."

Şerh

Birrî bazı gazellerinde zamanının özellikle sosyal alandaki bozulmalarına da değinmiştir. Beyitte de bu açıdan bir tenkit olduğunu düşünebiliriz. Şöyle ki Birrî'nin yaşadığı dönem Osmanlının duraklama ve gerileme dönemleridir. Bu dönemde siyasi anlamdaki bocalamanın ve ekonominin bozulmasıyla birlikte halkta sosyal anlamda da birtakım aksaklıklar peyda olmuştur. Devletin yüksek makamlarına göz diken tamahkar insanlar, ahlaki yönden de çöküşe geçmiştir. Birrî, beyitinde bu durumu ima etmekle birlikte tasavvuf ehlinin genel görüşünü de ortaya koymuştur. Sûfiler, gözü ve gönlü aç kimseler değillerdir. Onlar, gerçek nimet sahibi olan yüce Allah'ın kendileri için taksim ettiği rızığa kanaat edip geçinirler. Onlar, diğer insanlar gibi bu dünyanın makam ve mevkilerinin peşinde koşmazlar. Nitekim dünya ehlinin makamla yükselişi, onların nezdinde aslında alçalmadır. Sûfînin yükselişi, Allah'a karşı yaptığı kullukla olur. Onlar, dünyevî makam sahibi olup rahat etmeyi arzulamazlar. Aksine bilirler ki aşk yolunun talipleri, hakikat gölgesinde yoğrulmayı,

çiğnenmeyi göze almalıdır. Onlar, bu dünyada başlarına gelen musibetlere katlandıkları ölçüde ilâhî makamlara yükseleceklerdir. Asıl kıymetli olan da işte budur. Dünya ehli fani mevkiler elde ederek yükseldiğini zannederken aslında alçalmakta; sûfîler ise fani meşakkatlere katlanmaları sonucunda ebedî yükselişe geçmektedirler. Tasavvuf ehli görünüşte fakirdir, makam mevki sahibi değildir. Lakin böyle kimseler, kulluğuyla manevi yönden en yüksek makamlara ulaşmıştır. Bu dünyada gedâ suretli sûfîler, aslında âlemin padişahı olmuşlardır. Nefsinin dizginlerini ele alarak fakirliği övünç sayan tasavvuf ehli, tarikate yeni giren kişilere de öncelikli olarak gedâ olmayı öğütlemişlerdir. Üsküdar Mevlevihanesi'nin sâbık şeyhi ve Üsküdar'daki Selim Ağa Kütüphanesinin Müdürü rahmetli Ahmed Remzi Dede'nin bir gazelinde de benzer ifadeye rastlamaktayız: "Gurur-ı câhı terk eyle, gedâ ol" (Olgun, 1994 : 90).

"İzzet" ve "terakkî" kelimeleri ile "zül" ve "tenezzül" kelimeleri arasında tezat sanatı yapılmıştır. Beytin ilk mısrasındaki "ebnâ-yı dehr, izzet, zül" sözcükleri, ikinci mısradaki "ehl-i dünya, terakkî, tenezzül" sözcükleri ile karşılık bulmuş; leff ü neş-i müretteb sanatına başvurulmuştur.

۲

کنز لا یفنی بولوب کنج قناعت بکلرم

ایر مکه بو دولته باعث توگلدنر بکا

2. Kenzü lâ-yefnâ bulup genc-i şanâ' at beklerüm

İRmege bu devlete bâ' iş tevekküldür baña

Lugatçe

genc	: (f.i.) hazîne, define, (bkz: gencîne, kenz).
bâ' iş	: (a.s.c. bevâis) 1. sebep olan. 2. gönderen. 3. îcâp ettiren.
tevekkül	: (a.i.) işi Allah'a bırakıp kadere razı olma.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Tükenmez hazine bulup kanaat hazinesi (olmasını) beklerim. Bu mutluluğa ermeye vesile olacak şey, tevekküldür."

Şerh

Her anki hâlimden hoşnut olmak, her durumda Allah'a şükretmek, rızıkına râzı olmak, kanaat sahibi kişilerin özelliklerindedir. Sûfiler de kanaat sahibi olmaya özen göstermişlerdir. Nitekim kendisinden daha iyi makamlarda bulunan, daha zengin, daha güç sahibi, daha güzel bir insana karşı haset duyguları beslemeyerek içinde bulunduğu hâlden memnun olan kişinin ilk önce kalbi rahattır, huzurludur. Çünkü o, Allah'ın rızık taksimatına râzıdır; böylece Allah da o kişiden râzı olur. Dolayısıyla insan, elde ettiği nimetlere kanaat etmeli; Allah'ın taksimine râzı olmalı ve her daim şükretmelidir. Yalnız burada bahsettiğimiz tembellik değildir. Kişi, rızıkının peşinde olmalı, elinden gelen uğraşı göstermeli, sonrasını Allah'a bırakmalı yani tevekkül etmelidir. Bunun sonucunda Hakk'tan gelen her ne olursa o, kişinin hissesine düşen nasibidir. Tevekkül ehli, Allah'tan gelene kanaat eder. Tevekkül ehli, tüm âleme karşı kanaatkârdır.

Beyitte bir hadîs-i şerîf iktibas edilmiştir. Buradan hareketle umumi bir söylem oluşturacak olursak kişi, "Kanaat, tükenmez bir hazinedir."²³ hadisi gereği yaşamını sürmelidir. Verileni yeterli bulmalı, açgözlü ve hırslı olmamalıdır. İki cihân saadetine erişmek isteyenler için İslamiyet'in nasihati, bu hadistir.

Netice olarak Birrî'nin de isteği tevekkül ile bitmez tükenmez kanaat hazinesine ulaşmaktır. Çünkü asıl zenginlik budur. Kanaatkâr olmayan bir zengin, kanaatkâr olan fakir bir kimseden çok daha kötü durumdadır. Çünkü o zengin kişinin kalbi ve akli rahat değildir. Kanaat sahibi olan fakir ise, elinden geleni yapıp gerisini Allah'a bırakarak tevekkül ettiği için gönlü ve akli rahattır; bu hâliyle görünüşte fakir olan bu kimse, sanki bir hazine içinde yaşamaktadır. Nefsine kulak vererek sabır, tevekkül ve kanaat etmeyen kişi ise, Allah'ın kaza ve kaderine razı olmaz. Fakir olsa az verdin diye şikayet eder; zengin olsa açgözlülüğünden ötürü doymaz, daha fazlasını ister. Tıpkı Bağdatlı Rûhî'nin de ifade ettiği gibi :

²³e-kaynak: <http://hadis.diyaret.gov.tr/Content/HadithBook> (Riyâzü's-sâlihîn, Cilt:1, s.480) (15.10.2016).

Dünyâ talebiyle kimisi halkın emekte

Kimi oturup zevk ile dünyâyı yemekte (Gölpınarlı, 1953 : 111).

Beyitte kısmen bir hadîs-i şerîf iktibas edilmiştir.

۳ داغ عشقك هر بري بر كلدر اربب دله

نالہ و زاری دل الحان بلبلدر بکا

3. Dâğ-ı ‘aşkuñ her biri bir güldür erbâb-ı dile

Nâle vü zârî-i dil elhân-ı bülbüldür baña

Lugatçe

dâğ : (f.i.) 1. yanık yarası. 2. insan ve hayvan vücûduna

kızgın demirle vurulan damga, işaret, im.

nâle : (f.i.) inleme, inilti, (bkz: feryâd).

zârî : (f.i.) ağlayıp sızlama.

elhân : nağmeler, ezgiler.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Gönül ehline aşk yaralarının her biri bir güldür. Gönlün inleyip sızlamaları, bana bülbülün şarkısıdır."

Şerh

Divan edebiyatında sevgili, zalim ve gaddardır. Âşığın durmadan çevreder. Bu eziyetler sonucunda âşığın gönlünde gam ve aşk ateşi peyda olur. Beyitte de ifade edildiği gibi bu aşk ateşi sonucunda âşığın gönlü yanık yaralarıyla dolar. Fakat o, sevgilisinin tüm eziyetlerine sabreder, içinde bulunduğu müşkül durumdan hiçbir zaman şikayet etmez. Çünkü âşığın ham sevdâsı, sabırla olgunlaşacak ve en nihayetinde de vuslata erecektir. Bu nedenle sevgilisinin aşkının şiddetiyle gönlünde

oluşan yanıkları da âşık, gül olarak telakki etmektedir. Bu benzetmede yanık yaralarının şekil ve renk olarak gülle olan ilişkisi etkili olmuştur.

Âşık, çektiği sıkıntılar sonucu sabahlara dek uyumaz, hep sevgilisini düşünerek ağlayıp sızlar. Gönlündeki aşk yaraları da onun ıstırabını iyice artırır. Beyitte gönlün bu inlemeleri de bülbülün şarkı söylemesine benzetilmiştir. Zira "gül sevgilinin, bülbül ise durmadan sevgilinin güzelliklerini anlatan ve onun için inleyen âşığın timsalidir" (Pala, 1999: 91). Tüm güzelliklerle donatılmış gülün karşısında bülbülün ona durmadan ağlayıp inleme yoluyla aşkını ilan etmesi gayet normaldir. Şair için de gönlün bülbül misâli inlemesi, aşkın bir gereğidir. Bu yüzden de normal karşılanmalıdır.

Beşerî aşk ile ilgili yaptığımız bu yorumu ilâhî aşka yönlendirecek olursak karşımıza sâliğin hakîkî aşk uğruna çektiği çileler ve bunlara sabretmesi çıkar. İlâhî aşk yolu, birçok zorluklarla kaplı, çetrefilli bir yoldur. Bu yolun yolcusu, birçok çile çeker. Hakîkî sevgilinin âşığını sınamak için gönderdiği bu sancılar, sâliğin gönlünde aşk yaraları meydana getirir. Fakat sâlik, tüm bu ıstıraplı sürece sabretmeli; o yaraları sevgiliden gelen bir hediye, bir gül olarak kabul etmelidir. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi bu benzetmede, gül ile yara arasındaki şekil ve renk açısından benzerlik de unutulmamalıdır. Ayrıca sâlik, ister istemez içinde bulunduğu dert sonucu âh edecektir. Bunları da bülbülün terennümü olarak kabul eder ve sabreder.

Aşk yaraları güle, gönlün ağlayıp sızlamaları bülbülün şarkı söylemesine teşbih edilmiştir. Gül ile bülbül hikayesine telmihte bulunulmuştur. "Gül, bülbül, nâle, zârî" kelimeleri ile tenâsüp sanatına başvurulmuştur.

٤ بلبل ایتدک کلشن بزم ایچره ای ساقی بنی

ساغر ملدر دیو هب صوندوغک کلدرد بکا

4. Bülbül itdũñ gül-şen-i bezm içre ey sākī benī

Sāğār-ı müldür diyü hep şunduğũ güldür baña

Lugatçe

gül-şen	: (f.b.i.) 1. gül bahçesi. 2. kadın adı. (bkz: gül-istân, gül-zâr). 3. 1886 -1887 yıllarında Kirkor Efendi tarafından İstanbul'dan yayımlanmış olan haftalık, edebî ve fennî dergi.
bezm	: (f.i.) içkili, eğlenceli meclis, dernek.
sâgâr	: (f.i.) 1. kadeh, içki bardağı. (bkz. nâcûd, piyâle). 2. tas. Allah'ın nuru ile dolan insan gönlü.
mül	: (f.i.) şarap, (bkz: bade, hamr, mey, sahbâ).

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Ey sâkî! Beni gül bahçesi içinde bülbül ettin. Bana şarap kadehidir diye sunduğun hep güldür."

Şerh

Şarap, klasik edebiyatta en çok adı geçen içecektir. Rengi dolayısıyla dudağa, gözyaşına, yanağa, kana benzetilmiştir. Âşığı mest edişi ve lezzetli oluşu yönleriyle de birçok teşbihe konu olmuştur. Genel itibariyle gazellerde şaraptan, bezmden, sâkîden bahsetmek bir gelenek hâlini almıştır. Sâkî, meclise canlılık ve neşe vermesi yönüyle bezm meclisinin en önemli unsurlarındandır. "Şairin gözünde sevgili, bir sâkî sayılır; yâhut bizzat sâkî sevgili mesâbesindedir. Bütün bu hallerde sâkî mutlaka güzelliğiyle dikkat çeker. Hatta aşık içkiden değil, sâkînin güzelliğinden sarhoş olmalıdır." (Pala, 1989: 387). Şair de bu beyitte, eğlence meclisinde içki dağıtmakla görevli olan sâkîye seslenmektedir. Âşık, sâkînin sunduğu içkilerin tesiriyle kendinden geçmiş ve aşkını terennüm etmektedir. Tıpkı bülbül gibi... Zira bülbül de sabah vakti gül bahçesinde nazlıca açan gülün güzelliklerini görünce kendinden geçmekte ve şakımaya başlamaktadır. Kendi hâlini bülbülün hâline benzeten şair, bu durumdan sâkîyi sorumlu tutmaktadır. Zira bülbül âşığa, sâkînin şarap diye sunduğu hep güldür. Gül, daha önce de belirttiğimiz gibi divan şiirinde sevgilinin timsâlidir. Yani sâkî kırmızı şarabı âşığa sunmakla birlikte sevgilisini hatırlatmakta, hatta özele indirgeyecek olursak onun âb-ı hayat sunan kırmızı dudaklarını hatıra getirmektedir. Bu çağrışımda gül ile şarabın arasında renk ilgisi de etkilidir. Ayrıca beyitte sâkîyi sevgili olarak da düşünebiliriz. Nitekim klasik şiirde sâkî, bazen karşımıza sevgili olarak çıkmaktadır.

"Ey" hitabıyla nidâ ve aks-i müfred sanatı yapılmıştır. "Sâkî, bezm, sâgar, mül"; "bülbul, gülşen, gül" kelimeleri tenâsüplüdür. Beyitte gül ile bülbul hikâyesine telmihte bulunulmuş; bülbul ile âşık, gül ile sevgili kast edilerek açık istiare sanatına başvurulmuştur. "Mül" ve "gül" kelimeleri ile cinâs-ı nâkıs sanatı yapılmıştır.

o ملك نظمي ذو الفقار كلك ايله ضبط ايلدم

بررى عصرک حيدریم طبع دلدر بکا

5. Mülk-i nazmı zü'l-feḫâr-ı kilk ile zabṭ eyledüm

Birri 'aşruñ Ḥaydarıyım ṭab' düldüldür baña

Lugatçe

Zü'l-feḫâr	: ("ka" uzun okunur, a.i.) ; Hz. Muhammed'in Hz. Ali'ye armağan ettiği ucu çatallı kılıç. [Hz. Ali'nin kahramanca kullanmasıyla ün kazanmıştır].
kilk	: (f.i.) kamış kalem, (bkz: hâme).
zabṭ	: (a.i.) 1. sıkı tutma. 2. idaresi altına alma, kendine mal etme. 3. silâh kuvveti ile bir yeri alma. 4. anlama, kavrama. 5. kaydetme, özetini yazma.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Şiir ülkesini kalem kılıcıyla idarem altına aldım. (Ey) Birri, asrın Haydar'ıyım, tabiat(ım) bana düldüldür."

Şerh

Kendisini asrın Haydar'ı olarak tanımlayan şair, şiir ülkesini kalem kılıcı ile zapt etmiştir. Bunu da düldül misâli sanatkâr tabiatı ile başarmıştır. "Aslan anlamına gelen Haydar, Hz. Ali'nin lakabıdır." (Zavotçu, 2006: 218). Hz. Ali'ye cesareti, kahramanlığı ve gücü itibarıyla bu lakap verilmiştir. Hz. Ali, divan edebiyatında cesaret ve kahramanlık söz konusu edildiğinde ele aldığımız beyitte olduğu gibi tenâsüp, tevriye veya telmih yoluyla Haydar olarak anılır. Burada da şair,

çağdaşlarına nazaran söz söylemedeki üstünlüğü ve becerisi sebebiyle kendisini övgüyle Hz. Ali'ye benzetmiştir.

"Türk edebiyatında daima Hz. Ali'ye izâfe edilerek anılan zülfikâr, düldülle birlikte ona Allah tarafından bahşedilen efsanevî bir kılıç olarak yer almıştır. İçinde Hz. Ali'nin efsanevî hayatına dair epeyce malzeme bulunan Yemînî'nin Fazîletnâme'sinde, 'Belinde zülfikar altında düldül/ Önünce bile kanber ol şehe kul" beytiyle tasvir edilmektedir. Bu kılıç düşmanın konumuna göre bazan kırk, bazan da yüz elli arşın uzunluktadır. Zülfikar taşı kesecek kadar keskindir, çıkardığı ateşle kara büyülerini yakıp yok eder." (Sarıkaya, 2013: 554). Birrî de söz ülkesini fethetmek için kalem kılıcını kuşanmış, sanatkâr tabiatına at misali binmiştir. Tıpkı Hz. Ali'nin cenk meydanlarında elindeki zülfikar ile düldülün üzerindeki heybetli duruşu gibi. Birbirini çağrıştıran bu kelimelerin bir arada kullanılmasıyla zülfikârın şairin elinde mucizeler yaratan kalemin, düldülün ise şairin sanatkâr karakterinin müşebbehün bihi olduğunu anlıyoruz. Şair ise söz söylemedeki cengâverliği ile Haydar'ı hatırlatmaktadır. Bâkî'nin de aynı benzetme unsurlarını kullandığı ve benzer ifadelere yer verdiği bir beyiti mevcuttur:

"Hayder-i kerrâriyam meydân-ı nazmuñ Bâkiyâ

Nevk-i hâme zülfekâr u tab' düldüldür bana" (Küçük, 1994: 78).

Bâkî'nin yukarıda son beyitini verdiğimiz gazeli ile Birrî'nin aynı redifi taşıyan şerh etmeye çalıştığımız bu gazeli, biçimsel ve anlamsal bağ açısından benzerlik göstermektedir. Yalnız iki gazelin aruz kalıpları farklılık arz etmektedir.

"Zülfikar, Haydar, Düldül" kelimeleri tenâsüplüdür. Aynı zamanda bu üç sözcük ile telmih yapılmıştır. Birrî kendini Haydar lakaplı Hz. Ali'ye, güçlü kalemini Zülfikar'a, sanatkâr tabiatını Düldül'e, şiiri ülkeye teşbih etmiştir.

2.2.2. GAZEL 2²⁴

Mefâ' ilün / fe' ilâtün / mefâ' ilün / fe' ilâtün

۱

نوله یو غیسه کوکلده رجای دولت دنیا

²⁴ Erkul, age., s. 209.

درون دلده ير ايتدی رموز نحن قسمنا

۲ خیال قامتی یارک نهال کلشن دلدرد

کوکلده فکر عذارې شکفته بر کل زیبا

۳ بو مرتبه سنی سودازده ایدن اودر ای دل

صقین که کاکلی وصفن اوزتمه چون شب یلدا

۴ یم محبته مستغرق اولمشز عجب اولمز

صدف کبی دلمز چاک اولورسه ای در یکتا

۵ نتیجه قند لبک و صفیدر مدام دلنده

عجبمی طوطی کویایه دونسه بری شیدا

1. N'ola yoğıyse gönülde recā-yı devlet-i dünyā

Derūn-ı dilde yir itdi rumūz-ı naḥnū ḳasemnā

2. Ḥayāl-i ḳāmeti yārūñ nihāl-i gül-ṣen-i dildür

Gönülde fikr-i 'ızārı şüküfte bir gül-i zībā

3. Bu mertebe seni sevdā-zede iden odur ey dil
Şaķın ki kākūli vaşfin uzatma çün şeb-i yeldā

4. Yem-i maħabbete²⁵ müstağrak²⁶ olmuşuz ‘ aceb olmaz
Şadef gibi dilimüz çāk olursa ey dūr-i yektā

5. Netice ķand-ı lebūñ vaşfidur müdām dilinde
‘ Aceb mi tūtī-i gūyāya dönse Birrī-i şeydā

١ نوله يوغيسه كوكلده رجای دولت دنيا
درون دلده ير ايتدی رموز نحن قسمنا

1. N’ola yoğıyse göñülde recā-yı devlet-i dünyā
Derūn-ı dilde yir itdi rumūz-ı naħnü ķasemnā

Lugatçe

recā : 1. ümit, umma. 2. yalvarma, (bkz: niyaz). 3. istek,
dilek, (bkz. arzu).
rumūz : (a.i. remz'in c.) remizler, işaretler; mânâsı gizli olan
sözler.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

²⁵ Manisa nüshasına göre ve vezin gereği Erkul'un "mahabbetde" şeklinde okuduğu kelimeyi, biz "mahabbete" olarak okuduk.

²⁶ Yine Manisa nüshası ve anlam bütünlüğü gereğince Erkul'un "müstağraf" olarak okuduğu kelimeyi biz "müstağrak" şeklinde okuduk.

"Gönülde dünya saadetinin arzusu yok ise ne olur? (Buna şaşılmaz). Kalbin içinde 'Biz taksim ettik' sözleri yer etti."

Şerh

Allah ile bir olmayı dileyen tasavvuf erbâbının gönlünde dünyevî hiçbir arzu bulunmaz. Onların kalbi, tam bir teslimiyet ile Allah'a bağlanmıştır. Onlar, Zuhur Suresi otuz ikinci ayetinden iktibas edilen "nahnü kasemnâ" yani "Biz taksim ettik." sırrına ermişler, kaderlerine râzı olmuşlar, rızıklarını da yalnız Allah'tan beklemişlerdir.

Hakîkî sevgilinin mekânı olan gönül, O'ndan gayrısı ile dolu olmamalıdır. İmtihan dünyasında gönlü dünyevî arzularla doldurmak, imtihanı kaybetmek demektir. Bütün bu mâsivâ, gönlü karartır, cana huzur vermek, kişinin ağzının lezzetini kaçıtır. Allah'tan gayrı her şey, dünya ve dünyevî arzular, hakikat ehli için mâsivâdır. O'nun fazlına erişebilmenin anahtarı, gönlü sivâdan arındırmaktır. İşte bu yüzden şair de bu beyitte, Allah'ın taksimâtına râzı olduğunu ve gönlünde dünyaya ait hiçbir isteğin bulunmadığını dile getirmiştir. "N'ola" sorusu ile de bunda şaşılacak bir şey olmadığını, aslında hakiki saadete talip olan herkesin bu düsturu kendilerine rehber etmeleri gerektiğini ima etmiştir.

Allah'ın fazlına ermek isteyenler, kalplerinden dünyevî zevkleri çıkarmalıdır. Eğer gerçekten kişi Allah'la bir olmayı arzuluyor ise, O'nun yarattığı fani şeylere de gönlünü bağlamamalıdır. "Biliniz ki dünya hayatı bir oyun, bir eğlence, bir süs ve kendi aranızda övünme, mal ve evlat çoğaltma yarışından ibarettir. Bu, tıpkı bir yağmura benzer ki; bitirdiği ot, ekincilerin hoşuna gider, sonra kurur, onu sapsarı görürsün, sonra çerçöp olur. Âhirette ise çetin bir azap; Allah'tan mağfiret ve rıza vardır. Dünya hayatı, aldatıcı bir zevkten başka bir şey değildir."²⁷ ayeti de apaçık bu duruma işaret etmektedir. Hak âşığının gönlünde Allah'tan gayrısının bulunması, o mekânın kirletilmesi demektir. Bu durum, aslında can için oldukça ağır bir yükür. Hâlık'ı talep edenler; halka, mâsivâyâ tamah etmezler. Kalplerin mutluluğa ve huzura ermesinin sırrı, mâsivâdan kurtulmaktır.

Tasavvuf erbâbı yukarıda da ifade ettiğimiz gibi gönlün Allah'tan gayrisinden arındırılıp saf ve temiz hâle getirilmesine çok büyük önem vermişlerdir.

²⁷ Kur'ân-ı Kerîm, Hadîd Sûresi, (57/20).

Zira kalp, bazen nefse uyması ile karanlığa gömülmüş, basiret gözü kör olmuştur. Eğer ki böyle bir kalp, Allah'ın taksimâtına rıza göstermek suretiyle tedavi edilirse rahatlayacak ve hatta birtakım ilâhî feyzleri de müşâhede etme şerefine nâil olacaktır. Beyitte de ifade edildiği gibi dünya devletine itibar etmeyen gönüller, "Biz taksim ettik."²⁸ âyet-i kerîmesine göre rızkının Allah tarafından tayin edildiğini ve kendini bulacağını bilir. Bu durumda dünya nimeti için kavga etmeye ve ona rağbet göstermeye gerek yoktur.

Beyitte Zuhurf Sûresi'nin otuz ikinci ayetinden bir bölüm iktibas edilmiştir. "N'ola" sorusu ile beyitteki ifade kuvvetlendirilmiş, istifham sanatına başvurulmuştur.

۲ خیال قامتی یارک نهال کلشن دلدر

کوکلده فکر عذارې شکفته بر کل زیبا

2. Hâyâl-i kâmeti yârũñ nihâl-i gül-şen-i dildür

Göñülde fikr-i ı̇zârı şüküfte bir gül-i zîbâ

Lugatçe

kâmet : ("ka" uzun okunur, a.i.c. kamât) boy, boy pos.

nihâl : (f.i.c. nihâlân) 1. taze, düzgün fidan, sürgün.

2. kadın adı.

ı̇zâr : (a.i.) yanak, (bkz: ruh).

şüküfte : (f.s.) açılmış.

zîbâ : (f.s.) 1. süslü. 2. yakışıklı, güzel.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Sevgilinin boyunun hayali, gönlün gül bahçesinin taze fidanıdır. Yanağının düşüncesi, gönlünde açılmış güzel bir gül(dür)."

²⁸ Kur'ân-ı Kerîm, Zuhurf Sûresi, (43/32).

Şerh

Divan şiirinde sıkça bahsi geçen boy, sevgilinin güzellik unsurlarından biridir. Sevgilinin boyu daima uzun ve düzgün olarak tasvir edilir. Bazen sevgili, servi ağacı gibi salına salına yürür. Bazen boyu çınar, sanavber, şimşad, ar'ar olur; endamlı yürüyüşü ile dikkatleri üzerine çeker. Beyitte ise şair, sevgilisinin boyunu gül bahçesine benzeyen gönlünde bitmiş taze bir gül fidanına teşbih etmiştir. Bu benzetmede sevgilinin boyunun ve endamının ince, uzun ve düzgün oluşu etkilidir. Âşığın uykularını kaçıran sevgilisinin gül fidanını andıran boyu ve parlak, güzel bir güle benzeyen yanağının hayalidir.

Genel olarak baktığımızda divan şiirinde yüz, özelde ise yanak, güzellik sultanı olarak addedilir. Sevgilinin ilk bakışta göze çarpan yanakları, yeni açmış bir gül kadar güzel ve kıpkırmızı; aynı zamanda hoş kokuludur. Şair de betimlediğimiz gibi olan sevgilinin boyunun ve yanaklarının hayaliyle yanıp tutuşmaktadır.

Beyiti zihnimizde resmettiğimizde âşığın gönül gül bahçesinde neşv ü nema bulan uzunca bir gül fidanı, bu fidanın üstünde de yeni açmış taze gül görüyoruz. Bu da sevgilinin uzun boyunun üst kısmındaki güle benzeyen iki al yanağını hatıra getirmektedir. Sevgilinin boyu aynı zamanda uzun ve düzgünlüğü ile elife benzetilir. Elif ise vahdetir. Yanak da birlik simgesidir. Yani şair, vahdet/birlik tecellisi içinde olduğunu anlatıyor.

Şair; gönlünü gül bahçesine, sevgilinin boyunun hayalini gül bahçesinde yetişen fidana, sevgilisinin yanağının fikrini yeni açmış güzel bir güle teşbih etmiştir. "Nihâl, gülşen, şüküfte, gül-i zîbâ" kelime ve kelime grupları bir arada kullanılarak tenâsüp sanatı yapılmıştır.

۳ بو مرتبه سنی سودازده ایدن اودر ای دل

صقین که کاکلی وصفن اوزتمه چون شب یلدا

3. Bu mertebe seni sevdâ-zede iden odur ey dil

Şağın ki kākūli vaşfin uzatma çün şeb-i yeldā

Lugatçe

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

" Ey gönül! Seni bu denli âşık eden odur. Sakın ki (sevgilinin) saçının vasfını uzatma, çünkü (o) yılın en uzun gecesidir."

Şerh

Sevgilinin saçı, divan şiirinde en çok kullanılan güzellik unsuru sayılabilir. Gîsû, zülf gibi adlar altında ve birçok yönden ele alınan saç, sayısız teşbih ve mecazlara konu olmuştur. Şekli, kokusu, rengi, karışıklığı, örülmüşlüğü, v.s. birçok beyite anlam katar. Saçın bu önemi, yüzün güzelliğini daha da artırmasından dolayıdır. Saç, âşığı sevgiliye bağlayan ve onu çok fazla etkileyen bir özelliğe sahiptir. Saçlar, âşığı cezbeden ve aynı zamanda âşığa eziyet eden özellikleriyle karşımıza çıkar. Âşıklar için saçlar yakalanmaktan, bağlanmaktan kaçılmayacak bir güzelliktir. Âşıkların hem saça bağlanmak istedikleri hem de bağlanmaktan dolayı şikâyet ettikleri görülür (Şahin, 2011: 1851).

Beyitte âşığın gönlünü bu denli kendine bağlayarak âşık eden, sevgilinin saçlarıdır. Onun vasıfları saymakla bitmez, o yılın en uzun gecesidir. Sevgilinin güzellik unsurlarının başında gelen saç, şerh etmeye gayret ettiğimiz beyitte de olduğu gibi rengi dolayısıyla geceye benzetilmektedir. "Divan şiirinde sevgilinin saçı, genellikle siyah olarak tasavvur edilmektedir" (Tolasa, 2001: 178). Beyitteki "sevdâ" kelimesi de bu durumla ilişkilendirilebilir. Saçın âşık üzerindeki etkisini en iyi dile getiren benzetme, onun sevda olarak telakki edilmesidir. "Sevda kalpte bulunan siyah bir sıvının aslıdır ve daha çok süveyda diye anılır. Kara sevda tabiri de siyah olmasından dolayıdır. Kelime hem renk hem de aşka düşmek anlamlarıyla şiirlerde kullanılmıştır" (Pala, 1999 : 351).

Bir önceki beyit ile birlikte düşünersek beyite tasavvufî bir anlam da katabiliriz. Şair, sevgilisinin saçının sevdası ile aşka düşmüştür. Ama yârinin taze bir fidan gibi olan boyunu ve gül yanaklarını hayal etmekte ve istemektedir. "Tasavvufta saç kesret, yüz ise vahdettir" (Tarlan, 2011: 80). Saçın kesret oluşu, gece gibi siyah oluşundan ve çokluğundan dolayıdır. Elifî andıran boyun da vahdeti temsil ettiğini düşünürsek şair, kesret içindedir fakat vahdetin hayalini kurmakta ve vahdete ulaşmayı istemektedir.

Beyitte "ey dil" ünlem grubu, hem mısranın sonunda hem de yeni mısranın başında kullanıldığında anlamı tamamladığı için sihr-i helâl sanatına başvurulmuştur. "Ey" kelimesi ile de nidâ ve aks-i müfred sanatı yapılmıştır. "Sevdâ" kelimesi tevriyeli olarak kullanılmıştır. Sevgilinin saçı, yılın en uzun gecesine teşbih edilmiştir.

٤ يم محبته مستغرق اولمشز عجب اولمز

صدف كبی دلمز چاك اولورسه ای در یكتا

4. Yem-i maḥabbete müstağrağ olmuşuz ‘aceb olmaz

Şadef gibi dilimüz çāk olursa ey dūr-i yektā

Lugatçe

yem	: (a.i.c. yümûm) deniz, (bkz: bahr, deryâ, ummân).
müstağrağ	: (a.s. gark'dan) batmış.
dūr-i yektā	: eşsiz inci.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Ey eşsiz inci! Gönlümüz sedef gibi yarılrsa buna şaşılmaz. (Zira) muhabbet denizine batmışız."

Şerh

Mutasavvıf şairler için gönül, oldukça önemli bir yere sahiptir ve tasavvufi şiirlerde özellikle gönlün durumu ve kıymeti üzerinde durulur. Beyitte de şair, eşsiz inciye benzettiği sevgilisine hitap ederek gönlünün sedef gibi yarıldığını, parça parça olduğunu ifade etmiş ve bunda şaşılacak bir durum olmadığını belirtmiştir. "Divan şiirinde, âşıkların gönlü aşk ateşiyle doludur" (Horata, 2002: 371). Zira aşkın mekanı, gönüldür. İşte gönlün sedef gibi yarılmasının sebebi de budur. Çünkü aşk ateşi sonucu âşığın gönlü kanla örtülür, keder ve gamla dolar, aşk ateşinin kıvılcımları sonucu gece gündüz hiç durmadan âh eder.

Şair, muhabbet denizine battığı için gönlünü sedef kabuğuna benzetmiştir. Nitekim baştan ayağa tüm benliği aşk ile dolan âşığın gönlü de aşk incilerine gebe sedef kabuğu olmuştur. Divan şiirinde aşkın eşi bulunmaz bir cevhere teşbih edildiğini görmekteyiz. "Aşk, öyle bir ummandır ki içerisinde paha biçilemez cevherler barındırır. Ancak bu cevherlere erişmek için denize aşına olmak şarttır. Bu cevhere ulaşmayı arzulayan kişi tıpkı bir dalgıç gibi aşk denizine dalmalıdır" (Kola, 2016: 72). Birrî de muhabbet denizine gark olduğunu söyleyerek aşk cevherlerine aşına olduğunu belirtmiştir. Ve yine o halde gönül sedefinin içi de aşk incileriyle doludur. Yani şair, gönlünü bu aşk ummanına daldırılmış ve birtakım cevherleri keşfetmiş, gönlü de sedef kabuğu gibi yarılmış, açılmıştır. Bir diğer yönden düşünecek olursak sedefin kabuğu bir anda açılıp içerisindeki inci görünmez. Sedefin dış kabuğu yavaş yavaş açılır, yani incinin oluşması ve kendini göstermesi bir süreci kapsar. Tasavvufî açıdan bakıldığında bir mürşide intisap eden veya ilâhî aşk ateşiyle yanıp tutuşan kimse de muhabbet denizine daldıkça ilâhî aşk sırlarını yavaş yavaş öğrenmeye başlar. Gönül sedefi de bu doğrultuda aralanıp içerisindeki aşk cevherlerini sergiler. Gönül sedefini aşk incileriyle doldurmak isteyen derviş, başına gelen dert ve sıkıntılara karşı sabırlı olmalıdır. Zira bu süreçte sâlik, birçok sıkıntı ve çilelerle sınanmaktadır. Bu sıkıntılar sonucunda gönül sedefi parçalanacak ama neticesi güzel olacaktır. Zahmetin rahmet doğurması, sedefin içerisinde meydana gelen incinin oluşumuyla da ilişkilendirilebilir : "Denizdeki tuzlu su ortamında bu yağmur tanesi hayvana ıstırap vermeye başlayınca sancıdan kurtulmak için bir salgı salgılamış. Bu sıvılar katılaşıp birbiri üzerine yapışır ve böylece inciyi oluşturmuş" (Mutlu, 2012: 162).

Âşıkların gönlü gam ile paramparça olurken aynı zamanda temizlenmektedir. Allah da kulunun gönlünün temiz olmasını arzulamaktadır. Bu yüzden sâlik için bu durum ilâhî neşveler için bir hazırlık sürecidir. "Mevlânâ, aşık olmayı bir ayrıcalık, ilahi bir lütuf olarak görür ve 'Gerçek bir cana aşka düşmekten kurtuluş yoktur.' der. Fîhimâfîh adlı eserinde de bu konuya işaretle şöyle der: 'Vücudumuz Meryem gibidir. Bizim her birimizin içinde bir İsa vardır. Eğer aşk ıstırapı büyük acılar bizde zuhur ederse o zaman İsa'mız doğacaktır.' " (Özcan, 2004: 465). Buradan hareketle insan, muhabbet denizine dalarak gönlünü mâsivâdan temizledikten ve başına gelen musibetlere sabrettikten sonra saf, sadece Allah için atan sedef kabuğu gibi yarılmış gönlünün aşk incileri ve rahmânî ikramlar ile dolmasını

beklemelidir. Aşk denizine dalan âşîğın çektiği çileler sonucunda gönlünün sadef gibi parça parça olup yarılması gayet normal bir durumdur; bunda şaşılacak bir şey yoktur. Birrî, bu durumu bir beyitinde daha dile getirmektedir :

Çâk oldu ise sîne-i bî-kîne ‘ aceb mi

Ol hem-çü sadef pür-dürr-i meknûn-ı mahabbet (Erkul, 2000 : 232)

Beyitte âşîğın gönlü yarılmış, parça parça olmuş sedefe teşbih edilmiştir. "Ey" hitabı ile nida ve aks-i müfred sanatına başvurulmuştur. "Yemm, müftağrak, sadef, dürr-i yektâ" sözcükleri tenâsüplüdür. "Dürr-i yektâ" tamlaması ile mecâz-ı örfî yoluyla sevgili kast edilmiştir.

نتیجه قند لبك و صفيدر مدام دلنده

عجبمي طوطئ كويابه دونسه برئ شيدا

5. Netice kand-ı lebûñ vaşfidur müdām dilinde

‘ Aceb mi tūṭī-i gūyāya dönse Birrī-i şeydā

Lugatçe

ḳand	: (a.i.) şeker, şeker kamışının donmuş usaresi, (bkz: sükker, şekker).
müdām	: (a.s. devâm'dan) 1. devam eden, süren, sürekli. 2. devam eden, arası kesilmeyen. 3. i. şarap, (bkz: bade, hamr, mey, sahbâ).
tūṭī-i gūyā	: konuşan papağan.
şeydā	: (f.s.) aşktan aklını kaybetmiş, dîvâne, düşkün, şaşkın.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Sonuç olarak dilinde devamlı (sevgilinin) dudağının şekerinin vasfı (zikri) (var)dır. Dîvâne Birrî konuşan papağana dönse, (bu) şaşılacak şey mi?

Şerh

Divan edebiyatında papağandan sıklıkla bahsedilir. Papağan aşk, âşık ve maşuk için sembol olarak kullanılır. Beyitte de sevgilinin şeker gibi tatlı olan dudağının niteliklerinden devamlı bahsettiği için şair, kendini papağana benzetmiştir. Bunun da gayet doğal olduğunu belirtmiştir. Nitekim sevgilinin dudağının şekerinin vasfından lezzet alan aşk ehli, papağana döner.

"Arapçası bebgâ, Farsçası bepgâ, Türkçesi papağan olan ve halk arasında 'tûtî' şeklinde adlandırılan bu kuş, konuşma yeteneğine sahiptir. Şeker ve tûtî arasında kurulan ilişki de bu yetenekle ilgilidir" (Onay, 2013: 70-71). "Papağana, ayna karşısında konuşma talimi yaptırılır ve konuştuğu ödül olarak şeker verilir. Şeker sembolik olarak sevgilinin dudağı ve dudağından dökülen sözleridir" (Durkaya, 2010: 15). Sevgilinin dudağı şeker gibidir, baldan tatlıdır. Sözleri de sanki şeker yağdıran yağmurdur. "Papağana konuşma öğretilirken, bir sözü tekrarladığında ödül olarak ona şeker verilmiş. Bu yüzden papağan, şeker yemeye alıştırılmıştır" (Güler, 2014: 62). Şair de sevgilinin dudağının şekerine alıştığı için devamlı onun vasfını anmaktadır. Bu bakımdan da divaneye dönmüş ve kendisini papağana benzetmiştir.

Eski fabl türü eserlerde, bin bir gece masallarında, genellikle bunların tercümesi olarak divan edebiyatında meydana getirilmiş tûtînamelerde (Akalin, 1993: 113) ve halk hikayelerinde papağan, güzel öyküler anlatan, dinî ahlakî öğütler veren bir hikayeci, bir nasihatçi olarak rol almıştır. Bu durum onu, şiirde de ahenkli, anlamlı sözler söyleyen, herkesin örnek aldığı şairin sembolü haline getirmiştir. "Şu ifadelerle papağan, ahengi ve anlamıyla insanları etkileyen şiirler söyleyen şairlerin sembolü olur: Tûtî-i tab'-ı nâdire-gû, tûtî-i suhan-dân, tûtî-güftâr, tûtî-i mu'ciz-beyân, tûtî-i mu'cize-gûy, tûtî-i gûyâ, tûtî-yi hoş-nevâ, tûtî nevâ, tûtî tab', tûtî sıfat. Papağan için kullanılan bu isim ve sıfatları şairler, çoğunlukla övünürken kendileri için kullanırlar" (Güler, 2014: 63). Bu bilgileri göz önünde bulundurursak Birrî'nin bu beyitinin aynı zamanda fahriye bir beyit olduğunu da söyleyebiliriz. Zira şair, sevgilisinin dudağının şekerinin vasıflarını anmak suretiyle konuşan bir papağana dönmüştür ve insanları etkileyecek sözler söylemektedir.

Tasavvufî açıdan ise "âşık; öğreticisi Allah, kafesi ilâhî yakınlık makamı, aynası Hakk'ın cemali olan bir papağandır" (Yeniterzi, 1993: 31). Yani Hakk âşığı, hakîkî sevgilisinin güzelliklerinden beslenerek konuşan bir papağan gibidir.

Papağanın şeker ile teşvik edilerek konuşturulmasına telmihte bulunulmuştur. "Kand, tûtî-i gûyâ" kelimeleri tenâsüplüdür. Şair, kendisini konuşan papağana teşbih etmiştir. "Aceb mi" sorusu ile istifham sanatına başvurulmuştur. Sevgilinin dudağı şekere benzetilmek suretiyle teşbih-i belîğ sanatı yapılmıştır.

2.2.3. GAZEL 3²⁹

Fâ' ilâtün / Mefâ' ilün / Fe' ilün

- ۱   ملك دهري شتادن آدي خدا
                            قىلدى نوروز كامكاره عطا
- ۲   ويردى رونق ممالك چمنه
                            شهريار بهار بي همتا
- ۳   لاله لر آجدي قرمزي بيراق
                            سرولر چكدي راييت خضرا
- ۴   پادشاه بهار حكميله
                            بلبل از هار باغه قىلدى ندا

²⁹ Erkul, age., s. 212-213.

۵   آنی سویلر که ملک کلشنده
اوله قانون عدل و داد اجرا

۶   لیک بیلمز یساغ سلطانی
بو نسیم سحر نه اهل هوا

۷   غنچه ابکارینک یوزین آجدی
نه هوایی ایمش بو باد صبا

۸   کلر خان چمن بو موسمه
باغی کلکشت ایدر چیقوب تنها

۹   کوز ایدوب عرض ذر قیلور نرکس
برّ ی غنچه تبسم ایلر آکا

1.   Mülk-i dehri şitâdan aldı Hudâ

                          Çıldı nevrüz-ı kâmkâra ‘atâ

2.   Virdi revnağ memâlik-i çemene

                          Şehr-yâr-ı bahâr-ı bî-hemtâ

3. Lāleler açdı kırmızı bayrāk

Servler çekdi rāyet-i ḥaḍrā

4. Pādişāh-ı bahār ḥükmiyile

Bülbül ezhār-ı bāğa kıldı nidā

5. Anı söyler ki mülk-i gülşende

Ola ḳānūn-ı ‘adl u dād icrā

6. Līk bilmez yasāğ-ı sulṭānı

Bu nesīm-i seḫer ne ehl-i hevā

7. Gonçe ebkārınuñ yüzün açdı

Ne hevāyī imiş bu bād-ı şabā

8. Gül-ruḫān-ı çemen bu mevsimde

Bāğı gülgeşt ider çıḳup tenhā

9. Göz idüp ʿ arz-ı zer kıılur nergis

Birri ğonçe tebessüm eyler aña

١ ملك دهري شتادان الدي خدا

قلدي نوروز كامكاره عطا

1. Mülk-i dehri şitâdan aldı Hüdâ

Қıldı nevrüz-ı kâmkâra ʿ aṭâ

Lugatçe

dehr : (a.i.c. düliûr) 1. dünyâ, 2. zaman, devir.

şitâ : (a.i.) kış. (bkz: zemistan).

Hüdâ : (f.h.i.) Tanrı (bkz: Hâlik, Rabb).

nevrüz : (f.b.i.) 1. yeni gün. 2. Güneş'in koç burcuna girdiği gün olup rûmî martın dokuzuna rastlar, ilkbahar başlangıcı ve Celâlî takvimine göre yılbaşısıdır.

kâmkâr : (f.b.s.) isteğine ulaşmış, mutlu, (bkz: kâm-rân).

ʿ aṭâ : (a.i.) bağışlama, bahşiş, (bkz: ihsan).

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Allah, dünya mülkünü kış mevsiminden aldı; bahtiyar ilkbahara hediye etti."

Şerh

Öncelikle şerh etmeye çalışacağımız gazelin genel itibariyle baharın başlangıcıyla yani nevrüz ile ilgili olduğunu belirtelim. Gazelin matla beytinde mevsimsel geçişe dikkat çeken şair, zamanın artık kıştan ilkbahara döndüğünü belirtmiştir. İlk beyitteki "şitâ" ve ikinci beyitteki "nevrûz" sözcükleriyle tezat yaptığı düşünülebilir.

"Farsça birleşik bir isim olan ve 'yeni' anlamına gelen 'nev' ile 'gün' anlamına gelen 'rûz' kelimelerinin bir araya gelmesinden oluşan 'nevrûz' kelimesi 'yeni gün' anlamına gelir. Nevrûz, güneşin koç burcuna girdiği gün olup, eski takvimimizde 9 Mart, bugün kullandığımız takvimimizde 21 Mart gününe denk gelir. İlkbaharın başlangıcıdır ve Celâlî takvimine göre yılbaşısıdır. Allah (c.c.) alemi ve Hz. Adem'i o gün yaratmıştır" (Öztürk, Örs, 2000: 558). Nevrüz, aslında daha çok İranlıların bayramı olarak bilinmektedir. "İlk ve son baharların tes'idi demek olan 'Nevrûz' ve 'Mihrgân' İranîlerin milli bayramı olduğu halde nasılsa Araplara ve Türklere de geçmiş, bilhassa bizde Nevrûz'un mebdei ve Güneş'in Hamel burcuna intikali saat ve dakikasında macun, şeker gibi tatlı bir şey yemek, yakın zamanlara kadar adet hükmüne girmişti. 'Nevrûziyye' denilen bu tatlılar ekseriya eczahanelerde türlü baharatlarla yapılır ve müşterilerine gönderilirdi" (Olgun, 1994: 117). Buradan hareketle Nevrüz'un geleneklerimizde önemli bir yeri olduğunu ve o gün insanların bahar coşkusu yaşadıklarını söyleyebiliriz. Bu yüzdendir ki şair de ikinci beyitte "nevrûz-ı kâmkâr" tamlamasını kullanmıştır. Bu mevsimde, bitkiler neşv ü nema bulur ve insanlar kış mevsiminin sıkıntılarından, kasvetli havasından kurtulup kırlara çıkarak ferahlarlar, neşelenirler. Şair, tabiattaki ve insanlardaki bu coşkuyu ve sevinci ifade eden, aynı zamanda da ilkbaharın atmosferini yansıtan "isteğine ulaşmış, matlubunu elde etmiş, hedef ve gayesine varmış, mutlu, bahtiyar, mes'ud" anlamlarına gelen "kâmkâr" kelimesini nevrüz sözcüğüyle tamlama halinde kullanarak beyitin anlamını pekiştirmiştir.

Kış mevsiminde canlılığını yitirmiş, buruşup solup toprağa karışmış olan bitkileri, ilkbaharda tekrardan filizlendirip yeşillendiren, Kadir-i Mutlak olan Allah'tır:

Yine meşşâta-i sun'î Hudâ tezyîn idüp bâga

Götürdi bürka'-i gül-gûn ile gül-berg-i handâni (Erkul, 2000: 159)

Birrî'nin medhiyesinden alıntıladığımız bu beyit de yukarıda söylediklerimizi destekler niteliktedir. Huda'nın istemesiyle dünya bağı, süsüne kavuşmuştur.

"Mülk" kelimesinin "yer" anlamı yanında " mal, sahip olunan şey" anlamı da vardır. Her şeyin sahibi olan Allah (c.c.), dünya mülkünün de sahibidir. Bu yüzdendir ki mülkünde istediği gibi tasarruf yapabilir ve bu, sonsuz kudret sahibi için hiç de müşkül değildir. Nasıl ki Yüce Yaratan ölüleri haşr günü diriltecekse bu dünyada da kış mevsiminde ölmüş olan tabiatı aynen öyle diriltiverir. Bahar mevsiminde bu dünya mülkünün sahibi olan Allah, kudret mucizeleri, rahmet hediyeleri diye adlandırılan meyveleri, sebzeleri, çiçekleri en güzel haliyle bizlere sunar, ilkbaharla birlikte tüm bu güzellikleri bize armağan eder. Bahar mevsimi, bu tahayyülle adeta mahlukata erzak taşıyan vagon hükmündedir. İlkbahar mevsiminde rahmet sofrasını taze olarak kurup bizlere sunan Rabbimiz bütün bu nimetlerin karşısında bizden fikir, zikir ve şükretmemizi, O'nun tecellilerine mana-yı ismi gözlüğüyle değil, mana-yı harfi gözlüğüyle bakmamızı istemektedir.

Yukarıda söylediğimiz gibi nevrûzun ve ilkbaharın gelişi, Allah'a karşılığında teşekkür edilmesi gereken bir nimetidir :

İrişdi minnetallâhe yine nevrûz-ı sultân

Bahâr ârâyiş itdi ser-be-ser sahn –ı gülistân (Erkul, 2000: 159).

Kutadgu Bilig'de bu konu ile ilgili şu ifadeler yer alır: "Ey nimete ermiş kişi, gücün yeterken şükret. Şükredersen Allah nimetini arttırır. Nimete kavuşan kişi çoğu zaman kendi eski halini unuttur. Fakat şükrederse nimet ondan yüz çevirmez. Az da olsa bir iyiliğe karşı şükür kıl, nimet çok olursa onun değerini bil. İnsan şükrederse nimetin biri, on olur. On kat artınca evi nimetle dolar" (Çağbayır, 2003: 30).

Beyitte "şitâ" ve "nevrûz" kelimeleri ile tezat sanatı yapılmıştır. Kâmkâr sıfatı ile nevrûz, kişileştirilmiştir.

۲

ويردي رونق ممالك چمنه

شهریار بهار بی همتا

2.

Virdi revnağ memâlik-i çemene

Şehr-yār-ı bahār-ı bî-hemtā

Lugatçe

revnaķ	: (a.i.) parlaklık, güzellik, tazelik, ss.
memālik	: (a.i. memleket'in c.) 1. memleketler; ülkeler. 2. bir devletin toprağı, (bkz: hitat)
çemen	: (f.i.) 1 . yeşil ve kısa otlarla örtülü yer, çimen. 2. ağaç ve çiçeği olan çayır, yeşillik. 3. pastırmaya konulan bir ot.
şehr-yār	: (f.b.i.c. şehr-yārān) pādışāh, hükümdar.
bî-hemtā	: eşsiz, dengi olmayan, benzersiz.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Eşi benzeri olmayan baharın hükümdarı, yeşillik memleketlerine (bağ ve bahçelere, kırlara) parlaklık ve göz alıcı güzellik verdi."

Şerh

İkinci beyitte şair, tabiattaki bu yenilenmenin güzelliğine, göz alıcılığına, tazeliğine dikkat çekmektedir. Kırlardaki, bağ ve bahçelerdeki baharla gelen bu güzelliğin eşi ve benzeri de yoktur. Adeta bahar mevsiminde kırlar, bağlar, bahçeler; adeta cennet bahçeleri gibidir.

"Eşi, benzeri olmayan baharın hükümdarı" ibaresinden iki anlam çıkarılabilir. Birincisi, bahar mevsiminde tüm tabiatı diriltten Allah'tır. İkinci anlam ise "gl" çerçevesinde şekillenmektedir. Gl, baharın müjdecisidir, bahçede ilk açılan çiçektir, bülbülün sevdiğidir. Bu yüzden bağların bahçelerin hükümdarı olarak düşünülebilir. Gülün açmasıyla ilkbahar anlam kazanmış, bağ ve bahçeler rengarenk olmuş, göz alıcı güzelliklerle donanmıştır.

Mamur bir bahçede baharın gelişiyle açılan güller, insanın gönlünü ferahlatan bir manzaraya vücut verir. Gl ve çiçek bahçelerinin en eğlenceli oldukları dönem

İlkbahar aylarıdır. Çünkü bütün güller en canlı ve taze şekilde açmış, bütün dallar çiçeklerle süslenmiştir. Toprak, çiçek ve taze yaprak kokuları ile insanları kendinden geçirir. Kırlar, havası ve suyu hoş yerlerdir. İlkbaharın gelmesiyle birlikte kırlara çıkılır, yiyip içip eğlenilir.

Baharın gelmesi ile kışın kasveti ortadan kalkar, canlar neşe içinde kendini baharın hareketliliğinin içinde bulmak ister. Artık ayağa kalkmanın zamanıdır, oturmanın değil:

Eyyâm-ı bahâr oldı çık savma'dan zâhid

Hengâm-ı kıyâm irdi olmak ne revâ kâ'id (Erkul, 2000: 244).

"Memalik-i çemen" tamlamasıyla kast edilen bağ, bahçe çimenlik gibi yeşil mekanlardır. Klasik şiirde ilkbaharın insanda uyandırdığı duygu halleri, oldukça ince bir zevkin vücut verdiği bahçe tasvirleri ile dile getirilmiştir. Baharı müjdeleyen şiirlere konu olan bahçeler, çimenlikler, bir tarafını suya yaslamış, kenarında yeşil servilerin dikildiği, çeşit çeşit çiçeklerin tarhlarda boy gösterdiği, çimenlerin bol su ile neşv ü nema bulduğu muntazam ve bakımlı mekanlardır.

Tasavvufî açıdan baktığımızda ise yeşillik yerler, kırlar, bağ ve bahçeler; ilkbaharda Allah'ın sanat eserlerinin sergilendiği bir sergi olmaktadır. Tüm yaratılmışlar, Allah'ın varlığının kanıtıdır. Allah'ın hikmetini yansıtır ve yaratılış sırrını açıklar. Örneğin bu mevsimin şahı olan gül goncası kapalı haliyle ilahi sırlar hazinesidir. Gonca açılınca irfan ehlini hayran bırakacak hazine de açılmış olur.

Gül, bahçelerin hatta baharın hükümdarı olarak nitelendirilmiş, beyitte yalnızca kendisine benzetilen söylendiği için açık istiare yapılmıştır. Ayrıca "çemen" ve "bahar" sözcükleri de tenasüp sanatına işaret etmektedir.

Ağaç ve çiçeği, çayırı olan mekan anlamına gelen çemen, çemenistân ve çemen-zâr, beyitlerde dünyanın remzi olarak da kullanılmıştır. Çemende yer alan çiçekler, birer mazmun olarak dünya ve içindekileri ifade etmektedir.

Tasavvufî arka plana baktığımızda ise, bize bahş edilen bu eşsiz güzellikteki baharın hükümdarı Allah'tır. O'nun her şeye kudreti yeter. Kış mevsiminde adeta ölü konumda olan tüm nebatata dirilik, parlaklık, göz alıcı güzellik veren O'dur.

Çimenlik, memlekete teşbih edilmiştir. "Şehr-yâr-ı bahar-ı bî-hemtâ" tamlamasıyla kast edilen Allah'tır; açık istiâre sanatı yapılmıştır.

- ۳ لاله لر آجدي قرمزي بيراق
سرولر چکدي رايث خضرا
3. Lâleler açdı kırmızı bayrak
Servler çekdi rāyet-i ḥadrā

Lugatçe

- rāyet : (a.i.c. rāyât) sancak, bayrak..
- ḥadrā : (a.s.) 1. (daha, pek, çok, en) yeşil, ["ahdar'ın müennesi]. 2. i. sebze, yeşillik.
- serv : (f.i.) 1. servi, selvi. 2. mec. sevgilinin boyu bosu.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Laleler kırmızı bayrak (gibi) açtı; servi ağaçları yeşil bayrak çekti."

Şerh

Şair, bahar mevsimiyle birlikte tabiatın, bitkilerin canlandığına işaret etmek amacıyla somutlamaya gitmiş, bahar mevsiminde karşılaşılabileceğimiz renk cümbüşlerinden örnekler vermiştir. Nitekim ilkbaharda kırmızı laleler göz alıcı bir güzelliğe bürünürler. Bunun yanı sıra uzunluğu ve boyunun düzgünlüğüyle dikkat çeken servi ağaçları da yeşilin en güzel tonlarıyla donanırlar.

Harf-i menkûtn görüp bildüm ki nâr-ı ‘aşkdan

Dâğ-dâr olmuş dil-i lâle-ruhân-ı ma‘nevî (Erkul, 2000: 186).

Yukarıdaki beyitte de görüldüğü gibi, klasik divan şiirinde sevgilinin âşıklarından biri olarak kabul edilen lale, Birrî Dîvânı'nda âşığın yanmış gönlünün simgesidir. Lale, kırmızı rengini sevgilinin aşkıyla dağlanması tahayyülünden almaktadır. Hatta sevgilisinin aşkıyla bağı o kadar çok yanmıştır ki, ortasında siyah

bir yara oluşmuştur. Yani lalenin ortasındaki siyahlığın sebebi olarak sevgilinin verdiği gam ateşi ile bağrının yanması gösterilmiştir.

Yalın bir söyleyişi olan beyitte "lale, serv, kırmızı, hadra" sözcükleriyle tenasüp sanatı yapılmıştır. Ayrıca lale kırmızı bayrağa, servi ağaçları da yeşil bayrağa benzetilerek teşbih-i belîğ sanatına başvurulmuştur.

٤ پادشاه بهار حکمیله

بلبل از هار باغه قیلدی ندا

4. Pādişāh-ı bahār hūkmiyile

Būlbūl ezhār-ı bāğa kıldı nidā

Lugatçe

hūkm : (a.i.c. ahkām) hüküm, emir, komuta.

ezhār : (a.i. zehre ve zehere'nin c.) çiçekler, (bkz: zuhur).

nidā : (a.i.) 1. çağırma, bağırma, seslenme. 2. ses verme.
3. gr. ünlem, fr. interjection.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Bahar padişahının hükmüyle bülbül, bağın çiçeklerine seslendi, haykırdı."

Şerh

Bahar padişahından kasıt, en başta da söylendiği gibi Allah'tır. Allah "kün" emriyle her şeyi oldurur.³⁰ Beyitte de Allah'ın bu "kün" hükmüyle baharın geldiği ve baharın habercisi olan bülbül-çiçek (gül) ilişkisinden bahsedilmektedir. Çiçeklerin açılması ilkbaharda sabâ yeliyle olur. Daha özele indirgersek bülbül, güle aşıktır ve onun bahar mevsimiyle birlikte açılıp güzelliklerini sergilemesine

³⁰ "Göklerin ve yerin mübdii'dir (onları önceden hiçbir örneği bulunmaksızın yaratandır). Bir şeyin olmasını isteyince ona sadece ol der, o da olur." (Kur'ân-ı Kerîm, Bakara Sûresi, (2/117)).

dayanamaz. Aşkını feryat ve figanla ilan eder. Beyitte de bu durum, teşhis sanatı yoluyla ifade edilmiştir.

"Bülbül, bahar mevsiminde öter. Çünkü bahar, gül mevsimidir. Yani gül mevsimi gelmeden bülbül, ötmeye başlamaz, gönlünü eğlendiremez. Divan edebiyatında en çok kullanılan mazmunlardan birisi, gül-bülbül mazmunudur. Her zaman bir niyaz hali içinde olan bülbül aşığı, aşığa naz eden sevgili de gülün timsalidir" (Pala, 1989: 90-91).

"Doğu edebiyatlarında önemli bir yeri olan bülbül, güllerin açtığı günlerde daha canlı öttüğünden gül ile arasında muhayyel bir aşk ilişkisinin var olduğu kabul edilmiş, bülbül âşığa, gül de maşuk veya maşukaya benzetilmiştir. Aralarındaki bu ilişki mecazi aşk olarak kabul edilmiş, gülün aşkı ile tutuştuğu için bülbüle 'şeydâ' (çılgın) ve 'zâr' (ağlayıp inleyen) sıfatları verilmiştir. Yine bu anlayışa göre bülbülün güle yaklaşmasını önleyen en büyük engel gülün dikenidir. Ancak bülbül dikenini de gülün hatırı için hoş görmektedir" (Kurnaz, 1992: 485-486).

Bülbülün meskeni gül bahçesidir. Bahar mevsiminde sevgilisini gören bülbül, nâleleriyle ona güzelliğinin destanını yazar. Bu aynı zamanda ikisinin de destanı olur.

Klasik şiirde sıkça adından söz edilen bülbül; "mutasavvıflara göre, ilâhî aşkla yanan can ve ruhtur. O, bu dünyada veya ten kafesinin içinde içinde, ezeli gül bahçesinin hasretiyle feryad eden Hak aşığıdır" (Kaplan, 1993: 833). Gül ise tasavvufta "yaprakları ve dikenleriyle birlikte ilâhi cemâli ve celâli en güzel şekilde yansıtan çiçektir" (Uludağ, 2012: 141). Ali Nihat Tarlan da Fuzuli Divanı Şerhi'nde "Gül, kesret ve mecazi sevgilidir" (Tarlan, 2011: 77) der. Daha önce de söylediğimiz gibi bahar mevsimi, Allah'ın rahmetiyle doğayı yeniden dirilttiği bir mevsimdir. Her nesnenin canlandığı, kışın rehavetini üzerinden attığı bu mevsim, tecelli mevsimidir. Tasavvufî açıdan baktığımızda Allah'ın güzel sıfatlarının toplandığı bir varlık olan gülü gören Hak aşığı bülbül, belki de hayret³¹ makamına ulaşarak kendinden geçer, feryat ve figan etmeye başlar.

³¹ "Şaşkınlığı ifade eden Arapça bir kelime. Hayret, Allah hakkında hırslı olmakla, ümitsiz olmak arasında bir duraktır. Aynı şekilde, korku ve rıza, tevekkül ve recâ arasında bir duraktır. Hayret, derin düşünce ve Allah huzurunda, hakikat ehlinin ve ariflerin kalplerine gelen bir hâldir."

mecalsiz kalıp kendinden geçer, gül dikenlerini batırıp bağırını kanatır. Böylece canından olan bülbülün kanı, gülün dikenlerine sızıp goncaya renk katar. İşte güle kırmızı rengini veren de bülbülün aşk için akıttığı kandır.

Yukarıda anlatılan hikayeyi tahlil ettiğimizde fedakar bir âşık ve nazlı bir sevgili profili görmekteyiz. Fedakar âşık, sevgilisinin bütün cevri ü cefâsına sabretmekte ve aşkıdan hiçbir şekilde vazgeçmemektedir. Fakat artık eziyetlere doyma noktasına gelen bülbül, belki de aşkın karşılık bulmasını dileyerek hak, adalet istemektedir. Burada Birrî'nin bir "Bülbüliyye"si olduğunu hatırlatmakta fayda görüyoruz. Zira gazellerinde "gül ve bülbül" mазmunlarını sıkça kullanmıştır.

Divan edebiyatında gül ve bülbülün aşkı çok kez işlenmiş, üzerine birçok eser meydana getirilmiştir. "Gül sevgilinin, bülbül ise durmadan sevgilinin güzelliklerini anlatan ve onun için inleyen âşığın timsalidir. Gülün dikenleri nasıl bülbülün ciğerini delerse, sevgilinin cefa ve cevri de âşığın bağırında yaralar açar. Niyaz için yaratılan bülbül, naz için yaratılan gül için içerisinde gözyaşı ve ciğer kanı olan bir destan yazar" (Pala, 1989: 90-91).

Bülbül, birçok kez güle olan aşkını ilan etmiştir. Hele ki bahar mevsiminde niyazı daha da artmıştır. Fakat gülün bir rakip gibi araya giren dikenleri bu vuslata engel teşkil etmekte, gülün aşkıyla yanıp tutuşan bülbülü yaralamakta, onun bağırında yaralar açmaktadır. "Tasavvufta gül ve gonca kesrettir" (Tarlan, 2011: 68). Bülbül kesrete, yani güle âşıktır. Demek ki bülbül, gönlüne batan dikenler sonucu kanını akıtmaya başladığında maddiyattan kurtulacaktır. Bilindiği gibi kesret ile vahdete ulaşılır.

"Kânun, adl, dâd" kelimeleri ile tenâsüp sanatına başvurulmuştur. Bülbül konuşturularak kişileştirilmiştir.

٦

ليك بيلمز يساغ سلطاني

بو نسيم سحر نه اهل هوا

6.

Lîk bilmez yasâğ-ı sultânî

Bu nesîm-i seher ne ehl-i hevâ

Lugatçe

lîk	: (f.e.) lâkin, fakat, amma, ancak, (bkz: leykîn, lîkin).
nesîm	: (a.i. nesm'den) hafif rüzgâr.
hevâ	: (a.i.) heves, istek, arzu; sevgi; hoşlanma.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Bu seher yeli ne (kadar da) nefsin isteklerine düşkündür lakin sultanın yasağını bilmez."

Şerh

Gül ile bülbülün aşkının anlatıldığı eserlerde (Bülbüliyye, Gül ü Bülbül mesnevileri ya da Bülbülnâmelerde) zaman dilimi olarak ilkbahar mevsiminden bahsedilir. Bir bahariyye olan mezkur gazelde de şairin gül ile bülbül mazmununu kullanması bilinçli bir tavidir. Çünkü bahar mevsimiyle birlikte gonca güller iyice açarlar ve güllerin açılmasıyla, serilip serpilmesiyle de bülbülün sarhoşlar gibi feryad ü figanları artar. Bahar ile birlikte; goncalar ve güllerle kendinden geçip şad olan bülbülün sesi, özellikle sabah vakti her yerde duyulur.

Bahar mevsimi bülbülün niyaz, gülün naz halinde olduğu mevsimdir. Bülbülün nağmeler şeklindeki niyazı karşısında, gül seher yeliyle adeta salınır. Seher yeli (saba rüzgarı), gül ile bülbül arasında aracılık görevini üstlenmiştir. Bazen de sırdaşlık görevini görür. Sabah vakti ılık ılık esen yel, sevgilinin saçlarının kokusunu aşığa getirir, aşığın ah u feryatlarını da sevgiliye götürür. Doğu vilayetlerinden geldiğine inanılan sabânın (seher yelinin) Çin, Maçin ve Hıta gibi ülkeleri dolaştığına (Kurnaz, 1992: 511), sevgilinin saçının kokusunu alıp en son âşığın bulunduğu meclise uğradığına inanılır. "Onun taşıdığı kokuların başında misk, anber, sünbül ve reyhan gelir" (Tolasa, 2001: 451). Hoş esintisi ile kulağına gizli bir şeyler fısıldadığı goncanın ağzını açıp ondaki sırları bülbüle ulaştıran odur. Bülbülün derunundaki aşkı ve dertleri, güle ulaştıran yine odur. Fakat gül bahçesinin bağbanı bu aşka karşı çıkmaktadır. Seher yeli bu yasağı göz ardı etmektedir. Beyitte seher yeli için "ehl-i

hevâ" sözü kullanılmıştır. "Hevâ, tasavvufta nefsin akıl ve din tarafından yasaklanan kötü arzulara karşı eğilimi demektir" (Uludağ, 2012: 165).

Burada bağın sultanı olarak "gül"ü de düşünebiliriz. Nitekim, âşığına cefa çektiren, eziyet eden, âşığının kalbinde onulmaz yaralar açan güldür. Bülbül ise, sultanından gelecek olan kahra da lutfu da razıdır. Bu teslimiyet, Akşemseddin'in halifesi İbrahim Tennuri'nin hafızalara kazınan dörtlüğünde de görülmektedir:

Hoşdur bana senden gelen
Ya hil'at ü yahut kefen
Ya tâze gül yahut diken
Kahrın da hoş lütfun da hoş.

Bağın sultanı olan gül, bülbülün kendine yaklaşmasını yasak etmiştir. Yaklaştığı anda dikenleriyle onu yaralamakta, bülbülün azabını ve feryadını artırmaktadır. Seher yeli ise arabulucu misyonundadır. Bülbülle gül aşkının kemale ermesi hevesindedir. Bu sebeple gülün kalbini yumuşatma hissiyle saba vakti eser ve gülün kulağına bülbülün aşkını fısıldar. Fakat isteğine göre hareket etmiş olan seher yeli, bağın sultanı olan gülün yasağını göz ardı etmiştir.

Tasavvufî açıdan ise "bülbül; ilahi aşk ile yanan can ve ruhun timsalidir veyahut da ten kafesinin içinde, uzak kaldığı ezeli gül bahçesinin hasreti ile feryat eden Hak âşığıdır" (Kurnaz, 1992: 486). Aşk gülşeninde âşıklar, bülbül gibi terennüm ederek dolaşırlar. "Âşık, öğreticisi Allah, kafesi ilâhî yakınlık makamı, aynası Hakk'ın cemâli olan bir papağandır" (Yeniterzi, 1993: 31). Sabah vakti esen hafif rüzgar, âşığa sevgiliden haber getiren bir haberci gibidir. Âşıklar, sabah vakti sevgiliden haber almak için uyanık olurlar.

Sabah yeli (nesim-i seher) kişileştirilmiş; heva, sözcüğü tevriyeli olarak kullanılmıştır.

۷ غنچه ابكارينك يوزين آجدي

نه هوايي ايمش بو باد صبا

7. Gonçe ebkârınuñ yüzün açdı

Ne hevâyi imiş bu bād-ı şabâ

Lugatçe

- ebkār : (a.i. bīkr'in c.) 1. kızıoğlan kızlar. 2. birinci defa söylenmiş mazmunlar.
- hevāyī : (a.s.) 1. nefis ve şehvetine mağlûp olmakla ilgili. 2. nefsine düşkün, ciddî şeylerle ilgisiz.
- bād-ı şabā : (f.e.) doğudan esen hafif, hoş rüzgâr.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Bu saba yeli ne heveskâr imiş (ki) gonca kızlarının yüzünü açtı."

Şerh

Gonca, gülün açılmamış veya açılmak üzere olan hâlidir. Küçük, kapalı, dar ve yuvarlak bir tomurcuk olan gonca, çoğu zaman sevgilinin dudakları için benzeyen veya benzetilen olarak karşımıza çıkmaktadır.

Gülün gonca halinde olması; bülbülün, gönül darlığı çekmesine, diğer bir ifadeyle sıkıntıya düşmesine sebep olur; açılması ise, gönlünün açılmasına, neşelenmesine vesile olur. Bu da ancak baharın kendini iyiden iyiye hissettirmesi ile gerçekleşecektir. Bahar, ilk beytin şerhinde de ifade ettiğimiz gibi, tabiatın bütün güzelliklerini ortaya çıkaran ve alemin neşelenmesine vesile olan bir mevsimdir. Bülbül, bu mevsimde, gül bahçelerinin güzelliğine yaraşır ve onu tamamlar vaziyette hoş sesler çıkarır.

Bülbül, gonca ve gül ile istekli ve hevesli "bad-ı saba" sayesinde görüşme imkanı bulur. Bu durum bülbülün tek neşe kaynağıdır. Baharın sayılı günlerinde bülbül bu sayede neşelenir. Bu esnada gül bahçesini şenlendirdiği gibi gülün de eğlenmesine ve açılmasına vesile olur. Bu açılma bazen gülün, bülbüle meylinin bir işareti olarak görülür.

En başta da söylediğimiz gibi açılmamış gül olan gonca, divan edebiyatında sevgilinin ağzı yerine kullanılır. Kapalı olması nedeniyle içinde sırlar saklayan bir gül olarak düşünölen goncanın açılmasındaki en büyük rol sabah rüzgarıdır.

Sabahleyin esen tatlı yel goncayı açar, gül haline getirir. Bu da sevgilinin ağzını açması, gülmesi, konuşması şeklinde yorumlanır (Pala, 1989: 185). Yani bahar mevsiminin gelişi ve sabâ yelinin esmesiyle gonca gibi güzel genç kızlar, neşeyle kırlara çıkmakta ve esinti sonucu yüzlerini örten örtüleri açılmaktadır. Buna sebep olan sabâ yeli de beyitte, nefsinin arzularına düşkün olarak tanımlanmıştır.

Bir başka açıdan şöyle düşünülebilir: Sevgilinin dudağı sair zamanlarda gonca gibi kapalıdır. Sevgili, aşığın yüz vermez; onunla konuşmaz, bir araya gelmez. Ama bahar mevsimi, sevgilinin de görülme mevsimidir. Gonca gibi kapalı olup içinde sırlar saklayan sevgilinin dudağı / ağzı, ilkbahar mevsiminde saba yeliyle birlikte açılmıştır. Buradan hareketli sevgilinin aşığın gülümsediği ya da aşığıyla konuştuğu anlamını da çıkarabiliriz. "Gonca kapalı halde iken vahdeti, açılıp gül olduğunda da sırları ortaya çıktığı için kesreti temsil eder. Sevgilinin gülmesi veya konuşması esnasında görülen dişleri ise, vahdet içindeki kesretin simgesidir" (Karaköse, 2012: 183).

Gonca, genç kız olarak düşünülerek kişileştirilmiştir. Bad-ı sabaya da, hevesli, nefsinin istekleri peşinde olan sıfatları yüklenerek teşhiş sanatı yapılmıştır.

ا
كلر خان چمن بو موسمه

باغي كلگشت ايدر چيكوب تنها

8. Gül-ruḥān-ı çemen bu mevsimde

Bāğı gülgeşt ider çıkup tenhā

Lugatçe

gülgeşt : (f.b.i.) gül seyri, gül gezintisi.

tenhā : (f.s.) 1. yalnız, ıssız, boş. 2. yalnız, tek.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Bu mevsimde bağın gül yanaklıları, tek başına (tenhada) gül gezintisine çıkar."

Şerh

Bahar mevsimi, sevgililerin kırlara, bağ ve bahçelere çıkıp dolaştığı mevsimdir. İşte bu yüzden âşıklar, bu mevsimin müptelâsıdır. Beyitte de gül gibi al yanaklı güzellerin tek başlarına gül bahçelerine gezintiye çıktıkları söylenmektedir. Tek başlarına oldukları için âşığın sevgilisine merâmını iletmesi de daha kolay ve uygundur. Sevgililerin yanaklarının güle benzetilmesi hem renk hem de şekil yönüyledir. Ayrıca mim gibi kapalı ve küçük olan gonca, bu mevsimde açılır, bütün güzelliklerini sergiler, adeta güler. Bu yönüyle de sevgiliye teşbih edilmektedir. Sevgili de sâir zamanlar yüzünü âşığından sakınır. Fakat gül mevsiminde o da gonca güller gibi açılır. Tatlı tatlı esen sabâ rüzgarıyla yüz örtüsü savrulur, yanakları görünür. Bahar mevsiminin taraveti ve neşesiyle güler, inci dişlerini âşığına gösterir. Yukarıda da söylediğimiz gibi ilkbahar, havaların ısınmasının, kış mevsimindeki kapalı mekânlardan kurtulmanın, âleme açılmanın, yeme, içme, gezme ve eğlenmenin zamanıdır. Sevgili de gül bahçesine bu mevsimde gelir ve âşık için bu, bulunmaz bir fırsattır.

Beyitte sevgililerin kırmızı yanakları, güle teşbih edilmiştir. "Gül-ruhân, çemen, bâğ, gülgeşt" kelimeleri tenâsüplüdür.

۹ كوز ايدوب عرض ذر قيلور نركس

بري غنچه تبسوم ايلر آكا

9. Göz idüp ʿ arz-ı zer kıılır nergis

Birri ğonçe tebessüm eyler aña

Lugatçe

göz itmek : göz işaretiyle isteklerini anlatmak.

ʿ arz : (a.i.) bir büyüğe sunma, gösterme, bildirme, önüne koyma, (bkz: arzâ).

zer : (f.i.) 1. altın (bkz: zeheb). 2. akçe, para.

Günümüz Türkçesi İle Nesre Aktarım

"Nergis, göz işaretiyle isteklerini anlatarak altın gibi sarılığını sunar (kendini gösterir). Birrî ona, gonca (gibi) tebessüm eder."

Şerh

Nergis, sözlük³³te, "Nergisgillerden, çiçekleri ayrı ve köksap üzerinde şemsiye vaziyetinde bulunan beyaz ve sarı çiçekleri olan bir süs bitkisi" şeklinde tarif edilir. Yaprakları zerrin gibi koyu sarı renkli, göbeği açık yeşil, çiçeği olan, lale gibi soğanlı bir süs bitkisidir.

Mitolojiye göre: "Narkissos sıcağın ve av yorgunluğunun verdiği ağırlıkla bir pınarın başında durur ve yorgunluğunu gidermek ister. Tam o sırada suda kendi aksini görerek bir başkası zanneder, bilmeden kendini arzu eder, bilmeden kendi hüsnüne hayrân olur. Ve bu çaresiz aşkla günden güne eriyen Narkissos pınarın başında cân verir. Narkissos öldükten sonra sarı göbeğini beyaz yaprakların kucakladığı bir çiçeğe dönüşmüştür" (Ayvazoğlu, 1995: 144). Yine bu yüzdendir ki psikolojide insanın yalnızca kendisine hayranlık duyması ve kendisini aşırı beğenmesi şeklinde kendini gösteren hastalığa "narsisizm" adı verilmiştir. "Edebiyatımızda nergis, "mest, mahmur, sarhoş" sıfatlarıyla bir arada kullanılmıştır. Nergise bunun gibi sıfatlar verilmesinde, uyuşturucu 'narcotique' bir nebati hassa taşınmasının da tesiri vardır. Esasen 'narcotique' sıfatı da 'Narcisse' isminden gelir" (Onan, 1991: 46).

"Şarkta bir efsaneye göre, gül ile nergis arasında bir aşk yaşanmış ve bu iki sevgiliden nergis göz şeklinde bir çiçek haline gelmiş, kıyamete kadar hicran ve intizar çekmeye mahkum edilmiştir" (Pala, 2000: 314). Baki'nin şu beyiti de nergisin hicranını ifade etmektedir:

Gül hasretinle yollara dutsun kulağını
Nergis gibi kıyâmete dek çeksin intizâr

Beyitle bu efsane arasında bağlantı kuracak olursak nergis de güle aşıktır. Ve bahar mevsimiyle birlikte gül de nergis de açılmış, nergis güle göz kırparak

³³ Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Kitabevi Yay., Ank. 2000.

isteklerini ifşa etmiş, kendini göstermiştir. Fakat işin sırrını bilen yani gülün kendisi için durmadan feryat eden bülbüle bile meyletmediğini kavrayan Birrî, nergisin bu çabalarına karşılık, sadece tebessüm etmektedir. Ve şair tebessümünü goncaya benzetmiştir. Zira insan tebessüm ederken ağzı kapalı olur, gonca da gülün açmamış şeklidir. Şekil itibarıyla bir benzerlik söz konusudur.

Yukarıda açıklamaya çalıştığımız üzere divan şairlerinin en çok ilgilendikleri çiçeklerden biri de nergistir. Divan şairleri, nergisle aşık arasında sık sık bağlantı kurmuşlardır. Nergis de aşık gibi sevgilinin yan bakışına tutulmuştur ve o günden beri de yüzü sararıp solmuş sarı bir hal almıştır. Nergisin rengi ve duruşu hasebiyle şair böyle bir benzetme yapmıştır. "Nergis sarı renkli, hafif toprağa doğru eğik bir çiçektir. Aşıkla nergis arasında bu bakımdan bir ilgi vardır. Aşığın da rengi sarıdır ve sevgilinin ayrılığından dolayı boynu büküktür. Her ikisi de mahmurdurlar. Nergis hafif sarhoşluk verdiği için; aşık da gece gündüz sevgiliyi düşünüp uyku uyuyamadığı için mahmurdur" (Alparslan, 2007: 198). Beyitte de bülbülle nergis, "âşık"; gül "ma'şuk" konumundadır. Nergis de bülbül gibi gülün güzelliklerini görmüş ve ona aşık olmuştur. Fakat bülbülün macerasına önceden vâkıf olan Birrî, bu aşkın da sonunu tahmin ettiğinden nergise sadece tebessüm etmekle yetinmektedir.

Ayrıca nergisin "göz itmek" deyimiyile birlikte kullanılması nergisin göz ile olan benzerliğini de akla getirmektedir. Nergis göz şeklinde olan tek yapraklı bir çiçektir. Sevgilinin gözleri hafif baygın, yarı açık yarı kapalı olarak etkileyici bir görünümde. Nergis bu yönüyle sevgilinin gözlerine benzemektedir.

"Göz, zer, nergis" keliemeleri ile tenâsüp sanatı yapılmıştır. Tebessüm, goncaya teşbih edilmiştir. Ayrıca Birrî mahlası, sanki başka biri kast edilmiş gibi kullanılmıştır, tecrid sanatı yapılmıştır.

2.2.4. GAZEL 4³⁴

Mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün

١ ايا محبوب مستثنا دهانك غنچه زيبا
نه غنچه غنچه كلشن نه كلشن كلشن رعنا

³⁴ Erkul, age., s. 217.

۲ کل رخساریکه قرشو دل شوخ ایتمه ده نغمه

نه نغمه نغمه بلبل نه بلبل بلبل شیدا

۳ ندندر ای پری صورت کورنمزسن عجب حالت

نه حالت حالت صنعت نه صنعت صنعت اخفا

۴ قیامتدن علامت کوسترر عشاقه اول قامت

نه قامت قامت عر عر نه عر عر عر عر بالا

۵ رخک مرآتن ای پری کوروب کفتار ایدر بری

نه بری بری طوطی نه طوطی طوطی کویا

1. Eyā maḥbūb-ı müsteṣnā dehānuñ ḡonce-i zībā

Ne ḡonce ḡonce-i ḡül-ṣen ne ḡül-ṣen ḡülṣen-i ra‘ nā

2. Ḡül-i ruḥsārīña qarṣu dil-i ṣūḥ itmede naḡme

Ne naḡme naḡme-i bülbul ne bülbul bülbul-i şeydā

3. Nedendür ey perī-ṣūret ḡörünmezsin ‘ aceb ḥālet

Ne ḥālet ḥālet-i şan' at ne şan' at şan' at-ı ihfā

4. Kıyāmetden 'alāmet gösterür 'uşşāka ol kāmēt

Ne kāmēt kāmēt-i 'ar' ar ne 'ar' ar 'ar' ar-ı bālā

5. Ruḥuñ mir' atın ey perrī görüp güftār ider Birrī

Ne Birrī Birrī-i tūṭī ne tūṭī tūṭī-i gūyā

۱ ایا محبوب مستثنا دهانك غنچه زيبا
نه غنچه غنچه كلشن نه كلشن كلشن رعنا

1. Eyā maḥbūb-ı müsteşnā dehānuñ gonce-i zībā

Ne gonce gonce-i gül-şen ne gül-şen gülşen-i ra' nā

Lugatçe

maḥbūb	: (a.s. hubb'dan) 1. muhabbet olunmuş, sevilmiş, sevilen, sevgili. 2. erkek sevgili
müsteşnā	: (a.s. seny'den) 1. istisna edilen, kural dışı bırakılan, bırakılmış. 2. üstün. 3. ayrı tutulan, ayrık. 4. benzerlerinden baskın.
dehān	: (f.i.) ağız. (bkz: dehen).
zībā	: (f.s.) 1. süslü. 2. yakışıklı, güzel.
gül-şen	: (f.b.i.) 1. gül bahçesi. 2. kadın adı. (bkz: gül-istân, gül-zâr). 3. 1886 -1887 yıllarında Kirkor Efendi

tarafından İstanbul'dan yayımlanmış olan haftalık, edebî ve fennî dergi.

ra' nâ

: (a.s.) 1. güzel; lâtif, hoş görünen. 2. i. kadın adı. [erkek adı olarak da kullanılmıştır]. (Arapçada "er'an" kelimesinin müennesi olup "ahmak, sünepe kadın" manasındadır).

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Ey eşi benzeri bulunmaz sevgili! Ağzın parlak ve güzel gonca (gibidir). Ne hoş bir gonca (ki) gül bahçesinin goncası, ne güzel bir gül bahçesi (ki) parlak bir gül bahçesi."

Şerh

Divan şairlerinin gözünde her bakımdan olgun olan, güzellikte eşsiz olan kişi, sevgilileridir. Beyitte de Birrî, müstesna diye addettiği sevgilisine seslenmiştir.

Divan şiirinde sevgilinin ağzı ve dudağı kırmızı renkli ve kıvrımlı oluşu, yuvarlak, küçük ve dar oluşu gibi yönleriyle goncaya benzetilir. "Gonca henüz açılmamış, kapalı ya da ucundan hafifçe kırmızılık görünen taptaze gülün adıdır. Bu haliyle gizemli ve keşfedilmemiş bir hazine gibidir. Böyle olmasıyla âşığı cezbeder" (Kayaalp, 1999 : 164). Âşığı mest ederek aklını başından alan dudaklar, miniciktir, varla yok arasındadır. Bu hâliyle açılmamış parlak ve güzel bir gonca gülü andırdığı için cazibesine kapılmamak elde değildir. Sevgilinin dudağının goncaya benzetilmesinin birkaç nedeni vardır. "Divan şiirinde dudak, gonca olduğunda saklanan bir sır veya kilitli mücevher kutusuyla ilişkilendirilir" (Karaköse, 2012: 183). Ayrıca bu benzetme, sevgilinin ketum olup âşığına yüz vermemesi anlamına da gelebilir. Fakat değişmez bir sonuç vardır ki âşık, can ve gönlüyle daima sevgilinin dudaklarını arzulamaktadır. Beytin ikinci mısrasının başında yer alan "ne gonca gonca-i gülşen" söz grubuna dayanarak diyebiliriz ki, âşığın sevgilisinin ağzına benzeyen gonca, gül bahçesindeki diğer gonca ve güllere benzememekte, onlardan daha üstün meziyete sahiptir.

Sevgilinin ağzına benzeyen goncanın içerisinde bulunduğu gül bahçesi de eşsiz güzelliktedir. Zira o gül bahçesi, içerisinde benzerine rastlanmayacak güzelliklerle donanmış bir gonca gülü barındırmaktadır. O bahçenin içerisinde sevgilinin dudaklarını anımsatan parlak ve güzel gonca gül bulunmasaydı, şairin

gözünde bu gül bahçesi çok daha farklı canlanabilirdi. Eşsiz goncanın ve onun aşkından deliye dönen bülbülün yani âşığın bulunduğu bahçe, en güzel bahçedir. Bu bağ, o hâliyle tam bir güzellik manzumesidir. Burada gül bahçesini işret meclisi olarak da düşünebiliriz.

Şair "ayâ" ünlemi ile güzellikte eşi benzeri bulunmayan sevgilisine seslenerek nidâ sanatına başvurmuştur. Sevgilinin ağzı, parlak ve güzel goncaya teşbih edilmiştir. "Gonce-i zîbâ, gül-şen" kelimeleri tenâsüplüdür. Ayrıca "gonce" ve "gülşen" kelimeleri ile tekrar sanatı yapılmıştır.

۲

کل رخساریکه قرشو دل شوخ ایتمه ده نغمه

نه نغمه نغمه بلبل نه بلبل بلبل شیدا

2. Gül-i ruhsârîna karşı dil-i şūḥ itmede nağme

Ne nağme nağme-i bülbül ne bülbül bülbül-i şeydâ

Lugatçe

ruhsâr	: (f.i.) 1. yanak (bkz: ruh1, hadd, izâr). 2. yüz, çehre.
şūḥ	: (f.s.) 1. hareketlerinde serbest. 2. neşeli, şen ve oynak [kadın]. 3. açık saçık, hayasız [kadın].
şeydâ	: (f.s.) aşktan aklını kaybetmiş, dîvâne, düşkün, şaşkın.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Âşık gönlüm yanağının gülüne karşı nağmeler söylemekte(dir). Ne nağme (ki) bülbülün nağmesi (gibi), ne bülbül ki aşktan aklını kaybetmiş bülbül (gibi)."

Şerh

Gül ile bülbülün dillere destan aşkına telmihte bulunan şair, sevgilisinin yanağını güle; bu güzellik karşısında kendini kaybedip aklını yitirerek nağmeler söyleyen, aşkını her an haykıran âşığı da bülbüle benzetmiştir.

Divan şiirinde yüzün en geniş yerini kaplayan sevgilinin yanağı, tazelik ve güzellikle parlayan kıpkırmızı bir gül gibidir. Çiçekler arasında özel bir önem arz

eden ve çiçeklerin şâhı, sultanı addedilen, "çiçeklerin en makbûlü ve hoş kokulusu" (Kurnaz, 2013 : 97) olan gül, sevgilinin yanağına benzetilince karşımıza sevgilisinin yanağının güzelliğiyle mest olarak nağmeler söylemek suretiyle devamlı aşkını anlatan ve bülbüle dönen aklını yitirmiş âşık çıkar. "Hayatı boyunca kıpkırmızı gonca güle ulaşmak, onun aşkını kazanmak isteyen, yeri geldiğinde bu yolda canını veren bir bülbül; buna mukâbil, ona hiç yüz vermeyip başkaları ile gönül eğlendiren, tüm dertlerinin müsebbibi sayılan bir gül vardır Şark edebiyatında" (Dağlar, 2007: 310). Birrî de bu beyitte sevgilinin gül renkli yanakları karşısında çılgına dönen, ona nağmeler söyleyen bir âşık profili çizmiştir. Ve bu aşk olgusuna gül ve bülbül metaforlarıyla beyitte yer vermiştir. Bülbül, gülün dikenlerinden dolayı tüm bedeninin kan içinde kalacağını, canının yanacağını bile bile güle olan aşkını haykırmaktan geri durmaz. Gece gündüz hiç durmadan gül dalına konup ilan-ı aşk eder. Beyitte âşık, bu bakımdan şeydâ bülbüle benzetilmiştir.

Gül-bülbül aşkına telmihte bulunulmuş; sevgilinin yanağı güle, âşık ise onun aşkıdan deliye dönen bülbüle teşbih edilmiştir. "Nağme" ve "bülbül" kelimeleri ile tekrar sanatına başvurulmuştur.

۳ ندندر ای پری صورت کورنمزسن عجب حالت

نه حالت حالت صنعت نه صنعت صنعت اخفا

3. Nedendür ey perî-şuret görünmezsın ' aceb hâlet

Ne hâlet hâlet-i şan' at ne şan' at şan' at-ı ihfâ

Lugatçe

şuret	: (a.i.c. suver) 1. biçim, görünüş, kılık. 2. tarz, yol, gidiş. 3. çâre.
hâlet	: (a.i.c. hâlât) hâl, suret, keyfiyet, nitelik, [kelime, "hâl" kelimesinin eşiti ve müennesi olmakla beraber "dikkate değer hal" mânâsına gelir].
ihfâ	: (a.i. hafî'den) gizleme, saklama, saklanılma.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Ey peri görünüşlü (sevgili)! Niçin görünmezsin? Hâlin nedir? Ne hâl (ki) hüner hâli, ne hüner (ki) gizleme hüneri."

Şerh

Divan şiirinde âşığın gönlünü alan güzel, üstün vasıflarla bezenmiş kusursuz bir güzeldir. Klasik şairlerin şiirlerinde güzellik algısı, birtakım mazmunların etrafında şekillenmiştir. Bu mazmunlardan biri de "peri"dir. Divan şiirinde sevgili peridir, peri gibi güzeldir. Hatta güzellikte sevgili, perileri, melekleri, hurileri bile geçmiştir. Bu gibi benzetmelerle sevgilinin güzelliğinin ölçüsü mübalağalı bir anlatımla dile getirilmektedir. "Peri, cinlerin dişilerine verilen addır. Bunları gören olmadığı için çok güzel ve çok çekici olduklarına inanılır. Bazı insanları kendilerine âşık etmeleri ve çeşitli görünüşler alabilmeleri, bir görünüp bir kayboluşları vs. özellikleriyle sevgilinin özelliklerini taşırlar" (Pala, 1989 : 440).

Beyitte perilerin görünmeyişi ile sevgilinin görünmeyişi arasında bir ilgi kurulmuştur. Sevgili de tıpkı görünmeyen peri gibi âşığına meyletmez, ona yüzünü göstermez, hatta genellikle aynı mekanda bile bulunmaktan kaçınır. Âşık, sevgilisini hep uzaktan sever. O kadar ki sevgilisinin mahallesinin eşiğinde bile bulunmak âşık için büyük bir şanstır. Beyitte de sevgilisinin göremeyen âşığın hem merakını hem de tatlı sitemini görmekteyiz. Şair "Niçin görünmezsin?" sorusunu yöneltmiştir fakat aslında bu sorunun cevabını da bilmektedir. Yalnız sevgilisinin hâlini de merak etmektedir. Beytin ikinci mısrasında ise şairin az önce bahsini ettiğimiz tatlı sitemini duymaktayız. Peri gibi güzel ve görünmez sevgili, aynı zamanda hüner sahibidir. Hüneri ise, gizlenme yönüyledir. Yani şair, sevgilisini görememekten yakınmakta, onun gizlenme konusunda sanatkar olduğunu söylemektedir. Aynı zamanda peri görünüşlü ve eşsiz güzellik sahibi olan sevgilinin, gönülleri alıp aşkı ile hapsedip gizleme konusunda da hünerli olduğunu anlayabiliriz.

"Ey" ünlemi ile nidâ ve aks-i müfred sanatı yapılmıştır. Sevgili, mecâz-ı örfî yoluyla periye benzetilmiştir (açık istiare). "Nedendür?" ve "Aceb?" soruları ile istifham sanatına başvurulmuştur. "Hâlet" ve "san'at" kelimeleri ile tekrar sanatı yapılmıştır. "Perî, görünmezsin, ihfâ" kelimeleri tenâsüplüdür.

نه قامت قامت عر عر نه عر عر عر عر بالا

4. Kıyâmetden ‘alâmet gösterür ‘uşşâka ol kıamet

Ne kıâmet kıâmet-i ‘ar‘ ar ne ‘ar‘ ar ‘ar‘ ar-ı bâlâ

Lugatçe

- ‘uşşâk : (a.i. âşık'ın c.) 1. âşıklar. 2. müz. Türk müziğinde 5 numaralı basit makam (inici şekline beyâtî denmiştir). Çok tabîî bir dizi arzeden uşşak, en eski ve esas makamlardandır. Aşk, garâm, tasavvufî hissiyet için iyi kullanılırsa en yüksek bir ifâde vâsıtası olabilir. Asırlardanberi en çok kullanılmış olan uşşak, bugün elimizdeki Türk müziği eserleri içerisinde birinci gelmektedir. Makam, uşşak dörtlüsüne pûselik beşlisi ilâvesinden ibarettir. Durak düğâh "la" ve güçlü -dörtlü ile beşlinin birleştikleri dördüncü derece olan- neva "re" perdeleridir. Makam çıkıcı olarak seyredir. Donanımına "si" için koma bemolü konulur (uşşak dörtlüsünün segah perdesi için). Dizisinde niseb-i şerîfe'den 8 tane olmakla mülayimdir. Pestden tîze doğru orta sekizlisindeki sesleri şöyledir düğâh, segah, çargâh, neva, hüseynî, acem, gerdaniye ve muhayyer.
- kıamet : ("ka" uzun okunur, a.i.c. kamât) boy, boy pos.
- ‘ar‘ ar : (a.i.) 1. dağ servisi, dikenli ardıç ağacı. 2. mec. güzeldeki boy pos.
- bâlâ : (f.s.) 1. yüksek, yukarı, üst, yüce. 2. i. boy. 3. azat. 4. i. yedek atı

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

" O boy, âşıklara kıyametten alâmet gösterir. Ne boy (ki) dağ selvisinin boyu (gibi), ne dağ selvisi (ki) yüksek dağ selvisi."

Şerh

Divan şiirinde sevgilinin boyu her zaman düzgün ve uzun olarak tasvir edilir. Sevgili, servi gibi salına salına yürür. Sevgilisinin bu salınışını gören âşık da kendinden geçer. Çünkü sevgilisinin endamlı ve nazlı yürüyüşü ona, servinin salınışını anımsatır. Hatta o kadar ki sevgilinin boyunun zaman zaman serviden çok daha güzel ve uzun olduğu da ifade edilir.

Şiirlerde çınar, sanavber, şimşad, servi, nihâl, elif, Tuba gibi mazmunlarla belirtilen sevgilinin boyu, şerh etmeye çalıştığımız beyitte de ar' ar olarak karşımıza çıkmaktadır. Ar' ar, dağ servisi anlamına gelmektedir. Gönül, bahsettiğimiz servi boylu bir yâre müptelâdır. "Servi, divan şiirinde en çok sözü edilen ağaç olup yaz-kış yeşil görüntüsüyle güzel görünür ve hafif rüzgarla salınışı sevgilinin yürüyüşünü andırır" (Pala, 1989: 477-478). Sevgili, göklere uzanan boyuyla yürüdüğünde fitne koparır, kargaşa çıkarır; bu durum da kıyametin kopmasına işaretler.

Kur'ân-ı Kerîm'de diriliş, toplanma, pişmanlık, karar günü olarak geçen kıyamet gününe ve kıyametin kopacağına inanmak, imanın altı şartından biridir. Kıyamet günü, İsrâfil'in sûru üflemesiyle beraber yeryüzündeki tüm mahlûkâtın dünya yaşamının sona ereceği; bütün ölümlerin de tekrar diriltileceği hesap günüdür.

Şairin beyitte bahsettiği, sevgilinin boyunun âşıklar için kıyâmet alâmeti olmasının iki nedeni vardır. Birincisi, divan edebiyatının klişe istiarelerinden olan ve beyitte de geçen "kıyâmet-kâmet" sözcükleri ile ilgilidir. Çoğunlukla kıyâmet, âşıklar için ayrılık günü olarak addedilse de beyitte sevgilinin boyu, şaire kıyâmet alâmetini ve kıyâmet gününü hatırlatmaktadır. "Bilinir ki kıyâmet günü, herkes kıyâm vaziyetini alacak yani ayağa kalkacaktır" (Tarlan, 2011: 436). Fuzûlî de bir beyitinde kıyamet gününe inanmayan kişilerden dem vurarak bunu ortaya koymuştur:

"Hakîme nefy-i kıyâmet hatâsını bildür

Kıyâm göster ana i' tikâdın et zâ' il " (Tarlan, 2011: 436).

Bir diğer açıdan bakarsak kıyâmet, aynı zamanda kavuşma günüdür. Dünyada ölüm ile ayrıldığımız sevdiklerimizden, kıyâmet günü itibariyle hiç ayrılmaksızın bir araya gelebiliriz. Beyitten böyle bir anlam da çıkarabiliriz. Yani sevgilinin ar' ara benzeyen uzun boyunu gören âşık, kıyametin koparak artık

ebediyen sevgilisine kavuştuğunu zannetmiş olabilir. Sevgilinin boyunun kıyâmet alâmeti olmasının diğer nedeni de zannımızca şudur: Kıyâmetin alâmetlerinden birisi olarak Peygamber Efendimiz "yüksek binalar yapmakta insanların birbiriyle yarışacağı"³⁵ nı söylemiştir. Dolayısıyla da şair, ar' ar misâli uzun boylu sevgilisini görünce onu, kıyâmet alâmetine benzetmiş ve bu yolla sevgilisinin boyunun yüceliğini vurgulamak istemiştir.

Sevgilinin boyu uzunluğu sebebi ile ar' ar'a teşbih edilmiştir. Sevgilinin boyunun âşıklar için kıyâmet alâmeti olmasında ve boyunun ar' ar ağacı kadar uzun olmasında mübalağalı bir anlatım vardır. "Kâmet" ve "kıyâmet" kelimelerinde cinas-ı nâkıs sanatı vardır. "Kıyâmet, kâmet, alâmet" sözcükleri tenâsüplüdür. "Kıyâmet-kâmet", "kâmet-ar' ar" kelimeleri ile leff ü neşr-i müretteb sanatına başvurulmuştur. "Kâmet" ve "ar' ar" kelimelerinin tekrar edilmesiyle de tekrar sanatı yapılmıştır.

ه رخك مرآتني اي پري كوروب كفتار ايدر بري

نه بري بري طوطي نه طوطي طوطي كويا

5. Ruḥuñ mir' atın ey perri görüp güftâr ider Birri

Ne Birri Birri-i tûṭi ne tûṭi tûṭi-i gūyā

Lugatçe

ruḥ	: (f.i.) 1. yanak, yüz çehre, (bkz: hadd, izâr, ruhsâr, ruhsâre). 2. anka kuşu. 3. bu kuşun adına verilen satranç taşlarından biri. 4. dizgin. 5. taç. (bkz: efser, iklîl). 6. taraf, yön. (bkz: cânib). 7. hasırotu.
mir' at	: (a.i.c. merâî, meraya) 1. ayna. (bkz: minzar, secencel). 2. meşhur bir çeşit lâle
güftâr	: (f.i.) söz.
tûṭi	: (f.i.c. tûtiyân) dudu, papağan cinsinden taklit yapan bir kuş.

³⁵ Riyâzü's-Sâlihîn, Cilt:1, s. 98. (M93 Müslim, İmân, 1).

tûṭî-i gūyâ

: konuşan papağan.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Ey peri (gibi güzel sevgili)! Birrî, yanağının aynasını görüp söz söyler, konuşur. Ne Birrî (ki) papağan (gibi) Birrî, ne papağan (ki) konuşan papağan."

Şerh

Dîvân edebiyatının baş kahramanı olan sevgili, beyitte karşımıza "peri" olarak çıkmıştır. Sevgili, divan şiirinde periye benzetilse de bazen periden, melekten, huriden bile daha güzel olduğu ifade edilir. Sevgilinin periye teşbih edilmesinde güzel oluşunun yanı sıra, sevgilinin görünmez oluşu da etkilidir. Zira sevgili, âşığına yüzünü pek göstermez; peri gibi kendini gizleyerek âşığını gam ateşlerine salar.

"Arapçası bebgâ, Farsçası bepgâ, Türkçesi papağan olan ve halk arasında "tûṭî" şeklinde adlandırılan bu kuş, konuşma yeteneğine sahiptir" (Onay, 2013: 71). "Ayna karşısında konuşma talimlerinin verildiği papağan, kimi zaman sevgili, kimi zaman da âşığın gönlüdür. Âşığın papağan olduğu durumlarda konuşmak için baktığı ayna sevgilinin yanağıdır" (Ceylan, 2007: 199-202). "Şu ifadelerle papağan, ahengi ve anlamıyla insanları etkileyen şiirler söyleyen şairlerin sembolü olur: Tûṭî-i tab'-ı nâdire-gû, tûṭî-i suhan-dân, tûṭî-güftâr, tûṭî-i mu'ciz-beyân, tûṭî-i mu'cize-gûy, tûṭî-i gûyâ, tûṭî-yi hoş-nevâ, tûṭî nevâ, tûṭî tab', tûṭî sıfat. Papağan için kullanılan bu isim ve sıfatları şairler, çoğunlukla övünürken kendileri için kullanırlar" (Güler, 2014: 63). Beyitte de ifade edildiği gibi şair Birrî, peri gibi güzel sevgilisinin yanağının aynasını görünce papağan gibi konuşmaya, güzel ve etkileyici sözler söylemeye başlamıştır. Böylece şair, hem sevgilisini hem de kendisini övmüştür diyebiliriz. Sevgilinin yanağının aynaya benzetilmesi, parlak ve aydınlık olması yönüyledir. Ayrıca yüzdeki en geniş alanı kaplayan yanak, şekil olarak da aynaya benzeyebilecek en uygun uzuvdur.

Tasavvufî açıdan ise "âşık, öğreticisi Allâh, kafesi îlâhi yakınlık makamı, aynası Hakk'ın cemali olan bir papağandır" (Yeniterzi, 1993: 31). Yani Hakk âşığı, hakîkî sevgilisinin güzelliklerinden ilham alarak ve beslenerek konuşan bir papağan gibidir.

"Ey" ünlemi ile sevgilisine seslenen şair, nidâ ve aks-i müfred sanatına başvurmuştur. Sevgili yerine mecâz-ı örfî yoluyla "perî", denmiş, açık istiare sanatı yapılmıştır. "Mir'at, güftâr etmek, tûtî-i gûyâ" kelime ve kelime grupları tenâsüplüdür. Birrî kendisinden, başka birisinden bahsediyormuş gibi davrandığı için tecrid sanatına başvurmuştur. Şair, sevgilisinin yanağını aynaya; kendisini de ayna karşısında konuşan papağana teşbih etmiştir. Papağana ayna karşısında talim verilmesine telmihte bulunulmuştur. "Birrî" ve "tûtî" kelimeleri ile tekrar sanatı yapılmıştır. Birrî, peri gibi güzel sevgilisinin yanağının aynasını gördüğü için papağan misali güzel sözler söylediğini ifade etmiş, hüsn-i ta'lîl sanatına başvurmuştur.

2.2.5 GAZEL 5 ³⁶

Mefâ'îlün / mefâ'îlün / fe'ûlün

- ۱ كرك عالمده كم مهر و مه آسا
كوكل دلدارك اوله عالم آرا
- ۲ هله صد حمد اوله كردكاره
دلارالرده دلدارمدر اعلا
- ۳ دكلدر حالمه آكاه او مهرو
مكر اوله آكا الهام مولا
- ۴ محصل هر كدا درد و المده

³⁶ Erkul, age., s. 217.

اولور دارالره هر دم مدارا

ه مدام آسوده حال اولوردك اما

سرکده برّیا وار درلو سودا

1. Gerek 'ālemde kim mihr ü meh-āsā

Göñül dil-dāruñ ola 'ālem-ārā

2. Hele şad ḥamd ola Kirdikāra

Dil-ārālarda dil-dārumdur a' lā

3. Degüldür ḥālūme āgāh o meh-rū

Meger ola añā ilhām-ı Mevlā

4. Muḥaşşal her gedā derd ü elemde

Olur Dārālara her dem müdārā

5. Müdām āsūde-ḥāl olurduñ³⁷ ammā

Serüñde Birriyā var dürlü sevdā

³⁷ Erkul'un "oldum" şeklinde okuduğu kelimeyi biz, Dîvân'ın Manisa nüshasına göre "olduñ" şeklinde okuduk.

١ كرك عالمده كم مهر و مه آسا

كوكل دلدارك اوله عالم آرا

1. Gerek ' âlemde kim mihr ü meh-âsâ

Göñül dil-dâruñ ola ' âlem-ârâ

Lugatçe

mihr	: (f.i.) 1. Güneş. (bkz: âf-tâb, hûr-şîd, şems)
meh	: (f.i.) 1. astr. Ay. (bkz: Kamer). 2. senenin on ikide bir kısmı, ay. (bkz: şehir)
-âsâ	: (f.e.) gibi.
dil-dâr	: (f.b.s.) 1. birinin gönlünü almış, sevgili. 2. i. muz. Abdülbâki Dede'nin terkiib ettiği 7 makamdan biri.
' âlem-ârâ	: (a.f.b.s.) âlemi, dünyâyı süsleyen.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"(Ey) Gönül! Âlemde güneş ve ay gibi (bir şey) gereklidir. Sevgilin, âlemi süsleyen (ay ve güneş) olsun."

Şerh

Dünyayı geceleri aydınlatan ay, gündüzleri aydınlatan ise güneştir. Bu durum elzemdir. Gönlüne seslenen şair de gönül alan sevgilinin dünyayı aydınlattığını, süslediğini söylemiştir. Dolayısıyla sevgili, özellikle yüz güzelliği ve parlaklığı sebebi ile güneş ve aya teşbih edilmiştir. Nasıl ki yoğun ışınlarla sahip olduğu için güneşe çıplak gözle uzun müddet bakılamazsa, sevgili de güneş ve ay misali güzelliği ile gözleri kamaştırır.

"Sevgilinin özellikle yüzü, aydınlık, saflık ve parlaklık bakımından ay ve güneşe benzetilir" (Tolasa, 2001: 209-210). Hatta çoğu zaman ay ve güneşten daha aydınlık bulunur. Gönül alan sevgili, güzelliği ile dünyayı süslemekte, gökyüzü

cisimlerinin sultanı olan güneşten dahi daha gösterişli durmaktadır. "Tek olması, bütün kainata ısı ve ışık vermesi, göz alıcı parlaklığı gibi birçok özelliği ile divan şiirinde çeşitli müşahede, telakki ve inanışlarla kendisine yer bulan güneşin, üzerine yapılan teşbih ve mecazların sayısı oldukça fazladır. Âşığa hayat vermesi, eşsiz güzelliği, yine âşığın gözünde ulaşılamaz yüksek bir makamda olması dolayısıyla güneşe benzetilen sevgili, hem güzelliği hem de parlaklığı ile âşıkların gözünü kamaştırır" (Ay, 2009 : 119-120).

Yüz, sevgilinin güzellik unsurlarının başında gelir. Nitekim içerisinde dudak, kaş, göz, yanak gibi birçok cevheri barındıran bir hazine, bir mücevher kutusu gibidir. Âşığın en çok arzuladığı şey, sevgilinin aydınlık yüzünü görmektir. Dolayısıyla da yüzz, divan şiirinde benzetmelere en çok konu olmuş hususlardandır. Beyitte de âlemi süsleyecek olanın güneş ve ay gibi parlak bir güzelliğe sahip olan sevgili olduğu ifade edilmiştir.

Gönle seslenilerek nida sanatı yapılmıştır. Gönül alan sevgili, güzelliği, yüzünün saflığı ve parlaklığı nedeniyle gökyüzünün sultanları olarak telakki edilen güneş ve aya teşbih edilmiştir. Sevgilinin göz alıcı güzelliği ile bütün âlemi süslemesi, mübalağalı bir söylemdir. "Mihr, meh, âlem-ârâ" kelimeleri tenâsüplüdür.

۲

هله صد حمد اوله كردكاره

دلارالرده دلدارمدر اعلا

2.

Hele şad ḥamd ola Kirdigāra

Dil-ārālarda dil-dārumdur a' lā

Lugatçe

şad : (f.s.) yüz [sayı]. (bkz: mie).

ḥamd : (a.i.) Tanrı'ya olan şükran duygularını bildirme.

Kirdigār : (f.b.i.) Allah.

dil-ārā	: (f.b.s.) 1. gönül alan, gönül kapan, gönül okşayan, gönlü dinlendiren. 2. i. kadın adı. 3. muz. bugün elde örneği olmayan eski Türk mürekkep makamlarından biridir.
a' lā	: (a.s.) (daha, en, pek) yüksek.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Hele Allah'a yüzlerce hamd olsun. Gönül alan güzeller arasında, en yücesi benim sevgilimdir."

Şerh

Âşık için dünyadaki en güzel varlık, sevgilisidir. Sevgili, âşığın nazarında yaratılmışların en güzelidir. Gönlünü onun aşkı ile dolduran âşık için sevgili; her an, her yerde, bütün güzelliklerde mevcuttur. "Mecnûn'a cihan dopdolu Leylâ görünürmü" mısrası da bu duygunun ürünüdür. Şair de güzeller içerisinde en yücesinin sevgilisi olduğunu söylemiş, bu durumdan dolayı da Allah'a şükretmiştir.

Tasavvufî açıdan bakarsak âşık, aslında sevgilinin vasıflarında en güzel şekilde aksetmiş tecelliye âşıktır. "Âlemdeki bütün güzellikler ve güzeller, O'nun güzelliğindedir. Güzel de âşık da odur" (Uludağ, 2012: 176). Sevgili, dünyadaki her varlıktan güzeldir. Çünkü o, hüsn-i mutlaktır, cemâl-i mutlaktır. Bu güzellik dünyayı aydınlatır; ayı, güneşi kışkandırır. Âşık bu güzelliğe kendinden geçecek şekilde hayran olurken halk da âşığın bu durumuna hayrandır (Kaplan, 2012: 67). Yüce sevgilinin mutlak güzelliği, şüphesiz ki yaratılmış hiçbir güzellikle kıyaslanamaz. Onunki kayıtsız ve şartsız bir güzelliktir. "Güzellik; gizli kalmayarak görünmek, beğenilmek ve sevilme ister; bu onun tabii bir meylidir. Daha zaman ve mekan mevcut değilken, Allah da kendi aleminde yalnız başına bulunuyordu, onun güzelliğini göreceğ göz ve o güzelliğe hayran olacak gönül yoktu; görünüp sevilme arzusu ile, durgun bir suya akseden güneş ışığı, yahut, aynanın içinde görünen akis gibi, adem yani yokluk içinde, kainat ve eşya suretinde tecelli etti, yani göründü. Yokluk, müstakil ve hakîkî bir varlık değil, ancak vücûd-ı mutlakın görünmesine vasıta olan geçici bir hayaldir. Tecelli nazariyesi denilen bu telakkiye göre, kainatın bir parçası olan insan da, Allah'ın varlığının ve güzelliğinin bir zerresi, bir gölgesi

demektir ve Allah'ın varlığıyla güzelliği kainatta en tam şekilde insanda görünmektedir. İnsan, mahlukların en şerefliisidir.

Bir şair şöyle diyor:

Kendi hüsnün hublar şeklinde peyda eyledin

Çeşm-i âşıktan dönüp sonra temâşâ eyledin (Lâ-edrî)

Beytin manası şudur: 'Sen kendi güzelliğini güzeller şeklinde meydana koydun, sonra da dönerek, o güzelliği aşığın gözünden seyrettin.' Şu halde, bir güzelde görünen güzellik de Allah'a aittir, onu seven âşığın hayranlığı da... Mutasavvıfların illet-i tekvini, yani yaratılış sebebini aşk olarak kabul etmeleri bundan dolayıdır" (Onan, 1991: 32-33). Şair de bütün sevgililer içerisinde en güzelinin tüm güzelliğin yaratıcısı olan Allah olduğunu söylemek istemiş olabilir. Yani Birrî'nin bu beyitinde terennüm ettiği sevgi ve sevgili bu cinstendir diyebiliriz. Şair, sevgiliye karşı hayranlığını ilahi aşk cihetiyle dile getirmek istemiş de olabilir.

۳

دکدر حاله آکاه او مهرو

مکر اوله آکا الهام مولا

3. Degüldür hâlûme āgāh o meh-rū

Meger ola aña ilhām-ı Mevlā

Lugatçe

āgāh	: (f.s.c. āgāhân) 1. bilgili, haberli, uyanık. 2. [birincisi] erkek adı.
meh-rū	: (f.b.s.c. mehrû-yân) ay yüzlü, güzel. (bkz : mâh-likâ, mâh-rû)
ilhām	: (a.i.c. ilhâmât) 1. Allah tarafından insanın gönlüne bir şey doğdurulma. 2. peygamberlerin kalbine gelen ilâhî düşünceler. [bâ'zan vahî mânâsına da gelir]. 3. gönle doğan şey. 4. içe, gönle doğma.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"O ay yüzlü (sevgili), hâlimden haberdâr değildir. Meğer ona (gönlüne) Allah tarafından bir ilham gelsin."

Şerh

Divan şiirinde sevgili çoğu zaman, zâlimliği ve gaddarlığı ile bilinir. O, sevgiliye çeşitli eziyetlerde bulunur, cevr u cefâlar eder. Âşık ise ıstırap ile kıvranıp durmakta ve gönlündeki aşk ateşinden peyda olan âhlar semâya yükselmektedir. Sevgili, âşığın içinde bulunduğu bu durumdan ya haberdar değildir ya da onun dert ve kederlerini görmezden gelir. Beyitte şair, ay yüzlü sevgilisinin içerisinde bulunduğu hâlden haberdar olmadığını düşünmekte, onun gönlüne ilâhî bir ilham gelmesini temenni etmektedir. Sevgili, gönlüne Allah tarafından gönderilen ilham ile âşığın hâlini anlayabilir, keşfedebilir.

İlham terim olarak "Allah'ın, doğrudan veya melek aracılığıyla iyilik telkin eden bilgileri insanın kalbine ulaştırması" (Yavuz, 2000: 98) diye tanımlanmaktadır. "İlham, Allah veya melek tarafından kalbe ulaştırıldığı için en doğru bilgi olup kesin delil kabul edilebilir" (Yavuz, 2000: 99). Âşığın hâlini, sevgilisine arz etmek için ilham yolunu istemesinin nedeni bu olabilir. Zira yukarıda söylendiği gibi ilham, en doğru, en kesin bilgi olarak telakki edilir.

Sevgilinin yüzü aya benzetilmiştir. Çünkü o içerisinde birçok cevheri barındıran kıymetli bir varlıktır. Parlaklığı, saflığı, temizliği ve aydınlığı ile ay gibi nur ve ışık saçmakta; tüm dünyayı, özellikle de âşığın gönlünü aydınlatmaktadır.

"Meh-rû" ile sevgili kast edilmiş, sadece müşebbehün bih söylendiği için açık istiare sanatı yapılmıştır.

٤ محصّل هر كدا درد و المده

اولور دارالره هر دم مدارا

4. Muḥaṣṣal her gedā derd ü elemde

Olur Dārālara her dem müdārā

Lugatçe

muḥaṣṣal	: (a.s. husûl'den) 1. tahsil olunmuş, hâsıl edilmiş, elde edilmiş. 2. zf. hâsılı, hulâsa, sözün kıyası, işin sonu.
gedâ	: (f.s.c. gedâyân) dilenci, yoksul. (bkz. sâil).
Dârâ	: (f.i.) 1. Keyâniyân denilen eski Fars hükümdarlarından dokuzuncusu, Keykubad. 2. hükümdar. 3. Cenâb-ı Hakk'ın bir adı.
müdârâ	: (f.i.) yüze gülme, dost gibi görünme.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Kıyası, tüm yoksullar dert ve üzüntüde(dır); Dârâlara/hükümdârlara her zaman dost gibi görünüp yüze gülenler olur."

Şerh

Bu dünyada tüm gedâlar, elem ve ıstırap içindedirler. Bu durum, ilâhî aşka işarettir. Zira aşk ehli için en büyük dert, dertsiz olmaktır. Hatta Mevlevîler arasında "Allah derdini artırsın" diye bir deyim dahi vardır. Buradan anlıyoruz ki dertli, âşık kimsedir.

Gedâ, " Farsça, dilenci mânâsında bir kelimedir, ilâhî tecellilere muhtaç olan sâlik"³⁸ demektir. Bu beyitte de gedâ ile kast edilenin; Hakk yoluna baş koymuş sâlik, düşkün âşık olduğunu düşünüyoruz. Zannımızca beyitin tasavvufî mânâsı ağır basmaktadır. Bu yüzden beyiti tasavvuf çerçevesinde ele almaya çalışacağız. "Tasavvufta fakirlik, varlıktan kurtularak Allah'ta fâni olmayı ifade etmektedir."³⁹ Fakr makamına ulaşan kişi, görünüşte fakirdir, halk tarafından itibar görmez fakat aslında o kişi de halktan rağbet görmek istemez. O, Allah'tan gayrı hiçbir şeye muhtaç değildir. Buradaki fakirlikten kasıt, kişinin kalbini dünyevî isteklere kapatmış olması, arzularında fakir olmasıdır. Böyle kimseler, görünüş itibariyle fakirdirler fakat kulluklarıyla âlemin şâhı olurlar.

Nefsinin dizginlerini ele alarak fakirliği övünç sayan sûfiler, tarikate yeni giren kişilere de öncelikli olarak gedâ olmayı öğütlemişlerdir. Üsküdar

³⁸ Cebecioğlu, adı geçen e-kaynak, s. 90. (15.11.2016).

³⁹ Cebecioğlu, adı geçen e-kaynak, s. 79. (15.11.2016).

Mevlevihanesinin sabık şeyhi ve Üsküdar'daki Selim Ağa Kütüphanesinin Müdürü rahmetli Ahmed Remzi Dede'nin bir gazelinde de benzer ifadeye rastlamaktayız: "Gurur-ı câhı terk eyle, gedâ ol" (Olgun, 1994: 90).

"Dârâ" kelimesi beyitte tevriyeli olarak kullanılmıştır. Genel olarak "hükümdar" anlamının yanı sıra Dârâ, aynı zamanda özel bir isimdir. Dârâ, "İskenderle yaptığı büyük mücadelede mağlup olup kaçarken ölen Keyaniyan sülâlesinin son padişahıdır" (Levend, 1984: 160-161). "Şiirlerde ihtişam ve debdebesiyle söz konusu edilir" (Tökel, 2000: 151). "Onun döneminde İran, en geniş sınırlarına ulaşmıştır. Oldukça geniş bir hazinenin sahibidir" (Tökel, 2000: 153). Böyle şan şöhret, güç ve prestij sahibi kimselerin yanında her devirde mutlaka dalkavuklar türemiştir. Böyle kişiler, dost gibi görünüp yüze gülerler; aslında istedikleri Dârâ gibi ihtişamlı hükümdarların gölgesinde yaşayıp onların gücünden faydalanmaktadır. Birrî de bu konudaki eleştirisini dile getirmiştir. Bu sebeple gedâ olmakta yarar vardır. Zira onlar, dünya işlerinden uzaktırlar, görünüşte üzüntü ve dert içindedirler. Fakir oldukları için yanlarında iki yüzlü çıkarıcı kişiler de olmaz.

"Dârâ" kelimesi, tevriyeli kullanılmıştır. "Gedâ" ve "dârâ" sözcükleri ile tezat sanatı yapılmıştır. "Dârâ" ve "müdârâ" kelimeleri ilecinas-ı nâkıs sanatına başvurulmuştur.

مدام آسوده حال اولوردك اّمّا

سرکده برّیا وار درلو سودا

5. Müdām āsūde-ḥāl olurduñ ammā

Serüñde Birriyā var dürlü sevdā

Lugatçe

müdām	: (a.s. devâm'dan) 1. devam eden, süren, sürekli. 2. devam eden, arası kesilmeyen. 3. i. şarap, (bkz: bade, hamr, mey, sahbâ).
āsūde-ḥāl	: (f.a.s.) hâli rahat olan.
ser	: (f.i.) 1. baş, kafa, kelle, (bkz: re's). 2. baş, başkan,

(bkz. reis). 3. tepe, doruk. (bkz. zirve). 4. uç kenar.

5. nihayet, son.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

" Ey Birrî! Devamlı rahat bir hâlde (huzur içinde) olurdun ama başında türlü sevdâ var."

Şerh

Âşığın gam ateşiyle yanıp kavrulmuş gönlü, divan şiirinde en çok dile getirilen unsurlardandır. "Divan şiirinde, âşıkların gönlü aşk ateşiyle doludur" (Horata, 2002: 371). Zira aşkın yeri, gönüldür. Birrî de kendi nefesine hitap ederek, başında türlü sevdalar olduğu için bu dünyada rahat bir hâlde olamadığını söylemiştir. Nitekim sevdalı olana ölüncüye kadar rahat yoktur. O, yaşadığı müddetçe daima dertli, kederli ve endişelidir.

Dünya, âşığın gam yurdudur. Burası âşık için rahat bir yer değildir. Âşığın gönlünde sevdâ oldukça gam ateşi, onun canını her daim dağlamaktadır. Cânânın gamıyla cân, baştan ayağa dertlidir. Âşıkların dünya hayatı, daima ah u figanlarla, inlemelerle geçer. Gam diyarında türlü sevdâlara gark olan âşığın gönlü, yanmış, kebab olmuştur. Bu durum, ilâhî aşk meftunları için de geçerlidir. Yani beyti tasavvufi olarak da yorumlamak mümkündür.

Şair, türlü sevdâ yüzünden rahat bir yaşam sürememektedir. "Sevdâ" kelimesinin burada tevriyeli kullanıldığını düşünebiliriz. "Sevdâ"nın "aşk, sevgi" anlamının yanında, "aşırı sevgiden doğan bir çeşit hastalık" manası da vardır. Âşık, kara sevdâ hastalığına yakalanmış olması sebebiyle de dünyada huzur bulamıyor olabilir. "Sevdâ" kelimesinin bir diğer anlamı ise "çok kara, çok siyah"tır. Divan şiirinde sevgilinin siyah olan birçok güzellik unsuru vardır. Sevgilinin kaş, gözü, saç, ben, ayva tüyleri hep simsiyahtır. Birrî'ye rahat vermeyen başındaki türlü sevdalar, sevgilinin siyah olan bu güzellik unsurları da olabilir.

Şair "Birriyâ" sözcüğü ile nidâ ve tecrid sanatına başvurmuştur. "Sevdâ" kelimesi, tevriyelidir.

2.2.6. GAZEL 6⁴⁰

Mefâ'îlün/ Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün

۱ آلور می تاب حسنی خط رخ پرنوردن سیر ایت
کلور می بر کدر ماهه شب دیجوردن سیر ایت

۲ نهان اولمزدل عاشقده عشق آثاری ای ساقی
کورینور رنک باده ساغر بللوردن سیر ایت

۳ سوزی قو سازی کور مطرب آچلسون کوکلی عشاقک
نهفته هر مقامی پرده طنبوردن سیر ایت

۴ دل صدپاره دن ایله تماشا پرتو حسنی
تجلی نورینی ای دیده جان طوردن سیر ایت

۵ ظهور ایتدی نظیره کفته و صافه بریدن
سلیمان شوکتن ملک سخنده موردن سیر ایت

1. Alur mı t̄ab-ı ḥüsnî ḥaṭṭ-ı⁴¹ ruḥ-ı pür-nürdan seyr it
Gelür mi bir keder māha ṣeb-i deycürdan seyr it

⁴⁰ Erkul, age., s. 229.

⁴¹ Erkul'un tamlamasız olarak okuduğu bu kelimeyi Manisa nüshasına göre biz izafet kesreli olarak yani "hatt-ı" şeklinde okuduk.

2. Nihān olmaz dil-i ‘āşıkda ‘aşk āsārı ey sākī
Görinür reng-i bāde sāgar-ı billūrdan seyr it

3. Sözi ço sāzı gör muṭrib açılsun göñli ‘uşşākuñ
Nühüfte her maḳāmı perde-i ṭanbūrdan seyr it

4. Dil-i şad-pāreden eyle temāşā pertev-i ḥüsni
Tecellī nūrını ey dīde-i cān Ṭūrdan seyr it

5. Zuhūr itdi nazīre güfte-i Vaşşāfa Birrīden
Süleymān şevketin mülk-i suḥande mūrdan seyr it

۱ آلور می تاب حسنی خط رخ پر نور دن سیر ایت
کلور می بر کدر ماهه شب دیجوردن سیر ایت

1. Alur mı tāb-ı ḥüsni ḥaṭṭ-ı ruḥ-ı pūr-nūrdan seyr it
Gelür mi bir keder māha şeb-i deycūrdan seyr it

Lugatçe:

tāb : (f.i.) 1. güç, kuvvet, takat. 2. ışık, parlaklık. 3.
harâret. 4. tazelik.
ḥüsni : (a.s.) 1. güzel, iyi. 2. i. güzellik, iyilik.

hatt	: (a.i.c. hutût) ; 1. çizgi. 2. satır. 3. yol. 4. yazı. 5. pâdişâh yazısı, ferman, buyruk. 6. sıra, saf. 7. gemiler için hareket istikameti olarak belirtilen taraf. 8. geo. yalnız uzunluğu olan buut, boyut. 9. gençlerde yeni terleyen bıyık veya sakal. 10. parmağın on ikide biri olan bir ölçü.
ruḥ	: (f.i.) yanak, yüz çehre.
pür-nūr	: (f.a.b.s.) nur dolu, nur içinde, nurlu, aydınlık.
seyr	: (a.i.) 1. yürüme, yürüyüş; gitme, hareket. 2. yolculuk. 3. gezme, gezinme. (bkz. teferrüc). 4. eğlenmek üzere bakma. (bkz. temâşâ). 5. uzaktan bakıp karışmama. 6. gezilecek, görülecek şey.
mâh	: (f.i.) 1. astr. Ay. (bkz: Kamer). 2. senenin on ikide bir kısmı, ay. (bkz: şehir)
şeb	: (f.i.c. şebân) gece. (bkz: leyl, şev).
deycūr	: (a.s.c. deyâcîr) çok karanlık. (bkz. zalâm, zulmet).

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Güzelliğinin parlaklığını, nur (ışık) dolu yanağının ayva tüylerinden mi alır, seyr et. Aya karanlık gecedan bir keder gelir mi, seyr et."

Şerh

Sevgilinin yanağı divan şiirinde sıklıkla zikredilir. Bazen erguvan ya da gül renkli olur, etrafına hoş kokular saçar; bazen bir bağ, bahçeye, hatta cennete teşbih olunur; bazen bir mushaf, kitap ya da kağıt olur, üzerine ayva tüyleriyle yazılar yazılır; bazen de ışığıyla, parlaklığıyla ay ve güneşe benzetilir. Beyitte de yanak aya benzetilmiştir. Divan şiirinde yanak, aya teşbih olunurken, saç da rengi dolayısıyla geceye, karanlığa teşbih olunur. Beyitten çıkaracağımız bir mana da bu benzetmeyle ilgilidir. Gece gibi karanlık ve siyah saçları, ay gibi beyaz ve parlak yanağının bir

kısmını örtmüş bir sevgili tasavvur edelim. Şair, saçın yanağı gölgelemesinde bir mahzur olmadığını, sevgilinin güzelliğinden bir şey kaybetmediğini söylemektedir.

"Eski astronomiye göre kainatın merkezinde dünya bulunmakta, diğer gezegenler de onun etrafında kendi semalarında dönmektedirler. Parlaklık derecesine göre 'ilk kadir'den sayılan, yani en parlak ve 'orta kutlu' (sa'd-ı mutavassıt) yıldızlardan olan ay birinci göktedir" (Çelebioğlu, 1992: 184). Klasik şiirde yüzün büyük bir bölümünü kaplaması nedeniyle sık sık karşılaştığımız yanak, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi beyitte ışık saçan aya benzetilmiştir. Sevgilinin yanağı da tıpkı gökteki ay gibi, parlak ve aydınlıktır. Ayın etrafını tümünden aydınlattığı gibi, sevgili de güzelliğini ay gibi parlayan yanaklarından almaktadır.

Yüz, sevgilinin güzellik unsurlarının en başında yer almaktadır. Çünkü o yanak, dudak, kaş, göz, kirpik, hal, hatt gibi diğer güzellik unsurlarını içinde barındırır. "Sevgilinin yüzü, parlaklığı, ışık saçması ve saflığı gibi özellikleriyle güneşe ve aya benzeyen ya da benzetilen olur" (Tolasa, 2001: 209). Bu ışıltılı güzelliğe gönlünü kaptıran âşık; hayran olunası güzeli, sevgiliyi seyr etmektedir; ikinci tekil şahıs emir kipiyle çekimlediği fiille okuyucuyu da bu güzelliği seyretmeye davet etmektedir.

Ay, gece ve gündüz daima gökte durmaktadır. Fakat ay, asıl ışığını gece göstermektedir. İşte sevgilinin yüzü ve özellikle de yanağı geceyi aydınlatan, karanlıkları dağıtan ay gibidir. İşte şair, ikinci beyitte karanlık geceden aya bir keder gelir mi, diyerek ayın karanlıktan olumsuz yönde etkilenmeyeceğini, tam zıddı güzelliğini ve aydınlığını karanlık gecede daha da gösterme imkanı doğduğunu ifade etmiştir. "Seyr et" ifadesiyle de bakan gözlerin de bunu açıkça görebileceğini söylemiştir.

Beytin arka planına, tasavvuf penceresinden baktığımızda daha derin bir anlamla karşılaşırız. "Tasavvufta saç kesret, yüz ise vahdettir" (Tarlan, 2011: 80.) Vahdetin peşinde olan Hakk âşığı, Allah'ın tecellilerini temaşa ile coşmakta, adeta gözleri kamaşmaktadır. Şair, okuyucuyu da bu güzelliği seyr etmeye davet etmektedir. "Deycûr", çok karanlık anlamına gelmektedir. Karanlığın kuvveti arttıkça ay ışığı daha da göze çarpacak, seyreden ayı daha net görmüş olacaktır. Zira, her şey zıddıyla bilinir. Karanlığın içinde bir aydınlık, beyaz bir örtünün üzerinde siyah bir leke daha çok göze çarpar. Buna istinaden tüm hakikatin zıtlıklarla netleştiğini söyleyebiliriz. Bunun örneklerini çoğaltabiliriz: Karanlık olmazsa ışık bilinmez,

hastalık olmazsa sağlık, yaşlılık olmazsa gençliğin kıymeti bilinmez. İşte ancak insan-ı kamil, zıtlıklar içinde karanlığı-ışığı, hakkı-batılı ayırt etme idrakine varabilir.

Nûr, Allah'ın doksan dokuz esma-i hüsnasından biridir. Kur' an-ı Kerîm'de: "Allah göklerin ve yerin nurudur."⁴² diye zikredilmektedir. Tabi, Allah'ın hiçbir benzerinin olmadığı da şüphesizdir.⁴³ Nûr da Allah'ın sıfatı olarak kullanıldığında maddi anlamda hiçbir nura benzemez. Güneşin, ayın, gündüzün nuru, ışığı vardır fakat Allah'ın nuru hiç şüphe yok ki bunlara benzemez. Çünkü Yüce Yaradan bu nurları da yaratandır, münevvidir.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi insanoğlu, dünyada Allah'ın zatını göremez, ancak O'nun azamet ve kudretinin tecellilerini, varlıklar üzerindeki yansımalarını görebilir. Ay da bu tecellilerden biridir. Adeta gökyüzünde, karanlık gecenin hakimi konumundadır. Gece kafamızı kaldırıp karanlık gecede gökyüzüne baktığımızda parlaklığıyla gözümüzü alacak tek varlıktır. Birrî, tefekkür ederek baktığı ayda Allah'ı görmüş, onun nuru karşısında mest olmuş, okuyucuyu da bu güzelliği seyr etmeye, tefekkür etmeye çağırılmaktadır. Bu dünyada ancak tecellilerini seyretmeye muktedir olduğumuz Yüce Rabbimizin cemalini, ahirette gerçek müminler, bir nur perdesi arkasından göreceklerdir.⁴⁴

Beyitte sevgilinin yüzünün, yanağının parlaklığı aya teşbih edilmiş ve mübalağalı bir şekilde dile getirilmiştir. Hatt, ruh, hüsn, tâb, pür-nûr sözcükleri birbiriyle ilintili kavramlar olduğu için tenasüp sanatı; cevabını bildiği sorular yönelttiği için tecâhül-i ârif sanatına başvurulmuştur. Ayrıca, parlak ay (mâh) ve karanlık gece (şeb-i deycûr) sözleri ile de tezat oluşturulmuştur.

۲ نھان اولمزدل عاشقده عشق آثاری ای ساقی

کورینور رنگ باده ساغر بلوردن سیر ایت

2. Nihân olmaz dil-i ' aşıkda ' aşk āsārı ey sākī

Görinür reng-i bāde sāgār-ı billūrdan seyr it

Lugatçe

⁴² Kur' an-ı Kerîm, Nûr Sûresi, (24/35).

⁴³ Kur' an-ı Kerîm, Şûrâ Sûresi, (42/11); İhlâs Suresi, (112/1-5).

⁴⁴ Kur' an-ı Kerîm, Kıyâme Sûresi, (75/ 22-23); Yunus Sûresi, (12/26).

nihân	: saklı, (bkz. mah-cûb1, mahfî, mestur). 2. bulunmayan; görünmeyen. 3. i. sır.
dil	: (f.i.) 1. gönül, yürek, kalb. 2. orta, yan.
âşâr	: (a.i. eser'in c.) 1. izler, nişaneler, alâmetler. 2. âbideler. 3. hikâyeler; an'aneler, gelenekler. 4. başyazarı Menemenlizâde Tahir olan ve istanbul'da yayımlanmış haftalık bir gazete.
sâkî	: (a.s. saky'dan. c. sukat) 1. su veren, su dağıtan. 2. kadeh, içki sunan. 3. (sak'dan) baldıra veya baldır kemiğine ait, onunla ilgili. 4. insan ruhuna Allah sevgisi, Allah nuru saçan kimse.
bâde	: (f.i.) 1. şarap; içki. (bkz: bâd). 2. meç. aşk, Allah sevgisi. 3. halk hikâyelerinde Hızır'ın kahramanlara ve bâzı saz şâirlerine rüyalarında sunduğu içki.
sâgâr	: (f.i.) 1. kadeh, içki bardağı. (bkz. nâcûd, piyâle). 2. tas. Allah'ın nuru ile dolan insan gönlü.
billûr	: (a. i.) gayet parlak ve şeffaf (saydam) taş veya pek saf ve temiz beyaz cam, kristal [Farsçası bilûr dur].

Günümüz Türkçesi İle Nesre Aktarım

"Ey sâkî! Âşığın gönlünde aşk izleri gizlenmez; şarabın rengi, kristal kadehten görünür; bak, seyret."

Şerh

Klasik şiirde sevgili, âşığa devamlı eziyet eden, acı veren bir varlıktır. Onu tegafülüyle incitir, gamze oklarıyla âşığının göğsünde derin yaralar açar. Gerçi âşık, sevgilisinin cevri ü cefasından memnundur. Zira ona göre, sevgilisinin ona aldirmaması, onu unutması ve ondan yüz çevirmesi felakettir. Âşığın gönlü, dördüncü beyitte de söyleneceği gibi, aşk yaralarıyla bin parça halde, kan revan içindedir. İşte bu aşk eserlerini, gizlemek mümkün değildir. Nasıl ki saf, kristal cam kadehe bakınca içindeki kırmızı şarap net bir şekilde görünüyorsa, âşığın saf, temiz gönlündeki kana karışmış aşk izleri de aynı netlikte görünecektir. Âşığın gamla

dolmuş olan gönlü, sâkînin vereceği bir kadeh ile lütuf denizine gark olup yeniden hayat bulacaktır.

"Kelime olarak aşk, sarmaşık demektir. Bir nesnenin bir nesneyi sarmasıdır. Maşuk da âşığı sarmaşık gibi saracaktır. Bu sarış, âşığın maşukta yok olmasıyla son bulacaktır. Sarmaşık nasıl sarıldığı yeri kaplarsa, aşk da girdiği kalbi daha doğrusu kalpten başlayarak insanın bütün vücudunu sarar. Aşk, her durum ve haliyle kişiyi hakikate erdirir. Sevmenin ne olduğunu öğretir. Mevlânâ'ya göre aşk, öyle bir kimyadır ki o ancak can madeninde bulunur. Aşk, varlığın en esaslı en sırlı sebebidir" (Özcan, 2007: 3). "Arapça, 'ışık kökünden gelen aşk, bir şuûr halidir; sevginin son mertebesi, sevginin insanı tam olarak hükmü altına almasıdır. Mevlânâ'ya göre, akıl, aşkın hallerini şerhe cesâret edince, balçığa batmış bir eşek gibi âciz kalır. Aşk, rûhânî ve mânevî bir hal olduğundan onun hakikat ve mâhiyeti, yalnız ona nail olanlara malum olur. Yoksa aklî deliller, o hakîkatın binde birini bile tarif edemez" (Âbidin Paşa, 2007: 97).

Sâkî, dîvân şiirinde bezm âleminin en önemli unsurlarındandır. Meclise neşe ve canlılık verir. Görevi ortada dolaşarak içki dağıtmaktır. Şairin gözünde sevgili, bir sâkî sayılır; yâhut bizzat sâkî sevgili mesâbesindedir. Bütün bu hallerde sâkî mutlaka güzelliğiyle dikkat çeker. Hatta âşık içkiden değil, sâkînin güzelliğinden sarhoş olmalıdır (Pala, 1989 : 387). "Tasavvufi açıdan düşündüğümüzde ise sâkî, bütün bu feyz ve sevginin kaynağı olan Allah ve mürşid-i kâmil anlamlarına gelmektedir" (Uludağ, 2012: 305). Beyitte şair, sâkîye seslenmekte, onunla konuşmaktadır. Âşığın gönlünde aşk izleri gizlenemez, demektir. Zaten âşık, gönlündeki aşk izlerini gizlemek de istemez. Çünkü mutasavvıflara göre âşık olmak bir ayrıcalık, ilâhî bir lütuftur. Mevlânâ, Fîhimâfîh adlı eserinde de bu konuya işaretle şöyle der:

"Vücudumuz Meryem gibidir. Bizim her birimizin içinde bir İsa vardır. Eğer aşk ıstırapı büyük acılar bizde zuhur ederse o zaman İsa'mız doğacaktır" Burada ifade edildiği gibi insan, aşkın tecellilerini rahmânî esintileri beklemeli, buna hazırlanmalıdır. Herkes kendi alıcısının gücü ve kapasitesi oranında bu tecellileri alabilecektir (Özcan, 2007: 6).

Klasik şiirde türlü manalarda kullanılan şarap, ilâhî aşka ulaşmanın bir sembolüdür. Âşık içtiği aşk şarabıyla, iç huzuru ve dinginliğe erer. Yani, şarap vuslat yolunda bir araçtır. Sâgar ise, içerisine içki ve şarap konulan kadeh anlamına gelir. Şarabın ilâhî aşk olduğunu söylediğimize göre, tasavvufî açıdan baktığımızda ilâhî

aşkın yeri de gönüldür. Yani, kadeh de âşğın kalbidir. Zira mutasavvıflara göre de Allah, kulunun gönlüne bakar; gereğince temiz ve saf bulursa kulunun gönlünde tecelli eder.

Beyitte sevgilinin gönlü, kristal kadehe; gönlündeki yaraların kanı ve kırmızılığı da renk bakımından şaraba teşbih edilmiştir; aynı zamanda ilk mısradaki "dil-i âşık ve aşk âsârı" sözleriyle ikinci mısradaki " reng-i bade ve sâgar-ı billur" sözleriyle leff ü neşr-i müşevveş sanatına başvurulmuştur. Ayrıca sâkîye "ey sâkî " ünlemiyle seslenen şair, nida sanatı yapmıştır. Bir anlam dairesinde buluşan "sâkî, bâde, sâgar" sözcükleri bir arada kullanılarak tenâsüp sanatına başvurulmuştur. "Aşk, âşık" sözcükleri aynı kökten türediği için iştikak sanatı yapılmıştır.

۳ سوزي قو سازي کور مطرب آچلسون کوکلي عشاقک
نهفته هر مقامي پرده طنبور دن سير ايت

Sözi qo sâzı gör muṭrıb açılsun göñli ‘uşşâkuñ

Nühüfte her maḳâmı perde-i ṭanbûrdan seyr it

Lugatçe

- muṭrıb : (a.s. tarab'dan) 1. itrâb eden, çalgı çalan, çalgıcı, (bkz: sazende). 2. şarkıcı, şarkı okuyan, (bkz: hanende).
- ‘uşşâk : (a.i. âşık'ın c.) 1. âşıklar. 2. müz. Türk müziğinde 5 numaralı basit makam (inici şekline beyâtî denmiştir). Çok tabî bir dizi arzeden uşşak, en eski ve esas makamlardandır. Aşk, garâm, tasavvufî hissiyet için iyi kullanılırsa en yüksek bir ifâde vâsıtası olabilir. Asırlardanberi en çok kullanılan uşşak, bugün elimizdeki Türk müziği eserleri içerisinde birinci gelmektedir. Makam, uşşak dörtlüsüne pûselik beşlisi ilâvesinden ibarettir. Durak düğâh "la" ve güçlü-dörtlü ile beşlinin birleştikleri dördüncü derece olan- neva "re" perdeleridir. Makam çıkıcı olarak seyredir.

Donanımına "si" için koma bemolü konulur (uşşak dörtlüsünün segah perdesi için). Dizisinde niseb-i şerife'den 8 tane olmakla mülayimdir. Pestden tîze doğru orta sekizlisin-deki sesleri şöyledir düğâh, segah, çargâh, neva, hüseyinî, acem, gerdaniye ve muhayyer.

nühüfte	: (f.s.) gizli, saklı, (bkz: mahfî). [bâzı lügatlerde "nihüfte" şeklinde de geçer].
perde	: (f.i.) 1. kapı, pencere gibi yerlere asılan örtü. 2. iki yeri birbirinden ayıran şey, gergi, (bkz: hâil, hicâb, mâni'). 3. müz. bir müzik parçasını meydana getiren seslerden her biri. 4. bir sahne eserinin büyük kısımlarının her biri. 5. ekran. 6. hek. aksu. 7. hakikati görmeyi engelleyen şey. 8. mec. nâmus.
tanbûr	: (a.i.c.) müz. tambur, Türk halk müziğinde kullanılan, cura, bulgari, çöğür, bağlama gibi mızrapla çalınan telli çalgılara verilen genel bir ad. [aslî "tunbûr" dur].

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"(Ey) çalgıcı, sözü (konuşmayı) bırak, sazı al. Aşıkların gönlü açılsın, şenlensin. Gizli olan her makamı tamburun perdesinden (sesinden) seyret."

Şerh

Tambur, Türk müziğinde kullanılan mızrapla çalınan telli çalgıların genel adıdır. Beyitte genel bir ifade olarak da kullanılmış olabilir. Biliyoruz ki Mevleviler arasında en çok kullanılan telli çalgı "rebap"tır. Fakat "perde-i tanbur" tamlamasından kast edilenin kuvvetle muhtemel "tambur" olduğunu anlıyoruz. Zira tambur perdeli bir çalgıdır. Fakat tamburun perde sayısı sabit değildir. Tamburun perde sayısı, 48 perdeden 80 perdeye kadar değişiklik göstermektedir.⁴⁵ Birrî bu beyitte tambur çalacak kişiyi, konuşmayı bırak saz çalmaya başla diyerek yönlendirmektedir.

⁴⁵ ayrıntılı bilgi için bkz. : <http://semazen.net/w2/mevlevi/mevlevi-sazlari/tanbur/>.

Mevlevîlikte musiki, oldukça önem arz etmektedir. Bu yönüyle Osmanlı İmparatorluğu devrinde musikinin gelişmesinde çok önemli bir ocak görevi yapmıştır. Mevlevî dergahları, adeta musiki eğitimi veren eğitimhaneler konumundadır. Hatta daha genel bir ifadeyle mevlevîhaneler insan eğitim yapan yerlerdir. "Mevlevîhaneler insanı en ham halinde alıp çeşitli bedeni fikri ve ruhi eğitim devrelerinden geçirerek pişirdikten sonra insan-ı kâmil haline getirmeyi amaçlayan manevi ocaklardı. Âsitâne adı verilen büyük mimari programlı (1001 günde çile çıkarılıp dede olunabilen) mevlevîhanelerin eğitim bölümü olan matbah-ı şerifte pişirilen yemek değil derviş (yani insan) idi." (Tanrıkorur, 2003: 109-110).

Mevlevîlikte musiki, eğlenceden çok ibadet hükmündedir. Çünkü mutribin sazına vurması ya da üflemesiyle kendinden geçen derviş, birtakım sırları keşfetmek için yolculuğa çıkmaktadır. Birrî de ikinci mısradaki, tamburun sesiyle birlikte gizli, sırlı her makamın görüldüğünü söylemekte ve bu makamları seyretmeye davet etmektedir.

Mevlevî ayinleri, Allah'ı anma aracıdır, zikiridir. Bu konuyu Tanrıkorur şöyle ifade eder: "Mevlevî zikri kıyâmi, devrâni, hafî yapılan bir zikir türüdür. Müziğin eşliğindeki -sadece devran eden semazenlerin çıplak veya mesli ayak hışırtılarının duyulduğu- bu sessiz zikirde sağa sola, öne arkaya baş veya vücudu döndürmek ya Allah veya Allah hu nidaları çıkarmak ve hançereyi ritmik nefes alışverişleriyle zorlamak yoktur. Zikir gizlice İsm-i Celal çekmekten ibarettir. Mevlevî mûsikîsi mana olarak sathi taşkınlıkların çok ötesinde insana yaratılışındaki amacı düşündürüp deruni bir vecd içinde onu mana aleminin burçlarına kanatlandıran bir mûsikîdir. Hele Mevlânâ'nın gerek murakabe gerek cezbesinde mûsikînin yeri ve önemi göz önüne alınacak olursa mevlevîliği mûsikînin dışında düşünmenin mümkün olmadığı kendiliğinden ortaya çıkar. Bu açıdan mevlevî ayininin bütün nizam ve sembolleriyse semavî bir mûsikî olduğu söylenebilir" (Tanrıkorur, 2003: 111). Buradan da anlıyoruz ki ney, tambur, rebab gibi çalgıların sesiyle coşup kendinden geçen dervişler, mana alemine yolculuğa çıkmakta, birtakım sırlara ermektedirler.

"Nühüfte, pinhân, nihân" gibi kavramlar Allah'ın zahîr ve bâtın sıfatlarıyla ilgilidir. Mutlak zat, insanın nefsi yönüyle bâtındır. Bu sebeple Allah'ın zatı, pinhân kelimesiyle anılır. Allah zatını sıfatlarıyla, eşya âlemiyle gizlemiştir. Sıfatlardaki birlik nuru, ancak gönül gözü açıklar tarafından görülebilir. Gerçekte Allah, gizli

değildir. Varlık, O'nun zuhuruna karşı perdelidir. Allah'ın sıfatlardaki gizliliği, âşıklar tarafından algılanmaktadır.⁴⁶

Mevlevî ayinlerindeki her unsur, aslında mecazî- tasavvufî birtakım anlamlar taşımaktadır. Biz sadece konumuzla ilgili olan kısma değinelim. Mesela sema esnasındaki selâmlar zât, sıfat, fiil, vahdet gibi tasavvufî anlamlar taşır. Birinci selâm, insanın Allah'ı ve ona kulluğunu idrak etmesi, ikinci selâm insanın Allah'ın büyüklüğü ve kudreti karşısında hayranlık duyması, üçüncü selâm insanın hayranlık duygularının aşka dönüşmesi, Hakk'a tam teslîmiyet yâni vuslattır. Dördüncü selâm ise mânevî yolculuğunu mi'râcını tamamlayan insanın yaratılıştaki vazîfesine, kulluğuna dönüşüdür (Özcan, 2004: 265). Buradan da anlıyoruz ki mutribin hoş nevasıyla âşıklar, aşk şarabını içmiş gibi olup kendilerinden geçerler, saz demlerinde kalplerdeki sırlar, keşif olunmayı beklerler.

"Hz.Mevlânâ'ya göre musîki, Allah'ın lisanıdır. Yüce Yaratıcı, bezm-i eleste ruhlara musîki ile seslenmiştir" (Öztekin, 2007: 5). Bezm-i eleste musîki ile ruh üflenen insan, tekrar Yaratıcı'sına kavuşmak için musîki yolunu denemek istemektedir. Bu sebeple şair, beyitte mutribin sözü bırakıp saza vurmasını söylemekte, bir bakıma kendisine yol gösterecek olan mürşidin, içine hakikat sırlarını üflemesini istemektedir. Şair, bu vesileyle yoklukta var olacaktır. Varlığında yokluk arazı bulunmayan, yani mutlak olan varlık sadece Allah'tır. Şairin yoklukta var olması, fena makamında gerçekleşecektir. Bu da ele aldığımız gazelde zikredildiği gibi mutrib, sâki ve aşk şarabı eşliğinde olacaktır.

Beyitte "gönlü açılın" sözü iki manaya gelecek şekilde kullanılmıştır. İlk akla gelen anlam deyim anlam olan " neşelenmek, ferahlamak"tır.⁴⁷ Bir diğer anlam ise, mecazidir. Gönlü açılmak deyimiyile, âşıkların birtakım sırlara ermesi kast edilmiştir. Bu sebeple " gönlü açılın" sözü tevriyeli olarak kullanılmıştır. Mutrib, saz, perde, tanbur sözleri birbiriyle anlam bakımından ilintili olduğu için tenasüplüdür. "Makam" sözcüğü de iki anlama gelecek şekilde kullanılmıştır. İlk anlamı " bir durak ile bir güçlünün etrafında, onlara bağlı olarak toplanmış seslerin umûmî heyeti, fr. mode, ton. Nihâvend makamı, hicaz makamı., gibi " (Devellioğlu,

⁴⁶ bkz. <http://web.deu.edu.tr/ilyas/edebiyat/yunusvetasavvuf.htm>

⁴⁷ bkz.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&kelime=g%C3%B6z%C3%BC%20g%C3%B6nl%C3%BC%20a%C3%A7%C4%B1lamak&cesit=116&guid=TDK.GTS.52de3361d3df67.4724441 (15.11.2016).

2000: 973) şeklinde ifade edilmiştir. Makam kelimesinin bir diğer anlamı da "Kulun tekrar etmek suretiyle kazandığı ve kendisinde özellik haline getirdiği edebler ve ahlâk veya kulun riyazet ve mücehede ile ulaştığı derece"⁴⁸ dir. Bu sebeple " makam" sözcüğü de tevriyeli olarak kullanılmıştır.

٤ دل صدپاره دن ایله تماشا پرتو حسنی
تجلّی نورینی ای دیدۀ جان طور دن سیر ای

4. Dil-i şad-pâreden eyle temâşâ pertev-i hüşni

Tecellî nûrını ey dîde-i cân Tûrdan seyr it

Lugatçe

şad-pâre	: (f.b.s.) yüz parça; parça parça olmuş.
temâşâ	: (f.i.) 1. bakıp seyretme. 2. gezme, (bkz. teferrüc, tenezzüh).
pertev	: (f.i.) 1. ışık, parlaklık, yalın. (bkz. revnak, ziya). 2. erkek adı.
hüşn	: (a.s.) 1. güzel, iyi. 2. i. güzellik, iyilik.
tecellî	: (a.i. celâ ve celv'den. c. tecelliyât) 1. görünme; belirme. 2. kader, talih. 3. Allah'ın lûtfuna nail olma. 4. tas. hak nurunun tesiriyle makbul kulların kalbinde ilâhî sırların ayan olması hâli. [zıddı "setr"].

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Güzelliğinin parlaklığını yüz parça olmuş gönülden seyret. Ey can gözü, tecelli nurunu Tûr Dağından seyret. "

Şerh

⁴⁸ Cebecioğlu, adı geçen e-kaynak, s. 171. (15.11.2016).

Allah, insanoğlunu ancak ve ancak yaratıcısını tanıması ve ona ubudiyette bulunması için ahsen-i takvim üzere yaratmıştır. İnsanın diğer varlıklardan üstün olmasının temel sebebi, yaratıcısını bilme, tanıma ve ona kulluk etme yeteneğidir. Bu nedenle insan en üstün merteye olan marifetullahı ancak kalbi ile ulaşabilir. Tasavvufta Allah'ı bilme, onu tanıma, onun için gayret sarf etme, birtakım ilahî sırlara erme ve ona ulaşma kalp ile olur. Tabii burada kast ettiğimiz kalp, bedendeki maddî bir organdan ibaret olan kalp değil; gözle görülmeyen ama akılla kavranabilen, cismânî değil ruhânî, insanın özü olan varlık, bütün mânevî duyguların kaynağıdır.

Kalp, Allah'ın tecelligâhıdır. Zira sahihliği kesin olmamakla birlikte bir hadis-i kudsîde Allah, "Ben yerlere ve göklere sığmadım, ancak mü'min kululumun kalbine sığdım." buyurmuştur.⁴⁹ Bunun anlamı, hakîkî müslümanın gönlünün marifetullahla, Allah aşkı ve muhabbetiyle dolup taşması; Allah'ın zikrini daima içinde taşıması demektir. Aynı zamanda bu sözden, Allah'ın yalnızca kalp ile bilinebileceği anlamı da çıkar. Kalp, ayine-i Samed'dir. Yani Allah'ın güzel esmasının yansımalarını gösteren bir aynadır.

Tasavvufta birtakım rahmani sırlara ermek ve kalbi masivadan temizlemek için dervişler çileye girmişlerdir. Çilde amaç, nefsi eğitmek, belirli bir süre halktan uzak kalıp olgunlaşmayı elde etmektir. Tasavvufta esas olan, "el kârda, gönül yârda" yani "el günlük maişet teminiyle meşgul iken, kalp Allah ile beraber olmaktır."⁵⁰ Çektiği çile sonucunda Allah aşkıyla bin parça olmuş ve günahlardan istiğfar ile temizlenmiş kalpte Allah tecelli eder. Beyitte de tecelli nurunun gönülde peyda bulduğu ifade edilmiştir.

Gönüldeki tecelli nuru maddî gözle değil ancak can gözüyle görülebilir. Bu yüzden şair, tecelli nurunu seyretmesi için can gözüne seslenmektedir. Maddî göz için Yunus Emre, "baş gözü" tabirini kullanır. Baş gözü, perdelidir, Hakk'ı göremez; Allah'ın tecellisine hayran olanlar can gözüyle görenlerdir. Yunus'a göre, gönül gözü görmeyenin baş gözüyle görmesi boşunadır :

⁴⁹ bkz. <https://sorularlailamiyet.com/ben-kainata-yere-goge-sigmadim-fakat-muminin-kalbinesigdim-hadisi-kutsisi-mevzu-mudur-0> (16.11.2016).

⁵⁰ Cebecioğlu, adı geçen e-kaynak, s. 55. (16.11.2016).

Yûnus imdi sen Hakk'a ir dün ü gün gönlün Hakk'a vir
Gönül gözi görmeyince bu baş gözi görmeyiser (Tatçı, 2005: 21)

Cân gözile bakan görür Yûnus gözile gördüğün
Yohsa yaban gözi ile kimseneye ne söyleyem (Tatçı, 2005: 173)

"Sâlik can gözüne sahip olduktan sonra, mürşidin cemel aynasında Hakk'ın nurunu, Hakk'ın nurunda da Hakk'ı görür. Hakk'ı görmek, Hakk'ın gönle tecelli eyleyerek gönlü, sırlara arş kılmasıdır" (Avşar, 2012: 26).

Cân gözi anı gördi dil andan haber virdi
Cân içinde oturdu gönlümi ' arş eyledi (Tatçı, 2005: 295).

İlk mısradaki geçen "yüz parçaya ayrılmış gönül" ve ikinci mısradaki "Tûr Dağı" ifadeleri, Hz. Musa ve Tûr Dağı hadisesini hatıra getirmektedir. Tûr, Hz. Musa'nın Allah ile konuştuğu dağın ismidir. İlahi tecelli sebebiyle dağ konuşmada sarsılıp un ufak olmuştur. Kalp de Allah'ın tecelli ettiği yerdir. Bu bakımından kalp yüz parçaya bölünmesi yönüyle Tûr Dağı'na benzetilmiştir. Allah'ın eşsiz benzersiz güzelliği karşısında koskoca dağın dayanamayıp un ufak olduğu gibi insanın kalbi de parça parça olmuştur. Hz. Musa, Allah'ın cemalini görme isteğiyle Tur dağına çıkmış, burada tecelliye uğramıştır. Tur, ele aldığımız gazelde de görüldüğü üzere, tecelli yeri oluşuyla, kâmil insanın gönlüne benzetilegelmiştir. Tur, için Tûr-ı Sînâ denmesi de Tûr Dağı ile sine (gönül) arasındaki ilişkinin temelini teşkil eder. Gönle giren aynen Hz. Mûsâ gibi tecelliye uğrayacaktır.

Beyitte birinci mısradaki "dil-i sad-pare ve pertev-i hüsn" tamlamaları, ikinci mısradaki "tecellî nûrî ve Tûr" sözlerine karşılık gelmektedir. Bu sebeple "leff ü neşr-i müşevveş" sanatına başvurulmuştur. Kalbin parça parça olması, Allah'ın kalpte tecelli etmesi ile Tûr Dağı hadisesine telmihte bulunulmuştur. Can gözüne edilen "ey dîde-i cân" hitabıyla nida sanatı yapılmıştır.

o

ظهور ایتدی نظیره کفته و صافه بریدن

سلیمان شوکتن ملک سخنده موردن سیر ایت

Zuhûr itdi nazîre güfte-i Vaşşâfa Birriden

Süleymân şevketin mülk-i suhânde mürdan seyr it

Lugatçe

zuhûr	: (a.i.) görünme, meydana çıkma, baş gösterme, türeme.
nazîre	: (a.i.c. nazâir) 1. örnek, karşılık. 2. ed. bir şâirin manzum bir eserine (çok zaman gazeline) başka bir şâir tarafından aynı vezin ve kafiyede olmak üzere yapılan benzer. 3. kadın adı.
güfte	: (f.s.) söyleniş, söylenmiş. 2. müz. bir söz eserinin bestelenmiş bulunan manzum sözleri.
şevket	: (a.i.) 1. büyüklük, heybet [pâdişâhlar için kullanılırdı]. (bkz: azamet, celâl). 2. erkek adı.
suhân	: (f.i.) söz, lâkırdı, (bkz: kavî, kelâm, lâfz, suhan).
mûr	: (f.i.c. mûrân) 1. karınca, (bkz: nemi). 2. yoksulluk, fukaralık sembolü. 3. pas hastalığı

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Birrî'den Vassâf'ın sözlerine nazire meydana geldi, Süleymân'ın büyüklüğünü söz ülkesinde karıncadan seyret."

Şerh

"Vassâf, Birrî'nin eserlerini takip edip nazîreler yazan bir şairdir" (Karaca, 2008: 30). Birrî, bu beytin ilk mısrasında Vassâf'a nazîre yaptığını söylemiştir.

"Divan edebiyatında, karınca ve Süleyman kelimeleri bir arada kullanıldığında; karınca aczin, Hz. Süleyman iktidar ve gücün timsali olarak tezat içinde verilir" (Pala, 1989: 449). O halde divan şiiri perspektifinden baktığımızda sevgili Hz. Süleyman'a, âşık da karıncaya teşbih olunur diyebiliriz.

Yüce kitabımız Kurân-ı Kerim başta olmak üzere, hadis, tefsir, tarih ve kısâs-ı enbiyâ kitaplarında Hz. Süleyman ve onun üstün vasıflarından genişçe

bahsedilmektedir. "Hz. Süleyman'a Allah tarafından verilen nimetlerin en başında rüzgâra, bina yapan ve dalgıçlık eden şeytanlara veya cinlere, demir halkalarla bağlı diğer yaratıklara ve hayvanlara hükmetmesi gelmektedir" (Harman, 2010: 60).

Şair gazelin son dizesinde bütün gazel boyunca sözünü ettiği ilâhî aşkı, Hz. Süleyman sözüyle ifade etmiştir. Hz. Süleyman'ın büyüklüğü ve ihtişamı karşısında ise Birrî, karınca hükmündedir. Karınca, tasavvufta, herkesin kendi gücü oranında yapabileceği kadarını yapmasını temsil eden sembol bir hayvandır. Didinme ve çalışma, karıncanın özgün bir vasfı olduğu gibi, sufide de aynı nitelik bulunmalıdır.⁵¹ Birrî de karınca gibi elinden geldiğince söz ülkesinde, Allah'ın azametini anlatmıştır.

Birrî'nin ele aldığımız beyitte karınca olması, hatırmıza Hz. Süleyman ve karınca beyi arasında geçen hikayeyi hatırlatmaktadır: "Hz. Süleyman, bir gün ordusuyla birlikte sefere giderken karınca beyinin diğer karıncalara: 'Kaçın, Süleyman'ın orduları sizi ezmesin' dediğini duymuş ve karınca beyini yanına davet edip onunla konuşmuştur" (Pala, 1989: 448). Burada Hz. Süleyman'ın karıncayla iletişim kurabilmesi bir mucize olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu hâdise, Neml Sûresi'nde de anlatılmaktadır.⁵²

Birrî, son beyitte tecrit sanatına başvurmuştur. Aslında gazel boyunca tecrit sanatının kullanıldığı da söylenebilir. Çünkü gazelin redifi olan emir kipindeki "seyr et" fiiliyle Birrî, ilk önce kendine, kendisiyle birlikte de tüm okuyucuya seslenmektedir. "Süleyman" ve "mûr" sözcükleriyle Hz. Süleyman ve karınca kıssasına telmihte bulunulmuştur. Ayrıca bu sözcükler tenasüplü ve istiareli olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.2.7. GAZEL 7⁵³

Mef' ûlü / Mefâ' îlü / Mefâ' îlü / Fe' ûlün

١

خون دلمز باده کلکون محبت

سرمستیز اولدن برو مقرون محبت

⁵¹ Cebecioğlu, adı geçen e-kaynak, s. 149. (16.11.2016).

⁵² bkz. Kur' ân-ı Kerîm, Neml Sûresi, (27/15-19).

⁵³ Erkul, age., s. 232.

۲ چاک اولدی ایسه سینئه بی کینه عجبمی

اول همچو صدف پر در مکنون محبت

۳ استرسه جفا ایلسون استرسه وفا یار

هر دم اولورز حاصلی ممنون محبت

۴ جان نقدینی تسلیم ایدر اول خواجه حسنه

هر کیمکه از لدن اوله مدیون محبت

۵ سودای سر کاکلی اول لیلی خرامک

ای بری بزّی ایلدی مجنون محبت

1. Hūn-1 dilümüz bāde-i gül-gūn-1 maḥabbet

Ser-mestiz olaldan berü maḥrūn-1 maḥabbet

2. Çāk oldı ise sīne-i bī-kīne ‘aceb mi

Ol hem-çü şadef pür-dür-i meknūn-1 maḥabbet

3. İsterse cefā eylesün isterse vefā yār

Her dem oluruz haşılı memnūn-ı maḥabbet

4. Cān naḡdini teslīm ider ol ḥūāce-i ḥūsne

Her kim ki ezelden ola medyūn-ı maḥabbet

5. Sevdā-yı ser-i kākūli ol Leylī-ḥırāmuñ

Ey Birrī bizi eyledi Mecnūn-ı maḥabbet

۱
خون دلمز بادۀ کلکون محبت
سر مستیز اولدن برو مقرون محبت

1. Ḥūn-ı dilümüz bāde-i gül-gūn-ı maḥabbet

Ser-mestiz olaldan berü maḡrūn-ı maḥabbet

Lugatçe

ḥūn : (f.i.) 1. kan. (bkz: dem). 2. öldürme, ök.

ḥūn-ı dil : mec. keder, kaygı, tasa.

bāde : (f.i.) 1. şarap; içki. (bkz: bād). 2. meç. aşk, Allah sevgisi. 3. halk hikâyelerinde Hızır'ın kahramanlara ve bâzı saz şâirlerine rüyalarında sunduğu içki.

gül-gūn : (f.b.s.) 1. gül renkli, pembe. 2. i. kadın adı.

maḥabbet : (a.i.) sevgi.

ser-mest : (f.b.s.) sarhoş, (bkz: bed-mest, ser-hoş, sekrân).

maḳrūn : (a.s. karn'dan) 1. yakınlaşmış, yakın. 2. ulaşmış, kavuşmuş.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Gönlümüzün kanı (kederimiz) aşkın gül renkli şarâbı(dır). Aşka kavuştuğumuzdan beri sarhoşuz."

Şerh

Gönül, mutasavvıf şairler için çok önemli bir yere sahiptir ve tasavvufi şiirlerde bilhassa gönlün kıymeti üzerinde daha çok durulur. Ele aldığımız şiirde de kadehe benzetilen gönül, "birtakım benzetme ve ilgilerle kuş, ülke, şehir, köşk, ev, hücre, taş, şişe, kadeh, ayna vs. gibi hayatın değişik alanlarından pek çok şeye benzetilerek somutlaştırılmıştır" (Yıldırım, 2002: 213) Gönül, aynı zamanda divan şiirinde kutsal kabul edilmiştir. Bu durum da sahih olmamakla birlikte: "Ben yere göğe sığmam, mü'min kulunun gönlüne sığarım" hadîs-i kudsîsine dayandırılmaktadır.

"Divan şiirinde, âşıkların gönlü aşk ateşiyle doludur" (Horata, 2002: 371). Âşığın aşk ateşiyle yanıp kavrulmuş olan gönlü, klasik şiirde en çok dile getirilen unsurlardandır. Çünkü aşkın yeri, gönlüdür. Ele aldığımız beyitte de bahsedilen gönlün kanla örtülü olması, keder ve acıyla dolu olması, hep bu aşk ateşiyle alakalıdır. Hatta divan şiirinde gönül, doğrudan ateş anlamında da kullanılmıştır. Gaston Bachelard da "Aşk, gönlüden gönlüye aktarılacak ateşten başka bir şey değildir." der. Öteden beri kullanılagelmiş olan "için yanması, gönül yangını, gönlün kan ağlaması" deyimlerinden gönlün ıstırap içinde olduğunu anlarız. Âşık olana ölünceye dek rahat yoktur. Âşık yaşadığı müddetçe hep dertli, kederli ve endişelidir.

Aşk oku, âşığın gönlünü yaralamış ve kanatmıştır. Bu bakımdan kanla örtülmüş gönül, gül renkli şaraba benzer. Gül, renk itibariyle divan şiirinde umumiyetle kırmızıdır. Buna dayanarak gönül ve gül renkli şarap arasında bir benzerlik söz konusudur.

Tasavvûfî açıdan yaklaştığımızda "içi şarap (şerbet) dolu olan kadeh, kâmil insanın marifetle dolu gönlüne benzetilir."⁵⁴ Âşık, içtiği ilâhî aşk şarabıyla sarhoş olur. İlâhî aşk yolundaki âşığın gönlü her zaman yaralıdır, kederlidir, hastadır. Yunus, din yolunda gönül sayrı, demiştir. Gerçekten de öyledir. Çünkü âşığın gönlünde hakîkî iman oluşuncaya kadar âşık, çok sıkıntı çekmiş, bir çok kedere maruz kalmıştır. Fakat bütün bu müşkilâta göğüs gerdiği ve çile çekmekten hiç usanmadığı için gönül, aynı zamanda bî-pervadır, korkusuzdur. Yaralı gönlün tedavisi ise sevgili (Allah, mürşit) ile dir. Âşık, çektiği bu çileler sonucunda sevgilisine kavuşmayı diler.

Peki âşık sevgilisine nasıl ulaşabilir? Bu pek de nefsin doğrultusunda bir iş değildir. "Âşık candan [beden] soyunmadıkça sevgiliye vuslat edemez. Gerçek idrak merkezi olan gönülden canın istekleri çıkarılınca, âşık mâsivâdan arınır" (Kurnaz, 2003: 11). Hakîkî sevgiliye ancak bu yolla ulaşılabilir.

Allah, inayeti (mânevî yardımı) ile bu nefsi kendisine dost edinir. Bu nefse Allah, dayanacağı miktarda ilhâmî bağış nurlarını, azar azar döker. Sonunda o kulda, arzular ve dünya şehvetleri kaybolur. Böylece Allah, onu yakınlık ve bağış tatlılığı ile sarhoş eder. O vakit, büyük yakınlık makamına ulaşır.

"Allah, mânevî yardımıyla mâsivâdan temizlenmiş gönlü kendisine dost edinir. Bu nefse Allah dayanacağı miktarda ilhâmî bağış nurlarını, azar azar döker. Sonunda o kulda, arzular ve dünya şehvetleri kaybolur. Böylece Allah, onu yakınlık ve bağış tatlılığı ile sarhoş eder. O vakit, büyük yakınlık makamına ulaşır."⁵⁵

Sevgilisine kavuşan âşık, onun güzelliğinin temâşâsı ve içindeki bitmez tükenmez aşkıyla adeta sarhoş olmuştur. İçtiği aşk şarabı onun başını döndürmüştür. Allah dostu şairimiz de, hakîkî aşka kavuştuğundan beri sarhoş olduğunu söylemiştir.

Gönül, yaralanıp kanla örtülmesi dolayısıyla aşkın gül renkli (kırmızı) şarâbına benzetilmiş, teşbih sanatı yapılmıştır.

⁵⁴ ayrıntılı bilgi için bkz. <http://web.deu.edu.tr/ilyas/edebiyat/yunusvetasavvuf.htm>

⁵⁵ Cebecioğlu, adı geçen e-kaynak, s. 126. (18.11.2016).

اول همچو صدف پر در مکنون محبت

Çāk oldı ise sīne-i bī-kīne ‘aceb mi

Ol hem-çü şadef pür-dür-i meknūn-ı maḥabbet

Lugatçe

çāk	: (f.i.) 1. yarık, yırtık. 2. yırtmaç.
‘aceb	: (a.i.) acaba, hayret, gariplik, şaşılacak şey.
hem-çü	(f.e.) [onun] gibi.
dürr-i meknūn	: muhafazalı parlak inci.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Saf, temiz gönül, parça parça olduysa (bu) şaşılacak şey mi? O, aşkın inci dolu sedef kabuğu gibidir."

Şerh

Hakîkî aşkı elde etmeye çalışan âşğın gönlünün çektiği çile ve katlandığı ıstıraplar sonucu yaralandığını, hastalandığını, kırılıp incindiğini, parça parça olduğunu ilk beyti şerh ederken söylemiştik. Âşık, karşılaştığı her zorluğa sabretmesi sonucunda gönlündeki bir leke silinmektedir, Allah aşkından gayrı ne varsa teker teker yok olmaktadır. Bu şekilde tecelligâh olan gönül, tecelliye hazırlanmaktadır. Çünkü tasavvufta Allah, ilk önce kulunun gönlünün temiz olup olmadığına bakar ve yeterince temiz ve saf bulursa orada tecelli eder. Bu yüzden gönlün saf ve temiz olması önemlidir.

"Mevlânâ, âşık olmayı bir ayrıcalık, ilâhî bir lütuf olarak görür ve 'gerçek bir cana aşka düşmekten kurtuluş yoktur' der. Fîhimâfih adlı eserinde de bu konuya işaretlerle şöyle der: 'Vücudumuz Meryem gibidir. Bizim her birimizin içinde bir İsa vardır. Eğer aşk ıstırabı büyük acılar bizde zuhur ederse o zaman İsa'mız doğacaktır.' "(Özcan, 2004: 465). Buradan hareketle insan, gönlünü temizledikten sonra saf, sadece Allah için atan bir kalple aşkın tecellisini, rahmani ikramları beklemeli ve

buna hazırlanmalıdır. Âşıklar, gönlünün saflığı derecesinde ilâhî tecellilere mazhar olacaklardır.

İşte bütün bu saydığımız hususlarla gönül temizliğinin ne kadar önemli olduğunu izah etmeye çalıştık. Gönlünü temizleme yolunda âşğın, çektiği çile sonucunda kalbinin parça parça olup yarılması gayet normaldir; bunda şaşılacak bir şey yoktur.

Şair, beytin ikinci mısrasında gönlünü; aşk incileriyle dolu sedef kabuğuna benzetmiştir. Klasik şiirde aşkın, eşsiz benzersiz bir cevhere benzetildiğini görüyoruz. "Aşk, öyle bir ummandır ki içerisinde paha biçilemez cevherler barındırır. Ancak bu cevherlere erişmek için denize aşına olmak şarttır. Bu cevhere ulaşmayı arzulayan kişi tıpkı bir dalgıç gibi aşk denizine dalmalıdır" (Kola, 2016: 72). Birrî de gönlünü bu aşk denizine daldırması, birtakım cevherleri keşfetmiştir.

Bir diğer açıdan düşündüğümüzde sedef kabuğu bir anda açılıp inci zuhur etmez. Sedef kabuğunu yavaş yavaş açar, yani incinin oluşması ve kendini göstermesi bir süreci kapsar. Bir mürşide bağlanan derviş yahut Allah aşkıyla yanıp tutuşan kimse de ilâhî aşk sırrını yavaş yavaş öğrenmeye başlar. Yani aşk sırrı, kıymeti yalnızca Allah dostları tarafından bilinebilecek paha biçilemez bir cevherdir.

Bir hususa daha değineceğiz. Fakat önce sedef içerisinde incinin oluşumunu anlatmaya çalışalım. Söylenilene göre nisan aylarında sahile çıkan sade, kabuğunu açar, bu sırada kabuğun içine düşen nisan yağmurunun damlasını yutup denize dönermiş: "Divan şiirinde en çok sözü edilen ve tasavvurlarda yer alan kıymetli taş incidir. Bu kadar çok ilgi görmesinin sebebi, nisan yağmurunun sadefin içine düşmesi sonunda meydana geldiği şeklindeki inaniş, rengi, parlaklığı ve yuvarlak şeklidir. Bu özelliklerinden dolayı ay, güneş, sevgili, âşık, çiçek, diş, gözyaşı, jâle, katre, söz, nazm, ter ve duâ ile ilgili tasavvurlarda sık sık yer alır. Bilhassa sevgilinin dişi ve sözleri için çok kullanılan bir kıymetli taştır. Çoğu beyitlerde, istiâre yoluyla ona ad olarak kullanılır" (Sefercioğlu, 1990a: 97). "Denizdeki tuzlu su ortamında bu yağmur tanesi hayvana ıstırap vermeye başlayınca sancıdan kurtulmak için bir salgı salgılamış. Bu sıvılar katılaşıp birbiri üzerine yapışır ve böylece inciyi oluşturmuş" (Mutlu, 2012: 162). Şimdi bu son kısım önemli. İncinin sade ıstırap vermesi sonucunda sancı ile meydana geldiğini söyledik. Zira Allah aşkıyla yanıp tutuşan Hakk yolcusunun da sıkıntı, ıstırap ve sancılar sonucunda gönlünde aşk incileri zuhur eder.

Şerh

Âşığın gönlündeki aşk binası, sevgilinin cefâlarına dayanıklı olmalı, âşık sevgilinin her türlü cevr ü cefâsına sabretmelidir. Çünkü taş kalpli, acımasız sevgili, âşığa ne kadar zulmederse etsin gönüldeki aşkın temeli asla sarsılmamalıdır.

Dert, gam, nâle, bîmâr, mihnet vb. sözcüklerle karşımıza çıkan 'cefâ' âşığın başından eksik olmaz. Klasik şiirde âşık daima dertlidir, vuslata erişmek için uğraşır ancak cefâdan kurtulamaz. Aşk öyle bir derttir ki hiçbir tabip bu derde derman bulamamıştır. Aşk derdinin dermanı yine sevgilidedir. Çünkü teslim olunan şey ne ise teselli bulunan şey de yine odur (Kola, 2016: 84). Türkülerimize bile yansımıştır bu durum: "Derdimin dermânı, yâr imiş meğer."

Sevgili, cevr eder demiştik. Fakat âşık nezdinde, sevgilinin eziyeti bile onun için gönül eğlencesidir. Sevgili, âşığa cevr ü cefa gösterse bile âşık bundan acı duymaz. O, maşukundan gelen her şeye razıdır. Taşlıcalı Yahya Dîvânı'nda bu durumu anlatan bir beyte rastlıyoruz:

Ey perî cevr ü cefân ile beni korkutma

Gönül eğlencesidür âdem olana gam-ı ışk (Çavuşoğlu, 1997: 410)

Âşığın kalbi, "sadâkat" sahibidir. Zira sadâkat "kalbin vefa, cefâ, verme (ata), vermeme (men') gibi, olumlu ve olumsuz her halde durumunu bozmaması, aynı halde kalması"⁵⁶ demektir. Yani âşık, cefa gördüğünde sabretmeyip sevgilisinden yüz çevirmez; vuslata erdiğinde de onunla olmaktan hiç bıkmaz, her zaman ona hayrandır.

Sevgilinin cefâ ya da vefâ göstermesi âşık için unutulmadığının bir işaretidir. Âşık, mahabbet meclisinde bulunmanın şevkini yaşamaktadır. Sevgilinin âşığın cefâ etmesi, âşığın sabrının, tahammülünün ve en önemlisi sevgisinin imtihanıdır. Âşık, cevr ü cefâdan dolayı zevk duyar. Onlar, sevgilinin cefâsından safa bulurlar. Aşk yolu bir girdaptır, çetrefillidir. Âşık, yârinin cefâlarına dayanabildiği ölçüde aşkı değerlendirilir ve sevgilisine kavuşma şansı artar. Gönülde safâ bulamayanlar, cefâdadırlar.

⁵⁶ Cebecioğlu, adı geçen e-kaynak, s. 223. (18.11.2016).

Vefâ sevgilinin, cefâ âşığının niteliğidir. Sevgili, âşığa sonu gelmez cefâlar eder; fakat âşık bu durumdan şikayet edip aşkına sadakatsizlik göstermez. Sevgili bir lütuf, bir vefâ emaresi gösterirse âşık, çektiği tüm eziyetleri unuttur. Başta cefâ dikenini ile karşı karşıya gelen âşığının gönlü incinir, kırılır; fakat bu haldeyken bile vefânın hoş kokusu âşığının dimağından hiç eksik olmaz. Vefâ ümidi, vuslat ümidi, her an âşığının gönlünde mevcuttur.

Divan şiirde âşığının en çok şikayet ettiği durum sevgilinin tegâfülü yani umursamazlığıdır. İşte bu bakımdan yârin cefâ göstermesi, âşık için sevgilisinin onu fark ettiğine ve onunla ilgilendiğine dair bir işarettir. Zira sevgili, yabancılara vefâ ve cefâ göstermez. Birrî, sevgiliden her şeyi, cefâyı da vefâyı da baş tacı yapmıştır. O, her şeye razıdır. Âşığa yârdan gelen cefâ da vefâ gibidir. Ondan gelen her ne olursa olsun, âşığının gönlüne safâdır :

Vefâdur cefâsı o yârün hemîşe

Hemîşe her işi derûna safâdur (Erkul, 2000: 247)

Bülbüllerine gül-şen-i ‘aşk-ı ezelinün

Her hâr-ı cefâ bir gül-i ra‘nâ-yı vefâdur (Erkul, 2000: 283)

Beyitin ikinci mısrasında da ifade edildiği gibi Birrî, yârdan gelen her şeye razıdır. Cefâ da gelse vefâ da gelse, âşık için aynı oranda kabul görür. O, her halükarda aşk hâlinden memnundur. Aşağıda yine Birrî'den alıntıladığımız beyitte şair, aynı konuya değinmiştir. Sevgiliden gelen cefânın kaşını çatması da vefânın yüzündeki gülümseme de, âşığı memnun etmektedir:

‘Âşıkum ‘aşık bana yek-sândur hep Birriyâ

Çîn-i ebrû-yı cefâ vü kande-i rûy-ı vefâ (Erkul, 2000: 211)

Şuhûdî de bir beyitinde "Dostun derdiyle can o denli yakın oldu ki aşkın cevri ile cefası şimdi bana vefâ gelir." der:

Ol denlü ülfet eyledi cân ile derd-i dost

Şimdi vefâ gelür bana cevri u cefâ-yı ‘aşk (Can, 2005: 109)

Beyitte "cefâ" ve "vefâ" kelimeleri ile tezat sanatına başvurulmuştur.

هر کیمکه از لدن اوله مدیون محبت

4. Cān naḳdini teslīm ider ol ḥāce-i ḥüsne

Her kim ki ezelden ola medyūn-ı maḥabbet

Lugatçe

naḳd	: (a.i.c. nukud) 1. akçe, mâden para. 2. para olarak bulunan servet. 3. peşin para.
ḥüsne	: (a.s.) 1. güzel, iyi. 2. i. güzellik, iyilik.
ezel	: (a.i.) başlangıcı olmayan geçmiş zaman, öncesizlik [zıddı "ebed" dir].
medyūn	: (a.s. deyn'den) borçlu, verecekli

Günümüz Türkçe ile Nesre Aktarım

"Her kim ki ezelden beri aşk borçlusuyorsa (o kişi) can sermayesini güzellik hocasına teslim eder."

Şerh

İnsanoğlunun imtihan dünyasına gönderilmeden önceki asıl vatanı melekler topluluğunun da vatanı olan melekût (ruhlar) alemidir. Ruhumuz burada (elest bezminde) Allah'ın eşsiz güzelliğini, cemalini seyretmiş ve O'nun tecellileriyle kendinden geçmiş, sarhoş olmuştur. Burada ruhun aşkla boyalı asıl karakteri zuhur etmiştir. İnsan, dünya denen bu imtihan dünyasında birtakım nefsî arzulara kapılıp, gaflete dalarak hakîkî sevgiliyi unutmuştur. Ya da başka sevgilere yönelmiştir. Fakat buradan hareketle her insanın aslında elast bezminden (beyitteki tabirle ezelden) beri aşk borçlusu olduğunu anlayabiliyoruz.

Ruhlar aleminde, ruhların Allahla konuşmaları Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle anlatılır: "Hani Rabbin (ezelde) Ademoğullarının sulplerinden zürriyetlerini almış, onları kendilerine karşı şahit tutarak, 'Ben sizin Rabbiniz değil miyim?' demişti. Onlar da, 'Evet, şahit olduk (ki Rabbimizsin)' demişlerdi. Böyle yapmamız kıyamet

günü, 'Biz bundan habersizdik' dememeniz içindir."⁵⁷ İşte bu elest meclisi, yaratılmışların ilk toplantısıdır. Bütün ruhlar bezm-i eleste şahit tutuldular ve ahit verdiler ki dünyaya geldiklerinde ömür sermayesini aldıklarında vermiş oldukları sözü unutmasınlar. İnanişâ göre, ezel bezminde birlikte olanlar, yan yana bulunanlar, orada görüşenler, konuşanlar, bu dünyaya geldiklerinde de birlikte olurlar. Demek ki aşk, o ezel gününe dayanır.

Klasik şiirde bezm-i eleste sık sık gönderme yapılır ve telmihte bulunulur. Zira divan şiiri geleneğine göre aşıklar sevgili ile elest bezminde tanışırlar. Yani âşık, sevgilisini ilk kez orada görür, ona aşık olur ve sevgilisinin aşkıyla yanıp tutuşmaya başlar. âşık, yârine, ruhlar aleminden âşinâdır. Ele aldığımız bu beyitede bu yönden yaklaşabiliriz fakat beyti bütün halde düşündüğümüzde tasavvufî bir mananın daha çok yakıştığını düşünüyoruz.

Allah, bizi dünyaya gönderirken hepimize ömür sermayesi vermiştir. Ve sınavın sonunda da Yaratan, bu ömür sermayesini nerede ve nasıl harcadığıma bakacaktır. Ezelden aşk borçlusu olan âşık, muhakkak ki borcuna sâdık kalmalı ve Allah'ın verdiği bu can sermayesini O'nun rızası için harcamalıdır. Nitekim ömür sermayesi azdır; buna mukabil lüzumlu işler de pek çoktur. Bu yüzden bize biçilen ömür nakdi süresince hep O'na layık olacak adımlar atmalıyız ki aşk borcumuza sâdık kaldığımızı gösterebilelim

Şeyhülislam Yahya, seyr ü süluk yolunda aşığa lazım olan şeylerin gönül ve can nakdi olduğunu söyler :

Kimi cân nakdini alsun kimi dil ey Yahya

Varup ol çeşm-i harâmîlere yağma olalum (Kavruk, 2001 : 268).

"Sevgiliye ulaşmak için yola çıkan canını feda etmeyi göze almak zorundadır. Canı feda etmek ise gönülle ilgilidir. Gönülde samimim bir aşk duyan canını feda edebilir. İçinde aşk ateşi yanmayan gönül, hiçbir fedakarlıkta bulunamaz" (Kaplan, 2013: 81).

Âşık, bir nevi canını vererek sevgilisinin ilgi ve alakasını satın alır. Bu sebeple divan şiirinde sıklıkla can nakdi (can parası) tabiriyle karşılaşırız.

⁵⁷ Kur'ân-ı Kerîm, Araf Sûresi, (7/172).

Beyitte "güzellik hocası" sözüyle bütün güzelliklerin kaynağı ve yaratıcısı Allah kast edilmiştir. Zira koskoca evrende gördüğümüz tüm güzellikler hakiki güzelin tecellileridir.

Beyitte " bezm-i elest"e telmihte bulunulmuş; "güzellik hocası" sözü istiareli olarak kullanılmıştır.

۵ سودای سر کاکلی اول لیلی خرامک
ای بری بزې ایلدی مجنون محبت

5. Sevdā-yı ser-i kākūli ol Leylī-ḥırāmuñ

Ey Birrī bizi eyledi Mecnūn-ı maḥabbet

Lugatçe

ser	: (f.i.) 1. baş, kafa, kelle, (bkz: re's). 2. baş, başkan, (bkz. reis). 3. tepe, doruk. (bkz. zirve). 4. uç kenar. 5. nihayet, son.
kākül	: (f.i.) alnın üzerine sarkıtılan kısa kesilmiş saç, kâhkül, perçem, (bkz. zülf).
ḥırām	: hırām (f.i.) nazlı, edalı, salına salına gidiş, (bkz. bahtere).

Günümüz Türkçe ile Nesre Aktarım

"Ey Birrî! O Leyla yürüyüşünün kakülünün ucunun sevdası/siyahlığı, bizi aşk delisi/Mecnûn'u yaptı."

Şerh

Saç, sevgilinin fiziki güzellik unsurları içerisinde en zengin olanlarından. "Klâsik edebiyatımızda saç, çoğunlukla zülf, gîsû, kākül, ca'd, turra ve mû[y] gibi müteradif kelimelerle ifade edilir" (Tanyıldız, 2009: 976). Saç; rengi, şekli ve kokusu yönüyle dikkat çekmekte ve şiirlerde bu vechile bahsedilmektedir. Şairlerin sıkça bahsettiği saç, divan tahlillerinde daima ilk sıralarda yer almıştır (Kurnaz,

1996d: 214-231; Çavuşoğlu, 2001: 118-137;; Sefercioğlu, 1990a: 147-161; Tarlan, 2011: 67-93; Tolasa, 2001: 159-184.).

Sevgilinin alınna dökülen kâkülleri, dağınıklığı, siyahlığı, amber ve misk kokusu ile âşığın gönlünü kapar, onu kendine meftûn eder. Ele aldığımız beyitte de olduğu gibi sevgilinin saçı, renk bakımından Leylâ'ya benzetilmektedir. Burada iki yönden benzetme yapılmıştır. Sevgili, Leylâ gibi hoş, güzel, siyah saçlara sahiptir. Bir diğer açıdan baktığımızda ise leylî, "gece" anlamına gelir. Gece karanlıktır, siyahtır; bu sebeple yârin saçlarının da siyah renkte olduğu söylenmek istenmiştir. Siyah, hoş, saçlı sevgilinin güzelliği karşısında ise âşık da tıpkı Mecnûn gibi mahabbet ateşi ile yanıp tutuşmaktadır. Burada da yine "mecnûn" sözcüğü hem bir halk hikayesi kahramanının adı olarak hem de "deli, divane" anlamında tevriyeli olarak kullanılmıştır. Mezkur hikayeye gönderme yapan şair, bu beyitte sevgilisini siyah saçlı, salına salına yürüyen Leyla'ya, kendisini ise gam ve kederle perişan olmuş Mecnun'a benzetmiştir.

Klasik edebiyatta mesnevilerin ana konusunu teşkil eden Leylâ ile Mecnûn'a, Birrî Dîvânı'nda sıkça yer verilmiştir. "Mecnûn'un asıl adı Kays'tır. Necid çöllerinde Kays ve Leylâ, daha çocukken birbirlerini severler. Dedikodulardan dolayı Leylâ, annesi tarafından çadıra kapatılır, onu göremeyen Kays ise üzüntüden akli başından gider ve kendini çöllere vurur. Bir süre sonra da aşkından dolayı Mecnûn diye anılır. Kays'ın babası, kızı annesinden istese de deli diye kızı Kays'a vermezler. Mecnûn'un babası, durumu düzeltmek için oğlunu Kabe'ye duâ etmeye götürür; fakat Mecnûn aşkının ziyâdeleşmesi için duâda bulunur. Leylâ, bir başkası ile evlendirilir. Leylâ'nın kocası ölünce Leylâ, Mecnûn'u aramaya çöllere gider; fakat Mecnûn onu tanımaz. Artık o, mecâzî aşktan sıyrılmış ilâhî aşk boyutuna erişmiştir. Şiirlerde Leylâ, sahip olduğu güzellikler, özellikle büklüm büklüm olan kakül ve zülfü ile sevgilinin, Mecnûn ise onun yolunda cân vermeye hazır bir âşığın sembolüdür" (Pala, 1989: 288-289).

Birrî, Leylî ve Mecnûn sözcükleriyle yukarıda anlatılan "Leyla ile Mecnûn" kıssasına telmihte bulunmuş; Leylî'yi sevgili yerine, Mecnûn'u da âşık yerine kullanarak istiare sanatına başvurmuştur. Ayrıca "leylî" ve "mecnûn" kelimeleri, yukarıda da açıklandığı gibi iki anlama gelecek şekilde tevriyeli olarak kullanılmıştır. Benzer şekilde saçın rengini de göz önüne alarak "sevdâ" kelimesini tevriyeli bir söylemle siyahlık ve sevda anlamıyla kullanmıştır.

2.2.8. GAZEL 8⁵⁸

Mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün

- ۱ جفا و جور ایدوب هر دم بکا دیرسن بُکادن کج
بنم کوزیاشی نم ای یار کل بو ماجرادن کج
- ۲ قو آخر اول کمان ابرونک اولسون چشمه قربان
کل ای تیر مژه لطف ایت بو جان مبتلادن کج
- ۳ شتاب ایت تیر آسا راه عشقه طوغرو کیت عاشق
محبت چله سن چک فدک اولسون شکل یادن کج
- ۴ صو کبی بی قرار اول سو بسو قیل جست و جو یاری
صقین آزرده خار اولمه کلزار فنادن کج
- ۵ سخنده چونکه آب و تاب ایله بر دانه سن بری
اکر فکر دقیق ایلر ایسک بو آسیادن کج

1. Cefâ vü cevr idüp her⁵⁹ dem baña dirsın bükâdan geç

Benüm gözyaşı nem ey yâr gel bu mâ-cerâdan geç

⁵⁸ Erkul, age., s. 236.

⁵⁹ Manisa nüshası ile kontrol ederek Erkul'un "hem" olarak okuduğu bu kelimeyi biz, "her" olarak okuduk.

2. o āhir ol kemān-ebrūnuñ olsun çeşmine urbān

Gel ey tīr-i müje luş it bu cān-ı⁶⁰ mübtelādan geç

3. itāb it tīr-āsā rāh-ı  aşka oğru git  āřık

Mařabbet illesin ek addūñ olsun řekl-i yādan geç

4. řu gibi bī-řarār ol sū-be-sū ıl cüst u cū yārı

şaşın āzürde-i ĥār olma gül-zār-ı fenādan geç

5. Suşanda çünkü āb u tāb ile bir dānesin Birri

Eger fikr-i daķık eyler iseñ bu āsiyādan geç

 جفا و جور ایدوب هر دم بکا دیرسن بُکادن کج

بنم کوزیاشی نم ای یار کل بو ماجرادن کج

1. Cefā vü cevr idüp her dem baña dirsın bükādan geç

Benüm gözyaşı nem ey yār gel bu mā-cerādan geç

Lugatçe

⁶⁰ Erkul'un "cāna" şeklinde okuduğu bu kelimeyi Manisa nüshasına göre biz, "cān-ı" şeklinde izafet kesreli olarak okuduk.

cefâ	: (a.i.) 1. eziyet, incitme, (bkz: cevr, eza). 2. tas. tarikat adamının kalbinin öğrendiklerinden perişan olması.
cevr	: (a.i.) 1. haksızlık, eza, cefâ, eziyet, gadir, zulüm; sitem. 2. tas. tarikat adamının ruhen ilerlemesine mânî olan şey.
bükâ	: (a.i.) ağlama, gözyaşı dökme.
mâ-cerâ	: (a.i.) cereyan eden, geçen, olup geçen şey. (bkz: ser-güzeşt)

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Bana her an eziyet ve zulüm edip (ağlamayı bırak) gözyaşı dökme dersin. Ey yâr! Benim gözyaşım ıslaktır/neyim olur, gel bu mâcerâdan geç."

Şerh

Klasik şiirde sevgilinin en bâriz vasıflarının başında, âşığına sonu gelmez eziyetlerde bulunması, cefâ çektirmesi gelir. Bu durum, âşığın kaderidir ve sevgilisinin onu hatırladığına işarettir. "Sevgili zalimdir; cefa ve cevrî çoktur. Ama tegâfülü, katı bir yüreğe sahip oluşu daha acıdır. Âşığı görmezlikten gelir, onunla konuşmazsa, ilgilenmezse öldürür. Azarlasa çıkışsa da âşık buna razıdır" (İpekten, 2004: 160). Âşığın çektiği sıkıntıların haddi hesabı yoktur. Sevgili bir defa iyilik yapsa, binlerce defa zulmeder. Sevgiliden gelen sıkıntıların sonunun vuslat olacağını düşünen âşık, bu eziyetlere karşılık daima sabreder ve gözyaşı döker. Fakat beklediği vuslat da asla gerçekleşmez. Âşık, sevgilisinden gelen cevr ü cefâyâ sabrettiği derecede aşkı ve kıymeti artar. Âşık, ezâ ve cefâların etkisi ile ihtiyarlar, güçsüz düşer, beli bükülür, ihtiyarlar, gözyaşı pınarları kurur... Sonunda da aşk hastası olur. Yakası yırtık, gözleri kan çanağı, yüreği dağlı, aklını yitirmiş düşkün bir vaziyette olur.

Beyitte bahsedilen sevgili, divan şiirinin yukarıda bahsettiğimiz klasik sevgili profiline uymaktadır. Âşığına eziyet etmektedir fakat âşığından bu eziyetler karşısında gözyaşı dökmemesini istemektedir. Beytin ikinci mısrası ise âşığın sevgilisine cevabı niteliğindedir. Âşık, gözyaşının hiç durmadan devamlı aktığını, ırmak misali olduğunu ima ederek, bu akıp giden gözyaşının durmayacağını

söylemektedir. Sevgilinin âşığa "gözyaşı dökme" demesi, onu duymazlıktan gelmek istemesi anlamına da gelebilir. Zira âşık, sevgilinin uğruna feryat figan edip gece gündüz gözyaşı dökse de sevgili oralı olmak istemez. Onu duymazlıktan gelir. Tıpkı bülbülün gül için hiç durmadan feryat etmesine rağmen sesinin gülün kulağına gitmemesi gibi. Sevgili de beyitin ilk mısrasındaki ifadelerle âşığa seslenerek boşuna uğraşmamasını; ağlayıp inlemelerinin, gözyaşı dökmelerinin bir işe yaramayacağını söylemek istemiş olabilir. Âşık ise sevgilisine cevaben, gözyaşının çok olduğunu, her daim gözlerinin nemli olduğunu, gözyaşından vazgeçmesinin mümkün olmadığını ifade etmektedir. "Divan edebiyatında âşık, gözyaşının çokluğuyla övünür. Bu yaş, ya akar ya da birikir. Akarsa seller, birikirse denizler oluşur. Gözyaşı, uzun uzun akar. Âşık ne kadar çok ağlarsa o kadar değer kazanır. Yine âşık ağladıkça rahatlar. Bu rahatlama içinin ateşini söndürmesi, hem de sevgilisi katında elde ettiği mevki yönündendir. Sevgilinin güzellik bahçesi âşığın gözyaşlarıyla gelişir, güzelleşir. Bu bakımdan gözyaşı bir ırmağı andırır. Yine âşık gözyaşlarıyla sevgilinin eşliğini, yolunu ve mahallesini sular. Böylece oranın temizlenmesi için toz kalkmasına engel olunmuş olur. Sulayıp süpürmek âdeti bunun nedenidir. Gözyaşı dökmenin en belirgin nedeni ise, hasrettir. Bu hasret ile âşığın gözyaşı bazen su, âb, âb-ı revân, sebîl olur, bazen yağmur, bârân, sel, seylâb, deniz veya Nil, Dicle, Tuna, Ceyhun, Aras gibi nehir olur. Sevgiliye karşı âşığın en önemli metâi gözyaşıdır" (Pala, 1989: 142).

Bu beyiti tasavvufî anlamda da yorumlamak mümkündür. "Aşk yolunda çekilen gam, keder, acı sâlihi olgunlaştırır. Dünya ilişkileriyle ilgisini keser. Gönlünü temizler. Ancak o zaman sevgilinin yani Tanrı'nın ilgisi ve sevgisi kazanılır. Gam çekmeyen, gam çekmeye alışmayan, sevgiliyi ve onun sevgisini kazanamaz" (İpekten, 1997: 120). İmtihan dünyasında türlü sıkıntılarla sınanan âşık, gözyaşı ile gönlünü günah kirlerinden ve mâsivâdan temizlemekte; sevgilinin tecellisi için uygun zemin hazırlamaktadır. Bu yüzden her ne olursa olsun âşık, gözyaşı dökmeye devam edecek, bu mâcerâdan vazgeçmeyecektir.

"Ey" ünlemi ile nidâ ve aks-i müfred sanatı yapılmıştır. "Cefâ, cevır, bükâ, gözyaşı" kelimeleri tenâsüplüdür.

۲

قو آخر اول کمان ابرونك اولسون چشمنه قربان

کل ای تیر مژه لطف ایت بو جان مبتلادن کج

2.   o hir ol kemn-ebrnu olsun emine urbn

Gel ey tr-i mje lu it bu cn-ı mbteldan geç

Lugatçe

ebr	: (f.i.c. ebr-vn) 1. ka. (bkz: hcib). 2. g. s. [eskiden] kıt üzerine yapılan hafif hre. 3.g.s. kitap ciltlerinin i kapaklarında, tezhiplerin dış kısımalarında ve buna benzer sanat eserlerinde yardımcı bir süsleme unsuru olarak kullanılan, hareli, motifli boyama usulü, [bu usulde boyanan boyaların belli balıları bedah bengal ve Lahor boyalan idi].
tr	: (f.i.) 1. ok. 2. astr. Utarit (Merkür, Arzıtilek).
mje	: (f.i.c. mjn) kirpik.
mbtel	: (a.s. bel'dan) 1. düşkün [fena Şeylere]. 2. tutkun, tutulmuş.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Bırak, (ık) sonunda o keman kalının gözüne kurban olsun. Ey kirpik oku!
Gel, iyilikte bulun; bu (aşka) tutulmuş candan vazgeç."

Şerh

Gözü çevreleyen ka ve kirpik, det zlimliin, kan dkclin menbaıdır. Bütün kötülükler, burdan doğar. Zlim olma, kan dökme, fitne çıkarma gibi beer vasıflara sahip olan bu güzellik unsurları, genellikle beyitlerde kiiletirilmi ve çeşitli benzetmelere konu olmuştur. "Sevgilinin güzellik unsurlarının başında yer alanlardan göz, gamze, ka ve kirpik ile birleşik bir unsurdur. Vazifesi görmek olduğu halde ii görmeyen sevgilinin gözü, zlim ve kan dökücüdür" (Tolasa, 2001: 191).

iin hayatı boyunca tek istediği Şey, sevgilisi ile göz göze gelebilmek, ona kurban olmaktır. Ancak sevgili, türlü savaş aletleriyle donanmış düşman askeri

gibidir. Kan dökücülüğü ile meşhur olan gözün bu işlevini yerine getirmesinde ona en çok yardımcı olan iki uzuv vardır: Kaşlar ve kirpikler. Âşık sevgilisi ile bir kez bakışmak için can atarken sevgilinin kirpik okları çoktan kaş yayına girmiş, âşığın gönlünü hedef almıştır. Beyitte de bundan bahsedilmektedir. Âşık, sevgilisinin gözüne kurban olmak istemekte, fakat keman kaşlar ve kirpik okları buna izin vermemekte; âşığın aşk ile tutulmuş olan canına kast etmektedirler. Kaşın eğri olması, onun en büyük özelliğidir. Bundan dolayı şiirde kaş, kemana, yaya benzetilmiştir. Kirpikler ise şekli de göz önünde bulundurularak âşığın gönlünü hedef alan oklara benzetilmiştir.

İlkel bir savaş aleti olan ok, ateşli silahlar keşfedilmeden önce kullanılmış bir silahtır. Klasik şiirde sevgili, kirpiği ok, kaşları yay/keman, zülüfleri bend olarak karşımıza çıkar. O, ava çıkıp âşıklarını avlar. Usta bir kemankeş olan sevgilinin yegâne hedefi, âşığın gönlüdür. Kavisli yaya benzeyen kaşlarında gerdiği kirpik oklarını, âşığının sinisini atar. Âşığın isteği ise sevgilisi ile göz göze gelmek ve onun uğruna kurban olmaktır. Fakat çoğu zaman bu isteğini gerçekleştirilmeden can verir. Bu yüzden beyitte şair, kirpik okuna seslenerek ondan iyilikte bulunmasını istemekte, aşka meftun canını bağışlamasını dilemektedir. Zira âşık zaten bir kez sevgilisi ile göz göze geldikten sonra, canını kurban edecektir.

Sevgilinin kaşları kemana, kirpikleri de oka teşbih edilmiştir. "Ey" hitabı ile kirpik okuna seslenilmiş, nida ve aks-i müfred sanatı yapılmıştır. Kirpik okundan lutfetmesi istenmiş, teşhis sanatına başvurulmuştur. "Keman-ebri, çeşm, tîr-i müje" kelimeleri tenâsüplüdür.

۳ شتاب ایت تیر آسا راه عشقه طوغرو کیت عاشق

محبّت چله سن چک فدک اولسون شکل یادن کج

3. Şitāb it tîr-āsā rāh-ı ‘ aşka toğru git ‘ āşık

Maḥabbet çillesin çek ḳaddüñ olsun şekl-i yādan geç

Lugatçe

şitāb

: (f.i.) acele, sür'at, çabukluk.

râh : (f.i.) 1. yol. (bkz: sırat, tarîk). 2. tutulan yol, meslek, usul.

ğadd : (a.i.) boy.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"(Ey) Âşık! Ok gibi acele et, aşk yoluna doğru git. Muhabbet çilesini çek. Boyun ye harfinin şekline geçsin (ye harfi gibi eğri olsun)."

Şerh

Beyitte Hakk yolunda olan âşıklara, dervişlere seslenilmektedir. Yaydan fırlayan ok gibi aşk yolunda acele etmeleri öğütlenmektedir. Birtakım ilâhî basamakları tırmanmak isteyen sâlik, aşk çilesini çekmelidir. Muhabbet çilesi, zorlu süreçtir. Bu çileyi dolduranların uzun ve düzgün belleri, "yâ" harfi gibi eğilir, kıvrılır; adeta iki büklüm hâle gelir. Beyitte bu kadarı söylenmekle birlikte biz biliyoruz ki, yüzleri gün ışığı gibi sapsarı olur. Bu aynı zamanda muhabbet hastalığının belirtisidir. Tenleri de titrek bir mum alevi gibi titrer.

Çile, "Farsça kırk anlamına gelen 'çihil'den düzenlenmiş bir isimdir."⁶¹ "Dervişlerin gıda, uyku ve dünya kelâmını en aza indirmeye çalışarak, hem bedenen hem de zihnen olabildiğince çok ibadet etmeye çalıştıkları, kırk gün kırk gece süren bir nefis mücadelesidir. Tam bir riyâzet gerektiren çile, başarılması son derece zor bir sınavdır" (Uludağ, 2012: 96). Beyitte de aşk yolunun tâliplerine ok gibi acele ederek aşk yoluna girmeleri ve bu yolda çilelerini doldurmaları tavsiye edilmektedir.

Seyr-i sülûk yolu, sâlik için aşılması zor, engibeli ve çetrefilli bir yoldur. Bu yolda nefs-i emmâre, nefs-i levvâme, nefs-i mülhime, nefs-i mutmainne, nefs-i râziyye, nefs-i marziyye ve nefs-i safiye (kâmile) (Yılmaz, 2010: 234-237) olmak üzere geçmesi gereken yedi zorlu nefis mertebesi vardır. Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur: "Senin düşmanlarının en düşmanı, en şiddetlisi iki tarafın arasında bulunan nefistir."⁶² Yine Allah (c.c.) şöyle buyurmuştur: "Nefsini kötülüklerden arındıran kurtuluşa ermiştir. Onu kötülüklerle gömen de ziyan etmiştir."⁶³ Bu zorlu

⁶¹ Cebecioğlu, adı geçen e-kaynak, s. 55. (20.11.2016).

⁶² Kenzul Hakaik, Beyhaki

http://www.hadis.org/hadis/modules.php?name=KutubiSitte&h_op=ara&query= (20.11.2016).

⁶³ Kur'ân-ı Kerîm, Şems Sûresi, (91/ 9-10).

yolculuk, dervişin sabrını sınavabilir. Fakat sâlik, sabretmeli, aşk yolundan ayrılmamalı, çilesini doldurmalıdır. Bu çilenin sonunda da belinin "yâ" harfi gibi büküleceğini unutmamalıdır.

"Aşk yoluna doğru git" sözünden yukarıda bahsettiğimiz gibi "istikamet" anlamı çıkarabileceğimiz gibi "aşk yoluna girenlerin doğru, yalansız, riyâsız olması gerektiği" anlamını da çıkarabiliriz. Şöyle de düşünülebilir: Aşk yolunun başlarında olanların boyları doğrudur, diktir, düzgündür. Fakat bu yolda başlarına birçok sıkıntı gelir. Bunlara sabredip çile çektikçe bel "yâ" harfi misâli bükülecek, eğilecektir. Nitekim çilehânelerin kapıları da yüksek değildir. Hakk'ın aşkı ile gönüllerini yakmak isteyen dervişler, buraya eğilerek girerler ve içeride de rahatça hareket edebilecekleri bir alan yoktur. Dolayısıyla onlar çileleri boyunca "yâ" harfi gibi kıvrılmayı öğrenirler. Müteviziliğin de sembolü olan bu durumu, hayatlarına da tatbik ederler.

Hakk yol âşıkları, acele etmeleri yönüyle "ok"a; çile sonucu bükülen boyları "yâ" harfine teşbih edilmiştir. "Togru" kelimesi tevriyelidir. İlk mısranın sonundaki "âşık" kelimesi, ikinci mısranın başında kullanıldığında da anlamlı olduğundan sihr-i helâl sanatı yapılmıştır. "Âşık" kelimesi ile Hakk âşıklarına seslenilmiş, nidâ sanatına başvurulmuştur. "Aşk" ve "âşık" kelimelerinde iştikak sanatı bulunmaktadır. "Aşık, râh-ı aşk, muhabbet çillesi" kelimeleri tenâsüplüdür.

٤ صو كبي بي قرار اول سو بسو قيل جست و جو ياري

صقین آزرده خار اولمه کلزار فناند کج

4. Şu gibi bî-ğarâr ol sū-be-sū kıl cüst u cū yârî

Şağın âzürde-i hâr olma gül-zâr-ı fenâdan geç

Lugatçe

bî-ğarâr : (a.i.) kararsız, sebatsız, bir halde durmayan.

sū-be-sū : (f.zf.) taraf taraf, her tarafa, her yana, her tarafta, her yanda.

cüst u cū : (f.i.) arayıp sorma, araştırma.

āzürde	: (f.s.) incinmiş, kırılmış, gücenmiş.
ḥār	: (f.i.) diken.
gül-zār	: (f.b.i.) 1. gül bahçesi, gül tarlası, (bkz: gül-bağ, gül-istân, gül-şen).
fenâ	: (a.i.) 1. yok olma, yokluk, geçip gitme ["bulmak" fiili ile kullanılır], "beka"nın zıddı, [tasavvufta maddî varlıktan sıyrılıp hakka ulaşma].

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Su gibi kararsız ol, her tarafta yâri arayıp sor. Sakın dikenin incinmiş olma (dikenden incinme), yokluk gül bahçesinden geç."

Şerh

Su, kendince bir yol çizip durmadan akıp gider. Bir yerde durmayıp akıp giden su gibi âşık da her an her yerde sevgilisini aramalıdır. Fani dünyayı bir gül bahçesi olarak düşünürsek sevgiliyi arama neticesinde âşık, dikenlerden incinmemeli, arzusuna ulaşmış olmalı ya da en azından o yolda can vermelidir.

Gülzâr-ı fenâ, yok olmaya mahkum dünya; gülzâr-ı bekâ ise sonsuzluk ülkesi anlamına gelmektedir. Bu dünya tüm yaratılmışlar için bir misafirhane hükmündedir. O yüzden dünyevî arzu ve isteklere insan, kendisini kaptırmamalı, dünya için yaşamamalıdır. Şüphesiz ki herkes, bu gülzâr-ı fenâdan geçecektir. Fakat yaşarken de bu fânî gülzârın işlerinden, zevklerinden vazgeçmelidir; gönlünü fânî meşgalelere, fânî sevgilere kaptırmamalıdır. İnsan, nereden geldiğini ve nereye gideceğini unutmamalı; bir soluk almak için uğradığı dünyada da bu fikir üzerine hayat sürmelidir. Mâsivâya kapılanlar, yaralanmış, dikenden incinmiş gibidirler.

Dünya, gül bahçesine benzetilmiştir. İçerisinde açan türlü renkli güllerle gözlerimize ve ruhumuza ziyafet veren gül bahçeleri; bir zaman sonra canlılığını ve tarvetini yitirmekte, miadı dolan gül bahçesinin gülleri solmakta, buruşup kurumaktadır. Dünya da tıpkı fânî olan gül bahçesi gibi ölümlüdür, bâki değildir. Bu yüzden insan, dünya içerisinde nefse hoş gelen aldatıcı güzelliklere kanmamalı, bu

geçici âlemde hiç ölmeyecekmiş gibi yaşamamalıdır. Şüphesiz ki "Her canlı ölümü tadacaktır."⁶⁴

Ezel bezminden beri hakîkî sevgiliye meftun olan gönüller, aldatıcı işlerle dolu olan dünyaya kapılıp da ezeli sevgililerini unutmamalıdır. Su misali, yolları her nereye düşerse her an O'nu aramalı, her varlıkta O'nu görmelidirler. Kainata ve içindekilere mânâ-yı harfî gözlüğü ile değil mânâ-yı ismî gözlüğü ile bakmayı bilmelidirler. Yani eşyaya bakarken onun yaratıcısını, ustasını, sanatkârını görebilmek gerekir. Her şeyde sevgilin nişânelerini aramak gerekir.

Âşığın bir yerde kalmayıp fâni gül bahçesinden su misali akıp giderek sevgilisini araması, Fuzûlî'nin "Su kasidesi"nin ilk beyitini hatırlatmaktadır:

Saçma ey göz eşkten gönlümdeki odlara su
Kim bu denli tutuşan odlara kılmaz çâre su (Fuzûlî, 2000: 31).

Âşık, suya teşbih edilmiştir. Dünya, fâni gül bahçesine; gönlünü mâsivâya kapıranlar, dikenden incinenlere benzetilmiş; beyitte sadece müşebbehün bih söylendiği için açık istiâre sanatı yapılmıştır. "Su" ve "sû" kelimeleri cinaslıdır. "Geç" kelimesi tevriyelidir, hem "geçmek" fiili hem de "vazgeç" anlamında kullanılmıştır.

○ سخنده چونکه آب و تاب ایله بر دانه سن بری

اکر فکر دقیق ایلر ایسک بو آسیادن کج

5. Suḥanda çünki āb u tāb ile bir dānesin Birrī

Eger fikr-i daḳīḳ eyler iseñ bu āsiyādan geç

Lugatçe

- suḥan : (f.i.) söz, lâkırdı, (bkz: kavı, kelâm, lâfz, suhan).
- āb u tāb : 1. güzellik, parlaklık, tazelik. 2. tarz, âdet, yol.
3. Ağustos ayı.

⁶⁴ Kur'ân-ı Kerîm, Ankebut Sûresi, (29/57).

fıkr-i daķık : 1. ince düşünce. 2. toz hâline getirilmiş şey, un.
3. dikkatli ölçülü davranan kimse.
âsiyâ : (f.b.i.) değirmen taşını yontan âlet, dişengi.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"(Ey) Birrî! Çünkü (nitekim) söz söylemede tarz ve tazelik ile bir tanesin. Eğer ince düşünce eyler isen (dikkatli ve ölçülü davranan biriysen) bu değirmen taşından geç."

Şerh

Değirmen insan hayatını kolaylaştıran bir alet olduğu kadar, edebî eserlerin içinde bir motif olarak da dikkat çeker. "Tür olarak şiirin hakim olduğu bir dönem olan edebiyatımızın klasik döneminde, özellikle Farsça âsiyâ ve âsiyâb kelimeleri ile ele alınan değirmen, pek çok ünlü sanatkârın beyitlerine malzeme olmuş, daha çok insanı öğütücü yönü ve dönüşüyle ele alınmıştır" (Gülşen, 2013: 88).

Âsiyâ kelimesi edebiyatımıza İran dili ve edebiyatından girmiştir, değirmen anlamındadır. Gerçek manasında kullanıldığı gibi mecazi manalarda da kullanılmıştır. Atasözlerinde, darbimesellerde, deyimlerde, benzetmelerde yer almış, değişik kavramlara sembol olmuştur. Felek ve değirmen arasında dönmeleri sebebiyle ilgi kurulmuş, değirmen dünyaya, feleğe benzetilmiştir. İnsan ömrü dâne olarak tasavvur edildiğinden değirmen dünya ve felek olarak düşünülmüştür. Bazen dünya değirmene benzetilmiştir. Feleğin dönüşü, sürekli değişimi ve varlığın geçiciliği veya faniliği değirmenin öğütücü özelliği ile bağlantılı kılınmıştır. Bazen köşede kalmış bir insan veya hain bir arkadaşı değirmen taşına benzetilmiştir. Değirmen yaptığı işten dolayı öğütmek özelliği ile de kullanılmıştır. İnsan ömrünün daneye, yıldızların şekil bakımından dariya benzetilmesi çarhın gece gündüz insan ömrünü öğüten bir değirmen olarak düşünülmesine sebep olur (Birici, 2007: 112).

Beyitte şair; söz söyleme meydanında tazelik, üslup ve orijinallik bakımından bir tane olduğunu ifade etmiştir. Yani bu beyit, fahriye bir beyittir. Bu üslubun inceliğini de değirmen taşına benzeyen ve insanı öğüten şekillendiren dünyadan geçmeye bağlamıştır. Değirmen gibi dönen dünya içerisinde birçok sıkıntıya maruz kalan şair, çok şey görmüş, bunlardan pay çıkararak hayatına yön vermiştir. Dolayısıyla da bunları, yeni ve taze bir üslupla dile getirmiştir.

Tasavvuf ehli, dünyaya farklı bir nazarla bakmışlar; bir önceki beyit şerhinde de söylendiği gibi bütün yaratılmışta Allah'ın esma ve sıfatlarının ilâhî tecellilerini görmeyi arzulamışlardır. Buradan hareketle ulaştıkları birtakım ilhamları da söz levhalarında dillendirmişlerdir. Bu doğrultuda beyiti tekrar yorumlayabiliriz. Şair, söz söylemede inceliği yakalayabilmek için değirmen taşından geçilmesi gerektiğini söylemiştir. Zira değirmen öğütücü bir alettir. Dervişler de dünya değirmeninden geçerek arpa ve buğday misali zayıflayarak incelmekte, beli bükülerek küçülmektedir. Bunun sonucu olarak da dünyaya bakış açıları değişmekte, diğer şairlerden farklı bir üslup ve tarz yakalamaktadırlar. Beyitte "dâne" kelimesi tevriyelidir. Hem "bir tane, eşi benzeri olmayan" anlamında, hem de "arpa, buğday gibi öğütülecek tane" anlamında kullanılmıştır. "Dakîk" kelimesi de tevriyelidir. Zira hem "ince düşünce" hem de "un" anlamında kullanılmıştır.

Değirmen çalışırken sert olan taneyi un haline getirir. Tane sert, un yumuşaktır. Tasavvufta fakr: "Dervişlik, salikin hiçbir şeye mâlik ve sahip olmadığına şuûrunda olması, her şeyin gerçek sahibinin Allah olduğunu idrak etmesi anlamlarına gelir. İnsan, Allah'ın kulu olduğundan insan da, ona nisbet edilen diğer şeyler de hakîkate onun mevlâsı olan Allah'ındır. Sâlikin kendisini daima Allah'a muhtaç bilmesi, Allah'ın hiçbir şeye ihtiyacı olmadığını kavramasıdır" (Uludağ, 2012: 184). Burada da ince düşünceye ulaşmak isteyenler için değirmen taşından geçme tavsiyesinde bulunulmuştur. Zira sertliğin yumuşaması, kalınlığın incilmesi gibi, yapılan ibadetlerle de kişinin mizacı yumuşar; Allah'a muhtaç olduğunu idrak eder; ahlâkı güzelleşir; sözleri kimseninkine benzemez.

"Değirmen, birçok mana büyüğünün hayatında ve eserlerinde bir yer işgal eder. Zira onlar eşyaya hikmet nazarıyla bakmışlardır" (Aydın, 2014: 433). Tasavvuf tarihimizde önemli bir yer tutan Hz. Mevlânâ da "değirmen" mazmununu şiirlerinde sıkça kullanmıştır. "Mevlânâ, sık sık tefekkür maksadıyla tabiata çıkar ve gezip dolaşırdı. Meram bağları, sıkça uğradığı mekanlardandı. Anlaşılan o ki; Meram civarında bulunan değirmenler de Mevlânâ'nın uğrak yerleri arasındaydı. Konya Ansiklopedisi'nde Meram'da son zamanlara kadar yaklaşık kırk adet tarihi değirmenden bahsedilmektedir" (Ulutürk, 2010: 31).

Rivayet edilir ki;

"Bir gün Şeyh Sadreddin Hazretleri, Kadı Sirâceddin ve diğer bilginler, fakirler ve ârifler hep birlikte Meram mescidini ve bağları gezmek üzere (şehirden) dışarı çıkmışlardı. Mevlânâ Hazretleri de o cemaatin arasında bulunmakla onlara şeref vermeği layık görmüştü. Bir müddet sonra Mevlânâ kalkıp bir değirmene girdi. Orada

bir hayli durdu. Bu cemaatin beklemesi haddi aştı, Şeyh Sadreddin Hazretleri ve Kadı Sirâceddin onu aramak üzere değirmene girdiler. Mevlânâ'nın değirmen taşı karşısında raks ettiğini (sema) gördüler. Mevlânâ: 'Allah hakkı için bu taş subbuh, kuddüs diyor' buyurdu. Şeyh Sadreddin: 'Ben ve Kadı Sirâceddin o anda hissedilir bir şekilde değirmen taşından subbuh, kuddüs sesinin kulağımıza geldiğini duyduk. Mevlânâ da şu gazele başladı' dedi.

'Gönül buğday tanesi gibidir, biz de değirmeniz.

Değirmen bu dönüşün neden olduğunu nasıl bilir?

Vücut taş, düşünceler de onu çeviren su gibidir.'

Taş: 'Macerayı su bilir' der. Su ise: 'Değirmenciye sor' der.

Çünkü bu suyu yukarıdan değirmene salıveren, odur.

Değirmenci sana: 'Ey ekmek yiyen, eğer bu dönmezse kim ekmekçi olur' der.

Macera uzun olacak, sus! Allah'tan sor da o sana bunu söylesin.'

Biz bu ululuk tasarrufunun derecesinden kendimizden geçmiştik. Kendimize geldiğimiz vakit, Mevlânâ hazretleri kaybolmuştu." (Eflâkî, 1995: 363).

"Birrî" mahlası ile şair kendisine seslenmiş, nidâ ve tecrid sanatına başvurmuştur. Âsiyâ, dünya için benzetilen olmuş, açık istiare sanatı yapılmıştır. "Dakîk" ve "dâne" kelimeleri tevriyelidir. "Dakîk, dâne, âsiyâ" kelimeleri tenâsüplüdür.

2.2.9 GAZEL 9⁶⁵

Fâ' ilâtün / fâ' ilâtün / fâ' ilâtün / fâ' ilün

۱ همت ایت کم فتح ایده ملک دلی سلطان روح

جیش نفسه انهزام ال ویره اوله چوق فتوح

۲ بزم عشقه کیر جهاد اکبری در عهده قیل

کل حضور روح سلطانیده چک جام صبوح

۳ نفس الندن تختکاه روحی تخلیص ایت همان

چک اوتیغی کیم ادیدر توبه پاک نصوح

⁶⁵ Erkul, age., s. 237.

5. Kıır cünūd-ı nefsi gel şāhib-ķırān ol Birriyā

Himmet it kim fetḥ ide mülk-i dili sulṭān-ı rūḥ

١ همت ایت کم فتح ایده ملک دلی سلطان روح

جیش نفسه انهزام ال ویره اوله چوق فتوح

1. Himmet it kim fetḥ ide mülk-i dili sulṭān-ı rūḥ

Ceyş-i nefse inhizām el vire ola çok fütūḥ

Lugatçe

himmet	: (a.i.c. himem) 1. gayret, emek, çalışma, çabalama. 2. ermiş olanların te'sirleri.
ceyş	: (a.i.c. cüyûş) 1. asker, ordu. 2. ses, seda.
inhizām	: (a.i. hezîmet'den. c. inhizâmât) hezimete uğrama, bozulma, alt olma, yenilme; bozgunluk.
fütūḥ	: (a.i.c. fütuhat) 1. zafer, galibiyet, üstünlük, (bkz: feth). 2. açma; açılma, ferahlanma, gönül ferahlığı.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

" Himmet et ki ruh sultanı, gönül ülkesini fethetsin. El ver (ki) çok fetihler, nefis ordusuna bozgunluklar olsun."

Şerh

Sûfilere göre insanın imtihan dünyasına gönderilme gâyesi, "tezkiye-i nefis" ve "tasfiye-i ahlâk" ile tekrar aslı vatanına dönmektir. Fakat bu vuslat yolculuğu, zor bir yolculuktur. Hileler, çileler ve aldatmacalarla doludur. Dolayısıyla bu yola giren Hakk âşıkları, bir mürşid-i kâmile vâsıl olma ihtiyacı hissetmişlerdir. Beyitte de mürşid-i kâminden himmet beklenmekte, onun el vermesi istenmektedir. Çünkü ruh

sultanı ancak bu şekilde gönül ülkesini fethedebilir. Nefis orduları, mürşidin el vermesi ve himmeti ile bozguna uğratılabilir.

Nefis, Kur'ân-ı Kerîm'de farklı kullanım ve tanımlarıyla birlikte genel hatlarıyla "Allah'ın koyduğu emir ve yasaklarına riâyet etmekten insanı alıkoyma noktasında hîle ve kandırmacalarına karşı dikkatli olunması istenen zorlu bir engeldir"⁶⁷. Nefis, sözcük olarak "can, ruh, his, kan, ceset, nazar değdiren göz, bir şeyin özü, cevheri, azamet, izzet, hamiyet ve gayb" gibi anlamlara gelmektedir (Pakalın, 1993: C.II, 672).

Kur'ân-ı Kerîm'de nefsin gönül darlığı, kin ve hîle,⁶⁸ kendini beğenme,⁶⁹ öfke,⁷⁰ hevâ,⁷¹ sertlik ve inatçılık,⁷² şehvet,⁷³ vefâsızlık ve ihânet,⁷⁴ huy ve mizaç sertliği,⁷⁵ faydasız ve çirkin söz,⁷⁶ zulüm,⁷⁷ gibi özelliklere sahip olduğu zikredilmiştir. Kutsal kitabımızda böyle olumsuz niteliklerle dile getirilen nefse karşı sûfiler, ruh sultanı öncülüğünde savaş açmışlardır, onu bozguna uğratmak için gayret etmişlerdir. Zira tasavvuf ehli, nefsi "şerrin kaynağı, kötülüklerin temeli" (Hucvirî, 1982: 309) olarak telakki etmişlerdir. "Sûfiler nefsi, Allah'ın rızasına erebilmek için aşılması, bozguna uğratılması veya dizginlenmesi gereken öğelerin en başında görmüşlerdir" (Çatak, 2012: 217-230). Onlara göre Allah'ın rızasına uygun düşmeyen nefsin sonu gelmez istekleri; mücâhede, riyâzet, ibadet ve zikir ile dizginlenebilirse sâlik, ilâhî rızaya uygun bir yaşam sürme imkanı bulabilir (Uludağ, 1979: 235).

Kur'ân-ı Kerîm'de, yukarıda anlattığımız hususlara dayanak olarak, kişinin nefsini nasıl yenebileceği, ona karşı açtığı savaşta nasıl gâlip olabileceği konusunda da birtakım ilkeler sıralanmıştır. Kişi öncelikle sabırlı olmalı, nefsinin

⁶⁷ Bu tanımı Kur'ân-ı Kerîm'in şu âyetleri doğrultusunda yaptık : Bakara Sûresi (2/231); Yûsuf Sûresi (12/53,18); Nahl Sûresi (16/118); Furkan Sûresi (25/72); Câsiye Sûresi (45/23); Saf Sûresi (61/3-4).

⁶⁸ A'raf Sûresi (7/195).

⁶⁹ Talak Sûresi (65/1); Hûd Sûresi (11/101); Âl-i İmran Sûresi (3/108, 182).

⁷⁰ Hûd Sûresi (11/75); Saffat Sûresi (37/101).

⁷¹ Câsiye Sûresi (45/23); Mâide Sûresi (5/70); Necm Sûresi (53/3-4, 23).

⁷² Âl-i İmran Sûresi (3/159); Zümer Sûresi (39/23).

⁷³ Âl-i İmran Sûresi (3/14-15); Nisâ Sûresi (4/27); Meryem Sûresi (19/59).

⁷⁴ Mâide Sûresi (5/1); Saf Sûresi (61/3-4).

⁷⁵ Bakara Sûresi (2/74); Âl-i İmran Sûresi (3/159).

⁷⁶ Mü'minûn Sûresi (23/1, 3); Furkan Sûresi (25/72); Kasas Sûresi (28/55).

⁷⁷ Lokman Sûresi (31/13); Bakara Sûresi (2/231); Nahl Sûresi (16/118).

tamahkârlığından uzak durmalı ve onun aldatıcı ve hileli telkinlerine kulak vermemelidir: "Sabah akşam Rabblerine, O'nun rızâsını dileyerek duâ edenlerle birlikte candan sebât et. Dünyâ hayâtının süsünü isteyerek gözlerini onlardan çevirme. Kalbini bizi anmaktan gâfil kıldığımız, kötü arzularına uymuş ve işi gücü aşırılık olan kimseye boyun eğme."⁷⁸ "Daha önceden Medîne'yi yurt edinmiş ve gönüllerine îmânı yerleştirmiş olan kimseler, kendilerine göç edip gelenleri severler ve onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık hissetmezler. Kendileri zarûret içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerdir."⁷⁹ "Bunlar (putlar), sizin ve atalarınızın taktığı isimlerden başka bir şey değildir. Allah onlar hakkında hiçbir delil indirmemiştir. Onlar ancak zanna ve nefislerinin arzusuna uyuyorlar. Hâlbuki kendilerine Rabbleri tarafından yol gösterici gelmiştir."⁸⁰

İnsanı dünyevî arzu ve isteklere sevk etmeye, çekmeye çalışan nefsin karşısında ise ruh vardır. İmâm-ı Gazâlî, insanı diğer canlılardan ayıran aklî, fikrî ve kudsî-nebevî rûha ulaşip bu kıvamdaki rûhun direktifleri doğrultusunda hayata yön verme gayretinin öneminden bahsetmiştir (Gazâlî, 2002: C. II, 62). Gazâlî'nin bu görüşü genel olarak diğer mutasavvıflar tarafından da kabul görmüştür. İlk yaratılan şeyin ruh olması da onun beden ülkesinin sultanı olarak görülmesinde etkili olmuş olabilir. Nefsi yenerek gönül ülkesine de sultan olmak için azmetmektedir. Hakk'a ulaşmak isteyen kişilerin içerisinde böyle bir mücadele vardır. Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî de Mesnevî'sinde bu mücadeleden bahsetmiştir. Ona göre nefsin mekânı, dünyadır ve onun hareketlerinin odak merkezinde hazlar vardır. Nefsin bütün emelleri, geçici ve aşağılık şeylerdir. Ve onun birçok aldatmacası mevcuttur. Bu nedenle sâlik, onun riyakarlığına aldanmamalı, onunla sırdaş olmamalı ve gönül ülkesini ona teslim etmemelidir.

Hz. Mevlânâ'ya göre ise nefsin yeri bu âlemdir ve nefis hazlar düzleminde hareket etmektedir. Onun ifadesi ile en büyük put, nefistir (Mevlânâ, 2007: C.I, 63). Nefsin bütün kazanımları geçici ve aşağılık şeylerdir. Nefsin birçok hilesi vardır. Bu nedenle birey/sâlik onun ikiyüzlülüğüne aldanmamalı ve nefisle sırdaş olmamalıdır

---

⁷⁸ Kur'ân-ı Kerîm, Kehf Sûresi, (18/28).

⁷⁹ Kur'ân-ı Kerîm, Haşr Sûresi, (59/9).

⁸⁰ Kur'ân-ı Kerîm, Necm Sûresi, (53/23).

(Mevlânâ, 2007: C.II,228.; C.III, 341).⁸¹ Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde de gördüğümüz gibi kişiye sık sık nefsin tuzaklarına düşmemesi, hilelerine aldanmaması gerektiği hatırlatılmaktadır. Bunu tek başına kişinin başarması zordur. Dolayısıyla sûfilere göre, bir mürşid-i kâmile tâbî olmak gerekir (Öztürk, 2013: 242). Gönülün nefis ve ruha bakan iki cihetinden söz eden mutasavvıflara göre gönül daima ruha baktrabilmek için gayret sarf etmek gereklidir. Bu gayret ile gönül ülkesine ruhu sultan yapabilmek için de mürşidin himmetine ve el vermesine ihtiyaç vardır. Zira nefis bütün askerlerini toplamış, ordu hâlinde ruha savaş açmıştır. Ruhun tek başına, mürşidin desteği olmadan nefis ordusuyla mücadelesi müşkül bir durumdur.

Gönül ülkeye, ruh sultana, nefis orduya teşbih edilmiştir. "Feth" ve "fütûh" kelimeleri ile iştikak sanatı yapılmıştır. "Feth, mülk, sultân, ceys, inhizâm, fütûh" sözcükleri tenâsüplüdür. Ruh sultana benzetilmek suretiyle kişileştirilmiştir. "El virmek" söz öbeği hem deyim hem gerçek anlamıyla kullanıldığından kinâye sanatı yapılmıştır.

۲

بزم عشقه کیر جهاد اکبری در عهده قیل

کل حضور روح سلطانیده چک جام صبوح

2. Bezm-i aşğa gir cihād-ı ekberi der-uhde kıl

Gel huzūr-ı rūḥ-ı sulṭānīde çek cām-ı şabūḥ

Lugatçe

bezm : (f.i.) içkili, eğlenceli meclis, dernek.

cihād-ı ekber : tas. kendi kalbi içinde, Tanrı emirlerini yerine getirmek maksadıyla dünyâya musallat olan benlikle savaş. 2 . erkek adı.

der-uhde : (f.a.b.i.) üstüne alma, yüklenme.

⁸¹ Ayrıca Mevlânâ'nın nefisle ilgili görüşleri için bkz.:

Musa Kaval, Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde Nefis Kavramı', Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (2011) 4/2, 160-175.

sulṭānī : (a.s. selâtet'den) sultana, hükümdara ait, sultanla, hükümdarla ilgili.

şabūḥ : (a.i.) 1. sabahleyin sağılan süt. 2. sabah vakti içilen şarap. 3. mahmurluk bozan içki.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Aşk meclisine gir; nefsinle, benliğine mücadele etme (vazifesini) üstüne al. Gel, sultanlara yaraşır ruhun huzurunda içki kadehi çek."

Şerh

Hakk âşıklarının yeri, aşk meclisleridir. Tasavvufî çerçevede bu aşk meclisleri, tekkeler, dergâhlar, mescitler olmuştur. Burada kişi, âşıklarla ve âşıklara yol gösteren mürşitlerle birlikte olur. Nefsine gem vurarak ilâhî mertebelere ulaşmak için çabalayan derviş, burada ilâhî aşk şarabını yudumlayarak mest olup kendinden geçer. Daima kötülüğü arzulayan nefsinin yenen sâlik, gönül mülkünün sultanı olan ruhun huzurunda içecektir içkisini.

Tasavvufî istilahta cihâd, sâliğin nefsinin kayıtlı altına alıp ona hükmetmek için vermiş olduğu mücadele ve bu maksatla çekilen çile anlamına gelmektedir (Uludağ, 2012: 117). "Nefs-i emmare ile harp etmek, büyük cihad; dış âlemde gözle görülen düşmanla savaş da, küçük cihaddır."⁸² Tasavvuf erbapları daha çok bahsettiğimiz ikinci kısım olan cihâd-ı ekber ile yani gözle görülmeyen düşmanlara karşı yapılan mücadeleye itibar etmişlerdir. Gözle görülmeyen düşmanlar, başta nefistir. Şeytan ve mâsivâ ile savaşmak da buraya dahil edilebilir.

Nefsin yedi mertebesi vardır. Nefsin kötü niteliklerden arındırılıp ruhun ilâhî sıfatlarla boyanabilmesi için, bu yedi mertebeden geçmesi gerekmektedir. Tasavvuf ehli buna "Atvâr-ı Seb' a" adını vermişler ve bu konuya ilişkin risâleler ve eserler kaleme almışlardır (Ögke, 1997: 85). Beyitte de nefisle mücadele etme yeri olan tekke ve dergâhlara yani aşk meclislerine girilip cihâd-ı ekber yapılması yönünde bir çağrı duyulmaktadır. Cihâd-ı ekber, sonucu kişi ölmeden önce ölmüş; nefis-i emmârenin kötülüğü arzulayan damarını kırmış olacaktır.

⁸² Cebecioğlu, adı geçen e-kaynak, s. 49. (24.11.2016).

Evlıya menkıbelerinde de nefisle mücâhedenin önemi üzerine birçok kıssa ve özlü söze rastlanmaktadır. Bunlardan birini zikretmekte fayda görüyoruz:

"Ebû Yezid dedi ki: 'On iki yıl nefsimin demircisi oldum, beş yıl da kalbimin aynası oldum. Bir yıl ikisi arasına baktım, bir de belimde bir zünnârın göründüğünü görmeyeyim mi? Bu zünnârı kesmek için de on iki yıl çalıştım. Sonra bakınca bir de ne göreyim, bu sefer de içimde bir zünnâr görülmektedir. Bunu kesmek için beş yıl çalıştım. Nasıl kestiğime bakıyordum. Sonra bana keşfolundu, halka baktım ve onları ölü gördüm ve üzerlerine dört tekbir getirdim' " (Kuşeyrî, 2013: 179-180).

Bu menkıbeden de anlaşılacağı üzere tasavvuf ehli, daha çok cihâd-ı ekber ile yani cihâdın bâtınî kısmı ile ilgilenmişlerdir. İnsân-ı kâmil olmanın öncelikle nefsi yenmekten geçtiğine inanmışlardır. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de de Allah, "Nefsini arındıran kurtuluşa ermiştir."⁸³ buyurarak ebedî felâha ancak onu tezkiye etme neticesinde erişilebileceğine dikkati çekmiştir. Bu âyeti hayatlarına düstur edinen dervişler, dünya ve dünyanın içindeki fani eşya ile alakadar olmamışlardır. Onlar ebedî hayatlarını ve orada tadacakları ebedî zevkleri düşünerek, nefisleri ile devamlı mücadele etmişler; gönül mülkünün tahtına ruhlarını oturtmuşlar; nefsi de o sultana kul köle yapmışlardır. Böyle bir mertebeye ulaşan sâlik, aşk meclisinde ruh sultanının huzurunda ilahi aşk şarabını yudumlayarak mest olmaktadır.

"Bezm-i 'aşk, câm-ı sabûh" tamlamaları ile tenâsüp sanatı yapılmıştır.

۳ نَفْسِ النَّدَنِ تَخْتَكَاهُ رُوحِي تَخْلِيصِ آيْتِ هَمَانِ

چك اوتیغی کیم ادیدر توبه پاك نصوح

3. Nefs elinden taht-gâh-ı rûhı taḥlîş it hemân

Çek o tîgi kim adıdur tevbe-i pāk-i naşûḥ

Lugatçe

taht-gâh : (f.b.i.) 1. taht yeri. 2. başşehir, (bkz: dâr-üs-saltanat).

taḥlîş : (a.i. halâs'dan) kurtarma, kurtarılma.

⁸³ Kur'ân-ı Kerîm, Şems Sûresi, (91/7).

tîğ : (f.i.) kılıç, (bkz: husâm, seyf).

tevbe-i naşûh : bozulması imkânsız tövbe.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Nefsin elinden ruhun taht yerini hemen kurtar. Adı, temiz nasuh tevbesi olan kılıcı çek."

Şerh

Ruhun taht yeri gönüldür. Gönül, bütün kirlere ve mâsivâdan temizlenmelidir. Gönül ülkesini fethetmek için mücadele eden iki hükümdar vardır: Biri nefis, diğeri de ruhtur. Eğer ki kişinin gönül mülkünü fetheden nefis olursa, durum fenadır. Artık onun ruhuna ve bedenine kötülük hâkim demektir. İyiliği isteyen, iki dünyada da saadete ermek isteyenler ise gönül ülkesini nefis değil ruh sultanına teslim etmelidirler. Bununla ilgili hususları önceki iki beytin şerhinde açıkladığımız için burada kısaca değinmeyi tercih ediyoruz. Beyitte de kişiye tavsiye edilen ilk durum, ruhun baş şehri olan gönlün nefsin arzu ve hevâlarından kurtarılmasıdır. İkinci tavsiye ise, pâk olan nasuh tövbesi kılıcını çekerek nefsin yenilgiye uğratılması, gönül mülkünün günahlardan arındırılmasıdır.

İslâmiyet, fitrat üzerine kurulmuş bir dindir. Dolayısıyla insanın günah işlemesi pek kolaydır. Bu sebeple dinimizde insanın günah kirlerine bulaşabileceği telakki edilerek günahlardan kurtulma ve korunma yolları insana bildirilmiştir. İşlenen günahlardan ve yapılan kötülüklerden sıyrılıp manevi paslardan temizlenmenin yolu, tövbedir. Hele ki bu tövbe, nasuh tövbesi ise o zaman insan, işlemiş olduğu günah ve hatalardan arınıp o hatayı hiç yapmamış gibi tertemiz olur.

Tövbe ve istiğfar, bir şeyi kapatıp örtmeyi isteme, günahlardan ya da bulunduğu makâmdan kurtulup ilerlemeyi ifade eder. Günahından dönme, pişmanlık duymanın neticesi olan tövbe, halis saf olursa tövbe-i nasuh adını alır.⁸⁴ Tövbe-i nasuh, aslında Kur'ân-ı Kerîm'e ait bir kavramdır. Âyet-i kerîmeye göre nasuh tevbesi eden kişi, altından ırmaklar akan cennete gidecektir: "*Ey iman edenler!*

⁸⁴ Cebecioğlu, adı geçen e-kaynak, s. 272. (24.11.2016).

(Samimi bir tevbe olan) *Tevbe-i Nasuh ile Allah'a tevbe edin! Olur ki Rabbiniz, sizin kötülüklerinizi örter ve Allah, peygamberi ve onunla beraber iman edenleri utandırmayacağı bir günde, sizi altlarından ırmaklar akan cennetlere koyar! Onların nuru önlerinde ve sağlarında koşar (da): 'Rabbimiz! Nurumuzu bize tamamla ve bize mağfiret eyle! Şüphesiz ki sen, her şeye hakkıyla gücü yetensin!'* derler."⁸⁵ Bu âyette doğrudan "tevbe-i nasuh" ibaresi geçmektedir. Bu âyetin yanı sıra bazı âyetlerde yüce Allah kullarını yine tövbe etmeye çağırmakta ve şöyle buyurmaktadır : "*Ey müminler! Hepiniz toptan Allah'a tövbe ediniz ki, felaha edesiniz.*"⁸⁶ Başka bir âyette ise Allah, Peygamber'ine şöyle buyurur: "*De ki: 'Ey çok günah işleyerek kendi öz canlarına kötülük etmede ileri giden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyiniz. Allah dilerse bütün günahları mağfiret eder. Çünkü O, çok affedicidir, merhamet ve ihsanı fazladır'*"⁸⁷.

Günah kirlerinden kişi, tövbe cilâsı ile kurtulabilir. Gunahta ısrar etmek, nefsin hoşuna gidecek bir durumdur; ruhun ise yapısını bozar. Bunun içindir ki Mevlânâ da hiçbir ayırım gözetmeksizin herkesi, içerisinde bulunduğu durum ne olursa olsun, günah batağından kurtulmak için tövbenin aydın düzlüğüne davet etmektedir: "Gel, gel, ne olursan ol, yine gel! Kâfir, Mecusî, putperest de olsan gel! Bizim bu dergâhımız umutsuzluk dergâhı değildir. Yüz bin kere tövbeyi bozmuş olsan da yine gel!" Ayrıca nasuh tövbesi, Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin Mesnevî'sindeki bir hikayede, Nasuh isimli bir başkahraman ile somutlaştırılarak anlatılmıştır. Bu hikayeye göre,

"Kadınısı bir yüzü ve sesi olan Nasuh adında bir adam, çarşaf giyip peçe takıp erkekliğini saklayarak kadınlar hamamında tellaklık yapmaktadır. Çok şehvetli bir genç olan Nasuh, yaptığı bu işe birçok defa tövbe eder, ama tövbesini tutamaz. Bir gün bir şeyhe rastlayan genç adam, ona kendisi niyetine dua etmesi için yalvarır. Daha sonra eski işine devam ettiği günlerden birinde padişahın kızının hamamda incisi kaybolur, her taraf aranır ama inci bulunamaz. Bu sefer, herkesin anadan doğma soyunması emredilir. Herkes padişahın kızına en yakın kişi olduğundan Nasuh'tan şüphelenir ama onu en son aramaya karar verirler. Sıra Nasuh'a geldiğinde ise ruhu bedeninden uçan Nasuh, Allah'a bir defa tövbe eder. Tam aranacağı vakit incinin bulunduğu haberi gelir ve ölmekten kurtulur. Daha sonra da hamamdan çıkar ve bir defa bu işi yapmaz" (Mevlânâ, 1991: 690-693).

Şerh etmeye çalışırken oluşturduğumuz anlam çerçevesinde dâhilinde "nefs" ve "ruh" kelimeleri ile tezat sanatı yapılmıştır. Temiz nasuh tövbesi, kılıca teşbih edilmiştir. "Hemân" kelimesi, hem birinci mısraın sonunda hem ikinci mısraın başında kullanıldığında anlamlı olduğu için sihr-i helâl sanatı vardır.

⁸⁵ Kur'ân-ı Kerîm, Tahrim Suresi, (66/8).

⁸⁶ Kur'ân-ı Kerîm, Nûr Sûresi, (24/31).

⁸⁷ Kur'ân-ı Kerîm, Zümer Sûresi, (39/53).

٤ روحه تبعیت قیلوب اول راکب فلك نجات

روح اولمشدر بو طوفانکاھده مانند نوح

4. Rūḥa teb' iyyet qılup ol rākib-i fülk-i necāt

Rūḥ olmışdur bu tūfān-gāhda mānend-i Nūḥ

Lugatçe

teb' iyyet	: tâbilik, tabî olma; bir devletin tebasından bulunma, uyrukluk.
rākib	: (a.s. rükûb'dan. c. rükbân) 1. binici, binen, binmiş, (bkz. süvâr). 2. bir nakil vâsıtasına binmiş olan.
fülk	: (a.i.) 1. gemi. 2. sandal, kayık. 3. Nuh'un gemisi, (bkz. keşfî, sefine, zevrak, zevrakçe).
necāt	: (a.i.) kurtulma, kurtuluş, (bkz: halâs, rehâ, selâmet).
tūfān	: (a.h.i.) 1. Hz. Nuh zamanında yoldan çıkmışları tedfîb etmek için Allah tarafından hem gökten yağdırılan, hem de yerden kaynayarak bütün dünyayı kaplayan su. [bunun neticesinde yer yüzündeki bütün canlılar yok olmuş, ancak Hz. Nuh'un gemisine alınmış olan çiftlerden ikinci defa olarak canlılar türemiştir].
-gāh	: (f.e.) 1. zaman bildiren edat. 2. yer bildiren edat. 3. z f. ara sıra, kimi, bâzı.
mānend	: (f.i.) benzer, eş.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Ruha tâbî olup o kurtuluş gemisine binen (ol). Bu tufan zamanında/yerinde ruh, Nūḥ'a benzer olmuştur."

Şerh

Beyitte kelime olarak zikredilmese de gazelin başından beri şahit olduğumuz "nefis ve ruh mücadelesi" bu beyitte de örtük olarak devam etmektedir. Ruh yüceltilirken aslında arka planda nefsin kötülüğü vurgulanmaktadır. Nitekim ulvî olan ruh ile süflî olan nefis birbirinin zıddıdır, amaçları da farklıdır. Eğer ruh nefsin hilelerine kanıp ona teslim olursa, asliyetini ve yüceliğini yitirir, nefis gibi kapkara olur ve ona esir düşer. Bu şekilde nefis, vücutta hâkimiyeti ele geçirir; beden ülkesinin baş şehri olan gönül de her türlü fenalığa açık hâle gelir. Fakat bu ikili mücadeleyi kazanan taraf ruh olursa, bu sefer nefis esir düşer. Beden ülkesinde kötülük yerine iyilik ve güzellikler hâkim olur.

Nuh Peygamber, İdris Peygamber'den sonra halkın doğru yoldan ayrılması üzerine gönderilen peygamberdir. Hz. Nuh, kavmine nasihat ettikçe onlar Nuh'un öğütlerine kulak tıkayıp onunla dalga geçmeye başlarlar. Bunun üzerine Hz. Nuh, kavmine beddua eder. Bedduası kabul olununca Allah'ın emri ile bir gemi yapar ve inanan insanlarla her cinsten erkekli dişili ikişer hayvanı gemisine bindirir. Başlayan büyük tufanla birlikte inkârcıların hepsi boğularak ölürken Hz. Nuh ve gemidekilere hiçbir şey olmaz. Nuh'un gemisi dağlar büyüklüğündeki dalgaların arasında yüzdüğü halde batmaz. Bu kıssadan Kur'ân'da da şöyle bahsedilir: *"Andolsun ki, biz, Nuh'u kendi kavmine gönderdik de, O, dokuz yüz elli yıl onların arasında kaldı. Sonunda, onlar zulümlerini sürdürürken tufan kendilerini yakalayiverdi. Fakat biz, O'nu ve gemidekileri kurtardık ve bunu âlemlere bir ibret yaptık."*⁸⁸

Beyitte, devrin kötülüğüne işaret edilmiş olabilir. Her devirde olduğu gibi Birrî'nin zamanında da nefsine esir olmuş, onun heveslerine kapılmış insanlar vardır. Aynı zamanda dünya, tufan yeridir; bir sürü aldatmaca ve hilelerle doludur. Şair, bu yüzden dönemini, tufan zamanı; dünyayı tufan yeri olarak adlandırmış olabilir. Bu tufanda dev dalgalara kapılıp boğulmamak için Nuh'un gemisi misali kurtarıcı özelliğe sahip olan ruha tâbî olmak gereklidir. Zira ruh, tufan zamanında/yerinde, Hz. Nuh'un timsâlidir.

Hz. Nuh ve onun kıssasına telmihte bulunulmuştur. "Râkib, fülk, necât, tûfân-gâh, Nûh" kelimeleri tenâsüplüdür. Ruh, kurtarıcı olma yönüyle Hz. Nuh'a teşbih edilmiştir. "Ruh", kelimesi iki mısradaki da söylenmiş, tekrar sanatı yapılmıştır.

---

⁸⁸ Kur'ân-ı Kerîm, Ankebut Suresi, (29/14-15).

٥ قر جنود نفسي كل صاحبقران اول برّيا
همّت ايتكم فتح ايده ملك دلى سلطان روح

5. Kır cünūd-ı nefsi gel şāhib-ķırān ol Birriyā

Himmet it kim feth ide mülk-i dili sultān-ı rūḥ

Lugatçe

cünūd : (a.i. cünd'ün c.) askerler, ordular.

şāhib-ķırān : çok talihli, çok kuvvetli hükümdar.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Ey Birri! Nefis ordularını kır, yenilgiye uğrat; çok kuvvetli hükümdar ol. Himmet et ki ruh sultanı, gönül ülkesini fethetsin."

Şerh

İlk beyitten beri gördüğümüz nefis-ruh mücadelesi, bu beyitte de devam etmektedir. Şair, kendi mahlasına seslenerek aslında tüm nefis sahiplerine hitap etmektedir. Nefis orduları, yenilgiye uğratılmalı; gönül mülkünün tahtına ruh oturtulmalıdır. Daha önce de ifade ettiğimiz üzere, mutasavvıflara göre gönlün nefis ve ruha bakan iki ciheti vardır ve gönlü daima ruha baktırabilmek için çaba sarf etmek gereklidir. Bu gayret de himmetsiz çok zordur. Dolayısıyla gönül ülkesine ruhu sultan yapabilmek için bir mürşidin himmetine ihtiyaç vardır. Kuvvetli nefis ordularına karşı verilen mücadelede ancak himmet ile başarılı olunabilir.

Gönül ülkeye, ruh sultana, nefis orduya teşbih edilmiştir. "Birriyâ" ünlemi ile nidâ ve tecrid sanatına başvurulmuştur. "Cünūd, sâhib-ķırān, feth, mülk, sultân" kelimeleri tenâsüplüdür. "El virmek" söz öbeği hem deyim hem gerçek anlamıyla kullanıldığından kinâye sanatı yapılmıştır.

2.2.10. GAZEL 10⁸⁹

⁸⁹ Erkul, age., s. 238-239.

Mef' ûlü / fâ' ilâtü / mefâ' îlü / fâ' ilün

- ۱ آشفته طبعه عارض مهر و ويرر فرح
شوریده بلبله گل خوشبو ويرر فرح
- ۲ کوردکده جوی اشکمی دلداری شاد اولور
زیرا نهاد پاکه اقرصو ويرر فرح
- ۳ حبّ مفرّح اولدی اگرچه رخکده خال
قلب حزینه صنمه همان او ويرر فرح
- ۴ زلف معنبرکله رخ فرّخک شها
که او ويرر فرح دله که بو ويرر فرح
- ۵ شاد اولسه برّی نوله کوزی طوتدی چشمکی
ارباب صیده جنبش آهو ويرر فرح
1. Āşüfte ṭab' a 'ārız-ı meh-rū virür feraḥ
Şūrīde bülbüle gül-i hoş-bū virür feraḥ
2. Gördükde cūy-ı eşkümi dil-dār şād olur

Zirā nihād-ı pāke aqarşu virür feraḥ

3. Ḥabb-ı müferriḥ oldı egerçi ruḥuñda ḥāl
Ḳalb-i ḥazīne şanma hemān o virür feraḥ

4. Zülf-i mu' anberüñle ruḥ-ı ferruḥuñ şehā
Ki o virür feraḥ dile ki bu virür feraḥ

5. Şād olsa Birrī n'ola gözi tıtdı çeşmüñi
Erbāb-ı şayda cünbüş-i āhū virür feraḥ

- ۱ آشفته طبعه عارض مهرو ويرر فرح
شوریده بلبله کل خوشبو ويرر فرح

1. Āşüfte ṭab' a 'arız-ı meh-rū virür feraḥ
Şūrīde bülbüle gül-i hoş-bū virür feraḥ

Lugatçe

āşüfte : çıldırıcasına seven, bu yüzden perîşan bir halde, azgın ve baştan çıkmış deli gibi olan, iffetsiz kadın, aşifte.

ṭab' : (a.i.) 1. tabiat, huy, yaratılış. 2. mühür, damga basma. 3. kitap basma.

‘ārız	: (a.s. arz'dan) 1. gelen. 2. i. tesadüfi vak'a. 3. i. dağ, bulut ve sâire gibi görmeye mânî olan her şey. 4. i. yanak.
meh-rû	: (f.b.s.c. mehrû-yân) ay yüzlü, güzel.
ferah	: (f.s.) 1. bol, geniş, yayvan, açık. 2. sefih, müsrif, savruk.
şūrīde	: (f.s.) 1. karışık, perişan. 2. âşık, tutkun, (bkz: meftun, şeydâ).
hoş-bū	: (f.b.s.) güzel kokulu, güzel kokan.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Delicesine seven tabiatıma ay yüzünün yanağı, ferahlık verir. Âşık bülbüle, hoş kokulu gül ferahlık verir."

Şerh

Divan şiirinde sevgilinin güzelliğinin büyük bir kısmını yüzü oluşturur. Çünkü yüz; göz, kaş, dudak, yanak gibi güzellik unsurlarını içerisinde barındırır. Sevgilinin yüzü, aydınlık ve parlaktır. Bu sebeple de klasik şiirde sevgili, "ay yüzlü" diye anılmıştır. "Divan edebiyatında bir güzellik kaynağı olan ay, parlaklığı, el değmemişliği, geceyi aydınlatması ve yüzündeki lekeler ile sevgiliye benzetilen olmaktadır" (Tolasa, 2001: 417).

Ay ışığı, nurludur. Sevgilinin yüzü de nurludur, ışıktır. Âşığının gönlünü aydınlatan sevgilinin ay yüzü, âşıkların seyretmeye doyamadığı bir unsurdur. Sevgili yüzünü âşığın pek göstermez. Âşık onun yüzünü görmek için her şeyini feda etmeye razıdır. Yüzde en büyük bölümü kaplayan uzuv ise yanaktır. Bu bakımdan sevgilinin yanağını görmek, ona erişmek de âşık için büyük bir meziyettir. Nitekim âşığın delicesine seven gönlüne yüzü ay gibi parlak olan sevgilinin yanağı, bahsettiğimiz nurlu hâliyle ferahlık verir; âşığın içinde bulunduğu karanlığı yok eder. Zaten insan yaratılış itibarıyla güzellikleri seyretmeye meyilli ve dolayısıyla ay gibi güzel yüzlüleri seyretmeye arzudur (Kayaalp, 1999: 161). Yanak, yuvarlak ve parlak oluşu nedeniyle bazen dolunaya da teşbih edilmiştir.

Beyitte gül ve bülbül mazmunu vardır. Aynı zamanda gül-bülbül hikayesine telmihte bulunulmuştur. Bu efsaneleşmiş hikaye gül sevgiliyi, bülbül de âşığı temsil eder. Hoş kokusuyla ve güzel görüntüsüyle bülbülün gönlünü çalan gül karşısında âşık bülbül, devamlı inler ve canını sevgilisinin ayakları altına serer. Hoş kokulu gülü görmek aynı zamanda bülbülün gönlüne ferahlık da verir.

Divan edebiyatında en çok bahsi geçen çiçek, güldür. Genellikle de sevgilinin yanağı ve yüzü için benzetilen unsur olarak karşımıza çıkar. "Tazeliği, kokusu, rengi ile çok müstesna bir çiçek olan gül, bulunduğu yere de güzellik katar" (Tolasa, 2001: 472). Beyitte âşık bülbüle, sevgilinin yanağı da güle mecâz-ı örfî yoluyla benzetilmiş; sevgilinin gül renkli, aydınlık ve hoş kokulu yanağının bülbül timsâli âşığa ferahlık verdiği ifade edilmiştir.

"Meh-rû" sevgilinin aydınlık yüzü; "bülbül" âşık; "gül-i hoş-bû" sevgilinin yanağı için açık istiare ve mecâz-ı örfî yoluyla kullanılmıştır. Gül ile bülbül hikayesine telmihte bulunulmuştur. İlk mısradaki "âşüfte tab', ârız-ı meh-rû" kelimeleri ikinci mısradaki "şûrîde bülbül, gül-i hoş-bû" kelimeleri ile karşılık bulmuş, leff ü neşr-i müretteb sanatı yapılmıştır.

۲

کور دکنده جوی اشکمی دلداری شاد اولور

زیرا نهاد پاکه اقرصو ویرر فرح

2. Gördükde cūy-ı eşkümi dil-dār şād olur

Zīrā nihād-ı pāke aqarşu virür feraḥ

Lugatçe

cūy	: (f.i.) nehir, akarsu, ırmak, (bkz: cū).
eşk	: (f.i.) gözyaşı, (bkz: sirişk).
dil-dār	: (f.b.s.) 1. birinin gönlünü almış, sevgili. 2. i. muz. Abdülbâki Dede'nin terkip ettiği 7 makamdan biri.
şād	: (f.s.) sevinçli, (bkz: memnûn, mesrûr).
nihād	: (f.i.) 1. tabîat, huy, yaradılış. 2. erkek adı.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Sevgili, gözyaşı akarsuyumu gördüğünde mutlu olur. Zira temiz, saf yaradılışa akarsu, ferahlık verir."

Şerh

Divan şiirinde sevgilinin zâlim ve gaddar olduğunu daha önce söylemiş ve uzunca açıklamıştık. Kısaca söylemek gerekirse klasik şiirde sevgili âşığa her an kahreder, kan içirir. Fakat bu da bir nevi âşığa ilgi gösterme biçimidir. Bunu bilen âşık da dert esiri olsa bile yine de yârin her türlü hâline şükreder. Zahmet çekmeden rahmete erişilemeyeceği gibi kahra sabretmeden lutfâ layık olunamaz. Yani âşığın aşkını kanıtlaması, çektiği eziyetlere katlanması ile gerçekleşir. Âşık aşk yolunun sıkıntılılarına sabrettiği ölçüde gerçek âşık olur. Âşık isyan etmez fakat gözlerinden akan yaşlara da engel olamaz. Zira "âşığın sûreti acı çekerek, gözyaşı dökerek ve kan içerek oluşur" (Kurnaz, 1996d: 307).

Divan edebiyatında âşıklar ya sevgilinin ezâ ve cefâlarından ya da onun hasretinden dolayı gözyaşı dökmektedirler. Âşık, ayrılık ve hasrete katiyen tahammül edemez. Hatta o kadar ki o, ayrılık derdini çekmektense sevgilinin tüm eziyetlerini çekmeye razıdır. Sevgilisinin rakiplerle gülüp eğlenmesi de onun için gözyaşı dökme sebebidir. Hele ki rakiplerin onunla alay etmesi, âşığı dert hastalığından öldürür. Beyitte de âşık, sevgilisi ile girdiği gönül macerası sonucu çeşitli belalara uğramış ve çektiği ıstıraplar neticesinde akıttığı gözyaşları, akarsu haline gelmiştir.

Şairin beyitte "gözyaşı akarsuyu" şeklinde ifade ettiği durum, gözyaşlarının durmadan akması sonucu oluşturduğu sudur. Âşığın durmadan akıttığı gözyaşları bir ırmak ve bu ırmağın geçiş güzergâhı da sevgilinin güzellik bahçesi olur. Yani gözyaşı, sevgilinin gelişip güzelleşmesini sağlayan en önemli mefhum olarak karşımıza çıkar. Umumiyetle divan şiirinde sevgili, âşığın hiç durmadan akarsu misâli akan gözyaşları karşısında gerek bahsettiğimiz bu sebepten gerekse verdiği eziyetten duyduğu haz ile mutludur. Fakat Birrî, sevgilinin mutlu olmasını farklı bir sebeple açıklamıştır. Akan suya bakmak, insanı rahatlatır; göze ve gönle ferahlık verir. Sevgilinin pak tabiatına da gözyaşı akarsuyu ferahlık vermiş, bu yüzden mutlu olmuştur.

Beyitte âşığın gözyaşı, akarsuya teşbih edilmiştir. Bu teşbih ile aynı zamanda mübalağa sanatı yapılmıştır. "Eşk" ve "şâd" kelimeleri ile tezat sanatına başvurulmuştur.

۳ حَبِّ مَفْرَحٍ اَوْلَدِي اَكْرَجَه رَخَكْدَه خَال
قَلْبِ حَزِيْنَه صَنْمَه هَمَان اَوْ وِيْرِر فَرْح

3. Habb-ı müferrih oldı egerçi ruhuñda hâl

Қалб-и ҳазине шанма һеман о вирӯр фераҳ

Lugatçe

habb	: (a.i.c. hubûb. c. c. hubûbât) 1. tane, tohum, çekirdek. 2. yutulacak yuvarlak ilâç, hap.
müferrih	: (a.s. ferah'dan) 1. ferahlık veren, iç açan, iç açıcı. 2. hek. ferahlık veren ilâç.
ruh	: (f.i.) 1. yanak, yüz çehre, (bkz: hadd, izâr, ruhsâr, ruhsâre). 2. anka kuşu. 3. bu kuşun adına verilen satranç taşlarından biri. 4. dizgin. 5. taç. (bkz: efsar, iklîl). 6. taraf, yön. (bkz: cânib). 7. hasırotu.
hâl	: (f.a.i.) vücutta husule gelen ben, nokta.
qalb-i hazîn	: tasalı gönül.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Her ne kadar (sevgilinin) yanağında(ki) ben, ferahlık veren tane/ilaç olsa da hemen tasalı gönle o, ferahlık verir sanma."

Şerh

Âşık, tutulduğu aşk derdinden dolayı sürekli hastadır. Onun gönlü gam ateşiyle doludur. Sabahlara dek uyumaz, durmadan âh ederek gönlündeki aşk ateşinin kıvılcımlarını göklere ulaştırır. O, yemeden içmeden kesilir. Beli dal harfi misâli bükülür, benzi sararır solar, zayıflar, bedeninde tâkât kalmaz. Derdinin

dermânı ise ancak sevgilidedir. Âşığı hasta olarak düşündüğümüzde sevgili karşımıza tabip olarak çıkar. Beyitte de sevgilinin yanağındaki benin dertli âşığa ferahlık veren bir tane, ilaç, hap olarak karşımıza çıktığını görmekteyiz. Fakat nasıl ki ilacı bir kez kullanmak hastaya derman olmayacaksa, sevgilinin benini de bir kez müşâhede etmek tasalı gönlü ferahlatmayacaktır. Âşığın tasalı gönlünün şifa bulması için sevgilisinin beni ile hemhâl olması hatta mis kokusunu içerisine çekmesi gerekmektedir. Beyitte ben, şekil bakımından taneye ve hap şeklindeki ilaca benzetilmiştir.

Divan edebiyatında umumiyetle yüzde hatta dudak kenarında ya da yanakta bulunan benler şekil bakımından dâne, karanfil, hap ve karabibere (Bayram, 2007: 5); koku bakımından miske, menekşeye, karanfile (Pala, 1989: 332); renk bakımından Hindû, zenci, Habeşliye benzetilir. Beyitte de âşığın tasalı gönlünün şifası olan bir tane, ilaç olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat tam anlamıyla şifa olabilmesi için âşığın bu taneden/ilacıdan devamlı faydalanması gerekmektedir.

"Ruh, hâl, habb, ferâh" kelimeleri tenâsüplüdür. Sevgilinin yanağındaki ben, şekil bakımından tâneye/ilaca teşbih edilmiştir. "Habb" kelimesi tevriyeli olarak kullanılmıştır. Aynı kökten türemiş olan "ferah" ve "müferrih" kelimeleri bir arada kullanılarak iştikak sanatı yapılmıştır. "Kalb-i hazîn" tamlaması ile kalp, kişileştirilmiştir.

٤

زلف معنبرکله رخ فرخاک شها

که او ویرر فرح دله که بو ویرر فرح

4. Zülf-i mu' anberüñle ruḡ-ı ferruḡñ şehā

Ki o virür feraḡ dile ki bu virür feraḡ

Lugatçe

zülf	: (f.i.) 1. yüzün iki yanından sarkan saç lülesi. 2. sevgilinin saçı.
mu' anber	: (a.s. anber'den) anberleşmiş, güzel kokan, güzel kokulu.

ferruḥ : (f.s.) 1. uğurlu, kutlu, (bkz: mübarek). 2.i. erkek adı.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Ey şah! Güzel kokan saçınla uğurlu yanağının her ikisi de gönle ferahlık verir."

Şerh

Âşık nezdinde sevgilisi, güzellik ülkesinin şâhidir. O, tüm güzellikleri bünyesinde toplamıştır. Beyitte şair "şehâ" ünlemi ile sevgilisine seslenmektedir. Gazelin başından beri âşığın gönlüne ferahlık veren sevgilinin güzellik unsurları sayılmaktadır. Yanak ve benin tasalı gönle ferahlık verici etkisine değinildikten sonra bu beyitte de sevgilinin güzel kokulu saçıyla uğurlu yanağının gönle ferahlık verdiği söz edilmektedir.

Sevgilinin yanağıyla ilgili açıklamaları bir önceki beyitin şerhinde yapmıştık. Sevgilinin saçına gelince, klasik şiirde âşığın gözüne ilk çarpan, kokusu, rengi ve şekliyle onu etkisi altına alan en önemli şey, tüm güzelliği kendisinde toplayan sevgilinin bu güzellik unsurlarının en başında yer alan saçlarıdır. "Divan edebiyatında saç, koku yönünden misk, anber, nâfe vb. gibi kokularla ele alınırken şekil olarak dağınık, uzun ve büklüm büklüm olması ile dikkat çeker" (Kurnaz, 1996d: 216-217). Anber kelimesinden türemiş olan mu' anber kelimesi de, hem rengi hem de kokusu bakımından sevgilinin saç için kullanılan unsurlardan biridir (Güfta, 2009: 1320). Beyitte de sevgilinin amberleşen, güzel kokan saçlarının âşığın gönlünü açtığından, ferahlattığından söz edilmektedir. Anber, Hint denizinde yaşayan bir ada balığının içinde bulunan uru dışarı atmasıyla oluşan yumuşak, yapışkan ve kara renkli güzel kokulu bir maddedir. Âşık sevgilinin saçını ne zaman anacak olsa her taraf anber kokusuyla dolar (Pala, 1989: 36).

"Ruh, ferruḥ, ferâh" kelimeleri ile cinas-ı nâkıs sanatı yapılmıştır. "Şehâ" ünlemi ile nidâ ve sevgili şâha benzetildiği için açık istiâre sanatına başvurulmuştur. "Virür" ve "ferah" kelimelerinin beytin ikinci mısraında tekrarlanmasıyla tekrar sanatı yapılmıştır.

۵

شاد اولسه برّی نوله کوزی طوتدی چشمکی

ارباب صیده جنبش آهو ويرر فرح

5. Şād olsa Birrî n'ola gözi tıtdı çeşmüni

Erbāb-1 şayda cünbüş-i āhū virür ferah

Lugatçe

çeşm	: (f.s.) sevinçli, (bkz: memnûn, mesrûr).
şayd	: (a.i.) 1. av. (bkz: şikâr). 2. avlama, avlanma.
cünbüş	: (f.i.) 1. eğlenti, zevk. 2. uta benzer madenî bir çalgı. 3. hareket, kıvılda. [doğrusu "cünbiş" dir].
āhū	: (f.i.c. āhuvân)1. ceylan, karaca. 2. mec. güzellerin gözü.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Birri sevinse ne olur? Gözü, (sevgilinin) gözünü tuttu. Av ehline ceylanın zevki/hareketi ferahlık verir."

Şerh

Şairin gözü burada avcı olarak karşımıza çıkmaktadır. Aslında divan şiirinde avcı olarak tasvir edilen genellikle sevgilidir, sevgilinin gözüdür. O, kaş yayına kirpik oklarını çekerek âşğın gönlünü hedef alır. Onu yaralayarak kendine âşık eder. Fakat bu beyitte avcı olan âşğın gözüdür. Avladığı ise sevgilisinin ahu gözleridir. Divan şiirinde sevgilinin gözünden çeşitli teşbih ve mazmunlar çerçevesinde çok sık bahsedilir. Çünkü göz, sevgiliye ait bütün özellikleri bünyesinde taşır. Göz, âşğın gönlünü cezbeden onu kendine bağlayan bir güzellik unsurudur. Mahmurluk, şehlâlık, öfke vb. onun sıfatlarındandır. Rengi de genellikle siyahtır. Sevgilinin ahu gözleri âşık üzerinde oldukça tesirlidir. O, gözlerinde manalı ve alımlı bakışlarıyla adeta âşğına devamlı imalarda bulunur. Âşık da kendisine hayran eden bu ceylan misâli gözleri avlamak için azmetmektedir. Nitekim sevgilinin bakışı, âşğa lütuf gibidir.

Güzel gözlü, güzel kokulu ve ürkek olduğu için sevgiliye benzetilen ahu, edebiyatımızda birçok teşbihlere neden olmuştur. Gözlerinin iri ve gayet siyah oluşu sevgilinin gözünü hatırlatır (Taş, 2013: 83). Beyitte şairin sevinmesinin nedeni olarak gözünün sevgilinin gözünü tutması, yakalaması verilmiştir. Buradan sevgilinin bir bakışını yakaladığı, sevgili ile göz göze geldiği, belki de sevgilinin gözü ile bir imada bulunduğu anlaşılabilir. Âşıkların en büyük isteği de zaten sevgilinin kendilerini fark etmesi, bir an dahi olsa bakışmalarıdır. Beyitte "gözünü tutmak" söz öbeğinin "beğenmek, güvenmek" deyim anlamı ile kullanıldığını da düşünebiliriz.

Beyitin ikinci mısrası ilk mısradaki anlam ilgisini kuvvetlendirmektedir. Av ehline ceylanın hareketi, sıçrayışı nasıl ferahlık veriyorsa âşıklara da sevgililerin hareketi, gözleriyle bakış atmaları ferahlık ve zevk verir. Bu bakımdan da şair bu beyitte âşıkları av ehli olarak göstermiş, sevgiliyi ise avlanmaya tâlip olunan ceylana benzetmiştir.

Birri, kendi mahlasını başka birisinden bahseder gibi kullanarak tecrid sanatına başvurmuştur. "N'ola" sorusu ile istifham sanatı yapılmıştır. Göz avcıya benzetilerek kişileştirilmiştir. İlk mısradaki "göz" ve "çeşm" kelimeleri ikinci mısradaki "erbâb-ı sayd" ve "cünbü-i âhû" olarak sırasıyla karşılık bulmuş, leff ü neşr-i müretteb sanatına başvurulmuştur. Sevgilinin gözleri ceylana teşbih edilmiştir.

2.2.11. GAZEL 11⁹⁰

Mef' ûlü / fâ' ilâtü / mefâ' îlü / fâ' ilün

۱ خط آور اولدی صفحه صفوت مأب رخ

الحق اولندی تحشیه ای دل کتاب رخ

۲ خال سیاهی کور حبشی بر کدا ایکن

شاه کزین ایتدی آنی انتساب رخ

⁹⁰ Erkul, age., s. 239.

۳ نور مبینہ ظلمت اولورمی حجاب هیچ

قابلمی کاکل سیه اولمق نقاب رخ

۴ بیلدم کورنجه روینی رنگین و خونفشان

اولمش نظاره مز سبب آب و تاب رخ

۵ سنک طلبله شیشه نناک اولمسون شکست

ای بری خلقه منت ایدوب دوکمه اب رخ

1. Haṭṭ-āver oldı şafha-i şafvet-me'āb-ı ruḥ

El-ḥaḫḫ olındı taḥşiye ey dil kitāb-ı ruḥ

2. Hāl-i siyāhı gör Hābeşī bir gedā iken

Şāh-ı güzīn itdi anı intisāb-ı ruḥ

3. Nūr-ı mübīne zūlmet olur mı ḥicāb ḥiç

Ḳābil mi kākül-i siyeh olmaḫ niḳāb-ı ruḥ

4. Bildüm görünce rüyını rengin u ḥün-feşān

Olmış nazāremüz sebeb-i āb u t̄ab-ı ruḥ

5. Senüñ taleble şīşe-i neng olmasun şikest

Ey Birri ḥalka minnet idüp dökme āb-ı ruḥ

۱ خط آور اولدی صفحه صفوت مأب رخ

الحق اولندی تحشیه ای دل کتاب رخ

1. Ḥaṭṭ-āver oldı şafḥa-i şafvet-me 'āb-ı ruḥ

El-ḥaḫḫ olındı taḥşıye ey dil kitāb-ı ruḥ

Lugatçe

ḥaṭṭ : (a.i.c. hutût) ; 1. çizgi. 2. satır. 3. yol. 4. yazı. 5. pâdişâh yazısı, ferman, buyruk. 6. sıra, saf. 7. gemiler için hareket istikameti olarak belirtilen taraf. 8. geo. yalnız uzunluğu olan buut, boyut. 9. gençlerde yeni terleyen bıyık veya sakal, 10. parmağın on ikide biri olan bir ölçü.

-āver : (f.s.) getiren, taşıyan.

ḥaṭṭ-āver : (a.s.) sakalı yeni yeni çıkmaya başlamış [genç].

şafḥa : (a.i.c. safahât) 1. bir şeyin düz yüzü. 2. bir cismin görünen tarafları. 3. yazılmış veya yazılabilir sahife. 4. ince, yassı ve geniş cisim, levha; yufka. 5. bir hâdisede bir biri ardınca görülen hallerin her biri.

şafvet : (a.i.) 1. saflık, hâlislik, temizlik, paklık, arılık.

2. erkek adı.

me'âb	: (a.i. iyâb'dan) 1. geri dönülecek yer. 2. sığımlacak yer.
ruh	: (f.i.) 1. yanak, yüz çehre, (bkz: hadd, izâr, ruhsâr, ruhsâre). 2. anka kuşu. 3. bu kuşun adına verilen satranç taşlarından biri. 4. dizgin. 5. taç. (bkz: efser, iklîl). 6. taraf, yön. (bkz: cânib). 7. hasırotu.
el-ḥaḳḳ	: (a.zf.) hakikaten, doğrusu, doğrusu ya.
taḥşıye	: (a.i. haşy'den) haşiye yazma, yazılma, (bkz: der-kenâr).

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Yanağın saf, temiz sayfası yazılı/ayva tüylü oldu. Ey gönül! Yanak kitabı(na) gerçekten haşiye yazıldı."

Şerh

Divan şiirinde sevgilinin yanağı, gözü, kaş, ağzı, burnu, dişleri, ayva tüyleri gibi birçok cevheri içerisinde bulunduran yüz, genellikle parlaklığı ve beyazlığı ile ele alınır. Beyitlerde cemal olarak ele alınan yüz, güzelliğin meydana çıktığı yer ve ilahi güzelliğin bir yansımasıdır (Tolasa, 2001: 207). O aynı zamanda kitap, levha ve mushaftır (Kurnaz, 1996d: 236). Yüzün en büyük kısmını kaplaması sebebiyle sık sık bahsedilen yanak, beyitte üstüne yazı yazılan saf, temiz bir sayfa olarak düşünülmüştür.

Âşığın sevgilisi de on beş on altı yaşlarında körpe ve daha henüz ayva tüyleri yeni bitmeye başlayan genç bir güzeldir. Bu halde tertemiz yanak sayfasının üzerindeki yazılar, sevgilinin ayva tüyleridir. "Hatt" kelimesi, beyitte olduğu gibi yazı, karalama anlamında kullanıldığında "hatt" kelimesi kastedilerek tevriye ve ihâm-ı tenasüp sanatlarını meydana getirir (Pala, 1989: 217). Divan şiirinde sevgilinin yanağı bir sayfa olarak düşünüldüğünde, bu yanağın üzerindeki ayva tüyleri de yazıya teşbih edilir. Bu benzetmede "hatt" kelimesinin yazı anlamına gelmesi önemli rol oynar (Şamil, 2012: 393; Çavuşoğlu, 2001: 162).

Klasik şiirde yüz-sayfa benzetmesine çok sık başvurularının nedeni, yüzün beyaz ve düzgün oluşu sebebiyle üzerine yazı yazılacak bir unsur olarak düşünülmesidir. Bu nedenle de sevgilinin iki yanağı bir defter veya kitap sayfası olarak nitelendirilir (Sefercioğlu, 1990b: 27). Sevgilinin ayva tüyleri de bu kitaba yazılan haşiyeler gibidir. Ayva tüylerinin haşiyeye teşbih edilmesinin üç nedeni olabilir. İlk olarak haşiye bir kitabın/konunun izahının yapıldığı bölümdür. Yani yanak sayfasına yazılıp çizilenler haşiye hükmünde olan ayva tüyleri ile tamam olmaktadır. İkinci neden, haşiyenin yazıldığı yer ile ilgilidir. Haşiye, sahife kenarına veya altına yazılan açıklamalardır. Sevgilinin ayva tüyleri de yüzün iki yanında yani yanaklarda (kenarda) ya da dudak çevresinde (altta) baş gösterir. Son olarak ise eskiden yeni eser yazmak yerine bazen eserler, haşiye ve der-kenarlar ile zenginleştirilmiştir. Dolayısıyla ayva tüyleri de yanak sayfasına yazılan haşiyeler olarak düşünüldüğünde sevgilinin güzellik kitabı bu şekilde zenginleştirilmiş olmaktadır.

"Hatt, safha, ruh, tahşiye, kitab-ı ruh" kelime ve söz öbekleri tenâsüplüdür. Yanak yazı yazılacak temiz sayfaya, kitaba; ayva tüyleri yazıya teşbih edilmiştir. "Ey dil" ünlem öbeği ile nidâ ve aks-i müfred sanatı yapılmıştır. "Hatt" kelimesi tevriyeli olarak kullanılmıştır. İlk mısradaki "hatt" ve "safha-i safvet-me'âb-ı ruh" kelimeleri, ikinci mısradaki sırasıyla "tahşiye" ve "kitâb-ı ruh" ifadeleriyle karşılık bulmuş; leff ü neşr-i müretteb sanatına başvurulmuştur.

۲ خال سیاھی کور حبشی بر کدا ایکن

شاه کزین ایتدی آنی انتساب رخ

2. Hâl-i siyâhı gör Hâbeşî bir gedâ iken

Şâh-ı güzîn itdi anı intisâb -ı ruh

Lugatçe

hâl : (f.a.i.) vücutta husule gelen ben, nokta.

Hâbeşî : (a.s. ve i.) Habeşistan halkından olan kimse.

gedā	: (f.s.c. gedâyân) dilenci, yoksul. (bkz. sâil).
güzīn	: (f.s.) 1. seçen, seçilmiş, seçkin, beğenilmiş. 2. kadın adı.
intisāb	: (a.i. nisbet'den) 1. bir kimseye mensûb olma. 2. bir yere bağlanma, kapılanma. 3. birinin adamı olma.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Siyah beni, Habeşî bir dilenci iken gör (ki); seçkin şâh, onu yanağa mensup kıldı."

Şerh

Ben, insan vücudunda meydana gelen siyah bir noktadır. Divan edebiyatında ben, güzellik sayfasına zülûf kaleminden damlamış bir noktadır, gönül kuşuna kurulmuş bir tuzağın danesidir, bir fülûldür, uddur, Hindu'dur, Habeş'tir, Harut'tur, putperesttir, anberdir, misktir, yanak deneni mushafa yazılmış bir ayettir vs. birçok anlama gelebilir (Pala, 1989: 195). Beyitte de sevgilinin akılları baştan alan siyah beni, renk bakımından Habeşli bir dilenciye/köleye benzetilmiştir. "Afrika'nın doğusunda bulunan bu ülkenin halkının siyah derili olmasından dolayı Habeş, sevgilinin kara renkli benini simgelemektedir" (Karaca, 2008: 359). Benin Habeşli köleye benzetilmesinin tek nedeni rengi değildir. Eskiden Habeşistan köle tacirlerinin başlıca köle kaynaklarından birisi olmuş,⁹¹ bu yüzden Habeş kelimesi divan şiirinde hem Habeşistan ülkesini, halkını hem de esir ve köle anlamını ifade etmektedir. Ama akla yaygın olarak gelen benzetme yönü rengidir. "Hind, Habeş, Zengibar siyah ırk ve beyazın (Rum) zıddı olan siyah renk anlamında edebiyatımızda yaygın olarak kullanılmıştır" (Karaköse, 2012: 180).

Divan şiirinde şâh denilince akla sevgili gelir. Çünkü âşığın nezdinde dünyada sevgilisinden daha güzel hiçbir varlık yoktur. O, bütün güzellik unsurlarını bünyesinde toplamış ve bu şekilde âşıkların gönlünü cezbetmektedir. Seçkin ve âşıklar tarafından beğenilen güzellik sultanı, hareketlerini de istediği şekilde tayin etmektedir.

⁹¹ <http://www.edebiyatvesanatakademisi.com/edebiyat-terimleri-mazmunlar/habes-habesi-kole-42839.aspx>

Yanak, sevgilinin en parlak, aydınlık, nurlu uzvudur. Hatta o kadar ki ışıltısı ve saflığı ile güneşi ve ayı dahi kıskandırır, onları gölgede bırakır. Ben ise umumiyetle Habeşli siyâhî köleye teşbih edilir. Beyitte benin de güzellik şâhı tarafından yanağa mensup kılındığı görmekteyiz. Her şey zıddıyla kâimdir, esasınca bembeyaz yanağın üzerinde simsiyah ben daha da dikkat çekecek ve güzellik sultanının güzellik katsayısını artıracaktır.

Sevgilinin siyah beni Habeşli bir köleye teşbih edilmiştir. Şâh-ı güzîn ile sevgili kast edilmiş, açık istiâre sanatına başvurulmuştur. Beyaz yanak ile siyah ben tezat sanatını oluşturmuştur.

۳

نور مبینہ ظلمت اولور می حجاب هیچ

قابلمی کاکل سیہ اولمق نقاب رخ

3. Nūr-ı mübîne z̤ulmet olur mı hiçâb hiç

Ḳâbil mi kâkül-i siyeh olmak niḳâb-ı ruḥ

Lugatçe

nūr-ı mübîn	: 1. mübin olan nur, âşikâr ve açıklayıcı olan ve hak ile bâtlı ayıran nur. 2. Hz. Muhammed'in rûhâniyeti.
z̤ulmet	: (a.i.c. zulümât, zulemât, zulmât) karanlık, (bkz: deycûr).
hiçâb	: (a.i.c. hücüb) 1. utanma, sıkılma. 2. perde, (bkz: hâil).
ḳâbil	: ("ka" uzun okunur, a.s. kabûl'den) 1. kabul eden, kabul edici. 2. olan, olabilir. (bkz: mümkün).
niḳâb	: ("ka" uzun okunur, a.i.) 1. peçe, yüz örtüsü, (bkz: bürka', lesme). 2. perde, örtü. (bkz: hicâb).

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Karanlık, hak ile bâtlı ayıran nura hiç perde olur mu? Siyah kâkülün yanağın perdesi olması mümkün mü?"

Şerh

Hak, Allah'ın kitabında emir ve tasvip buyurduğu, ölçüsünü, boyutlarını ve sınırlarını yine bizzat vahiyle çizdiği, devamında cenneti vaad ettiği esenlik ve insanlık yoludur. Bâtil ise, Allah'ın kitabında uyardığı ve nehy ettiği aykırı ve tutarsız yolların tamamıdır. Bu iki zıt durum nasıl ki karanlık ile gölgelenemeyecek, perdelenemeyecekse sevgilinin yüzüne ve yanaklarına doğru düşen siyah kâkülünün de yanağını örtmesi mümkün değildir. Hak ile bâtil karanlıkta dahi olsa yan yana koyulduğunda, iki zıt renk olan siyah ile beyaz gibi âşikâr bir görüntü sergileyeceklerdir. Tıpkı bunun gibi siyah olan kâkül her ne kadar beyaz yanağın üzerine doğru uzansa da yanağın görünmesini engelleyemeyecek, beyaz yanak siyah kâkülün arasından görünmeye devam edecektir.

Tasavvufî olarak beyiti ele almaya çalışalım. Tasavvuf inancında eşyayı, varlığı ile kuşatmış olan Allah'ı bilmek gerekir. Kişi hak ile bâtili ayırt edebilmeli, sebeplerin ardındaki gerçeği kavramaya ve ona ulaşmaya çalışmalıdır. Hak ile bâtili ayırma kabiliyetine ulaşanlar için artık karanlık, hiçbir engel teşkil etmez. Kişi, eşyanın hakikatini gördüğünde aradaki tüm perdeler ortadan kalkar ve vuslat gerçekleşir.

"Nur" ve "zulmet"; "siyeh" ve aydınlığı ile tasvir edilen "rûh" kelimeleri ile tezat sanatı yapılmıştır. İlk mısradaki "nur-i mübin, zulmet, hicab" kelimeleri; ikinci mısrada "ruh, kâkül-i siyeh, nikâb" kelimeleri ile karşılık bulmuştur. Bu karşılıklar sıralı olarak değil, karışık olarak verildiği için leff ü neşr-i müşevveş sanatına başvurulmuştur. "Mı, mi" soru edatları kullanılarak istifham sanatı yapılmıştır. "Hiç" kelimesi, ikinci mısranın başında da kullanılabildiği için sihr-i helal sanatına yer verilmiştir.

٤ بیلدم کورنجه روینې رنگین و خونفشان

اولمش نظاره مز سبب آب و تاب رخ

4. Bildüm görünce rüyını rengin u hün-feşân

Olmış nazâremüz sebab-i âb u tâb-ı ruh

Lugatçe

rūy	: (f.i.) yüz, çehre.
rengîn	: (f.s.) 1. renkli, parlak renkli; boyalı, (bkz: mülevven). 2. güzel, lâtif, hoş. 3. süslü. 4. i. kadın adı.
hūy	: (f.i.) tabiat, mizaç, ahlâk; âdet.
-feşân	: (f.s.) saçan, saçıcı, serpen.
âb u tâb	: 1. güzellik, parlaklık, tazelik. 2. tarz, âdet, yol. 3. Ağustos ayı.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Renkli ve kan saçan yüzünü görünce bildim (ki) bakışımız yanağın güzelliğinin sebebi olmuş."

Şerh

Klasik edebiyatta adından ve niteliklerinden en çok söz edilen kişi, sevgilidir. Beyitte de sevgilinin yüzünün ve yanaklarının tasviri söz konusudur. Nitekim umumi olarak yüz, özelde ise yanak, güzellik unsurlarının sultanı olarak addedilir. Sevgilinin yanakları renkli ve kan saçmaktadır, yani kıpkırmızıdır. Zaten yanağın al renkli olması makbuldür. Bu hem sağlıklı olmanın hem de güzelliğin göstergesidir. Sevgili işte bu kıpkırmızı yanakların meftunudur. Sevgilinin renkli yanaklarını gören âşığın kalbi aşk ateşiyle yanıp yakılmaktadır. Bu sebeple gönlünde yanık yaraları meydana gelmiştir. Sevgilinin yüzünün kan saçması, âşığın gönlünü yaralaması anlamında düşünülebileceği gibi renk bakımından kan renkli olduğu da düşünülebilir.

Divan şiirinde sevgilinin yanağı kırmızılığı, parlaklığı, beyazlığı, yuvarlak oluşu ve ayva tüyleri ile şairlerin dikkatini çeken bir güzellik unsuru olmuştur. Ve bu vesileyle çeşitli teşbihlere konu olmuştur. Beyitte renkli yanaklı bir sevgili tasviri vardır. "Rengîn" ifadesi ile genellikle sevgilinin yanağının kırmızılığı işaret edilmiştir. Sevgilinin kırmızı yanağı divan şiirinde umumiyetle güle teşbih edilmekle birlikte, renginden dolayı kırmızı laleye de benzetilir (Kartal, 1998: 68). Bunun yanı sıra sevgilinin çıra gibi yanan kırmızı renkli yüzü, kimi zaman parlaklığıyla güneşi bile gölgede bırakır. En parlak güneş olan kuşluk (duhâ) güneşi bile bu güzelliğin yanında sönük kalır (Onan, 1991: 36). Sevgilinin yüzünün göz alıcı bir renge sahip

olmasının sebebi olarak da âşîğın bakışı verilmiştir. Yanağın renginin gül gibi al olduğunu belirtmiştik. Bu renk, aynı zamanda utanma rengidir. Yani sevgili, haya sahibi olması ve utanması dolayısıyla kırmızı bir yüze, yanaklara sahiptir. Beyitte de sevgilinin utanmasının ve yüzünün kızarmasının sebebi olarak âşîğın onun yanaklarına bakması verilmiştir.

"Rûy, ruh, rengîn, hûn-feşân" kelimeleri tenâsüplüdür. Yanağın kırmızılığı kan saçma özelliği ile mübalağalı bir şekilde ifade edilmiştir. Beyitin özellikle ilk mısraında "n" ünsüzünün tekrarlanması ile bir ahenk oluşturulmuş, aliterasyon sanatı yapılmıştır.

ه سنك طالبله شيشة نناك اولمسون شكست

ای بری خلقه منت ایدوب دوکمه اب رخ

5. Senüñ taleble şîşe-i neng olmasun şikest

Ey Birrî halka minnet idüp dökme âb-ı ruh

Lugatçe

neng : (f.i.) 1. ayıp, utanma. 2. şöhret, ün.

şikest : (f.s.) 1. kırılmış, kırık. 2. i. kırma, kırılma.
3. i. yenilme, (bkz. mağlubiyyet).

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Ey Birrî! Senin arzular(ın)la ar şîşen kırılmasın. Halka minnet edip yüz suyu dökme."

Şerh

Beyitin tasavvufî manası ağır basmaktadır. Tasavvuf ehli, dünya işleri için halka minnet etmeyi hor görmüşlerdir. Onlar ne isterlerse Hakk'tan istemişlerdir. Ellerinden geleni yaptıktan sonra da kaderlerine razı olup tevekkül etmeyi tercih etmişlerdir. Sürekli makam mevki sahibi kişilerle hemhâl olup onlardan isteklerde bulunan kişileri de ar şîşeleri kırılmış olarak görmüşlerdir. Bu yüzdendir ki Birrî,

kendi mahlası ile kendi nefesine seslenerek bu hataya düşmeme konusunda uyarıda bulunmaktadır.

Tasavvuf ehlinin gözü, dünyanın safâsında, mevki makamında değildir. Onlar, bu dünyaya niçin geldiklerini asla unutmamış ve durmadan bunu fikretmişlerdir. Zaten durum böyle olunca, dünyevî beklenti içinde olmayınca halka minnet edilmez. Mevlevî olan Birrî de dünya zenginliklerine gönlünü kapamış, fakirlikle kıvanç duymuştur. Tasavvufta fakr: "Salikin hiçbir şeye mâlik ve sahip olmadığına şuûrunda olması, her şeyin gerçek sahibinin Allah olduğunu idrak etmesi anlamlarına gelir. İnsan, Allah'ın kulu olduğundan insan da, ona nisbet edilen diğer şeyler de hakîkatte onun mevlâsı olan Allah'ındır. Sâlikin kendisini daima Allah'a muhtaç bilmesi, Allah'ın hiçbir şeye ihtiyacı olmadığını kavramasıdır" (Uludağ, 2012: 184). O halde sadece Allah'a muhtaç olduğunu bilen fakr ehli, fani dünyanın fani zenginliklerine sahip olan kişilere yüz suyu dökmez, onlara minnet etmez. Böylelikle de ar şişesini kırılmaktan muhafaza etmiş olur. Bu dünyada fakirlik makamına erişen kişi, sûreten fakirdir, halk nezdinde itibarı yoktur. Zaten böyle kişiler, halktan rağbet görmek de istemez. Ama iç dünyalarındaki kulluklarıyla aslında âlemin asıl zenginleri bu kişilerdir.

"Ey Birrî" ünlem grubu ile nidâ, aks-i müfred ve tecrid sanatına başvurulmuştur. "Ar" kavramı, şişeye teşbih edilerek somutlaştırılmıştır.

2.2.12. GAZEL 12⁹²

Mef' ûlü / fâ' ilâtü / mefâ' îlü / fâ' ilün

- ١   ملك درونه صالدي نگاهك سپاه شوخ
                            غارتكر دل اولدي او چشم سپاه شوخ
- ٢   ایتمه دریغ مرهم وصالك كه كوكلمی
                            هب شرحه شرحه ایلدی تیغ نگاه شوخ

⁹² Erkul, age., s. 239-240.

۳

میدانه سوردې رخس اثر نعل اسبني
رشك مه نو ايلدی اول كج كلاه شوخ

۴

طوتدي كوزم او ماهی كه عشقی ايله بو شب
صالدى كمند كردن كردونه آه شوخ

۵

چشم غبار خطّ رخی روشن ایلدی
بري جلاى دیده او كرد سیاه شوخ

1.

Mülk-i derüne şaldı nigāhuñ sipāh-ı şūḥ
Ġaret-ger-i dil oldı o çeşm-i siyāh-ı şūḥ

2.

İtme dirîğ-ı merhem-i vaşluñ ki gönlümi
Hep şerḥa şerḥa eyledi tiğ-i nigāh-ı şūḥ

3.

Meydāne sürdi raḥş eşer-i n' al-i esbini
Reşk-i meh-i nev eyledi ol kec-külāh-ı şūḥ

4.

Ṭutdı gözüm o mähı ki ' aşkı ile bu şeb
Şaldı kemend-i gerden-i gerdūna āh-ı şūḥ

5. Çeşmüm ğubār-ı haṭṭ-ı ruḥı rüşen eyledi

Birri cilā-yı dīde o gerd-i siyāh-ı şūḥ

١ ملك درونه صالدي نگاهك سپاه شوخ

غار تکر دل اولدي او چشم سپاه شوخ

1. Mülk-i derüne şaldı nigāhuñ sipāh-ı şūḥ

Ġaret-ger-i dil oldı o çeşm-i siyāh-ı şūḥ

Lugatçe

mülk	: (a.i.c. emlâk) 1. ev, dükkân, arazî gibi taşınmaz ve gelir getiren mal. (bkz: gayr-i menkûl). 2. bir devletin ülkesi. 3. vakıf olmayıp -doğrudan doğruya- birinin malı olan [toprak veya akar, yapı], (bkz: milk). 4. Kur'ân'ın 67 nci sûresi olup Mekke'de nazil olmuştur; 30 âyetten oluşan bu sûre, yerleri, gökleri, insanları ve onların yediklerini içtiklerini ve Cenâb-ı Hak tarafından yoktan var edildiklerini bildirir.
derün	: (f.i.) 1. iç, içeri, dâhil. 2. gönül, kalb, yürek, (bkz: derûne).
nigāh	: (f.i.) 1. bakış, bakma. 2. göz. (bkz: ayn, çeşm).
sipāh	: (f.i.c. sipāhân) 1. asker, (bkz: ceyš, leşker, sipeh). 2. ordu. (bkz. cünd).
şūḥ	: (f.s.) 1. hareketlerinde serbest. 2. neşeli, şen ve oynak [kadın]. 3. açık saçık, hayasız [kadın].
ġaret-ger	: (a.f.b.i. c. ġaret-gerân) yağmacı, çapulcu.
çeşm-i siyāh	: kara göz.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Neşeli, şen asker (güzel); kalp ülkesine bakışını gönderdi. O siyah gözlü şen güzel, gönlün yağmacısı oldu."

Şerh

Beyitte şûh güzel, askere benzetilmiştir. Bu benzetme ilgisinde, sevgilinin âşığının gönlüne bakış okunu atmasının etkili olduğunu düşünüyoruz. İlkel bir silah olan ok, ateşli silahların keşfinden önce çokça kullanılmış bir alettir. Klasik şiir geleneğinde sevgilinin gamzesi ve kirpiği ok, kaşları yaydır. Ayrıca ok, hedefi yakalamak için de atılır. Elde edilmek istenen şey, okla avlanabilir. Sevgili de her ne kadar âşığına yüz vermiyor gibi görünse de aslında âşığının gönlünü avlayıp avcunun içine alarak onunla oynamak ister.

Âşığın hayatı boyunca istediği tek şey, sevgiliyle göz göze gelebilmek, onunla bakışabilmektir. Ancak sevgili, adeta her türlü savaş aletiyle donanmış bir düşman askeri gibidir; yanına yaklaşmak çok zordur. O, âşığa daima eziyet eden ve bitmez tükenmez acılar veren merhamet yoksunu bir varlıktır. Allah'ın yarattığı bir canlıya bu denli cefâ göstermesine rağmen, hiçbir zaman ona yâr olmaz. Yâr olmadığı gibi onun âşıktan beklediği, hep âşığın ağlaması ve inlemesidir (Pala, 1989: 437-438). O, âşığı bakışlarıyla etkisi altına alır; gecelerce uyumamasına ve dert çekme konusunda arsızlaşmasına neden olur (Tolasa, 2001: 193).

Düşman askeri gibi olan sevgili, âşığına ya bakış okuyla ya da cefâ kılıcıyla yani kaşlarıyla zulmeder. Her an acı çeken âşık ise halinden memnundur, onun asıl istediği de budur. Çünkü sevgilinin eziyetinin azalması, sevgilinin tegâfülü, ondan yüz çevirmesi veya unutulması anlamına gelir ki bu durum âşık için tam bir felakettir. Âşık, ölümünün dahi sevgilisinin elinden olmasını ister. Zira ancak bu şekilde sevgiliye kavuşabilecektir.

Bir yer yağmalanırken her taraf talan edilir, etrafta ne var ne yoksa saçılıp dökülür, çevreye maksimum derecede zarar verilir. İşte düşman askeri gibi gönlü yağmalayan sevgili de adeta kan dökücüdür; o, oku yayına koymuş ve âşığının gönlünü kendine hedef tahtası olarak seçmiştir. Klasik şiirde sevgilinin bakışı çok etkili bir silahtır. Hatta onun bir bakışı, bin kişilik bir âşık ordusunu talan etmeye yetebilir.

Beyitin ilk mısrasında sevgili (güzel), askere benzetilmiş, sadece kendisine benzetilen unsur söylendiği için açık istiare sanatına başvurulmuştur. İlk mısradaki askere benzetilen sevgili hakkında ikinci mısradaki yağmacı olduğunu da öğreniyoruz.

۲ ایتمه درینغ مرهم وصلک که کوکلمی
هه شره شره ایلدی تیغ نگاه شوخ

2. İtme dirîğ-ı merhem-i vaşluñ ki gönülümü
Hep şerha şerha eyledi tiğ-i nigâh-ı şuh

Lugatçe

dirîğ	: (f.i.) 1. esirgeme. 2. e. eyvah, ah, aman, yazık. 3. men'etme, önleme.
vaşl	: (a.i.) 1. [bir şeyi başka bir şeye] ulaştırma, birleştirme; ulaşma, birleşme. 2. kavuşma, (bkz: vuslat). 3. gr. ulama, fr. liaison. 4. g. s. sayfaları yapışan yazılı bir kitabı ayırma san'atı.
şerha	: (a.i.) dilim, kesilmiş, dilinmiş şey, parça.
tiğ	: (f.i.) kılıç, (bkz: husâm, seyf).
nigâh	: (f.i.) 1. bakış, bakma. 2. göz. (bkz: ayn, çeşm).

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Şuh güzelin bakışının kılıcı, gönülümü hep parça parça ettiği(nden) kavuşma merhemini (ilacını) esirgeme."

Şerh

İlk beyitte bir asker gibi gönlü yağmalayan güzel, bakışının kılıcıyla âşığının gönlünü paramparça etmiştir. Daha önce de çok kez söylediğimiz gibi âşık bu cevri ü cefâlardan hoşnuttur; o, sevgiliden gelen her türlü eziyete sabreder. Çünkü o, sevgilinin kahrına da lutfuna da razıdır; o sevgiliden gelen her şeyi, başım gözüm üstüne der, kabul eder. Aşk okuyla ve bakış kılıcıyla yaralanmış gönlün tek bir ilacı

vardır: Sevgili. Bir türküde dahi "Derdimin dermânı yâr imiş meğer." denmektedir. Âşık için çektiği bütün bu çileler, sevgilisine giden yolda birer basamaktır. Sevgilinin çektiği acılara tahammül ettikçe vuslat merhemine adım adım yaklaşmaktadır.

Beyitte de âşık, parça parça olmuş gönlünden şikayetçi değildir. Sevgilisinden kavuşma ilacını kendisinden esirgememesini dilemektedir. Çünkü derdine derman olacak tek şey budur. Âşık, sevgilisine kavuştuğu zaman çektiği bütün acılar anlam kazanacaktır. Cânân ile vuslata erme düşüncesi, âşığın canına can katar. Hatta âşığın bin canı olsa hepsini teker teker sevgili için feda etmeye râzıdır.

Beyiti bir de tasavvufî gelenek çerçevesinde değerlendirmeye çalışalım. Tasavvufta kılıç, umulmadık anda, tahmin edilmeyen yerden gelen musibetler için kullanılır.⁹³ Sûfiler, gönüllerine gelen bu musibetlerle sınanmakta, musibetin Allah'tan geldiğine inanıp sabrettikleri takdirde de mertebe kazanmaktadırlar. Aynı zamanda "bakış", "tecelli"dir. Bu bağlamda düşündüğümüzde bakış kılıcına sahip güzel, güzelliği şüphesiz ki kusursuz olan Allah'tır. O, sevdiği kulunun gönlündeki imanı yoklamak için birtakım olumsuz durumlarla kulunu imtihan eder. İmtihanı geçen kulunun gönlünde de Allah, tecelli eder. O, mutlak varlık olduğu için tecellisi celâlî de olsa cemâlî de olsa hoş karşılanır. Çünkü zaten bütün gönüller, ona hayrandır. Gönüllerin yanık, hasta, kırık olmasının da sebebi, Sevgili'den ayrı düşmüş olmalarıdır. Gönlü ilâhî aşk ateşiyle paramparça olmuş kulların istediği tek şey, vuslattır.

Beyite bir de şu vecihle bakalım. "Bakış kılıcına sahip güzel"den kasıt, mürşit de olabilir. Zira şeyhlerin ve ermişlerin müritlerine nazarı, onların ruhlarına tesir eder ve yeni bir şekil verir. Gönüllerini feyzle doldurup olgunlaştırır (Uludağ, 2012: 272). Şeyh, bazen de müridini birtakım sıkıntılarla sınar, çile çekmesini sağlar. Fakat onun asıl istediği dervişinin gönlünde hakîkî imanın neşv ü nemâ bulmasıdır. Gönülde hakîkî iman oluşuncaya kadar derviş, çok acılar çekmiştir. Bu acılar, mürşidin irfan pınarlarını açmasıyla lezzete dönüşür. Hakk yolu, iniş ve çıkışlarla dolu, dikenli ve çetrefilli bir yoldur. Bu yola giren âşık, tüm zorluklara sabredebilme kabiliyetine mâlik olmalıdır. Âşığın gönlü muhabbet kılıcının darbeleriyle paramparça olmuş, yırtılmıştır. İşte bu mertebeye erişen derviş, mahabbet denizine gark olmuştur ve

⁹³ Cebecioğlu, adı geçen e-kaynak, s. 34. (26.11.2016)

mürşidinin rehberliğinde, gönlünde biriktirdiği inci tanelerini saçarak vuslata ermeyi arzular.

Beyitte bakış, kılıca benzetilerek "teşbih-i beliğ" sanatı yapılmıştır. "Kavuşma, erişme" anlamlarına gelen "vuslat" sözcüğü, "merhem" sözcüğüyle somutlaştırılmıştır. Tasavvufi bağlamda düşündüğümüzde şüh güzel, Allah'tır. Burada da açık istiare sanatına başvurulmuştur.

۳ میدانه سوردی رخس اثر نعل اسبني
رشك مه نو ایلدی اول كج كلاه شوخ

3. Meydāne sūrdi raḥş eṣer-i na^l-i esbini

Reşk-i meh-i nev eyledi ol kec-külāh-ı şūḥ

Lugatçe

raḥş	: (f.s.) gösterişli, yürük ve güzel [at].
esb	: (f.i.) at, beygir, (bkz: feres).
reşk	: (f.i.) 1. kıskanma, hased günü. 2. s. kıskanılmış.
meh-i nev	: 1) yeni Ay. (bkz: hilâl); 2) kadın adı. 3. tas. seyrü sülük yoluna giren müptedî, çile doldurmaya yeni başlamış derviş.
kec-külāh	: (f.b.s.) 1. külahını eğri giyen, eğri külāhlı. 2. mec. külhanbeyi; serseri.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Gösterişli, hızlı koşan at (sahibi), atının nalının eserini (atını) meydana sürerek gösterdi. O şuh güzelin eğri külahlısı, yeni ayı kıskandırdı. "

Şerh

Önceki beyitlerin şerhinde de ifade edildiği gibi bu gazelde sevgili, bakış kılıcıyla kuşanmış bir vaziyette gösterişli ve hızlı koşan bir atın üzerinde karşımıza çıkmaktadır. Atların nalı genellikle çelikten yapıldığı için atlar yürürken nal, ses çıkarır. Hele ki at sahibi atını hızlıca koşturuyorsa o zaman heybetli bir ses peyda

olur. Ele aldığımız beyitte de sevgilinin hızlı koşan gösterişli atı, koşma esnasında nalından ses çıkarmaktadır. Sevgili, güzellik atı ile cihanın yüğrügü olmuştur. Sevgilinin bakışları ise kılıç gibidir, âşığının gönlünü paramparça eder.

Divan şiirinde göz için yapılan benzetme ve mecazların arasında Doğan Kaya "şûh-ı kec-külâh" sözünü de zikretmiştir.⁹⁴ Genellikle konuşmayan, duygularını, cevr ü cefâsını bakışlarıyla anlatan sevgili, gözlerini anlamlı anlamlı süzerek bakar. Bakışları kılıcını çekmiş, kan dökmeye hazırdır. Ve bu "şûh-ı kec-külâh" âşığın kalbinde tedâvisi neredeyse imkansız yaralar açar.

Yeni ay, renk, ışık ve parlaklık yönüyle göz alıcıdır. Burada kec-külâh sözüyle sevgilinin yay gibi eğri kaşı da kast edilmiş olabilir. Zira kaş, hilâle benzer (Tarlan, 2011: 421). Hilâl de tıpkı sevgilinin kaşı gibi ince ve kavislidir. Fakat sevgilinin kaşı şekil ve parlaklık bakımından yeni aydan, hilâlden bile üstündür. Bu yüzden yeni ay, sevgilinin eğri kaşını kıskanmıştır. Hatta kıskançlıktan deliye dönmüştür diyebiliriz. Zira Fuzûlî bir beyitinde "Mâh-ı nev olmuş kaşın sevdâsının ser-geştesi" (Tarlan, 2011: 421) der.

Burada at (sahibi), açık istiare yoluyla sevgili anlamında kullanılmıştır. Sevgilinin kaşı, yeni aya (hilâl)e benzetilerek teşbih sanatı yapılmıştır. Ayrıca rahş, na'1, esb sözcükleri tenasüplüdür. Sevgilinin kaşının hilâlden daha eğri ve parlak olması mübâlağalı bir anlatımdır.

٤

طوتدی کوزم او ماهی که عشقی ایله بو شب

صالدى کمند کردن کردونه آه شوخ

4.

ٲutdı gözüm o mâhı ki ' aşkı ile bu şeb

Şaldı kemend-i gerden-i gerdüna âh-ı şûh

Lugatçe

mâh : (f.i.) 1. astr. Ay. (bkz: Kamer). 2. senenin on ikide bir kısmı, ay. (bkz: şehir)
şeb : (f.i.c. şebân) gece. (bkz: leyl, şev).

⁹⁴ ayrıntılı bilgi için bkz. Doğan Kaya, Âşık Edebiyatı Araştırmaları, İstanbul, 2000, s. 243-266.

kemend	: (f.i.) 1. uzakta bulunan herhangi bir şeyi tutup çekmek üzere atılan ucu ilmekli uzun ip. 2. îdam için kullanılan yağlı kayış [eskiden]. 3. geyik ve benzerleri gibi hayvanların yuları. 4. güzelin saçı.
gerden	: (f.i.) 1. gerdan. 2. boyun.
gerdün	: (f.s.) 1. dönücü, dönen, devreden. (bkz: gerdân). 2. i. felek, dünyâ, semâ.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Gözüm o ayı bu gece aşkı ile tuttu. Şûh güzelin âhı, dönen (yuvarlak) boyun bağı gönderdi."

Şerh

Beyiti ilk anlamıyla ele aldığımızda, klasik şiirde çok sık kullanılan mazmunlardan birisi karşımıza çıkmaktadır. Sevgilinin âşığın gönül kuşunu avlamak için kullandığı kemend görevi üstlenen kıvrım kıvrım uzun saçları vardır. Sevgilinin saçı, ister şekli, ister hali, ister kokusu, ister rengi olsun her bakımdan âşığı perişan eder. Saç, aynı zamanda âşığı boğan bir kementtir. Âşığın gönlü, sevgilinin saçının her bir teline asılıdır (Pala, 1989: 418).

Sevgili bazen saçlarını kemend yapar, âşığın boynuna geçirir; bazen de zincir yapar, âşığı kendisine bağlar. Beyitte de sevgili bir avcı gibi görünmektedir. Kemend, biçim olarak birtakım varlıkları yakalamak için üretilmiş, uçları kıvrık veya halka biçiminde olan alettir. İşte sevgilinin bu özelliklere sahip aleti de saçlarıdır. Divan şiirinde sevgilinin saçları umumiyetle uzun, sağınık, kıvrım kıvrım ve uçları da kıvrık şekildedir. Âşığını kendisine bağlamak isteyen sevgili, âşığın boynuna kemendi takmıştır. Beyitte kemendin dönen bir özelliği olduğu söylenmiştir. Bu da sevgilinin saçını her savuruşunda kemendin döndüğü ve âşığın gönlünün perişan olduğu anlamına gelir. Fakat gazelin genel havasına baktığımızda âşığın bu durumdan memnun olduğunu düşünebiliriz. Çünkü âşık, sevgilisi için gönlünün dağılmasına, sevgiliden eziyet de görse onun çevresinde olmaya râzıdır. Zira âşığın gönlünün gıdası gam ve elemidir.

Beyitte şûh güzelin âhının dönen kemend olduğu söylenmiş. Burada gerdün kelimesi, yuvarlak anlamında da kullanılmış olabilir. Şimdi "âh" sözcüğünün yazılışını hatırlayalım. Kelime, güzel he (◌) ve elif (◌) harflerinden oluşur. Bu iki harfin görüntüsünü kemend sözcüğüyle bağdaştırabiliriz. Güzel he harfi, kemendin

halkası; elif de halkadan uzanan ip konumundadır. Kemendi âşığının boynuna geçiren sevgili, elinde tuttuğu iple de âşığın istediği gibi hükmetmektedir.

"Gerdûn" kelimesinin ikinci anlamı da "felek, semâ"dır. Klasik şiirde yükseklik, yücelik, sonsuzluk, genişlik, kahpelik, döneklik vb. yönlerle karşımıza çıkan feleğe karşı tutum, olumsuzdur. Âşığı sevgilisinden ayıran ve onu gama boğan feleğin ta kendisidir. Bunu da, attığı oklarla yapar (Tolasa, 2001: 402-403). Divan şiirinde sevgilinin boyunun uzunluğunu anlatmak için şairler, mübalağa yaparak, sevgilinin boyunun feleğe kadar ulaştığını ifade ederler. İşte bu uzun boylu sevgili, bir avcı gibi âşıkların gönlünü kemend yaptığı saçlarıyla avlamaktadır.

Klasik şiirde daima dönecliği ve âşığın başına gelen belaların müsebbibi olarak karşımıza çıkan felek, geçmişten günümüze çeşitli âyetler, hadisler, tasavvuf ve İsrailiyât ile birlikte geniş bir nazariyeler silsilesi oluşturmuştur. Klasik edebiyatta din bilginlerinin bu görüşünden çok, filozofların Batlamyus (Ptolemaios)'a dayanan dokuz kat felek görüşüne rağbet edilmiştir. "Divan edebiyatında şairler, feleği iç içe geçmiş dokuz kat çadıra veya kâseye veyahut da yine iç içe sıralanmış soğan kabuklarına benzetmiştir. Bu katmanlar, birbirlerine bağlıdır. Sadece en üstte bulunan Atlas feleği, diğer istikamette seyreden felekleri kendi yönünde dönmeye zorlar. Sekiz feleğin bu zoraki dönüşü de insanların kaderleri üzerinde etkilidir. Şairlerin de başına gelen her beladan feleği sorumlu tutmaları bu nedenledir" (Pala, 1989: 165).

"Tasavvufta saç kesret, yüz ise vahdettir" (Tarlan, 2011: 80). Sevgilinin saçlarına asılı kalan âşık, aslında halinden hoşnuttur. Çünkü âşığın sevgilinin saçlarında asılı kalması bir bakıma "vuslat"tır. Âşık bu vesileyle sevgilisine daha yakın olur. Sevgiliye yakın olmak ve onun kemend olan saçlarının kokusu, âşığı öylesine sarhoş eder ki sevgilinin perişan saçlarında parça parça olan gönlünün bir önemi kalmaz. Malumdur ki tasavvufta gönül, zaten sevgilindedir ve yine onun uğrunda şerha şerha olmalıdır. Beyiti tasavvûfî bağlamda değerlendirdiğimizde ve saçın "kesret" anlamını göz önünde bulundurduğumuzda, şair kesrete düştüğünü ifade etmek istemiş olabilir. Zira o, yüzü, yani vahdeti gölgeleyen saça, yani kesrete dahi meftundur. Sonuç olarak da kesretten vahdete, yani sevgilinin yüzüne ulaşacak ve böylelikle de vuslat gerçekleşecektir.

Kemend kelimesiyle saç kast edildiği için beyitte açık istiâre sanatına başvurulmuştur.

۵ چشم غبار خطّ رخی روشن ایلدی

برّی جلاّی دیده او کرد سیاه شوخ

5. Çeşmüm ğubâr-ı hıtt-ı ruĥı rüşen eyledi

Birri cilâ-yı dîde o gerd-i siyâh-ı şūĥ

Lugatçe

çeşm	: (f.i.c. çeşmân) göz. (bkz: ayn, dîde).
ġubâr	: (a.i.) 1. toz. (bkz: gerd). 2. g.s. bir yazı sitili. ["ġubâr" mecazen "esrar" mânâsına da gelir].
hıtt	: (a.i.c. hutût) ; 1. çizgi. 2. satır. 3. yol. 4. yazı. 5. pâdişâh yazısı, ferman, buyruk. 6. sıra, saf. 7. gemiler için hareket istikameti olarak belirtilen taraf. 8. geo. yalnız uzunluğu olan buut, boyut. 9. gençlerde yeni terleyen bıyık veya sakal, 10.parmağın on ikide biri olan bir ölçü.
ruĥ	: (f.i.) 1. yanak, yüz çehre, (bkz: hadd, izâr, ruhsâr, ruhsâre). 2. anka kuşu. 3. bu kuşun adına verilen satranç taşlarından biri.
rüşen	: (f.s.)1.aydın, parlak. 2. belli, meydanda, (bkz: ayân, âşkâr, müşa'şa', zâhir). 3. i. erkek adı.
cilâ	: (a.i.) parlatma, parlaklık.
dîde	: (f.i.c. dîde-gân) göz.
gerd	: (f.i.) 1. toz, toprak, (bkz: ġubâr). 2. tasa, gam, keder.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Gözüm, yanağının ayva tüyünün tozunu parlak eyledi. (Ey) Birrî, o şûh güzelin siyahının (ayva tüyünün) tozu, gözün cilasıdır."

Şerh

Sevgilinin ayva tüyünü ifade etmek için klasik şiir geleneğinde Arapça 'hatt' kelimesi kullanılmıştır. Hatt kelime olarak; çizgi, yazı, satır, hudut, güzel yazı, ferman, sıra, saf, parmağın on ikide biri olan ölçü, tüy tüs (Ahmet Vefik Paşa, 2000: 635), gençlerde yeni çıkmaya başlayan bıyık ve sakal (Şemseddin Sâmî, 1996: 583) manalarına gelir.

Sevgilinin yüzünde çıkan ayva tüyleri, küçüktür, amber kokuludur; âşıkların gönlünü alır. Sevgilinin saçlarına eşlik eden hatt da saç gibi simsiyahtır. Yanağın gündüz olarak ele alınması, ayva tüylerinin bir tezat unsuru yaratarak akşam, şeb, gece vb. kelimelerle anılmasını sağlamıştır (Sefercioğlu, 1990a: 197). Sevgilinin ayva tüylerinin bu tür kelimelerle ifade edilmesi, renk münasebetiyledir. Ele aldığımız beyitte de sevgilinin parlak yanağı üzerinde çıkan küçük ayva tüyleri yanağı gölgelemiştir. Neyse ki aşk ateşiyle pırıl pırıl olan âşığın gözleri, ayva tüyleriyle kararmış olan sevgilinin yanağını aydınlık eylemiştir.

Gubâr, "toz" anlamının yanı sıra çıplak gözle okunamayacak kadar küçük bir yazı çeşidi anlamına da gelir. "Gubârî, her çeşit hattın çok ince yazılanıdır" (Alparslan, 1996: 167). "Sevgilinin ayva tüyü çıplak gözle görülmediği için, şairler sevgilinin ayva tüyüne gubar demişler, sevgilinin ayva tüyünden başka küçük ve güzel bir hat olmayacağını belirtmişlerdir" (Şahin, 2012: 403). "Sevgili, ayva tüyleri gelince yani gençliğe erişip güzelleşince güzellik kitabını açar ve âşıklarını imtihan eder. Onun için en güzel kitap, yazı ve dua ayva tüyüdür. Nasıl ki güzel yazıyla yazılmış olan 'hüs-n-i hat' insanları cezbeder onlara zevk verirse sevgilinin yüzündeki ayva tüyleri de âşık için aynı duygulara sebep olur" (Sefercioğlu, 1990a: 192).

Birrî'nin, cilâ-yı dîde tamlamasıyla "sürme"yi kast ettiğini düşünüyoruz. Şerh etmeye çalıştığımız bu beyitte gubâr ile toz halinde bulunan sürme arasında ilişki kurularak⁹⁵ sevgilinin siyah renkli ayva tüylerinin âşığın gözüne sürme olduğu ifade

⁹⁵ayrıntılı bilgi için bkz. M.Nejat Sefercioğlu, Yazı ve Yazı İle İlgili Unsurların Divan Şiirinde Kullanılışı, *Yeni Defne Dergisi*, Mart-Aralık 1990, Cilt: 8-9, S.96-105.

edilmektedir. Şair, beyitte hem sevgilinin ayva tüyü hem de çizgi, yazı anlamına gelen "hatt" kelimesini tevriyeli kullanmıştır. Kelimenin aynı zamanda yazı anlamına gelmesiyle, bir yazıya benzeyen ayva tüyleri yanak sayfası üzerine yazılmış olarak ele alınır (Pala, 1989: 216-217).

Divan şiirinde umumiyetle gubâr kelimesi, sevgilinin yüceliğinin ve kıymetinin büyüklüğünü ifade etmek için kullanılmıştır. Bu yüzden gubâr kelimesiyle çeşitli tamlama ve kelime grupları oluşturulmuştur : yolunun toprağının tozu, ayağının tozu, eşiğinin tozu... Âşık sevgilisinin ayağının tozunu gözüne sürme diye çekmek için can atar. Zira sürme de toz halindedir. Sürmenin toz olan yapısı, bu unsurun şiirde yer bulmasına yardımcı olmaktadır. Sevgilinin ayva tüyleri de gubâr olarak ele alınır. Bu ilgiyi kurmada gubâr kelimesinin eski zamanlarda "afyon" manasında kullanılması önemli bir etkidir. Sevgilinin ayva tüyü de âşığı mest eder, onu kendinden geçirir.

Tasavvuf penceresinden baktığımızda ise, ayva tüyü kesrettir. Yüz ise vahdet olarak ele alınır. Kesret vahdeti kuşatmış bir durumda karşımıza çıkar. Kesret olmadan vahdete ulaşılamaz. Her şey, zıttı ile mevcuttur. Sevgilinin yanakları bazen Mushaf'a benzetilir. Mushaf'ı toplayan ve bir araya getiren Hazret-i Osman'dır. Onun lakabı Zinnureyn (iki nur)'dir. Yüzde de iki yanak vardır, yani iki nurdur. Ayva tüylerinin sevgilinin yanağındaki görünüşü, bu tip tasavvufî anlamlara gelecek şekilde sıklıkla kullanılır (Tarlan, 2001: 362–363).

Hatt kelimesi iki anlama da gelecek şekilde tevriyeli olarak kullanılmıştır. Gubâr, hatt, ruh, çeşm, dîde, gerd, siyah sözcükleri anlam bakımından çağrışımlıdır, yani tenâsüp sanatına başvurulmuştur. Beytin ilk mısrasındaki "çeşm", "gubâr-ı hatt-ı ruh" ve "rûşen" sözleri ikinci mısradaki " dîde", " gerd-i siyâh" ve "cilâ" sözleriyle karşılık bulmuştur, leff ü neşr-i müşevveş sanatı yapılmıştır.

2.2.13. GAZEL 13⁹⁶

Mef' ûlü / Fâ' ilâtü / Mefâ' îlü / Fâ' ilün

---

e-kaynak:

http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20%20EDEBİYATI/nejat_sefercioglu_divan_siiri_Yazi.pdf (15.11.2016).

⁹⁶ Erkul, age., s. 240.

- ۱ صد حمد کاردی روز مسرت فزای عید
دل اولدی مونبسط که بودر موقتضای عید
- ۲ فرط صفادن ایتسه نوله طبع محتشم
تازه ادایی شاهد نظمه قباى عید
- ۳ یمن قدوم فائز افندیله باخصو ص
بولدی کمال اوزره تزاید صفای عید
- ۴ قیلدی زلال وصلی ایله تشنکانی س
اشراب ایدر او خالتی بو ماجرای عید
- ۵ وار روز عیددر ایله زیارت جنابنی
اول شه کدایه بری ایدر مرحبای عید
- ۶ توصیف ممکن اولمز آنی قیل همان دعا
لابود اولور سریع الاجابت دعای عید
- ۷ هر دم درونی اولمیه خالی سروردن

روز و شبی همه اوله صبح و مسای عید

1. Şad ḥamd ki irdi rūz-ı meserret-fezā-yı ʿıyd⁹⁷
Dil oldu münbaşı ki budur muḳtezā-yı ʿıyd
2. Farṭ-ı şafādan⁹⁸ itse n'ola ṭab' -ı muḥteşem
Tāze edāyı⁹⁹ şāhid-i naẓma ḳabā'-yı ʿıyd
3. Yümn-i ḳudüm-i Fāiz Efendi'yle bā-ḥuşuş
Buldı kemāl üzre tezāyüd-i şafā-yı ʿıyd
4. Qıldı zülāl-i vaşlı ile teşnegānı sîr
İşrâb ider o ḥāleti bu mācerā-yı ʿıyd
5. Var rūz-ı ʿıyddur eyle ziyâret cenâbını
Ol şeh gedāya Birrî ider merḥabā-yı ʿıyd

⁹⁷ Gazelde dokuz yerde geçen ve gazelin redifini oluşturan Erkul'un "ıyd" şeklinde okuduğu kelimeyi biz, "ıyd" şeklinde okuduk. Kelimde "id" biçimiyle de okunabilir.

⁹⁸ Erkul çalışmasında bu kelimeyi "fart-ı sıfatdan" olarak okumuştur. Manisa nüshası ile metni kontrol ettiğimizde tamlamanın "fart-ı şafādan" şeklinde olduğunu görüp çalışmamızda kelimeyi bu şekilde aktardık.

⁹⁹ Erkul'un tamlama olarak okuduğu bu kelimeyi biz "taze edayı" şeklinde okumayı tercih ettik. Zira Manisa nüshasına göre de bu şekilde okunmalıdır (yukarıda orijinal metin verilmiştir).

6. Tavşîf mümkün olmaz anı kı1 hemân du‘ â
Lâ-büd olur serî‘ ü'l-icâbet¹⁰⁰ du‘ â-yı ‘ıyd

7. Her dem derûnı olmaya hâlî sürûrdan
Rûz u şebi heme ola şubḥ u mesâ-yı ‘ıyd

۱ صد حمد کاردی روز مسرت فزای عید
دل اولدی مونبسط که بودر موقتضای عید
1. Şad ḥamd ki irdi rûz-ı meserret-fezâ-yı ‘ıyd
Dil oldı münbasiṭ ki budur muḳtezâ-yı ‘ıyd

Lugatçe

şad	: (f.s.) yüz [sayı]. (bkz: mie).
ḥamd	: (a.i.) Tanrı'ya olan şükran duygularını bildirme.
rûz	: (f.i.c. rûzân) 1. gün. (bkz: yevm). 2. gündüz. (bkz: nehâr).
meserret-fezâ	: (a.f.b.s.) meserreti, sevinci artıran.
‘ıyd	: bayram günü, bayram.
münbasiṭ	: (a.s. bast'dan) 1. inbisât eden, yayılan, açılan, genişleyen. 2.şen, gönlü açık.
muktezâ	: (a.s. kazâ'dan) 1. iktizâ etmiş, lâzımgelmiş.

¹⁰⁰ Erkul'un "serî‘ ü'l-icâbete" olarak okuduğu söz grubunu, Manisa nüshasını ve vezni gözden geçirerek "serî‘ ü'l-icâbet" şeklinde okuduk.

2. kanun icâbına göre yazılan yazı, derkenar.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Yüz kere şükürler olsun ki, bayramın sevinç artıran günü geldi (o güne ulaştık). Gönül açıldı, ferahladı, şen oldu ki bayramın gereği de budur. "

Şerh

Klasik şiirde bayram, çoğu zaman Arapça kökenli "ıyd" kelimesi ile ifade edilmiştir. Bayram münasebeti ile yazılan şiirlere de "ıydiyye" denilmiştir. Ayrıca "Sürûr, safâ ve beşâret" olarak da adlandırılmıştır.

"Divan şairleri arasında büyüklere ithafen kaside yazmak için değerlendirilen fırsatlardan biri de ıyd-i fitr (ramazan bayramı) ve ıyd-i adha (kurban bayramı) günleriydi" (Uzun, 1992: 222). İydiyelerde genellikle bayram gününe kavuşmanın şükürü, bayramın sevinç ve eğlence ile geçirilmesi gerektiği anlatılır. Son beyitlerde ise ıydiyenin sunulacağı kişiye dua edilir. "İydiyelerde yer alan bütün özellikler, divan şiirinin çeşitli örneklerinde ve çok defa beyitlerde zengin bir malzeme olarak kullanılmıştır. Böylece bayram konusu sadece ıydiyelere has bir malzeme olmaktan çıkarak edebiyatın bütününe yayılmıştır" (Uzun, 1992: 224). "Şairler çok defa hâmileleri olan büyüklerin bayramlarını manzum birer tebriknâme ile kutlamışlardır." (Uzun, 1992: 222). Şerh etmeye çalışacağımız bu gazel de bayram münasebeti ile Faiz Efendi' ¹⁰¹ye bayram tebriği için yazılmış "ıyd" redifli bir gazeldir.

Müslümanlar için iki dini bayram vardır. Bunlardan birincisi, Ramazan Bayramı'dır. Ramazan Bayramı, Arabî ayların dokuzuncusu olan Ramazan'ın bitimi ile Arabî ayların onuncusu olan Şevval ayının birinci günü kutladığımız bayramdır. Diğer dinî bayramımız ise Ramazan Bayramı'ndan iki ay on gün sonra Zilhicce ayının onuna rastlayan Kurban bayramıdır. İslam alemi için gönüllerde büyük bir huzur ve sürur meydana getiren dimağlarda manevî tat ve haz bırakan dinî bayramlar divan edebiyatımızda sıkça yer bulmuş, şiirlere konu olmuş, büyük önemle ve coşkuyla kutlanmış birer manevî kültür unsurlarıdır.

---

¹⁰¹ Gazelde adı geçen Faiz Efendi'nin "Sultaniye Medresesi müderrisi Müftüzâde Mahmud Fâiz Efendi olduğu düşünülmektedir."

(ayrıca bkz.: Kenan Erdoğan, "Birî Divanı'nda Manisa ve Şairin Sosyal Çevresi" A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 37, Erzurum 2008, s.75-77)

Bayramlar, Müslüman aleml için sevinç ve neşe günleridir. Manevî duyguların coştuğu, sevgi ve saygı hislerinin müminler arasında alabildiğine canlandığı güzel günlerdir. Bu günlerde gönlümüz açılır, ferahlar, hissiyatımız kuvvetlenir, dimağımız canlanır. Bu yüzden bayram gününe kavuşmak için dua edilir hep. Duaya icabet edilip bayram sabahına eriştiğimizde de bizi bayram gününe kavuşturana yüzlerce, binlerce kez şükredilir. Beytin ilk mısraı da bu şükre işaret etmektedir.

Aslında bayram, Allah'ın bize verdiği ilahi bir ziyafettir, rahmet sofralarının en güzel tecellilerindedir. Bu yüzden, bayram günlerinde en çok bizi bu kutlu güne ulaştıran Yüce Allah'ı hatırlayıp O'na şükretmeye ihtiyacımız vardır. Hızla akıp giden zaman şeridi içinde bayram yeni bir değişimin başı, bir dönüm noktası ve bir iç muhasebe vaktidir. Bayramlar, ömür takviminden bir yılın daha geçip gittiğini, ölüme ve kabir alemine bir adım daha yaklaştığını hatırlatan vesilelerden biridir. "Bunun içindir ki, bayramlarda gaflet istila edip gayr-i meşru daireye sapmamak için, rivayetlerde zikrullahı (Allah'ı zikretmeye) ve şükre azim tergiyat (büyük teşvikler) vardır. Ta ki, bayramlarda o sevinç ve sürür nimetlerini şükre çevirip, o nimeti idame ve ziyadeleştiresin. Çünkü şükür nimeti ziyadeleştirir, gafleti kaçıır" (Nursi, 1977: 230).

Bayram sevinciyle geçen zamanlar, yüzlerce, binlerce şükür ile karşılık bulmalıdır. Birrî de bayram sabahına ulaştığı için hamd ü sena etmekte, "bayram gününün yaydığı şen havanın, kalpleri neşe ile doldurduğunu" (Karaca, 2008: 141) ifade etmektedir.

"Dil" tevriyeli olarak kullanılmıştır. Zira bayram günlerinde hem gönüller açılır, şen olur hem de insanlar arasında muhabbet artar.

۲ فرط صفادان ایتسه نوله طبع محتشم

تازه ادایی شاهد نظمه قبای عید

2. Farṭ-1 şafādan itse n'ola ṭab^c-1 muḥteşem

Tāze edāy1 şāhid-i nazma ḳabā[']-y1^c 1yd

Lugatçe

fart	: (a.i.) aşırı, aşırılık, aşkın, aşkınlık, taşkın, taşkınlık, fevkalâdelik.
şafâ	: (a.i.) 1. saflık, berraklık, (bkz: safvet). 2. gönül şenliği, kedersizlik, neş'e, zevk, eğlence.
ţab ^ç	: (a.i.) 1. tabiat, huy, yaratılış. 2. mühür, damga basma. 3. kitap basma.
muhteşem	: (a.s. haşmet'den) ihtişamlı, tantanalı, debdebeli, görkemli.
şâhid	: (a.s. ve i. şehâdet'den. c. şevâhid) 1. şahit (tanık). 2. senet yerine geçecek şekilde büyük bir eserden veya kimseden alınan örnek.
şâhid	: (f.s.) 1. sevgili, (bkz: mahbûbe). 2. güzel, (bkz: dilber).
ķaba	: (a.i.c. akbiye) Üste giyilen elbise, cübbe, kaftan.

Günümüz Türkçesi İle Nesre Aktarım

"Muhteşem tabiatı eğlencede aşırıya kaçsa; taze üslubu, yeni, duyulmadık, güzel sözleri, şiir güzeline bayram elbisesi etse (yapsa) ne olur?"

Şerh

Bayram günleri, ilk beyitin şerhinde de ifade ettiğimiz gibi, sevinç, neşe dolu, eğlencenin bol olduğu günlerdir. İnsanlar bu günlerde sair günlere nazaran eğlencede aşırıya kaçabilmektedirler. Birrî, bayrama kavuşmanın sevinci ve coşkusuyla insanların zevk ve safada aşırıya gitmesinin hoş görülmesi gerektiğini ifade etmiştir. Nitekim, toplumumuz ve dinimizce de bayram sevincinin gösterilmesine vesile olacak meşru oyun ve eğlenceler hoş görülmüştür. Peygamber Efendimiz döneminde de bayram günlerinde insanlar birbiriyle mutluluklarını paylaşmışlar, eğlence amaçlı bazı oyunlar oynamışlardır. Peygamber Efendimiz zamanında da, bugünkü halk oyunlarına benzer biçimde milli geleneğe dayanan kalkan- mızrak oyunlarının ve rakslar/ dansların olduğunu kaynaklar bize haber vermektedir. Buhârî ve Müslim gibi sahih hadis kitaplarında bu konuyla ilgili Hz. Âişe'den nakledilen bazı rivayetler vardır. Bayram günlerinden birinde, Sudanlı bir grup kalkan ve mızrak oyunu

oynayıp dans ederken Resulullah onları görmüş, sevgili eşi Hz. Aişe'nin Sudanlıların oynadığı bu oyunu seyretmesine izin vermiştir.

Hz. Âişe Radiyallâhu Anhâ bu olayı şöyle anlatmıştır:

"Habeşliler gelerek raksetmeye başlayınca Resulullah Sallallâhu Aleyhi Vesellem beni çağırdı. Ben de gelerek başımı onun omzuna dayadım. Habeşlilerin oyununa bakmaya başladım. Nihayet onlara bakmaktan ilk vazgeçen ben oldum." Hatta böyle bir oyunda Resulullah Sallallâhu Aleyhi Vesellem Habeşlilere, "Haydi bakalım Efrideoğulları, göreyim sizi!" buyurarak bir teşvikte de bulunmuştu. Öyle ki, böyle bir ekibi görünce taşlamak suretiyle onlara engel olmak isteyen Hz. Ömer Radiyallâhu Anha Resulullah Sallallâhu Aleyhi Vesellem: "Bırak onları, yâ Ömer!" diyerek teskin etmişti.¹⁰²

Bütün bu söylediklerimizden eğlencenin hiçbir sınırı olmadığı anlamı da çıkarılmamalıdır. Tabi ki bayramdaki sevincin, zevk ve eğlencenin gaflete dönüşecek kadar taşkınlığa ve aşırılığa varmaması gerekmektedir. Aslında bir mevlevî dedesi olarak Birrî'nin saydığımız bütün bu hususları bildiğini ama bayram sevincinin aşırılığını ifade etmek amacıyla beyitte cevabını bildiği böyle bir soruyu yönelttiğini düşünüyoruz.

Bayram elbisesi, insanın suretini süsleyen bir araçtır. O gün herkes, imkanı doğrultusunda en güzel, en temiz giysiler giymek için çaba sarf eder. İkinci beytin ikinci mısraında şiir, bir güzele teşbih edilerek kişileştirilmiş, o şiir güzelini süsleyen de şairin taze üslubu olduğu ifade edilmiştir. Yani nasıl ki insanlar bayram günü en güzel elbiselerini giyerek dış görünüşlerini süslüyorlarsa, şiir güzeli de şairin taze üslubuyla, yeni, duyulmadık, güzel sözleri ile süslenmektedir. Birrî, bayrama kavuşmanın sevinciyle coşkuda, eğlencede aşırıya gitmiş ve ağzından söz incileri dökülmüştür. Daha önce duyulmadık, taze sözlerle de adeta şiir güzeline bayram elbisesi giydirmiştir. İlk mısradaki "n'ola?" sorusuyla da bayram günlerinde eğlencede aşırıya kaçılmasının ve insanların (güzellerin) bayram elbisesi giymesinin şaşılacak bir durum olmadığı, normal bir şey olduğunu ifade etmiştir.

Taze üslup, bayram elbisesine; şiir, güzele teşbih edilmiştir. "N'ola" sorusuyla istifham sanatına başvurulmuştur.

۳

يمن قدوم فائز افنديله باخصو ص

¹⁰² e-kaynak: <http://hadis.ihya.org/buhari/hadisler-1.html> Hadis no: 513 (15.12.2016).

بولدي كمال اوزره تزايد صفاي عيد

3. Yümn-i kudüm-i Fâiz Efendi'yle bâ-ḥuşûş

Buldı kemâl üzre tezâyüd-i şafâ-yı 'ıyd

Lugatçe

yümn	: (a.i.) uğur, bereket.
ḳudüm	: (a.i.) 1. uzak bir yoldan, uzak bir yerden gelme; ayak basma, (bkz: muvasalat), muz. Türk müziğine mahsus usul vurma âletlerindedir. En çok mevlevîhânelerde olmak üzere, tekkelerde kullanılmış, lâdnî müzikte az kullanılmıştır; tembâl'in iptidaîce bir şeklinden ibarettir; kendine has ve tatlı bir ses verir. Mevlevî âyinlerinde büyük ehemmiyeti vardır, zîrâ rakeden dervişler kudümün vuruluşuna tâbidir.
bâ-ḥuşûş	: (f.a.b.zf.) husûsiyle, en çok, hele.
kemâl	: (a.i.c. kemâlât) 1. olgunluk, yetkinlik, tamlık, eksiksizlik. 2. en yüksek değer, mükemmellik; değer, baha. 3. bilgi, fazîlet.
tezâyüd	: (a.i.) 1. sıkışma. 2. çoğalma, artma.

Günümüz Türkçesi İle Nesre Aktarım

"Hele Fâiz Efendi'nin gelişinin/kudüm çalgısının uğuruyla, bereketiyle bayram eğlencesi büsbütün arttı."

Şerh

"Birri Dîvânı'na baktığımızda, kendisinden daha önceki yüzyıllar ile zamanında yaşayan; Manisa içinde ve dışında (yani Osmanlı coğrafyasında) yaşayanlar olmak üzere şairin onlarca başka şairlerle bir kültür alışverişi içinde olduğunu görüyoruz" (Erdoğan, 2008 : 75). Bu şairlerden biri de Faiz Efendi'dir.

Beyitte "kudum" sözcüğü iki anlama gelecek şekilde tevriyeli olarak kullanılmıştır. "Kudum" kelimesinin sözlükteki ilk anlamı, "uzak bir yoldan, uzak bir yerden gelme; ayak basma"dır. Bu anlam çerçevesinde ve bir önceki beyitle bir bütünlük arz edecek şekilde düşündüğümüzde bayram eğlencesi, coşkusu Fâiz Efendi'nin gelişiyi iyice artmıştır. Sultaniye Medresesi müderrisi Müftüzâde Mahmud Fâiz Efendi için Birrî, iki medhiye¹⁰³ yazmıştır. Bu kasidelerden ilkinde (Dîvân K. XII) Faiz Efendi'nin Manisa'ya ayak basmasıyla Manisa'nın şan ve şerefle dolduğu, Manisa halkının mutlu olduğu; Fâiz Efendi'nin ilim ve fazilet sahibi olduğu; onun içinin ve dışının (sûret ve sîretinin) çok güzel olduğu ve Birrî'nin çok zamandır böyle güzelliklerle donatılmış biriyle karşılaşmadığı ifade edilmiştir. Birrî, Fâiz Efendi'nin güzel yaratılışına adeta aşık olmuştur.¹⁰⁴ Fâiz Efendi'yi ve onun şairlik kabiliyetini övdüğü ikincisi kasidesinde ise Birrî, Fâiz Efendi'nin mânevî hükümdar, söz/ şiir meydanının eri, şirin sözlü olduğunu, bir sözünü, bin ulu kişinin anlatmaya/açıklamaya kudretinin olmadığını anlatmıştır. "Ey merd-i meydan-ı suhan" ¹⁰⁵ ve "ey şehinşâh-ı ekâlîm-i suhan" ¹⁰⁶ hitaplarından da anlaşıldığı üzere, Fâiz Efendi, müderrisliğin yanında şiirle de yakından ilgilenmiştir. Birrî'nin Fâiz Efendi için yazdığı iki methiyeden başka üç tane de gazel¹⁰⁷i bulunmaktadır. Dîvân'ında ziyadesiyle övdüğü Fâiz Efendi'nin gelmesiyle birlikte özelde Birrî'nin, genelde Manisa halkının bayram coşkusu daha da artmıştır.

Tevriyeli olarak kullanıldığını düşündüğümüz "kudûm"un ikinci anlamı mevlevîlik terimi olarak karşımıza çıkmaktadır. "Kudûm, tekke musikisi enstrümanlarından biridir. Gövdesi bakır veya pirinçten yapılmış olup, yan yana iki tane birden olarak kullanılır. Kudûm çanağı, eskiden dut ağacından yapılmış. Birisinin üzerine deve, diğerininkine de merkep derisi gerilir. Zahve denilen, kemikten yapılmış, uçları yuvarlak iki değnekle, bu enstrümana yavaş yavaş vurularak usûl tutulur. Mevleviler arasında yaygın olarak kullanılır."¹⁰⁸ "Mevlevî mukabelesi (semâ, âyin) esnasında mutripte yer alan en önemli ritim sazı olup kudûm çalana kudûmzen veya kudûmî, kudûmzenbaşına da serkudûmî denir." (Ungay,

¹⁰³ bkz. Dîvân K. XII ve K. XIII.

¹⁰⁴ Hüsn-i hulkına 'âşıkam âşık

Şimdi dil râz-ı 'aşka mahremdür (Divan K. XII / 13).

¹⁰⁵ Dîvân K. XIII/3

¹⁰⁶ Dîvân K. XIII/32

¹⁰⁷ Dîvân G. 14, G.57, G. 178.

¹⁰⁸ Cebecioğlu, adı geçen e-kaynak, s. 159. (13.03.2017).

2002: 322). Bir mevlevî dedesi olan şairin bu anlamı da gözettiğini düşünmek gerekir. Ethem Cebecioğlu'nun "Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü"nde verdiği bilgiye göre Mevlevilik geleneğinde bayramlaşma şu şekilde olmaktadır:

"Dervişler bayram namazını kıldıktan sonra, meydancı tarafından yemekhaneye davet olunurlardı. Sol el, sol dizin üzerinde olarak yemek yenir; kıdemliler, sağda şeyhe yakın durumda otururken, kıdemsiz olanlar, onların sol tarafına otururdu. Yemek bitince, şeyh, sumatın kendi önündeki ucunu bükerek, yanındaki dervişe verir, bu sofraya bükme işi, tâ öteki uca kadar devam eder, bu şekilde sofraya toplanmış olurdu. Bu şekilde dürülmüş hale gelen sofraya, yine meydancı tarafından, dervişlerin topluca çektikleri eyvallah ile kaldırılırdı. Ardından şeyh, gülbank okur, sonunda da dervişler hû çeker, önlerindeki havluyu tutarak ayağa kalkar, geri geri giderek sumathanenin iki tarafındaki minderlere otururlardı. Üç dervişin, şeyhten başlayan el yıkamak üzere ibrik-leğen dolaştırması ve ellerin havlulara silinmesi ile, yemek işi sona ererdi. Bu kısa istirahat sırasında kahve içilir, dışarıdan gelenlerle topluca bayramlaşma yapılırdı." ¹⁰⁹

Mevlevî âyinlerinde kullanılan dört temel çalgıdan biri olan (diğerleri "ney", "rebap" ve "halile") kudüm çalgısıyla da yine bayramın coşkusunun arttığı düşünülebilir.

Kudûm kelimesi ile tevriye sanatı yapılmıştır. "Kudûm, safâ, ıyd" kelimeleri tenâsüplüdür.

٤ قیلدی زلال و صلی ایله تشنکانی سیر

اشراب ایدر او خالتي بو ماجرای عید

4. Kıldı zülâl-i vaşlı ile teşnegânı sîr

İşrâb ider o hâleti bu mâcerâ-yı ıyd

Lugatçe

zülâl : (a.i.) 1. saf, hafif, soğuk, güzel, tatlı su.

vaşl : (a.i.) 1. [bir şeyi başka bir şeye] ulaştırma, birleştirme; ulaşma, birleşme.

¹⁰⁹ Cebecioğlu, adı geçen e-kaynak, s. 73. (17.03.2017).

zülâl-i vaşl	: sevgiliye kavuşmada insana lezzetli bir su gibi hayat veren tad. 2. hek. yumurta akı, albümin.
teşnegân	: (f.s. teşne'nin c.) 1. susamışlar. 2. istekliler.
sîr	: (f.s.) 1. tok, doymuş.
işrâb	: (a.i. şûrb'den) 1. içirme, içirilme. 2. bir maksadı, kapalı olarak anlatma.
hâlet	: (a.i.c. hâlât) hâl, suret, keyfiyet,, nitelik, [kelime, "hâl" kelimesinin eşiti ve müennesi olmakla beraber "dikkate değer hal" mânâsına gelir].

Günümüz Türkçesi İle Nesre Aktarım

"Sevgiliye kavuşmada insana lezzetli bir su gibi hayat veren tadı ile susamış olanları/ isteklileri suya kandırdı (doyurdu). O hali (susamışlara suyu) bu bayram macerası içirir."

Şerh

Divan şiirinde sevgili sair zamanlarda, âşığına yüz vermez, yüzünü göstermez, naz eder; onun olduğu ortamlarda pek gezinmez. Âşık ise, sevgilinin bir bakışının hasretiyle yanıp tutuşmaktadır. O, sevgilisine susamıştır. Susamış olan kişi için suyun kıymeti, hayatın kıymetine eşittir. O, yanıp yakılarak sevgiliye kavuşmayı arzular. Dolayısıyla sevgilinin de sunacağı su, yanıp yakılan can için onu sevindirecek sözler, hareketler, belki bir gülümsemedir. Güzeller bayram günlerinde giyinip süslenirler, sevdikleriyle bayramlaşmak için dışarı çıkarlar. Bu vesileyle sevgilisini gören, sevgilisine kavuşan âşığın kalbi de adeta lezzetli bir su içer gibi yeniden hayat bulur, sevgilisine duyduğu susuzluk bir nebze de olsa giderilmiş olur.

Beyite bir diğer açıdan baktığımızda, insanlar mübarek bayram günlerinde birtakım ilâhî cilvelere mazhar olmak isterler. İster kurban bayramı olsun ister ramazan bayramı olsun, bayramı bayram gibi yaşayabilmek ve bayramlarda bize rahmet sofraları sunan Rabbimize layık olabilmek için öncesinde bizim de bazı mânevî hazırlıklar yapmamız lazım gelir. Bizler bu kutsi günlerde nurânî latifelere mazhar olmak istiyorsak ilk önce o nurani latifeleri bahşedecek olana yakışır şekilde hareket etmemiz gerekir. Nitekim rahmânî katrelere istekli olan kimse, ilk önce istekli olduğuna dair birtakım fiilî, kavli ve kalbî nişâneler göstermelidir.

Bayramlar mübarek, maddî ve mânevî yönden bereketli zamanlardır. Bereketin kendiliğinden gelmesi düşünülemez. Bu sebeple büyüklerimiz de "bereketin olabilmesi için hareket lazımdır" demişlerdir. Beyitte bahsedildiği gibi mânevî susuzlukla dili damağı kurumuş olanlar, tabi şartları yerine getirmişlerse, bayram vesilesiyle birtakım güzelliklere mazhar olurlar. Böylece susuzlukları da dinmiş olur.

"Zülâl-i vasl, teşne-gân, sîr, işrâb etmek" sözleriyle su ile ilgili tenasüp sanatı yapılmıştır.

و ار روز عیددر ایله زیارت جنابنی

اول شه کدایه برّی ایدر مرحبای عید

5. Var rûz-1 ıyddur eyle ziyâret cenâbını

Ol şeh gedâya Birrî ider merḥabâ-yı ıyd

Lugatçe

rûz : (f.i.c. rûzân) 1. gün. (bkz: yevm). 2. gündüz. (bkz: nehâr).

cenâb : (a.i.) "şeref, onur ve büyüklük" terimi olarak kullanılır, hazret.

gedâ : (f.s.c. gedâyân) dilenci, yoksul. (bkz. sâil).

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Bayram günüdür, hürmetli (Fâiz Efendi'yi) ziyaret et. O şâh (önde gelen, hürmetli kişi) fakir Birrî'ye merhaba der, bayram selamı verir, bayramlaşır."

Şerh

Farsça, hükümdar, demek olan "şâh" sözcüğü beyitte hafifletilerek "şeh" şeklinde kullanılmıştır. "Şeh" ve "geda" sözcükleriyle tezat sanatına başvuran Birrî, Fâiz Efendi'yi padişaha teşbih ederek övmüş, kendisini ise mütevazi bir tavırla fakir, kimsesiz, dilenci olarak addetmiştir. Mevlevî olan şairin, Mevlânâ'nın yedi

öğüdünden biri olan "Tevazu ve alçak gönüllükte toprak gibi ol." öğüdünü tuttuğunu, aynı zamanda Fâiz Efendi'yi padişaha benzetmesinden, Birrî için Fâiz Efendi'nin ne kadar önem arz ettiğini de anlıyoruz. Bu yüzdendir ki Birrî, Fâiz Efendi için iki kaside¹¹⁰ yazmış; üç gazel¹¹¹inde de Fâiz Efendi'yi övmüştür.

Dinî bayramlarımızın fert ve toplum hayatındaki değeri, önemi çok büyüktür. Dinimiz her iki bayramda da müminlere birbirleriyle yardımlaşmalarını, dayanışmalarını, kaynaşmalarını emretmiştir.¹¹² Dinimiz, ramazan bayramında zenginlerin fakirlere fitre vererek yardımda bulunmalarını, kurban bayramında ise kurban kesip etlerini yine fakirlere ve yoksullara dağıtmalarını emretmiş, böylece bayramın sevincine sadece zenginlerin, varlıklı kimselerin değil, fakirlerin, yoksulların da iştirak etmelerini, şahıyla gedasıyla bütün toplum fertlerinin kaynaşmasını ve dayanışmasını sağlamıştır. Nitekim Osmanlı döneminde padişahlar bayram namazını müteâkiben ilk önce yakın çevresiyle bayram selamlaşmasında bulduktan sonra halkla da selamlaşır. Birrî de şahın gedayla selamlaştığı bu günde Fâiz Efendi'nin de kendisine bayram münasebetiyle selamlaşacağını, merhaba diyeceğini ifade eder. Beyitten çıkarılacak bir diğer anlam da budur.

"Şeh" ve "gedâ" kelimeleri ile tezat sanatı yapılmıştır. "Birrî" mahlası ile tecrid sanatına başvurulmuştur. "İyd, ziyâret, merhabâ" kelimeleri tenâsüplüdür.

٦ توصيف ممكن اولمز أنى قيل همآن دعا

لابود اولور سريع الاجابت دعای عید

6. Tavşîf mümkün olmaz anı kııl hemân du'â

Lâ-büd olur seri'ü'l-icâbet du'â-yı 'ıyd

Lugatçe

tavşîf : (a.i. vasfdan. c. tavsîfât) 1. vasıflandırma, niteleme.
2. ilim, bilgi.

¹¹⁰ bkz. Divan K. XII, K. XIII.

¹¹¹ bkz. Divan G. 14, G.57, G. 178.

¹¹² bkz. Kur'ân-ı Kerîm, Mâide Suresi, (5/2).

lā-būd : 1.çok lâzım, elzem, gerekli. 2. her halde,
mutlaka, muhakkak. 3. ayrılık yok.
serî' ü'l-icâbet : çabuk kabul olma.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Onu vasıflandırmak, tarif etmek mümkün olmaz, hemen dua et. Muhakkak bayram duası (bayramda edilen dua) çabucak kabul olur."

Şerh

Birrî, önceki beyitlerde bayramların birtakım güzelliklerini ve özelliklerini ifade etmişti. Tabii şairin de söylediği gibi bayramın vasıfları ve mânevî lütufları saymakla bitmez. Bayram günlerinde dua etmenin önemini idrak eden şair bu yüzden bu günlerde dua etmeyi tavsiye etmiş. Ve akabinde bu günde edilen duaya da ivedilikle cevap verildiğini söylemiş. Birrî, şüphesiz, bayram günlerinde dua etmenin faziletinin anlatıldığı hadislerden de haberdardı.

Birçok hadis râvîsinin ve âliminin fikir birliğinde olduğu bazı zaman dilimleri vardır ki bu zaman dilimlerinde yapılan dualar geri çevrilmez. Ezan okunurken ve ezan ile kamet arasında yapılan dua, Kur'an okunurken, Kur'an-ı Kerîm hatmedilince, Kâbe-i şerîf görülünce, yağmur yağarken, düşmanla karşılaşınca, zulme uğrayınca, cemaat halinde iken, farz namazlardan sonra, kalpte incelik hissedildiği an, seher vakti, yalvararak yapılan dua, Cuma günü ve gecesi, Recebin ilk, Şabanın on beşinci gecesi, bayramın birinci geceleri, arefe günü, ramazan ayının gün ve gecelerinde, iftar zamanı edilen dualar Allah katında makbuldür.¹¹³

Birrî'nin bu gazeli, Fâiz Efendi'ye bayram tebriği için yazdığını en başta ifade etmiştik. "İydiyyeler, çoğunlukla kaside şeklinde yazılmışlardır. Muhteva itibariyle teşbib (doğrudan bayramı konu alan ilk bölüm), methiye ve dua olmak üzere üç bölümden meydana gelir. Bayrama göre farklı özellikler göstermekle birlikte her ıydiyyede genellikle önce o günlere kavuşmanın şükrü üzerinde durulmakta, bayramı büyük bir coşku ve neşe içinde eğlenerek geçirmek gerektiğinden bahisle mevsimine

¹¹³ bkz.: <http://hadis.ihya.org/kutubusitte/hadisler-1.html> (18.01.2017). Hadis No: 873; 1761; 1759; 4566; 3027; 3032.

göre yapılması uygun olan işler ifade edilmekte ve yapılanlar fevkalade tasvirlerle anlatılmaktadır" (Uzun, 1999: 223). Ele aldığımız bu gazel de ıydiyye düzenine uygundur. İlk iki beyitte bayram gününe ulaşmanın şükrü ve bayramın eğlence ve coşkusu işlenmiş; üçüncü, dördüncü ve beşinci beyitlerde Fâiz Efendi'den övgüyle bahsedilmiş; son iki beyitte ise güzel temennilerde bulunularak dua edilmiştir. Altıncı beyit, dua bölümüne geçişi ifade etmektedir. Diğer üç beyitte Fâiz Efendi methedilmiş, altıncı beyitte onun güzel sıfatlarını tarif etmenin mümkün olmadığı, güzel vasıflarının anlatmakla bitmeyeceği söylenerek artık dua bölümüne geçilmiştir.

٧ هر دم دروني اولميه خالي ندرورس

روز و شبی همه اوله صبح و مسای عید

7. Her dem derûnı olmaya ħâlî sūrûrdan

Rûz u şebi heme ola şubĥ u mesâ-yı ıyd

Lugatçe

derûn : (f.i.) 1. iç, içeri, dâhil. 2. gönül, kalb, yürek, (bkz: derûne).

hâlî : (a.s.) 1. تنها, boş, sahıpsız yer. 2. açık yer.

sūrûr : (a.i.) sevinç.

şeb : (f.i.c. şebân) gece. (bkz: leyl, şev).

rûz ü şeb : gündüz ve gece.

heme : (f.s.) cümle, hep, bütün.

subh ü mesâ : sabah ve akşam.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Her zaman gönlü sevinçten, mutluluktan uzak olmasın. Gecesi ve gündüzü hep bayram akşamı ve sabahı (gibi) olsun"

Şerh

Şair ıyd redifli bu gazelini, Fâiz Efendi'ye dua maiyetinde olan bir makta beytiyle sonlandırmış. Zaten bir önceki beyitte de bayram günü yapılan duanın makbul olduğuna işaret etmişti. Şair, Fâiz Efendi'nin gönlünün hep şen olması ve yaşamını bereketli, mutlu geçirmesi için iyi dileklerde bulunmuştur. Ruz ve şeb, subh ve mesa sözcükleriyle tezat oluşturan aynı zamanda tenasüp sanatına başvuran Birrî, Fâiz Efendi'nin gecesi ve gündüzünün daima bayram akşamı ve sabahı gibi olmasını temenni etmiştir. Şimdi bu mevzuya iki cihetten bakabiliriz. İlk olarak, bayram akşamlarında -kast ettiğimiz arefe günüdür-, ertesi gün için toplumumuzda tatlı bir telaş, heyecan ve sevinç peyda olur. Bu sevinç ve neşe, bayram günlerinde doruğa ulaşır. Bayramın mutluluk ve heyecan dolu günler olduğunu söyleyen tek kişi Birrî de değildir. Zaman değişse de, kişiler ve mekanlar değişse de duygular, heyecanlar toplumumuzda hep canlılığını, dinamikliğini korumuştur. Bayramlar, büyük şair Mehmet Akif Ersoy'un ifadesiyle hoş ve şetâretli/sevinçli zamanlardır:

"Âfâk bütün hande, cihan başka cihandır.

Bayram ne kadar hoş, ne şetâretli zamandır" (Ersoy, 1994: 62).

Şair, işte bu tatlı heyecan ve neşenin bir ömür sürmesi için dua etmektedir.

Bir diğer cihet ise, bayram akşamının ve bayram gününün mânevî ikram ve hazlarıyla ilgilidir. Peygamber Efendimiz, şöyle buyurmuştur:

"Allâh katında arefe gününden daha faziletli hiçbir gün yoktur. Arefe gününde Allahu Teâlâ rahmeti ile dünya semasına tecelli eder, yer halkı ile gökteki meleklere karşı iftihar edip şöyle buyurur: 'Kullarıma bakınız. Azabımı görmedikleri halde rahmetimi umarak, her dar yoldan terli olarak toz toprak içerisinde, saçları dağınık bir vaziyette bana geldiler. Kullarımın cehennem azabından kurtulup bağışlanmaları, en çok arefe gününde olur.' "

Yine başka bir hadislerinde Efendimiz, arefe gününün faziletiyle ilgili şöyle buyurmaktadır: "Günlerin en efdali arafe günüdür. (Faziletçe) cuma'ya muvafakat

eder. O, cum'a günü dışında yapılan yetmiş haccdan efdaldır. Duaların en efdali de arefe günü yapılan duadır"¹¹⁴

Beyitin ikinci mısrası, eskilerin her bayram tekrar ettikleri, "Her günün bayram, bayramın mübarek olsun." mealindeki güzel bir sözü hatırlattı bize: "Rûzun hemîşe ıyd ola, ıydin saîd ola."

Sonuç olarak Birrî, yedi beyitlik "ıyd" redifli gazeline hamd ile başlayıp dua ile noktayı koymuştur. Bayramın manevi ikliminden sonra bayram sevincini ve coşkusunu yaşatan Yüce Rabbimize yüzlerce kez hamd etmiş; hürmet gösterdiği Fâiz Efendi'nin bayram günü gibi bereketli, huzurlu, bol ihsanlı bir ömür geçirmesini temenni etmiştir.

"Rûz" ile "şeb", "subh" ile "mesâ" kelimeleriyle tezat sanatına başvurulmuştur.

2.2.14. GAZEL 14¹¹⁵

Fe' ilâtün/fe' ilâtün/fe' ilâtün/fe' ilün

۱ یار ظنّ ایتمه دیمه رازکی اغیاره مد د

وار خدادن طلب ایت ای دل بیجاره مد د

۲ حلقه بر حلقه در ای دل کوره همجون اژدر

او غره مه دائره زلف سیهکاره مد د

۳ دل نیجه اولمیه سودای غم عشقه اسیر

کاکلی ایلدی خال رخ دلداره مد د

¹¹⁴ <http://hadis.ihya.org/kutubusitte/hadisler-1.html> Hadis No: 4566 (20.01.2017).

¹¹⁵ Erkul, age., s. 241.

٤

صوردیغم سرّ لبك ایلمه جانا تعییب

حیرت آلدی بنی واقف قیل او اسراره مدد

٥

مرهم وصلنی وعد ایتسه او خونې باری

کلسه برّی دل پر یاریه بر پاره مدد

1.

Yār zann itme dime¹¹⁶ rāzıñı aǵyāre meded

Var Ḥudādan ṭaleb it ey dil-i bī-çāre meded

2.

Ḥalka-ber-ḥalkadur ey dil göre hemçün ejder

Uğrama dā'ire-i zülf-i siyeh-kāre¹¹⁷ meded

3.

Dil nice olmaya sevdā-yı ğam-ı 'aşqa esir

Kāküli eyledi ḥāl-i ruḥ-ı dil-dāre meded

4.

Şordıgum sırr-ı lebün eyleme¹¹⁸ cānā ta' yīb

Ḥayret aldı beni vāqıf kııl o esrāra meded

¹¹⁶ Erkul'un "diyem" olarak okuduğu bu kelimeyi, Manisa nüshası gereğince "dime" şeklinde okuduk.

¹¹⁷ Erkul'un "siyâh-kâre" olarak okuduğu kelimeyi, biz Manisa nüshasını kontrol ederek muhaffif biçimde "siyeh-kâre" şeklinde okuduk.

¹¹⁸ Erkul, bu kelimeyi "eyleye" şeklinde okumuştur. Manisa nüshasına göre kelime, "eyleme" şeklinde okunmalıdır.

5. Merhem-i vaşlını¹¹⁹ va' d itse o ħūnī bārī

Gelse Birrī dil-i pūr-yāreye bir pāre meded

۱ یار ظنّ ایتمه دیمه رازکی اغیاره مدد

وار خدادن طلب ایت ای دل بیجاره مدد

1. Yār zann itme dime rāzıñı aǵyāre meded

Var Ĥudādan taleb it ey dil-i bī-çāre meded

Lugatçe

rāz : (f.i.) sır, gizlenen şey.

aǵyār : (a.i. gayr'in c.) gayrılar, başkalar, yabancılar.

meded : (a.i.) 1. yardım, imdat, (bkz: nusret). 2. n. aman, eyvah!

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Ey çâresiz gönül! Başkalarını (Allah'tan gayrısını) dost zannetme, onlara sırrını söyleme, (onlardan) yardım isteme. Yalnız Allah'tan yardım talep et."

Şerh

İlâhî aşk şarabına kanmak isteyen derviş, gönlünü Allah'tan gayrısına, mâsivâya kaptırmamalıdır. Onun derunu her daim temiz ve Allah aşkı ile dolu olmalıdır. Hakk yol âşığı, dünyevî hiçbir arzu ve isteğe kanmamalıdır.

Yüreğinde peydâ olan aşk ateşi, sâliğin gönlünü kasıp kavurur. Onu gece gündüz ıstırap içerisinde tutar. Bu durum bazı gazellerde gönlün sedef kabuğuna, içerisindeki ilahi sırrın da inci tanesine benzetilmesi ile somutlaştırılır. Zira incinin

¹¹⁹ Erkul'un "merhemi vuslatı" olarak okuduğu söz grubunu, Manisa nüshası gereğince "merhem-i vaslını" şeklinde okuduk.

sedef kabuğunun içerisinde zuhur etmesi de meşakkatli bir süreci kapsar.¹²⁰ Yukarıda bahsettiğimiz bu ıstıraplara tahammül etmek suretiyle gönülde birtakım ilahi sırlar ve neşveler zuhur eder. Bu ilahi güzelliğin kıymetini bilenler, gönlün sırlarını ifşa etmekten imtina ederler. Yani vuslata erme gayesi ile çıkılan Hakk yolunda âşık, kat ettiği her bir manevi makam ile ilahi bir nişandan, sırdan haberdar olur. Bu sırlar semboliktir ve yalnızca âşık tarafından bilinir.

Ne kadar sıkıntı içerisinde de olursa bu ilahi sırlar başkaları ile paylaşamaz. Çünkü âşıkların gönüllerindeki derdin dermanı, yine o derdi verendedir. Âşığın derdinin çaresi yegâne dost olan Allah'tadır. Ondan gayrısını dost zannetmek ve Allah'tan başkasından medet ummak büyük hatadır. İşte bu yüzden şair, dertle yoğrulan çaresiz gönlüne seslenmekte ve çareyi nerede arayacağına dair ona rehberlik etmektedir.

"Ey" hitâbı nida ve aks-i müfred sanatı yapılmıştır. Çaresiz gönül, kişileştirilmiştir. "Yâr" ve "ağyâr" kelimeleri ile cinas-ı nâkıs ve tezat sanatına başvurulmuştur.

۲

حلقه بر حلقه در ای دل کوره همجون اژدر

او غره مه دائره زلف سیهکاره مدد

2. Halka-ber-halkadur ey dil göre hemçün ejder

Uğrama dâ'ire-i zülf-i siyeh-kâre meded

Lugatçe

hemçün : (f.e.) [onun] gibi.

siyeh-kâr : (f.b.s.) günahlı, suçlu.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Ey gönül ! (Sevgilinin saçları) halka halkadır, gör ki ejdere benzer. Siyah/suçlu saçının dairesine (çevresine) uğrama. Medet! "

¹²⁰ ayrıntılı bilgi için bkz.: Kola, age., s. 72; Onan, age., s.82.

Şerh

Klasik şiirde sevgilinin saç; uzun, kıvrım kıvrım ve siyah renkli olması ile dikkat çeker. Saç, halka halka biçimiyle sevgilinin yüzüne düşer. Bu durum âşıklar için bin türlü bela ve derde düşmelerine neden olur. Sevgilinin siyah ve kıvrımlı saçları, âşığın gönlünü târumâr eder. Bu yüzden şair, gönlüne seslenerek onu sevgilinin saçının çevresine uğramaması konusunda uyarmaktadır.

"Ejder, büyük yılan anlamına gelir. Bu kelime, ejderha ve ejderha suretlerinde de kullanılır" (Onan, 1991: 498). Beyitte sevgilinin halka halka olan siyah saçları, ejderhaya benzetilmiştir. "Efsaneye göre hazineleri büyük yılanlar korur ve hazineye ulaşmak isteyenleri öldürürmüş. Sevgilinin yüzü ve yanağı birer hazinedir. Bu hazineye ulaşmak isteyen ölümü göze almalıdır" (Şahin, 2011: 1862). Sevgilinin saçlarının yılanla teşbih edilmesinde daha çok şekil benzerliği etkili olmuştur. Öldürme ve yakalama özellikleri ile âşığın içinde bulunduğu duruma gönderme yapmak için kullanılmıştır. Renk bakımından da bazı yılan cinsleriyle de ilgi kurulabilir. Hazinelerin harabelerde saklanması ve yılanların da buraları mesken tutması sebebiyle, saçlar sevgilinin hazinesini bekleyen yılanlara benzetilir. Ayrıca yılanların kuş yuvalarına düşkün olması ve saçların âşıkların kuşa benzetilen gönüllerinin yuvası olmasından hareketle benzetmelere konu olur (Sefercioğlu, 1990a: 148). Beyitte de şair, gönlüne seslenerek sevgilinin ejdere benzeyen siyah saçının dairesine uğramamasını söylemektedir. Zira saç ejderi, yüz hazinesini korumaya çalışmakta; kimseyi bu hazinenin çevresine yaklaştırmamak için mücadele vermektedir. Sevgilinin kıvrımlı saçları, tıpkı bir ejder gibi kendisine yaklaşan âşığı yakalar ve esir eder. İşte bu durumdan imdat etmek gereklidir.

"Tasavvufta saç, kesrettir" (Tarlan, 2011: 80). Şair burada gönlünü, kesrete düşmemesi konusunda da ihtar etmiş olabilir. Zira sevgilinin saçının sevdasına düşülürse yani kesrete düşülürse çevreye efsane yılanları dolar, dünya kesret içinde görülmeye başlanır (İpekten, 1996: 72). Beyit bu yönüyle ele alındığında kesreti temsil eden saç, siyah renkli olmasının yanı sıra, "günahlı, suçlu" sıfatları daha uygun düşmektedir.

"Ey" hitabı ile nida ve aks-i müfred sanatı yapılmış, gönül teşhis edilmiştir. Sevgilinin saçı şekil itibariyle ejderhaya teşbih edilmiştir."Halka-ber-halka, ejder, dâire, zülf, meded" kelimeleri tenâsüplüdür.

3. Dil nice olmaya sevdā-yı ğam-ı ‘aşğa esir

Kākūli eyledi hāl-i ruḥ-ı dil-dāre meded

Lugatçe

hāl	: (f.a.i.) vücutta husule gelen ben, nokta.
ruḥ	: (f.i.) 1. yanak, yüz çehre, (bkz: hadd, izâr, ruhsâr, ruhsâre).
dil-dār	: (f.b.s.) 1. birinin gönlünü almış, sevgili. 2. i. muz. Abdülbâki Dede'nin terkip ettiği yedi makamdan biri.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Gönül, çok fazla aşkının gamının sevdasının/siyahlığının esiri olmasın.

Kākülü, sevgilinin yanağının benine yardım etti."

Şerh

Sevgili, aşk gamı ile gece gündüz dert çekmekte, gönlü gam ateşi ile dağlanmaktadır. O, gece gündüz hiç durmadan sevgilinin güzelliğini anmakta, andıkça da gönlü daha çok aşk ile kavrulmaktadır. Beyitte de gönlün nicedir aşkın gamının sevdasına esir olduğu söylenmektedir. Burada sevda kelimesi tevriyelidir. Akla ilk olarak "şiddetli sevgi" anlamı gelse de sevda kelimesinin bir diğer anlamı da "çok siyah"tır. Kelimenin ikinci anlamının üzerine yoğunlaşırsak âşğın sevgilinin siyah olan güzellik unsurlarına tutkun olduğunu düşünebiliriz. Bu tutkunluk muhakkak ki beraberinde gam da getirmiştir. Sevgilinin saçları, beni ve ayva tüyleri sıklıkla siyah renkli olması yönüyle divan şiirinde bahsedilmiştir.

Beyitte siyah unsur olarak karşımıza sevgilinin yanağındaki ben ve kākül çıkmaktadır. Ben, yanak tuzağına düşmüş bir esir olarak tahayyül edilebilir. Zira iki unsur arasında renk bakımından bir tezat da söz konusudur. Esir düşen siyah bene

yardımcı olan da sevgilinin kâkülüdür. "Kâkül, tepeden öne doğru dökülen saç demektir" (Onan, 1991: 58). Zira bir önceki beyitte de tasvir edildiği gibi sevgilinin kâkülü halka halka, kıvrım kıvrımdır; uçları eğridir. İşte bu yönüyle sevgilinin kâkülü, esir düşen bene yardım için uzanan bir ele yahut ipe benzemektedir. Buradan hareketle gönül alan güzelin kâkülünün, yanağın üzerindeki bene doğru uzandığını, döküldüğünü söyleyebiliriz.

"Sevdâ" kelimesi tevriyelidir. Gönül, aşka esir düşmek ifadesi ile teşhis edilmiştir. Kakül de sevgilinin yanağındaki bene yardımcı olması yönü ile teşhis edilmiştir. "Sevdâ, kâkül, hâl, ruh, dil-dâr" kelimeleri tenâsüplüdür.

٤

صوردیغم سِرِّ لَبْكَ ایلمه جانا تعیب

حیرت آلدی بنی واقف قیل او اسراره مدد

4. Şordığum sırr-ı lebün eyleme cānā ta‘ yīb

Hayret aldı beni vâkıf kıl o esrāra meded

Lugatçe

ta‘ yīb : (a.i. ayb'dan. c. ta'yîbât) ayıplama.

vâkıf : (a.s. vakf ve vukuf'dan) 1. duran, ayakta duran. 2. Arafat'ta vakfeye duran. 3. bir şeyi elde eden; bir işten haberli olan. 4. bir şey vakfeden.

esrār : (a.i. sırr'ın c.) 1. gizlenen ve bilinmeyen şeyler, aklın eremeyeceği işler. 2. Hint kenevirinden çıkarılan, uyuşturucu ve sarhoş edici te'sirleri olan bir zehir, [kelime, müfret olarak kullanılır].

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Ey cân! Dudağın sırrını sorduğum (için beni) ayıplama. Beni hayret aldı/şaşırdım. O sırlara beni vâkıf kıl, medet!"

Şerh

"Tasavvufta dudak, küçüklüğünden dolayı yok gibidir ve vahdeti temsil eder" (İpekten, 2001: 204). Yani beyitte cana seslenen şair, vahdet sırrını sorduğu için can tarafından ayıplanmamayı beklemektedir. Bu durumun gerekçesini de hemen beyitin ikincisi mısrasında vermiştir. Tasavvuf çerçevesinde yorumlamaya devam edersek "hayret almak" fiil öbeği ile şairin vahdet-i vücud yolculuğunun en üst mertebesi olan hayret makamına ulaştığını söyleyebiliriz. "Fenâfillâha ulaşmak için geçilen makamlardan olan hayret makamını aşanlara hayrân denilir" (Pala, 1989: 199).

Hayret makamına erişen kişi, sır perdelerinin kalkması ile hayretten hayrete düşer. Çünkü artık o zamana kadar var sandığı varlıkların neticede gerçek varlıkları olmadığını görür. İşin hakikatine yönelmenin sonucunda eşyanın aslını görmeye başlar ve büyük hayretlere düşer. Hayretin nedeni de her şeyin hakikati olan Allah'ın esmâsının seyridir.

Tasavvuf yolunda mertebe kat edenlere ârif de denmiştir. Ârif, her an her yerde Allah'ın bin türlü tecellisini müşahede edebilen kişidir. Ârife göre kâinat bir aynadan ibarettir. Ona baktığında Hakk'ın tecellisini müşâhede eder (Yılmaz, 2004: 201). Ârif, Allah'a kavuşma isteğinin devamlı oluşu sebebiyle, tekrar tekrar hayrete düşer. Ârif, bu durumda, hayret ve kavuşma ile sürekli iftikâr (muhtaçlık) hâindedir. Kısaca hayret, Allah'ın gücüne, sun'una, hikmetine karşı duyulan aşırı bir arzudur.¹²¹ Hayret veya hayrânlık Allah'ın kudretine, yaratıcılığına, hikmetine karşı duyulan en son mertebedir ki ifâdeye sığmaz. Orada ancak susulur ve o hâl yaşanır (Kurnaz, 1996d: 100). Fuzûlî'nin Leylâ vü Mecnûn mesnevîsinde terennüm ettiği şu soru da aynı sırta işaret etmektedir:

Ger men men isem nesen sen ey yâr

V'er sen sen isen neyem men-i zâr

Hayret makamına ulaşan şair, tüm kainatta asıl ve mutlak varlık olan Hakk'ı müşahede ettiği için şaşkınlık içerisinde. O, Allah'ın muhteşem sanatını, ihtişamlı yaratışını, üstün siyaseti karşısında hayranlık içerisinde. İnsan Allah'a yaklaştıkça, ilâhî sırlara olan vâkıflığı arttıkça, Allah'ın esmâsının yaratılmışlara olan tecellilerini daha iyi görür ve hayranlığı daha da artar. Hatta tasavvuf ehli arasında "Allah'ım, hayretimi arttır./Allah, hayretini arttırsın." şeklinde edilen dualar vardır. Hayret

¹²¹ Cebecioğlu, adı geçen e-kaynak, s. 109. (27.03.2017).

etmek demek, sırlara vâkıf olmak; sır perdelerini aralamak; gaflet uykusundan uyanmak demektir.

"Cânâ" hitabı ile nidâ sanatı yapılmıştır. "Sırr-ı leb, hayret, esrâr" kelimeleri tenâsüplüdür. "Sırr" ve "esrâr" kelimeleri aynı kökten türetilmiş kelimeler olduğu için iştikak sanatına başvurulmuştur.

o

مرهم وصلنی وعد ایئتسه او خونی باری

کلسه برّی دل پر یاریه بر پاره مدد

5. Merhem-i vaşlını va' d itse o ḥūnī bārī

Gelse Birrī dil-i pūr-yāreye bir pāre meded

Lugatçe

vaşl	: (a.i.) 1. [bir şeyi başka bir şeye] ulaştırma, birleştirme; ulaşma, birleşme. 2. kavuşma, (bkz: vuslat). 3. gr. ulama, fr.liaison. 4. g.s. sayfaları yapışan yazılı bir kitabı ayırma sanatı.
ḥūnī	: (f.s.) 1. kanlı, kan dökmeye meyilli. 2. s. kanlı, gaddar, zâlim, katil.
pūr-	: (f.s.) 1. dolu. (bkz: memlû, leb-â-leb). 2. çok fazla. 3. sahip, mâlik, [bu kelime ile birleşik kelimeler yapılır].

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"(Ey) Birrî! O kan dökmeye meyilli olan (sevgili), hiç olmazsa kavuşma merhemini vaat etse. Yaralar ile dolu olan gönle bir parça yardım (derman) kılsa."

Şerh

Divan şiirinde sevgili, zâlim ve kan dökücüdür. Hiç bıkmadan usanmadan âşığına türlü eziyetler eder. Âşık ise bu cefâlar karşısında şikayet etmez lakin bitap bir haldedir, oldukça zayıf ve beli bükülmüş bir vaziyettedir. Gece gündüz durmadan âh eder. Onun âhları duman misâli semâya yükselir. Âşığın gönlünde peyda olan

gam ateşi bağırını delmiş, gönlünde yaralar açmıştır. O, sürekli tükenmez bir ıstırap hâlidir.

Şair beyitte, sevgilinin gaddarlığını belirttikten sonra sevgiliden sabırlı âşığına hiç olmazsa vuslat merhemini vaad etmesini ummaktadır. Zira âşığın gönlünü kaplayan ve ona şiddetli acı veren yaralarının merhemi yine sevgilidedir. Sevgili, bu eziyetlerinin sonucunda âşığa vuslat merhemini sunacağını söylese, âşığın yaralarla dolu olan gönlü bir nebze olsun derman bulmuş olacaktır. Yani çektiği eziyetler neticesinde âşık, sevgiliye kavuşacağını bilse gönlüne su serpilmiş olacak hatta gördüğü türlü cefâ ona vefâ gibi gelecektir.

"Birri" hitabı ile nidâ ve tecrid sanatına başvurulmuştur. "Yâre" ve "pâre" kelimeleri ile cinas-ı nâkıs sanatı yapılmıştır. "Merhem, hûnî, dil-i pür-yâre, meded" kelimeleri tenâsüplüdür. Beytin ilk mısrasındaki "merhem-i vasl" ve "hûnî" kelimeleri ile ikinci mısradaki "dil-i pür-yâre" ve "meded" kelimeleri ilişkilidir; leff ü neşr-i müşevveş sanatı yapılmıştır. Beytin özellikle ikinci mısrasında "r" ünsüzünün tekrarlanmasıyla bir ahenk oluşturulmuş, aliterasyon sanatına başvurulmuştur.

2.2.15. GAZEL 15¹²²

Mefâ' ilün/fe' ilâtün/mefâ' ilün/fe' ilün

- ۱ نگاه مرحمت اول مست نازدن مقصود
بودر همان اگا عرض نیازدن مقصود
- ۲ اوجاغنه صو سپر میدی لاله نک ژاله
ندر بیلیدی او سوز و کدازدن مقصود
- ۳ دکلسن اشک دمارمدن ای کوزم حالی
عجب ندر ینه بو کشف رازدن مقصود

¹²² Erkul, age., s. 242.

٤ عجبمې کویکی دور ایلر ایسه جوی سرشك
طواف کعبه دکلمی حجازدن مقصود

٥ نوله نی قلمک ناله قیلسه ای برّی
دکلمی نغمهٔ جانسوز سازدن مقصود

1. Nigāh-ı merḥamet ol mest-i nāzdan maḫṣūd
Budur hemān aña ʿ arz-ı niyāzdan maḫṣūd

2. Ocağına şu seper miydi lālenüñ jāle
Nedür bileydi o sūz u güdāzdan maḫṣūd

3. Dökülsün eşk-i damārumdan ey gözüm ḥāli,
ʿ Aceb nedür yine bu¹²³ keşf-i rāzdan maḫṣūd

4. ʿ Aceb mi kūyunı devr eyler ise cūy-ı sirişk
Ṭavāf-ı Kaʿ be degül mi Ḥicāzdan maḫṣūd

5. N ʾola ney-i ḳalemüñ nāle ḳılsa ey Birri
Degül mi nağme-i cān-sūz-ı sāzdan maḫṣūd

١ نگاه مرحمت اول مست نازدن مقصود
بودر همان اگا عرض نیازدن مقصود

¹²³ Erkul'un çalışmasında yer almayan bu kelime, yazma nüsha kontrol edilerek çalışmaya eklenmiştir.

1. Nigāh-ı merḥamet ol mest-i nāzdan maḳṣūd
Budur hemān aña ʿ arz-ı niyāzdan maḳṣūd

Lugatçe

nigāh	: (f.i.) 1. bakış, bakma. 2. göz. (bkz: ayn, çeşm).
mest	: (f.s.c. mestân) sarhoş
nāz	: (f.i.) 1. kendini beğendirmek için takınılan yapmacık, (bkz. cilve, işve, şîve). 2. bir şeyi beğenmiyormuş gibi gözükmek. 3. şımarıklık. 4.yalvarma, rica.
mest-i nāz	: 1) s. naz sarhoşu; 2) süzgün bakışlı, nazlı güzel; 3) i. kadın adı
maḳṣūd	: (a.s. kasd'den) kasdolunan, istenilen şey, istek, (bkz: emel)
ʿ arz	: (a.i.) bir büyüğe sunma, gösterme, bildirme, önüne koyma.
niyāz	: (f.i.) 1. yalvarma, yakarma. 2. dua. 3. bâzı tarikatlarda küçüğün büyüğe karşı olan selâm, saygı ve duası. 4. ihtiyaç, muhtaçlık.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"O nâz sarhoşundan istenilen şey, merhamet bakışıdır. Hemen ona niyaz sunmadan kasıt budur. "

Şerh

Öncelikle beytin metaforu olan "nâz" ve niyâz" kelimelerini tanımlamaya çalışalım. Nâz; Farsça, cilve, işve anlamlarına gelen bir kelime olmakla birlikte tasavvufî anlamda, aşıkın maşuka güç vermesi demektir.¹²⁴ Nâz aşıklara, niyâz âriflere mahsustur. Niyâz; Farsça, yalvarmak, dilemek, gönül alçaklığında,

¹²⁴ Cebecioğlu, adı geçen e-kaynak, s. 196. (22.12.2016)

bulunmak, dua etmek, selam etmek, hürmet etmek anlamlarına gelen bir kelimedir.¹²⁵

Bir başka açıdan baktığımızda nâz eden mâşuk, niyâz eden âşıktır. Hatta "Nâz maşûkun, niyâz âşıkın kârıdır." sözü bu konuda söylenmiş meşhur bir sözdür. Kendisine âşık olunan nazlanır, âşık ise durmadan yalvarır yakarır. Bu bağlamda düşündüğümüzde beyitten iki anlam çıkmaktadır.

Divan şiirinde sevgili, nazlıdır. Bırakın âşığın onunla konuşması, bakışması bile neredeyse mümkün değildir. Sevgili, zâlimdir, fettândır. O âşığın baktığı zaman da lutufta değil, eziyette bulunmuştur. Çünkü onun bakışı âşık için cevr kılıcından, bakış oklarından başka bir şey değildir. Bazen de sevgili, aşk oyunları ile âşığının gönlünü alır veya onu kiskandırır. Nazlıdır, hafif meşreptir. Bazen merhametli ve şefkatli de olabilir. Ancak nazı hiç eksik değildir. Âşık ise, halinden hoşnuttur. Cevr ü cefâ içerisindeki âşık beyitte, sevgilisine merhamet etmesi için yalvarır vaziyette karşımıza çıkmıştır. Çünkü sevgilinin işi nâz, âşığın işi ise niyâzdır.

Gazelin bütününe baktığımızda tasavvufî mananın daha yoğun olduğunu anlıyoruz. Tasavvufta ise Allah (sevgili) nâz makamında, sâlik (âşık) ise niyâz makamındadır. Tasavvufta insan mürîd, Hakk ise murâddır. Niyâz âşıkın, nâz ise maşûkun makamı olduğundan niyâz kula, nâz Hakk'a ait bir terim olarak kullanılır. Bu anlamda nâz ilâhî bir cilvedir.¹²⁶ Birrî de nâz makamı sahibi Allah'a merhamet nazarında bulunması için yalvarıp yakarmaktadır.

Niyâz, kulun Allah'a karşı acizlik ve fakirliğini görüp O'na sığınması, O'nun merhametini dilemesi, O'nun sonsuz kudret ve zenginliğine iltica etmesidir.

Sevgilinin bir selâmı, merhametle bakışı, âşık için yeterlidir. Âşık, bundan başka bir lütuf istemez. Sevgilinin bakışı ile başlayan aşk, âşığın kalbinde merhale kat eder, basamakları tırmanarak ilâhî aşka doğru yol alır.

Aynı zamanda mevlevîlerde şeyhe saygılı olmak, elini öpmek, eteğini tutmak ve müridin şeyhin huzurunda, boynunu bükerek ondan himmet istemesine de niyaz denir.¹²⁷ Şair Birrî'nin bir Mevlevî şeyhi olduğunu düşündüğümüzde kelimenin bu anlamını da paylaşmakta fayda görüyoruz. Nâz, niyâz, mest sözcükleri anlamca ilintili oldukları için tenâsüplüdür.

¹²⁵ Cebecioğlu, adı geçen e-kaynak, s. 197. (22.12.2016)

¹²⁶ ayrıntılı bilgi için bkz. Prof. Dr. İrfan Gündüz, Nâz Ve Niyâz Nedir? Nâz Mı, Niyâz Mı? **Altınoluk Dergisi**, Sayı: 357, Yıl: Kasım 2015.

¹²⁷ Cebecioğlu, adı geçen e-kaynak, s. 204. (22.12.2016)

اوجاغنه صو سپر میدی لاله نك ژاله

ندر بیلیدی او سوز و کدازدن مقصود

Ocağına şu seper miydi lālenūñ jāle

Nedür bileydi o sūz u güdāzdan maqşūd

Lugatçe

jāle : (f.i.) 1. kırağı, çiy. (bkz: şeb-nem). 2. [ikincisi] kadın adı.

sūz u güdāz : (f.i.) yanıp yakılma.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Çiy tanesi, o yanıp yakılmadan kastın ne olduğunu bilseydi, lalenin ocağına su serper (döker) miydi?"

Şerh

Gülден sonra klasik Türk şiirinde en sık rastlanan çiçek laledir (Bayram, 2006: 217). Lale, yaprakları kırmızı, ortası ve yapraklarının alt kısmı siyah olan bir çiçektir. Kırmızı renkli oluşu sebebiyle divan şiirinde sevgilinin yanağı, âşığın gözyaşları, laleye benzetilmiştir.. Lalenin ortasındaki karalık, sevgiliden ayrı düşmenin iç acısı ve sevgilinin yaptığı cevr ü cefâların yansımasıdır. İşte bu yanıp yakılmalar yüzünden lalenin bağı dağlanmış, simsiyah olmuştur. Halk arasında kullanılan "bağı yanmak, pürhûn olmak, ciğeri kanla dolmak" deyimleri bu halin sonuçlarıdır.

Lalenin bu yanıp yakılmalarından habersiz olan çiy taneleri de seher vaktinde lalenin üzerine serpilmiştir. Adeta lalede peyda olan yangını söndürmeye çalışmaktadır. Fakat kast edilen yangınının kaynağı, gönüldeki ilâhî aşktır. Bu yüzden şair, lalenin gönül yangınının, yanıp yakılmasının maiyetinin jale tarafından anlaşılmadığını söylemektedir. Zira yangının sebebinin hakîkî aşk olduğunu anlarsaydı, jale çiy tanelerini lalenin üstüne bırakmaz, o yangını söndürmeye çalışmazdı.

Lalenin oluşumuyla ilgili İran mitolojisinde şöyle bir şey anlatılır: Buna göre bir yaprağın üzerindeki çiy tanesine yıldırım düşmüş ve alev alan yaprako hâliyle donup kalarak laleye dönmüş. Ortasındaki/göbeğindeki siyahlık da yıldırımdan arta kalan yanık izi imiş (Ayvazoğlu, 1995 :109).

"Allah, lale ve hilâl kelimelerinin noktasız harflerle yazılmasından dolayı, lekesiz yani kusursuz laleler 'âlâ', yapraklarının üzerinde nokta veya leke olan lâleler eksik veya kusurlu sayılmıştır. Bu nedenle lale, edebiyatımızda lekesiz aşkın sembolü olmuştur" (Önal, 2009: 7). Allah'a duyulan aşk da saf ve temiz olmalıdır. Bu yüzden laleyle sembolize edildiğini düşünüyoruz.

Çiçeklerin üstünde bulunan çiy tanelerinin her seher vakti çiçekleri gaflet uykusundan uyandırmak için yüzlerine su serptiğini Mesîhî'de de görüyoruz:

Hâb-ı gafletden uyanmağa 'uyûn-ı ezhâr

Her seher yüzlerine su sepeler ebr-i bahâr (Mesîhî D. 42) ¹²⁸

Fakat ele aldığımız beyitte lale, çoktan gaflet uykusundan uyanmış, Allah aşkıyla yanıp tutuşmuş vaziyettedir. Bu durumu jale bilseydi, gaflet uykusundan uyandırmak için lalenin üzerine tekrar su serpmezdi.

Laleyi fizikî ve ruhsal durum bakımlarından ele almaya çalıştık. Bu çerçevede lalenin derviş yerine kullanıldığını da düşünebiliriz. Çünkü dervişin de tıpkı lale gibi bağı yanıktır. Ancak dıştan baktığımızda lalenin kırmızı yapraklarıyla parlak ve canlı bir görünümü olduğu gibi dervişin de içinin yangını dışını karartmaz, o daima mütebessim bir çehreye sahiptir. Lalenin kırmızı yapraklarının da yukarıya doğru olması, dervişin dua edişindeki tavrını hatırlatır.

İran mitolojisindeki bir olaya telmihte bulunulmuş; jale, lale ve su sözcükleriyle tenasüp sanatına başvurulmuş; bağı yanık olan lâleyle gönlü aşk ateşiyle tutuşmuş olan derviş kastedilerek, açık istiare yapılmıştır. İki mısradan da soru sorulmuş, istifham sanatına başvurulmuştur. Ayrıca jâle, beyitte kişileştirilmiştir. Lâle ve jâle kelimeleri, bir harf farklılığıyla cinas sanatı teşkil etmektedir.

¹²⁸ bkz. e-kaynak : http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt3/sayi15pdf/gufta_huseyin.pdf (22.12.2016)

دکلسن اشک دمارمدن ای کوزم حالی

عجب ندر ینه بو کشف رازدن مقصود

Dökülsün eşk-i damārumdan ey gözüm hâli,

‘ Aceb nedür yine bu keşf-i rāzdan maķşūd

Lugatçe

eşk : (f.i.) gözyaşı, (bkz: dem', sirişk).

rāz : (f.i.) sır, gizlenen şey.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Ey (sevgili)! Gözümün hâli, gözyaşı damar(lar)ımdan dökülsün (anlaşılsın/çekilsin, boş kalsın). Acaba bu sırların keşfedilmesinden kast edilen şey yine nedir?"

Şerh

Klasik edebiyatta hiç durmadan âşığına eziyet eden gaddar bir sevgili profili karşısında, mahzun ama hâlimden pek de şikayetçi olmayan sevgiliden gelecek her şeyi kabullenen bir âşık tipi vardır. Burda da şair, âşığın içerisinde bulunduğu duruma ayna tutmaktadır. Âşık, gece gündüz gam yemekten bîtâp düşmüş, onun gönlündeki aşk yangını arşa ulaşmıştır. Sabahlara dek aşk derdi ile gözüne uyku girmeyen âşık, ağlayıp sızlamaktadır. Beyitte de âşık, zannımızca sevgilisine seslenerek içerisinde bulunduğu hâli, gözyaşlarından anlaşılmasını beklemektedir.

Eskiden sevdalar, ulu orta sergilenmezmiş. Birisine âşık dahi olursa açıkça söylenmesi ya da tavırla gösterilmesi toplum tarafından hoş karşılanmazmış. Bu yüzden gönülde gizlenen aşklar; kilimlere, halılara, yazmalara motif motif işlenmiş de sırlanmış. Fakat beyitte âşık, gözyaşı dökerek sırrının keşfedilmesine neden olmuştur.

Tasavvufî açıdan düşünürsek seyr u sülûk yocusu sâlik, özellikle halkın el ayak çektiği gece vaktinde ibadetle meşgul olup gözyaşı döker. Bu yolla mâsivâdan ve gönül kirlerinden arınmış olur. Allah'tan gayrısından temizlenmiş olan pâk gönle ise birtakım ilâhî ilhamlar gelir. Sâlik için artık birtakım sır perdeleri kalkmaya

başlar ve o, sırlar yolculuğunda gezinmeye başlar. Hâlini hâlisâne gözyaşı dökerek Sevgili'sine duyurmayı başardığı an, sırları keşfetmeye başlar. "Âşık ağlayınca da içindeki aşk, gizli kalmayacak ve gözyaşı, sırrını ortaya dönecektir" (Erdoğan, 2008 : 220).

"« Aceb nedür?" sorusuyla istifham sanatına başvurulmuştur. "Ey" hitabı ile nidâ ve aks-i müfred sanatı yapılmıştır. "Eşk, damar, dökülsün, gözüm" kelimeleri tenâsüplüdür.

ع
عجمي كويكى دور ايلر ايسه جوى سرشك
طواف كعبه دكلمى حجازدن مقصود

‘ Aceb mi kūyunı devr eyler ise cūy-ı sirişk
Ṭavāf-ı Ka‘ be degül mi Ḥicāz'dan maqşūd

Lugatçe

kūy	: (f.i.) 1. köy. 2. mahalle ve işlek yol; sokak, (bkz: şâh-râh). 3. sevgilinin bulunduğu yer.
cūy	: (f.i.) nehir, akarsu, ırmak, (bkz: cū)
sirişk	: (f.i.) gözyaşı, (bkz: dem', eşk).
cūy-ı sirişk	: gözyaşı ırmağı.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Gözyaşı ırmağı, sevgilinin mahallesinde dönüp durursa, bu şaşılacak bir şey mi? Hicâz'dan (Hicâz'a/Hacc'a gitmekten) kasıt, Ka‘ be'yi tavâf etmek değil midir?

Şerh

Ka‘ be, Mekke'de Harem-i Şerîf'in içinde bulunan kutsal bina, Beytullâh, Beytü'l-Harem, Ka‘ betullâh adlarıyla da bilinir. "İbrâhim peygamber ile oğlu "İsmail tarafından bugünkü yerine inşâ edilmiş olup câhiliye devrinde tamir görmüştür. Rivayete göre Ka‘ be, Nûh Tufanından önce de şimdiki yerinde mevcuttu ve Âdem Peygamber zamanından itibaren dünyadaydı. Nûh Tufanında her yer su ile

kaplanmadan önce Allah o binayı bugün tam Ka'be'nin üzerinde göğe çekmiştir. Buna Beyt-i Ma'mûr denir. Tufandan sonra Nûh peygamber tarafından eski yerine inşa edilmiştir. Mekke fethinden sonra Ka'be putlardan temizlenmiş ve hicretin ikinci yılında müslümanların kıblesi olarak belirlenmiştir. Ka'be'yi belli zamanda ziyarete hacc denir. Ka'be'nin Mîzab denen saçağı, Astar-ı Ka'be denen kara örtüsü, zemzem suyu, hacc vs., divan şiirinde geniş çağrışımlara yol açan konulardan olmuştur. Tasavvufa göre Ka'be bir semboldür. Asıl Ka'be gönüldür. İlâhi aşk gönülde tecellî ettiği için, gönül de bir Ka'be sayılır. Allah'ın evi olduğu için de gönül ile benzerlik kurulur. Edebiyatta aşk, sevgi, güzellik, kavuşma, vs. imajlar için Ka'be adı çokça anılır. Özellikle tenasüp yoluyla çok kullanılır. Sevgilinin yüzü ve mahallesi Ka'be'ye benzetilir. Âşık orada dolaşmakla Ka'be 'yi tavâf etmiş olur" (Pala, 1989: 245).

Kûy mahalle, köy, yurt, sokak anlamındadır. Divan şiirinde sevgilinin oturduğu yerden sıkça bahsedilir. Âşık için kûy-i yârin önemi büyüktür. Âşık daima oraya ulaşmak, oradan hiç ayrılmamak ister. Ancak bu, imkansız gibi görünür. Bu nedenle âşık birçok yolu denemek zorunda kalır. Sabâ yeline varır, yakarır, orası hakkında haber alır. Sevgili kûyunda bir sultandır. Orada herkes ona muhtaçtır. Onun sultanlığında her şey dört dörtlüktür. O kûyda asla aksayan bir şey yoktur. Âşık için orada dilenci olmak, dünyaya sultan olmaktan üstündür. Ancak bu mahallede köpekler bulunur. Bu köpekler oranın bekçisi durumundadır. Âşık bu köpekleri rakîp olarak kabul eder. Bazen de rakîplere it der. Yerine göre âşık, o köpeklerin ayağının tozunu gözüne sürme diye sürer. Hatta bu köpeklerle arkadaş olur. O geldiğinde, köpekler şamata ederek ona ilgi gösterirler. Bunları gören âşık, sevdiğininin mahallesini gözyaşlarıyla sular. Mahallenin birçok yerde mecâz-ı mürsel yoluyla sevgili yerine kullanıldığı da olur. Şair sevgilinin kûyunu Ka'be, Harem, Mekke, secdegâh, cennet, bâğ-ı cinân, ravza, gülşen, bostan vs. olarak niteler ve her kelime için değişik ilgiler kurar. Âşık, Ka'be gibi sevgilinin mahallesini gözyaşlarıyla tavâf eder. Ka'be'nin yolları dikenli ve meşakkatlidir. Cennet gibi orada "didâr" ister. Kendi bulunduğu yer cehennemdir ve cennetin kokusu duyulmaktadır. Âşık bülbül olunca sevgilinin kûyu da gülistan, gülşen, gülzâr olarak nitelenir. Âşığın gözyaşları Nil gibi akarsa sevgilinin mahallesi de Mısır olur. Velhasıl divan şiirinde kûy hakkında çok geniş imaj sistemi vardır (Pala, 1989: 280).

Ka'be, klasik şiir geleneğinde sevgilinin mahallesidir. Aslında Ka'be, müslümanların kiblesidir, tüm müminler o yöne secde ederler. Hicâz da Arap Yarımadası'nda Mekke ve Medine'nin bulunduğu bölgenin ismidir. Müslüman olmayanlar buraya giremezler. Çünkü onlar Ka'be'nin yabancıdır. Bu bağlamda âşığın rakibi de gayr-i müslime benzetilerek onun kûy-ı yâre girmesine izin verilmez. Âşık, sevgilisine vefalıdır, Ka'be'den (kûy-ı yâr) başka yöne secde etmez.

Sevgili de âşığına nazlanır, onu kendine fazla yaklaştırmaz. Ancak gamze oklarıyla, rakibe olan yakınlaşmasıyla âşığının kalbini şerha şerha etmekten de geri durmaz. Bu durum karşısında âşığın gözyaşı seli de Hicâz'da hacıların Ka'be'yi tavâf eylemesi gibi sevgilisinin mahallesini devr eyler. Devr etmek, dönmek, bir şeyin etrafında dolaşmak anlamlarına gelmektedir. Bu bakımdan devr kelimesi, akıllara Ka'be'nin tavâf edilmesini getirmektedir.

Ka'be'nin etrafını dolanarak ziyaret etme anlamına gelen tavâf, hacc ibadetinin farzlarındadır. Aynı bunun gibi âşığın gözyaşları içinde sevgilisinin mahallesini dolaşması aşkın farzlarındandır, bunda şaşılacak bir şey yoktur.

Hicâz topraklarına gitmekteki maksat, vakti Harem-i Şerife'nin de ibadetle geçirmek, Ka'be'yi tavaf etmektir. Hakîkî müminler, ibadete karşı kayıtsız kalamazlar. Bunda acayip bir durum olmadığı gibi sevgilinin de gözyaşı selinin kûy-ı yârde dolaşıp durması garipsenecek bir durum değildir. Zira sevgilinin mekânı da âşığın kalbinde Ka'be gibidir.

Buradan tasavvufî bir mana da çıkarabiliriz. Sâlik, gözyaşları içinde gerçek bir tevbe ve hâlis bir niyet ile Hakk yoluna çıkarsa ve o yolda azimle yürürse, niyetine erişir. Aşk yolunun yolcularının yürüyüşü, bir gün sevgilinin yakınına varmakla sonuçlanır. Bu tıpkı hacc yolunun yolcularının Ka'be'ye ulaşması gibidir.

Aynı zamanda şair Birrî'nin mevlevî şeyhi olduğunu göz önünde bulundurursak mevlevîlerin semâ esnasında dönme hareketinde Ka'be'yi tavaf dâiresi pozisyonunu esas aldıklarını hatırlatmakta fayda görüyoruz.¹²⁹

¹²⁹ Bu hususa Ethem Cebecioğlu eserinde şöyle değinir: " Sema esnasında sol ayak sabittir. Mevlânâ bunu ' bir ayağımız şeriatta sınıksız sabittir, kıvıldamaz, yani İslâm'dan vazgeçmeyiz, ona sıkıca bağlıyız, bütün vücut varlığımız onun üzerine bina edilmiştir, dayanağımız İslâm'dan başkası değildir.' şeklinde açıklar. Sağ ayak ise, dönme hareketini 'Kabe'yi tavaf dâiresi pozisyonunu esas alarak yapar. Mevlana Celâleddin Rumî, sağ ayağın çizdiği bu daireyi, biz diğer ayağımızla bütün meşrep, din, mezhep, görüş, fikir, hikmet ve kanaatleri dolaşır, onları tanır, bilir, onlara hoş görü ile davranırız,

"Hicâz, tavaf, Ka'be, devr eylemek" sözleri, hacc ibadetiyle ilgilidir, bu yüzden tenasüp sanatına başvurulmuştur. Beytin birinci mısrasındaki kûy ve devr eylemek sözleri, ikinci mısradaki Ka'be ve tavâf sözcükleriyle karşılık bulmuş, leff ü neşr-i müşevveş sanatı; "aceb mi" ve "degül mi " soruları sorularak istifham sanatı yapılmıştır.

o

نوله نى قلمك ناله قيلسه اى برى

دکلمى نغمه جانسوز سازدن مقصود

N'ola ney-i kalemün nâle kılsa ey Birrî

Degül mi nağme-i cân-süz-ı sâzdan maşşud

Lugatçe

ney	: (f.i.) 1. kamış. 2. müz. ney, kamıştan yapılan düdük.
nâle	: (f.i.) inleme, inilti, (bkz: feryâd).
cân-süz	: (f.b.s.) can yakan, fazla keder ve sıkıntı veren.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Ey Birrî! Kaleminin kamışı (ney çalgısına benzeyen kalemin), inlese ne olur (çok mudur)? Sâzın can yakan nağmesinden beklenen (bu) değil midir?"

Şerh

Şerh etmeye çalışacağımız beyitte ney, iki anlama gelecek şekilde tevriyeli olarak kullanılmıştır. Birrî, mevlevî geleneği çevresinde yetişen bir şair olduğu için ilk olarak dervişlerin gönlünü yakarak onları coşturan ney çalgısı akla gelmektedir. Neyin bir diğer anlamı ise "kamış"tır. Şairimizin yaşadığı 17.-18. yy.da kamış kalemlerin kullanıldığını biliyoruz ve buradan hareketle "ney-i kalem" tamlamasından "kamış kalem" anlamı da çıkar. Mevlevîlikte ney çalgısıyla ilgili

---

onları anlamaya çalışırız, diyalog kurarız' şeklinde açıklar. " (Cebecioğlu, adı geçen e-kaynak, s. 53.) (24.12.2016)

Gölpınar, şu bilgiyi aktarmaktadır: "Mevlânâ, oğlu ve torunu zamanında mutriplerin ana sazı rebaptı. Daha sonraki dönemlerde ney, mevlvî müziğiyle beraber anılmaya başlamıştır" (Gölpınarlı, 2006: 45).

Burada öncelikle neyin bir çalgı aleti olduğunu düşünelim. "Farsça, kamış anlamına gelen ney, "nây"ın hafifletilmiş şeklidir. Kamıştan mamul, üflenerek çalınan bir musiki âletidir. Tasavvufî olarak 'ney'in hikâyesi şöyle anlatılır: Ney, bir zamanlar, kendi asıl vatanı sazlık, kamışlık bir bölgede hemcinsleriyle birlikte yaşamaktadır. Onu oradan keserler, pişsin olgunlaşsın, içi boşalsın diye, gübre yığınının içine sokarlar, o karanlık ve pis yerde kalır. Çile çeker, sabır ve tahammül gösterir. Sonunda, içi bomboş hale gelir, rengi sapsarı olur. Oradan çıkarırlar, üzerine delikler açarlar. Ağız kısmından üfürülünce, kalpleri yakan bir ses ile feryada başlar. Bu feryadı, asıl vatanın (Neyistan, kamışlık)dan olan ayrılığının doğurduğu hasretten kaynaklanmaktadır. O, nameleri ile ötelerin mükemmelliğini, ötelerin güzelliğini terennüm etmektedir. Kamış, içi boşalmadan yani fena halini, yokluk, hiçlik makamını elde etmeden, ötelerin ruhanî soluklarını haykıramaz. Ney sesi, aşk çığıdır."¹³⁰

Asıl vatanı olan neyistândan ayrıldığı için neyin ayrılık acısıyla yüreği yanmaktadır. İçi ayrılık acısıyla yandıkça sesi de daha yanık çıkmaktadır. Bu bakımdan ney, hasret acısıyla yanıp tutuşup inleyen âşğın gönlüne benzemektedir. Neyin, Mevlvîlerin gönüllerini yakan bir sedası vardır. Fakat zaten bu sâzdan dervişlerin istediği şey de budur. Ney, gönülleri yaktıkça dervişleri de birtakım sırlara götürür:

Gonce-i nâyı ki sûz-ı 'aşka sâzıdur sebeb

Keşf-i râza hep anuñ nâz u niyâzıdur sebeb (Erkul, 2000: 225)

Birrî'de "ney" metaforuna çok sık rastlıyoruz. Mevlvî dervişleri, gülşende daima semâ edip ney nağmesiyle inleyen kişilerdir. Semânın gönle verdiği safâ ile pervâne gibi ateşin etrafında dönen Mevlvîler, Hudâ'nın aşkıyla yanmaktadırlar:

Sâ'il su' âl kılssa saña Mevlvîleri

Ta' rîf eyle böyle aña Mevlvîleri

Gör neyledi sema' u safâ Mevlvîleri

Pervâne itdi şem' -likâ Mevlvîleri

¹³⁰ Cebecioğlu, adı geçen e-kaynak, s. 302-303. (24.12.2016)

Yandırdı sûz-ı ‘aşk-ı Hudâ Mevlevîleri (Erkul, 2000: 359)

Neyin kaza oku, âşığın kalbini delik deşik edecek, yaralayacak bir etkiye sahiptir. Mutripin ney ile ortaya çıkardığı nağmeler, âşığın kalbini yerinden çıkarır, onu nâz ve niyâz makâmına sevk eder. Yani Hakk yolcularının gönüllerinin coşmasının sebebi, neyin can yakan nağmeleridir. Neyzenin hoş nevâsı eşliğinde âşıklar, ‘aşk şarâbını içmiş gibi kendilerinden geçerler. Saz demlerinde gönüllerdeki ilâhi sırlar, keşfolunmayı bekler.

Makâm-ı nâz u niyâz içre kûşeler göster

Yer eyle dilde bu dem mutribâ alup ele sâz (Erkul, 2000: 306).

Neyin bağında delikler açıldığı için canı ayrılık acısıyla yandığı için çıkardığı sesler bu kadar tesirlidir. Âşığın da gönlü aşk ateşiyle yanmıştır, çektiği çileler sonucunda bağı delik deşik olmuştur. Bu bakımdan ney, insan-ı kâmile benzetilir. Mevlânâ, gönüldeki ilâhî cezbeyi harekete geçiren bir ilham kaynağı olduğu için neye âşıktır ve yine bu yüzden "ney" istiâresiyle Mesnevi'sine başlamıştır:

"Dinle ney (insan-ı kâmil)den hikâye etmekte

Ayrılıklardan şikayet etmekte" (Mevlânâ, 2007: 43).

İnsan bu imtihan dünyasına asıl vatanından ayrılıp çile çekmeye gelmiştir. Çilesi tamamlandıktan sonra da yine asıl vatanına dönecektir. Kur‘ân-ı Kerîm'de "Allah'a aitiz, sonunda, yine O'na döneceğiz" ¹³¹ âyetiyle de bu sabitlenmiştir. Yani ruhlar, Yaratıcılarıyla birlikte oldukları huzur dolu asıl vatanlarından bu eziyet ve çile dolu dünyaya imtihan için gönderilmiştir. İşte insan-ı kâmil, bunun farkında olup çilesini en iyi şekilde doldurmanın yollarını aramaktadır. Neyde de asıl vatandan ayrılığın feryadını duymaktadırlar. Zaman zaman ney dervişe adeta yolunu gösteren mürşid-i kâmil oluverir.

Neyin nağmeleri, gönle dokunur, orada birtakım ilâhi cilvelerin neşv ü nema bulmasına vesile olur. Âşığın gönlünden çıkan inlemeler de buna işaret tir. Neyin acıklı sesi, her nağmede ölmüş gönülleri diriltir, onlara yeniden hayat verir. Neyin hoş nevâsı, âşığın aşkını ziyâdeleştirir, onu kendinden geçirir. Bu hâl içinde âşık, aşk ummanına dalar ve ilâhî sırları keşfetmeye çalışır.

¹³¹ Kur‘ân-ı Kerîm, Bakara Sûresi, (2/156).

Bağrı gam ateşi ile delik deşik olmuş gönüllerin feryadına ney yetişir. Neyden yükselen dokunaklı nağmeler, bağrı gamla dolu âşıkları inletir. Âşığın gönlü yanıklarla, acılarla doludur. Hakk yolcusunun bedeni, gam ve acılarla dolu bir bütündür :

Sîne-i ney dâğ-dâr olmaga bâ'is n'eydigin

Añla 'uşşâkuñ gönül sûz u güdâzîdür sebab (Erkul, 2000: 30).

Neyin ikinci anlamını olan "kamış" sözcüğünden hareket ederek beyitten bir anlam daha çıkarabiliriz. Müzisyen için "sâz" ne ise, şair için "kalem" de odur. Çünkü, çalgıcı sanatını sâzı ile şair ise sanatını kalemi ile icra eder. Beyite bu açıdan baktığımızda Birrî'nin kalemi, inleyen bir ney gibidir. Burada kalemde kasıt, Birrî'nin sözleridir. Yani neyin sadası âşıkların gönlünü yaktığı gibi, Birrî'nin sözleri de âşık gönülleri yakıp kavurmaktadır. Sâz (ney / kalem)dan beklenen, istenen şey de budur. Birrî başka bir gazelinde daha sözlerinin, neyin yakıcı etkisine sahip olduğunu söylemektedir :

Hâme-i Birrî ki nây-ı hoş-nevâdur togrısı

Sözde sûz ızhârına anuñ bu sâzıdur sebab (Erkul, 2000: 225).

Ney, tevriyeli olarak kullanılmış, kalemle biçim bakımından benzerlik kurulmuştur. Ayrıca ney ile, "insan-ı kamil"i temsil edilerek mecâz-ı örfî yoluyla açık istiare yapılmıştır. Neyin neyistândan ayrılma öyküsüne telmih yapılmış, insanın da asıl vatanı olan ruhtar aleminden ayrılığı hatırlatılmıştır. Son dizede "degül mi" sözleriyle istifham sanatı, "Ey Birrî" hitabıyla tecrid ve nidâ sanatı yapılmıştır. Sâz ve sûz sözcükleri cinaslıdır. Ayrıca ney, kalem, nâle, nagme, can-sûz ve sâz sözcükleri anlam olarak birbiriyle ilintili, yani tenâsüplüdür.

2.2.16 GAZEL 16¹³²

Fâ' ilâtün / Fâ' ilâtün / Fâ' ilün

۱

ماسوادن يا الهى العياد

ذات پاكدرد خدايا مستعاذ

¹³² Erkul, age., s. 244.

۲ سن حکیم مطلقاً درد و دوا
دردمندانہ ینہ سنسن ملاذ

۳ تلخکام ایتدی بزې حبّ سوا
ویر دله عشقله یا رب التذاذ

۴ سرّ وحدتن خبردار ایت دلی
جانہ قیل اسرار توحیدک معاذ

۵ یوق صفا بو دار غمده برّیا
شاد اولور وار یسه دیرلر اکا شاذ

1. Mā-sivādan yā ilāhī el-‘ıyāz

Zāt-ı pākīndür Ḥudāyā müste‘āz

2. Sen ḥakīm-i muṭlaquñ derd ü devā

Derd-mendāne yine sensin melāz

3. Telḥ-kām itdi bizi ḥubb-ı sivā

Vir dile ʿışkuñla yā Rabb iltizāz

4. Sırr-ı vaḥdetden ḥaber-dār it dili

Cāna ḳıl esrār-ı tevḥidūñ maʿ āz

5. Yoḳ şafa bu dār-ı ğamda Birriyā

Şād olur vār ise dirler aña şāz

۱

ماسوادن يا الٰهي العياذ

ذات پاكدر خدايا مستعاذ

1.

Mā-sivādan yā ilāhī el-ʿıyāz

Zāt-ı pākiñdür Ḥudāyā müsteʿ āz

Lugatçe

mā-sivā : (a.i.) 1. bir şeyden başka olan şeylerin hepsi;
Allah'tan mâada bütün varlıklar. 2. dünyâ ile ilgili
olan şeyler

ʿıyāz : (a.i.) sığınma, (bkz: ilticâ).

Ḥudā : (f.h.i.) Tanrı (bkz: Hâlik, Rabb).

müsteʿ āz : (a.i.). tehlikelerden kaçarak sığınılacak yer.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Ey Allah'ım! Senden gayri her şeyden sana sığındık. Ey Rabbim!
Tehlikelerden kaçarak sığınılacak yer, varlığı hoş ve temiz olan Sen'sin."

Şerh

Beyitte "Yâ ilâhî" ve "Hudâyâ" nidâlarıyla Allah'a seslenen şair, Allah'tan başka her şeyden O'na sığındığını ve O'nun hoş ve temiz zâtından başka sığınılacak melcei olmadığını söyleyerek tasavvufî atmosferli bu gazele güzel bir giriş yapmıştır.

Aslında beyitin temelinde mutasavvıfların "aşk" anlayışı vardır. Allah'ın "Ben gizli bir hazine idim, bilinmeyi diledim, bunun için (beni bilmeleri için) yaratıkları yarattım."¹³³sözlerinden dolayı mutasavvıflar aşkı, varlığın yaratılış nedeni olarak telakki etmişler ve mutlak güzelliğin tecelli ettiği yer olarak varlık âlemini görmüşlerdir. Bu kutsî hadisten ötürü özellikle tasavvuf edebiyatı ve klasik edebiyatta aşk, mukaddes bir değer sayılmış ve bu tür şiir geleneklerinin temelini oluşturmuştur. Tasavvuf edebiyatında aşk, tüm her şeyin özüdür. Yüce Yaratan, koskoca kainatı da aşk için yaratmıştır. İşte mutasavvıfların aşk anlayışı da bu fikre dayanır. Aşk, onlara göre, mâsivâyı terk ederek tüm benliğiyle sadece Rahmân'a yönelmek, tüm varlığını O'na teslim etmektir. Mutlak güzelliğe ancak bu yolla ulaşılabilir, bu sırra erişmede başka hiçbir yol etkili değildir. Aşkı dileyen ve hakîkî aşk yolunda olan Birrî de Allah'tan gayri ne varsa ona sırtını dönmeyi istemekte ve bütün bunlardan da Allah'a sığınmaktadır.

Yaratılmış her şey ve bütün âlem, Allah'ın arzusu ve emri üzere hareket etmektedir. O dilemezse, bir yaprak bile yere düşmez. Böyle olduğuna inancı tam olan şairin de maddî ve manevî tehlikelerden ötürü sığınacağı tek varlık, kainattaki her şeye hükmeden hakîm-i mutlak olan Allah'tır.

İnanmış kulların Allah'tan başka gidecek kapıları yoktur. Bu yüzden başımıza gelen her türlü hayır ve şer' de sadece O'nun merhametine sığınmalıyız. Çünkü yüce Yaratan, merhametlilerin en merhametlisidir.

Hz. Ali (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalatu vesselam) virдинin sonunda şunu okurdu: 'Allahım! Senin gadabından rızana sığınırım, cezandan affına sığınırım. Senden sana sığınırım. Sana (layık olduğun) senayı saymaya gücüm yetmez. Sen, kendini sena ettiğin gibisin.' "¹³⁴

¹³³ Cebecioğlu, adı geçen e-kaynak, s. 274. (28.12.2016)

¹³⁴ e-kaynak : www.kuranikerim.com/kutubi-sitte/2600.html (28.12.2016)

Tüm yaratılmışlar asıl yaratıcısını bilmeli, tanımalı, gönlü lekeleyen mâsivâdan sıyrılarak O'na hakkıyla kulluk etmeli ve her türlü tehlikeden de "el-ıyâzü billâh" diyerek Yaratan'a sığınmalıdır. Yüce Peygamberimiz de her virdinin sonunda yaptığı dualar ile bizlere en güzel örnek olmuştur.

Mahlûkâtın yaratıcısını tanınması, bilmesi ve ubudiyeti, rakam ile ifade edilmek istense, "sıfır" makamındadır. Sıfırın tek başına herhangi bir değeri ve kudreti yoktur. Sıfır, sayıların yanına gelinde değer kazanır. Kul da sıfır makamındadır. Kul, tek olan Allah'ın yanına gelince, ona yanaşınca ve sığınınca insanın kadir ve kıymeti artar. Bu yüzden gerçek mümin, hep bir olan Allah'ın yanında bulunmalı, daima O'na meyletmelidir. Tüm tehlikelere karşı da yalnızca O'na sığınmak gerekir.

"Yâ ilâhî" ve "Hudâyâ" sözleriyle Allah'a seslenen şair, nidâ sanatına başvurmuştur. Arapça olan "yâ" kelimesi sondan başa doğru okunduğunda yine Arapça bir ünlem olan "ey" kelimesinin oluşmasıyla aks-i müfred sanatı karşımıza çıkmaktadır.

۲

سن حكيم مطلقك درد و دوا

دردمندانه ينه سنسن ملاذ

2. Sen ḥakīm-i muṭlaḳuñ derd ü devā

Derd-mendāne yine sensin melāz

Lugatçe

ḥakīm-i muṭlaḳ	: 1. Cenâbıhak. 2. hükmeden, dâva yargılama işine me'mur olan, yargıç. 3. s. üstte bulunan. 4. kadı; vali; âmir; hükümdar, emîr.
derd-mendān	: (f.b.s.) dert sahipleri, tasalılar, kaygılılar.
melāz	: (a.i.) sığınacak yer. (bkz: melce', penan)

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Sen her şeye hükmeden tek varlıksın; dert ve devâsın; dertlilere sığınacak yer yine Sen'sin."

Şerh

Divan şiirinde âşık, hep dertlidir. Başından belâ eksik olmaz. Vuslata ulaşmak için uğraşır durur fakat belâdan başını kurtaramaz. Gazelin tamamını oluşturan aşk dokusuyla bağdaştıracak olursak aşk, âşığın başında öyle bir derttir ki hiçbir doktor bu derde derman olamamıştır. Aşk derdinin ilacı, yine derdi veren sevgilidir. Çünkü teslim olunan şey ne ise, teselli bulunan şey de yine odur.

Dert sözcüğü akılda ilk olarak olumsuz çağrışımlar uyandırır da tasavvuf erbabları birbirlerine "Allah sana dert versin, Allah derdini artırsın." diye dua ederlermiş. Çünkü bu dert olmadan tam anlamıyla aşk idrak edilemez. İnsanın gönlünde peyda olan dert, onu hakîkî aşka, vuslata ulaştırır. Yani beyitte de ifade edildiği gibi, aşk dertlilerine derdini veren de dermanını sunacak olan da sadece Allah'tır.

Sûfilere göre dert, gerçek aşktır. Dert, gerçeğe ulaşma derdidir. Bu bakımdan herhangi bir can, bilhassa tarikata yeni intisab eden bir kişi bazı hallere maruz kalır, cezbelere uğrar, yanar, yıkılırsa başındaki maneviyat öğretmeni veya duası makbul büyüklerden birisi ona "Allah derdini artırsın" diye dua eder. Yunus Emre'nin Dertli Dolab'ındaki inleyiş ifadeleri, aynı dertten zuhur etmiştir. Kısaca bu söz, dıştan bakıldığında ilenme (beddua) gibi görünüyorsa da, hakikatta hayır duadır.¹³⁵

Sevgiliye tüm benliğini teslim eden âşık, ondan gelecek derde de dermana razıdır. Zaten böyle bir teslimiyet içinde bulunan âşığa, sevgilisi zulmetse de müteessir olmaz. Zira canını yoluna kurban ettiği sevgiliden gelen her türlü dert, âşığa hoş gelir :

Ey perî cevr ü cefân ile beni korkutma

Gönül eglencesidür âdem olana gam-ı 'ışk (Çavuşoğlu, 1997: 410).

Buraya kadar anlatmaya çalıştıklarımızdan yola çıkarak âşıkların, dert ehli olduğunu, dert çekmeye âşinâ oldukları sonucunu çıkarabiliriz. Hakikaten de mecâzî

¹³⁵ Cebecioğlu, adı geçen e-kaynak, s. 21. (28.12.2016)

aşktan hakiki aşka doğru yol alan sûfiler, mürşitlerinin kendilerine yükledikleri mesuliyetleri yerine getirmeye çalışırken aslında ilâhî basamakları da birer birer tırmanmış olurlar. Yapmış olduğu hizmetler karşılığında, aşk yolunda ilerlemeye çalışan âşığın gönlünde meydana gelen bir sıkıntı da giderilmiş olur.

Dert denizine gark olan ve halsiz düşen şair, bir rubaisinde de Hakîm-i Mutlak'tan ve dert ehlinin dermanı olan Allah'tan dertli ve hasta canına derman olmasını dilemektedir :

Yâ Rabb sitem-i dehr ile hasta cânum

Yok derd ü belâ çekmege hiç dermânım

Sensin dü-cihân içre hakîm-i mutlak

Derd ehline dermân senüñ sultânım (Erkul, 2000: 336).

Dert ve deva sözcükleriyle tezat; sen ve dert sözcüklerinin iki mısradaki tekrarlanmasıyla reddü'l-acüz ale's-sadr sanatı yapılmıştır.

۳

تلخکام ایتدی بزی حبّ سوا

ویر دله عشقکه یا رب التذاذ

Telḡ-kām itdi bizi ḡubb-ı sivā

Vir dile ʿışkuñla yâ Rabb iltizāz

Lugatçe

telḡ-kām : (f.b.s.) "damağı acı" kederli.

ḡubb : (a.i.) sevgi.

sivā : (a.i.) başka, gayri.

ḡubb-ı sivā : Allah'tan başka şeylerin sevgisi. (bkz : mâsivâ)

iltizāz : (a.i. lezzet'den) lezzet bulma.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Allah'tan başka şeylerin sevgisi bizi kederli etti. Ya Rabb! Gönl(ümüz)e aşkınla lezzet ver."

Şerh

Mâsivâ, gönlü karartır. Zira bir kalpte iki sevgi bulunmaz. Yani, hem Allah sevgisi hem de dünya sevgisi bir kalpte yer edemez. Sûfilere göre, Hâlık (yaratan) ile mahlûkun (yaratılanın) sevgisi bir yerde olamaz. Cem-i zıddeyn yani iki karşıt şeyin birlikte bulunması muhaldir, mümkün değildir. Karanlık ve aydınlık bir arada olamayacağı gibi, Allah sevgisi ve dünyevî sevgiler de bir arada olamaz. İnsanın gönlünde birinin sevgisi ağır basar. Hakk yolcusunun gönlünde de sadece Allah sevgisi olmalıdır. O, daima Allah'ın zikri ile hem-hâl olmalı, nereye baksa Allah'ın kudretini ve tecellilerini müşâhede etmelidir. Her şey kişiye, Yüce Yaratan'ı hatırlatmalıdır.

Sûfiler, mâsivâyâ kapılmaktan korkmuşlardır. Çünkü gönül, Allah'tan gayri her şeye kapatılmalıdır. Mâsivâyâ kapılan gönül ise, kedere düşmüş demektir. Dünyayı seven, ona kapılan gönül, hastalıktır. Kalbin temizlenmesi, dünyevî lezzet ve zevkleri terk etmek ile olur. Kalp hastalığının dermânı, derdi verendedir. İnsan, Allah'ın emirlerini yapmak, yasak ettiklerinden sakınmak, O'nu çokça anmak ve hatırlamak ile kalbini mâ-sivâ ve manevî hastalıklardan korur.

Allah'tan başkasına gönül bağlamak, gönlü onunla doldurmak, insanın kalbini karartır; ağzının lezzetini bozar. İnsan aşk ile, kaybolan lezzeti yeniden bulur.

Hubb-ı sivâ, Allah'tan gayri her şeyin sevgisi anlamına gelir. Mutasavvıflar hubb-ı sivâdan sakınmışlardır. Çünkü "Gönlde iki sevda olmaz." inancındadırlar. Yani kalpte ya Allah sevgisi olur veya dünyâ sevgisi, makam-mevkî aşkı olur. Tasavvufta hubb-ı sivâ, "hubb-ı mâl", "hubb-ı câh" gibi tabirlerle anılır ve bunlar nefsin en kötü sıfatlarındandır. Gönlünde dünyevî nimetleri, sahip oldukları makam ve mevkileri kaybetme korkusu taşıyanların yaşamı eziyet, sıkıntı ve işkencelerle geçer. Dünyevî arzularına ulaşmak için hırslanırlar. Bu hırs da kişiyi hem madden hem manen mahveder. Nefsin arzularına ayak uydurmak için yaptıkları hırs sonucu azap ve işkenceleri daha da ziyadeleşir. Sahip oldukları makam ve mevkiden düşme korkusu ve endişesi içlerinde dehşet bir acıya sebep olur. Yani beytin ilk mısrasında da belirtildiği gibi hubb-ı sivâ (Allah'tan başka her şeyin sevgisi), insanı üzüntüye gark eder. Böyle kişiler, Allah'a kul olmayıp

dünyâyâ taptıkları için hiç mutlu olamazlar. Hakk'a layığıyla kulluk yapanlar ise, iki cihâna sultan olurlar.

Aşkın varlığı, kalpte sevgiliden başkasını yakar ve yok eder. Aşkın aslı yok olma, kendi benliğinden geçmedir. Gerçek aşka ulaşanlar geçici aşklara meyiletmezler. Hakiki aşk, kalpteki diğer sevgilerin tamamını yok edecektir, kalbi hubb-ı sivâdan temizleyecektir. Nitekim Kur'ân'da "Allah Teâlâ insanoğlunun göğsünde iki kalp yaratmamıştır."¹³⁶ âyetiyle de hakiki aşkta, kalbin mutlak sevgiliyle dopdolu olması gerektiği anlatılır (Özcan, 2007: 4).

Aşk, kelime olarak, sarmaşık demektir. Yani aşk, bir varlığın bir varlığı sarmasıdır. Bu bağlamda maşuk da âşığı sarmaşık gibi saracaktır. Bu sarma, âşığın kendini maşuğa adaması ve onda fenâ bulmasıyla nihayete erecektir. Sarmaşığın girdiği yeri kapladığı gibi, aşk da girdiği gönlü ve sonrasında tüm vücudu sarar. Aşkta esas olan hakikate ermektir; bu bakımdan aşk kişiyi hakiki olana ulaştıran bir araçtır. Gönülde aşk neşvesi varsa o gönül lezzetlidir, huzurludur, kederlerden arınmıştır. Bu sebeple Birrî, dünya sevgisiyle lekelenmiş gönlüne, aşk kıvılcımı düşmesini dilemekte ve bunun için Allah'a yalvarmaktadır.

Tasavvufta aşkın neşv ü nemâ mahalli, gönüldür. Allah da ilk olarak temiz olup olmaması bakımından kulunun gönlüne bakar ve yeterince temiz ve saf bulursa orada tecelli eder. Tecelliyle aşklanan gönül, sonsuz sevgiden nasibini almış demektir. Mutasavvıflar, gönlün mahabbet aşkı ile coşmasını isterler. Zira, tasavvufi mertebeler, aşk ile aşılacaktır. Mevlânâ "Yedinci kat göğün üstüne çıkmak istiyorsan aşk, bir güzel merdivendir a oğul" derken bu hakikate işaret eder. Allah katında aşkın değeri çok üstündür. Mevlânâ "Kıyamette namazları, oruçları, sadakaları getirip teraziye koyarlar. Fakat aşk teraziye sığmaz. Bu yüzden asıl olan aşktır." der ayrıca herkesi aşık olmaya davet ederek "Kimin aşka meyli yoksa o kanatsız bir kuş gibidir, vah ona!" diyerek aşka meyli olmayanlara acımaktadır. Aynı gelenekten beslenen Birrî de gönlündeki hubb-ı sivâları terk edip gönlünün Allah aşkıyla dopdolu olmasını istemektedir. Çünkü aşk, kişiyi ölümsüzleştirir. Mevlana, "Aşksız yaşama ki, ölü olmayasın; Aşkla öl ki diri olasın." der (Özcan, 2007: 4).

---

¹³⁶ Kur'ân-ı Kerîm, Ahzâb Sûresi, (33/4).

Beyitte "telh-kâm"- "iltizâz" ve "hubb-ı sivâ"- "aşk" sözcükleri arasında tezat sanatı vardır. "Yâ Rabb" hitabıyla Allah'a seslenen şair, nida ve aks-i müfred sanatına başvurmuştur.

٤ سرّ وحدتدن خبردار ایت دلی
جانہ قیل اسرار توحیدک معاذ

4. Sırr-ı vahdetden haber-dâr it dili

Câna kııl esrâr-ı tevhidüñ ma' âz

Lugatçe

vaḥdet	: a.i.) 1. yalnızlık, teklik, birlik. 2. tas. Allah'a yakınlık, Allah'a ulaşma. vahdet-i fikir fels. tek düşüncelik, fr. monoideisme.
esrâr	: (a.i. sırr'ın c.) 1. gizlenen ve bilinmeyen şeyler, aklın eremeyeceği işler. 2. Hint kenevirinden çıkarılan, uyuşturucu ve sarhoş edici te'sirleri olan bir zehir, [kelime, müfret olarak kullanılır].
ma' âz	: (a.i.) sığınacak yer. (bkz: ilticâgâh, melce)

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Gönlü vahdet sırrından haberdar et, tevhid sırlarını cana sığınacak yer eyle."

Şerh

Beyitte geçen tevhit ve vahdet kavramları birlemek ve bir bütün olarak varlığa bakmak anlamında kullanılmıştır. Sırr-ı vahdet, yaratılmış her şeyi bir fabrika gibi bütün halde görmedeki sır anlamına gelir. Tümevarımsal bir mantıkla düşünmeyi gerektirir. Mesela hayvanlar, insanlar, bitkiler, hulasa tüm canlıların ortak noktası, hayat sahibi olmalarıdır. O zaman varlığa sırr-ı vahdet ayinesinden bakan bir kişi, bunlardan birisine hayat verenin ancak tüm yaratılmışlara hayat veren Zât olabileceğini görür. Bir başka açıdan düşünelim. Tüm canlılar, rızıklanma noktasında birleşirler. O halde sırr-ı vahdet gözlüğüyle olaylara bakan kişi, ormandaki aslanı

kim rızıklandırıyor; dağdaki tavşanı, şehirdeki insanı, havadaki kuşu, denizdeki balığı rızıklandırmanın da aynı kudret sahibi varlık olduğunu müşâhede edebilir.

Yaratılmış olan her şey, Allah'ın mülküdür. Allah, tevhit sırrıyla içinde bulunduğumuz koskoca alemin tek bir kişi tarafından yönetilen bir ülke olarak gözlerimizin önüne serer. Bu memleket-i Rabbaniyenin her yanında tevhit bayrakları görebilen gözlere tevhit sırrını ifşa eder. Birrî de şerh etmeye çalıştığımız beytin ilk mısrasında gönlünün vahdet sırrından haberdar olmasını istemektedir.

Kul, her daim varlık ve benlik davasıdır. Oysaki tevhidin kaynağı birlemektir. Yani kişi tevhit sırrına benlik kanalıyla değil birlik kanalıyla ulaşabilir. Yani tevhit sırrına eren kişi, kendi benliğini Allah'ın varlığında eritmiş, bir olmuştur. İnsan, benliğinden vazgeçmedikçe gönlündeki sıkıntıyı gideremez.

Burada konumuzla da ilgili olması bakımından Niyâzî-i Mısırî'nin bir beytini hatırlatalım:

Şu mâhiler gibi kendini deryâdan cüdâ sanma,

İhâtâ eylemiş her yana bak sûy-ı tevhid et. (Seyyid Muhammed Nûr, 2014: 348).

Beyit, günümüz Türkçesi ile şöyle ifade edilebilir: Şu balıklar gibi kendini deryâdan ayrı sanma, ihâtâ eylemiş her yana bak bir yön ile tevhit et. İnsana, balıkların kendilerini denizden/sudan uzak sanmaları örnek gösterilmiştir. "Çünkü bir defa balıklar toplanıp aralarında konuşmuşlar ve demişler ki, iştiriz su varmış, bu su nasıl şeydir? İçlerinde bunu bilen bulunmayınca, demişler ki, bir büyük balık vardır bilse bilse o bilir, ona gidip soralım. Büyük balığa gidip sordular, O da bunlara cevap olarak: 'Sudan başka bir şeyi bana gösterin de ben de size suyu göstereyim' der. Bu temsilde olduğu gibi Hakk'ın vücûdundan başka bir şey yoktur ki Hakk'ın vücûdu görülsün" (Seyyid Muhammed Nûr, 2014: 348-349).

Gönlü vahdet sırrından haberdar olanlar, kalplerini yokladıkları her an kendilerinde O'nu bulurlar. Benliklerini vahdet potasında erittikleri için de başlarına gelen hiçbir şeyden üzüntü duymazlar. Sığındıkları makam, daima tevhit olur.

Sırr ve esrâr, vahdet ve tevhit aynı kökten türemiş, iştikak sanatı yapılmıştır.

۵

یوق صفا بو دار غمده بریا

شاد اولور وار یسه دیرلر اکا شاذ

5. Yok şafâ bu dâr-ı gamda Birriyâ

Şâd olur vâd ise dirler aña şâz

Lugatçe

şafâ	: (a.i.) 1. saflık, berraklık, (bkz: safvet). 2. gönül şenliği, kedersizlik, neş'e, zevk, eğlence. 3. müz. Türk müziğinin en az iki asırlık bir mürekkep makamı olup zamanımıza kalmış numunesi yoktur. 4. erkek adı.
dâr	: (a.i.c. dirân) 1. ev. 2. yer. 3. yurt.
şâd	: (f.s.) sevinçli, (bkz: memnûn, mesrûr).
şâz	: Kaide hârici olan. Umumi nizamdan ayrılmış olan, müstesna bulunan.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Ey Birrî! Bu gam diyârında eğlence yok. Ona ayrılmış özel bir yer var ise mutlu olur, derler. "

Şerh

Arapça, keder, üzüntü anlamında bir kelime olan gam, beyitte aşk derdi manasındadır. Dünyâ, sevgilisine kavuşmak isteyen âşık için gam ve üzüntüyle dolu bir memlekettir. Çünkü âşık, sevgilisine kavuştuğunda şafâ, ondan ayrı düştüğünde ise cefâ bulur. Ayrıca âşık, hakîkî menzile varmak istiyorsa, gerçek sevgili tarafından insanın nefsinin terbiye etmek için gönderilen birtakım eziyetlere, sıkıntılara katlanma iradesini de göstermelidir. Bu diyâr, kimisi için şafâlarla dolu bir saray, âşıklar için ise gam ve dertlerle örülmüş bir zindandır. Yani Hakk yolcusu için dünyâ, dert, sıkıntı ve eziyetlerle örtülü, gamı hiç eksik olmayan bir yerdir. Dünyanın şafâ yeri olmadığını, baştan aşağı gam ve elemle kaplı olduğunu bilen Birrî de beyitte dünyayı "diyâr-ı gam" tamlamasıyla tanımlamıştır.

Gam, âşığın yüküdür, sermayesidir. Aşka gark olmayan gönüller, gamı def etmek için uğraşırlar. Fakat âşığın kalbi, sevgilisinin gamı ile doludur ve bundan şikayetçi değildir. Çünkü gam, aşk ehli için Allah'ın lütfunun bir habercisidir :

Gam ol mübeşşir-i eltâf-ı 'Îzidîdür kim

İder her ehl-i dile müjde-i kudüm hudûr (Erkul, 2000: 155).

Dünyâ, âşığın gam yurdudur. Burada âşiğa rahat yoktur. Âşığın gönlündeki gam ateşi, cânını her daim dağlar. Cânânının gamıyla cân, baştan aşığı dertlidir. Âşıkların dünyâ hayatı, sürekli inlemelerle geçer. Gam diyarında âşığın gönlü yanmaktan kebab olmuştur. Kanlı yaşları bağına akıtan âşık, bu çetrefilli yolun sonunda safâ ile karşılaşacaktır. Beyitte de ifade edildiği gibi safâ âşık için sevgilinin yanında kendisi adına özel bir yer bulmasıdır. Onu tanıdığından, bildiğinden sevgilinin haberdar olması ve ona ihsanda bulunmasıdır. Âşık, bu şekilde safâya ermiş olur.

Diyâr-ı gamda çektiği sıkıntı ve eziyetler sonucu gönül yurdundan nefsin kötü arzuları sürülmüş, kalp saflaştırılmıştır. Böyle bir gönül, artık vuslatı beklemektedir. Cânan ile kavuşulan gün, âşıklar için bayram günüdür. Âşık, sevgilisine kavuşuncaya kadar bin türlü gam ile bu gam diyarında ruhunu doldurmuştur. Daha önce de söylediğimiz gibi âşık bu gam diyârında gönlünün gam ile gark olmasından müteessir değildir. Çünkü âşıklar, yârin cefâsından safâ bulurlar. Hakiki aşkı tadan gönül, sevgiliden cefâ görse de onun etrafında olmaya razıdır. Âşığın gönlünün gıdası gam ve kederdir. Sevgiliye kavuşmak isteyen herkesin bu dikenli yoldan geçmesi gerekir. Aşk yolunda türlü türlü gamlar çekilerek vuslat sofrasına oturulur. Ayrıca dünya gamı,bedbaht gönle düşmez. Aşk gamıyla çile çekmesi, şairin doğru yolda olduğunu göstermektedir :

Gam-ı dünyâ dil-i nâ-kâma düşmez

O kâfir kişver-i İslâma düşmez (Erkul, 2000: 299).

Birriyâ hitabıyla nidâ ve tecrid sanatına; safâ, şâd ve gam kelimeleriyle ve var-yok sözcükleriyle tezat sanatına başvurulmuştur.

2.2.17. GAZEL 17¹³⁷

Mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün

¹³⁷ Erkul, age., s. 245.

۱ خدایا بو غریب آواره یه بر جای دلکش ویر

تک و تنها قومه حال دلمدن فهم ایدر اش ویر

۲ سوا نقشی کر کمز دله یا ربّ قرارم یوق

دیار دهر فانیده دیمم دار منقش ویر

۳ شب فرقنده قالدِم قورتر اغیار یسه دلدن

بکا مهر وصال اخبار ایدر بر یار مهوش ویر

۴ مثال لاله زار اولسون درونم نار عشقکدن

کوکله تازه تازه داغدر یاقمغه آتش ویر

۵ بو میدان محبتنده بولوب بر فارس کامل

هنر کسب ایتمکه برّی سمند طبعکی اش ویر

1. Ḥudāyā bu ġarīb āvāreye bir cāy-ı dil-keş vir

Tek u tenhā ḡoma ḡāl-i dilümden fehm ider eş vir

2. Sivā naqşı¹³⁸ gerekmez dilde yâ Rabb qarârum yoq

Diyâr-ı dehr-i fânide dimem dâr-ı münakkaş vir

3. Şeb-i firqatde qaldum qurtar aqyâr ise dilden

Baňa mihr-i vişâl ihbâr ider bir yâr-ı meh-veş vir

4. Mişâl-i lâle-zâr olsun derûnum nâr-ı aşquñdan

Göñülde tâze tâze dâqlar yaqmağa âteş vir

5. Bu meydân-ı muhabbetde bulup bir fâris-i kâmil

Hüner kesb itmege Birri semend-i tab' uñı¹³⁹ eş vir

۱ خدایا بو غریب آواره یه بر جای دلکش ویر

تك و تنها قومه حال دلمدن فهم ایدر اش ویر

1. Hüdâyâ bu garîb âvâreyye bir cây-ı dil-keş vir

Tek u tenhâ qoma hâl-i dilümden fehm ider eş vir

Lugatçe

¹³⁸ Erkul'un "sivâ-naqş" olarak okuduğu kelime grubunu biz, Manisa nüshasını kontrol ederek "sivâ naqşını" şeklinde okuduk.

¹³⁹ Erkul'un "tab' uña" şeklinde okuduğu kelimeyi, Manisa nüshasını kontrol ederek " tab' uñı" biçiminde okuduk.

āvāre	: (f.s.) 1. serseri, boş gezen, işsiz güçsüz, aylak. 2. dağınık, perişan.
cāy	: (f.i.) yer.
dil-keş	: (f.b.s.) 1. gönül çekici. 2. muz. adı 1500'de yazılmış manzum bir edvarda terkipler arasında geçen makam.
feh̄m	: (a.i) anlama, anlayış, ["etmek, olunmak" mastarlarıyla kullanılır].

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Ey Allah'ım! Bu kimsesiz zavallıya gönül çekici bir yer ver. (Bu dünyada) yalnız başına bırakma, gönlümün hâlinden anlayacak bir eş ver."

Şerh

Allah'a yakarış niteliğinde bir beyit olan bu beyitte Birrî, gönül dilinden anlayacak bir eş istemektedir. Zira bu arzusunda haklıdır da. İnsanın fitratında medenîlik vardır, yani insan yaratılış itibari ile toplum hâlinde yaşamak ister. İnsan, kaliteli ve mutlu bir ömür sürmek ve işlerinin düzgün yürümesi için diğer kişilerle yardımlaşmak; onlarla dayanışma içerisinde olmak zorundadır. Kimse, tek başına tüm gereksinimlerini karşılayamaz. Dolayısıyla insan, hem tabîî hem zarurî olarak daima başkalarına muhtaçtır.

Beyitteki "garîb" kelimesi de kayda değer bir nitelik taşımaktadır. Allah'ın ruh üfleyerek fani olan bu dünyaya imtihan için gönderdiği insan, O'ndan ve asıl vatanından uzak olduğu için gurbette demektir. "Garib" olma durumu bünyesinde; yalnızlığı, çaresizliği, melâli, hüznü barındırır. Bu da kişide bir teselli ve avunma ihtiyacı meydana getirir. İnsan her ne kadar, Allah'ın "kimsesizler kimsesi" olduğunu bilse bile bu dünyada ömrünü birlikte geçireceği, hayat yükünü beraberce omuzlayabileceği, gönül hâlinden anlayan bir eş istemektedir. Hatta bu sebepten büyüklerimiz "Yalnızlık, Allah'a mahsustur!" demişlerdir. Doğruluğu tartışmaya açık olan bu sözden anlıyoruz ki, Allah'tan gayrısının bu dünyada ilgi ve teselliye ihtiyacı vardır. Bu durumun fitrî olduğunu en başta söylemiştik. Zira aklımızın alamayacağı tüm güzelliklerle dolu olan cennette yaşam süren Hz. Adem'in de kendi cinsinden bir eş yaratılmasını istemesi bu fitrî hâl ile ilgilidir.

Beyte tasavvufî açıdan bakarsak Mevlevî bir şair olan Birrî'nin tasavvuf yolunda daha rahat ilerleyebilmesi için ilmi ve himmeti ile ona yardımcı olacak, bu yolculukta yolunu aydınlatacak gönül dilinden anlayan bir mürşit istediğini de düşünebiliriz.

Beyitte "Hudâyâ" hitabı ile nidâ sanatına başvurulmuştur.

۲

سوا نقشې کر کمز دلده یا ربّ قرارم یوق

دیار دهر فانیده دیمم دار منقش ویر

2. Sivā naqşı gerekmez dilde yā Rabb qarārüm yoq

Diyār-ı dehr-i fānide dimem dār-ı mūnaqqaş vir

Lugatçe

sivā	: (a.i.) başka, gayri.
naqş	: (a.i.) 1. resim. 2. duvarlara, tavanlara yapılan yağlı veya sulu boya resim, süsleme sanatı. 3. ipekle, sırma ile işleme. 4. mec. hîle, renk.
qarār	: (a.i.) 1. durma. 2. rahat. 3. devamlılık, süreklilik. 4. ölçülülük. 5. tahmin. 6. tam ölçü, ne az, ne çok. 7. muz. şark müziğinde, taksim yaparken ana makama dönüş. 8. neticeye bağlama.
dehr	: (a.i.c. dühûr) 1. dünyâ, (bkz: âlem, cihûn). 2. zaman, devir.
mūnaqqaş	: (a.s. naqş'dan) 1. nakşedilmiş, nakışlı, resimli, işlemeli. 2. i. renkli dokuma motiflerle süslü kumaşların umûmî adı.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Yâ Rabb! Gönülde (senden) başkasının nakşı gerekmez, (bir yerde) durmuyorum (dünyada kalıcı değilim). Geçici dünya diyârında 'nakışlı, süslü bir yer ver' demem."

Şerh

Birrî, bu beyitiyle herkesin nefis muhâsebesi sırasında sorması gereken önemli sorulardan birine ışık tutmuş. Bizler dünyanın fani mevkilerini elde etmek için mi koşuşturup duruyoruz, yoksa Kur'ân-ı Kerîm'de "fevz 'ül-azîm"¹⁴⁰ denilen "en yüce kazanç" için mi? Yani kısaca bu dünyadaki kurtuluşu mu istiyoruz, ebedî hayattaki kurtuluşu mu? Birrî, beyitte bu soruların yanıtını vermiş, hayatını ne yönde idame ettireceğini belirlemiştir. O, Allah'tan gayrısının muhabbetine gönlünü kapatmayı arzulamış, fani dünyada süslü ve itibarlı makam mevki peşinde olmadığı ifade etmiştir. Eğer ki ahirette Allah'ın mükafatı, sonsuz saadet isteniyorsa olması gereken de budur. Zira bizler biliyoruz ki "nefsinin hırs ve tamahkârlığından korunabilmiş kimseler felaha erecekler"¹⁴¹dir.

Dünya ve dünya nimetleri geçici olduğu ve her insanın bu fani diyardan daimi diyara göç etmesi yaratılış icabı olduğu için nefse câzib gelen mal mülk sevdasına düşülmemeli, makam mevki hırsına kapılmamalıdır. Bu dünyanın süslerine, oyunlarına aldanmayıp Allah'ın rızasına uygun yaşayanlar, O'nun emir ve yasaklarına riayet edip nefsinin terbiye edenler ebedî hayatta nihayetsiz saadetlere ve nimetlere erişeceklerdir. Bunu idrak eden Birrî de işte bu sebeple Allah'tan gayrısının sevgisine gönlünü kapatmış, yüksek makamlara gözünü dikmemiştir. Yani kısaca o, bu dünyanın lezzetinde değildir. Zira, dünyanın lezzetleri, zehirli bala benzer. Lezzeti oranında sıkıntısı da vardır.

"Yâ" ünlemi ile Allah'a yakarıшта bulunulmuş; nida ve aks-i müfred sanatı yapılmıştır. Özellikle beytin ikinci mısrasında "d" ünsüzünün tekrarlanmasıyla bir ahenk oluşturulmuş, aliterasyon sanatına başvurulmuştur. Dünya, memlekete teşbih edilmiştir. "Nakş" ve "münakkaş" kelimeleri aynı aslî harflerden türetildiği için iştikak sanatı yapılmıştır. "Nakış" kelimesi kinâyeli olarak kullanılmıştır. Zira hem

¹⁴⁰ bkz. Kur'ân-ı Kerîm, Saffât Sûresi, (37/60).

¹⁴¹ bkz. Kur'ân-ı Kerîm, Haşr Sûresi, (59/9).

gerçek anlamı olan "nakış" hem de mecâz anlamı olan "hile" beyitin anlamı için uygun düşmektedir.

۳ شب فرقتده قالددم قورتر اغياريسه دلدن

بكا مهر وصال اخبار ايدر بر يار مهوش وير

3. Şeb-i firqatde qaldum qurtar ağıyār ise dilden

Baṅa mihr-i vişāl iḥbār ider bir yār-ı meh-veş vir

Lugatçe

şeb-i firqat	: ayrılık gecesi.
ağıyār	: (a.i. gayr'in c.) gayrılar, başkalar, yabancılar.
mihr	: (f.i.) 1. Güneş, (bkz: âf-tâb, hûr-şîd, şems) 2. sevgi, (bkz: mahabbet). 3. eylül ayı
vişāl	: (a.i. vasl'dan) 1. ulaşma, bitişme. 2. sevgiliye kavuşma.
iḥbār	: (a.i. haber'den. c. iḥbârât) haber verme, bildirme, anlatma.
meh-veş	: (f.b.s.) 1. ay gibi. (bkz: mâh-vâr, meh-vâr). mec. güzel, (bkz. mahbûbe). 2. i. kadın adı

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Ayrılık gecesinde kaldım. (Gönüldeki Allah'tan) gayrısı ile (bunları) gönülden temizle. Bana kavuşma güneşini haber veren ay gibi güzel bir sevgili ver."

Şerh

Âşık için sevgiliden ayrı kalmak, onu görememek büyük ıstıraplar doğurur. O, gönüldeki ayrılık ateşi ile yanıp kavrulur. Geceler boyu gam yutar, gözüne uyku girmez, durmadan ah ederek ağlar, inler. Bunun neticesinde de dal harfi misali beli bükülür, ye harfi misali iki büküm olur, benzi sararıp solar, hastalanır, ihtiyaçlar.

Beyitte de âşık, ayrılık gecesinde kaldığını ifade etmektedir. Firkat gecesinde kalanlar, vuslat müjdesi ile aydınlanmak isterler. Bunun için de her şeyden önce gönlün mâsivâdan temizlenmesi lazımdır. Ayrılık gecesinden vuslat aydınlığına erişmek ancak bu yolla olacaktır.

Tasavvufta gönül, önemli bir yere sahiptir. Bu yüzden mutasavvıflar, gönlün Allah'tan gayrısının muhabbetinden arındırılmış olmasına dikkat ederler. Zira "tasavvufta gönül, Allah'ın evi, onun tecelli ettiği yerdir" (Uludağ, 2012: 205). O hâlde gönül Allah'ın tecellisine yaraşır şekilde saf ve temiz tutulmalıdır, var olan sivâ nakışları da temizlenmelidir. "Tanrı, yoluna baş koymuş olan sâliğe, önce onu denemek maksadıyla bir bakış atar. Eğer onun kalbini yeterince saf bulursa, onu kendine doğru çeker ve onun gönlünde tecelli eder" (İpekten, 1996: 59).

Şair, ayrılık gecesinde olduğunu söylemiş, akabinde de vuslat güneşine erişmeyi arzuladığını ifade etmiştir. Ayrıca vuslat güneşinin yansıması olarak ay gibi güzel bir sevgili istemiştir. Bununla birkaç mânâ kast edilmiş olabilir. Sevgili, her yönden mükemmel güzelliğe sahiptir. Bu da güzelliğin asıl kaynağı olan Hüsn-i Mutlak'a işaretler. Birrî, Allah'ın güzel isimlerinin tecellileriyle donanmış bir sevgili arzuluyor olabilir. Bu sevgili, yüzü ay misali parlak ve aydınlık bir sevgilidir. İkinci olarak "ay gibi aydınlık ve güzel sevgili" ile kast edilen kendisine doğru yolu gösterecek olan bir mürşit olabilir. Zira mürşitler de müritlerini, sonu vuslat olan bir yolculuk için hazırlarlar ve bu yolda ilerleyen dervişe rehberlik ederler. Hülâsa hicran, sonunda vuslatı gerektirir. Sevgiliden ayrı geçen karanlık geceler, onunla bir olunacak aydınlık günlere gebedir. Hicran gamının ateşi, elbette bir gün sona erecektir. Hakîkî âşıklar için gönülleri ısıtacak ve aydınlatacak vuslat güneşi doğacaktır.

"Visâl" ve "firkat" kelimeleri ile tezat sanatı yapılmıştır. Sevgili, aya; vuslat, güneşe teşbih edilmiştir. "Şeb, mihr, meh" kelimeleri tenâsüplüdür.

٤

مثال لاله زار اولسون درونم نار عشقکدن

کوکله تازه تازه داغلا ر یاقمغه آتش ویر

4.

Mişâl-i lâle-zâr olsun derûnum nâr-ı aşkuñdan

Gönlüde tâze tâze dâğlar yakmağa âteş vir

Lugatçe

lâle-zâr	: (f.b.i.) lalelik, lâle yetişen yer, lâle bahçesi.
nâr	: (a.i.) 1. ateş, od. 2. cehennem.
dâğ	: (f.i.) 1. yanık yarası. 2. insan ve hayvan vücûduna kızgın demirle vurulan damga, işaret, im.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Gönlüm, aşkının ateşinden lale bahçesi gibi olsun. Gönülde yeni yeni yaralar oluşması için ateş ver."

Şerh

Sevgilinin aşkı, âşığın kalbini derinden yakar, lale bahçesi misâli derin ve siyah yaralar oluşturur. Çünkü sevgili, daha önce de söylediğimiz gibi gaddardır, zâlimdir. Âşığına türlü eziyetler çektirir. Âşık ise sevgilinin lütfuna da kahrına râzıdır, daima sabreder. Hatta hâlinden hoşnuttur. Eziyet dahi etse bu durum, sevgilinin onunla ilgilendiğinin göstergesidir. Âşık için dayanılmaz olan, sevgilinin tegâfülü yani ilgisizliğidir. Bundan dolayıdır ki bağı yanık yaralarıyla dolu olan âşık, beyitte yeni yaralar oluşması için daha çok aşk ateşi istemektedir. Âşığın bağı delik deşik eden gam yaraları onun için övünç kaynağıdır. Zira divan şiirinde âşığın derûnu, gam ve gussa ile dolu olmalıdır.

"Klasik divan şiirinde sevgilinin âşiklerinden biri olarak kabul edilen lâle, Birrî Dîvânı'nda âşığın yanmış gönlünün simgesidir" (Karaca, 2008: 4). Beyitte yer alan "dag"(yara) ile "lâle" arasındaki ilişki, klâsik edebiyatımızda lâlenin taç yapraklarının dip tarafında bulunan siyah lekenin yaraya benzetiliyor olmasından ileri gelmektedir (Doğan, 2007: 206). Şöyle ki lalenin ortasındaki siyahlık, sevgilinin yanaklarına özenme ve onu kıskanma dolayısıyla bağına meydana gelmiş bir yara, bir dağlamadır. Lale, yabanî bir çiçek oluşu, çabuk solması, suya ihtiyaç duyması vb. özellikleriyle divan şiirinde sıkça sözü edilen bir çiçektir. Genellikle bahçe çitlerinin kenarında bitmesi, onu miskin sıfatıyla anmaya neden olur. Tabi bu sıfatta bağıyanık olması da etkilidir. Divan şairinin sözünü ettiği lale, çok zaman şakâyık veya

şakâyık-ı nûmâniye denilen gelincik lalesidir (Pala, 1989: 284). "Münzir oğlu Nu‘man bir gezinti esnasında birçok gelincik çiçeği görmüş; manzara hoşuna gitmiş, korunmasını emir ve koparılmasını men etmiş; bu cihetle kendisine nisbet olunmuş" (Onay, 2013: 338).

Beyiti tasavvufî açıdan da yorumlayabiliriz. Allah aşkı ile dolu olan gönüller, aşkın nârı ile lale misali yanıktır. Sonunun vuslat olmasını dileyen âşıklar, bu dünyada türlü çileler çekerler. Tenleri ve gönülleri muhabbet ateşiyle o kadar dağlanmıştır ki, bağrıları lale bahçesine dönmüştür. Muhabbet ateşinin kıvılcımları gönle düştüğünde orada derin yanıklar meydana getirir. Bunun sonucunda da acılarla kaplı gönülden âh dumanları yükselir, "hû hû" diye Hakk'ı zikrederler. Zikir esnasında ağızlarından çıkan sıcak hava, gönül yangınlarının habercisidir. Neyin içini yakıp simsiyah eden de yine bu aşk narıdır. Hakk âşıkları, gönüllerinde meydana gelen aşk yaralarının hiç bitmesini istemezler. Zira o yaralar, Allah aşkının şiddetinin göstergesidir.

Beyitin tasavvufî anlamını desteklemek için Birrî'nin bir murabbasına bakalım. Kadirîlerin özelliklerinin anlatıldığı bu murabbada, onların gönüllerinin aşk ateşi ile dağlandığı, sır perdesinin kalkarak yâr ile yâr oldukları, vuslat yolunda epeyce ilerledikleri ve bu yolda fenâ buldukları söylenmektedir :

Dilleri hemçün lâle-zâr oldı

Nâr-ı ‘aşkıyla dâg-dâr oldı

Yâr ile anlar çünki yâr oldı

Mahrem-i esrâr Kâdirîlerdür (Erkul, 2000: 338).

Aşk ateşiyle dağlanması sonucu gönülde meydana gelen yaralar, lâleye/lalenin ortasındaki siyahlığa; yaralarla dolu olan gönül de lale bahçesine teşbih edilmiştir. "Lâle-zâr, nâr-ı aşk, dâg, yakmaga, âteş" kelimeleri tenâsüplüdür. Beytin ilk mısrasındaki "lâle-zâr, nâr-ı aşk" kelimeleri, ikinci mısradaki "gönül, dâg/âteş" kelimeleri ile ilişkilidir, leff ü neşr-i müretteb sanatı vardır.

o

بو میدان محبتده بولوب بر فارس کامل

هنر کسب ایتمکه بری سمند طبعکی اش ویر

5. Bu meydân-ı muhabbetde bulup bir fâris-i kâmil

Hüner kesb itmege Birrî semend-i tab‘ uñı eş vir

Lugatçe

fâris	: (a.s.) 1. atlı. (bkz: süvari). 2. binici, ata binmekte mahâretli. 3. ferasetli, anlayışlı. 4. h. i. İran'ın güneyindeki Şiraz vilâyeti. 5. i. [birincisi] erkek, [ikincisi] kadın adı.
kâmil	: (a.s. kemâl'den) 1. bütün, tam, noksansız eksiksiz. 2. kemâle ermiş, olgun. 3. yaşını başını almış, terbiyeli, görgülü, pişmiş [kimse]. 4. âlim, bilgin, geniş bilgili [kimse].
semend	: (f.i.) 1. kula at. 2. çevik ve güzel at.
tab ⁶	: (a.i.) 1. tabiat, huy, yaratılış. 2. mühür, damga basma. 3. kitap basma.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"(Ey) Birrî ! Bu muhabbet meydanında anlayış/sezgi bakımından olgun birini bul. Hüner kazanmak için tabiatının atını (ona) eş olarak ver."

"(Ey) Birrî ! Bu muhabbet meydanında at binmekte maharetli birini bul. Hüner kazanmak için tabiatının atını (ona) eş olarak ver."

Şerh

Beyitten iki anlam çıkarabiliriz. İlk olarak Birrî, şiir meydanında kendisine yol gösterecek bir üstat arıyor olabilir. Zira 17. yüzyıldan itibaren mazmunlarda ve üslupta tekrara düştüğü görüşü ortaya çıkmış ve şairler bîkr-i mazmun ve yeni söyleyiş arama peşine düşmüştür. Birrî bu konuda şiir sanatında çığır açmak için maharetli birinin yol göstericiliğine tâlip olduğunu ifade etmek istemiş olabilir. Zira böyle bir üstada, kendi tabiatının atını da eş olarak verecektir. Burada Birrî'nin şairlik kabiliyeti ve kalemi, çevik ata benzetilmiş de olabilir. Çevik at misâli hünerli olan kalemi, şairiyet yönünden iyi bir önderle daha da iyi bir noktaya taşınacaktır.

Bir diğer anlam ise tasavvuf perspektifinden bakılınca ortaya çıkmaktadır. Muhabbet meydanında yol kat etmek isteyen Birrî, bu yolda hüner elde edebilmek ve yolun sonunda başarıya erişebilmek için bir mürşid-i kâmile ihtiyaç duymaktadır.

"Zira şeyhlerin ve ermişlerin müritlerine nazarı, onların ruhlarına tesir eder ve yeni bir şekil verir. Gönüllerini feyzle doldurup olgunlaştırır" (Uludağ, 2012 : 272). Muhabbet meydanında at sürmeye alışkın ve maharetli olan bu yol göstericiye şair, tabiat atını da ona eş olarak verecektir. Böylece onun rehberliğinde şair de sonu vuslat olan bu yolculukta emin bir şekilde ilerleyecektir.

"Birrî" hitabı ile nida ve tecrid sanatına başvurulmuştur. "Fâris" kelimesi tevriyeli olarak kullanılmıştır. "Meydân, fâris, semend" kelimeleri tenâsüplüdür. Tabiat/şairin kalemi, çevik ve güzel ata teşbih edilmiştir.

2.2.18. GAZEL 18¹⁴²

Mefâ' ilün/fe' ilâtün/mefâ' ilün/fe' ilün

- ۱ کمالی اهل دلك صنمه سنّ و سالله در
او تازه ساله دي كامل كه حسن حالله در
- ۲ بصيرت اهلي ايسك سيرته نظر ايله
او حسنه بقمه كه ارايش جمالله در
- ۳ قو كرم و سرد غمن ايله عشق پاكله آه
لطيف اولور او هوالر كه اعتدالله در
- ۴ بو دم او دم كه هنر نقص و عيب اولور زيرا
زمانه خلقنك اكثر كمالی مالله در

¹⁴² Erkul, age., s. 247.

۵

زمان سابقه نسبتله شمدي خاموشز

بو بر جواب دخي برّي بيك سؤالله در

1. Kemāli ehl-i dilūñ şanma sinn u sāliledür

O tāze-sāle di kāmīl ki ḥüsn-i ḥāliledür

2. Başiret ehli iseñ sīrete nazār eyle

O ḥüsne baḳma ki ārāyiş-i cemāliledür

3. Qo germ u¹⁴³ serd-i ğamın eyle ‘ aşq-ı pāk ile āh

Laṭīf olur o hevālar ki i‘tidāliledür

4. Bu dem o dem ki hūner naqş u ‘ayb olur zīrā

Zamāne¹⁴⁴ ḥalḳınuñ ekşer kemāli māliledür

5. Zamān-ı sābıka nisbetle şimdi ḥāmūşuz¹⁴⁵

¹⁴³ Erkul'un çalışmasında yer vermediği ya da gözden kaçırdığı "u" bağlacına biz çalışmamızda yer verdik. Zira Manisa nüshasına ve vezne göre de bu şekilde okunmalıdır.

¹⁴⁴ Erkul'un "zamān" şeklinde okuduğu kelimeyi, Manisa nüshasını kontrol ederek "zamāne" şeklinde okuduk.

¹⁴⁵ Erkul, çalışmasında bu kelimeyi "hāmûş" şeklinde okumuştur. Manisa nüshasına göre ve vezni kontrol ettiğimizde biz, "hāmûşuz" şeklinde okuduk.

Bu bir cevāb daḥi Birrī biñ su 'āliledür

۱ کمالی اهل ذلك صنمه سنّ و سالله در

او تازه ساله دی کامل که حسن حالله در

1. Kemāli ehl-i dilūñ şanma sinn u sāliledür

O tāze-sāle di kāmīl ki ḥüsn-i ḥāliledür

Lugatçe

kemāl	: (a.i.c. kemâlât) 1. olgunluk, yetkinlik, tamlık, eksiksizlik. 2. en yüksek değer, mükemmellik; değer, baha. 3. bilgi, fazîlet. 4. erkek adı.
sinn	: (a.i.c. esinne, esnân, esünn) 1. diş. (bkz. dendân). 2. yaş, ömrün derecesi.
sāl	: (f.i.) yıl. (bkz: âm, sene).
kāmīl	: (a.s. kemâl'den) 1. bütün, tam, noksansız eksiksiz. 2. kemâle ermiş, olgun. 3. yaşını başını almış, terbiyeli, görgülü, pişmiş [kimse]. 4. âlim, bilgin, geniş bilgili [kimse].
ḥüsn	: (a.s.) 1. güzel, iyi. 2. i. güzellik, iyilik.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Gönül ehlinin olgunluğu, yaş ve yıl ile olur sanma. O yaşı küçük (genç) kişiye de ki olgun insan, güzel ahlâk ile olur."

Şerh

Gönül ehlinin kasıt, tasavvuf erbâbıdır. Tasavvuf öğretileri; kişinin benliğinden soyunmasını, yokluğu kabullenmesini, nefsinin terbiye ederek ahlâkını güzelleştirmesini, Kur'ân-ı Kerîm'de buyurulduğu gibi "dosdoğru olması"¹⁴⁶ nı sağlar. Gönül ehli dosdoğru ve güzel ahlaklı olmalıdır ki tüm insanlığa hizmet

¹⁴⁶ Kur'ân-ı Kerîm, Hud Sûresi, (11/112).

edebilsin. Burada kast ettiğimiz husus; Allah'ın emir ve yasaklarına riayet ederek, bu hâl üzere bir yaşantı sürmektir. Böylelikle Kur'an ahlakıyla da ahlaklanmış olur ve Hakk yolunda yol olması kolaylaşır. Hakikat kapılarının sonuna dek açılmasını arzulayan müridin, Âşık Yunus'un sözünü ettiği "bendeki beni" bulması gerek. İşte gerçek olgunluğa ancak bu şekilde ulaşılabilir. Yani gönül ehlinin kemâle ermesi, yaşın kemâle ermesi ile doğru orantılı kabul edilemez. Tasavvuf mertebelerini kat etmek sûrete değil sûrete bağlıdır. "Allah bir kimseyi kemal derecesine ulaştırmak isterse ona yollarının güzel taraflarını ve bunların sebeplerini gösterir. Kul onunla meşgul olur, onun zıddını terk eder. Bu suretle en yüksek gayeye ve makama ulaşır. Mesela zikre devam etmek kemâlata ulaşmanın sebeplerindendir. Allah bir insanı büyüklerin ulaştıkları kemallere ulaştırmak isterse, ona zikre devam etmenin güzel taraflarını gösterir. Onu zikre devam ettirir ve onu mukadder olan kemallere eriştirir" (Altuntaş, 2011: 104).

Beyitteki "hüsn-i hâl" tamlaması bizlere tasavvuf erbâbının kâl değil hâl ehli olduğunu da hatırlattı. Yani beyitten bununla ilgili de bir anlam çıkarabiliriz. "Tasavvufta hâl ehli, kâl ehli diye iki gruptan bahsedilir. Kâl ehli; manevî hâllere sahip olmayan, işin sadece lafını eden kişiler iken, hâl ehli; gerçeği bulanlar, marifete erenler, bu şekilde birliği (tevhid) yaşayanlardır. Bazı tâbirler, hâli güzel tasvîr ederler."¹⁴⁷ Burada da bahsedildiği gibi sezîş ve duyuşların ön planda olduğu hâl dilinden anlamak, yaş ne olursa olsun olgunluğun emâresidir. Çünkü hâl dili, yani sükût, insanı hakîkî anlamda insan eder. Gönüllere şifa olur, olgunluk ve doluluğu beraberinde getirir. Bu durum, tarikatın inceliklerine vâkîf olmayan genç kişilere bu şekilde anlatılmalıdır.

"Kemâl" "kâmil" kelimeleri ile iştikak sanatı yapılmıştır. Sâl kelimesi her iki mısradaki da tekrarlanarak tekrar sanatına başvurulmuştur.

۲

بصیرت اهلی ایسک سیرته نظر ایله

او حسنه بقمه که ارایش جماله در

2.

Başîret ehli iseñ sîrete nazar eyle

¹⁴⁷ Cebecioğlu, adı geçen e-kaynak, s. 99-100. (05.01.2017)

O hüsne bakma ki ārāyîş-i cemāliledür

Lugatçe

başîret	: (a.i.) 1. önden görüş, seziş. 2. İstanbul'da 1869-1878 yıllarında Ali Efendi tarafından yayımlanmış "Menâfi-i vataniyye ve havâdis-i umûmiyyeye dâir millet gazetesi".
sîret	: (a.i.c. siyer) 1. bir kimsenin içi, hâli, tavrı, gidişi, ahlâkı. 2. hal tercümesi, fr. biographie.
ārāyîş	: (f.i.) 1. süs, bezek, ziynet. 2. süsleme, süsleniş; süsleyiş.
cemâl	: (a.i.) 1. yüz güzelliği. 2. erkek adı.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Basiret ehli isen kişinin hâline, ahlâkına bak. O (görünen) dış güzelliğe bakma, zira yüz güzelliği süslenmiştir (süslendiği gibi için güzeldir)."

Şerh

İnsanoğlu hem sîret hem de sûretten oluşan bir varlıktır. Sîret, kişinin iç âlemini; sûret ise dış görünüşünü ifade etmektedir. Basiret ehli, sûrete aldanmamalıdır. Zira önemli olan sîretin güzelliğidir. "Basiret idrak, ferâset, kalb gözü ile görüş demektir. Tasavvufta, kudsiyyet nuru ile nurlanmış kalbin kuvveti olan basiret, Hakk'ın doğruya erdirmesi ile perdeyi açar, bu şekilde eşyanın hakikatleri ve içleri görülür."¹⁴⁸

"Kuşeyrî, sahib-i basireti şöyle anlatır: Kralın biri, tebaasından bir adamı kendine nedim edinir. Halbuki onun, zahirî olarak dikkat çeken hiç bir özelliği yoktur. Bu sebeple herkes hayret eder. Bir zaman gelir, kral ordusuyla birlikte sefere çıkar. Bir durak yerinde, kral, yüksek bir dağa uzun uzun bakar, sonra istirahataya çekilir. Aradan fazla bir zaman geçmeden kralın nedimi, heybesinde bir top buz parçasıyla pâdişâhın huzuruna gelir ve sıcak mevsimde bu ikram hem makbule geçer, hem de tebaa hayretler içinde kalır. Kral, ona 'o dağda buz bulunduğunu nereden anladın?' diye sorar. Nedim 'eğer bir kral, bir şeye uzun uzun dikkatle bakarsa, orada muhakkak bir şey vardır, demektir. Ben sizin o dağa uzun uzun baktığınızı görünce, orada bir şey vardır, diyerek atımla gittim ve orada size layık bu buz buldum' karşılığını verir. Bu cevabı alan kral, etrafındaki tebaaya dönerek 'İşte, bu ince basireti sebebiyle ben bu

¹⁴⁸ Cebecioğlu, adı geçen e-kaynak, s. 31. (05.01.2017)

adamı kendime nedim edindim, ondaki bu basiret, maalesef sizde yok. Siz kendi başınızın çaresine bakmakla meşgul iken, o benim hallerimle meşgul, bu yüzden o bana sizden daha yakın.' der."¹⁴⁹

Basiret ehli, baş gözü ile değil gönül gözü ile bakar. "Gönül, kalp manasıdır. Basar, basiret dedikleri de oradadır." (Altuntaş, 2011: 1079). Eşyanın sûretine değil, sîretine önem verirler. Yani bir kişinin güzelliğini, iç dünyasının güzelliği, hâli ve ahlâkı ile ölçerler. Dış güzelliğe önem vermezler. Zira dış güzellik, geçicidir. Gençlik vaktinde süslü olduğu için göze güzel gelir, fakat zamanla o güzellikten eser kalmayacaktır. Halbuki sîretin güzelliği, bâkîdir; bu sebeple de gönül gözü için bakanların nazarında, iç güzellik daha kıymetdârdır. Niyâzî-i Mısrî'nin bu durumu dile getiren manidar bir beyiti vardır:

Surette ne'm var benim sirettedir madenim

Kopsa kıyamet bugün gelmez perişan bana (Altuntaş, 2011: 264)

"Allah Teâlâ'yı görmek dahi basiretle caizdir. Yani zâhir gözü zâhiri ve bâtın nazarı hakikati görür" (Altuntaş, 2011: 512). Âhirette kör olmamak için bu dünyada eşyaya basiret nazarı ile bakmayı bilmek lazımdır. Zira Kur'ân-ı Kerîm'de "Bu dünyada kör olan kimse ahirette de ködür"¹⁵⁰ buyrulmaktadır. Ayrıca yüce kitabımız bizi sürekli olarak basiretli ve keskin görüşlü olmaya davet etmektedir:

"Başınızı kaldırıp göklere bir bakınız: Yıldızlar nasıl doğuyor ve batıyor, bu seyir ve hareketlerinde hiçbirisi yollarından şaşmıyor! Yere bir bakınız: Yağmurlar nasıl kurumuş toprakları diriltip içinden çeşit çeşit otlar ve ağaçlar bitiriyor! Canlı olan şeylere bir bakınız: Bir damla nutfeye nasıl önce kan pıhtısına, sonra ete ve kemiğe dönüşüp nihayet son derece güzel bir biçimde insan oluyor! Ey gafil insanlar! Bulduğunuz yerden biraz uzaklara seyahat ediniz: Şimdi içinde insan ve cin kalmamış hâlde gördüğünüz yüksek sütunlu, son derece sağlam ve muazzam binaların sizden çok daha kuvvetli sakinleri ne olmuş? Bunlara bakıp düşününüz!"¹⁵¹

"Sîret" ve "hüsn/ârâyiş-i cemâl" kelimeleri ile tezat sanatı yapılmıştır.

۳

قو کرم و سرد غمن ایله عشق پاکله آه

لطیف اولور او هوالر که اعتدالله در

¹⁴⁹ Cebecioğlu, adı geçen e-kaynak, s. 225-226. (05.01.2017)

¹⁵⁰ Kur'ân-ı Kerîm, İsrâ Sûresi, (17/72).

¹⁵¹ Kur'ân-ı Kerîm, Mülk Sûresi (67/3); Fussilet Sûresi (41/39); Zuhuruf Sûresi (43/11); Kıyâmet Sûresi (75/37); Alak Sûresi (96/2); Nahl Sûresi (16/12; 16/67); Bakara Sûresi (2/164); Mü'minûn Sûresi (23/80); Mü'min Sûresi (40/67)...

3. Kıo germ u serd-i ğamın eyle ' aşk-ı pāk ile āh

Laṭīf olur o hevālar ki i' tidāiledür

Lugatçe

germ u serd : (sıcak ve soğuk) iyilik kötülük; darlık genişlik; acı tatlı.

laṭīf : (a.s.) 1. Allah adlarındandır. 2. yumuşak, hoş, güzel; nâzik. 3. i. [Abdüllâtif'ten kısaltılarak erkek adı].

i' tidāl : (a.i. adl'den) 1. orta oluş, ortalama, aşırı olmama hâli, ölçülülük. 2. yavaşlık, yumuşaklık. 3. uygunluk. 4.astr. gece ile gündüzün bir olması, gün-tün eşitliği, fr. equinoxe.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Gamın sıcak ve soğukluğunu/acısını tatlısını bırak. Tertemiz bir aşk ile āh eyle. O hevesler, ölçülü olursa hoş olur."

Şerh

Âşık, gönlünde peyda olan gam ateşinin sıcaklığı, soğukluğu ile meşgul olmamalıdır. O tertemiz, saf bir aşk ile sevgilisine bağlanmalı ve āh eylessek gönül yangınının dumanlarını semâya göndermelidir. Gam ateşi orta dereceli olmalıdır. Soğuk olan gönüllerde, aşk yangınından bahsedilemez. Aşk ateşi aşırı sıcak olan gönüllerde ise, aşkın latifeleri meydana gelmez. "İ' tidal, kemiyet ve keyfiyetin vasat derecesidir. Ahlaki faziletlerin esası olan i' tidal, insanların haddini bilerek yaşamasıdır. İlk olarak ılımlılık, uygunluk, yumuşaklık anlamlarını çağrıştırırsa da aşırılığın her türlüünden uzak durmak, karşılaşılan bir musibete sabır göstermek, orta yolu benimsemek, hiddete ve korkuya kapılmamak anlamlarına da gelir" (Parlatır, Tezcan vd., 2006 : 235). Bu yüzden her konuda olunması gerektiği gibi bu

konuda da âşık, mutedil olmalıdır. Bu durumda aşk arzusu hoş gelir. Kur'ân-ı Kerîm'de de itidalli olmamız tavsiye edilmektedir.¹⁵²

Beyitte bahsedilen "aşk-ı pâk" ilâhî aşk da olabilir. Zira O'na bağlanan gönüller, garazsız, hâlis, tertemiz bir aşka sahiptirler. Ve onlar da durmadan gece gündüz âh ederler. Aynı zamanda âh kelimesi de Allah'ı düşündürmektedir. "Bu düşüncenin en kuvvetli mesnedi ise âh kelimesini meydana getiren 'elif' ve 'güzel he' harflerinin, Arapça yazılmış Allah kelimesinin ilk ve son harfleri oluşu ve klasik Türk edebiyatında 'âh' kelimesinin Allah ism-i celâlinin bir remzi olarak kullanılıyor olmasıdır" (Akarsu, 2007 : 81).

"Germ" ve "serd" kelimeleri ile tezat sanatı yapılmıştır. "Âh" kelimesi tevriyeli olarak kullanılmıştır.

٤ بو دم او دم كه هنر نقص و عيب اولور زيرا
زمانه خلقنك اكثر كمالي ماله در

4. Bu dem o dem ki hüner naqş u 'ayb olur zîrâ
Zamâne halkınıñ ekşer kemâli mâliledür

Lugatçe

dem : (f.i.) 1. soluk, nefes. 2. içki. 3. an, vakit, saat, zaman. 4. aldatma, hîle. 5. kibir, gurur, büyüklük. 6. koku. 7. kuyumcu ve demirci körüğü. 8. n. âh. 9. ağız [insan; bıçak, kılıç]. 10. şiirin vezni.

naqş : (a.i.) 1. noksan, eksiklik. 2. eksiltme, azaltma.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Bu zaman öyle bir zamandır ki hüner göstermek, eksiklik ve ayıp olur. Zira zamâne halkının çoğunun tam oluşu ve mükemmelliği, mâl iledir."

Şerh

¹⁵² Kur'ân-ı Kerîm, Bakara Sûresi, (2/143) ; Lokman Sûresi (31/19) ; Fatır Sûresi (35/32) ; İsra Sûresi (17/29) ; İsra Sûresi (17/110) ; Furkan Sûresi (25/67); Lokman Sûresi (31/32) ; İnfıtâr Sûresi (82/7).

Birrî, devrin kötü gidişâtından dem vurmaktadır. Aslında şair, günümüzden de haberdar gibidir. Demek ki Birrî'nin devrinde de sanat ve ilim ehli, mal mülk sahipleri kadar kıymet görmemiştir. Mükemmelliğe ulaşmanın yolu hüner göstermekten değil, mal mülk kesp etmekten geçmektedir. Bu durum da şairi rahatsız etmiş olmalı ki böyle bir beyit söyleme ihtiyacı hissetmiştir.

Aslında her müslüman, âlim ve sâlihleri sevmelidir. Onlarla birlikte olmayı huy edinmelidir. Gerekli bilgileri onlardan edinmeliler, onların nasihatlerine kulak vermelilerdir. Fakat Birrî'nin de dediği gibi hüner sahibi kişiler gerekli itibarı halk arasında görmemektedir. Mal mülk yönünden zengin birisi halk nezdinde, daha makbul ve bilindiktir. Eğer ki zâhiren zengin kişi, edindiği malın mülkün gerektirdiği dini vecibelerini yerine getirmiyorsa, aslında kayıptadır. Görünüşte mükemmel olsa da hakikatte noksanlarla doludur.

Mal mülk hırsı, nefsin arzu ve isteklerindedir. Bu yüzden onun damarlarımıza kadar sızmasına izin vermemek için kendimiz de makam mevki ve mal mülk hırsına kapılmamalıyız. Bunun yanı sıra bir kişinin olgunluğunun ölçütü olarak bunları kıstas almamalıyız. Kişi; insanlara, insanlığa faydalı olduğu, ahlâklı ve güzel davranışları huy edindiği müddetçe değerli ve itibarlı olarak görülmelidir.

Beyitin anlam çerçevesi dâhilinde "hüner" ve "mâl" kelimeleri ile tezat sanatı yapılmıştır. "Zîrâ" kelimesi, beyitin ikinci mısrasının başında da kullanılabildiğinden "sihr-i helâl" sanatına başvurulmuştur.

○ زمان سابقه نسبتله شمدي خاموشز

بو بر جواب دخي برّي بيك سؤالله در

5. Zamān-ı sâbîka nisbetle şimdi hāmūşuz

Bu bir cevāb daḥi Birrî biñ su 'āliledür

Lugatçe

sābîk : (a.s. sebk'den) 1. geçici, geçen, geçmiş. 2. şimdikinden bir evvel me'mûriyette bulunmuş

olan. 3. ilerde bulunan, zamanca, rütbece önde bulunan.

hâmûş

: (f.s.c. hâmuşân) 1. susmuş, sessiz, (bkz: sâkit, sâmit). 2. Mevlânâ'nın bâzı gazellerinde kullandığı mahlası. [Divân-ıKebîr'inde "hâmûş, hâmuş, hamûş, hamuş" şekillerini kullanmıştır].

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Geçmiş zamana oranla şimdi susmuşuz. (Ey) Birrî! Bu cevap bile bin sual iledir (sonucudur)."

Şerh

Bu beyit, bir önceki beyitin devamı niteliğindedir. Daha önce zamane halkının mal mülk sahibi kişilere itibar etmesinden, hüner gösteren sanat ve ilim ehlinin noksan görülmesinden dem vuran Birrî, son beyitte de aslında tepkisini ortaya koymuştur. Şair, hüner sahiplerinin halk tarafından kusurlu sayılmasından ötürü, önceki zamanlara nispetle sustuklarını, bir nevi hünerlerini sergilemediklerini söylemektedir. Hatta o kadardır ki Birrî, bu sözlerini, bin sorunun cevabı olarak söylemiştir. Yani halkın çoğunun meyline karşı, hüner sahipleri susmayı tercih ederek tepkilerini ortaya koymaktadırlar.

"Suâl" ve "cevâb", "bir" ve "bin" kelimeleri ile tezat sanatı yapılmıştır. "Birrî" hitâbıyla nidâ ve tecrid sanatına başvurulmuştur.

2.2.19. GAZEL 19¹⁵³

Fâ' ilâtün / fâ' ilâtün / fâ' ilâtün / fâ' ilün

۱

نار سوزان محبتدن که دلده وار اثر

آه ایدرسم یاقمغه دنیایی بسدر بر شرر

۲

عاشقان ایلر سه بحر و کانه استغنا نوله

¹⁵³ Erkul, age., s. 253.

دللرنده بر کهر وار کیم ایکی دنیا دکر

۳

زلفکه بند ایتسه جبریلی دخی واردد یري
صنعت تسخیرده درکار اولنجه غمزه لر

۴

اول نگاهه طاغیر ایتمز تحمل دل دکل
الله کورمدم بویله مؤثر بر نظر

۵

آجسه اول کنجینه اسرارینی کورسک هله
مخزن طبعنده برینک نلر واردد نلر

1.

Nār-ı sūzān-ı muḥabbetden ki dilde var eṣer

Āh idersem yaqmağa dūnyāyı besdür bir şerer

2.

‘Āşīkān eylerse baḥr u kāne istignā n’ola

Dillerinde bir güher¹⁵⁴ var kim iki dūnyā deger

3.

Zülfüñe bend itse Cibrīli daḥi vardur yeri

¹⁵⁴ Erkul'un "gevher" olarak okuduğu kelimeyi vezin gereği "güher" şeklinde okumayı tercih ettik.

Şan' at-1 teşhîrde der-kâr olunca ğamzeler

4. Ol nigāha tağlar itmez taḥammül dil degül
Allah Allah görmedüm böyle müeşşir bir nazār

5. Açsa ol gencîne-i esrârını görseñ hele
Maḥzen-i ṭab'ında Birrînüñ neler vardur neler

۱ نار سوزان محبتدن كه دلده وار اثر
آه ايدرسم ياقمغه دنيايى بسدر بر شرر

1. Nār-1 sūzān-1 muḥabbetden ki dilde var eşer
Âh idersem yaqmağa dünyâyı besdür bir şerer

Lugatçe

nār	: 1. ateş, od. 2. cehennem.
sūzān adı.	: (f.s.) 1. yakan, yakıcı. 2. yanan, yanıcı. 3. i. kadın
bes	: (f.e.) yeter, yetişir, tamam, kâfî. 2. çok.
şerer	: (a.i. şerâre ve şerere'nin c.) kıvılcımlar.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Aşkın yakıcı ateşinden gönülde eser var. Âh edersem dünyâyı yakmaya bir kıvılcım yeter."

Şerh

Divan şiirinde en çok dile getirilen unsurlardan biri âşığın gönlüdür. "Gönül, aşk duygusunun ve neticelerinin ortaya çıktığı bir merkez olarak kabul edilir. Âşığın ayrılmaz bir parçası olduğu gibi, sevgilinin âşığa karşı takındığı olumsuz tavrın neticelerinin görüldüğü bir mekan olarak da dikkati çeker" (Sefercioğlu, 1990a: 248). Yani gönül, aşkın mekanıdır. "Divan şiirinde, âşıkların gönlü aşk ateşiyle doludur" (Horata, 2002: 371). Bu aşk ateşi âşığa ıstırap verir ama o, bu durumdan şikayetçi değildir. Tam zıddı âşık, gönül yangınının hiç dinmemesini ister. Aşk ateşinin şiddetinden dolayı âşığın gönlünde yanık yaraları meydana gelir. Şairin beyitte bahsettiği, aşkın yanıcı ateşinin izleri de bunlardır.

Âşık olana bu dünyada rahat yoktur. O, ölünceye kadar endişeli ve dertlidir. "Bütün âşıkların yürekleri ve gönülleri yanıktır. Ateşlerinin kıvılcımları ve dumanı gökyüzüne kadar yükselir. Gözlerinden kanlı yaşlar akar" (İpekten, 1986: 265). Gönlündeki aşk ateşinin ıstırapı ile birlikte devamlı âh etmeye başlar. Âhlar, gönül yangınının dumanları misali semâya yükselir. "Âh kelimesi, eski yazı imlâda el kaldırmadan yazılınca aşağıdan yukarı bir çizgi ve başında bir yuvarlak şeklindedir. Bu hâliyle 'âh' kelimesi, yukarı fırlatılan bir top mermisi ve arkasında bıraktığı düz çizgi hâlindeki iz görünümündedir. Yani alev alev gönülden kopup fırlayan âh, arkasında dumanlar bırakan bir ateş topu hâlinde göğe, yetmiş bin hicâbı delerek Allah'ın huzuruna ağmaktadır" (Akarsu, 2007: 66).

Âşık âh kıvılcımı ile dünyayı yakabileceğini mübalağalı bir üslup ile dile getirerek aslında gönlündeki aşk ateşinin şiddetini ve kuvvetini açıklamak istemektedir. Bu yangın o kadar büyüktür ki bir kıvılcımı dahi tüm dünyayı yok etmek için yeterlidir. "Çünkü mazlumun âhı bir yıldırım yakıcılığı ve keskinliğindedir" (Akarsu, 2007: 79). Aynı zamanda halk arasında "Allah, mazlumun âhını yerde bırakmaz." diye bir söylem vardır. Şair buna dayanarak da böyle bir ifade kullanılmış olabilir. "Allah, mazlumun âhına sebep olanı helâk eder" (Akarsu, 2007: 66).

Beyite tasavvufî bir yorum da getirebiliriz. İlâhî aşk ateşi ile gönülleri yanan âşıklar da ıstırap içerisindedir. Onların da gönülleri ney misâli delik deşiktir, yanık izleriyle doludur. Durmadan âh ederler. Burada âh kelimesi ile Allah kelimesinin yazımının aynı harfleri ihtiva etmesinden dolayı "Allah lafzını" ve hatta Hakk âşıkların "hu hu" şeklinde Allah'ı zikretmelerini de düşünebiliriz. Onların

gönüllerinde Allah aşkı o kadar büyüktür ki bu yangından çıkacak bir kıvılcım bütün dünyayı yakıp kavurmaya kâdirdir. Aynı zamanda "sûz kavramı, ateş, yalın anlamlarında olup, tasavvuf terminolojisinde 'mânevî tecrübeyi' ve 'ölmeden önce ölmek' anlayışlarının temel ilkelerini bildirmektedir. Ölmeden önce ölmek demek, ahiret ile bu dünyayı birleştirmektir" (Güngör, 1996: 61).

"Nâr, sūzân, âh, yakmağa, şerer" kelimeleri tenâsüplüdür. Âh ateşinin bir kıvılcımı ile tüm dünyanın yanabileceği söylenerek mübalağa sanatına başvurulmuştur.

۲

عاشقان ایلرسه بحر و کانه استغنا نوله

دللرنده بر کهر وار کیم ایکی دنیا دکر

2. 'Āşīkân eylerse baħr u kâne istignā n'ola

Dillerinde bir güher var kim iki dünyā deger

Lugatçe

baħr	: (a.i.c. bihâr, ebhâr, ebhur, buhur) 1. deniz. 2. büyük göl veya nehir.
kân	: (f.i.) 1. mâden ocağı, mâden kuyusu. 2. bir şeyin menbai, kaynağı.
istignā	: (a.i. gınâ'dan) 1. aza kanaat etme, tokgözlülük. 2. ihtiyaçsızlık. 3. nazlanma; ağır davranma. 4. çekinme, (bkz. ihtirâz).
güher	: (f.i.) 1. elmas, cevher. 2. inci. 3. değerli taş. 4. bir şeyin aslı, esâsı.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Âşıklar, deniz ve maden ocağına (karşı) tokgözlülük gösterebilir ne olur (bunda şaşılacak bir şey olmaz)? Gönüllerinde bir cevher var ki (ona) iki dünya değer."

Şerh

Denizde inci, mercan gibi değerli mücevherler fazlasıyla vardır. Aynı şekilde maden ocakları da kıymetli madenlerle doludur. Yalnız beyitte ifade edildiği üzere, Hakk âşıkları paha biçilemez ilâhî cevheri elde ettiği zaman onların gözü gayrısına toktur. Çünkü onların elde ettiği cevher, deniz ve maden ocaklarından elde edilen kıymetli maden ve taşlardan çok daha değerlidir.

İlâhî aşk cevherini elde edip gönül mahfazasına yerleştirmek isteyen kişi, tasavvuf terbiyesinden geçmelidir. Tasavvufi kişiyi olgunlaştırmaya, insan-ı kâmil yapmaya çalışan bir öğretilerdir. Tasavvuf terbiyesi ile kişi, kötü huylarını terk etmeye başlar. Onların yerine güzel hasletleri koyar, cehâleti yok eder, ilim ile donanır, gafletten kurtulur ve her nefeste Allah'ı hatırlar ve anar. İşte denizlerdeki ve maden ocaklarındaki mücevherâttan çok daha değerli olan aşk cevheri gönülde, bu terbiye neticesinde peyda olur. Aşk cevherini elde etmiş kişiler artık gönül dili ile konuşurlar ve kalp aklı ile hareket ederler. Kur'ân-ı Kerîm'de de kalp aklı şöyle ifade edilmektedir: "Kalpleriyle akl etmiyorlar mı?"¹⁵⁵ Kalp, idrakın merkezidir ve ilâhî cevher, yani öz, yekpâre olarak ancak bu şekilde algılanabilir.

İlâhî aşk cevherine sahip olan insan, sürekli Allah ile yaşamaya başlar. Böyle bir hazineyi elde eden kişi, elbette ki deniz ve maden ocaklarındaki değerli taşlara sahip olmayı reddeder. Bunda şaşırarak bir durum da yoktur. Çünkü o, iki dünyaya değecek değerdeki cevheri alıp gönlüne yerleştirmiştir. Sûfiler devamlı Allah ile olma düşüncesini balık ve deniz metaforu ile açıklamışlardır. "Örneğin insan suyun altında ancak birkaç dakika kalabilirken, balık denizden hiç ayrılamaz. Sudan ayrıldığı an yaşamını kaybeder. İşte Allah'a iman eden insanının Allahla olan hayat bağı; yaşamı suya bağlı olan balıkla denizin münasebetine benzemektedir. Eğer insan tıpkı balık gibi, hayatın herhangi bir aşamasında Allah'la ilişkisini keserse, balığın suyla ilişkisini kopardığı gibi yaşamı sona erer" (Tenik, Göktaş, 2016: 180). Yani kâmil niteliğini kazanan kişiler, "Nereye dönerseniz dönün, Allah'ın vechi oradadır."¹⁵⁶ âyetinin ilâhî bilgisine kavuşanlardır. Onlar, nereye baksalar orada Rabblerini görürler.

---

¹⁵⁵ Kur'ân-ı Kerîm, Hacc Sûresi (22/46).

¹⁵⁶ Kur'ân-ı Kerîm, Bakara Sûresi (2/115).

"N'ola" kelimesi ile istifham sanatı yapılmıştır. "Bahr, kân, güher" kelimeleri tenâsüplüdür.

۳ زلفکه بند ایتسه جبریلی دخی وارد یری

صنعت تسخیرده درکار اولنجه غمزه لر

3. Zülfüñe bend itse Cibrîli daħi vardur yeri

Şan' at-ı teşhîrde der-kâr olunca ğamzeler

Lugatçe

zül̄f	: (f.i.) 1. yüzün iki yanından sarkan saç lülesi. 2. sevgilinin saçı.
bend	: (f.i.) 1. bağ, yular, rabıta, bağlama. 2. birini emri altına alma. 3. boğum, mafsâl. 4. makale, fikra, madde. 5. su biriktirmek için iki dağ arasında yapılan set, baraj. 6. su mecrası için yapılan kemer. 7 . s. bağlayan, bağlanmış, bağlı. 8. ed. başından sonuna kadar aynı vezinde bir çok beyitli parçalardan meydana gelen ve kısım kısım, gazel tarzında kafiyeleri değişen manzumelerin her bir parçası, (bkz: tercî-i bend, terkîb-i bend).
teşhîr	: (a.i. sihr ve sehhar'dan. c. teshîrât) büyü yapma, büyüleme, aldatma, aldatılma, kendini bağlama.
der-kâr	: (f.b.s.) 1. malûm, aşikâr, bilinen, belli. 2. işte, iş üzerinde bulunan.
ğamze	: (a.i.) 1. süzgün bakış. 2. çene veya yanak çukurluğu.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Gamzeler, sihir yapma sanatı ile bilindiğinden Cebrâil'i saçına bağlasa bile yeri vardır."

Şerh

Divan şiirinde bir büyücü olarak kabul edilen sevgilinin en büyük büyüğü güzelliğidir. Güzelliği ile âşığı büyüler ve âşığın aklını başından alır. Ayrıca gözü, gamzesi, saç, ayva tüyleri de onun diğer büyü kaynaklarıdır (Pala, 1989: 440). Sevgilinin gamzesi, adeta sihir yapan bir büyücü gibi fitne doludur. Sevgilinin yan bakışı, daima büyü gücüne sahiptir. Âşıkları büyüleyip tesiri altında bırakmada üstüne yoktur. Bunun için bir tek süzgülün bakışı yeterli olur. Beyitte ifade edildiği gibi âşıklar arasında, sevgilinin gamzesinin büyücülük konusundaki hüneri bilinmektedir.

"Sevgilinin güzellik unsurlarından biri olan göz, büyüleyicilikte başta gelmektedir. Çünkü o âşığı bakışlarıyla etkisi altına alır, gecelerce uyumamasına ve dert çekme konusunda arsızlaşmasına neden olur" (Tolasa, 2001: 193). Büyü, efsun, olağan üstü hâller ortaya koyma hâline sihir denir. Dîvân şiirinde sevgili, yukarıda da bahsettiğimiz gibi, büyücüdür. En büyük büyüğü olan güzelliği ile âşıklarına sihir yapmış sayılır. İnsanın aklını başından almak, âşık etmek, uykusuz bırakmak, insanın değişik kılığa sokmak, istenilen her şeyi yaptırabilmek vs. hususlar hep büyü eseridir. (Pala, 1989 : 404).

"Cibrîl, peygamberlere vahiy getirmekle görevli olan melektir" (Sami, 1996: 470). Cebrail, divan şiirinde genel itibarıyla belli görevlere sahip bir elçi olarak ele alınmışken bu beyitte mecâzî aşkın bir unsuru olarak işlenmiştir. Sevgilinin saç ve yan bakışı, âşığı o kadar kendine bağlar, büyüler ki; Cebrail dahi bu güzellik karşısında kayıtsız kalamaz, ona hayran olur. Bu durumda şaşılacak bir şey yoktur. Ayrıca büyücülükte saçın kullanılması ve büyüünün bağlama, düğüm atma gibi eylemler ile gerçekleştirilmesi de beyitteki "zülf" ve "bend itmek" kelimeleri ile ilişkilendirilebilir.

"Zülf, bend itmek, teshîr, gamze" kelimeleri tenâsüplüdür. Sevgilinin yan bakışının büyücü olmasında teşbih ve teşhis sanatı bulunmaktadır. Sevgilinin sihirli bakışı ile Cebrail'i dahi saçına bağlayabileceği, etkileyebileceği mübalağalı bir anlatımla ifade edilmiştir.

٤

اول نگاهه طاغیر ایتمز تحمل دل دکل

الله کورمدم بویله مؤثر بر نظر

4. Ol nigāha ağlar itmez taħammül dil degül

Allah Allah görmedüm böyle müeşşir bir nazār

Lugatçe

nigāh : (f.i.) 1. bakış, bakma. 2. göz. (bkz: ayn, çeşm).

müeşşir : (a.s. eser'den) 1. te'sir yapan, iz bırakan. 2. işleyen, hükmünü yürüten. 3. Çok hissedilen, ie işleyen. 4. dokunan, dokunaklı. 5. eser sahibi.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"O bakışa gönül değil, dağlar (bile) tahammül edemez. Allah Allah, böyle tesirli bir bakış görmedim."

Şerh

Birrî, bu beyitte Hz. Musa'nın Tur Dağı'nda yaşamış olduğu olaya telmihte bulunmuştur. Kur'an-ı Kerîm'de anlatılan kıssalardan biri olan bu kıssaya göre,¹⁵⁷

"Musa, karısıyla Mısır'a dönerken yolda Eymen-Tuva vadisine geldi. Kadının ağrısı tuttu. Hava soğuktu, yağmurluydu. Ateşe ihtiyaç vardı. Musa, Tur Dağı tarafına baktı.Yeşil bir ateş gördü. Bunu obanların yaktığı ateş sandı.Yaklaşınca bir ağaç tepesinde olduğunu gördü. O ilerledikçe ateş kuvvetleniyordu. Halbuki ateş sandığı, tecellî nuru idi. Korktu : Allah'ın, 'Ya Musa! Ben alemlerin Rabbi olan Allah'ım' hitabına mazhar olunca secdeye vardı. Bu defa, 'Ya Musa! Ben senin Rabbinim. Nalınlarını ıkar. Sen Tuva denilen mukaddes vadidesin' hitabı sâdır oldu. Musa mazhar olduğu hitaptan cesaret alarak Cenab-ı Hakk'ı görmek istedi. 'Ya Rabbi bana zatını göster, sana bakayım' temennisinde bulundu. Fakat Cenab-ı Hakk 'Len Terâni', 'Sen beni göremezsın' hitabında bulundu ve dağa bakmasını, eğer dağ Allah'ın tecellîsine tahammül ederse Musa'nın da tahammül ederek görebileceğini söyledi ve dağa tecellî edince dağ parça parça oldu. Musa da bu tecellîden bayıldı. Bu cihetle Allah'ın yalnız nurunu görebildi, zatını görmeye muvaffak olamadı" (Onay, 2013: 364).

¹⁵⁷ Kur'an-ı Kerîm, Kasas Sûresi (28/23-30), Tâhâ Sûresi (20/10), Neml Sûresi (27/7-8), Meryem Sûresi (19/52), Naziat Sûresi (79/16), Tûr Sûresi (52/1).

Yukarıda anlatıldığı gibi ilâhî tecelli sonucunda dağ, sarsılıp parçalanmıştır. Yani o tecelli bakışına koskoca dağ dahi tahammül edememiştir. Burada gönül ile dağ kıyaslanarak dağın tahammül edemediği tecelli nuruna gönlün de tahammül edemeyerek yüz parçaya bölüneceği söylenmek istenmiştir. Nitekim gönül de Allah'ın tecelligâhıdır ve O'nun tecelli ettiği gönül, Tûr Dağı misâli, paramparça olmaktadır. Allah'ın tecellisi, hiç şüphesiz ki oldukça tesirlidir. Aynı zamanda "tasavvufta Tûr Dağı, insanın maddî yapısını temsil eder. Nitekim maddî yapı, Allah'ın tecellisi ile yok olur. Bunun için, önce varlığı yok etmek gerekir" (Pala, 1989: 545).

Hz. Musa'nın Tûr Dağı hadisesine telmihte bulunulmuştur. Allah'ın tecellisi ile paramparça olan gönül Tûr Dağı'na teşbih edilmiştir.

- ٥ أجسه اول كنجينه اسراريني كورسك هله
مخزن طبعنده برينك نلر واردر نلر
5. Açsa ol gencîne-i esrârını görseñ hele
Mağzen-i ṭab^c ında Birrînüñ neler vardur neler

Lugatçe

- gencîne : (f.i.) hazîne, defîne.
- esrâr : a.i. sırr'ın c.) 1. gizlenen ve bilinmeyen şeyler, aklın eremeyeceği işler. 2. Hint kenevirinden çıkarılan, uyuşturucu ve sarhoş edici te'sirleri olan bir zehir, [kelime, müfret olarak kullanılır].
- ṭab^c : (a.i.) 1. tabiat, huy, yaradılış. 2. mühür, damga basma. 3. kitap basma.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"O sırlar hazinesini bir açsa da Birrî'nin tabiat mahzeninde neler neler olduğunu bir görsen."

Şerh

Bir önceki beyitte de ifade ettiğimiz gibi gönül, Allah'ın nurunun tecelli ettiği bir merkezdir. Tasavvuf edebiyatında dil (gönül), sırların toplandığı bir hazinedir. Buradan hareketle sırların büyük kıymet taşıdığını da anlayabiliriz. Gönül, Allah'ın nazar buyurduğu yer, kemâl ve cemâlin tecelli ettiği en yüce mahaldir. Aşkın kodları ve sırları burada anlam bulur.

Gönül, adeta vücudumuzun kara kutusudur. Aşka dair her şey, gönülde cereyan eder. Aşk macerası sonucunda elde edilen kıymetli sırlar da tabiat mahzeninde saklanır.

Sırların en başında gelen vahdet sırrı, mürşidin bâtınında tecelli eder. Sır, gönülde gizlenir ve kimseyle de paylaşılmaz. Esrâra vâkîf olmak, hâl makamında mümkün olur. Sır, ilâhî zevk ile elde edildiğinden dile dökülmez. Ancak derviş olanlar, gönüllerindeki sırrı bilir ve taşıyabilir. Allah, dervişlerin gönüllerini adeta sırlar denizi eylemiştir. Bu sırlar, arştan dahi yücedir ve bunu çok iyi muhafaza etmek gerekir. Tabiat mahzeninde saklanan sır, ancak ârif kimselerin değerini anlayabileceği çok kıymetli cevhere benzemektedir. Birrî'nin de tabiatı ve gönlü, kıymetinden bahsettiğimiz ilâhî sırlarla doludur.

Birrî gönlünü, sırlarla dolu hazineye benzetmiş; beyitte yalnızca kendisine benzetilen unsur söylendiği için açık istiare sanatı yapılmıştır. Şair tabiatını, sırların saklandığı mahzene teşbih etmiştir. Şair, mahlasını başka bir kişinin ismiymiş gibi kullandığı için tecrid sanatına başvurmuştur. Beytin ilk mısrasının sonundaki "hele" kelimesi, ikinci mısranın başında da kullanılabildiğinden sihr-i helâl sanatı yapılmıştır.

2.2.20. GAZEL 20¹⁵⁸

Mefâ' ilün/mefâ' ilün/mefâ' ilün/mefâ' ilün

۱

کوکل آثار توفیق خدادار کار استغفار

کنهکارز قو اولسون کاریمز اذکار استغفار

¹⁵⁸ Erkul, age., s. 254.

۲ هوای نفسله چونکم غریق بحر عصیانز

نوله دلده پر اولسه کوهر شهوار استغفار

۳ کیدر ای تیره دل ذنبی حقه یلوار سحرلرده

درونک روشن ایتسون پرتو انوار استغفار

۴ طراوتیاب اولوب اشک ندامت جویبارندن

ظهور ایتسون نهال دلده برک و بار استغفار

۵ شعارک شاعریت بری پر سهو و خطا شعراک

سوزک شمدنکیرو اولسون همان اشعار استغفار

1. Göñül āşār-ı tevfiḳ-i¹⁵⁹ Ḥudādur kār-ı istiğfār

Günahkārüz ço olsun kārımız ezkār-ı istiğfār

2. Hevā-yı nefse çünkim ğarīḳ-i baḥr-ı ʿısyānuz

N'ola dilde pür olsa gevher-i şeh-vār-ı istiğfār

¹⁵⁹ Erkul "tevrık" şeklinde okumuştur. Manisa nüshası ile metni karşılaştırdığımız kelimenin "tevfik" olduğunu gördük.

3. Gider ey t̄ire-dil z̄enbi Haḡa yalvar seḡerlerde
Derūnuñ r̄uṡen its̄un pertev-i envār-ı istiḡfār

4. Ṭarāvet-yāb olup eṡk-i nedāmet c̄uy-bārundan¹⁶⁰
Zuh̄ur its̄un nihāl-i dilde berg¹⁶¹ ü bār-ı istiḡfār

5. Œi' aruñ Œā' iriyyet Birrī p̄ur seh¹⁶² ü ḡaṭā Œi' r̄uñ
Söz̄üñ Œimden gir̄ü olsun hemān iŒ' ar-ı istiḡfār

۱ کوکل آثار توفیق خدادار کار استغفار
کنهکارز قو اولسون کاریمز اذکار استغفار

1. Göñül āṡār-ı tevfiḡ-i Ḥudādur kār-ı istiḡfār
Günahkārüz ḡo olsun kārımız ezkār-ı istiḡfār

Lugatḡe

āṡār : (a.i. eser'in c.) 1. izler, niṡaneler, alāmetler. 2. ābideler. 3. hikāyeler; an'aneler, gelenekler. 4. baṡyazarı Menemenlizāde Tahir olan ve istanbul'da yayımlanmıŒ haftalık bir gazete.

¹⁶⁰ Erkul kelimeyi "c̄uybār" Œeklinde okumuŒtur. Biz, Manisa n̄uŒasına ḡore "c̄uybārundan" olarak okuduk.

¹⁶¹ Erkul'un "berk" olarak okuduḡu bu kelimeyi, beyitin anlam b̄üt̄ünlüḡü dahilinde "berg" olarak okumayı tercih ettik.

¹⁶² Erkul bu kelimeyi ḡalıŒmasında "sihr" Œeklinde vermiŒtir. Manisa n̄uŒasına baktıḡımızda kelimenin "seh^v" olduḡunu ḡördük ve kelimeyi ḡalıŒmamıza bu Œekilde kaydettik.

tevfîk	: (a.i. vefk'den. c. tevfiakat) 1. uydurma, uydurulma, uygunlaştırma. 2. Allah'ın yardımına kavuşma. 3. hek. bir kırılmada kınlan parçaları birbirine tatbik etme. 4. erkek adı. 5. ed. tezat yapmadan, bir kelimenin hatırlattığı başka kelimeleri de aynı ibarede söyleme.
Ḥudā	: (f.h.i.) Tanrı (bkz: Hâlik, Rabb).
tevfîk-i Ḥudā	: Tanrı'nın yardımı.
istiğfâr	: (a.i. gufrân'dan) 1. Allah'tan, günahın bağışlanmasını isteme. 2. "estağfirullah" deme. 3. tövbe etme.
ezkâr	: (a.i. zikr'in c.) 1. anmalar, hatırlamalar, bildirmeler, söylemeler, (bkz: zikr). 2. zikirler, (bkz: evrâd).

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"(Ey) gönül, tevbe etme işi, Allah'ın yardımının eserleridir. Günahkâr olduğumuz için bırak işimiz tevbe zikirleri olsun. "

Şerh

Beyitte gönlüne seslenen şair, tevbe etmeyi âciz olan kulun Allah'tan yardım ve af dilemesi olarak görmektedir. İnsan, her ne kadar sırat-ı müstakîmde dâim olmak istese de imtihan dünyasında muhakkak ki birtakım hatalara düşmekte, günah çamurlarına batmaktadır. Bu yüzden günahkar kullar olan bizlerin her an dilinde tevbe ve istiğfar sözleri, zikirleri olmalıdır.

Bir şeyi kapatıp örtmeyi isteme anlamına gelen istiğfar, günahlardan ya da bulunduğu makâmdan kurtulup ilerlemeyi ifade eder.¹⁶³ Kur'ân-ı Kerîm'de ise tevbe, kulun işlediği kötü amelden, günahtan, küfürden pişmanlık duyarak Rabbine yönelmesi manasında kullanılmıştır. Birrî, istiğfarın insanoğlu için çok büyük bir kıymet arz ettiğini bir sonraki beyitte istiğfarı padişahlara layık iri inciye benzeterek ifade etmiştir. Hakikaten de günahkar kullar için büyük bir nimet olan tevbe, Yüce Allah'ın kullarına sağladığı bir kurtulma vesilesidir.

¹⁶³ Cebecioğlu, adı geçen e-kaynak, s. 272. (10.01.2017).

Kur'ân'da Allah, sürekli kulunu tevbeye çağırılmaktadır.¹⁶⁴ Rabbimiz, günah namına her ne yaptıysak bunlardan tevbe edip doğru yola yönelmemiz için sonsuz bir rahmetten haber vermiştir. Yani bizleri affetmek, âciz ve günahkar kullarına yardım etmek istemektedir. Her şey Yaratıcı'nın takdirindedir. Daima O'nun dilediği olur. Düştüğümüz yanlışlar konusunda da bu kadar merhametli olmayıp rahmet kapılarını kapatabilirdi. Ama O bize af kapılarını sonuna kadar açmış; merhametinden, affediciliğinden haber vermiştir. Kulunun hataya düşmeye meyilli olan yapısını, günahlara olan zaafını bilerek bizlere kolaylık sağlamak istemektedir. Bu sebeplerden dolayı da Birrî, tevbenin Allah'ın bir inayeti olduğunu vurgulamıştır.

Şairin beyitte gönlüne seslenmesi de dikkate değerdir. Tevbe, sadece dil ile yapıp kalpte günaha devam etme yönünde bir eğilim olursa bu tevbe katında makbul sayılmamaktadır. Asıl istiğfar, hem dil hem de kalp ile yapılmalıdır ki hataya geri dönmek üzere yapılan bu tevbe, Allah katında kabul görmeye daha yakındır. Şair, bu sebeple dilinde devamlı istiğfar zikrini taşımakta; gönlünü günahlardan arındırarak da Allah'ın merhametini beklemektedir.

۲

هوای نفسله چونکم غریق بحر عصیانز

نوله دلده پر اولسه کوهر شهوار استغفار

2. Hevā-yı nefse çünkim ğarīḳ-i baḥr-ı ısyānuz

N'ola dilde pür olsa gevher-i şeh-vār-ı istiğfār

Lugatçe

hevā	: (a.i.) heves, istek, arzu; sevgi; hoşlanma.
ġarīḳ	: (a.s. gark'dan) 1. gark olmuş, suya batmış; suda boğulmuş. 2. su içine dalmış, (bkz: mağrûk).
baḥr	: (a.i.c. bihâr, ebhâr, ebhur, buhur) 1. deniz. 2. büyük göl veya nehir.

¹⁶⁴ Kur'ân-ı Kerîm, Nisa Sûresi (4/17-18), En' am Sûresi (6/54); Mâide Sûresi (5/39); Bakara Sûresi (2/160); Bakara Sûresi (2/88-89); Nisâ Sûresi (4/26-27-28); Bakara Sûresi (2/37), Nûr Sûresi (24/31); Şûra Sûresi (42/25).

ğarîk-i baħr-ı ısyān : isyan denizine gark olmuş.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Gönülde/dilde tevbenin padişahlara yaraşır cevheri çok fazla olsa ne olur? Çünkü nefsin istekleriyle isyan denizine gark olmuşuz (boğulmuşuz)."

Şerh

İmtihan dünyasında insan, şüphesiz birtakım günahlara bulaşacak, hatalara düşecektir. Fakat mühim olan yapılan hatadan dolayı pişman olmak, işlenen günahattan dolayı manen ıstırap duymak ve aynı hatayı bir daha tekrarlamamak üzere merhametlilerin en merhametlisi olan Allah'tan af dilemek, tevbe etmektir. İşte kemâle doğru yol olmak isteyen kişinin de yapması gereken budur.

Allah, insanı dünyaya gönderirken akıl nimetinin yanında kalp ve nefis de vermiştir. Yaratılışları bakımından kalp ve nefis daima çatışma içerisindedir. Hakiki mümin olmak isteyenler nefsin isteklerine sırt dönmeli, akılla ve mâsivâdan arındırdıkları kalpleriyle hareket etmelidirler. " 'Akılla nefis birbirine düşmandır.' atasözü de, aklın daima iyiyi, güzeli, hayrı seçeceğini; nefis denen ve insanı bencillığe götüren, şehvete kaptıran, kötülüğe sevk eden isteğince, ona zıt harekette bulunacağını anlatmaktadır."¹⁶⁵

Nefis, tasavvufî olarak Kâşânî'nin ifâde ettiği gibi, kendisinde iradî hareket, his, ve hayat kuvveti bulunan latîf buharlı bir cevherdir. Hakîm Tirmizî ise nefsi şöyle tanımlar: O, hayvanî ruhdur, kalb (nefs-i natıka) ile beden arasında vâsıttadır. Kâşânî, nefsin, bedenî tabiata meylettığını, lezzet ve hissî şehvetleri körüklediğini söyler. Yani kalbi, ulvî değil, süflî (aşağılık, alçak) şeylere celbeder.¹⁶⁶ Buradan hareketle nefis için insanı, dinin yapılmasını hoş karşılamadığı ve tavsiye etmediği, yapıldığı takdirde Allah'ın rızasına uygun düşmeyen eylem ve hareketlere sürükleyen duygu, düşünce, arzu vs. kaynağı olarak tanımlayabiliriz. Kur'ân-ı Kerîm'de de buyrulduğu gibi: "Nefis olanca şiddetiyle kötülüğü emreder."¹⁶⁷ Bu sebeple nefsin hevâ ve istekleriyle ömür boyu mücadele edilmelidir. Nefisle mücadele ise, onun çirkin arzularını frenlemek, dizginlemekle negatif tavırlarına ket vurarak korunmakla olur. Nefsin mayasında şehvete, kötülüğe ve günaha eğilim vardır. İşte nefsin bu

¹⁶⁵ Cebecioğlu, adı geçen e-kaynak, s. 16. (10.01.2017).

¹⁶⁶ Cebecioğlu, adı geçen e-kaynak, s. 199. (10.01.2017).

¹⁶⁷ Kur'ân-ı Kerîm, Yûsuf Sûresi (12/53).

kerih isteklerini öldürmedikçe ruhu ihya etmek de mümkün değildir. İnsanın mânen yükselebilmesi ancak nefse muhalefet etmesiyle mümkündür.

Kulluk, bir insan için en yüksek makamdır. Tasavvufta, aşağıdan yukarıya doğru mânevî yükselişi ifade eden makamların başına tevbe, en üst zirvesine de kulluk konulmuştur. Kul olan kişi gerçek hürriyet sahibidir. Zira o, Rabb'den başka kimseye boyun eğmez. O, sadece Allah'ın emirlerine sarılır. O'ndan başka her şeyden bağımsız ve hür olur. Allah'ın emirlerine uzak kalan kimse, nefis veya şeytanın esareti altında demektir.¹⁶⁸ Bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber "en büyük düşmanın, iki yanın arasındaki (kendi) nefsidir" diyerek nefsi en büyük düşman olarak göstermiştir. Yine bir hadiste, düşmanla savaşa küçük cihad, nefisle savaşa büyük cihad denilmesi aynı hususu te'yid eder.¹⁶⁹

Kişi, en büyük mücadeleyi nefsiyle vermektedir. Nefis, her zaman kötü olanı ister ve gönülde bu hâliyle taht kurmayı diler. Nefsin gönülde taht kurmasını engellemek için nefsi yenmek ve tevbe etmek lazımdır. Beyitte de belirtildiği gibi günah denizinde gark olmuş gönüller, istiğfârın gayet pahalı ve değerli bir inci olduğunu bilirler. Dilinden ve gönlünden tevbe ve istiğfârı hiç bırakmayanlar, içinde buldukları günah denizinden kurtulup, selâmetle sahile varmayı başarırlar :

Komayup elden dürr-i şeh-vâr-ı istigfârı var

Sâhile vâsıl ol ey müstagra-k-ı bahr-ı günâh (Erkul, 2000: 201).

Beyitte istiğfârın kıymeti, dürr-i şehvârla ölçülmüştür. Peki "dürr-i şehvâr" ne demektir? Eskilerin inandıklarına göre, inci yapan istiridyenin kabukları, yani sedefi aralık dururken nisan yağmurunun bir damlası içine düşünce kapanırmış ve sonra o su damlası sedefin içinde inciye dönermiş. Sedefin içinde birden fazla inci bulunursa taneler küçük olur; fakat bir tek inci bulunursa büyük ve yuvarlak olur ki bu incinin değeri de o derece fazladır. Eski şiirlerde, böyle büyük ve yuvarlak incilere dürr-i şehvar denmiştir. Şehvar'dan başka tek olduğu için yetim ve yekdâne, yuvarlak olduğu için galtan sıfatları da verilir. Dürr-i şehvar yahut şahvar dürr-i yetim, dürr-i yekdane, dürr-i galtan hep iri ve kıymetli inci demektir (Onan, 1991: 82). Demek ki içten edilen bir tevbe, sultanlara layık inci hükmündedir. Tabii burada insanın tevbe ederken günahlarından dolayı pişmanlığını dile getirirken döktüğü gözyaşların da inciyle bir ilgisi olduğunu düşünüyoruz. Pişmanlıkla gözden akan iri iri yaşlar, Allah

¹⁶⁸ Cebecioğlu, adı geçen e-kaynak, s. 2. (10.01.2017).

¹⁶⁹ Cebecioğlu, adı geçen e-kaynak, s. 10. (10.01.2017).

katında muhakkak ki çok kıymetlidir. Bu bakımdan istiğfarla gözden akan inci taneleri de dürr-i şehvâr olarak tanımlanabilir. Onun kadrini bilmek gerekir. Nitekim tevbeyle, ıstırabın etkisiyle dökülen gözyaşlarıyla kalp, günah yükünden arınır, tazelenir. Günah boyasıyla simsiyah olmuş gönüller, Hakk'a yalvardıkları vakit, kalpleri istiğfar nurunun parlaklığıyla aydınlanır.

Birrî, bir gazelinde de nefsin isteklerini ejderhaya benzetmiştir. Nefsin heveslerine boyun eğenler, isyan denizinde boğulurlar. Bundan kurtulmanın yolu istiğfar cevheriyle gönülleri ve dilleri donatmaktadır :

Dilüñden eyleme tiryâk-ı zıkr-i Hakk-ı cudâ

Hevâ-yı nefis sem-i ejderhâ degül de nedür (Erkul, 2000: 275).

"N'ola" sorusuyla istifham, istiğfarın şehvara benzetilmesiyle teşbih-i belîğ, "dil" sözcüğünün hem gönül hem de dil anlamına gelebilecek şekilde kullanılmasıyla tevriye sanatına başvurulmuştur.

۳ کيدر ای تيره دل ذنبي حقه يلوار سحرلرده

درونك روشن ايتسون پرتو انوار استغفار

3. Gider ey tîre-dil zenbi hağa yalvar seherlerde

Derûnuñ rüşen itsün pertev-i envâr-ı istiğfâr

Lugatçe

tîre-dil	: (f.b.s.) kalbi kara, fena kalbli.
zenb	: (a.i.c. zünûb) günah, suç, kabahat. (bkz: ism, vizr).
rüşen	: (f.s.) 1. aydın, parlak. 2. belli, meydanda, (bkz: ayân, âşkâr, müşa'sa'l, zâhir). 3. i. erkek adı.
pertev	: (f.i.) 1. ışık, parlaklık, yalım. (bkz. revnak, ziya). 2. erkek adı.
envâr	: (a.i. nûr'un c.) ziyalar, aydınlıklar, ışıklar, parlaklıklar.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Ey kalbi kara! Günahı gider, temizle. Seher vakitlerinde Allah'a yalvar. İstiğfar nurlarının parlaklığıyla gönlün aydınlansın."

Şerh

Birrî, bu beyitte kalbi günah kirleriyle kararmış olanlara seslenmektedir. Gönlü bu lekelerden temizlemenin yolunu da açıklamaktadır. Seher vaktinde pişmanlık duyup içten bir şekilde tevbe ederek Allah'a yalvarmak günah çamurlarına bulaşmış gönlü temizlemenin en etkili yoludur. Zira bundan Allah da hoşnut olur: "Allah, tevbe edenleri ve arınanları sever."¹⁷⁰ Kalbi günahlarla örtülmüş ve kararmış gönüller, seher vakitlerinde Allah'a niyâz ederlerse gönülleri tevbe nurunun parlaklığıyla aydınlanır.

İnsanın fitratı günah işlemeye meyillidir. Allah'ın da bizden istediği günah işledikten sonra hâlisâne tevbe etmektir. Nitekim bir hadîs-i şerîfte şöyle buyurulmaktadır: "Eğer siz günah işlemeseydiniz, (Allah sizi yok eder) yerinize günah işleyip, istiğfar edecek bir topluluk getirir, sonra da onları bağışlardı." (Riyâzü's-Sâlihîn, 2016: C.1, 405). Yani Allah, kulunun hiç günah işlememesini istememektedir ki zaten bu yaratılışa aykırıdır. İnsan, muhakkak ki hata yapacaktır. Fakat akabinde hemen aynı günahı tekrarlamamak üzere tevbe etmelidir. Nasıl ki maddî kirler sabun ve su ile gideriliyorsa gönlü karartan mânevî kirler de tevbe, istiğfar ve samimi olarak gözden akıtılan nedâmet yaşlarıyla giderilir.

İnsan, aslında doğduğunda tertemizdir. Doğuştan, insan gâyet temiz ve güzel yaratılmıştır. Fakat insan zamanla şüphe, fitne, vesvese, kin, intikam ve haset gibi süflî hislerle kalbini karartmakta ve mânevî bir hastalığa tutulmaktadır. Bu hastalıktan kurtularak kalbi ferahlatmak ise tevbe ve istiğfarla olmaktadır. Tevbe ve istiğfar için ise en uygun vakitlerden biri seher vaktidir. Beyitte de seher vaktinde Allah'a yakarıшта bulunmak öğütlenmektedir. Zira Kur'ân-ı Kerîm'de de "Onlar, geceleri pek az uyurlardı. Seher vakitlerinde de istiğfâr ederlerdi."¹⁷¹ buyrulmaktadır.

¹⁷⁰ Kur'ân-ı Kerîm, Bakara Sûresi (2/222).

¹⁷¹ Kur'ân-ı Kerîm, Zâriyât Sûresi, (51/17-18).

ayrıca bkz. Kur'ân-ı Kerîm, Âl-i İmrân Sûresi, (3/17), Tahrim Sûresi, (66/8).

Beyitte de yer alan günah manasına gelen "zenb" kelimesiyle, kuyruk manasına gelen "zeneb" aynı kökten gelmektedir. Bu durumdan hareketle diyebiliriz ki günah, insan fitratına ters, tabiatına aykırı olan, ona takılmış kuyruk gibidir. Evet günah, insanı kuyruklu bir varlık hâline getirir. Kuyruk, kuyruklu olarak yaratılmış mahlûkata uygun düşse de insana yakışmaz. Bundan dolayı insanoğlu, her günah işleyişinde kendine bir kuyruk taktığının farkına varıp tövbe ile hemen o kuyruğu kesmesini bilmelidir. Yoksa o kuyruğa başka kuyruklar ilave olunur ve insan onu söküp atamayacak hâle düşer. Böyle bir kişi hakkında ise hadis-i şerîfte beyan buyrulan: "Kul bir günah işlediği vakit, kalbinde siyah bir nokta oluşur. Eğer tövbe edip vazgeçer, af dilerse kalbi yine parlar. Ama tekrar günaha dönerse, o leke büyür, nihayet bütün kalbini ele geçirir."¹⁷² hakikati zuhur eder. Bakara Sûresi 7. ayetinde ise bu durum: "Allah onların kalplerini mühürlemiştir." buyrulmaktadır.¹⁷³

"Ey" hitabıyla nidâ sanatına başvurulmuş; tîre-dil ile envâr, rûşen, pertev sözcükleri tezat ilişkisi ile kurulmuştur.

طراوتياب اولوب اشك ندامت جويبارندن

ظهور ايتسون نهال دلده برك و بار استغفار

4. T̄arāvet-yāb olup eşk-i nedāmet cūy-bārundan

Zuhūr itsün nihāl-i dilde berg ü bār-ı istigfār

Lugatçe

t̄arāvet : (a.i.) tazelik, taze olma.

-yāb : (f.s.) 1. yâften masterından emr-i hâzır. 2. "bulucu, bulan; bulunan, ele geçen" mânâlarına gelerek birleşik kelimeler yapar.

eşk : (f.i.) gözyaşı, (bkz: dem', sirişk).

nedāmet : (a.i.) pişmanlık, (bkz: nedāmet-kârî, nedem).

¹⁷² e-kaynak: <http://hadis.ihya.org/buhari/hadisler-1.html> Hadis no: 5203 (10.01.2017).

¹⁷³ Kur'ân-ı Kerîm, Bakara Sûresi, (2/7).

cūy-bār	: (f.b.i.) 1. çay, dere, akarsu, ırmak. 2 . ırmak kenarı.
zuhūr	: (a.i.) görünme, meydana çıkma, baş gösterme, türeme.
nihāl	: (f.i.) yeni yetişmiş düzgün fidan.
berg	: (f.i.) yaprak.
bār	: (f.i.) 1. Tanrı, Allah. 2. yük. 3. defa, kerre. 4. meyva, yemiş. 5 . izin, müsâade.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Pişmanlık gözyaşı ırmağından tazelik bulup istiğfarın meyve ve yaprakları gönül fidanında baş gösterebilir."

Şerh

İşlenen günahattan duyulan pişmanlık sonucu gözden akan yaşlar ve tevbe ile, gönülde taze bir fidan peydâ olur. Bu fidanı sulayıp büyüten de gözyaşı ırmağıdır. Çünkü gözyaşı, ilâhî mahabbet bağına girenler için istiğfar pınarıdır. Hatalar, gözyaşıyla yıkanır, temizlenir. Tevbe ile insan hiç günah işlememiş gibi olur ve kalbi tazelenir. Bu şekilde istiğfar da gönülde yeşermiş fidanın bir parçası, meyve ve yaprakları hükmünde olur.

İnsanın tevbe ederken pişmanlık gözyaşları dökmesi ve Allah'ın ümit dergahına bu hâl ile sığınması oldukça önemlidir. Zira asıl bahtiyarlar, bu dergâhın eşliğinde hâlisâne gözyaşı dökabilenlerdir. "Allah nazarında şu iki damladan daha sevimli bir damla yoktur: Bunlardan biri, gecenin karanlığında sırf Allah aşkı ve Allah korkusu için dökülen gözyaşı damlasıdır. Diğeri de Allah yolunda mücadelede dökülen kan damlasıdır."¹⁷⁴ Hâlisâne bir niyet, dua, samimi bir gönül, içten yakarış, hayâ eden bir yüz ve pişmanlıkla dökülen gözyaşı, Allah'ın rahmet ve mağfiretinin tecellisi için kaçınılmazdır. İşte böyle günahlardan arınmış yüreklerde taze fidanlar baş gösterir.

¹⁷⁴ bkz. : <http://dergi.altinoluk.com/index.php?sayfa=yillar&MakaleNo=d092s028m1> (10.01.2017).

Gözyaşı; Hakk yolunda olanlar için paha biçilmez mânevî bir servettir, kalbin hassasiyet ve inceliğine delildir. Sâlik, gözyaşıyla tekâmüle erer. Onlar için gözyaşı, Allah'a kurbîyyet için yegane sığınaktır. En önemlisi de gözyaşı, nedâmet anlamını taşır, Allah'a tevbe etme aracıdır. Gözyaşı bazı sırların inkişâfına da sebeptir. Necip Fâzıl "Ağlayabilseydiniz anlardınız" der. Hakikaten de bazı şeyleri, ağlayamayanlar anlamazlar.

Gazelin ikinci beyitinde de belirtildiği gibi gözyaşı ve istiğfar dürr-i şehvâr (padişahlara yaraşır iri inci), elmas, cevher gibidir. Onun kıymetini bilmek lazımdır. Nefsin heveslerine uyarak isyan denizine gark olan kalpler, istiğfar cevheri ile dertlerine dermân bulabilirler. Âh ile inleyen yüreklerde gözyaşı gevheri, artarak saçılmaya başlar :

Bil kıymetiñ gevher-i elmâs-ı sirişkûñ

Ey hûnî bu kim eşk dem-i âlûd degüldür (Erkul, 2000: 246).

Kaçan âh itsem eşk-i dîde-i gevher nisâr artar

Hevâ gâlib olunca lâ-cerem cûş-ı bihâr artar (Erkul, 2000: 256)

Gözyaşı ırmağa benzetilerek teşbih ve mübalağa; gönül fidana, istiğfar meyve ve yaprağa benzetilerek teşbih-i belîğ sanatına başvurulmuştur.

۵ شعارك شاعریت بری پر سهو و خطا شعرك

سوزك شمدنكيرو اولسون همان اشعار استغفار

5. Şi'ârũñ şâ' iriyyet Birri' pür sehv ü haţâ şî' rũñ

Sözũñ şimden girü olsun hemân iş'âr-ı istiğfar

Lugatçe

şî'âr : (a.i.c. şaâyir) 1. alâmet, işaret, iz. 2. ayırıcı işaret, ayırt edici âdet. 3. hacı olmak için Mekke'de yapılan tören(ler).

sehv : (a.i.c. sehviyyât) 1. yanlış, (bkz: hatâ). 2. yanılma, (bkz: gaflet).

iş'âr : (a.i.c. iş'ârât) yazı ile bildirme, haber verme.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"(Ey) Birrî! Alametin şairlik (fakat) şiirin yanlış(larla dolu). Bundan sonra sözün, hemen istiğfarın haber vericisi olsun."

Şerh

Beyitte "Ey Birrî" hitabıyla kendine seslenen şair, işinin şairlik olduğunu fakat şiirlerinin de hatalarla dolu olduğunu belirtmektedir. Bundan sonra Birrî, şiirleriyle tevbe ve istiğfar kapılarını aralamak istemektedir.

Birrî'nin kendini ve şiirlerini hatalı görmesinin ve bundan dolayı istiğfar etmesinin sebeplerine değinelim. Mevlevî olan şâir, işi şairlik de olsa şiirlerinde Allah'tan, tevbe ve istiğfardan uzak durmak istememektedir. Çok az sayıda da olsa ilâhî aşktan uzaklaştığı gazelleri vardır. Bunları bir hata olarak görüyor olabilir. Bundan dolayı da istiğfara sarılmaktadır.

İmtihan için gönderildiğimiz bu dünyada muhakkak ki çok fazla hatalarımız olmaktadır. Önemli olan işlediğimiz günahtan dönmek, pişmanlık duymaktır. Tevbe de bunun için bir araçtır. Kalpte ikilik oluşturan Allah'tan başka her şeyden ayrılmak, yalnızca O'na yönelmek, günahları tümünden terk etmek, iyiliklere dönmek demektir. Gönle gelen her türlü sıkıntı; istiğfar, tevbe ve pişmanlık ile Hakk'a iltica ederek giderilebilir. İstiğfar etme, insanı kibirden, gururdan, nimeti kendinden bilme hatasından korur. Bu yüzden eskiler dillerinden ve gönüllerinden tevbe ve istiğfarı eksik etmezlermiş. Birrî de bu sebeple gazelini bilerek ve bilmeyerek yapmış olduğu hatalarından tevbe ederek bitirmek istemiş olabilir. Mütevâzi bir kimlik sergileyen Birrî, insanın hiçliğini ve fakrını anladıkça insanlığının yükseleceğini, mânevî anlamda kemâle ereceğini de pek iyi bilmektedir. Tevbe, sadece bilinen bir hata sonucu yapılmamalıdır. Her an dilimizde istiğfar sözleri olmalıdır. Zira tevbe ve istiğfar bizleri, günahlara karşı da dirençli kılar.

Âciz bir kul olan Birrî de şüphesiz birtakım kusurlara hâizdir. İstiğfar etme işi de ancak kusurunu gören ve kabul edenlere mahsustur. Nefsini hesaba çeken kişi, kusurunu görür. İç muhasebe sonucu kusurunu gören kişi, istiğfar eder. Tevbe eden, Allah'a sığınır. Allah'a iltica eden, şeytanın şerrinden kurtulur. En büyük kusur, kusurunu görmemektir. Kişi zaten kusurunu görse, o kusur kusurluktan çıkar. Eğer

yalvarıp yakararak Hakk'a sığınır da affa layık olur. Birrî de istiğfar redifli gazelin makta beytinde kusurlarını görmüş, itiraf etmiş ve af dilemiştir.

Şairin beytin ilk mısrasında kendine seslenmesiyle tecrid, şî'r ve şâ'iriyet sözcükleriyle iştikak sanatına başvurulmuştur.

2.2.21. GAZEL 21¹⁷⁵

Fâ' ilâtün/fâ' ilâtün/fâ' ilâtün/fâ' ilün

- ۱ چشم قلبك آج جمال دلبر رعنايي كور
بي بصيرت اولمه كورمز اول رخ زيبايي كور
- ۲ فكر زلفي قيده او غرتدي دل افتاده يي
اول سيه بختك ينه بو دوشدوكي سودايي كور
- ۳ اي بو بزم تيره ده جويي ي ساقئ بقا
نيلدي جام فنا اسكندر و دارايي كور
- ۴ روزه هجر آخري عيد وصال ياردر
سير ايت ابروسن هله ماه نو غزايي كور
- ۵ بكر مضمون عروس شعري فكر ايت برييا

¹⁷⁵ Erkul, age., s. 254-255.

زیور لفظی کوزتمه مرد ایسک معنایی کور

1. Çeşm-i albũñ aç cemāl-i dil-ber-i ranāyı gör
Bĩ-başıret olma görmez ol ru-ı zĩbāyı gör
2. Fıkr-i zũlfi ayda uratdı dil-i ũftādeyi
Ol siyeh- batuñ yine bu dũşdügi sevdāyı gör
3. Ey bu bezm-i tĩrede cũyā-yı sākĩ-i beā
N'eyledi cām-ı fenā İskender ũ Dārāyı gör
4. Rũze¹⁷⁶-i hicr āiri ıyd-ı vişāl-i yārdur
Seyr it ebrũsın hele māh-ı nev-arrāyı gör
5. Bıkr-i maźmũn-ı arũs-ı ũi ri fıkr it Birriyā
Zĩver-i lāfzı gøzetme merd iseñ manāyı gör

 چشم قلبك آج جمال دلبر رعنايى كور

¹⁷⁶ Erkul, "rũz" şeklinde okumuştur. Biz, Manisa nüshasını kontrol ederek "rũze" biçiminde okuduk.

بی بصیرت اولمه کورمز اول رخ زیبایی کور

1. Çeşm-i kalbüñ aç cemāl-i dil-ber-i ra' nāyı gör

Bî-başıret olma görmez ol ruḥ-ı zībāyı gör

Lugatçe

çeşm	: (f.i.c. çeşmân) göz. (bkz: ayn, dîde).
cemāl	: (a.i.) 1. yüz güzelliği. 2. erkek adı.
ra' nā	: (a.s.) 1. güzel; lâtif, hoş görünen. 2. i. kadın adı. [erkek adı olarak da kullanılmıştır]. (Arapçada "er'an" kelimesinin müennesi olup "ahmak, sünepe kadın" manasındadır).
bî-başıret	: (f.a.s.) basiretsiz, anlayışsız, kör, etrafındakileri görmeyen.
zībā	: (f.s.) 1. süslü. 2. yakışıklı, güzel.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Kalp gözünü aç, gönül alan hoş sevgilinin güzelliğini gör. Basiretsiz olma, (basiretsiz olanlar) o güzel yanağı görmez, (sen) gör."

Şerh

İnsanoğlu, bir imtihan için gönderildiği bu geçici âlemde ömrünü gaflet uykusu içerisinde harcamamalı, kalp gözünü açık tutarak Allah'ın nişânelerini görmeli ve O'nu tefekkür etmelidir.

Kalp, sûrette küçücük bir balık kadardır fakat manada zâtın sınırsız okyanusuna mazhardır. Cenâb-ı Hakk'ın isim ve sıfatlarından izler taşıyan yer-gök, melekût ve ceberût âlemlerini ufacak cismi ile ihata eder. İşte bu yüzden mutasavvıflar sıklıkla "kainata kalp gözüyle bakın" derler. "Yer ve göğüme sığmadım. Lakin mümin kulumun kalbine sığıdım." hadîs-i kudsîsi de bu mânâya işaret eder. Eğer yeryüzü ve gökler Hak Teâlâ'nın bütün isim ve sıfatlarının mazharı

olsaydı, bir başka tecelligâh yaratılmasının gereği olmazdı. Nitekim bu büyük cisimlerin mahiyetlerinde, o derece bitimsiz tecellileri kaldırabilmek kabiliyeti yoktur. Ancak kendisi ile yaratılış emri tamamlanan insan-ı kâmilin gönlü bu sınırsız tecellilere ma' kes olur. Bu derece İlâhî genişliğe mazhar olan kalp, "Allah, göklerin ve yerin nurudur."¹⁷⁷ âyeti gereğince nûr-ı mahz olup hümâ gibi yere gölgesi düşmez. Nefis ve tabiat erbâbı âmâ, kalp ehli ise basîr hükmündedir (Ceylan, 2007: 232-233). "İdrak, anlama, kalp gözü ile görme anlamlarına gelen basiret, tasavvufta ise eşyanın hakikatlerini görmeyi sağlayan ilâhî nurla nurlanmış görüşü ve idrâki tam olan kalbi ifade etmektedir."¹⁷⁸ Mutasavvıflar, kalp gözü ile kainatı tefekkür etmenin öneminden sıkça bahsetmişlerdir. Zira, Kur'ân-ı Kerîm'in ilk emri olan "Oku!"¹⁷⁹ âyetinden de bunu anlayabiliriz. Fânî dünyanın meşgalelerine kapılmayan, bu dünyaya gönderiliş amacını bilen ve aslî vatanını, vazifesini unutmayan hakiki mümin, basiret sahibi demektir. Kainat kitabını da bu gözle okur. O, her şeyde ve her durumda Rabbini görür, onu hatırlar, onu anar. Tefekkür ettiği her güzel varlıkta güzelliğin menbaı olan Yüce Yaradan'ın cemâl sıfatlarını müşahede eder. Beyitte de bu durum, "Sevgilinin güzelliğini (güzel yüzünü); güzel yanağını gör." sözleriyle dile getirilmiştir. "Yanak, anlamına gelen 'ruh', tasavvufta tecellilerin tamamen kendisi 'mahz-ı tecelliyat'tır" (Tarlan, 2011: 104). "Yüz ve yanak, vahdeti temsil eder" (İpekten, 2011: 204). Şair basiret sahiplerini, vahdet nurunun ve tecelliyatın güzelliklerini müşahede etmeye davet etmektedir.

"Cemâl, dil-ber, ra' nâ, ruh-ı zîbâ" kelimeleri tenâsüplüdür. "Çeşm-i kalb" ve "bî-basîret" kelimeleri ile tezat sanatı yapılmıştır.

۲

فكر زلفي قيده او غرتدي دل افتاده يي

اول سیه بختك ينه بو دوشدوكي سودايی كور

2. Fikr-i zülfi kayda uğrtdı dil-i üftādeyi

Ol siyeh- bahtuñ yine bu düşdügi sevdāyı gör

¹⁷⁷ Kur'ân-ı Kerîm, Nûr Sûresi, (24/35).

¹⁷⁸ Cebecioğlu, adı geçen e-kaynak, s. 31 (18.02.2017).

¹⁷⁹ Kur'ân-ı Kerîm, Alak Sûresi, (96/1).

Lugatçe

- ķayd : (a.i.c. kuyûd) 1. ayaĝa vurulan zincir, pranga, bukaĝı. 2. baĝlamak. 3. bir Şeyi bir yere yazmak. 4. deftere geçirmek. 5. sınırlamak. 6. Őart.
- üftâde : (f.s.c. üftâde-gân) 1. düşmüş, düşkün; biçâre. 2. âşık. 3. i. kadın adı.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"ÂŞık ve perişan gönlü, (sevgilinin) saçının düşüncesi yine baĝladı. O kara bahtın yine düŐtüĝü bu sevdayı gör."

Şerh

Saç, sevgilinin fiziki güzellik unsurları içerisinde en zengin olanlarındanır. Klâsik edebiyatımızda saç, çoĝunlukla zülf, ĝisû, kâkül, ca'd, turra ve mû(y) gibi müteradif kelimelerle ifade edilir (Tanyıldız, 2009: 976). Bu beyitte de anlam, saç metaforu çerçevesinde Şekillenmektedir. Sevgilinin saçları gerek daĝınık ve kıvrımlı oluşu, gerek siyah oluşu, gerekse misk kokusu ile âşığın gönlünü alır ve onu kendine meftûn eder. Sevgilinin saçına baĝlanan gönlü dolayısıyla âşık artık perişan ve düşkün bir hâldedir. Burada "baĝlamak" fiili iki türlü düşünülebilir. Birincisi, sevgili âşığın gönlünü kaparak onu kendine baĝlamıŐtır. İkincisi ile saçın "bend"e benzetilmesi ile ilgilidir. ÂŞık, halata benzeyen saçı ile âşığı kendine esir etmiş, onu baĝlamıŐtır.

Sevgilinin saçının renginin siyah olduĝu ile ilgili beyitte bir ipucu vardır. Tevriyeli olarak kullanılan "sevdâ" kelimesinin asıl anlamı "siyahlık"tır. Buradan saçın rengi ile ilgili bir veri elde etmiş oluyoruz. İkinci anlamı ise "aşk, sevgi"dir. Bu anlam da beyitin anlam çerçevesine uymaktadır. Zira kara bahtlı âşık, yine bir aşka düşmüştür. Bu da onun başına türlü belâların geleceğine delâlettir. Bu iki anlamın dışında sevda kelimesinin "fazla sevgiden ileri gelen bir çeşit hastalık, istek, heves" (Pakalın, 1993: 113) anlamları da vardır. Sevdâ kelimesinin benzer anlamını Pala da Şöyle verir: "Sevdâ, ahlât-ı erbaa'dan olan insan mizacına etki eden dört sınıdan biridir. Bedende dengeli bir hâlde bulunan bu sınılardan sevdânın artması ya da eksilmesi halinde sevdâvî hastalıklar denilen sinir ve akıl hastalıkları doĝar" (Pala,

1989: 415). İnsan bedeninde sevdânın, aşkın artması ile doğru orantılı olarak çoğaldığına inanılır. Sevgilinin saçlarının siyahlığına sevdâlanan bahtı kara âşığın gönlü saça bağlanır ve orada asılı kalır. Bir daha da kurtulamaz. Beyitte okuyucunun da âşığın düştüğü sevdâyı ve sevdâ sonucunda girdiği hâlleri görmesi istenmektedir.

"Sevdâ" ve "üftâde" kelimeleri, tevriyeli olarak kullanılmıştır. "Zülf, kayda uğratdı, siyeh, sevdâ" kelimeleri tenâsüplüdür. Gönül, teşhis edilmiştir.

۳ ای بو بزم تیره ده جویا ی ساقی بقا

نیلیدی جام فنا اسکندر و دارایی کور

3. Ey bu bezm-i tîrede cūyā-yı sākî-i beḳā

N'eyledi cām-ı fenā İskender ü Dārâyı gör

Lugatçe

bezm : (f.i.) içkili, eğlenceli meclis, dernek.

tîre : (f.s.) bulanık; kara; karanlık.

cūyā : arayıcı, arayan. (bkz: cūyende).

beḳā : ("ka" uzun okunur, a.i.) devam, sebat, evvelki hal üzere kalmak, bâkilik.

cām-ı fenā : (fânilik kadehi) ölüm.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Ey bu bulanık eğlence meclisinde sonsuzluk sâkîsini arayan (kişi)! Fânilik kadehi (ölüm), İskender ve Dârâ'ya ne yaptı? (Bak) Gör."

Şerh

Dünyaya gönderiliş amacını unutan gaflet uykusuna dalmış kişiler için dünya, bir eğlence meclisidir. Bu eğlence meclisi aslında karanlık ve bulanıktır; insanların eğlence sandıkları şeyler de aldatmaca ve oyundan ibarettir. İnsanlar, eğlendiklerini zannettikleri bu fani dünyadan ayrılacaklarını, bu eğlencenin sona ereceğini hiç

düşünmezler. Hiç ölmeyeceklermiş gibi davranırlar, ölümü de kabullenmek nefislerine ağır gelir. Dünya eğlencesi bir parmak bal gibi ağızlarına çalınan insanlar; bu sefer ölümsüzlük suyunu, sonsuzluk kadehini aramaya başlamışlardır. Şair bu beyitte, işte bu arayış içerisinde olan aldanmış kişilere seslenmektedir. İhtişamı ve kudretiyle dillere destan olan İskender ve Dârâ gibi komutanların dahi fânîlik kadehini yudumladıkları, ölüm şerbetini içtiklerini hatırlatmaktadır. Bunu akıl gözü ile görerek tefekkür etmelerini istemektedir. Zira Kur'ân-ı Kerîm'de de dünyanın geçiciliği ile ilgili âyetler mevcuttur: "Biz, gök ile yeri ve aralarındaki şeyleri, boş bir eğlence için yaratmadık."¹⁸⁰ "Doğrusu biz insanı, imtihan etmek için karışık bir nutfeden (erkek ve kadın sularından) yarattık da onu iştici, görücü yaptık."¹⁸¹ "Her nefis ölümü tadacaktır. Sizi bir imtihan olarak kötülük ve iyilikle deneyeceğiz. Hepiniz de sonunda bize döndürüleceksiniz."¹⁸² "Bu dünya hayatı sadece bir oyun ve oyalanmadan ibarettir. Ahiret yurduna gelince, işte asıl hayat odur. Keşke bilmiş olsalardı."¹⁸³ "Biliniz ki, dünya hayatı bir oyun, bir eğlence, bir süs ve kendi aranızda övünme, mal ve evlat çoğaltma yarışından ibarettir. Bu, tıpkı bir yağmura benzer ki; bitirdiği ot, ekincilerin hoşuna gider, sonra kurur, onu sapsarı görürsün, sonra çerçöp olur. Ahirette ise çetin bir azab; Allah'tan mağfiret ve rıza vardır. Dünya hayatı, aldatıcı bir zevkten başka bir şey değildir."¹⁸⁴

Beyitin anlam çerçevesinin daha iyi oluşması adına, beyitte adı geçen iki tarihî kişiliği tanıtmaya çalışalım. "Tarihte iki İskender vardır: Biri, Makedonya Kralı Filip'in milattan 356 yıl önce doğan oğlunun adıdır. Çok zeki, akıllı, kudret ve kuvvet sahibi idi. Aristo kendisini yetiştirdi. Yirmi yaşında hükümdar oldu. Yunanistan'ı zapt ettikten sonra İran'a hücumla Anadolu, Suriye, Mısır, İran ve Hindistan'ı zapt etti. Hindistan'dan Çin'e geçti, gûyâ burada âb-ı hayatı aradı, bulamadı. Dönüşünde Bâbil'de eğlence ve sefahatin sonucunda 33 yaşında öldü. İkinci İskender, vaktiyle Yemen'de hükûmet süren Arap hükümdarlarından Hârisü'r- Râyiş'in oğlu Zülkarneyn lakabıyla meşhur olan ve peygamberliği rivayet edilen zattır. Gûyâ Çin Seddi'ni yapanın, zulumâtta âb-ı hayat arayanın bu zat olması muhtemeldir. Kur'an'da ismi geçen budur. Edebiyatımızda bu iki isim karıştırılmış, bütün menkıbeler

¹⁸⁰ Kur'ân-ı Kerîm, Enbiyâ Sûresi, (21/16-17).

¹⁸¹ Kur'ân-ı Kerîm, İnsân Sûresi, (76/2).

¹⁸² Kur'ân-ı Kerîm, Enbiyâ Sûresi, (21/35).

¹⁸³ Kur'ân-ı Kerîm, Ankebût Sûresi, (29/64).

¹⁸⁴ Kur'ân-ı Kerîm, Hadîd Sûresi, (57/20).

Makedonyalı'ya isnat edilmiştir" (Onay, 2013: 285-286). Hayat hikayesinden ve adının Dârâ ile anılmasından dolayı beyitin anlam bütünlüğüne uygun düşenin Makedonyalı İskender olduğunu düşünüyoruz. "Bir başka söylentiye göre Hızır ve İlyas peygamberlerle İskender, âb-ı hayatı aramaya çıkmışlar. Uzun süre pek çok yer dolaştıkları halde bulamamışlar. Bir ülkenin halkı, ileride bir deniz olduğunu, bunu aştıktan sonra karanlıklar ülkesinde aradıkları suyu bulabileceklerini söylemiş. Denizi geçip Zulûmât ülkesine gelince İskender, yanında bulunan ve karanlığı aydınlatan iki billur toptan birini Hızır ile İlyas'a vermiş ve iki koldan karanlıklar ülkesine girmişler. Suyu kim bulursa öteki tarafa haber vermek üzere sözleşmişler. Hızır ve İlyas uzun aramalardan sonra yorgun düşüp bir su başında biraz dinlenip yemek yemek istemişler. Hızır ellerini yıkarken birkaç damla su, yanlarındaki kurutulmuş balığa sıçrayınca, balık canlanıp suya atlamış. Hızır ve İlyas peygamberler, bunun aradıkları su olduğunu anlayıp içmişler ve ölümsüzlüğe kavuşmuşlar. Tanrı suyun yerini bildirmemelerini buyurduğu için de İskender'e haber verememişler" (İpekten, 1998: 115-116). Dârâ ise, Şehname'de de adı geçen Keyaniyan sülalesinin son hükümdarıdır. İskender ile yaptığı bir savaşta ölen Dârâ, şiirlerde ihtişam ve debdebesiyle söz konusu edilir. Saltanatı esnasında kudreti câm-ı cihan-nüma adlı üzerinde yedi hat bulunan kadehi, meclisleri, tahtı ve tacıyla anılır. Dârâ, şiirlerde genellikle ululuk ve ihtişam sembolüdür. Onun döneminde İran en geniş sınırlarına ulaşmıştır. Oldukça geniş bir hazinenin sahibidir (Tökel, 2000: 150-153). Hayat hikayelerine baktığımızda iki kahramanın mücadele ettiğini, ikisinin de güç ve kudret sahibi olduğunu ve ölümsüzlük suyunu aradıklarını görmekteyiz.

Yunus Emre, "Sevelim sevillelim, dünya kimseye kalmaz" diyerek aslında aynı duyguları terennüm etmiştir. Bu geçici dünya, azameti ve ihtişamı ile tüm dünyaya nam salmış İskender ve Dârâ'ya dahi kalmamıştır. Dolayısıyla fani dünyanın aldatmacalarına kanıp sonsuzluk sakisini aramak boşunadır. Ölümsüzlük kadehini arayan İskender ve Dârâ, bu uğraşlarının neticesinde fânilik kadehinden ölüm şerbetini tatmışlardır. Bu yaşam öykülerini idrak edip düşünmek, kendi payımıza ders çıkarmak ve hayatımızı da bu doğrultuda idame ettirmek gerekir.

"Ey" kelimesi ile nida ve aks-i müfred sanatı yapılmıştır. Bezm-i tîre ile dünya kast edilmiş, açık istiâre sanatına başvurulmuştur. "N'eyledi" soru öbeği ile istifham sanatı yapılmıştır. İskender ve Dârâ'ya telmihte bulunulmuştur. "Bekâ" ve

"fenâ" kelimeleri ile tezat sanatı yapılmıştır. "Bezm, sâkî, câm" kelimeleri tenâsüplüdür.

٤

روزه هجر آخري عيد وصال ياردر

سير ايت ابروسن هله ماه نو غزايي كور

4.

Rûze-i hier âhîri 'ıyd-ı vişâl-i yârdur

Seyr it ebrûsın hele mâh-ı nev-ğarrâyı gör

Lugatçe

rûze	: (f.i.) oruç. (bkz: savm, sıyâm).
hier	: (a.i.) 1. ayrılık, (bkz: cüdâyî, fûrkat). 2. sayıklama, saçmalama.
'ıyd	: (a.i.c. a'yâd) bayram.
vişâl	: (a.i. vasl'dan) 1. ulaşma, bitişme. 2. sevgiliye kavuşma. 3. müz. Türk müziğinin en az beş altı asırlık bir mürekkep makamı olup zamanımıza kalmış numunesi yoktur.
ebrû	: (f.i.c. ebrû-vân) 1. kaş. (bkz: hâcib). 2. g. s. [eskiden] kâğıt üzerine yapılan hafif hâre. 3. g. s. kitap ciltlerinin iç kapaklarında, tezhiplerin dış kısımlarında ve buna benzer sanat eserlerinde yardımcı bir süsleme unsuru olarak kullanılan, hareli, motifli boyama usulü, [bu usulde boyanan boyaların belli başlıları bedahşi bengal ve Lahor boyalan idi].
ğarrâ	: (a.s.) 1. alnında beyaz bir lekesi, akıtması olan [at ve sâire]. 2. ak, parlak, güzel, gösterişli, nümayişli, şatafatlı.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Ayrılık orucunun sonu, sevgiliye kavuşma bayramıdır. Kaşını seyret hele parlak yeni ayı gör."

Şerh

Âşık, sevgilisinden ayrı kaldığı müddetçe hicran orucu tutar. Tıpkı ramazan ayında oruçlu iken nefsi zevklerden uzak duran kişi gibi o da sevgilisinden ayrı iken yiyip içmeden kesilir, geceleri uyuyamaz, eğlenemez. Fakat beyitte de ifade edildiği gibi ayrılık orucunun neticesinde sevgiliye kavuşma bayramı olacaktır. Bu yüzden ayrılık sürecindeki gamlı günlere sabreder. Yani âşık, vuslat bayramı için hicran orucunu tutmaktadır.

Ayın insanlar için birçok önemi vardır. Bunlardan birisi de zaman tayininde müracaat edilmesidir. İnsanlar, ayın hareketlerine göre günlük hayatlarını düzenlemektedir. Bunlar içerisinde de en önemlisi, Ramazanın ve bayramların tayini meselesidir (Aksu, 2017: 56). Beyitteki "mâh-ı nev-garrâ" tamlaması, bahsettiğimiz gibi ayın durumu ile ilgilidir. Bunun için âşık, sevgilisinin kaşlarını izlemektedir. Zira sevgili de hilâl kaşlıdır. Oruçlu kişi nasıl bayram hilâlini gözetliyorsa, âşık da sevgilisinin hilâl kaşlarını gözetlemekte, vuslat bayramının başlamasını dört gözle beklemektedir. Gökte hilâlin görülmesi ile bayramın başlaması gibi sevgilinin hilâl kaşlarının görülmesi ile de âşığın bayramı başlamış olacaktır.

Lutfî Dîvânı'nda da benzer bir beyte rastlıyoruz. "Oruç, İslam'ın beş şartından birisidir. Divanda şair, sevgiliye kavuşma bayramı için oruç tuttuğunu, kendisini sevgiliden uzaklaştıracak her türlü şeyden uzak kaldığını belirtir. Ramazanın bitip bayramın başladığı gökteki aya bakılıp anlaşılır. Şair bu yüzden beyitte sevgilinin kaşlarının bir türlü kavuşma bayramını müjdelemediğini ifade etmektedir" :

Tutup min rûze vaslıng 'ıydı üçün

Kara kaşing hilâlındın meded hây (Aksu, 2017: 369).

Beyiti tasavvufî açıdan da yorumlayabiliriz. Nefsi arzularından uzak kalarak tutulan oruç ile müminler, sevinçli bayram günlerine kavuşurlar. Genel olarak düşünersek sufi, gam ateşi ile her gün تنها bir köşeye çekilir; sadece ibadet ile meşgul olur. Yani fânî dünya hayatının tümünde ayrılık orucu tutar diye de düşünebiliriz. Bu ıstıraplı ömrün neticesinde de vuslat bayramını tahayyül eder.

Çektiği ıstıraplar, böylelikle sevince dönmüş olacaktır. Tıpkı ramazan ayındaki hilâlin görünmesi ile orucun bittiği gibi ölüm sonucu sevgiliye kavuşma ile de hakîkî âşğın sıkıntılı günleri nihayete erecektir.

Sevgilinin kaşı hilâle benzer. Tasavvufî ve edebi yönden harfler ve ay ile ilgili olarak bazı yorumlar yapılmıştır. Hilâl ve Allah lafzı eski yazı ile aynı harfleri ihtiva ettiği için sevgilinin kaşının benzetildiği hilâl ile Cenâb-ı Hakk'a telmihte bulunmaktadır (Çelebioğlu, 1991 : 189).

"Rûze, 'ıyd, mâh-ı nev-garrâ" kelimeleri tenâsüplüdür. "Hicr" ve "visâl" kelimeleri ile tezat sanatı yapılmıştır. Sevgilinin kaşları, şekil ve parlaklık yönü ile yeni aya (hilâl)e teşbih edilmiştir.

○ بکر مضمون عروس شعري فکر ایت بریا

زیور لفظی کوزتمه مرد ایسک معنایی کور

5. Bıkr-i maẓmūn-ı 'arūs-ı ŧi'ri fıkr it Birriyā

Zīver-i lāfzı gözetme merd iseñ ma' nāyı gör

Lugatçe

bıkr-i maẓmūn : ilk defa söylenmiş mazmun.

'arūs : (a.i.c. arâis, f.c. arūsân) 1. gelin. 2. Husrev

Perviz'in sekiz hazînesinden biri. 3. kim. kükürt.

zīver : (f.i.) 1. süs, bezek, (bkz. zīb, zīnet). 2. erkek adı.

lāfz : (a.i.c. elfâz) söz. [manâlı olursa "kelime", mânâsı, edatlarda olduğu gibi, başkalarıyla meydana gelirse "harf" kısmına ayrılır].

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Ey Birrî! Şiir gelininin ilk defa söylenmiş (el değmemiş) mazmununu düşün. İnsan isen sözün süsünü gözetme, (asıl) mânâya bak."

Şerh

Şiir, geline benzetilmiştir. Şiir de tıpkı gelin gibi dıştan bakınca çok süslüdür. Fakat şiirin süsü, aldatıcı olabilir. Görünüşte göze hoş gelen süs, aslında içerisinde mânâ yoksa anlamsızdır. Asıl önemli olan anlamdır. Buradan hareketle Birrî'nin mânâya önem verdiğini, ilk hedefinin şiirin anlam dizgisini oluşturmak olduğunu söyleyebiliriz. Zira şerh etmeye çalıştığımız gazellerden de bu rahatlıkla anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra Birrî her ne kadar şiir gelininin süsüne aldanmamak gerektiğini söylese de şiirleri, zannımızca, sanat bakımından da oldukça kalitelidir.

Divan edebiyatı, kuralcı bir yapısı olan, bir şiir geleneği olan, belirli kalıpları olan bir edebiyattır. Birrî'nin hayat sürdüğü 17. yüzyılda şairler, artık aynı ya da benzer şeyleri benzer şekilde terennüm etmekten sıkılmışlar; bîkr-i mazmun, bîkr-i fikr, bîkr-i mânâ arayışına girmişlerdir. Söyleyişte, sözde ve anlamda orijinalliği yakalamaya çalışmışlardır.¹⁸⁵ Beyitte de kendi kendine seslenen şair, şiir gelininin bîkr-i mazmununu bulmak için düşünmesi gerektiğini ifade etmiştir. Kâmus Tercümesi'nde "bîkr" kelimesi "Her şeyin evveline bîkr denir ve mesbuk bi'l-mesel olmayan her amel ve san'ata itlâk olunur" (Mütercim Âsım Efendi, 2000: 774) şeklinde açıklanmıştır. Yani bîkr, her iş ve sanatın benzeri daha önce görülmemiş ilk olanını ifade etmektedir. Birrî de şiir sanatında, bîkr-i mazmun peşindedir. Divan şairlerinin yaklaşık dört asırdır terennüm ettiği kalıpların dışına çıkarak, daha önce söylenmemiş orijinal mazmunların arayışındadır. Bu arayışta da sözün süsüne değil, anlamına önem verdiğini söylemektedir.

Şiir, geline teşbih edilmiştir. "Birriyâ" kelimesi ile nida ve tecrid sanatı yapılmıştır.

2.2.22. GAZEL 22¹⁸⁶

Mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün

۱

دیمم حال دل مجروحی شمشیرنکهدن صور

او سودایی ینه دلداره چشم سیهدن صور

¹⁸⁵ ayrıntılı bilgi için bkz. Mine Mengi, "Divan Şiiri ve Bîkr-i Mana", *Dergah*, Eylül, 1991.

¹⁸⁶ Erkul, age., s. 255-256.

۲ سؤال ایت هجری بند ن وصلتی دلداردن ای دل

نتیجه حالت روز و شبی خورشید و مهدن صور

۳ مژه تیغیله تن صد شرحه شرحه بنده یوق طاقت

او خونې کوزلو شاه حسنی وار صف سپهدن صور

۴ جفای دولت دنیایی صور اصحاب افسردن

صفای ملکت عقبایی ارباب کلهدن صور

۵ در شهوار استغفارک ای دل قیمتین فهم ایت

آنی کل برئی غرقابه بحر کنهدن صور

1. Dimem hāl-i dil-i mecrūhı şimşir-i nighden şor

O sevdâyı yine dil-däre-i çeşm-i siyehden şor

2. Su 'āl it hicri benden vuşlatı dildārdan iy dil

Netice¹⁸⁷ hālet-i rüz u şebi hūrşid u mehden şor

3. Müje tığile ten şad şerha şerha bende yok tākāt

¹⁸⁷ Erkul'un "nice" olarak okuduğu bu kelimeyi biz, Manisa nüshasını kontrol ederek "netice" şeklinde okuduk.

O ħūnī gözli şāh-1 ħūsni var şaff-1 sipehden şor

4. Cefā-yı devlet-i dünyāyı şor aşĥāb-1 efserden

Şafā-yı¹⁸⁸ mülket-i ʿ uĥbāyı erbāb-1 külehdēn şor

5. Dürr-i şeh-vār-1 istiġfāruñ iy dil kıymetin fehmi it

Anı gel Birri-i ġarĥ-ābe-i baĥr-i günehdēn şor

۱ ديمم حال دل مجروحى شمشير نكهدن صور
او سودايى ينه دلداره چشم سيهدن صور

1. Dimem ĥāl-i dil-i mecrūĥı şimşîr-i nigehden şor

O sevdāyı yine dil-dāre-i çeşm-i siyehden şor

Lugatçe

mecrūĥ	: (a.s. cerh'den) 1. cerholunmuş, yaralanmış, [bu mânâda c. mecrūĥîn]. 2. huk. inandırıcı sözlerle çürütölmüş [fikir, mevzu', dâva]
şimşîr	: (f.i.) kılıç, [aslı "şemşîr" dir]. (bkz: seyf, şemşîr, tîġ).
nigeh	: (f.i.) bakış, bakma, (bkz: nazar, nigâĥ).
dil-dāre	: (f.b.s.) birinin gönlünü almış, sevgili.
çeşm-i siyeh	: kara göz.

¹⁸⁸ Erkul'un tamlama olarak okumadığı bu kelimeyi, biz tamlama yapacak şekilde izafet kesresiyle okumayı tercih ettik, günümüz Türkçesi ile nesre aktarırken de bu anlama bağlı kaldık.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Yaralı kalbimin hâlini söylemem,(onun hâlini) bakış kılıcından sor. Yine o sevdâyı, kara gözlü sevgiliden sor."

Şerh

Klasik edebiyatta sevgilinin gözü için en çok kullanılan müşebbehünbihlerden biri kılıçtır. Beyti bir bütün olarak düşünürsek sevgili, gazel boyunca karşımıza bakış kılıcı, yay kaşları ve kirpik oklarıyla donanmış bir asker gibi çıkmaktadır. Özede bu beyitteki anlama bakarsak, sevgilinin gözleri bir kılıç olup şairin canına kast etmiş, gönlünü yaralamış, kanatmıştır. Sevgilinin yan bakışı, âşık üzerinde yaralayıcı veya öldürücü bir etki yapar. Divan şiirinde gamze, oka ve kılıca benzetilir. Kılıca benzetildiğinde, can ülkesinin kılıç zoruyla ele geçirilmesi esas alınır (Pala, 1989: 179).

Divan şiirinde sevgili, zâlimdir, fettândır. O âşığına baktığı zaman da lütufta değil, eziyette bulunmuştur. Çünkü onun bakışı âşık için cevri kılıcından, bakış oklarından başka bir şey değildir. Sevgilinin güzellik unsurlarından olan yüzünün, yanağının, dudağının asayişinden sorumlu olan uzuv, gözüdür. Bunlara yönelik herhangi bir tehlike sezdiğinde kullandığı silahı ise, kılıçtır, oktur. İşte bir ok, kılıç, hançer hükmünde olan sevgilinin bakışları, âşığın kalbinde onulmaz yaralar açar, gönlü şerha şerha eder.

Beyitte de âşık, sevgilinin kılıç gibi keskin bakışları ile kalbinden yaralanmıştır. Şair yaralı gönlünün hâlini söylemeye lüzum görmediğini "dimem" fiiliyle belirtmiştir. Söylemesine gerek yoktur, zira sevgilinin bakışının kılıç gibi olmasından sonuç bellidir. Sevgilinin kara gözleri, âşığın gönlünde kara sevda meydana getirir. Yani âşığın kara sevdaya düşmesinin sebebi de yine güzelin gözleridir.

Çok kara simsiyah anlamına gelen sevda, isim olarak insanın mizacını etkileyen dört sıvıdan biri kabul edilmiştir. Bedende dengeli bulunan bu sıvılardan sevdanın artması veya eksilmesi sevda denilen sinir ve akıl hastalıklarına yol açmaktadır. Sevda aynı zamanda kalbin ortasında bulunan ve aşkın merkezi olarak kabul edilen siyah bir noktaya da denir ki bu, zaman zaman süveyda veya fuad diye de adlandırılır (Yıldırım, 2007: 144-145). Âşığın yaralı kalbinin ortasında peydâ olan

kara sevdanın sebebi olarak beyitte, sevgilinin kara gözlerinin âşığın gönlüne sirâyet etmesi gösterilmiştir.

Beyti bir de tasavvufî gelenek çerçevesinde değerlendirmeye çalışalım. Tasavvufta kılıç, umulmadık anda, tahmin edilmeyen yerden gelen musibetler için kullanılır.¹⁸⁹ Sûfiler, gönüllerine gelen bu musibetlerle sınanmakta, musibetin Allah'tan geldiğine inanıp sabrettikleri takdirde de mertebe kazanmaktadırlar. Aynı zamanda "bakış", "tecelli"dir. Bu bağlamda düşündüğümüzde bakış kılıcına sahip güzel, güzelliği şüphesiz ki kusursuz olan Allah'tır. O, sevdiği kulunun gönlündeki imanı yoklamak için birtakım olumsuz durumlarla kulunu imtihan eder. İmtihani geçen kulunun gönlünde de Allah, tecelli eder. O, mutlak varlık olduğu için tecellisi celâlî de olsa cemâlî de olsa hoş karşılanır. Çünkü zaten bütün gönüller ona hayrandır. Gönüllerin yanık, hasta, kırık olmasının da sebebi, Sevgili'den ayrı düşmüş olmalarıdır. Gönlü ilahi aşk ateşiyle paramparça olmuş kulların istediği tek şey, vuslattır, çünkü kara sevdâ hastalığının dermânı budur.

Beyte bir de şu yönden bakalım. "Bakış kılıcına sahip güzel"den kasıt, mürşit de olabilir. Zira şeyhlerin ve ermişlerin müritlerine nazarı, onların ruhlarına tesir eder ve yeni bir şekil verir. Gönüllerini feyzle doldurup olgunlaştırır (Uludağ, 2012: 272). Şeyh, bazen de müridini birtakım sıkıntılarla sınar, çile çekmesini sağlar. Fakat onun asıl istediği dervişinin gönlünde hakiki imanın neşv ü nema bulmasıdır. Gönülde hakiki iman oluşuncaya kadar derviş, çok acılar çekmiştir. Bu acılar, mürşidin irfan pınarlarını açmasıyla lezzete dönüşür. İşte o zaman âşık kara sevdaya gark olur. Hakk yolu, iniş ve çıkışlarla dolu, dikenli ve çetrefilli bir yoldur. Bu yola giren âşık, tüm zorluklara sabredebilme kabiliyetine mâlik olmalıdır. Âşığın gönlü bakış kılıcının darbeleriyle paramparça olmuş, yırtılmıştır. İşte bu mertebeye erişen derviş, aşk denizine gark olmuştur ve mürşidinin rehberliğinde, gönlünde biriktirdiği inci tanelerini saçarak vuslata ermeyi arzular.

Bakış, kılıca benzetilerek teşbih-i beliğ yapılmıştır. Sevdâ, göz ve siyeh sözcükleri renk bağlamında tenâsüplüdür. Sevdânın ve yaralı kalbin durumu bakış kılıcından ve siyah gözden sorulmuş, bu şekilde teşhis sanatına başvurulmuştur.

٢   سؤال ایت هجری بند ن وصلتى دلداردن ای دل

¹⁸⁹ Cebecioğlu, adı geçen e-kaynak, s. 34. (30.02.2017)

نتیجه حالت روز و شبی خورشید و مهدن صور

2. Su 'âl it hicri benden vuşlağı dildârdan iy dil

Netice ĥâlet-i rûz u şebi ĥurşîd u mehden şor

Lugatçe

hicr	: (a.i.) 1. ayrılık, (bkz: cüdâyî, fûrkat). 2. sayıklama, saçmalama.
vuşlağ	: (a.i.) 1. bir şeye ulaşma, yetişme. 2. [sevgiliye] kavuşma. 3. kadın adı.
dildâr	: (f.b.s.) birinin gönlünü almış, sevgili.
ĥâlet	: (a.i.c. hâlât) hâl, suret, keyfiyet,, nitelik, [kelime, "hâl" kelimesinin eşiti ve müennesi olmakla beraber "dikkate değer hal" mânâsına gelir].
rûz	: (f.i.c. rûzân) 1. gün. (bkz: yevm). 2. gündüz. (bkz: nehâr).
şeb	: (f.i.c. şebân) gece. (bkz: leyl, şev).
ĥurşîd	: (f.i.) 1. Güneş, (bkz: Âftâb, Hûr, Mihr, Şems). 2. erkek adı.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Ey gönül! Ayrılığı bana, kavuşmayı sevgiliye sor. Sonuçta gece ve gündüzün halini Güneş ve Ay'a sor."

Şerh

Şair, bu beyitte gönlüne seslenmektedir. Ayrılıkla ilgili bilgi sahibi olan âşık, ne zaman vuslata ereceğini bilmemektedir. Vuslat vaktini, sevgili tayin etmektedir. Nasıl ki Güneş gündün, ay geceden sorumluydu, ayrılık ateşi ile yanıp tutuşan kalpleri söndürecek vuslattan da sevgili sorumludur. Ayrılık, âşıktan; kavuşma, sevgiliden sual edilmelidir.

İlk beyitte âşğın yaralı, aşk oduyla yanmış kalbinden söz etmiştik. İlk beytin anlam çerçevesinde sebep olarak da sevgilinin bakış kılıcını vermiştik. Bu beyitte ise, âşğın gönlünün yaralı olmasının bir başka nedenini buluyoruz. Âşğın gönlünün yanık ve yaralı olmasının bir sebebi de, sevgiliden ayrı düşmüş olmasıdır. Gerçekten de divan şiirinde sevgili, âşığa cevır; rakibe vefâ gösterir. Rakip sevgilinin yanına yaklaşabilirken, âşık hep uzaktan gönlündeki aşk derdiyle uğraşır. Yani âşık, sevgilisinin kûyundan uzak düşmenin iç acısıyla bir köşede kıvrırır durur. Âşğın kalbinin ortasındaki siyahlık (sevda, süveydâ) da, sevgiliden ayrı düşmenin iç acısı ve sevgilinin yaptığı cevır ü cefâların yansımasıdır.

Beytin bir de tasavvufî anlamına değinelim. Kul, bu dâr-ı gamda Sevgili'sinden ayrıdır. Halbuki, âdemoğlu, imtihan dünyâsına gönderilmeden önceki asıl vatanında, melekût (ruhlar) âleminde Sevgili'siyle bir aradadır. Ruhumuz burada (bezm-i eleste) Allah'ın eşsiz güzelliğini, cemâlini seyretmiş ve O'nun tecellileriyle kendinden geçip sarhoş olmuştur.¹⁹⁰ İşte elest bezminde ruhun aşk boyasıyla boyalı asıl karakteri zuhur etmiştir. Aşk, işte bu ezeli güne dayanmaktadır. Daha sonra gönlündeki ilâhî aşk ateşi ile kul, dünyâ çilehânesine gönderilmiştir. Buraya gönderilirken de yanına can sermayesi verilmiştir. Dünyâda ayrılık acısıyla iki büklüm olan âşğın tek istediği, can sermayesini Sevgili'sinin uğruna fedâ ederek fenâ bulup vuslata ermektir. Fakat vuslatın sorulacağı makam âşık değil, Sevgili'dir. Nasıl ki gündüzle ilgili sualler Güneş'e, geceyle ilgili sualler Ay'a sorulacaksa (hâkimiyet esasına göre), kavuşma zamanı da Sevgili'den sorulmalıdır. Bu konuda âşğın elinden bir şey gelmemekte, o sadece ayrılıktan sorumludur.

Hicr-vuslat, rûz-şeb sözcükleriyle tezat; "ey" hitabıyla gönle seslenilerek nidâ ve aks-i müfred sanatına başvurulmuştur. Hurşîd, meh, rûz, şeb kelimeleri tenâsüplüdür. Gönülden birtakım sorular sorulması istenerek gönül, kişileştirilmiştir.

۳

مژہ تیغیله تن صد شرحه شرحه بنده یوق طاقت

¹⁹⁰ Ruhlar aleminde, ruhların Allahla konuşmaları Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle anlatılır: "Hani Rabbin (ezelde) Ademoğullarının sulplerinden zürriyetlerini almış, onları kendilerine karşı şahit tutarak, 'Ben sizin Rabbiniz değil miyim?' demişti. Onlar da, 'Evet, şahit olduk (ki Rabbimizsin)' demişlerdi. Böyle yapmamız kıyamet günü, 'Biz bundan habersizdik' dememeniz içindir." Kur'ân-ı Kerîm, A'raf Sûresi, (7/172).

او خوني كوزلو شاه حسني وار صف سپهدن صور

3. Müje tîgile ten şad şerha şerha bende yoğ tākāt

O ħūnī gözlü şāh-1 ħūsni var şaff-1 sipehden şor

Lugatçe

müje	:(f.i.c. müj-gân) kirpik.
tîg	:(f.i.) kılıç, (bkz: husâm, seyf).
şad	:(f.s.) yüz [sayı]. (bkz: mie).
şerha şerha	:(a.i.) dilim dilim, parça parça.
ħūnī	:(f.s.) 1. kanlı, kan dökmeye meyilli. 2. s. kanlı, gaddar, zâlim, katil.
ħūsni	:(a.s.) 1. güzel, iyi. 2. i. güzellik, iyilik.
şaff	:(a.i.c. sufûf) 1. dizi, sıra; camide cemâatin sırası. 2. bir sıraya dizilmiş asker.
sipeh	:(f.i.) 1. asker, (bkz: ceyš, leşker, sipâh). 2. ordu. (bkz: cünd).
şaff-1 sipeh	: asker safı, dizisi.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Kirpik kılıcıyla beden, yüz parça (oldu), bende (buna dayanacak) güç yok. O kanlı, zâlim gözlü güzellik sultanını git asker saffından (bir dizi hâlinde bulunan askerlerden) sor."

Şerh

Müjgân ya da müje sözcükleri ile tabir edilen sevgilinin uzun ve siyah kirpikleri, âşığının kalbine saplanan kılıç gibidir. Bazen de kirpik karşımıza belâ okları atan bir yay ya da âşığın kalbini yaralayan bir hançer olarak çıkar. Beyitte de

kan dökmeye meyilli bir sevgili portresi çizilmiştir. Bu sevgili, zâlim bakışlıdır; adeta bakışlarıyla âşğın gönlünü katleder. Kanlı gözünün bir parçası olan sivri, uzun ve kılıç gibi olan kirpikleriyle âşğın yüreğini yüz parçaya böler. Aslında klasik şiirde âşık, bu durumdan şikayetçi değil, tam zıddı memnundur. Yârin cefâsı da sefâsı da onun için baş tacıdır. O, sevgiliden gelen her şeye râzıdır. Hatta, âşık için yüreğindeki yaralar, sağlıklı olduğunun bir göstergesidir. Sevgilinin bakışının âşğın vücudunda açtığı yara görüntüde yara beredir ancak âşık için sıhhatin, beden sağlığının bir simgesidir. Zira bu yaraların çokluğu nisbetinde âşık kendini iyi hissetmektedir :

Hûn-ı dil yâd-ı leb-i lalûñle şerbetdür baña

Tende gamzeñ yâresi âsâr-ı sıhhatdür baña (Özkul Sağıdıc, 2008: 73).

Durum ekseriyetle böyle iken beyitte âşğın artık bu bakış yaralarına, kirpik kılıcının gönlü paramparça etmesine dayanacak gücü kalmamıştır.

Divan şiirinde sevgilinin birçok güzellik unsuru kan ile ilgilidir. Gözler, gamze ve kirpikler kan dökücülük özelliğine sahiptir. Dudak, yanak ve ben ise kan renginde olduğu için âşğa kanı hatırlatan birer katildir. Kimisi kan iletir, kimisi kan döker. Yakut, la'1 ve mercan renk bakımından kana benzer (Pala, 1989: 212).

Sevgilinin gözü, divan şiirinde en çok bahsedilen güzellik unsurlarından biridir. Sevgiliyle ilgili tüm özellikleri içerisinde barındırır. Zâlimlik, şehlâlık, mahmurluk, kan dökücülük, öfke vs. onun vasıflarındandır. Klasik şiirde sevgilinin bakışı, âşık ve onun gönlü için bir tehdit unsurudur, âdetâ tehlike saçmaktadır. Sevgilinin bakışı, dâima âşğın gönlünü hedef alır ve kirpik kılıcı (okları, hançeri) ile onu yaralar, parça parça eder. Sevgili, güzellik ülkesinin sultanıdır. Bu yüzden onun kirpikleri, kaşları savaş aletleriyle teçhizatlanmıştır ve sevgili her an kan dökmeye hazırdır. Onun en etkili silahı ise, gözleridir. Bir bakışıyla bin kişilik âşık ordusunu talan edebilecek kudrete sahiptir. Sevgilinin gözü, zalimliğin, fitnenin, kan dökücülüğün kaynağı gibidir. Bütün kötülüklerin menbaı, gözdür. Beyitte de göz, kan dökmeye meyilli bir komutan gibidir. Bu yüzden şair, sevgiliyle ilgili malumatın askerlerden alınabileceğini söylemektedir.

Birri, sevgilinin yaralayıcı özelliği olan kirpiğinden bir gazelinde daha bahsetmiştir :

Zahm-ı tîr-i müjeden diller olur mı hâlî

Çün kemânı gam-ı ebrûsı kemâ-kân çekilür (Erkul, 2000: 252).

Göz; kan dökme, zâlim olma gibi insânî özelliklere sahip olmasıyla kişileştirilmiştir. Kirpik, kılıca benzetilerek teşbih-i belîğ; hûnî, tîg, müje ve göz sözcükleriyle tenâsüp sanatı yapılmıştır.

٤ جفای دولت دنیایی صور اصحاب افسردن
صفای ملکت عقبایی ارباب کلهدن صور

4. Cefâ-yı devlet-i dünyâyı şor aşhâb-ı efserden

Şafâ-yı mülket-i ‘uqbâyı erbâb-ı külehden şor

Lugatçe

cefâ	: (a.i.) 1. eziyet, incitme, (bkz: cevr, eza). 2. tas. tarikat adamının kalbinin öğrendiklerinden perişan olması.
aşhâb	: (a.s. sâhib ve sahb'ın c.) 1. sahipler, mâlik ve mutasarrıf olanlar, (bkz: sâhib). 2. Peygamberimizi görmek ve sohbetine ermek şerefini kazanmış kimseler.
efser	: (f.i.) tâc. (bkz: dîhîm, iklîl).
şafâ	: (a.i.) 1. saflık, berraklık, (bkz: safvet). 2. gönül şenliği, kedersizlik, neş'e, zevk, eğlence.
mülket	: (a.i.) ülke.
‘uqbâ	: (a.i.) 1. ceza. 2. âhîret, öbür dünyâ.
erbâb	: (a.s. rabb'in c.) 1. sahipler, mâlikler. 2. [müfret olarak kullanılır] ehil, muktedir, becerikli; lâyük.
küleh	: (f.i.) 1. külah, [eskiden] giyilen, ucu sivri veya yüksek başlık, başa giyilen şey. (bkz: serpuş). 2. içine şeker ve şâire koymak üzere huni şeklinde bükülen kâğıt. 3. meç. oyun, hile. [hafifletilmiş küleh'dir].

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Dünya devletinin (mutluluğunun) eziyetini taç sahiplerinden (sultanlardan); ahiret ülkesinin eğlencesini külah sahiplerinden (tarikat ehlinde) sor."

Şerh

Dünyânın cefâsını, dünya malına kıymet verenlere sormak lazımdır. Dünyâ malı için en çok mücadele verenler de toprak için savaşan taç sahipleridir. Onlar, bu dünyada rahata ermek, hakimiyet sağlamak, makam mevki sahibi olmak için çabalarlar. Yani dünya malına itibar ederler. Dünyanın mutluluğuna erişmek de çok kolay bir iş değildir. Bunun için sultanlar canlarını ortaya koyarak çeşitli eziyetlere katlanırlar. Bu yüzden dünyanın cevr ü cefâsını, dünyevî metâlara değer verenler bilir. Bir atasözüne göre "Padişah nefsinin, hırslarının kulu iken, derviş nefis ve hırslarının sultanıdır." Bu yüzden, sultan, nefisine uyararak maddeye doymaz iken, nefisini yenen maddenin esaretinden kurtulan kişiler, aza kanaat ederler, onlara az da olsa yeter.¹⁹¹

Beyite göre âhiretin safâsını da külah giyen Mevlevîlere sormalıdır. Mevlevîler, dünya malına, dünyevî mevkilere değer vermezler; böylelikle dünyanın cefâsıyla da karşılaşmazlar. Kaderlerine râzı olurlar, ellerindekiyle yetinirler. Kanaatkarlık onların en önemli vasıflarındandır. Bu yüzden dünya malına itibar etmezler, dünyanın cefâsına aldırış etmezler. Dünyada görünüşte sefâlet içindedirler fakat onların gönülleri Allah aşkıyla doludur. Bu, onlar için en büyük zenginliktir. Zaten sâlik bu dünyanın zevkinde safâsında değildir. O, fakr u fenâ hususunda mürşidinin izinden gider. Fakirliği ile övünür. Dünya devletine iltifat göstermez. Onlar zaten en büyük zenginliği, gönüllerinde barındırmaktadır.

Dünya, Mevlevî ehline göre zorlukların yaşandığı bir yerdir, burası safâ ve eğlencenin olduğu bir mekan değildir. İnsan, bu dünyaya niçin geldiği ve aslını unutmamalı, dünya hayatında daima bunları fikretmelidir. Mevlevîler, dünyevî unsurlara gönüllerinde yer vermemiş, mala ve makama meyletmemişlerdir. En büyük mücadeleyi nefsiyle veren Mevlevîler, kendilerini fakr ehli olarak görmüşler, fakirlikleriyle övünmüşlerdir. Bu yüzden de nefsin mevki hırslarını artıran mal, mülk, evlat vs. gibi arzulara gönüllerini kapamışlardır. İşte dünyaya meyletmeyip fakirliği tercih ederek onunla övünen gönül ehli, bu dünyada köle gibi görünseler de aslında onlar kulluklarıyla âlemin sultanı olurlar :

¹⁹¹ Cebecioğlu, adı geçen e-kaynak, s. 61. (28.02.2017)

Kulluğuyla ‘âlem-i ma‘ nâda olduk şehri-yâr

Devlet-i dünyâyâ itmezsek ‘aceb mi i‘ tibâr (Erkul, 2000: 360)

Dünya işleriyle iştigâl etmek, bu dünyaya rağbet edenlerin (makam mevki, mal mülk hırsı olanların, toprak kavgasında olan sultanların) işidir. Bu dünyanın safâsını sürmek isteyenler elbette ki cefâsını da çekeceklerdir. Bu yüzden bu dünyânın eziyeti de onlardan sorulmalıdır. Fakat dünyevî mutluluğu yakalamak için uğraş vermek, fakirin kârı değildir. Mevlevîler, dünya hayatının maddî getirilerine itibar etmemişler, "Biz taksim ettik." ¹⁹² ayetine sığınarak rızıklarının kendilerini bulacağına inanmışlardır. Bu yüzden dünya malı için kavga etmeye lüzum yoktur :

N’ola yoğıyise gönülde recâ-yı devlet-i dünyâ

Derûn-ı dilde yer itdi rumûz-ı نحن قسمنا (Erkul, 2000: 208).

Yüzünü ahiret âlemine dönüp, ukbada safâ bulmayı arzulayanlar için bu dünya alçaktır, geçicidir ve onlar alçaklara baş eğmezler. Yalnız Allah'a güvenirlere, O'nun takdirine râzı olurlar :

Baş eğmeziz edânîye dünyâ-yu dîn için

Allâhadır tevekkülümüz i‘ timâdımız

...

Minnet Hudâyâ devlet-i dünyâ fenâ bulur

Bâkî kalur sahîfe-i ‘ âlemde adımız (Onan, 1991: 170).

Dünyâ mülkü (mutluluğu) gelip geçicidir. Bu yüzden sonu olan bir şeye bel bağlamak akıl kârı değildir. Asıl zenginlik, ahiret için çalışanlarıdır. Asıl safâ da oradadır :

Devlet-i dünyâyı n’eylersin ki ol bâkî degül

Şevket-i ‘ukbâyı gör devlet odur bî-iştibâh (Erkul, 2000: 201).

Dünyâyâ ve dünyevî işlere kapılmamak gerekir. Zira asıl mutluluk, ebedî olan ahiret yurdundadır:

Huzûr-ı mülket-i ‘ukbâyı gör ki câna deger

¹⁹² Kur‘ân-ı Kerîm, Zuhur Sûresi, (43/32).

Umûr-ı devlet-i dünyâ fakîre degmez imiş (Erkul, 2000: 315).

Mevlevîler, bu dünyânın fakiri olmakla övünç duymuşlardır. Bir Mevlevî dedesi olan Birrî de yukarıda verilen beyitte Peygamber Efendimiz'in "Yoksulluk benim övüncümdür, ben onunla övünürüm" (Canan, 2004: 476) hadisine işaret etmiştir. Tabii burada bahsi geçen fakirlik, gerçek anlamdaki maddî fakirlik değildir. Maddî anlamdaki fakirlik, İslâm'ın kutsallığı ve yüceliği ile bağdaşmaz. Zira Peygamber Efendimiz de bu konuda "...Allâh'ım küfür ve fakirlikten sana sığınırım" (Canan, 2004: 487) buyurmuştur. Burada kast edilen tasavvûfî anlamda, insanın her anlamda Allâh'ın inayetine muhtaç olmasıdır. Yüce Peygamberimizi örnek alan Mevlevîler de bu bağlamda dünyaya ait olan her şeyi ellerinin tersiyle itip tam bir bağlılıkla Yaratıcılarına erişebilmek için dünyaya ve dünya malına tamah etmemişlerdir :

Devlet-i dünyâyâ ragbet kılma fahr it fakr ile

Var gedâ-yı şâh-meşreb ol yüri devlet yürür (Erkul, 2000: 261).

Beyitte devlet kelimesi iki anlama da gelecek şekilde tevriyeli olarak kullanılmıştır. Cefâ-safâ, dünyâ-ukbâ, ashâb-ı efser-erbâb-ı küleh sözcükleri ile tezat; "sor" kelimesinin iki mısradaki da tekrarlanmasıyla tekrar sanatına başvurulmuştur. Efser ve küleh başa giyilen nesnelere olması bakımından tenasüplüdür.

۵ در شهوار استغفارک ای دل قیمتین فهم ایت
آنی کل برئی غرقابه بحر کنهدن صور

5. Dürr-i şeh-vâr-ı istiğfârũ iy dil kıymetin fehm it

Anı gel Birrî-i ğarķ-ābe-i baħr-i güneħden Şor

Lugatçe

dürr : (a.i.) inci.

dürr-i şeh-vâr : (pâdişâha lâyıķ) iri inci.

istiğfâr : (a.i. gufrân'dan) 1. Allah'tan, güneħin baĝıŐlanmasını isteme. 2. "estaĝfirullah" deme. 3. tövbe etme.

fehm	: (a.i) anlama, anlayış, ["etmek, olunmak" mastarlarıyla kullanılır].
ğarq-ābe	: (a.f.b.s.) suya batan, batmış olan; boğulmuş.
baħr	: (a.i.c. biħâr, ebħâr, ebhur, buhur) 1. deniz. 2. büyük göl veya nehir.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Ey gönül! Tevbe etmenin padişaha layık iri incisinin değerini anla. Gel (de) onu, günah denizinin (denizinde) boğulmuş Birri'sine sor."

Şerh

Beyitte şair, gönlüne seslenmekte. Ondan istiğfar etmenin padişahlara layık iri inci kadar değerli olduğunu anlamasını söylemektedir. Bir şeyi kapatıp örtmeyi isteme anlamına gelen istiğfar, günahlardan ya da bulunduğu makâmdan kurtulup ilerlemeyi ifade eder.¹⁹³ İnsan bu imtihan dünyasında muhakkak ki günah çamurlarına batmakta, birtakım hatalar yapmaktadır. Fakat önemli olan o hatadan hâlisen dönmek, işlenen gûnahtan dolayı mânen ıstırap duymak ve bir daha aynı hatayı tekrarlamamak üzere Allah'tan af dileyerek tevbe etmektir. İşte istiğfar, insanı içinde bulunduğu vaziyetten kemâle doğru yol aldırır. Kişi, en büyük mücadeleyi nefsiyle vermektedir. Nefis, her zaman kötü olanı ister ve gönülde bu hâliyle taht kurmayı diler. Nefsin gönülde taht kurmasını engellemek için nefsi yenmek ve tevbe etmek lazımdır. Beyitte de belirtildiği gibi günah denizinde gark olmuş gönüller, istiğfarın gayet pahalı ve değerli bir inci olduğunu bilirler. Dilinden ve gönlünden tevbe ve istiğfarı hiç bırakmayanlar, içinde buldukları günah denizinden kurtulup, selâmetle sahile varmayı başarırlar :

Komayup elden dürr-i şeh-vâr-ı istigfârı var

Sâhile vâsıl ol ey müstagrak-ı bahr-ı günâh (Erkul, 2000: 201).

Beyitte istiğfârın kıymeti, dürr-i şehvârla ölçülmüştür. Peki "dürr-i şehvâr" ne demektir? Eskilerin inandıklarına göre, inci yapan istiridyenin kabukları, yani sedefi aralık dururken nisan yağmurunun bir damlası içine düşünce kapanırmış ve sonra o su damlası sedefin içinde inciye dönermiş. Sedefin içinde birden fazla inci bulunursa taneler küçük olur; fakat bir tek inci bulunursa büyük ve yuvarlak olur ki bu incinin

¹⁹³ Cebecoğıoğlu, adı geçen e-kaynak, s. 272.

değeri de o derece fazladır. Eski şiirlerde, böyle büyük ve yuvarlak incilere dürr-i şehvar denmiştir. Şehvar'dan başka tek olduğu için yetim ve yekdâne, yuvarlak olduğu için galtan sıfatları da verilir. Dürr-i şehvar yahut şahvar dürr-i yetim, dürr-i yekdane, dürr-i galtan hep iri ve kıymetli inci demektir (Onan, 1991: 82). Demek ki içten edilen bir tevbe, sultanlara layık inci hükmündedir. Tabii burada insanın tevbe ederken günahlarından dolayı pişmanlığını dile getirirken döktüğü gözyaşların da inciyle bir ilgisi olduğunu düşünüyoruz. Pişmanlıkla gözden akan iri iri yaşlar, Allah katında muhakkak ki çok kıymetlidir. Bu bakımdan istiğfarla gözden akan inci taneleri de dürr-i şehvâr olarak tanımlanabilir. Onun kadrini bilmek gerekir. Nitekim tevbeyle, ıstırabın etkisiyle dökülen gözyaşlarıyla kalp, günah yükünden arınır, tazelenir. Günah boyasıyla simsiyah olmuş gönüller, Hakk'a yalvardıkları vakit, kalpleri istiğfar nurunun parlaklığıyla ziyâ bulur.

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi insanoğlu en büyük mücadeleyi nefsi ile vermektedir. İnsan nefsin arzularına uyduğu zaman kalbi paslanır, günahlarla lekelenir, isyan ve günah denizinde boğulabilir. Bundan kaçınmanın en doğru yolu ise dillerin her an istiğfar incisiyle donatılmasıdır :

Hevâ-yı nefisle çünkim garîk-ı bahr-ı 'ısyânuz

N'ola dilde pür olsa gevher-i şeh-vâr-ı istigfâr (Erkul, 2000: 254).

Burada Birrî, kendisinin de günah denizine gark olduğunu, bu yüzden her an tevbe ettiğini, Yaratıcı'sından af dilediğini ifade etmektedir. Bu yüzden o da istiğfar incisinin kıymetinin farkındadır. İstiğfarın kıymetini öğrenmek isteyenler, ona sorabilirler. Gönülün de sultanlara layık inci kıymetinde olan tevbenin değerini anlamasını istemektedir.

Tevbe etme, kıymet bakımından padişahlara layık inci(dürr-i şehvâr)ye teşbih edilmiş; "ey" hitabıyla gönle seslenilerek nidâ sanatı yapılmıştır. Ayrıca gönül insan gibi düşünülerek, gönülden istiğfârın kıymetini anlaması beklenmiş, bu bakımdan teşhis sanatına başvurulmuştur. Arapça olan "ey" kelimesi sondan başa doğru okunduğunda yine Arapça bir ünlem olan "yâ" kelimesinin oluşmasıyla aks-i müfred sanatı karşımıza çıkmaktadır.

2.2.23. GAZEL 23¹⁹⁴

---

¹⁹⁴ Erkul, age., s. 258.

Mef' ûlü/fâ' ilâtü/mefâ' ilü/fâ' ilün

۱ هب مبتلای درد و بلا هر کدای عصر

بیلدم مکر که بویله ایمش مقتضای عصر

۲ باب جناب مولوی رومی قیل پناه

ارباب فقره ای دل اودر ملتجای عصر

۳ ویرمز عبایی اطلس چرخه که اول شهک

هر بر کدای کویی بر اهل غنای عصر

۴ لاشی بیلب بو لاشه دنیایی ترک ایدن

اهل توکل ای کوکل اولدی همای عصر

۵ سر منزل مراده ایرشمک امید ایدر

راه طلبده بری فرسوده پای عصر

1. Hep mübtelā-yı¹⁹⁵ derd ü belā her gedā-yı 'aşr

Bildüm meger ki böyle imiş muḳtezā-yı 'aşr

¹⁹⁵ Erkul'un tamlama şeklinde okumadığı bu kelimeyi biz izâfet kesresi ile okumayı tercih ettik ve beyitin genel anlamını da buna göre vermeye çalıştık.

2. Bāb-ı Cenāb-ı Mevlevî-i Rûmî kı1 penāh

Erbāb-ı fakre ey dil odur mültecā-yı   aşr

3. Virmez   abāy1 atlas-ı çarĥa ki ol Őehũn

Her bir gedā-yı kũy1 bir ehl-i ğinā-yı   aşr

4. Lā-Şey bilũp bu lāŐe-i dũnyāy1 terk iden

Ehl-i tevekkũl ey gũnũl oldı hũmā-yı   aşr

5. Ser-menzil-i murāda irişmek ũmĩd ider

Rāh-ı ťalebde Birri fersũde-pā-yı   aşr

١ هب مبتلای درد و بلا هر کدای عصر

بیلدم مکر که بویله ایمش مقتضای عصر

1. Hep mũbtelā-yı derd ũ belā her gedā-yı   aşr

Bildũm meger ki bũyle imiş muĥtezā-yı   aşr

Lugatçe

mũbtelā : (a.s. belā'dan) 1. dũŐkũn [fena Şeylere]. 2. tutkun, tutulmuş.

gedā : (f.s.c. gedāyān) dilenci, yoksul. (bkz. sāil).

muḳtezâ : (a.s. kazâ'dan) 1. iktizâ etmiş, lâzım gelmiş.
2. kanun icâbına göre yazılan yazı, derkenar.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Asrın bütün yoksulları, hep belâ ve derde tutulmuş. Öğrendim ki meğer asrın gereği böyle imiş."

Şerh

Beyiti ilk önce beşerî aşk çerçevesinde yorumlamaya çalışalım. Bir güzelin sevdasına yakalanan âşığın gözü yârinden başka hiçbir şeyi görmez. Sevgilinin de divan şiirinde zâlim olduğunu, âşığına yüz vermeyip nazlandığını daha önce söylemiştik. Durum böyle olunca âşık, tutulduğu aşk belası sonucunda derbeder bir hâl alır, yemez içmez, uyumaz, gülüp eğlenmez. Daima gece gündüz feryat eder, gönlündeki gam ateşinin şiddetiyle âh eder. Kısacası aşk bir belâ, bir dert, bir hastalık olarak telakki edilir. Hem de bu dert, bütün hastalıklardan daha ağır basmaktadır. Fuzûlî de bir beyitinde aşkın ilacının olmadığına vurgu yapar:

Aşk derdine devâ kâbil-i dermân degül

Terk-i cân dirler bu derdün muteber dermânına

Sevgilinin güzelliği, âşık için bir fitne unsurudur ve ona belalar yağdırır. Sevgili, uzun boyuyla kıyametler koparır, âşığına fitneler salar. Bu durumdan hiç şikayetçi olmayan yoksul âşığın, bela ve derde tutkun olduğunu söyleyebiliriz. Sevgili bir efendi edasıyla gaddarca davranırken âşık da bir dilenci, köle tavrıyla sevgilisinin her cefâsına katlanır. Bu asrın gereğidir. Yani o devirde tüm âşıklar, aynı durum içerisinde. Şair, böyle söyleyerek aslında bir bakıma âşıkların durumunu meşrulaştırmakta ve normalmiş gibi göstermektedir. Aynı zamanda sevgilinin âşığını belalara salması, boyu ile kıyameti koparması âhir zamana da işarettir. Zira "âhir zamanda birçok karışıklığın ve fitnenin olacağı bilinmektedir" (Pala, 1989: 144). Bu durumda Birrî'nin "asrın gereği budur" diyerek âhir zamana işaret ettiği de düşünülebilir.

Beyite bir de tasavvuf perspektifinden bakmaya çalışalım. İmtihan dünyası olan bu fânî dünyada Hakk âşıkları, mal mülk, makam mevki peşinde olmamışlardır. Çünkü onlar, bu dünyâsının bekası olmadığını anlamışlar ve kalıcı olmadıkları bu

dünya için rahat peşinde koşmamışlardır. Böyle olunca da geçici dünyada rahat edememişler, görünüşte daima fakir olmuşlardır. Görünüşte fakir olan bu kişiler, aslında kulluklarıyla âleme sultan olmuşlardır. Mümin kişinin asıl gâyesi dünya olmayınca, her an sıkıntılar içinde kalmıştır. Fakat bundan hiç şikayetçi de değildir. Zira Peygamberimiz şöyle buyurmuştur: "En çok belaya uğrayanlar peygamberlerdir. Sonra büyüklükte onlara ve bunlara yakın olan kimselerdir. Kişi diyaneti nisbetinde belası da şiddetli olur. Şayet dininde zayıflık varsa, Allah onu da diyaneti nisbetinde imtihan eder. Bela kulun peşini bırakmaz. Ta o kul, hatasız olarak yeryüzünde yürüyünceye kadar."¹⁹⁶ Bunun idrakine varan Hakk âşıkları birbirlerine "Allah belânı arttırsın" diye dualar etmişlerdir. Onlar bu dünyada fakir olmayı, maddeten zenginliğe tercih etmişlerdir. Çünkü mümin kişi, bu dünyada maddî yönden fakirdir, dert ve bela içindedir. Bu duruma sabretmesi ölçüsünde âhiret âleminde rahata erecektir. Yani sufi, dünya sevgisini gönlünden çıkarmadıkça rahat edemeyecektir.

۲

باب جناب مولوی رومی قیل پناه

ارباب فقره ای دل اودر ملتجای عصر

2.

Bâb-1 Cenâb-ı Mevlevî-i Rûmî kıl penâh

Erbâb-1 fakre ey dil odur mültecâ-yı 'aşr

Lugatçe

penâh : (f.b.i.) sığınacak yer; sığınak. (bkz: melce').

mültecâ : (a.s. lec'den) iltica edilecek, sığınılacak yer. (bkz: melce', penâ-gâh, melâz).

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Ey gönül! Cenâb-ı Mevlânâ-ı Rûmî'nin kapısını sığınılacak yer olarak kabul et. Fakir ehline, bu asırda sığınılacak yer, orasıdır."

Şerh

¹⁹⁶ <http://hadis.ihya.org/buhari/hadisler-1.html> Hadis No: 4699. (01.02.2017).

Şair, gönlüne seslenerek Mevlânâ'nın kapısının gönül için sığınılacak kapı olduğunu söylemiştir. Bu kapıdan adım atan kişi, fenâfillah mertebesine erişme gayreti içerisinde olup kendisine, kendi benliğinde gördüğü her şeyin asıl sahibinin Allah olduğunun idrakine varmış olan fakr ehlini örnek alır. Fakr ehli için de sığınılacak yer yine, Hz. Mevlânâ'nın kapısıdır. Fakir ehlinden bir önceki beyitin şerhinde bahsetmiştik.

Hz. Mevlânâ, Anadolu'nun en buhranlı zamanlarında Anadolu halkı için hakikaten sığınılacak bir kapı olmuştur. O günden bugüne kadar da mânevî huzur peşinde olan insanların huzur bulduğu yerlerin başında gelir.

Mevlânâ, "sahibimiz, efendimiz anlamına gelen Arapça bir kelimedir. Mevlevîliğin piri Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'dir. Hicri 604 (M.1242) yılında Belh şehrinde Anadolu'ya gelip buraya yerleşmiştir. Yaşadıkları dönem Selçuklulardan Sultan Alaeddin devridir. Sultan Aleaddin can u gönülden kendi arzusuyla müridi olduğundan hüdavendigarlığı (sultanlığını) ona vermiştir. Babalarına bilginler sultanı Bahaüddin Veled derler" (İsen, 1999: 43). Mevlânâ sevgisini örneklemek adına Mevlânâ önderliğinde Allah aşkı ile yanan iki kişiden söz etmek istiyoruz. "Mevlânâ âşığı Yaman Dede'nin Mevlânâ'yı ifade eden cümleleri şu şekildedir: " 'Mevlânâ'dan bahsetmek ne kadar zordur! Ummanı bir damlada göstermek mümkün olabilir mi?' Yenikapı Mevlevîhane'si şeyhi Osman Dede, Mevlânâ'yı şu sözleri ile anlatmaktadır: 'İnsan bütün ömründe onu okusa, onu anlamış olmaz; yalnız ömrünü boş yere sarf etmemiş olur.' " (Subaşı, 2005: 24-25).

Birrî'nin Mevlevî tarikatına intisap ettiğini Dîvânı'ndan öğreniyoruz. O, bu tarikata intisap ederek Manisa Mevlevihanesi'nin şeyhlerinden oldukça istifade etmiştir:

Dödi gönül senden ayâ bî-vefâ

Mevlevî-i Rûma kılup intisâb (Erkul, 2000: 223).

Eylemezsen Birrî eflâke ' aceb mi ser-fürû

Dergeh-i Monlâ-yı Rûm'a intisâb itdün bu şeb (Erkul, 2000: 224).

Bu konuyla ilgili olarak Esrâr Dede, şeyhi Gâlib Dede'nin Mevlevî şairlerin şiirlerinden beğendiklerini toplayıp bazı yerlerine şairlerin biyografyalarından da parçalar ekleyerek oluşturduğu mecmuadan hazırladığı tezkiresinde Birrî'nin, Manisa Mevlevihanesi şeyhlerinden Nakşî Ali Dede Efendi ve Lütffî Efendi'nin sohbetlerine kavuşarak mevlevîliğe intisâbını nakleder. Bin bir günlük çile hizmetinden sonra Birrî de "Dede" olmuştur (Erkul, 2000: 5).

"Ey" ünlemi ile nidâ ve aks-i müfred sanatı yapılmıştır.

۳ ویرمز عبایی اطلس چرخه که اول شهک

هر بر کدای کویی بر اهل غنای عصر

3. Virmez 'abâyı atlas-ı çarḥa ki ol şehûñ

Her bir gedâ-yı kūyî bir ehl-i ğinâ-yı 'aşr

Lugatçe

'abâ	: (a.i) 1. yünden yapılmış kaba kumaş, aba. 2. bu kumaştan yapılmış bol, geniş giyecek, [mec. dervişlik, şeyhlik], (bkz: Âl-i aba).
atlas	: (a.i.) 1. üstü ipek, altı pamuk kumaş. 2. s. düz, havsız, tüysüz. 3. büyük harita. 4. Atlas denizi.
çarḥ	: (f.i.) 1. çark, tekerlek. 2. felek, gök. 3. yaka [elbisede]. 4. ok yayı. 5. çakır doğan. 6. tef. 7. s. devreden, dönen.
kūy	: (f.i.) 1. köy. 2. mahalle ve işlek yol; sokak, (bkz: şâh-râh). 3. sevgilinin bulunduğu yer.
ġinâ	: (a.i.) 1. zenginlik, bolluk. 2. usanç, bıkkınlık. 3. şarkı, türkü, nağme, ezgi, ırlama.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Dervişlik abâsını (giysisini), feleğin atlas kumaşına (paha biçilemez kumaşa) değişmez. Zira o sultanın her bir mahalledeki dilencisi, asrın zenginlerindedir."

Şerh

Şair, dervişlik abâsını giyenlerin bu giysiyi maddî değeri yüksek olan hiçbir kumaşa değişmeyeceklerini söyleyerek aslında genel anlamda dünyanın zevk u sefâsından maddî nimetlerinden el çektiklerini, lüks ve zenginlikte gözleri olmadığını ifade etmek istemiştir. Tasavvuf ehli için önemli olan gönül zenginliğidir, onlar maddiyatta değil, takvada yarışmışlardır. "Abâe veya abâye kelimesinin çoğul şekli olan ve genellikle tekil mânasında kullanılan abâ, hadislerde 'yoksulların giydiği kaba bir elbise' olarak tarif edilmektedir. Zühd hareketi döneminde dünya nimetlerinden yüz çeviren zâhidlerin kılık kıyafete değer vermedikleri bilinmektedir. Veysel Karânî'nin mezbelelikten topladığı eski elbiseleri birbirine yamayarak örtünme ihtiyacını karşılaması, zâhid ve sûfler için örnek bir hareket olmuştur" (Uludağ, 1988a: 4). "7. ve 8. yüzyıllarda yaşamış olan bazı zâhidler yün ve çuhadan yapılan, 'aba' veya 'suf' denilen kalın ve kaba elbiseler giymeye başlamışlardı. Bu onların dünyaya önem vermedikleri, nefislerinin rahatını düşünmedikleri ve gösterişten kaçındıkları anlamına geliyordu. Giydikleri elbise yünden (sof) yapıldığı için genellikle 'sufi' ve 'tasavvuf' kelimelerinin bu kökten geldiği kabul edilir. Tasavvuf kaynaklarında Hz. Peygamber'in ehl-i beytini abası altına alması, şair Ka'b b. Züheyr'e hırkasını vermesi, Kur'an'da Yusuf suresinde Hz. Yusuf'un gömleğinden bahsedilmesi, hırka giymenin tasavvuf adabı içinde yer almasına delil olarak zikredilir" (Uludağ, 1998b: 373).

Birri'nin bu beyitinde de hakîkî aşk zevkini tadanlar için dünya hazlarının bir değeri olmadığı anlatılmıştır. Atlas, kıymetli bir kumaştır ve beyitte maddî anlamda çekiciliği olan şeyleri temsil etmektedir. Bunun yanında, bir derviş abâsına benzetilen yokluk ve hiçlik ise, âşık için gönül âleminin manevi hazlarını tadabilmesi bakımından bir övünç kaynağı olup atlasa tercih edilmiştir. Beyitte aynı zamanda "el-fakru fahri", yani "Fakirlik, övüncümdür." hadisine telmihte bulunulmuştur. Dünyevî zenginlikleri değersiz görmekten ileri gelen yoksulluk, gönül zenginliğinin bir göstergesidir ki bunu simgeleyen dervişlik abâsı, maddî değeri yüksek olan atlas kumaşlara değişilmez. "Atlas, dokuzuncu feleğin adıdır. O katta cisimler yoktur. Desensiz kumaşa da atlas denilmesinin sebebi budur" (Sefercioğlu, 1990a: 136). Burada "atlas" kelimesinin tevriyeli kullanıldığını düşünebiliriz. Nasıl ki abartı unsuru olarak bugün "dünyalara değişmem" diyorsak, şair de "dervişlik abasını, en yüce göklere değişmem" anlamında da kullanmış olabilir.

Benzer anlam çerçevesinde yazılmış Sünbülzâde Vehbî'nin de bir beyiti vardır. O da irfan süsü ile yükseklik bulanların yün hırkalarını, feleğin atlas kumaşına değişmeyeceklerini söylemektedir:

Vehbiyâ rif'at bulanlar zîver-i 'irfân ile

Atlas-ı çarha deyişmez hırka-i peşmînesin (Yenikale, 2012: 485).¹⁹⁷

Hayâlî Bey de bir gazelinde çırılçıplak vücutlarına yokluk, hiçlik şalını saranların onunla övündüklerini; atlas ve dibânın ne olduğunu bilmediklerini ifade etmektedir:

Hayalî fakr şalına çekmek cism-i üryanı

Anınla fahrederler atlas u dibayı bilmezler (Onan, 1991: 152).

"Atlas-ı çarh" tamlaması tevriyelidir. "Fakirlik, övüncümdür." hadis-i şerîfine telmihte bulunulmuştur. "Abâ" ve "atlas", "şeh" ve "gedâ", "gedâ ve "gînâ" kelimeleri ile tezat sanatı yapılmıştır. "Ol şehün" tamlaması, beyitin ikinci mısrasının başında da kullanılabildiğinden "sihr-i helâl" sanatına başvurulmuştur.

ε

لا شى بيبوب لاشة دنيايى ترك ايدن

اهل توگل ای کوکل اولدی همای عصر

4.

Lâ-şey bilüp bu lâşe-i dünyâyı terk iden

Ehl-i tevekkül ey gönül oldı hümâ-yı 'aşr

Lugatçe

lâ-şey

: (a.s.) bir şey değil, pek değersiz iş.

lâşe

: (f.i.) 1. leş. (bkz: cîfe). 2. zayıf, arık hayvan.
3. mec. kıyıda kalmış kayık, gemi teknesi.

tevekkül

: (a.i.) işi Allah'a bırakıp kadere razı olma.

hümâ

: (f.i.) 1. devlet kuşu. 2. saadet, kutluluk.

¹⁹⁷ <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10651,sunbul-zade-vehbipdf.pdf?0> (e-kaynak:15-07.2017).

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Ey gönül! Bu dünya leşini değersiz görüp terk eden tevekkül ehli, asrın hümâ kuşu/saadete ereni oldu."

Şerh

"Hümânın yaşadığı mekân aklın alamayacağı, gözün göremeyeceği kadar yükseklerde ve sınırsız bir genişlikte tasavvur edilmiştir. Hümâyı diğer efsanevi ayıran en önemli özellik cennet ve devlet kuşu olmasıdır. Onun yedi kat göğün üzerinde, felekler ve burçlar arasında dolaşıp Allah'a ulaştığına inanılır. (Kurnaz, 1998: 478). "Hümânın, gölgesi kimin başına düşerse ona şans getirileceğine inanılır" (Onay, 2013: 276). Yunus Emre'nin şu mısraları söylenenleri destekler niteliktedir:

Erenler gelüp geçdiler dünyâyı koyup göçdiler

Havâyâ agup uçdılar bular hümâdur kaz degül (Tatçı, 2005: 132).

Beyitte gönlüne seslenen Birrî, birçok kişinin nimet sayıp baş üstü ettiği dünya ve dünyanın içindekileri, leş olarak tanımlamakta ve bu yolla onların değersizliğini vurgulamaktadır. Dünyanın maddi imkanlarına aldanarak saldıranlar, leş kargaları gibidir. Fakat dünyevî arzulara yüz çeviren; fani dünyanın makam mevkisini, mal ve mülkünü değersiz görüp terk eden tevekkül ehli, hümâ kuşu gibidir. "Tasavvufta hümâ daha ziyade dervişin muhtaç olduğu himmeti temsil eder. Yunus Emre'nin söylediği gibi: 'Devlet erdi ondan bana / Hâcet değil hümâ kuşu' " (Kurnaz, 1998: 478). O hâlde nefis terbiyesine vesile olan "himmat hümâları", mürşid-i kâmillerdir. Zira onların da leşe işi olmaz; hümâ kuşu gibi yükseklerde uçarlar, dünyaya tenezzül etmezler. Burada himmet hümâsının himmete tâlip olan dervişleri nitelediğini de düşünebiliriz. Onlar Yunus'un bahsettiği şükür makamına varmak için yükseklerde kanat çırpın hüma kuşu gibidir:

Kurıyduk yaş olduk ayagıduk baş olduk

Kanatlanduk kuş olduk uçduk el-hamdüli'llâh (Tatçı, 2005: 236).

Gâyeleri itibariyle tüm dervişler, birer hümâ namzetidir. Dünyadan el çekip tevekkül eden, kaderine rıza gösterip boynunu büken her derviş, himmet hümâlarının dairesine katılmış ve gölgesini saldıği insanlara saadet bahşetmeye başlamıştır. "Hümâ"

kelimesinin tevriyeli kullanıldığını düşünürsek, kendileri de her durumda tevekkül ederek saadete ermişlerdir. Nitekim kadere iman eden kederden kurtulur.

"Lâ-şey" "lâşe" kelimeleri ile cinas-ı nâkıs sanatı yapılmıştır. "Ey" ünlemi ile nidâ ve aks-i müfred sanatına başvurulmuştur. Dünyâyı terk edip tevekkül gösteren kişiler, "hümâ kuşu"na teşbih edilmiştir. Ayrıca "hümâ" kelimesi, "saadet" anlamına da gelebilecek şekilde tevriyeli olarak kullanılmıştır.

۵ سر منزل مراده ایرشمک امید ایدر

راه طلبده برّی فرسوده پای عصر

5. Ser-menzil-i murāda irişmek ümīd ider

Rāh-ı talebde Birrī fersūde-pā-yı ‘aşr

Lugatçe

ser-menzil	: (f.a.b.i.) durak yeri.
rāh	: (f.i.) 1. yol. (bkz: sırat, tarfık). 2. tutulan yol, meslek, usul.
fersūde	: (f.s.) yıpranmış, eskimiş, aşınmış; eski, yırtık.
pā	: (f.i.) 1. ayak. (bkz: pây). 2. [Farsçada] tâkat, mukavemet; iz. 3. mevlevîlerde müride verilen ceza.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Muradın son noktasına erişmeyi ümit eder. Murat yolunda Birrî, asrın ayağı aşınmış kişisidir."

Şerh

Tasavvuf terbiyesine tâlip olan mürit, bir mürşid-i kâmil rehberliğinde, bir süreç dahilinde birtakım riyâzet ve mücâhedelerde nefsinin terbiye etmeye çalışır. Bunun için seyr u sülûk denilen bir yolculuğa çıkar. Bu yolculuktan gâye, sevgiliye Allah'a kavuşmaktır. Bu dünyada sevgiliden ayrı kalan âşık, bu yol ile tekrar ona

kavuşmayı arzular. Bütün ruhlar, bezm-i eleste Yüce Allah'ı Rabb olarak tasdik etmişlerdir. Fakat, ruhların bedenlere girmesi ile aslî vatandan ve hakîkî sevgiliden hicran başlamıştır. İşte tasavvuf terbiyesinin amacı da kişinin yaşadığı bu ayrılığa son vererek insanın içindeki gurbet/gariplik hissini gidermek ve ezeldeki saflığına kavuşturmaktır. Tasavvuf, bir bakıma bu uğurda Rabbânî bir ilaçtır. Kısaca özetlemeye çalıştığımız tasavvuf yolculuğunun son durağına "fenâ-bekâ" denmiştir. "Fenâfillah kelimesine, bir tasavvuf terimi olarak, eski şiirimizde çok rastlanır. Arapça bir terkip olan fenâfillahın manası, insanın dünya varlıklarından geçerek Allah'ın varlığına karışması, Hakla hak olmasıdır ki, ruh erginliğinin en yüksek mertebesidir" (Onan, 1991: 500). Fenâfillah makamı kişiye sevinç verir, güven duygusu meydana getirir. Mürit, bu hâlin mânevî hazzı ve sarhoşluğu ile mest olup kendinden geçer. Kısaca fenâfillah, Hakk'ın varlığında fâni olmak demektir. Bekâbillah ise, fenâ bulan varlığın tekrar hayat bulması, Allahla sonsuz olması demektir. Bu makama ulaşan kimsenin tek isteği, yegâne sevgilisi olan Allah ile birlikte olmak, daima onun yakınından olmaktır. Bu kişinin cennet dahi umrunda değildir denilebilir. Gazelin üçüncü beyitinde de ifade edildiği gibi, fenâfillah makamındaki kişiler, fakirdir. Buradaki fakirlik, "kişinin kendinde gördüğü her şeyi, kendine değil; Allah'a ait ve Allah tarafından verildiğini bilmesi ve bu bilinci kuvvetle taşır hale gelmesidir. Bu mertebeye 'fenâfillâh' denir. Sâlik, bu durumda kendinde dünyevî ve uhrevî vücûd (varlık) görmez."¹⁹⁸ "Fenâfillah yolunda olan sâlik için bu dünyanın bir ehemmiyeti yoktur. Ona göre dünya, mâsivâlarla dolu bir nevi hapisanedir. Sâlik, ne bu dünyayı ne de cenneti ister, tek arzusu rûyet-i cemâl'dir. Âşığa göre, bin yıllık mutlu dünya hayatı cennetin bir saatiyle, cennetin bin yılı da bir anlık rüyetle boy ölçüşemez" (Kaplan, 2012: 29).

Birri'nin de ulaşmayı murat ederek ayağını aşındırdığı fenâfillah makamına erişen sufinin hâlini, Hallâc-ı Mansur'u hatırlatarak anlamaya çalışalım. Zira edebiyatımızda bu durumu en iyi Hallac-ı Mansur örnekler. "Şiirlerde çokça anılan bir sufi olan Mansur, erken yaşlarda girdiği tasavvuf yolunda hızla ilerleyince fenâfillaha ulaşmış ve 'En'el-Hakk' demiştir. Bu sözün zahiri manasını kabul edenler onu münkir olmakla suçlamışlardır. Bir süre hapiste yatan Mansur'un darağacına asılarak vücudu parçalanmış, sonrasında da kafası kesilerek yakılmıştır" (Pala, 1989:

---

¹⁹⁸ Cebecioğlu, adı geçen e-kaynak, s. 79. (28.02.2017)

204-205). İşte şair de bahsettiğimiz tasavvufun en son durağı olan fenâfillah makamına erişebilmek ümidiyle Hakk yolunda ayağını aşındırmıştır.

Birrî, kendi mahlasını beyitte başka birinden bahseder gibi kullandığı için tecrid sanatına başvurmuştur.

2.2.24. GAZEL 24¹⁹⁹

Fâ' ilâtün/fâ' ilâtün/fâ' ilün

۱ موسم کلدِر که ایرشدی بهار

عرض جمال ایلدی اول کلعداز

۲ عاشق شوریده سی بر بنمیم

بابلی کل رخلری نک صد هزار

۳ داغ غم عشقله عشاقناک

اولدی همه سینیه لری لاله زار

۴ زلفی پیامیله صبا سنبلک

ایلدی جمعیتنی تارمار

۵ آجسه دخی غنجه طبعی ینه

---

¹⁹⁹ Erkul, age., s. 259.

بري پریشان ايدر روزگار

1. Mevsim-i güldür ki irişdi bahār

‘Arz-ı cemāl eyledi ol gül-‘ ızār

2. ‘Āşık-ı şūrīdesi bir ben miyem

Bülbüli gül-ruğlarının şad-hezār

3. Dāğ-ı ğam-ı ‘aşkla ‘uşşākınuñ

Oldı heme sīneleri lāle-zār

4. Zülfi peyāmiyle şabā sünbülüñ

Eyledi cem‘ iyyetini tār u mār

5. Açsa dağı²⁰⁰ ğonce-i ṭab‘ ı yine

Birri perişān ider rüzgār

۱

موسم کلدر که ایرشدی بهار

عرض جمال ایلدی اول کلعدار

1. Mevsim-i güldür ki irişdi bahār

²⁰⁰ Bu kelime, Erkul'un çalışmasında muhtemelen gözden kaçmıştır. Yazma nüshalar kontrol edilerek kelime, çalışmamıza eklenmiştir.

‘ Arz-ı cemāl eyledi ol gül-‘ ızār

Lugatçe

‘ arz-ı cemāl : yüz gösterme.

gül-‘ ızār : (f.b.s.) 1. gül yanaklı, al yanaklı. 2. müz. Türk müziğinin mürekkep makamlarındandır. Tahminen beş asır evvel terkîb edilmiştir. Buna "Hüseyinî Gül-ızâr" da denilir. Karcığar ve hüseyinî makamlarından mürekkeptir. Hüseyinî ile düğâh perdesinde kalır. Güçlü birinci derecede hüseyinî'nin güçlüsü olan hüseyinî ve ikinci derecede de karcığar güçlüsü olan nevâ'dır. Donanımına hüseyinî'ninki gibi si koma bemolü ve fa bakıyye diyezi konur. Karcığar'da bu iki arıza müşterek olup, ayrıca mi için bakıyye bemolü ilâve edilir. Makamın umûmî seyri inicidir.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Gül mevsimidir, zira bahar geldi. O gül yanaklı (sevgili), yüzünü gösterdi."

Şerh

Beyitte mevsim olarak karşımıza ilkbahar çıkmaktadır. Bir diriliş ve yenilenme vakti olan ilkbahar; doğaya renklerin en güzellerini ve en tazelerini aksettirir. "Bu mevsimde yemeye, içmeye ve eğlenmeye karşı verilen tövbeler bozular. Bu bezme en taze ve güzel kokularıyla güller, şakımalarıyla bülbüller de dâhil olur (Tolasa, 2001: 426-427).

İlkbahar, temâşâ vaktidir. Zira insanlar, bahar mevsiminde etrafı dolaşmaya çıkarlar. Yeniden canlanıp ve güzelleşen doğanın güzelliklerini seyretmek için sevgililer de bu mevsimde boy gösterirler. Âşıklar da sevgililerinin çemenlikte dolaşmalarını dört gözle beklerler. Yani bahar vakti, sevgililerin gül yüzlerini âşıklarına gösterdiği dönemdir.

Klasik şiirde en çok bahsedilen çiçek, güldür. Umumiyetle sevgilinin yüzü ve yanağı için benzeyen ya da benzetilen konumundadır. Gül, bu beyitte mecaz-ı örfî

yoluyla sevgilinin yanağı için kullanılmıştır. "Tazeliği, kokusu, rengi ile çok müstesna bir çiçek olan gül, bulunduğu yere de güzellik katar" (Tolasa, 2001: 472). Tıpkı doğa gibi, sevgili de bahar mevsiminde en güzel hâlini alır. Yanakları iyice kızarır, güle döner. Lâl dudakları, güneşin ışınlarıyla iyice olgunlaşır. Tüm bu nitelikleriyle gül yüzlü sevgili o kadar güzelleşir ki âşık, böyle bir manzarayı başka hiçbir zaman ve hiçbir yerde göremez.

Beyitin ilk mısrasındaki "gül mevsimi" tamlamasının tevriyeli olarak kullanıldığını düşünebiliriz. Bilindiği üzere güller, bahar mevsiminde açar. Şair bu tamlama ile güllerin açtığını kast etmiş olabilir. İkinci olarak gül, açık istiâre yoluyla sevgili için kullanılmış olabilir. Zira sevgili, güller içerisinde en güzel ve taze olanıdır. Tamlama ile sevgililerin kırlara, mesire yerlerine çıkarak âşıklara arz-ı endâm ettikleri düşünülebilir. Son olarak da "gül" kelimesine fiil anlamını yükleyebiliriz. Bu mevsimde sevgililer âşıklarına yüzlerini göstermekle kalmayıp gülmektedirler. Zira sevgilinin gülmesi ve söze gelmesi, onun gonca hâlinden gül hâline geçmesi anlamına gelmektedir.

Bahar mevsimi aynı zamanda ilâhî tecellinin aksettiği en güzel zaman dilimidir. Allah sonsuz rahmetiyle tabiatı tekrar canlandırır ve doğadaki her şeye kendi güzelliğinden birer parça güzellik bahşeder. Daha önce de söylediğimiz gibi kainatta güzel gördüğümüz her şey, O'nun tecellisinden ibarettir. Hüsn-i Mutlak olan Allah'ın aks ettiği en güzel yer de sevgilinin yüzüdür. "Yanak anlamına gelen "ruh", tasavvufta tecellilerin tamamen kendisi 'mahz-ı tecelliyat'tır." (Tarlan, 1991: 104). Beyitte de gül yanaklı sevgilinin yüzünü göstermesinden bahsedilmektedir. Bu da tasavvufî açıdan yorumlandığında hakîkî sevgili olan Allah'ın tecellisine işarettir. Bu tecelliler, kalp gözüyle görülebilir. Nitekim bir kuşun ötüşünde, denizin dalgasında, çiçeğin açışında ve daha birçok şahit olunan durumda insan, Allah'ın asgarî tecellisini müşâhede eder. Cüz'î akılla görülüp de hayran olunan güzelliklerin kaynağı düşünüldüğünde, akla hayale sığmayacak, kelimelerle tasvir edilemeyecek sonsuz bir güzellikle karşı karşıya gelinir.

"Mevsim-i gül, bahar, gül-^çızâr" kelimeleri tenâsüplüdür. "Gül" kelimesi, tevriyeli olarak kullanılmıştır. Sevgilinin yanakları, renk ve şekil itibariyle güle teşbih edilmiştir. "Gül-^çızâr" kelimesi ile sevgili kast edilmiş, beyitte sadece kendisine benzetilen unsur söylendiği için açık istiare sanatı yapılmıştır.

2. 'Āşık-1 şūrīdesi bir ben miyem

Bülbüli gül-ruhlarınuñ şad-hezār

Lugatçe

şūrīde : (f.s.) 1. karışık, perişan. 2. âşık, tutkun.

gül-ruh : (f.b.s.) gül yanaklı güzel.

şad-hezār : (f.b.s.) yüz bin.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Perişan âşığı sadece ben miyim ? Gül yanaklılarının yüz bin bülbülü (var)."

Şerh

Şair ilk beyitte, gül yanaklı sevgililerin bahar mevsiminin gelmesi ile dolaşmaya çıktığını, âşıklarına yüzlerini göstermeye başladıklarını ifade etmişti. Al yanaklı sevgililerini temâşâ eden âşıklar, mest olup kendilerinden geçerler; adeta akıllarını yitirirler. Gönüllerinde hiç dinmeyen aşk ateşi daha da körüklenir, perişan olurlar. Şair, gül yanaklıların tek perişan âşığı ben miyim diye sormaktadır. Cevabı da yine kendisi vermektedir : Güle benzeyen sevgilinin binlerce perişan bülbülü, âşığı vardır. Onun güzelliğine yüz binlerce âşık hayrandır. Aşk gülşeninde sevgiliye binlerce âşık bülbül vardır. Yani âşık, bu aşk gamını yaşayan tek kişi değildir. Âşığın gönül gül-zârının gülü olan sevgilisi, tektir, eşi benzeri yoktur. Âşık, sevgilisini kıskandığı için onun haricindeki herkesi rakip olarak addeder. Böyle düşününce de tabii rakibi çoktur, yüz binlercedir. Âşık nezdinde doğa ve kendi uzuvları dahi birer rakiptir. Yeri gelir sevgilisini rüzgardan kıskanır. Sevgiliye göz değse teni kıskanır; el değse dudağı kıskanır...

Beyitte âşık-maşûk ilişkisi, gül-bülbül mazmunu ile tasvir edilmiştir. Aynı zamanda gül ile bülbül hikayesine telmihte bulunulmuştur. Ayrıca "hezār bülbül

demek olduğu gibi bin rakamını da karşılar. Bir gül için bin dikene katlanmak, bir sevgili uğruna hezâr rakibe tahammül etmektir" (Pala, 2002: 12).

Bülbül, ötüşü güzel, maruf kuş, kuşların âşığı anlamına gelmektedir. Arapçası andelib, Farsçası hezardır. Gül ise çiçeklerin şahı, gülşenin padişahıdır. Gül ve bülbül arasındaki aşk, sevgili ve âşık arasındaki ilişkiye yön vermesi açısından önemlidir.²⁰¹ Bu iki mazmun, hem mecâzi hem de mânevî aşkı ifade etmek için yıllardır Türk Edebiyatı'nda büyük bir ustalikle kullanılmıştır. Bülbül, şairlerin bir kısmında asıl vatanından uzak düşmüş insanoğlunun remzi olarak işlenmiştir. Âşığın bülbüle teşbihi, sevgilinin veya yüzünün güle, dudağının goncaya, bulunduğu yerin gülşene (gül bahçesi) teşbihi cihetiyledir (Aksoy, 1977: 480). Birrî Mehmed Efendi de bahsedilen bu geleneğe uyarak Dîvân'ında gül ve bülbülü, sevgili ve âşığın timsâli olarak kullanmıştır.

Beyiti tasavvufî anlamda da yorumlayabiliriz. Tasavvufta tek ve hakîkî sevgili Allah'tır. Beyitte gül ile Allah kast edilmiştir. Bülbül de O'nun âşıklarının timsâlidir. Birrî gibi daha niceleri Allah aşkıyla yanıp tutuşmuştur, gönülleri perişan hâdedir. Gülün kalbe gönderdiği gam ateşi ile bülbüller âh u figân etmektedirler. Mânevî aşk yolunda da âşıklar, şeydâ bülbül gibi derinden âh çekerler. Bülbül, gülün hakîkî âşık-ı sâdıkıdır; çünkü "her ışk da' vâsın iden âşık olmaz ve her muhabbetten dem uran sâdik olmaz" (Tulum, 2001: 196).

Beyitte soru sorularak istifham sanatı yapılmıştır. Gül-bülbül mazmunu kullanılmış, bu aşk hikayesine telmihte bulunulmuştur. "Gül-ruh" tamlaması ile açık istiare yoluyla "sevgili" kast edilmiştir. Perişan hâldeki âşık, bülbüle; sevgilinin yanakları, güle teşbih edilmiştir. "Sad-hezâr" ifadesi, mübalağalıdır. "Hezâr" kelimesi, tevriyelidir. "Âşık-ı şûrîde, bülbül, gül-ruh, hezar" kelimeleri tenâsüplüdür.

۳ داغ غم عشقله عشاقناك

اولدى همه سينه لري لاله زار

3. Dāğ-ı ğam-ı 'aşkla 'uşşâkınuñ

Oldı heme s̄ineleri lāle-zār

²⁰¹ Bülbül ve gül hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Talat Onay, *age.*, s.129-131.

Lugatçe

- dāğ : (f.i.) 1. yanık yarası. 2. insan ve hayvan vücûduna kızgın demirle vurulan damga, işaret, im.
- lâle-zâr : (f.b.i.) lalelik, lâle yetişen yer, lâle bahçesi.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Aşk gamının yanık yarası ile âşıklarının gönülleri hep lale bahçesi (gibi) oldu."

Şerh

Sevgilinin türlü eziyetlerinin sonucu olarak âşğın kalbi delik deşik olur. Ayrıca içerisinde meydana gelen aşk yangını, âşğın gönlünü derinden yakar, orada yanık yaraları oluşur. Bu yanık yaraları renk ve görüntü itibariyle laleye benzetilir. Âşğın gönlünde birçok yanık yarası olması ise, divan şiirinde gönlün lâle bahçesine benzetilmesine sebep olmuştur. Âşık bağrında oluşan yanık yaralarından memnundur, hatta onların çokluğuyla övünür. Yaraların artması için daha çok aşk ateşi ister. Nitekim âşıklığın hakkı olarak derûnun gam ve keder ile dolu olması lazımdır. Yani umumiyetle lâle, âşğın aşk ateşiyle yanmış olan sinisinin sembolüdür. "Beyitte yer alan 'dag'(yara) ile 'lâle' arasındaki ilişki, klâsik edebiyatımızda lâlenin taç yapraklarının dip tarafında bulunan siyah lekenin yaraya benzetiliyor olmasından ileri gelmektedir" (Doğan, 2007: 206).

Beyiti bir de tasavvufî bağlamda yorumlamaya çalışalım. Sûfnin gönlü, Allah aşkı ile yanıp tutuşur. Bu yangın sonucunda gönülde, lâlenin ortasındaki siyahlığa benzer yanık yaraları oluşur. Lalenin kırmızı taç yaprakları da aşkın nârına işaretler. Son durağı vuslat olan seyr u sülûk yolculuğu esnasında Hakk âşıkları, bu imtihan dünyasında birçok çile çekerler. Bu eziyetler sonucu tenleri ve bağırları aşk ateşi ile o kadar çok dağlanmış ki, gönülleri lale bahçesine dönmüştür. Aşk ateşinin düştüğü yer, derinden yanmaya başlar ve orada onulmaz yanık yaraları meydana getirir. Bunun ıstırabı ile âşık âh eder, Allah'ı zikretmeye başlar. Gece gündüz O'nunla hemhâl olmaya başlar. Sûfî, bu hâlden memnundur. O, aşk ıstırabının dinmesini ve aşk yaralarından kurtulmayı hiç istemez. Zira içerisinde delik deşik eden o yaralar, onu vuslata hazırlamaktadır.

"Aşk" ve "uşşâk" kelimeleri aynı aslî harflerden türetildiği için iştikak sanatı yapılmıştır. Âşıkların yanık yaralarıyla simsiyah olan gönülleri lâle bahçesine, aşk gamının yaraları da laleye teşbih edilmiştir. Birinci mısranın sonundaki "uşşâkınıñ" kelimesi, ikinci mısranın başında da kullanılabildiğinden sihr-i helâl sanatı yapılmıştır.

٤

زلفی پیامیله صبا سنبلك

ایلدی جمعیتنی تار مار

4. Zülfi peyâmiyle şabâ sünbülün

Eyledi cem' iyyetini tār u mār

Lugatçe

peyām

: (f.i.) haber, başkasından alınan bilgi.

şabā

: (a.i.) 1. gün doğusundan esen hafif ve lâtif rüzgâr.

2.müz. Türk müziğinin en eski ve mâruf

makamlarındandır. Türk müziğinin en orijinal ve karakteristik makamlarından biri olan sabâ, yürekler parçalayıcı, gönüller yakıcı bir hüznün, elem, zühd ve pişmanlık duygusunu gayet net olarak bildirir.

Rağbetle kullanılmış bir makamdır. Çargâh'da zengûle (ki bu makam şevk-efzâ'nın terkiibinde de mevcuttur) ile sabâ dörtlüsünden mürekkeptir. Bu dörtlü ile düğâh (la) perdesinde kalır. Zengûle'nin durağı çargâh perdesi, sabâ'da çok mühim bir rolü olan güçlüdür. Çargâh'da zengûle'nin güçlüsü olan rast (sol) perdesi gibi ikinci bir güçlünün, fazla kıymeti yoktur. Donanımına "si" koma bemolü ile "re" bakıyye bemolü konulur. Çargâh'da zengûle'nin "la" bakıyye bemolü; nota içinde kullanılır.

cem'iyet : 1. topluluk. 2. kurum, dernek. 3. düğün dernek. 4. ed. gerek "tenasübü", gerek "tezâd" dolayısıyla birbirine uygun, yahut karşı bulunan kelimeleri bir arada bulundurma, [böyle söze "cem'iyetli" denilir]. 5. tas. zihin ve hatırın yalnız Allah için meşgul olması.

târ u mâr :(f.s.) karmakarışık; dağınık; perişan,(bkz:târ ü mâr).

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Sabâ, saçının haberi ile sümbülün topluluğunu karmakarışık etti."

Şerh

Kuzey-doğudan esen hafif rüzgar olan sabâ, beyitte sevgilinin misk kokulu zülfünün kokusunu, haberini getirmesiyle, yani haberci oluşuyla bahsedilmektedir (Kurnaz, 1996d: 510). Sabâ yelinin âşık ve sevgili arasında haber getirip götürün bir ulak görevini üstlendiğini, sevgilinin saçının hoş kokusunu âşığa, âşğın da figanlarını sevgiliye ulaştırdığını daha önceki beyit şerhlerinde ayrıntılı olarak belirtmiştik. Doğu vilayetlerinden geldiğine inanılan sabânın Çin, Maçın ve Hıta gibi ülkeleri dolaştığına (Kurnaz, 1996d: 511), sevgilinin saçının kokusunu alıp en son âşğın bulunduğu meclise uğradığına inanılır. Onun taşıdığı kokuların başında misk, anber, sümbül ve reyhan gelir (Tolasa, 2001: 451).

Aşk ateşiyle ve sevgilisinin hasreti ile yanıp tutuşan âşık için sevgiliden gelen bir haber, paha biçilemez kıymettir. Bu yüzden âşık, her sabah sabâ yelinin esmesini bekler. Çünkü bu esinti ile sabâ, sevgilinin kokusunu taşımaktadır. Sabâ rüzgarı, ilk önce sevgilinin diyârına gider. Onun sümbül misâli saçlarını darmadağın eder ve kokusunu alır. Daha sonra o kokuyu âşğın mahallesine taşır. Bu şekilde sevgiliden âşığa bir nişan taşımış olur. Beyitte de saçın sümbüle benzetildiğini görmekteyiz. "Sümbül; güzel kokulu olması, kıvrımlı, dalgalı, karmaşık görünümü ve siyaha çalan rengi yönüyle sevgilinin saçına benzetilen unsurların başında gelir" (Bayram, 2007: 213). "Saçın sümbüle teşbihi çokluğu, dağınıklığı, karışıklığı, baş kısmından ayağa doğru salınışı, büküm büküm inişi ve kokusu dolayısıyladır" (Tolasa, 2001: 171).

Saç, sümbüle; sabâ haber getirip götüren ulağa teşbih edilmiştir. İlk mısranın sonundaki "sünbülün" kelimesi, ikinci mısranın başında da kullanılabildiğinden sihr-i helâl sanatı yapılmıştır. Sevgilinin saçı, divan şiirinde umumiyetle dağınıktır. Bu dağınıklık beyitte, sabânın sevgiliden âşığa haber götürmesi nedenine bağlanarak hüsn-i ta' lîl sanatına başvurulmuştur.

٥ أجسه دخى غنجة طبعى بينه

بري پریشان ايدر روزگار

5. Açsa dağı gonce-i tab'ı yine

Birrî perişân ider rûzgâr

Lugatçe

tab' : (a.i.) 1. tabiat, huy, yaradılış. 2. mühür, damga
basma. 3. kitap basma.
rûzgâr : (f.i.) 1. zaman, devir. (bkz: hengâm, vakt).
2. dünyâ. (bkz. âlem). 3. yel. (bkz. bâd, rîh).

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"(Ey) Birrî! Onun tabiatının goncası açsa bile yine rüzgar/zaman (onu) perişan eder."

Şerh

Birrî, kendi tabiatını, şiir kabiliyetini goncaya benzetmiştir. Bu tabiat goncası açsa bile rüzgarın onu darmadağın edeceğini söyler. Zira ilkbahar mevsiminde tüm güzelliğini sergileyerek açan gonca, hazan mevsiminde taravetini kaybetmekte, sonbahar rüzgarlarıyla birlikte bir bir yaprağını dökmektedir. Burada "rüzgar" kelimesi tevriyeli kullanılmıştır. Kelimenin "zaman" anlamını düşünürsek, yine hazan mevsiminde miadını dolduran gonca, buruşup solar ve en nihayetinde başka baharlarda açmak üzere ölür.

Gonca, gülün en güzel ve taze hâlidir. Birrî'nin kendi şiir kabiliyetini güle değil, goncaya benzetmesi de manidardır. Zira Birrî bu şekilde yeni ve orijinal, taze

şiiirler ortaya koyduğunu da söylemek istemiş olabilir. Onun tabiat goncası her ne kadar açmış ve güzelliklerini sergileyerek gönüllere, ruhlara ferahlık veriyor olsa bile rüzgar onu da perişan edecektir. Birrî, zamanla popülerliğinin azalacağını, devrinin kapanması ile şiir goncalarının da hazana uğrayacağını ifade etmek istemiş olabilir.

Birrî, tabiatını goncaya teşbih etmiştir. "Rüzgar" kelimesi, tevriyeli olarak kullanılmıştır. "Birrî" kelimesi ile nida ve tecrid sanatı yapılmıştır. "Açmak" ve "perişan etmek" kelimeleri ile tezat sanatına başvurulmuştur.

2.2.25. GAZEL 25²⁰²

Mef' ûlü/mefâ' îlü/mefâ' îlü/fe' ûlün

- ۱ رنکین رخکه بر کل خندان دیمشئر
آشفته دله بلبل نالان دیمشئر
- ۲ ارباب نظر چشمک ایدوب نرکسه تشبیه
داغ تنمه لاله نعمان دیمشئر
- ۳ خوبان جهان ایچره کورنلر سنی ای شه
انجم اراسنده مه تابان دیمشئر
- ۴ دندانلریکه کوهر شهوار دینلر
لعل لبکه حقه مرجان دیمشئر

²⁰² Erkul, age., s. 266-267.

- ۵ اول غمزه سی خونریزه ایدوب حالمز اعلام
ببک جان ایله بری سکا قربان دیمشله
1. Rengīn ruḥuṅa bir gūl-i ḥandān dimiṣler
Āṣūfte dile būlbūl-i nālān dimiṣler
2. Erbāb-ı nazar çeşmūn idüp nergise teşbīh
Dāğ-ı tenūme lāle-i nu' mān dimiṣler
3. Ḥūbān-ı cihān içre görenler seni iy şeh
Encüm arasında meh-i tābān dimiṣler
4. Dendānlarıña²⁰³ gevher-i şeh-vār diyenler²⁰⁴
La' l-i lebūne ḥoḳḳa-i mercān dimiṣler
5. Ol ğamzesi ḥūn-rīze idüp ḥālümüz i' lām
Biñ cān ile Birrī saña ḳurbān dimiṣler

²⁰³ Erkul, bu kelimeyi "rindānlarına" şeklinde okumuştur. Manisa nüshası kontrol edildiğinde kelimenin "dendānlarıña" olduğu tespit edilmiştir.

²⁰⁴ Erkul'un "diseler" şeklinde okuduğu kelimeyi, Manisa nüshasıyla karşılaştırarak "diyenler" biçiminde okuduk.

۱

رنکین رخکه بر کل خندان دیمشله

آشفته دله بلبل نالان دیمشله

1. Rengîn ruhuña bir gül-i handân dimişler

Āşufte dile bülbül-i nālân dimişler

Lugatçe

rengîn	: (f.s.) 1. renkli, parlak renkli; boyalı, (bkz: mülevven). 2. güzel, lâtif, hoş. 3. süslü. 4. i. kadın adı.
ruh	: (f.i.) 1. yanak, yüz çehre, (bkz: hadd, izâr, ruhsâr, ruhsâre). 2. anka kuşu. 3. bu kuşun adına verilen satranç taşlarından biri. 4. dizgin. 5. taç. (bkz: efser, iklîl). 6. taraf, yön. (bkz: cânib). 7. hasırotu.
handân	: (f.s.) 1. gülen, gülücü, güler; sevinçli. 2. kadın adı.
âşufte	: (f.s.) çıldırıcısına seven, bu yüzden perişan bir halde, azgın ve baştan çıkmış deli gibi olan, iffetsiz kadın, aşifte. (bkz.âlüfte).
nālân	: (f.s.) 1. inleyici, inleyen. 2. i. kadın adı.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"(Sevgilinin) renkli (kırmızı) yanağına, bir gülen gül; çıldırıcısına severek perişan olan gönle, inleyen bülbül demişler. "

Şerh

"Bilindiği gibi divan şiirinde sevgilinin dudakları, yanağı, şarap, gül, gonca, âşğın döktüğü kan ve gözyaşı gibi pek çok unsur kırmızı renktedir." (Demir, 2015: 61). Beyitteki "rengîn" sözcüğünden de sevgilinin yanağının gül gibi kırmızı renkte olduğunu anlayabiliriz. Sevgili, utanması ve haya sahibi olmasından dolayı gül renkli bir yanağa sahiptir. "Yanak, yüzün güzelliğini meydana getiren unsurlar içinde en

geniş yeri kaplar. Parlak, ayva tüylü/sade, renkli olarak tasavvur edilir" (Doğan, 2007: 8). Beyitte de renkli / al yanaklı bir sevgili tasviri bulunmaktadır.

Klasik şiirin temelinde birtakım benzetme unsurları, mazmunlar ve motifler yer almaktadır. Divan şairleri, gazellerinde sevgilinin güzellik unsurlarını betimlemek için muhakkak ki en az sevgili kadar güzel ve alımlı olan çiçek teşbihlerine başvurmuşlardır. Ele aldığımız beyitte de sevgilinin al olan yanağı rengi ve şekli yönüyle güle benzetilmiştir. Gül, klasik şiirde şairlerin ismini en çok zikrettiği çiçeklerin başında gelir. Gül, bütün güzellik sıfatlarını bünyesinde barındıran bir çiçektir, çiçeklerin şâhididir. "Çiçeklerin en makbûlü ve hoş kokulusudur." (Kurnaz, 1996d: 97). Bu yüzden divan şiiri geleneğinde sevgilinin endâmı, yanağı, dudağı, yüzü, teri, teni, elleri, kulakları güle benzetilmiştir. Aynı zamanda gül, Peygamberimizin kokusudur, o Kutlu Nebi'nin yansıması olarak telakki edilir. Dînî anlamda da kutsallık atfedilen gül, klasik şairlerce de kutsal kabul edilen sevgiliye ve onun güzellik unsurlarına teşbih edilmiştir.

"Yanağın kızarması gül gül olmak ifadesiyle karşılanır ve yer yer gül kelimesine gülmek anlamı da yüklenerek kırmızı rengin sevgilinin şirinliğine olan katkısı ve aşık üzerindeki şevk ve neşe uyandırıcı etkisi hissettirilir." (Eren, 2008: 41). Divan şiirinde gülün tomurcuk haldeyken açılması, sevgilinin gülmesi anlamına gelir. "Gül-i handân" olan sevgilinin de yanağı açılmış ve bütün güzelliği ortaya serilmiştir. " Güller, baharda açtığından baharın bir adı da 'gül mevisimi'dir. Bu adın verilmesi de güle verilen önemden kaynaklanmaktadır" (Kurnaz, 1996b: 220). Özellikle bahar mevsiminde sevgililer gülen yüzleriyle neşeli tavırlarıyla kırlara çıkarlar. Bu durumu bilen âşıklar da sabah vakitlerinde, sevgilinin gül yüzünü görme isteğiyle gül bahçesine gezintiye çıkarlar. Sevgilisinin gülen/ açılmış yüzünü gören âşığın gönlü coşar, âdetâ sevgilisinin aşkıyla kendini kaybeder. Bu şekilde çılgınca sevdalanması ve aşkıyla feryat ve figân etmesi sebebiyle âşık, klasik şiirde "bülbul-i nâlân" olarak nitelenmiştir.

Gazel, tüm doğu-İslâm edebiyatı şiirini hükümranlığı altına almış en büyük âşık olan 'bülbul' ile en büyük sevgili, maşûk olan 'gül'ün hikayesi hatırlatılarak başlar. Hayatı boyunca kıpkırmızı gonca güle ulaşmak, onun aşkını kazanmak isteyen, yeri geldiğinde bu yolda canını veren bir bülbul; buna mukâbil, ona hiç yüz vermeyip başkaları ile gönül eğlendiren, tüm dertlerinin müsebbibi sayılan bir gül

vardır Şark edebiyatında (Dağlar, 2007: 310). Birrî de bu gazelinde yanakları kırmızı, gülerken gezinen bir güzel ve sevgilisinin aşkıyla çılgına dönüp ağlayan inleyen bir âşık profili çizmiştir. Ve bu aşk olgusuna gül ve bülbül metaforlarıyla şiirinde yer vermiştir.

Şair, önce aşkın iki tarafını sunar: Gül- Bülbül. Yani seven ve sevilen. Daha sonra da aşkın neden ve sonucunu verir: Aşkın sebebi "sevgilinin renkli yanağı, gülen yüzü", sonucu ise "bülbülün çılgınca sevdalanması, ağlayıp inlemesi". "Bundan sonra şu denilebilir: Sebep ve sonuç bir yerde, yani şâirin şahsında toplanmış. Tasavvuf sistemine göre Allah, 'aşk'ın hem sebebi hem de sonucudur. Çünkü Allah, "gizli" bir hazine iken tecellî aynasına bakmış, zâtına âşık olmuştur; bu, 'ilâhî aşk'tır. Sonra beşerî aşkı yaratmıştır, habîbi, sevgilisi Hz. Muhammed (Habîbullah)'e olan aşkını, ki insanların ilâhî aşka ulaşma çabasında, yolunda (bu yol tasavvuf sistemidir) bir vasıta, bir basamak olması için. O halde, Allah hem 'mutlak âşık' hem de 'mutlak maşuk'tur, denilebilir." (Dağlar, 2007: 310).

"Tasavvufî sembolizmde gonca halindeki gülün vahdeti, açılmış gülün kesreti ifade etmesine karşılık gülşen gönül açıklığını yahut kirinden, pasından temizlenerek ilahi güzelliğin yansımaya hazır hale gelmiş kalbi ifade eder. Rivayete göre Hz. Ali son nefesini vermeden önce Selman-ı Farisi'den bir deste gül istemiş ve getirilen bu gülleri kokladıktan sonra ruhunu Hakk'a teslim etmiştir. Bundan dolayı Bektaşilik'te gül önemli bir semboldür." (Kurnaz, 1996b: 221). Beyitte sözü edilen âşık da açılmış güle sevdalandığından kesrette kalmış ve bu yüzden ağlayıp inlemekte olabilir. Nitekim yüzler kesretten vahdete çevrilmelidir. Sevgili, cemâl vasıflarını müşâhede etmek isteyen âşıkların bir imtihana tâbî tutmuştur. Kişi, bu sınavı başarıyla geçebildiği ölçüde aşkını ispat edecek ve Sevgili de ancak böyle bir âşığın sâfi gönlünde tecelli edecektir. İmtihan ise, vahdeti gölgeleyen kesrete düşmemek, gönlü mâsivâyâya kaptırmamaktır. Beyitte de âşığın çılgınca feryad ü figân etmesi ve perişanlığı " gülen / açılmış yüze" müptelâ olmasından dolayıdır. "Bülbül-i nâlân" olmak, karşılaşılan belâ ile sürekli hemhâl olmak, onunla boğuşmak demektir ki işte kesret de böyledir.

Beyitte gül ile bülbül hikâyesine telmihte bulunulmuş; sevgili(nin yanağı) güle, âşık da bülbüle teşbih edilmiştir. Gül, bülbül, nâlân sözcükleri tenâsüplüdür. İki mısradaki da "dimişler" sözcüğü tekrarlandığı için tekrar sanatına başvurulmuştur.

2. Erbāb-ı nazar çeşmüñ idüp nergise teşbîh

Dāğ-ı tenüme lâle-i nu' mân dimişler

Lugatçe

erbāb	: (a.s. rabb'in c.) 1. sahipler, mâlikler. 2. [müfret olarak kullanılır] ehil, muktedir, becerikli; lâyük.
nazar	: (a.i.c. enzâr) 1. bakma, göz atma. 2. düşünme, (bkz. mülâhaza). 3. göz değme, (bkz. isâbet-i ayn). 4. iltifat. 5. îtibar. 6. yan bakış. 7. güzel, dilber.
dāğ	: (f.i.) 1. yanık yarası. 2. insan ve hayvan vücûduna kızgın demirle vurulan damga, işaret, im.
lâle-i nu' mân	: bot. bir çeşit lâle, dağ şakayığı.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Düşünme ehli (bakanlar), gözünü nergise benzetip tenimin yanık yaralarına dağ şakayığı demişler."

Şerh

Divan şiirinde sevgilinin mahmur ve baygın bakışlı gözü, çoğunlukla nergis ile birlikte zikredilir. Sevgilinin mahmur bakışı, nergise benzetilmektedir. "Genellikle mest ve uykulu bir bakışa sahip olduğu düşünülen nergisin bu özellikleri, içinde barındırdığı narkotik unsura ve kapanmayan bir gözü andırmasına dayandırılmaktadır" (Tolasa, 2001: 481). "Nergis, sarı renkli, göbeği yeşil bir çiçektir. Göbekteki yeşillik uzaktan siyah görüldüğü için, divan şairleri tarafından göze benzetilmiştir." (Onay, 2013: 315). Sevgiliye bakanlar da onun gözünü nergise teşbih etmişlerdir.

Nergis ve göz bir arada kullanılınca Yunan mitolojisindeki narkisos efsanesine telmihte bulunmaktadır: "Narsis (Narcisse) fevkalade güzel ve

güzelliğine mağrur bir delikanlı imiş. Ormanlar perisi Eko (Ecfio), Narsisin aşkıyla muztarip ve meyus olarak ölmüş. Narsis bir gün bir pınar başında suya bakarken kendi güzelliğine hayran olarak aksini kucaklamak için suya atılmış ve boğulmuş. Ruhu da, kendi adını taşıyan bir çiçek halinde meydana çıkmış" (Onan, 1991 : 515). Pala ise suda boğulan Narsis'in vücudunun çürüyüp yerinde göze benzeyen bir çiçek bittiğini ve bu çiçeklerin güzellere hayran hayran baktığını (Pala, 1989: 388) söyler.

Sevgilinin gözünü nergise benzetenler, âşığın tenini de dağ şakayığına benzetmişlerdir. Zira âşığın bedeni, sevgilinin aşk acısı ve ıstıraplarıyla o kadar çok dağlanmış ki; göğsünde lâle misâli kıpkırmızı derin yanıklar meydana gelmiştir. Divan şairleri, bağrılarındaki dağ yarasını ekseriyetle "lâle" çiçeği ile özdeşleştirmişlerdir. Nitekim âşığın da gönlü de lalenin kenarları gibi kıpkırmızıdır, kanla örtülüdür. Ortası ise dağlanmış, simsiyahtır.

Laleye tasavvufî sembolizmle baktığımızda "harflerinin Allah lafzının harflerinin anagramı olması ve ebced hesabıyla, Allah ve lâle kelimelerinin aynı sayı değerini (66) vermesi, lâleye farklı bir kutsiyet ve değer atfetmiştir. Allâh, lâle ve hilâl kelimelerinin noktasız harflerle yazılmasından dolayı, lekesiz yani kusursuz lâleler "âlâ", yapraklarının üzerinde nokta veya leke olan lâleler eksik veya kusurlu sayılmıştır. Bu nedenle lâle, edebiyatımızda lekesiz aşkın sembolü olmuştur." (Önal, 2009: 917). Zira sâlik de ömrü müddetince ilâhî aşkın mahalli olan gönlünü mâsivâdan arındırmakla meşgul olmuş, onu tecelliye hazırlamıştır. Bu yolda da birçok çile çekmeye râzı gelmiş ve göğsü çilelerin ıstırapıyla dağlanmış, lâle gibi kıpkırmızı olmuştur. Aynı zamanda böylelikle ilâhî aşkın yeri olan gönül, mânevî lekelerden de temizlenmiştir.

Beyitte göz, biçimi ve bakış şekli dolayısıyla nergise; âşığın dağlanmış gönlü de gelincik lalesine teşbih edilmiştir. Nergis ve lale sözcükleri tenâsüplüdür. Ayrıca nergis efsanesine de telmihte bulunulmuştur.

۳

خوبان جهان ایچره کورنلر سنی ای شه

انجم اراسنده مه تابان دیمشدر

3.

Hübân-ı cihân içre görenler seni iy şeh

Encüm arasında meh-i tâbân demişler

Lugatçe

hübân	: (f.s. hûb'un c.) güzeller, iyiler.
encüm	: (a.i. necm'in c.) yıldızlar, (bkz: kevâkib, nücûm, sitâre-gân).
tâbân	: (f.s.) 1. ışıklı, parlak. 2. i. erkek adı.
meh-i tâbân	: parlak ay.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Ey şah! Dünyanın güzelleri içinde seni görenler, yıldızlar arasında parlak ay (gibi) demişler."

Şerh

Gazele bütün halde baktığımızda şairin "Ey şah" hitâbının muhâtabının sevgilisi olduğunu anlayabiliriz. Zaten sevgili, divan edebiyatında güzellikler sultanıdır. Şairin gönlünü kaptırdığı veya tahayyülündeki güzel, üstün vasıflara sahiptir. O, dünyada güzel telakki edilen herkesten, perilerden, hûrilerden daha da güzeldir. Beyitte de dünyadaki diğer güzellerle şairin sevgilisi arasında bir kıyaslama söz konusudur. Diğer güzeller gökteki yıldız gibi düşünüldüğü vakit sevgili, parlaklığıyla ve güzelliğiyle yıldızları geride bırakan parlak ay gibidir. Sevgiliyi görenler, onu yıldızların arasında parlayıp kendini gösteren ay gibi tasvir ederler. "Sevgili mahcemâl/ meh-veş/ meh-pâre/ meh-i şâbân/ meh-peyker ve nurlu yahut mihr/ âfitâb/ şems olarak nitelendirilen yüzü ile etrafı, cihanı, âşığın gönlünü aydınlattır." (Kaya, 2000: 6).

"Divan edebiyatında âşık olunan güzel her yönüyle kusursuz bir güzeldir. Kusursuzluk özelliği de Mutlak Varlık'a yani Allah'a aittir" (Tarlan, 2011: 57). O halde beyite tasavvuf penceresinde bakarsak güzellik şâhının Allah olduğunu söyleyebiliriz. Zira Allah, mutlak güzellik sahibidir, O'nun güzelliği şüphesiz ki kusursuzdur. Güzelleri, güzelliği de yaratan O'dur. Bu yüzden dünyada şahit olduğumuz tüm güzelliklerin pınarı, kusursuz bir Güzel'e delalettir. Bu dünyadaki

bütün güzel varlıklar, hakîkî varlık olan Allah'ın görüntüleridir. Şüphesiz ki asıl, yansımasından çok daha üstün vasıflıdır. İnsan, dünyada Allah'ın zâtını açıkça göremez, ancak O'nun cemâl isminin tecellilerini görebilir. Bu kapsamda düşündüğümüzde gökte parıldayan ve bütün cihânı aydınlatan Ay da bu tecellilerden biridir. Yıldızları, bu dünyanın güzellikleri olarak düşündüğümüz zaman yıldızları gölgede bırakan Ay da güzellerin güzeli olan Allah olur.

"Ey" hitâbıyla nidâ sanatı yapılmış, şâh sözcüğüyle sevgili kast edilmiş açık istiâre sanatına başvurulmuştur. İkinci mısradan ise sevgili parlaka aya benzetilmiş, sevgilinin dışındaki tüm güzeller ise yıldızlara benzetilmiştir. Beyitte müşebbehün bih söylenip müşebbeh söylenmediği için açık istiâre sanatı yapılmıştır. Arapça olan "ey" kelimesi sondan başa doğru okunduğunda yine Arapça bir ünlem olan "ya" kelimesinin çıkmasıyla aks-i müfred sanatı karşımıza çıkmaktadır.

٤

دندانریکه کوهر شهوار دینلر

لعل لبکه حقه مرجان دیمشدر

4.

Dendānlarıña gevher-i şeh-vār diyenler

La¹ l-i lebūne hoḡḡa-i mercān dimişler

Lugatçe

dendān	: (f.i.) 1. diş [ağızda bulunan]. 2. tamahve ümit. 3. g. s. halkârî çevreleyen tepelikleri boydan boya ve en dıştan saran ve içeriye dönük olan kavisciklerin beheri.
gevher	: (f.i.) 1. elmas, cevher. 2. inci. 3. değerli taş. 4. bir şeyin aslı, esâsı.
şeh-vār	: (f.b.s.) 1. şaha, hükümdar yakışacak surette. 2. i. iri ve iyi cins inci.
la ¹	: (a.i.) 1. kırmızı, al. 2. kırmızı ve değerli bir süs taşı. 3. dudak.
leb	: (f.i.) 1. dudak. 2. uç, kenar.

hokka : (a.i.) 1. içine mürekkep konan mâden, cam veya topraktan yapılmış küçük kap. 2. içine tükürülen kap.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Dişlerine padişahlara yaraşır iri inci diyenler, dudağının kırmızılığına mercan hokkası demişler. "

Şerh

Sevgiliyi görenler, onun dişlerini padişaha yaraşır iri, güzel inciye; dudağını ise renk itibarıyla mercan renkli hokkaya benzetmektedirler. "Eskilerin inandıklarına göre, inci yapan istiridyenin kabukları, yani sedefi aralık dururken nisan yağmurunun bir damlası içine düşünce kapanırmış ve sonra o su damlası sedefin içinde inciye dönermiş.Sedefin içinde birden fazla inci bulunursa taneler küçük olur; fakat bir tek inci bulunursa büyük ve yuvarlak olur ki bu incinin değeri de o derece fazladır. Eski şiirlerde, böyle büyük ve yuvarlak incilere dürr-i şeh-vâr, gevher-i şeh-vâr denmiştir" (Onan, 1991: 82). Sevgilinin de iri, yuvarlak ve muntazam dişleri bu bakımdan inciye benzetilmiştir. Beyazlığı, güzelliği ve parlaklığı sebebiyle inciyi andıran dendân, ağzın içinde bir dizi halinde bulunmakta, böylelikle de bir inci dizisi oluşmaktadır.

Sevgilinin dudağı ise la'1 taşı gibi kırmızıdır, mercan renkli hokka gibidir. İlk önce la'1 taşından bahsedelim. "La'1, yakut cinsinden, daha çok kırmızı renklisi ile bilinen Arapça balhaş da denilen bir süs taşıdır" (Kutlar, 2005: C.4, 229). "La'1 yerine Seylan taşı ismi de kullanılır. İbraniceden Farsçaya, oradan da Arapçaya geçtiği sanılmaktadır. Ortaya çıkışı ile ilgili farklı rivayetler bulunur. Büyük bir deprem sonucu Bedahşan yakınlarındaki Sekenan dağının yarılmasıyla ortaya çıktığı söylendiği gibi yerden beyaz renkte çıkarılan taşın taze kana bulanıp güneşte kurumaya bırakılarak renklendirildiği de söylenir. Güneş ve bazı yıldızların taşlar üzerinde tesiri bulunduğunu belirten eski astroloji ilmine göreyse Bedahşan'da çıkarılan la'1 de önce beyaz renkte bir taş iken bu bölgede Süheyl yıldızının etkisiyle kızarıp değerli bir cevher olmuştur" (Pala, 1989: 69-70). Kısacası, la'1 taşı, kırmızılığı dolayısıyla divan şiirinde sıklıkla dudağa müşebbehün bih olmuştur.

"Mercan ise, organik bir taştır. Sıcak denizlerde yaşayan kalker iskeletli küçük bir hayvandır. Öldükten sonra biriken mercanlar taşlaşarak mercan kayalıklarını oluşturur. Bazen su üzerine yükselerek mercan adaları şeklini alır." (İpekten 2007: 70). "Mercan, denizden çıkarılan kırmızı bir maddedir ki tesbîh, müzeyyenât, kaşık sapı vs. yapılır." (Tarlan, 2011: 290). "Başta sedef hastalığı olmak üzere, pek çok cilt hastalığının tedavisinde kullanıldığı gibi nazara karşı da etkili olan mercan, şirin görünmek için yazılan bir çeşit duanın da adıdır" (Pala, 1989: 306). Mercan taşı da la'1 taşı gibi göz alıcı bir kırmızılığa sahiptir ve bu sebeple de klasik şiirde sık sık renk ilgisine gönderme yapılır. Beyitte sevgilinin dudağı mercan hokkasıdır. Mercan, hokkanın hem ham maddesini hem de rengini belirtmektedir.

Buraya kadar mercan ve la'1 taşlarının renk bakımından ilgisine değindik. Fakat bu benzetmelere ilave olarak beyitte, sevgilinin dişlerinin her biri kıymetli birer incidir ve ağız bu incileri içerisinde barındıran bir mercan hokkasıdır, mücevher kutusudur. Ve bu öyle değerli, eşsiz bir kutudur ki sevgiliden başka kimsede bulunmaz. Dişleri inci, dudakları la'1 ve mercan taşı olan sevgilinin her bir özelliği o kadar kıymetlidir ki bunlar ancak değerli taşlarla anlatılabilir. Aynı zamanda dudakla hokka arasında şekil bakımından bir benzerlik olduğunu da belirtelim.

"Dudak, tasavvufta âşığın hedefi ve son durağıdır; vuslattır" (Onay, 2013: 311) Dudak, mim gibi hokka gibi küçük olduğu için yok hükmünde kabul edilir. "Yok olan dudak, bir nevi ölümdür, tasavvufta fenâfillâh makamını temsil eder" (Tarlan, 2011: 386). Dudağı bulup orada yok olan âşık, ölümsüzlük suyu ile tekrar dirilir. Bu dirilmeye la'1-i leb denilir ki, bekâbillâh makamıdır. Dudakların lezzeti ya âb-ı hayat, selsebil, kevser, zülâl gibi can bahşeden sudan veya daha çok iştihak veren, yakan tuzdan (melah) gelir. Renk olarak da ateşe benzeyen dudaklar (la'1) ateşle suyun birleşmesinden oluşan şaraptır. Gülme veya konuşma sırasında dişler görüldüğü için "la'1-i dür-efşân" sıfatı alır; bu da vahdet içinde kesret ifade eder. Tasavvufî ıstılah olarak leb, kelim; leb-i la'1 ve leb-i şekerîn batınî feyz ve ruhânî lezzetler; zebân-ı şîrîn; Allah'ın emri; zebân-ı telh, Allah'ın nehyi; dehan, takdis yolu ile olan mütekellimlik sıfatı anlamındadır (Levend, 1984: 46).

Beyitte sevgilinin dişleri padişahlara yaraşır iri inciye, dudağının kırmızılığı la' l ve mercana, dudağının şekli hokkaya benzetilerek teşbih-i belîğ yapılmıştır. Dendân, gevher-i şeh-vâr, la' l, leb, hokka, mercân kelimeleri tenâsüplüdür.

• اول غمزه سی خونریزه ایدوب حالمز اعلام

بيك جان ايله برّی سكا قربان ديمشلر

5. Ol ğamzesi hūn-rīze idüp hālümüz i' lām

Biñ cān ile Birrī saña qurbān demişler

Lugatçe

ğamze	: (a.i.) 1. süzgün bakış. 2. çene veya yanak çukurluğu.
hūn-rīz	: (f.b.s.) kan dökən, kan dökücü. (bkz: hūn-hâr).
i' lām	: (a.i. ilm'den) 1. bildirme, bildirilme, anlatma. 2. (huk c. i'lâmât) bir dâvanın, mahkemece nasıl bir hüküm ve karara bağlandığını gösteren resmî vesika.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

" O bakışı kan dökücü olana halimizi anlatıp ' Birrî sana bin can ile kurban' demişler."

Şerh

Divan edebiyatı en kısa ve etkili söyleyişle "aşk edebiyatı" dır. Divan şiirinin her bir unsuru ilmek ilmek aşkla örülmüş; âdeta her mısırada, her hecede, her harfte aşk anlatılmıştır. Fakat bu örüntüde değişmeyen şeyler vardır: Aşk; âşığa acı verir, hasret çektirir, gözyaşı döktürür, âh ettirir; aşk ölümdür, canını fedâ etmektir, sevgiliye bin cān ile kurban olmaktır... Yani divan şiirinde sevgili, âşığına karşı merhametsiz bir tavır sergiler. Âşığına eziyet etmekten zevk alır. Fakat bütün bu cevri ü cefâdan âşık memnundur. Zira zahmetsiz rahmet olmaz. Bu eziyetler, âşığı sonuç olarak sevgiliye kavuşturacaktır.

Beyitte de sevgilinin klişeleşmiş özelliklerinden olan acımasızlığını, kan dökücülüğünü; gamzesinin, bakışının hun-rîz olmasından anlıyoruz. Sevgilinin süzgün ve mânâlı bakışı anlamına gelen gamze, klasik şiirde en çok bahsi geçen güzellik unsurlarındandır. Sevgili, gamzesiyle âşığına bir şeyler anlatır. Bu anlatış bazen ok, kılıç, hançer şeklinde olur ve âşığın gönlüne girip onu kan revân içinde bırakır. Bu yüzden sevgilinin gamzesi, kan dökücülük özelliğine sahiptir. Sevgilinin bütün bu acımasızlığına ve gaddarlığına rağmen cânân ile vuslata erme fikri, âşığın cânına cân katar. Sevgilinin bakışları âşığın kalbini yaralasa, kanlar içinde bıraksa da âşık, bin cânını sevgili uğruna fedâ etmeye hazırdır, onun yoluna bin cânı ile kurban olmak istemektedir. Çünkü sevgili ile kavuşma, ancak bu şekilde gerçekleşecektir. Âşığın sevgilisine eriştiği gün, onun bayramıdır. Bu yüzden âşık, aşk yolunda cânını kurban etmekten çekinmez. Bu düşünceyle sevgilinin gamzesinden ve diğer uzuvlarından gelen tüm cefâlar, âşık için lütuftur, baş tâcıdır.

Beyti bir de tasavvufî açıdan ele alalım. "Hakîkî Sevgili, âşıkları daima belâ ve mihnete dûçâr eder. Ve bununla imtihan eder. İmtihan, mihnetten gelir" (Tarlan, 2011: 73). Yani beyitte eziyet veren sevgili Allah'tır. Fakat bu eziyet, imtihanın bir sırrıdır. Kendisine yaklaşmak isteyen kullarını tâbî tuttuğu sınavın bir gereğidir. Sevgili, bu sınav esnasında âşıklarına cefâ gösterir. "Sevgilinin vefâsızlığı, mecâzî sevgiliden ziyâde Hakîkî Sevgili'ye gider. Bunun karînesi, vefâsızlığın sevgili tarafından bir âdet, vazgeçilmeyen bir kanun hükmünde olmasıdır. Kainatı aşkın temeli üzerine oturtan Vücûd-ı Mutlak'tır. Hayat ve beden kaydı içinde olanlara kendini, zâtını asla göstermez. Âşıklar bu ıstırap içinde hayat sürerler" (Tarlan, 2011: 75). İşte ıstırap içindeki âşığın da tek isteği vuslattır. Bütün bu cefâlara katlanma sebebi de budur. O'nun uğruna âşık bin cânını da tek tek fedâ etmeye râzıdır.

Ali Nihat Tarlan, Fuzûlî Divanı Şerhi adlı eserinde ele aldığımız beyitle ilgili olan Fuzûlî'nin bir beyitini şerh ederken şöyle diyor:

Min cân olaydı kâş men-i dil-şikesteğe

Tâ her biriyle bir kez olaydım fidâ sana

"Senin uğruna bin tane cân beni maddeye bağlasaydı da onları teker teker senin yani mâenân, vahdetin uğruna fedâ etseydim demek istiyor. Bu beytin mazmûnu kırılmış aynadır. İçine Hakk tecelli eder. Bir ayna kırılınca her parçasında

aynı şeyin ayrı ayrı aksi görülür. Bu sûretle bir cân, bin cân olur" (Tarlan, 2011: 76). Âşık, bin cânını tek tek fedâ ederek kesretten kurtulup, vahdete ermek, yani Sevgili'ye kavuşmak istemektedir.

Kurbân, bilindiği üzere Hz. İbrahim'in Allah'a olan sözünü yerine getirmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkan ve yaşatılan dînî bir vecibedir. Bir ibadet olarak kulu, Yaraticısına yaklaştırma anlamını içerir (Karaca, 2008: 97). Köken olarak da "kurb" kökünden türemiş olması²⁰⁵ bu anlamı pekiştirir. "Allah'a yakın olmak, O'nun sevgi ve rızasına ermek bütün ibadetlerin gayesidir. Böyle bir yakınlık sağladığı için kurbanı bu ad verilmiştir. Dinde dereceleri en yüksek olanlar mukarrebîn denilen Hakk'ın yakın dostlarıdır. Allah'a yakın olma hali insanı ağır bir sorumluluğun altına sokar. O'na yakın olmanın yükümlülüğünü yerine getirmek kolay olmadığından bu halde bulunan velîler büyük sıkıntılar çeker; 'Kurb-ı sultân âteş-i sûzândır' demelerine rağmen O'na daha fazla yakın olmak ister, O'ndan uzak düşmekten son derece çekinirler" (Ateş, 2002: 433). Sonuç olarak aşkın cezbesine kapılan âşık canlar, aşk yoluna, Sevgili uğruna bin cân ile kurban olur ve aşk ile kendilerinden geçerler.

Sevgilinin gamzesi kan dökücü bir âlete benzetilerek teşbîh-i belîğ sanatı yapılmış; "kurbân" kelimesi ile de kurban olayına telmihte bulunulmuştur.

2.2.26. GAZEL 26²⁰⁶

Fe' ilâtün/fe' ilâtün/fe' ilâtün/fe' ilün

۱ عشق و شوق ایسته کوزل حضرت وههّاب ویرر

ساقی بزم ازل صافی می ناب ویرر

۲ عاشق اول بر کوزل بی بدلك حسننه کم

پرتو نور رخی مهر و مهه تاب ویرر

²⁰⁵bkz. Ahmet Güç, "Kurban", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 26, 2002, s. 433.

²⁰⁶ Erkul, age., s. 277.

۳ ویردیکی حالتی طبعه رخ و زلفی یارک

نه کل احمر و نه سنبل سیراب ویرر

۴ ضرب شمشیر محبتله آچلمش زخمک

مرهم آلمز المن اول عجب اضطراب ویرر

۵ بر شجر کم قلمک باغ نظمه برّی

میوه تر یرینه کوهر نایاب ویرر

1. 'Aşq u şevk iste gönül hazret-i Vehhâb virür

Sâkî-i bezm-i ezel şâfî mey-i nâb virür

2. 'Āşık ol bir güzel-i²⁰⁷ bî-bedelüñ hüsne kim

Pertev-i nūr-ı ruḥı mihr ü mehe tâb virür

3. Virdigi hâleti ṭab' a ruḥ u zülfi yāruñ

Ne gül-i aḥmer u ne sünbül-i sîr-âb virür

²⁰⁷ Erkul, bu kelimeye izafet kesresi eklemeyip "güzel" şeklinde okumuştur. Vezin gereği ve beyitin anlam bütünlüğü bakımından biz tamlama şeklinde okumayı tercih ettik.

4. Darb-i şimşir-i maḥabbetle açılmış zaḥmuñ
Merhem almaz elemin ol ‘aceb ıztırāb virür

5. Bir şecer kim ḳalemüñ bāğ-ı nazımda Birri
Meyve-i ter yerine gevher-i nā-yāb virür

۱ عشق و شوق ایسته کوکل حضرت وههّاب ویرر
ساقی بزم ازل صافی می ناب ویرر

1. ‘Aşḳ u şevḳ iste göñül ḥazret-i Vehhāb virür
Sāḳi-i bezm-i ezel şāfi mey-i nāb virür

Lugatçe

şevḳ	: (a.i.c. eşvāk) şiddetli arzu; keyif, neşe, sevinç. [Türkçe'de "ışık" manasındır].
Vehhāb	: (a.s.vehb'den) çok hîbe eden, fazla bağışlayan. [Allah'ın sıfatlarındandır]. (Abdülvehhāb'dan kısaltılmış erkek adı).
sāḳi	: (a.s. saky'dan. c. sukat) 1. su veren, su dağıtan. 2. kadeh, içki sunan. 3. (sak'dan) baldıra veya baldır kemiğine ait, onunla ilgili. 4. insan ruhuna Allah sevgisi, Allah nuru saçan kimse.
bezm	: (f.i.) içkili, eğlenceli meclis, dernek.
ezel	: (a.i.) başlangıcı olmayan geçmiş zaman, öncesizlik [zıddı "ebed"dir].
mey	: (f.i.) şarap, (bkz: bade, hamr, haniye)

nâb : (f.s.) 1. hâlis, saf, arı. 2. katıksız. 3. berrak.

4. i. oluk.

mey-i nâb : hâlis şarap

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"(Ey) gönül! Aşk ve şevk iste(r isen) Hz. Vehhâb verir. Bezm-i ezel sâkîsi, saf hâlis şarap verir."

Şerh

Şair, beyitte gönlüne seslenmektedir. Onun gönlü aşk ve şevk istemektedir. Gönlün şifası olan aşk ve iştiyâkı verecek olan ise Vehhâb olan Allah'tır. "Vehhâb, sözlükte 'karşılıksız vermek, bağışlamak, daha çok vermek' anlamındaki vehb (hibe) kökünden türemiş mübalağalı bir sıfattır. Esmâ-i hüsnâdan biri olarak 'karşılık beklemeden bol bol veren' demektir. Vehb kavramı Kur'ân-ı Kerîm'de yirmi beş yerde geçmekte, bunların üçünde 'Vehhâb' şeklinde zikredilmektedir (Âl-i İmrân Sûresi, 3/8; Sâd Sûresi 38/9,35)" (Topaloğlu, 2012: 610). Yüce Allah, Vehhâb ism-i şerîfi ile kullarına cömertlik bahşeder. "Kulunun istediği aşk ve şevk hazînesini de ancak cömertliği sonsuz olan Allah bahşedecektir. Gazâlî de gerçek anlamda cömertliğin ve lütufkârlığın yalnız Allah'a mahsus olduğunu söyler" (Topaloğlu, 2012: 611).

Peki şairin gönlü aracılığıyla istediği şevk ne demektir? "Sözlükte 'istemek, arzulamak, özlemek' anlamına gelen şevk kelimesi, felsefe ve tasavvuf literatüründe 'herhangi bir varlığın, kendi varlık kategorisi içinde en yüksek derecede yetkinliğe ulaşabilmesi için gerekli niteliklere sahip olmaya duyduğu derin arzu ve eğilim; kalbin sevdiğine kavuşma arzusu, sevilenin ismi anıldığında kalpte duyulan heyecan' vb. şekillerde tarif edilmiştir." (Çağrı, 2010: 20). Yani şair, gönülleri sevgiliye sarmaşık gibi dolayan aşkı ve bezm-i eleste tanıştığı sevgilisinde ayrı kalmakla gönlünde hissedilen derin özlem ve heyecanı arzulamaktadır. Çünkü bu iki haslet ilk sûfilardan Serî es-Sakatî'nin tanımıyla ' ârifin ulaşabileceği en yüksek makamlar'dır (Çağrı, 2010: 21).

Şair, gönlünde Allah aşkı ve iştiyâkı taşıyanların birtakım ilâhî sırlara ereceğini bilmektedir. Fakat ilâhî sırların sınırı yoktur, âşığın arzuladığı bu sırlara ulaşma imkanı aşkı ve şevki doğrultusundadır.

Bezm-i ezel (bezm-i elest) sâkîsi, elest gününde âşıklara saf hâlis şarap vererek onları sarhoş etmiş, kendine hayran etmiştir. Âşık ruhlar, dünyaya gönderildiklerinde de o hayranlıkları devam etmiş, hâlâ ayılamamışlardır. "Klasik Şark-İslâm edebiyatlarındaki yaygın anlayışa göre âşıklar sevgililerine elest bezminde âşık olmuşlardır. Elest günündeki ruhlar meclisinde âşık, uyanık olduğunu, sevgilisini ilk defa orada gördüğünü ve görür görmez hemen âşık olduğunu söyler. Bu aşkın o günden beri sürüp geldiğini, aşk şarabının kendisine o gün içirildiğini ve cömertliğin o gün takdir edildiğini belirten âşık, sevgilinin en büyük âşığının da kendisi olduğunu ima eder. Âşığın elest günündeki uyanıklığı mecâzîdir, aslında âşık sevgilinin güzelliği karşısında sarhoş ve sergerdândır. Bu hal o günden beri devam ettiğinden âşığın olup bitenlerden haberi yoktur ve haberdar olmayı da istemez. Çünkü o gün herkes söz vermiş ve yemin etmiştir. Sevgilinin aşkına sadık kalacağına dair söz veren âşık da bunu yerine getirmek mecburiyetindedir" (Pala, 1992: 108). İçki meclisinde bulunan unsurlar, bezm-i eleste de vardır. Bezm-i elestin sâkîsi Allah'tır. Âşıklarına saf hâlde bulunan aşk şarabı vererek onları kendine âşık etmiştir ve bu aşk sarhoşluğunun ebedî bir tesiri vardır.

"Tasavvufta mey, aşkın galebe etmesi, coşması demektir" (Tarlan, 1991: 199). Aşk şarabını yudumlayan âşıklar da elest bezminden beri coşkun bir gönle sahiptirler. Onların gönlü, hakîkî sevgili olan Allah için cûş eder. Gözleri ve gönülleri Allah'tan gayri her şeye kapalıdır. "Zira aşk şarabını içen dünyaya ve dünya ihtiyaçlarına ve nefsin isteklerine dönüp bakmaz. Aşk ile sarhoş olan insan da gamlıdır. Fakat onun gamı, istediği aşk ıstırabından gelir. Aşk ile sarhoşluk, onun ıstırabını azaltır" (Tarlan, 1991: 358). Yani aşk şarabı, aynı zamanda âşığın dertlerinin de dermanıdır.

Şair gönlüne seslenerek nidâ sanatına başvurmuştur. Bezm-i ezel sâkîsinden kasıt Allah'tır. Beyitte sadece müşebbehün bih söylendiği için açık istiare sanatı vardır. Sâkî, bezm, mey-i nâb kelimeleri, tenâsüplüdür.

پرتو نور رخي مهر و مهه تاب و پيرر

2. 'Āşık ol bir güzel-i bî-bedelüñ hüsine kim

Pertev-i nūr-ı ruḥı mihr ü mehe tāb virür

Lugatçe

bî-bedel	: (f.a.b.s.) benzersiz, eşsiz.
ḥüsn	: (a.s.) 1. güzel, iyi. 2. i. güzellik, iyilik.
pertev	: (f.i.) 1. ışık, parlaklık, yalım. (bkz. revnak, ziya). 2. erkek adı.
mihr	: (f.i.) 1. Güneş, (bkz: âf-tâb, hûr-şîd, şems) 2. sevgi, (bkz: mahabbet). 3. eylül ayı
meh	: (f.i.) 1. astr. Ay. (bkz: Kamer). 2. senenin on ikide bir kısmı, ay. (bkz: şehir)
tāb	: (f.i.) 1. güç, kuvvet, takat. ışık, parlaklık, (bkz. nûr, ziyâ). 2. harâret. 3. tazelik. (bkz. taravet). 4. kıvrım, büküm. 5. sıkıntı, eziyet. 6. öfke. 7. kılıcın keskinliği.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Eşi benzeri olmayan bir güzelin güzelliğine âşık ol ki onun yanağının nûrunun aydınlığı Güneş ve Ay'a parlaklık verir."

Şerh

Allah, eşsiz benzersiz bir güzelliğe sahiptir. Onun güzelliğinin sınırı yoktur. Allah'ın zâtı ve sıfatları sonsuz güzelliktedir. Muhakkak ki O, yarattığı tüm güzelliklerin toplamından çok daha fazla bir güzelliğe sahiptir. Tabii bu güzellik maddî, fizikî bir güzellik değildir. Madem ki insan en günele âşık olmak istiyor,

sevgilisinin güzelliğinin hiç bitmemesini ve doyumsuz olmasını istiyor, o hâlde güzellikte eşi benzeri olmayan Allah'a âşık olmalıdır. Şâirin de gönlüne tavsiyesi bu doğrultudadır. Zira hakîkî aşkı elde etmek isteyen gönüller mecâzî sevgilerden uzaktırlar. Onlar aşk ve şevk ile gönüllerini manevî yönden tatmin etmeye azmederler.

Allah'ın kusursuz güzelliğini dünya aklıyla anlamak zordur. Ancak O'nun Sâniè sıfatıyla yarattığı her şey mükemmel bir estetiğe, benzersiz bir sanata işaret eder. Kendi vücudumuzdan örnek verelim. İnsan bedeni, tam bir intizam ve düzen içinde, estetik zevk de uyandıracak şekilde yaratılmıştır. Bugün bilimsel olarak da baktığımızda tüm uzuvlar olmaları gereken en uygun yerdedir. Göz, kalp, beyin gibi bazı hassas organlar, en korunaklı ve güvenli yerlere itinayla yerleştirilmiştir. Bütün bunları en ince ayrıntılarıyla tasarlayarak ahsen-i takvim üzere insanı halk eden Yaratıcı, muhakkak ki meydana getirdiği eserlerden çok daha güzeldir. O hâlde gönül, sûrete aldanmamalı, mecâzî sevgilere kapılmamalı, gönlünü sadece hakîkî güzele yöneltmeli, güzelliklerin de yegane yaratıcısı olan Allah'a âşık olmalıdır. Bu dünyada şahit olduğumuz ve bizi kendisine hayran bırakan her şey Allah'ın eseridir. O hâlde yaratılmışa mânâ-yı ismî gözlüğüyle değil, mânâ-yı harfî gözlüğüyle bakmalıyız. Yani sanat eserine bakarken sanatkârı görmezden gelmemeliyiz. Mahlukata ve bütün kainata Allah hesabına ve Allah'ın sanatı ve eseri nazarı ile bakmalıyız ki asıl güzellik sahibini görebilelim. Bu bilgileri beyitle bağdaştıralım. "Hakîkî güzelin güzellikleri bütün kainata yayılmıştır" (Tarlan, 1991: 105). Gökyüzüne gündüz baktığımızda en parlak, en göz alıcı varlık Güneş, gece baktığımızda ise Ay'dır. Eğer ki insan, bunların ardında gizlenen asıl güzelliği göremezse, Güneş ve Ay'a hayran olur, onları gece ve gündüzün hâkimi zannedebilir. Halbuki Güneş de Ay da parlaklığını, ışıltısını hakîkî güzelin nûrundan almaktadır. "Yüz, yanak anlamına gelen 'ruh' tasavvufta tecellilerin tamamen kendisi 'mahz-ı tecelliyat'tır" (Tarlan, 1991: 104). Bu yüzden beyitteki "ruh" kelimesinden Allah'ın tecellisini anlayabiliriz. Tarlan, beyitteki tâb kelimesiyle aşağı yukarı aynı anlama gelen 'âlemi rûşen kılmak' sözünü açıklarken "mâsivânın hakikatini izah etmek, göstermek demektir" (Tarlan, 1991: 104) der. Beyite baktığımızda Güneş ve Ay'a ışığını veren Allah'tır. Bu şekilde Güneş ve Ay masiva olarak kabul edilmiş ve onların parlaklığının menbaı izah edilmiştir. Sonuç olarak beytin tasavvufî manası

kısaca "asıl hakîkî güzel tecelli edince mecâzî güzele ihtiyaç kalmaz." (Tarlan, 1991: 104) dır.

Beyitte pertev, nûr, mihr, meh, tâb kelimeleri tenâsüplüdür. Yanağının nurunun Güneş ve Ay'a ışık vermesi mübalağalı bir söylemdir.

۳ ویردیکی حالتی طبعه رخ و زلفی یارک

نه کل احمر و نه سنبل سیراب ویرر

3. Virdigi hâleti ṭab^ç a ruḥ u zülfi yāruñ

Ne gül-i aḥmer u ne sünbül-i sîr-âb virür

Lugatçe

hâlet	: (a.i.c. hâlât) hâl, suret, keyfiyet, nitelik, [kelime, "hâl" kelimesinin eşiti ve müennesi olmakla beraber "dikkate değer hal" mânâsına gelir].
ṭab ^ç	: (a.i.) 1. tabiat, huy, yaratılış. 2. mühür, damga basma. 3. kitap basma.
aḥmer	: (a.s.) kırmızı, kızıl.
sîr-âb	: (f.b.s.) 1. suya kanmış. 2. taze, körpe.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Yârin yanağının ve saçının tabiata (yaratılışa) verdiği hâli, ne kırmızı gül ne taze sümbül verir."

Şerh

Saç ve yanak divan şiirinde en çok kullanılan güzellik unsurları arasındadır. "Genel olarak gül, bazan da yabani gül veya ağustos gülü de denilen nesrin, kırmızılığı sebebiyle sevgilinin yüzü ve yanağı için kendisine benzetilen (müşebbehün bih) olur" (Kurnaz, 1996b: 220). Beyitte de sevgilinin yanağı, rengi, kokusu ve şekli itibariyle kırmızı güle benzetilmiştir. "Sünbül ise koyu renginden ve kıvrımlarından dolayı saça benzetilir" (Tarlan, 1991: 256).

Âşık, sevgilinin kırmızı yanağı ve kıvrım kıvrım, simsiyah saçları karşısında mest olmakta, gönlündeki aşk ateşi coşmaktadır. Çünkü sevgili, âşığını güzellik unsurlarıyla cezb eder ve kendine bağlar. Sevgilinin kırmızı gül misali al yanağının ve taze sümbül gibi olan kıvrım kıvrım saçlarının âşığın gönlünde meydana getirdiği hâl, kırmızı gül ve taze sümbülün verdiği hazdan kat kat fazladır.

"Divan şiirinde sık sık adı geçen sümbül, sevgilinin saçlarıyla ilgili olarak ele alınır. Şekil ve koku itibarıyla sevgilinin saçlarına benzeyen sümbül, çoğu kez gül ile birlikte kullanılır. Bunun sebebi, sümbül saçların gül yanaklar üzerine dökülmesidir" (Pala, 1989: 441). Beyitte de bu ilişkiye dayandırılarak gül ve sümbül bir arada zikredilmiştir.

"Ruh, 'yanak' tasavvufta tecelli-i mahz yani vahdettir. Tamam tecellidir (Tarlan, 1991: 53). "Zülf ise, kesret alemidir" (Tarlan, 1991: 409). Sevgilinin saçları, onun yüzünü ve yanaklarını örter. Yani vuslata engel olur. Tasavvuf erbabı saçı kesret, yani insanı seyr-i sülûktan alıkoyan maddî engeller olarak düşünür. Kesret; karadır, birliği örtüp gizleyendir. Kesret, olumsuz bir unsur olarak belirse de aslında o da sevgilinin bir cilvesidir. Çokluk olmadan teklik düşüncesine ulaşamaz (Şenödeyici, 2015: 159). Tarlan'a göre kesret, vahdeti süsleyen, onun varlığını ve birliğini bildirendir. Kesret olmasa vahdet bilinmez (Tarlan, 1991: 410). Şair için de önemli olan maddî unsurlara takılıp kalmak değildir. Yani o gerçek anlamda tabiatta varlık gösteren kırmızı gül ve taze bitmiş sümbülle alâkadâr olmamaktadır. Çünkü dış dünya, onu hakîkî gayeden uzaklaştırır. Bu yüzden bunlar, şairin gönlüne haz vermemektedir. Şair, kesret(saç)ten sıyrılıp vahdet(yanak)e ulaşmayı hedeflemekte, bu yüzden sevgilinin saçı ve yanağı onun gönlünde bir tat oluşturmaktadır. Mecâzî güzellerden(gül ve sümbül) el çekerek Hakk'ın güzelliğine ulaşmak istemektedir. Gerçi "mecazi güzel de Hakk'ın güzelliğini aksettiriyor. Fakat Hakk ile aşık arasında bir perde oluyor" (Tarlan, 1991: 411). Şair ise aradaki perdelerden kurtulup sevgilisine ulaşmak, aşk şarabını içerek sevgilisine hayran hayran bakmayı arzulamaktadır.

Saç koyu renkli oluşu, uzunluğu, tazeliği, dağınık ve kıvrım kıvrım olması itibarıyla sümbüle; yanak da kırmızılığı, şekli ve kokusu dolayısıyla güle teşbih edilmiştir. Beyitte ilk dizede ruh ve zülf sözcükleri, ikinci dizede gül ve sümbül

sözcükleri ile kurdukları paralelliğe dayanarak bir leff ü neşr-i mürettebten bahsetmek mümkündür.

٤

ضرب شمشير محبتله آچلمش زخمك

مرهم ألمز المن اول عجب اضطراب ويرر

4.

Đarb-i şimşîr-i maḥabbetle açılmış zaḥmuñ

Merhem almaz elemin ol ‘aceb ıztırāb virür

Lugatçe

đarb	: (a.i.c. durûb) 1. dövme, vurma. 2. ed. Nazımda beytin ikinci mısırâının son tef'ilesi. 3. güç, kuvvet. 4. dikme, kurma. 5. mat. çarpma. (bkz. zarb). 6. para basma.
şimşîr	: (f.i.) kılıç, [aslı "şemşîr" dir]. (bkz: seyf, şemşîr, tîg).
zaḥm	: (f.i.) yara. (bkz: cerîha).

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Yaran, aşk kılıcının darbesiyle açılmış; acın merhem kabul etmez, acaba ızdırıp verir (mi)?"

Şerh

Beyitte mahabbet kılıcından bahsedilmektedir. Burada mahabbet kelimesi "aşk, sevgi" anlamındadır. Zira "Kur'an ve sahih hadislerde aşk kelimesi geçmez; 'sevgi' çoğunlukla hub ve muhabbet, bazan da meveddet kelimeleri ve bunların müş-taklarıyla ifade edilir" (Uludağ, 1991: 14). Âşığın gönlü aşk kılıcıyla yaralanmış ve yarası o kadar derindir ki onanmaz hâldedir. Şâir, "Bu derin ve kılıç darbeleriyle iyice açılan yara acı verir mi?" diye sormaktadır.

Klasik şiirde sevgili, âşığına daima cevır eder, aşk kılıcıyla onun gönlünü kan revan içinde bırakarak yaralar. Âşığın gönlündeki aşk binası ise, sevgilinin her türlü

eziyetine dayanıklı olmalı, âşık sevgilinin cevri ü cefâlarına sabretmelidir. Çünkü merhametsiz sevgili, âşığa ne kadar zulmederse etsin, gönüldeki aşkın temeli asla sarsılmamalıdır.

Âşık, gönlü onulmaz yaralarla dolu olsa da mahabbet meclisinde bulunmanın aşkını ve şevkini yaşamaktadır. Sevgilinin âşığa eziyet etmesi, âşığın sabrının, tahammülünün ve en önemlisi de sevgisinin imtihanıdır. Âşık, sevgilisinden gelen cevri ü cefâlara sabrettiği ölçüde aşk ülkesinde bir köşk kazanacaktır. Bu yüzden âşık, sevgilisinin çektiği eziyetlerden hoşnuttur. Onun için aşk kılıcıyla gönlünün yaralanması, merhem bulunmayan dertlerinin olması mühim değildir. Çünkü o, sevgilinin cefâsından safâ bulmaktadır. Aşk yolunun girdap olduğunu, sevgilisinin cefâlarına dayanabildiği ölçüde aşkının değerleneceğini ve sevgilisine kavuşma şansının bu şekilde artacağını çok iyi bilmektedir. Bu sebeple yârin cefâsı da safâsı da âşık için baş tâcıdır. Hatta âşık için aşk kılıcıyla yüreğinde açılan yaralar, sağlıklı olduğunun göstergesidir. Görünüşte yara olsa da âşık için beden sağlığının sembolüdür. Zira âşık, gönlündeki aşk yaralarının çokluğu oranında kendini iyi hissetmektedir:

Hûn-ı dil yâd-ı leb-i laelüñle şerbetdür baña

Tende gamzeñ yâresi âsâr-ı sıhhatdür baña (Özkul Sağdıç, 2008: 73).

Klasik şiirde âşık daima dertlidir, vuslata erişmek için uğraşır ancak cefâdan kurtulamaz. Aşk öyle bir derttir ki hiçbir tabip bu derde derman bulamamıştır. Aşk derdinin dermanı yine sevgilidir. Çünkü teslim olunan şey ne ise teselli bulunan şey de yine odur (Kola, 2016: 84). Bu sebeple sonunun vuslat olduğuna inanan âşık için bu eziyetler birer gönül eğlencesidir. Sevgilinin cevri ü cefâlarından âşık acı duymaz. O, mâşukundan gelen her şeye râzıdır.

Beyti bir de tasavvufî gelenek çerçevesinde değerlendirmeye çalışalım. Tasavvufta kılıç, umulmadık anda, tahmin edilmeyen yerden gelen musibetler için kullanılır.²⁰⁸ Sûfiler, gönüllerine gelen bu musibetlerle sınınmakta, musibetin Allah'tan geldiğine inanıp sabrettikleri takdirde de merteye kazanmaktadırlar. Hakîkî Sevgili, sevdiği kulunun gönlündeki imanı yoklamak için birtakım olumsuz durumlarla kulunu imtihan eder. İmtihanı geçen kulunun gönlünde de Allah, tecelli eder. O, mutlak varlık olduğu için tecellisi celâlî de olsa cemâlî de olsa hoş

²⁰⁸ Cebecioğlu, adı geçen e-kaynak, s.34. (02.03.2017)

karşılır. Çünkü zaten bütün gönüller ona hayrandır. Gönüllerin yanık, hasta, kırık, yaralı olmasının da sebebi, Sevgili'den ayrı düşmüş olmalarıdır. Gönlü ilahi aşk ateşiyle paramparça olmuş kulların istediği tek şey, vuslattır, çünkü kara sevdâ hastalığının tek dermânı budur. Aşk kılıcıyla yaralanan gönlün başka merhemi yoktur.

Şimşir, darb, zahm, merhem, elem, ıztırâb kelimeleri tenasüplüdür. "Aceb" kelimesiyle soru sorulmuş, istifham sanatına başvurulmuştur.

۵

بر شجر کم قلمک باغ نظمدہ برّی

میوہ تر یرینہ کوہر نایاب ویرر

5. Bir şecer kim qalemüñ bâğ-ı nazmda Birrî

Meyve-i ter yerine gevher-i nâ-yâb virür

Lugatçe

şecer	: (a.i.c eşcâr) ağaç. (bkz: dıraht).
naẓm	: (a.i.) 1. dizme, tertîbetme, sıraya koyma. 2. sıra, tertip. 3. ed. vezinli, kafiyeli söz. 4. halk şâirlerinin mesnevi şeklindeki manzûmelere verdikleri ad.
ter	: (f.s.) 1. yaş, ıslak, rutubetli. 2. taze
meyve-i ter	: taze yemiş.. gibi.
nâ-yâb	: (f.b.s.) 1. bulunmaz. 2. benzeri olmaz. (bkz. ender, nâdir).

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"(Ey) Birrî! Kalemin şiir bahçesinde bir ağaç ki taze meyve yerine eşi benzeri olmayan cevher verir."

Şerh

Divan şairlerinin nazarında şiirin çok önemli bir yeri vardır. Öyle ki şiirleriyle insanı coşturup gönülleri ferahlattıklarını, hatta şiirlerinin Hz. İsa'nın diriltici nefesi kadar etkili olduğunu da söylemişlerdir (Bayram, 2004: 49). Birrî de sözlerini, şairiyet kabiliyetini şiir bağındaki bir ağaca benzetmektedir. Fakat bu ağaca benzeyen şiir, taze meyve yerine eşsiz benzersiz cehverler, inciler vermektedir. Fahriye beyit olarak kabul edilebilecek bu beyitte şair, sözlerinin yersiz ve boş olmadığını her birinin paha biçilemez inci kıymetinde olduğunu ifade etmiştir. Zira "şair dedikodularla uğraşmamalı, fikir şarabının denizine dalarak inci çıkarabilmelidir" (Kaplan, 2007: 456). Fuzûlî de Farsça Dîvân'ının önsözünde "Söz, anlam hazinesinin incilerini tane tane sıraya dizen bir iptir."²⁰⁹ der.

Bu beyte fahriye beyit olma özelliği yanında şu anlamı da verebiliriz: Gazel, genel itibarıyla tasavvûfî bir gazeldir. En genel kapsamda söyleyecek olursa gazel boyunca şair; Allah aşkını, kesretten vahdete ulaşma gayesini anlatmıştır. Bu sebeple sözlerinin boş olmadığını, derin anlamlar ihtivâ ettiğini, Allah aşkını anlatma gayretiyle sözlerinin birer kıymetli inci niteliğinde olduğunu da söylemek istemiş olabilir. Cevher, insanların kolaylıkla ulaşabildiği bir şey değildir. İnciye, elmasa ulaşmak için insanlar türlü eziyetler çekerler. Birrî'nin sözlerini anlamak da kolay değildir. Zira o, kıymetli cevher niteliğindeki birtakım ilâhî sırlara değinmektedir. Onu ancak şiir bahçesinin kapısını aralayıp incinin kıymetinden haberdâr olanlar anlayabilir.

Şecer, bâğ, meyve sözcükleri tenâsüplüdür. Kalem, ağaca teşbih edilmiştir. Doğrudan bir hitap ünlemi olmamasına rağmen "Birrî" sözüyle şair kendisine seslenmiş, nidâ sanatına başvurulmuştur. Beyitte şair, Birrî mahlası ile kendisine seslendiği hâlde, tecrîd sanatı yoluyla sanki bir başkasına hitap etmiştir.

2.2.27. GAZEL 27²¹⁰

Mefâ' ilün/mefâ' ilün/mefâ' ilün/mefâ' ilün

۱

ينه افتاده دل بيك درديه بر درده قالمشدر

²⁰⁹ bkz. Cem Dilçin, Divan Şiirindeki Paralel ve Ortak Söz Yapılarından Metin Eleştirisinde Yararlanma

e-kaynak : <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/12/848/10729.pdf> (21.01.2017)

²¹⁰ Erkul, age., s. 277-278.

ندر چاره دوشوب خاک در دلبرده قالمشدر

۲ کرم دیرلر ازل بر تحفه نسنه وار ایش اّمّا
بولنمز کیم بیلور اول شمدی قنقی یرده قالمشدر

۳ نیه دمساژ اولورسه کشف رازه ایتمسون آ غاز
ربابه کوشمال ایت مطربانی یرده قالمشدر

۴ طوقنمش بر سحر تیغ نگاه یار کلزاره
او دمدن قانلو قانلو شرحه لر کلرده قالمشدر

۵ نظمه اولدی پیر و حضرت پاشای دورانه
او خدمت طبع برّی سخن پرورده قالمشدر

1. Yine üftāde dil biñ derdile bir derde ҡalmıřdur
Nedir çāre dūřup hāk-i der-i dil-berde ҡalmıřdur

2. Kerem dirler ezel bir tuhfe nesne var imiş ammā
Bulunmaz kim bilür ol şimdi ҡanķı yirde ҡalmıřdur

3. Niye dem-sāz olursa keşf-i rāze itmesün āgāz

Rebābe gūsmāl it muṭribānı yerde almıřdur

4. Toınmıř bir seher²¹¹ tiĝ-ı nigāh-ı yār gūl-zāre

O demden anlu anlu řeralar gūllerde almıřdur

5. Naımda oldu pīr u hāzret-i pāřā-yı devrāne

O hıdmet-i tab‘ Birri-i sūan-perverde almıřdur

۱ ینه افتاده دل بیک در دیله بر درده قالمشدر

ندر چاره دوشوب خاک در دلبرده قالمشدر

1. Yine ūftāde dil biñ derdile bir derde almıřdur

Nedir āre dūřup hāk-i der-i dil-berde almıřdur

Lugate

ūftāde : (f.s.c. ūftāde-gān) 1. dūřmūř, dūřkūn; biāre.

2. āřık. 3. i. kadın adı.

hāk : (f.i.) toprak.

der : (f.e.) 1. -de, iinde. 2. i. kapı. 3. i. maĝara. (bkz.

kehf). 4. i. kere, defa. 5. i. cins, eşit, kısım, nevi.

dil-ber : (f.b.s.c. dil-berān) 1. gōnlū alıp gōtūren, gūzel.

2. i. kız adı.

²¹¹ Erkul'un tamlama řeklinde (seher-i) okuduĝu bu kelimeyi, vezne ve anlama uygun dūřmediĝini dūřünerek, "seher" řeklinde okumayı tercih ettiik.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Düşkün, bîçâre gönül yine bin dert ile bir derde kalmıştır (düşmüştür).
Güzelin kapısının (eşiğinin) toprağında düşüp kalmıştır. Bunun çaresi nedir?"

Şerh

Divan şiirinde âşık, dertlidir, çâresizdir, düşkündür. Başlı dertli âşıkların dertlerinin nedeni, sevgiliden ayrı oluşlarıdır. Âşığın türlü türlü dertleri var gibi görünse de onun bin derdinin de sebebi aynıdır. Farsça ism-i mef'ûl olup düşmüş anlamına gelen üftâde sözcüğüyle beytin ikinci mısrasını birlikte düşündüğümüzde sevgilinin kapısının eşiğinde düşüp kalmış, toza toprağa bulanmış bir âşık portresi karşımıza çıkar. Sevgilisinin kapısının eşiğinin toprağına kapanmış âşık klasik şiirde ekseriyetle ağlama, yalvarma, bekleme hâlinedir. Bu durumdaki âşığın rengi solmuş, bedeni oldukça zayıf düşmüş. Sevgili karşısında âciz, düşkün ve perişandır; âdetâ bir dilenci ya da köle gibidir. Âşığın yegâne isteği ve derdinin çâresi, sevgilinin kapısının önünde ölüp toprak olmaktır. Zira böyle olduğunda âşık, ebedî hayata kavuşarak vuslata ereceğini düşünür. Yani sevgili, âşıkların canını alıyor gibi görünse de aslında onların yeniden dirilip hayat bulmasına vesile olur.

Klasik şiirde ideal güzellikte bir sevgili karşımıza çıkar ve bu sevgilinin en bariz özelliklerinin belki de en başında onun ulaşılmaz oluşu gelir. Üftâde âşık da her cihetle mükemmel güzelliğe sahip olan sevgilisine ulaşmak için türlü eziyetlere katlanır. "Bu ilişkide eşik, âşığın bakış açısıyla, genel itibarıyla sevgilinin üstünlüğünün ve ulaşılmazlığının türlü yönlerden kendini belli ettiği sevgilinin ayak toprağı, yolu ve köyü gibi en önemli unsurlardan biri olmakla birlikte; özellikle sevgili ile âşık arasındaki en yakın mesafeyi ve sınırı teşkil etmesi noktasından hareketle âşıklık hâllerinin -tıpkı pervanenin ateşe en yakın olduğu durumda olduğu gibi- en üst seviyede yaşandığı yer olarak ön plana çıkar" (Eren, 2010: 273).

Sevgilinin kapısının toprağında kalmak, âşık için düşkünlüğün işaretidir. "Üftâde, aynı zamanda yere serilmiş manasınadır" (Tarlan, 1991: 472). Zira "üftâde dil" sözüyle de bu anlama işaret edilmiştir. Fakat aynı zamanda sevgilinin kapısının toprağında kalmak, âşığın sevgiliye en yakın olduğu anlardan biridir de. Görünüşte türlü türlü dertlerle yoğrulmuş olan düşkün âşık, aslında mânevî anlamda basamaklar kat etmektedir. Tek odak noktası sevgili olan, kendini onun yoluna adanmış ve âdetâ

toprak olmuş âşğın, onun kapısının toprağına kadar erişebilmesi en büyük mutluluktur. Yani, sevgilinin eşiğı, âşğın bakış açısıyla, ulaşılabilir nihâ yüksek nokta ve en yüce gâyelerdendir. Çünkü sevgilisinin kapısının toprağında kalıp canını teslim etmek, ebedî bir hayata ve sonsuz saadete erişmek demektir.

Sevgilisinin kapısında toprakla hem-hâl olan âşğın en belirgin hâllerinden biri de niyâzda bulunmasıdır. Âşık sevgilisinin eşiğinin toprağına kapanıp yüz sürerken aynı zamanda ona hâlini arz eder, isteklerini bildirir. Rakiplerle beraber olmaması, kendisini kapısından ayırmaması ve kendisine lütufta bulunması için ona yalvarır. "Eşik, âşık için bir niyaz ve ağlama yeri, sevgili ile ilgili duygularının fırtınaya dönüştüğü ve aşkta sadakatin sergilendiğı mücadele meydanı ve ölmek için en güzel mekândır. Âşık orada yüzüsu ve gözyaşı döker; oraya ulaşabilmek için yalvarır durur. Bu, onun en büyük arzudur. Kapısında kul olup köpekleriyle sohbet edebilmek için her şeyini fedaya, orayı gözyaşları ile yıkamaya ve orada ayak toprağı olmaya hazırdır" (Pala, 1989: 51). Ayrıca beyitte "sevgilisinin kapısının toprağında düşüp kalmak" âşğın ne hâlde bulunduğunun da göstergesidir. Âşık, düşkün ve çaresizdir ama aynı zamanda sabırlıdır, aşkına sâdiktir, tevâzu sahibidir. "Toprak, tevazu ve yalvarma içerikli anlatımlarda söz konusu edilir. Âşık o toprağına kapanarak yalvarır. 'Eşiğinin toprağıyım.' diyerek sevgiliye karşı mahviyetini arz eder." (Eren, 2010: 285).

Tasavvufta ise sevgili, mutlak güzellik sahibi olan Allah'tır. Onun kapısında kul, köle olan üftâde âşık da kuldur. Hakk'a âşık kullar da Allah'ın takdirini ve sevgisini kazanabilmek için secde ederler, O'nun rahmet kapısını çalarlar, toprağına yüz sürerler ve niyâzda bulunurlar. Zira Hz. Peygamberimiz "Kul, Rabbinen ziyade secdede iken yakın olur, öyle ise secdede duayı çok yapın."²¹² buyurmuşlardır. Sevgili'nin kapısı, "fenadan bekaya doğru ilerleyen aşk macerasının en şiddetli kısımlarının yaşandığı bir serhat bölgesi olarak, âşığı kendi varlığıyla hesaplaşıp onu mahvederek zafere ulaşma imkânın sunulduğu en güzide mekândır" (Eren, 2010: 285). Âşığına göre onun kapısında kul olmak, bu fani dünyada sultan olmaktan daha yücedir. Bu dünyada bir kul ve dilenci olarak kendilerini padişahdan daha üstün görürler. Kulun sevgili karşısındaki mutlak teslimiyeti, Allah'a tam bir bağlılığı, sevgiliye kavuşma yolundaki mücadelenin ise fenâfillah mertebesi yolunda kat

²¹² e-kaynak : <http://hadis.ihya.org/kutubusitte/hadisler.php?t2=ara&ara=en+yak%FDn&yer=hadis>
Hadis no : 1762. (25.02.2017).

edilmesi gereken seyr ü sülûk yolculuğunu ifade ettiğini söylemek mümkündür. Bu da, gazellerdeki sevgili tipinin genellikle beşerî vasıflardan âzâde, "aşkın" bir varlık olduğunu göstermektedir (Türkdoğan, 2011: 114).

Beyitte "nedür?" sorusuyla istifham sanatı; "üftâde, düşüp, der, hâk" sözcükleriyle tenâsüp sanatı yapılmıştır. Gönül, sevgilinin kapısının toprağına düşmek ifadesiyle kişileştirilmiştir.

۲ کرم دیرلر ازل بر تحفه نسنه وار ایش اّمّا

بولنمز کیم بیلور اول شمدی فنقی یرده قالمشدر

2. Kerem dirler ezel bir tuhfe nesne var imiş ammā

Bulunmaz kim bilür ol şimdi kaçıkı yirde kaçılmışdur

Lugatçe

kerem	: (a.i.) 1. asalet, asillik, soyluluk. 2. cömertlik, el açıklığı, lütuf, bağış, bahşış.
ezel	: (a.i.) başlangıcı olmayan geçmiş zaman, öncesizlik [zıddı "ebed" dir].
tuhfe	: (a.i.c. tuhaf) 1. hediye, armağan. (bkz: bergüzâr). 2. yeni çıkma, hoşça gider, güzel şey.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Ezel(den) 'kerem' diye hediye (edilen) bir şey varmış ama şimdi o bulunmaz, kim bilir hangi yerde (nerde) kalmıştır?"

Şerh

İlk beyitte sevgilisinin kapısının (eşiğinin) toprağına yüz süren bitkin, âciz, solgun benizli, çâresiz, düşkün bir âşıktan bahsetmiştik. Bu âşık derdine çâre aramaktaydı. Bu beyti de bir öncekiyle bağlantılı düşünelim. Aslında derdinin çâresini âşık bilmektedir. Sevgiliden bir kerem, bir lütuf beklemektedir. Sözlükte cömertlik, el açıklığı, bağış ve bahşış anlamlarına gelen kerem, maddî ve mânevî

lütuf ve bağışları ifade eder.²¹³ Divan şiirinde âşıkların en çok yakındığı durum sevgilinin tegâfûlüdür, umursamazlığıdır. Sevgilinin cefâsı bile tegâfûlünden evlâdır. Şuhûdî, "Dostun derdiyle can o kadar ülfet eyledi ki aşkın cevri ile cefası bana şimdi vefa gelir." diyerek sevgilinin derdine alıştığını hatta o derdin aşığa vefa gibi geldiğini ifade etmiştir:

Ol denlü ülfet eyledi cân ile derd-i dost

Şimdi vefâ gelür bana cevri u cefâ-yı ‘aşk (Can, 2005: 109)

İşte cefâyâ bile râzı olan âşığın sevgilinin tegâfûlüne tahammülü yoktur. Aslında şair, sevgilisinden büyük lütuflarda bulunmasını da beklemez. Onun için sevgilinin bir bakışı, selâmı yeterlidir :

Bir kerre selâm aldık ise besdür o şehden

Bundan ilerü ‘âşıkâ luûf u kerem olmaz (Erkul, 2000: 298).

Sevgilinin keremde bulunması, âşıklar için en büyük ve paha biçilemez kıymette bir hediyedir. Fakat Birrî, ezelden beri var olan kerem adı verilen bu hediye için şimdi bulunmadığını söylemekte, nerede kaldığını da bilmediğini tecâhül-i ârif yoluyla ifade etmektedir. Buradan hareketle Birrî, sevgilisinin lütuftan uzak, acımasız, merhametsiz, zâlim olduğunu söylemek istemiştir.

۳ نیه دم‌ساز اولورسه کشف رازه ایتمسون آ غاز

ربابه کوشمال ایت مطربانی یرده قالمشد ر

3. Niye dem-sâz olursa keşf-i rāze itmesün āgāz

Rebābe gūşmāl it muṭribānı yerde ḳalmışdur

Lugatçe

dem-sâz : (f.b.s.) arkadaş, dost; sırdaş.

rāz : (f.i.) sır, gizlenen şey.

²¹³ Cebecioğlu, adı geçen e-kaynak, s. 155. (05.03.2017)

keşf-i rāz	: gizli bir şeyin farkına varma.
āgāz	: ("ga" uzun okunur, f.i.) başlama.
rebāb	: (a.i.) müz. gövdesi hindistan cevizi kabuğundan yapılmış bir çeşit kemançe. (bkz: rübâb).
gūşmāl	: (f.i.) kulak bükme, yola getirme, (bkz: te'dîb).
mutribān	: (a.i. mutrib'in c.) çalgı çalanlar, çalgıcılar.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Sırdaş olursa (bulunursa) sırların keşfine niye başlamasın? Rebâb çalgısının kulağını bük, çalgıcıları yerde kalmıştır."

Şerh

Sırlar, ancak hâlimden anlayacak sırdaşlarla paylaşılabilir. Şair de beyitte sırdaş olabilecek biri varsa sırların keşfine niçin başlanmasın demektedir. Rebap, "mevlevî mutriplerinde özellikle erken dönemlerde çalınan çalgıdır (Gölpınarlı, 2006: 38). "Mevlânâ, oğlu ve torunu zamanında mutriplerin ana sazı rebaptı" (Gölpınarlı, 2006: 45). Gazeli bir bütün hâlde düşünmeye devâm edelim. Âşık/mutrip, sevgilinin kapısının eşiğinde toprağa bulanmış vaziyettedir, yani yere kapanmıştır. Beyitte "rebâp çalgısının kulağını bük" ifadesinden iki anlam çıkarılabilir. Birincisi, mutrip yerde kaldığı için onu 'uyar'; ikincisi ise 'akordunu yap'tır. Bu bakımdan gūşmāl kelimesi tevriyeli olarak kullanılmıştır.

Rebap, Mevlevîlikte en çok kullanılan çalgılardandır. Çıkardığı hoş nevâyla âşıklar, aşk şarabını içmiş gibi olurlar ve âşıkların gönlünü açılır. Açılan gönüllerden de sırlar ifşâ olunmaya başlar. Nitekim saz demlerinde gönüllerdeki sırlar, keşfolunmayı beklemektedir. Hatta klasik edebiyatta âşıkların gönlü sedef kabuğuna, içindeki sırlar da inciye benzetilmiştir. Rebaptan çıkan nağmelerle dost olan, sırdaş gönüller, aşkın sırlarını bir bir keşfetmeye başlarlar.

"Arapça, açığa çıkarma, örtülü olanı açma, sezme, tahmin etme gibi anlamları olan bir kelime olan keşf, bir şeyi örten perdenin kalkması anlamındadır. Mükâşefe, hakikatleri görmek anlamında maddî değil, manevî gözle olur."²¹⁴ Âşık gönüller için

²¹⁴ Cebecioğlu, adı geçen e-kaynak, s. 155. (05.03.2017)

keşfedilmeyi bekleyen en büyük sır, şüphesiz ki aşktır. Bu dünya da aşk için yaratılmıştır. Allah, kendi güzelliklerini göstermek istediği için dünyayı yaratmıştır. " 'Gizli bir hazine idim. Bilinmek istedim...' kudsî hadisi ile, bu hususa işaret vardır."²¹⁵ Ve bu dünyadaki tüm varlıklar, O'nun hüsnünün birer tecellisinden ibârettir. İnsanoğlu için mühim olan, aynadan yansıyan bu sûretlerin daha derinindeki manâyı, mânevî sırları keşfedebilmektir. Mevlânâ bu hususla ilgili şöyle demiştir:

"Şekle aldananlar, cevherlere gark olmuşlar,

İçyüzüne ehemmiyet verenler, mâna denizini bulmuşlar" (Mevlânâ, 1991: 219).

"Tasavvufta iç-dış, mecaz-hakikat, kesret-vahdet gibi manâ ve suret de birbirinin zıddı olarak ele alınan sembollerdendir. Manâ vahdeti, içi, hakikati; sûret ise kesreti, dışı ve mecazı temsil eder. Bu iki kavram birbiri etrafında katmanlaşmış, iç içe girmiş ve sarmallaşmış olarak düşünülmektedir. İnsanın ilk olarak gördüğü dış kabuk sûrettir. Eğer en saf olan bu sûret kabuğunu kırıp içeriye girebilirse manâyı keşfeder" (Seyyid Mustafa Rasim Efendi, 2013: 1068-1069). Âşıkların da istediği budur. Sûretten sıyrılıp sîrete erebilmek ve burada keşf-i râz edebilmek. Mevlevî olan Birrî de bu sîret yolculuğunda sırların keşfi için rebâp çalgısının güzel sesinin etkili olacağını bildiğinden buna yer vermiştir diye düşünüyoruz. Bunun yanı sıra ilk kelime "neye" şeklinde de okunabilir. Bu haliyle beyit, çalgı aletleri ve terimleriyle tanâsüplü bir görüntü sergiler. Zira ney; rebâb, gûşmâl, mutribân kelimeleriyle ilintilidir. Eğer ki ilk kelimeyi "neye" şeklinde okursak âşık gönüllerin ney ile sırdaş olup gönüllerinin açıldığını ve sırların keşfine başladığını düşünebiliriz.

Beyitte gûşmâl kelimesi iki anlama da gelecek şekilde tevriyeli olarak kullanılmıştır. Kelimeyi, ilk anlamıyla düşündüğümüzde rebâb, kişileştirilmiştir. Rebâb, gûşmâl, mutribân kelimeleri tenâsüplüdür. Niye sorusuyla istifham sanatına başvurulmuştur.

٤

طوقتمش بر سحر تیغ نگاه یار کلزاره

او دمدن قانلو قانلو شرحه لر کلرده قالمشدر

4.

ٲođınmıř bir seşer tiğ-ı nigāh-ı yār gŭl-zāre

²¹⁵ Cebecioğlu, adı geçen e-kaynak, s. 154. (05.03.2017)

O demden kanlu kanlu şerhalar güllerde kalmışdur

Lugatçe

seher	: (a.i.c. eshâr) 1. tan yeri ağarmadan biraz önceki vakit. 2. kadın adı.
tîğ	: (f.i.) kılıç, (bkz: husâm, seyf).
nigâh	: (f.i.) 1. bakış, bakma. 2. göz. (bkz: ayn, çeşm).
göl-zâr	: (f.b.i.) 1. gül bahçesi, gül tarlası, (bkz: gül-bağ, gül-istân, gül-şen). 2. müz. Türk müziğinin en az iki asır evvel terkîb edilmiş mürekkep makamlarından olup A. A. Konuk'un kâr-ı nâtık'ının düyek usullü 119 (son) parçası, bu makama misâldir.
dem	: (f.i.) 1. soluk, nefes. 2. içki. 3. an, vakit, saat, zaman.
şerha	: (a.i.) dilim, kesilmiş, dilinmiş şey, parça.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Bir seher (vakti), sevgilinin bakışının kılıcı gül bahçesine dokunmuş; o zamandan (beri) güllerde kanlı kanlı (kırmızı) yaralar kalmıştır."

şerh

Klasik edebiyatta sevgilinin gözü için en çok kullanılan müşebbehün bihlerden biri kılıçtır. Sevgilinin bakışı, âşık üzerinde yaralayıcı veya öldürücü bir etki yapar. Divan şiirinde sevgili, zâlimdir, fettândır. O âşığına baktığı zaman lütufta değil, eziyette bulunmuş demektir. Çünkü onun bakışı âşık için cevr kılıcından, bakış oklarından başka bir şey değildir. Sevgilinin güzellik unsurlarından olan yüzünün, yanağının, dudağının asayışinden sorumlu olan uzuv, gözüdür. Bunlara yönelik herhangi bir tehlike sezdiğinde kullandığı silahı ise, kılıçtır, oktur. İşte bir ok, kılıç, hançer hükmünde olan sevgilinin bakışları, âşığın kalbinde onulmaz yaralar açar, gönlü şerha şerha eder. Beyitte de sevgili, gül bahçesinde gezinmektedir. Kendilerinden daha güzel ve alımlı olan sevgiliyi gören güller, âdetâ ona âşık

olmuşlardır ve sevgili bakış kılıcıyla onları da yaralamaktadır. Bakış kılıcının açtığı yaraların kanaması sonucu, gül yaprakları kıpkırmızı olmuştur.

Divan edebiyatında çiçekler içinde en çok işlenen, güldür. "Tazeliği, kokusu, rengi ile çok müstesna bir çiçek olan gül, bulunduğu yere güzellik katar" (Tolasa, 2001: 472). Gül, çiçeklerin sultanıdır. Fakat sevgili, güzellik ülkesinin sultanıdır. Güzelliği ile gülleri bile kıskandırır.

"Gülün henüz açılmamış veya açılmak üzere hâli olan gonca, seher vaktinde, seher yeli eliyle açılır" (Güftâ, 2012: 128). Seher, sabahın açılmağa başladığı vakit²¹⁶; sabahın güneş doğmadan önceki zamanı, tan ağartısı²¹⁷; tan yeri açılmazdan evvelce olan vakit²¹⁸ şeklinde tanımlanmıştır. "Gülzar, gül- şen, gülistan" gülün bulunduğu mahallerin adıdır" (Kurnaz, 1996b: 220). Sevgili de özellikle ilkbahar mevsiminde seher vakitlerinde gül bahçesinde gezintiye çıkar. Sevgilinin gül bahçesine gelişiyle bütün güller onun güzelliğini seyretmek için açar. Fakat sevgili, bakışının kılıcıyla gülleri yaralar. Yaprakları kanla örtülen güller işte bu şekilde kıpkırmızı olmuşlardır.

Gülün yaprakları "şerha"ya renk ve şekil bakımından teşbih edilmiştir. Seher, gül, gül-zâr, ve yâr, nigâh, tîg, kanlu, şerha sözcükleri ile tenâsüp sanatı yapılmıştır. Sevgilinin bakışları kılıca benzetilerek teşbih-i beliğ sanatına başvurulmuş; gül yapraklarının kırmızı olması, sevgilinin bakışının kılıç gibi keskin olup onları yaralaması sebebine bağlanmak sûretiyle de hüsn-i ta' lîl sanatı yapılmıştır.

۵ نظمه اولدی پیر و حضرت پاشای دورانه

او خدمت طبع برّی سخن پرورده قالمشدر

5. Nazımda oldı pîr u hâzret-i pâşâ-yı devrâne

O hîdmet-i tab' Birri-i sühân-perverde qalmışdur

Lugatçe

²¹⁶ bkz. Kâmûs-ı Türkî, Şemseddin Sâmî, Çağrı Yay. İstanbul, 1996, s. 711.

²¹⁷ bkz. Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, 7. baskı, Ankara 1983, c.II, s.1030.

²¹⁸ bkz. Lugat-ı Nâcî, Muallim Nâcî, Çağrı Yayınları, İstanbul 1987, s.469.

nazm	: (a.i.) 1. dizme, tertîbetme, sıraya koyma. 2. sıra, tertip. 3. ed. vezinli, kafiyeli söz. 4. halk şâirlerinin mesnevi şeklindeki manzûmelere verdikleri ad.
pîr	: (f.s.c. pîrân) 1. yaşlı, ihtiyar, (bkz: sâl-hürde). 2. i. bir tarikatın ilk kurucusu. 3. her meslek ve sanatın kurucusu, öncüsü. 4. z f. adamakıllı, iyice.
devrân	: (a.i.) dünyâ, felek, zaman, talih, kader; devir.
hidmet	: (a.i.c. hidemât) 1. iş, hizmet, vazife (görev). 2. iş görme, birinin işini görme.
sühan-perver	: (f.b.s.) güzel söz söylemesini bilen.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"(Birrî) şiirde zamanın paşa hazretlerini takip etti. Bu iş, (şiir söyleme işi) güzel söz söylemesini bilen Birrî'ye kalmış (görünüyor)."

Şerh

Divan şairlerinin nazarında şiirin çok önemli bir yeri vardır. Öyle ki şiirleriyle insanı coşturup gönülleri ferahlattıklarını, hatta şiirlerinin Hz. İsa'nın diriltici nefesi kadar etkili olduğunu söylemişlerdir (Bayram, 2004: 49). Birrî de, şerh etmeye çalıştığımız gazelin makta beytinde, kendi şiir yeteneğini övmektedir. Kendisini söz meydanının Paşa Hazretlerinin takipçisi olarak görmektedir. Ona göre şiir, yaratılıştan gelen bir şeydir ve Birrî'nin de tabiatında bu kabiliyet mevcuttur. İkinci dizedeki "kalmışdur" fiilinden, "Birrî o kadar güzel şiirler söylemiştir ki devrin şiir öncüsü olmuş ve bu ün onda kalmıştır, ondan daha güzel söz söyleyen çıkmamıştır" manâsı da anlaşılabilir.

İlk dizedeki "Paşa Hazretleri" sıfatıyla kast edilen kişinin Râmî Mehmed Paşa (1654-1707)²¹⁹ olduğunu düşünüyoruz. Zira Râmî Mehmed Paşa'nın Dîvân'ında da

²¹⁹ Râmî Mehmed Paşa (1654-1707); masraf kâtipliği, divan efendiliği, beylikçilik, reisü'l-küttaplık görevlerinde bulunmuş, kubbe vezirliğine kadar yükselmiştir. Arapça ve Farsça bilen Râmî Mehmed Paşa, divan edebiyatında seçkin bir üslup ustası olarak tanınmıştır. Bursalı Mehmed Tahir "şiirde Nefî ve Nâbî derecesinde en büyük simalardan olmasına rağmen layık olduğu şöhreti bulamamıştır" der. Râmî'nin meşhur üç eseri mevcuttur:

1. Dîvân: Birçok yazmaları bulunan mürettep Dîvân'ından bazı şiirleri damadı Sâlim'in Tezkire'sinde basılmıştır.
2. Karlofça Sulh-nâmesi : Karlofça sulh müzakerelerini bütün teferruatı ile anlatan mühim bir eserdir.

"kalmış" redifli Birrî'nin bu gazelini redif ve anlam olarak andıran bir gazeli mevcuttur.²²⁰ Râmî Mehmed Paşa, Birrî'nin çağdaşdır ve Birrî, Râmî'nin bir gazeline tahmis yazmıştır.²²¹

Birrî bir başka gazelinde de şairlik yeteneğini şiir bahçesindeki bir ağaca benzetmektedir. Fakat bu ağaç bilinenin tersine taze meyve değil, eşi benzeri olmayan inciler, elmaslar vermektedir. Bu beyitte de şair, sözlerinin başıboş olmadığını, her bir sözünün paha biçilemez kıymette olduğunu söylemek istemektedir:

Bir şecer kim kalemüñ bâg-ı nazmda Birrî

Meyve-i ter yerine gevher-i nâ-yâb virür (Erkul, 2000: 277).

Beyitte şair, Birrî mahlası ile kendisine seslendiği hâlde, sanki bir başkasına hitap etmiştir, bu yolla tecrîd sanatına başvurmuştur. Kendisini söz söyleme yeteneği bakımından "pîr" ve "paşa"ya teşbih etmiştir.

2.2.28. GAZEL 28²²²

Fe' ilâtün/fe' ilâtün/fe' ilâtün/fe' ilün

۱

کامرانم که دوشر دامنمه خون جگر

دولت عشقده زنجیر جنون پایم اوپر

3. İnşâ: Sayısı 1400'ü bulan resmî yazıları toplanmıştır (İpekten, 1987, C.6: 264).

²²⁰ Râmî'nin "olup kalmış" redifli gazeli şu şekildedir:

Düşüp ayağına zülfün mü pest olup kalmış
Ya dil midir mey-i aşkınla mest olup kalmış

Gelür mi meclis-i ehl-i riyâyâ bir dahî hiç
Gönül ki mahrem-i bezm-i elest olup kalmış

Murâdı aşkın öldürmek ol şehin ammâ
O denlü mest ki hançer de-dest olup kalmış

Nigâr u nakşına dil meyl idüp firâkın ile
Diyâr-ı Çinde sûret-perest olup kalmış

Felekde zâhir olan mâh-ı nev değil Râmî
Cemin piyâlesidir kim şikest olup kalmış (İz, 2008, C.1 : 388).

²²¹ bkz. Erkul, age., s. 345-346 (Tahmis 6).

²²² Erkul, age., s. 279.

۲ شهر یار ایتدی بنی شهر غمه حاکم عشق
قدّ خم شعله آه اولدی بکا تاج و کمر

۳ بربری اوزره طقوز قات سپری طوتمز ایدی
ایتمسه ناوک آهمدن اکر چرخ حذر

۴ داغ غم صدره کچوب سینه کرد اما کیم
خونفشانلقده ینه مردم چشم آنی بصر

۵ حاضر اول وقتکه آماده کړک نقد سرشک
لا بد ای بری کلور مژده ایله بیک سحر

1. Kām-rānum ki düşer dāmenüme hūn-ı ciger
Devlet-i ‘aşqda zencir-i cünün pāyum öper²²³

2. Şehr-yār itdi beni şehr-i gama hākim-i ‘aşq
Ḳadd-i ḥam şu‘le-i āh oldı baña tāj u kemer

3. Birbiri üzre toḳuz ḳat siperi tıtmaz idi
İtmese nāvek-i²²⁴ āhumdan eger çarḥ²²⁵ ḥazer

²²³ Erkul bu kelimeyi "o per" şeklinde okumuştur. Biz beyitin genel anlamına daha uygun düşeceğini düşünerek "öper" şeklinde okumayı tercih ettik.

²²⁴ Erkul "nāvek" şeklinde okuduğu kelimeyi biz beyitin genel anlamı dahilinde izafet kesreli olarak okumayı tercih ettik.

4. Dāğ-ı ğam şadre geçüp sîne gerd ammā kim
Hūn-feşānlıkda yine merdüm-i çeşm anı başar

5. Hāzır ol vaqtiñe āmāde gerek nağd-i sirişk
Lā-büdd ey Birrī gelür müjde ile biñ seher

۱ کامرانم که دوشر دامنه خون جگر

دولت عشقه زنجیر جنون پایم اوپر

1. Kām-rānum ki düşer dāmenüme hūn-ı ciger
Devlet-i ‘aşqda zencir-i cünün pāyum öper

Lugatçe

kām-rān : (f.b.s.c. kām-rānân) 1. kām sürücü, süren, arzusuna, isteğine kavuşmuş, mutlu, (bkz. kām-kâr). 2. i. erkek ve kadın adı.

dāmen : (f.i.) etek [elbisenin, dağın].

hūn : (f.i.) 1. kan. (bkz: dem). 2. öldürme, öç.

cünün : (a.i.) 1. delirme, çıldırma, delilik. 2. tas. ve ed. aşkın galip gelmesi.

pāy : (f.i.) 1. ayak. (bkz: kadem, pâ, ricl). 2. kök, dip. 3 . esas, kaide.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Mutluyum, zira eteğime ciğer kanı düşer. Aşk saadetinde delilik zinciri, ayağımı öper."

²²⁵ Erkul bu kelimeyi tamlama şeklinde okumuştur. Biz yalın halde okumayı tercih ettik. Bu şekilde beyitin anlamının daha iyi örtüştüğünü düşündük.

Şerh

Divan şiirinde sevgili âşığına hep zulmeder. Gamze oklarını kaş yaylarına çekip devamlı âşığın gönlünü hedef alır. Bunun sonucunda da âşığın gönlü, bağı hep yaralıdır, kan revan içindedir. Dert ve sıkıntılar, yüreğini yakmış, ciğerini kebab eylemiştir. Âşık, sevgilisi için kan deryasına dönmüş ciğerinden devamlı gözyaşı akıtmaktadır. Aynı zamanda klasik şiirde sevgilisinden ayrı düşen âşık, maşûkuna kavuşma hasretiyle gece gündüz yanıp tutuşur, hep vuslatı bekler. Onun için yüreği dağlanır, ciğeri kebab olur, pervâne misâli kendini ateşlere atar (Pala, 1989: 50). Yani ciğer kanının akmasına sebep olacak tüm bu fiilleri, isteyerek yapar. Zira beyitte de aynı durum söz konusudur. Şair, ciğer kanı eteğine, ayağına düştüğü için mutludur. "Ciğer" kelimesinin iki anlamı vardır: ciğer, bağı; keder, sıkıntı (Devellioğlu, 1996: 141). Buradan hareketle ciğer kanının akması ile gönlündeki sıkıntının boşaldığını, sevgilinin de bu durumu göreceği anlaşılmaktadır. Ayrıca, ciğer kurumuş kandır, âşıkların gönüllerindeki ateşin ıstırabının etkisiyle erir ve gözden kanlı gözyaşı olarak akar (İpekten, 1996: 71). Fakat âşık, bu durumdan hiç şikayetçi değildir. Tam zıddı onların ciğer kanlarının ayaklarını örtmesi, bir övünç sebebidir. Âşığın içerisinde bulunduğu bu durum, deli-zincir münasebetini hatıra getirmektedir. Bilindiği üzere deliler, eskiden zincire vurulmuş. Âşığın eteğine, ayağına düşen ciğer kanı; zincire vurulan deli gibi onun ayağını sarmıştır. O aşk saadetini erişmiş ve artık sevgilisinin kölesi olmuştur. Âşığın da isteği zaten budur.

Tasavvufî açıdan bakılırsa "kan maddedir. Kan dökmek ise maddenin boşalması ve mânânın kalmasıdır" (İpekten, 1996: 55). Âşık bu sebepten ötürü de mutlu olabilir.

Beytin ilk mısrasında ciğer kanının eteğe düşmesi, ikinci mısradaki delilere vurulan zincire teşbih edilmiştir. İlk mısradaki "dâmen, hûn-ı ciğer" kelimeleri ile ilişkili olarak ikinci mısradaki "zencîr-i cünûn, pây" kelimeleri verilmiş, leff ü neşr-i müşevveş sanatı yapılmıştır.

۲

شهر یار ایتدی بنی شهر غمه حاکم عشق

قدّ خم شعله آه اولدی بکا تاج و کمر

2. Şehr-yâr itdi beni şehr-i ğama hâkim-i ‘aşk

Ḳadd-i ḥam ṣu' le-i âh oldı baña tâc u kemer

Lugatçe

şehir-yâr	: (f.b.i.c. şehir-yârân) pâdişâh, hükümdar.
hâkim	: (a.i.c. hakeme, hâkimûn, hükâm) 1. her şeye hükmeden, Tanrı. 2. hükmeden, dâva yargılama işine me'mur olan, yargıç. 3. s. üstte bulunan. 4. kadı; vali; âmir; hükümdar, emîr.
ḳadd	: (a.i.) boy.
ḥam	: (f.s.) eğri, bükülmüş.
ṣu' le	: (a.i.c. şual) 1. alev, ateş alevi. 2. atlarda beyaz tüylerden oluşan benekler. 3. kadın adı.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Aşk (diyârının) hükümdârı, beni gam şehrine padişah yaptı. Bükülmüş boy ve âh alevi, bana taç ve kemer oldu."

Şerh

Aşk diyârının hükümdârı sevgilidir. Zira âşık, sevgilisinin emrine âmâdedir, o ne derse yapmaya hazırdır. Sevgili, âşığı gam şehrine padişah olarak atamıştır. Bu makam âşık için tam da biçilmiş kaftandır. Nitekim hep söylediğimiz gibi o, gece gündüz gam yutmakta, âh u feryat etmekte, ciğer kanı dökmektedir. Gönlünde peyda olan aşk ateşi dert ve sıkıntı ile daha da büyümekte, gönlündeki yanık yaraları lale bahçesini andırmaktadır. Böyle bir kişinin dışında gam şehrinin emiri kim olabilirdi ki?

Âşık, ölünceye kadar dert ve tasa içerisindedir. Ona bu dünyada rahat yoktur. Onun kendi mizacına ve hâlet-i rûhiyesine göre elde edebileceği en uygun makam, beyitte de söylendiği gibi gam şehrinin padişahlığıdır. "Bütün âşıkların yürekleri ve gönülleri yanıktır. Ateşlerinin kıvılcımları ve dumanı gökyüzüne kadar yükselir. Gözlerinden kanlı yaşlar akar" (İpekten, 1986 : 265). Âşık, gönlündeki gam ateşinin ıstırabı ile devamlı âh eder. Boyu dal harfi misâli eğilir. Aşk derdi ile ettiği âhlar,

gönül yangınının dumanları misâli gökyüzüne yükselir, gam şehrinin sultanı olan âşğın başına taç olur. Taç ve kemer sultanlığın remizlerindedir.

Beyitteki aşk hâkimi, Allah da olabilir. Bu açıdan düşündüğümüzde şair kendisini aşk belasına salanın Allah olduğunu düşünür ve bu yüzden sabreder. Sonunun iyi olacağını bilir. Zira Allah, dermansız dert yaratmamıştır. Bazen de kullarını sabır noktasında sınamaktadır. Bu anlam doğrultusunda âşğın kaderine rıza gösterdiğini de düşünebiliriz. Nitekim âşğı, gam şehrine sultan yapan Allah'tır.

"Aşk hâkimi" tamlaması ile mecâz-ı örfî yoluyla sevgili kast edilmiştir. "Şehr, şehr-yâr, hâkim, tâc, kemer" kelimeleri tenâsüplüdür. Âşık kendisini gam şehrinin sultanına, bükülmüş boyunu kemere, âh kıvılcımını tâca teşbih etmiştir.

۳ بربری اوزره طقوز قات سپری طوتمز ایدی

ایتمسه ناوک آهمدن اکر چرخ حذر

3. Birbiri üzre toğuz kat siperi tutmaz idi
İtmese nâvek-i âhumdan eger çarğ hazer

Lugatçe

siper	: (f.i.) 1. arkasına saklanılacak şey. 2. koruyucu engel. 3. gizlenilip savaşılabacak yer veya şey. 4. s. kuytu, korunulabilen [yer]. 5. şapka kenarı, önü.
nâvek	: (f.i.) ok. (bkz: nebl, sehm, tîr).
çarğ	: (f.i.) 1. çark, tekerlek. 2. felek, gök. 3. yaka [elbisede]. 4. ok yayı. 5. çakır doğan. 6. tef. 7. s. devreden, dönen.
hazer	: (a.i.) sakınma, kaçınma, korunma, çekinme.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Eğer gök, âh oklarımdan korunmasaydı birbiri üzerinde dokuz kat siperi tutamazdı."

Şerh

Önceki beyitte söylediğimiz gibi âşıklar, bu dünyada hiçbir zaman rahata erememişlerdir. Zaten öyle de bir gayeleri olmamıştır. Onlar, yüreklerindeki aşk ateşinin ıstırabı ile her daim dertlidirler. Düşükleri aşk belası ile devamlı âh ederler. Âhlar, gönüllerindeki aşk yangınının dumanlarını andırır, kıvrıla kıvrıla gökyüzüne yükselir. "Âh kelimesi, eski yazı imlâda el kaldırmadan yazılınca aşağıdan yukarı bir çizgi ve başında bir yuvarlak şeklindedir. Bu hâliyle 'âh' kelimesi, yukarı fırlatılan bir top mermisi ve arkasında bıraktığı düz çizgi hâlindeki iz görünümündedir. Yani alev alev gönülden kopup fırlayan âh, arkasında dumanlar bırakan bir ateş topu hâlinde göğe, yetmiş bin hicâbı delerek Allah'ın huzuruna ağmaktadır" (Akarsu, 2007: 66). Beyitte de aynı durum âhın oka teşbihi ile tasvir edilmiştir. Gökyüzü korunmasa idi âşik âh okları ile göğün dokuz katını yakıp yerle bir edebilirdi. Şair, kullandığı abartılı üslup ile gönlündeki aşk ateşinin şiddetini, kuvvetini ve hararetini ifade etmek istemiştir. İçerisindeki aşk ateşinden fırlayan âh okları, dokuz kat göğü delip geçebilecek kudrettedir. Zira "mazlumun âhı bir yıldırım yakıcılığı ve keskinliğindedir" (Akarsu, 2007: 79). "Bu düşüncenin en kuvvetli mesnedi ise âh kelimesini meydana getiren 'elif' ve 'güzel he' harflerinin, Arapça yazılmış Allah kelimesinin ilk ve son harfleri oluşu ve klasik Türk edebiyatında 'âh' kelimesinin Allah ism-i celâlinin bir remzi olarak kullanılıyor olmasıdır" (Akarsu, 2007: 81).

Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'ın göğü tutarak yeryüzüne düşmekten koruduğundan²²⁶, direk olmaksızın göğü yükselttiğinden²²⁷, göğü korunmuş bir tavan yaptığından²²⁸, yedi sağlam gök bina inşa ettiğinden²²⁹ bahsedilmektedir. Yani üstümüze bir tavan misâli örtülen gökyüzü, Yüce Allah tarafından korunmaktadır. Şair, böyle olmasa idi âh oklarının dokuz kat göğü delip geçebileceğini söylemektedir. Yalnız burada dikkat çekmemiz gereken bir husus var ki o da göğün katmanlarının sayısıdır. Bugün bilimsel olarak da kanıtlanmış olmakla birlikte Kur'ân-ı Kerîm'de de göğün yedi kat olduğu zikredilmiştir²³⁰. Fakat Birrî bu beyitte, dokuz kat gökten bahsetmiştir. Bu da aklımıza eski Türklerin dokuz kat inancını getirmektedir. "Doğu Türklerine göre gök dokuz kat, Batı Türklerine göre ise yedi kat idi. Esasen dokuz rakamı, Orta asyalıların her türlü kutsal şeylerinde görülen

²²⁶ Kur'ân-ı Kerîm, Hacc Sûresi, (22/65).

²²⁷ Kur'ân-ı Kerîm, Ra'd Sûresi, (13/2).

²²⁸ Kur'ân-ı Kerîm, Enbiyâ Sûresi, (21/32).

²²⁹ Kur'ân-ı Kerîm, Nebe Sûresi, (78/12).

²³⁰ Kur'ân-ı Kerîm, Talak Sûresi, 65/12; Mülk Sûresi 67/3; Nebe Sûresi, 78/12.

önemli bir sayı idi" (Sarı, 2017: 67). Birrî'nin bu düşünceden etkilenmiş olması ilginçtir. Çünkü Kaşgarlı Mahmut bile "yetti kat gök"ten söz açmıştır. Anadolu'da da "yedi kat gök" anlayışı hâkimdir. Fakat Birrî, çeşitli beyit ve şiirlerinde de eski gökyüzü anlayışı geleneğine uygun olarak dünyayı yeryüzünün merkezi olarak almış, dokuz kat gökyüzünün de yeryüzünü kuşattığını ifade etmiştir²³¹.

Göğün korunması ifadesi ile yukarıda verilen ayetlere telmihte bulunulmuş, kısmî iktibas yapılmıştır. Âşığın âhı göğü yerle bir edebilecek oka mübalağalı bir anlatım ile teşbih edilmiştir. Eski Türklerin "dokuz kat gökyüzü" anlayışlarına telmihte bulunulmuştur.

٤ داغ غم صدره كچوب سینه كرد اما كيم

خونفشانلقده ينه مردم چشم آني بصر

4. Dāğ-ı ğam şadre geçüp sîne gerd ammā kim
Hûn-feşānlıkda yine merdüm-i çeşm anı başar

Lugatçe

- dāğ : (f.i.) 1. yanık yarası. 2. insan ve hayvan vücûduna kızgın demirle vurulan damga, işaret, im.
- şadr : (a.i.c. sudûr) 1. göğüs, (bkz: ber, sîne). 2. yürek.
3. her şeyin önü, başı, ilerisi, en yukarı, en baş.
4. oturulacak en iyi yer. 5. baş, başkan, (bkz. reis).
6. kazasker. 7. sadrâzam sözünün kısaltılmışı.
- gerd : (f.i.) 1. toz, toprak, (bkz: gubâr). 2. tasa, gam, keder. 3. (f.s.) kelimelere eklenerek "dönen", "dolaşan" mânâsını verir.
- hûn-feşân : (f.b.s.) kan saçan, kan saçıcı, serpen, (bkz: hûn-efşân).
- merdüm-i çeşm : gözbebeği.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

²³¹ bkz. Erkul, age., s. 261 (Gazel, 91/2); s. 285 (Gazel, 132/1); s. 333 (Kıtâa 9).

"Gam yarası gönle işleyip gönlü toz, toprak (yerle bir) etti. Ama kan dökücülükte (saçmada) yine gözbebeği onu geride bırakır."

"Gam yarası gönle işleyip onu keder içerisinde bıraktı. Ama kan saçmada yine gözbebeği onu geçer."

Şerh

Gazel, konu bütünlüğü olan bir gazeldir. En baştan beri, aşk derdine tutulmuş sevda hastası âşığın içerisinde bulunduğu zorlu durum tasvir edilmektedir. İlk beyitte âşığın ciğer kanı ayağına dökülmüş, onu adeta delilere vurulan zincir misali sarmıştır. İkinci beyitte aşk diyarının hükümdarı, dertli âşığı gam şehrine sultan yapmış; onun bükülmüş boyu ve göklere yükselen âh kıvılcımı, bu sultana taç ve kemer olmuştur. Üçüncü beyitte âşığın âh oklarının, eğer ki gökyüzü korunmasa idi, dokuz katını birden delip geçebileceğinden söz edilmiştir. Bu beyitte ise âşığın gönlünü saran gam yaraları ile sevgilinin gözbebeği kan saçıcılık yönünden kıyaslanmıştır.

Âşığın gönlünün gam ateşinin yanık yaraları ile dolu olduğundan ve bu durumun ne kadar ıstıraplı bir netice doğurduğundan önceki beyitlerin şerhinde bahsetmiştik. Burada da yine âşığın gönlüne gam yaralarının iyice işlediğinden, yerleştiğinden söz edilmektedir. Yalnız her ne kadar âşığın gam ateşi harlı olup gönülde yanık yaraları meydana getirirse de kan dökücülükte sevgilinin gözlerini geçemez. Sevgilinin gözbebeği; kan saçan, âşıklar arasında fitne ve fesat çıkaran bir unsurdur. O zâlim ve gaddar, gönül kanı dökmede bir numaradır. Fakat bunları bilmesine rağmen âşık, her zaman sevgilinin gözlerini arar, onun görmeyen gözlerinin kendisini fark etmesini ister. Onun kendisine bakmasından olumlu ya da olumsuz bir şeyler çıkarır (Tolasa, 2001: 191-192).

Beyitte "gam yarası" ve "gözbebeği" arasında kan dökücülük noktasında bir yarış söz konusudur. Gam yarası, âşığın gönlünü harap eder; kanlı yaralar haline dönüşür. Fakat ne olursa olsun gözbebeği kan dökmede gam yarasını geride bırakmaktadır. Yani âşığa, sevgilinin bakışının verdiği ızdırap daha büyüktür.

Sevgilinin gözbebeğinin kan dökücü olması mübalağalı olarak dile getirilmiştir. "Dâğ-ı gam, sadr, sîne, hûn-feşân, merdüm-i çeşm" kelime ve kelime grupları tenâsüplüdür. Birinci mısranın sonundaki "amma kim" bağlacı, ikinci

mısranın başında da kullanılabildiğinden sihr-i helâl sanatı yapılmıştır. Sevgilinin gözbebeği, kan dökücü insana teşbih edilerek teşhis sanatına başvurulmuştur.

o

حاضر اول وقتکه آماده كرك نقد سرشك

لا بد ای برّی کلور مژده ایله بیک سحر

5. Hâzır ol vaḳtiñe âmâde gerek naḳd-i sirişk

Lā-büdd ey Birrî gelür müjde ile biñ seher

Lugatçe

naḳd	: (a.i.c. nukud) 1. akçe, mâden para. 2. para olarak bulunan servet. 3. peşin para.
sirişk	: (f.i.) gözyaşı, (bkz: dem', eşk).
lā-büdd	: 1. çok lâzım, elzem, gerekli. 2. herhalde, mutlak, muhakkak. 3. ayrılık yok.
seher	: (a.i.c. eshâr) 1. tan yeri ağarmadan biraz önceki vakit. 2. kadın adı.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Gözyaşı sermayesi, hazır ol. (Zira seher) vaktinde hazır olmak gerek. Ey Birrî! Bin seher, muhakkak müjde ile gelir."

Şerh

Beyti iki türlü yorumlamak mümkündür. İlk olarak seher vaktinde seher (sabâ) adlı hafiften esen bir rüzgar olduğunu hatırlatalım. Bu saba rüzgarı, klasik şiirde sevgilinin kokusunu ve haberini âşığa ulaştıran bir ulak görevindedir. Seherin müjde ile gelmesinden kasıt, bu olabilir. Zira sevgiliden en ufak bir müjdeli haber alan âşık da günler ve gecelerce gam yutarak biriktirdiği gözyaşı sermayesini harcayacaktır. Divan şiirinin seven kişisi olan âşık, vuslat uğrunda sevgilinin her çeşit eziyetine sabreden, ağyâr, zamane ve feleğin türlü cefâlarına göğüs geren bir dert ehlidir. Seher, aşk hastası olup geceleyin uykusuz kalanların dört gözle bekledikleri bir vakittir. İşte bu vaziyette beli iki büklüm olmuş dertli âşık, sevgiliden

gelecek güzel bir haber karşısında sevinç gözyaşları dökülecektir. Bu yüzden Birrî, saba yelinin sevgiliden haber getirmesi ihtimaline karşı âşığa seher vaktinde hazır olması gerektiği uyarısında bulunmaktadır. Muhakkak bir gün âşığın beklediği sevinçli haber gelecektir.

Beyti bir de tasavvufî açıdan yorumlamaya çalışalım. "Seher vaktinde göklerin kapısı açılır, rahmet yeli eser ve rızık dağıtılır. Seherde şifa kapısı açılır, dertlere derman erişir ve en zor meseleler hallolur" (Güfta, 2012: 94). Bu anlarda yaşlı gözlerle Allah'a yalvarıp yakarma ve dua etme makbul görülmüştür. "Seherde yapılan samimî dualar kabul olunur, açılan eller boş döndürülmez, gönüller teselli bulur" (Güfta, 2012: 95). Birrî bu yüzden gözyaşı sermayesinin bu zaman diliminde hazır edilmesi gerektiğini söylemiştir. Zira seher, muhakkak müjde ile gelecektir. Seher vaktinin; gözyaşlarının döküldüğü, tespihlerin çekilip ibadet, dua ve münacatların edildiği bir an olduğunu düşünürsek gerçekten de kârlı ve müjdelere mazhar olunabilecek bir vakit olduğunu anlayabiliriz. Mânevî ilham ve müjdelere tâlip olan Hakk âşıkları da seher vaktinde yanlarına gözyaşı sermayelerini de alarak Allah'ın huzurunda hazır bulunmalıdırlar.

"Ey Birrî" hitâbı ile nidâ, aks-i müfred ve tecrid sanatı yapılmıştır. "Seher, vakt, nakd-i sirişk, müjde" kelimeleri tenâsüplüdür. Seher, müjde getiren kişiye teşbih edilmiş, teşhis sanatına başvurulmuştur.

2.2.29. GAZEL 29²³²

Mefâ' ilün/fe' ilâtün/mefâ' ilün/fe' ilün

۱ ضیای مهر رخک چشم جانی خیره اید ر

نه خیره دیده به فانی جهانی تیره اید ر

۲ دوکلسه عارضکه کاکاک حجاب ایتمه

سحاب او ثقلتی کاهی مه منیره اید ر

²³² Erkul, age., s. 279.

۳

کیمینی شیر ایدر آثاری باده عشقک

کیمی سر اسمه بیهوده نوش شیره ایدر

۴

همیشه مهر سپهر اغنیا کروهنه در

او کونه کونه جفایی همان فقیره ایدر

۵

درونی منبسط ایلر غزللرک بری

کورنجه اهل سخن هب برر نظیره ایدر

1.

Žiyā-yı mihr-i ruḥuñ çeşm-i cānı ḥayre²³³ ider

Ne ḥayre dīdeye fānī cihānı tīre ider

2.

Dökülse ‘ārızuña kākülüñ hicāb itme

Seḥāb o şıķleti gāhī meh-i münire ider

3.

Kimini²³⁴ şīr ider āşarı bāde-i ‘aşķuñ

Kimi serāsime bīhūde nūş-ı şīre ider

²³³ Erkul'un "hayra" olarak okuduğu kelimeyi yazma nüsha ile karşılaştırarak "hayre" şeklinde okumayı tercih ettik.

²³⁴ Erkul "kimine" şeklinde okumuştur. Manisa nüshasını kontrol ederek biz, "kimini" şeklinde okuduk.

4. Hemîşe mihr-i sipihr aġniyā gürühınadur

O gūne gūne cefāyı hemān faķīre ider

5. Derūnı münbasiķ eyler ġazellerūñ Birrī

Görince ehl-i suġan hep birer nazīre ider

۱ ضیای مهر رخك چشم جانی خیره ایدر

نه خیره دیده یه فانی جهانی تیره ایدر

1. Ziyā-yı mihr-i ruġuñ çeşm-i cānı ġayre ider

Ne ġayre dīdeye fānī cihānı tīre ider

Lugatçe

ziyā : (a.i.) 1. ışık, aydınlık. 2. erkek adı.

mihr : (f.i.) 1. Güneş, (bkz: âf-tâb, hûr-şîd, şems) 2. sevgi.

(bkz: mahabbet). 3. eylül ayı

ruġ : (f.i.) 1. yanak, yüz çehre, (bkz: hadd, izâr, ruhsâr, ruhsâre). 2. anka kuşu. 3. bu kuşun adına verilen satranç taşlarından biri. 4. dizgin. 5. taç. (bkz: efser, iklîl). 6. taraf, yön. (bkz: cānib). 7. hasırotu.

çeşm : (f.i.c. çeşmân) göz. (bkz: ayn, dīde).

ġayre : (a.i.) 1. İyilik, kerem. 2. Her nesnenin iyisi.

d̄ide	: (f.i.c. d̄ide-gân) 1. göz. 2. gözcü, 3. gözbebeği. 4.gözucu.
fānī	: (a.s. fenâ'dan) 1. ölümlü. 2. muvakkat, geçici ["baki" zıddı]. 3. ihtiyar, yaşlı.
t̄ire	: (f.s.) bulanık; kara; karanlık.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Yanağının güneşinin aydınlığı, can gözüne iyilik eder. Göze ne iyiliktir ki, ölümlü dünyayı bulanık eder."

Şerh

Yüz, divan şiirinde sevgilinin güzellik unsurlarının en başında yer almaktadır. Çünkü yüz; yanak, kaş, göz, kirpik, dudak, hal, hatt gibi sâir güzellik unsurlarını içinde barındırır. Bunların içinde de yüzde en geniş yer kaplayan unsur, yanaktır. Bu yüzden divan şairleri yanağı rengi, şekli dolayısıyla daha çok güle; parlaklığı sebebiyle de güneş ve aya benzetmişlerdir. "Sevgilinin yüzü, parlaklığı, ışık saçması ve saflığı gibi özellikleriyle güneşe benzeyen ya da benzetilen olur" (Tolasa, 2001: 209).

Tek olması, bütün kâinata ısı ve ışık vermesi, göz alıcı parlaklığı gibi birçok özelliği ile divan şiirinde çeşitli müşahede, telakki ve inanışlarla kendisine yer bulan güneşin, üzerine yapılan teşbih ve mecazların sayısı oldukça fazladır. Âşığa hayat vermesi, eşsiz güzelliği, yine âşığın gözünde ulaşılamaz yüksek bir makamda olması dolayısıyla güneşe benzetilen sevgili, hem güzelliği hem de parlaklığı ile âşıkların gözünü kamaştırır (Ay, 2009: 119-122). Beyitte de sevgilinin yanağı parlaklığıyla can gözüne ihsanda bulunan güneş gibidir. Sevgilinin yüzünün, yanağının güneşe benzetilmesinin nedeni, parlaklığı, ışık saçması, saflığı gibi nedenlerden dolayıdır (Tolasa, 2001: 209-210). Sevgilinin yanağı can gözüne dünyayı bulanık etmesi yönüyle iyilikte bulunmaktadır. Çıplak gözle güneşe bakmak çok zordur. Uzun süre güneşe baktığımızda gözümüz kamaşır, dış dünyadaki nesnelere görmekte zorluk çekeriz. İşte kişi de sevgilisinin ışık saçan parlak yanağına müptela olup devamlı onu seyrettiğinde ölümlü, gelip geçici dünya artık bulanık olur; sevgilinin yanağının nurunun yanında dünyanın ışığı sönük kalır. Zaten dünya da kötülüklerle doludur. Bu şekilde sevgili, âşığın can gözüne iyilikte bulunmuş olur.

"Tasavvufta yüz ise vahdettir" (Tarlan, 2011: 80). Gökyüzüne baktığımızda en parlak, en göz alıcı varlık Güneş'tir. Güneş, parlaklığını, ışıltısını hakîkî güzelin nûrundan almaktadır. "Yüz, yanak anlamına gelen "ruh" tasavvufta tecellilerin tamamen kendisi 'mahz-ı tecelliyat'tır" (Tarlan, 2011: 104). Bu yüzden beyitteki "ruh" kelimesinden Allah'ın tecellisini anlayabiliriz.

Güneş, tasavvufta hakiki sevgili olan Allah'ı, vahdeti temsil eden bir semboldür (Kurnaz, 1996d: 295; Tarlan, 2011: 379; Uludağ; 2012: 249). Dante'ye göre varlıklar arasında Allah'ı anlatmaya en uygun olan, güneştir (Okuyucu, 2004: 76). Tasavvufî sembolizmde güneş, sonsuz ve sınırsız nur sahibi olan Allah'tır. O, nuruyla bütün varlığı kuşatır, bu âleme tecellisi de nur olarak adlandırılır. Mutasavvıflara göre Allah, "şems-i münîr" dir. Bu dünyadaki güneş de O'nun bu geçici âleme yansımasıdır (Seyyid Mustafa Rasim Efendi, 2013: 673-674). Klasik şiir geleneğinde sevgilinin yüzünde tecelli eden nuru maddî gözle görmek imkansızdır. Bu tecelli nuru ancak can gözüyle görülebilir. Bunu bilen şair bu yüzden beyitte sevgilinin yanağının parlaklığıyla can gözüne ihsanda bulunduğunu ifade etmiştir. Maddî göz için Yunus Emre, "baş gözü" tabirini kullanır. Baş gözü, perdelidir, Hakk'ı göremez; Allah'ın tecellisine hayran olanlar can gözüyle görenlerdir. Yunus'a göre, gönül gözü görmeyenin baş gözüyle görmesi boşunadır :

Yûnus imdi sen Hakk'a ir dün ü gün gönlün

Hakk'a vir Gönül gözi görmeyince bu baş gözi görmeyiser (Tatçı, 2005: 21).

Cân gözile bakan görür Yûnus gözile gördüğün

Yohsa yaban gözi ile kimseneye ne söyleyem (Tatçı, 2005: 173).

Salık can gözüne sahip olduktan sonra, mürşidin cemal aynasında Hakk'ın nurunu, Hakk'ın nurunda da Hakk'ı görür. Hakk'ı görmek, Hakk'ın gönle tecelli eyleyerek gönlü, sırlara arş kılmasıdır (Avşar, 2012: 26):

Cân gözi anı gördi dil andan haber virdi

Cân içinde oturdı gönlümü 'Arş eyledi (Tatçı, 2005: 295).

Beyitte can gözüyle görülen sevgilinin yanağının nuru, tasavvufî manada Allah'ın tecellisi göz için büyük bir iyiliktir. Çünkü O'nun nuruna erenler, fani dünyanın kirliliğine, karanlığına, mâsivâyâya sırt dönmüşlerdir. Zira "asıl hakîkî güzel tecelli edince mecâzî güzele ihtiyaç kalmaz" (Tarlan, 2011: 104). Hakîkî güzelin tecellisine mazhar olmak, O'nun güzelliklerini can gözüyle seyretmek sâlik için en büyük mutluluktur, iyiliktir.

Sevgilinin yanağı güneşe benzetilerek teşbih; ilk mısradaki "ziyâ" ve ikinci mısradaki "tîre" sözcükleriyle de tezat sanatı yapılmıştır.

٢ دوکلسه عارضکه کاکلک حجاب ایتمه

سحاب او ثقلتی کاهی مه منیره ایدر

2. Dökülse 'ārīzuña kākülün hicāb itme

Seḥāb o şıḳleti gāhī meh-i münīre ider

Lugatçe

'ārīz	: (a.s. arz'dan) 1. gelen. 2. i. tesadüfi vak'a. 3. i. dağ, bulut ve şâire gibi görmeye manî olan herşey. 4. i. yanak.
hicāb	: (a.i.c. hücüüb) 1. utanma, sıkılma. 2. perde, (bkz: hâil).
seḥāb	: (a.i.) 1. bulut, (bkz: ebr, gays, mîg). 2. karanlık. 3. bulut gibi uçuşan böcekler.
şıḳlet	: (a.i.) 1. ağırlık, yük. 2. sıkıntı.
gāhī	: (f.zf.) bâzan, ara sıra.
münīre	: (a.s. nûr'dan) 1. nurlandıran, ışık veren, parlak, (bkz: ziyadar). 2. i. kadın adı.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Saçın yanağına dökülse utanıp sıkılma. Bulut, o sıkıntıyı bazen parlak aya yapar."

Şerh

Divan şiirinde sevgilinin güzellik unsurlarının başında saç gelmektedir. Sevgilinin güzelliğini ifade etmek için şairler sıkça saçtan söz etmişlerdir. Saç, bedenin en üst kısmında bulunması sebebiyle ilk bakışta dikkat çeken bir unsurdur.

Bu sebeple klasik edebiyatımızda saç, pek çok yönden ele alınmıştır. "Saçı anlatmak için kullanılan sıfatlar çok çeşitli ve boldur. Klasik edebiyatımızda saç; zülf, kâkül, turra, gîsû, mû(y), külâle, perçem gibi yakın anlamlar ihtiva eden kelimelerle ifade edilir" (Şahin, 2011: 1853). "Kâkül alna dökülen saç, anlamına gelmektedir" (İpekten: 2000, 175). "Perçem, alna doğru inen saçtır. Perçem kısa ise kâkül adını alır" (Şenödeyici, 2015: 117).

Beyitte saç şekli ve rengi yönüyle buluta, yanak da parlaklığı yönüyle parlak aya benzetilmiştir. Sevgilinin yanağını ay olarak tahayyül ettiğimizde, saç da rengi sebebiyle yanağın görünmesini engelleyen kara bir bulut olmaktadır. Bu bakımdan düşündüğümüzde saç ve yanak arasında renk ve nicelik açısından da bir zıtlık söz konusudur. Zira sayı bakımından da saç çokluğu, yüz tekliği ifade eder. Muîdî de Birrî gibi sevgilinin kâkülünün yanağını görünce güneşin/ayın kara bulutun ardına girdiğini zanneder:

Ol ca‘d-ı kâkül olalı ruhsâruna nikâb

Gören sanur kara buluta girdi âfitâb Muîdî (Erünsal, 1988: 226)

Fakat şair beytin ikinci mısrasında bulutun gölgesinin, karanlığının ardından da parlak ayın çıkacağını söylemektedir. Buradan saçın yanağı gölgelediğini fakat sevgili hareket ettikçe zaman zaman siyah saçın arasından beyaz ve aydınlık yanağın görüldüğünü anlayabiliriz.

Beyte bir de tasavvuf penceresinden bakalım. Bu mânâda düşündüğümüzde sevgili şüphesiz ki Allah'tır. "Yanak ise, tasavvufta tecelli-i mahz, yani vahdettir. Tamam tecellidir" (Tarlan, 2011 : 53). "Zülf ise, kesret alemidir" (Tarlan, 2011: 409). Sevgilinin saçları, onun yüzünü ve yanaklarını örter. Yani vuslata engel olur. Tasavvuf erbabı saç kesret, yani insanı seyr-i sülûktan alıkoyan maddî engeller olarak düşünür. Kesret; karadır, birliği örtüp gizleyendir. Kesret, olumsuz bir unsur

bāde	: (f.i.) 1. şarap; içki. (bkz: bâd). 2. meç. aşk, Allah sevgisi. 3.halk hikâyelerinde Hızır'ın kahramanlara ve bâzı saz şâirlerine rüyalarında sunduğu içki.
serāsime	: (f.s.) sersem.
bīhūde	: (f.b.s.) boşuna, boş yere, beyhude.
nūş	: (f.i.) 1. tatlı; bal. 2. içki, işret.
şīre	: (f.i.) 1. süt. (bkz: şîr). 2. şıra. (bkz. usâre).

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Aşk şarabının eserleri, kimini arslan (gibi yürekli) eder. Kimi sersem(ler), boşuna şıra (içki) içer."

Şerh

Aşkın izahında en çok kullanılan metaforlardan biri "şarap"tır. " İki türlü şarap vardır: Biri maddî, dünyevi, alkol ihtiva eden içilmesi haram olan içki, ki bu insanı içince sarhoş eder. Diğer şarap ise, aşk şarabıdır. Allah'ı sevmekten kaynaklanan zevkin sonucu olarak ortaya çıkan bir tür mestlik, melankoli hâli. Sûfîler bu bakımdan, içmeden sarhoş olanlardır, diye tanımlanır. Marifet, içmeden, manâ sarhoşu olmaktadır.²³⁵ Tasavvufta ilahi aşkın şarabını içenler kendinden geçerler, ondan bir yudum alanın gönlü ferahlar, gamları def olur. Aşk şarabını yudumlayan gönüller, sevinç bulur. "Tasavvufta şarap, ilahi aşk anlamına gelmektedir" (Uludağ, 2012: 327). Bu şarabı içen, yani ilahi aşk şarabından bir yudum alan kişi, Allah'tan gayrı hiçbir şey düşünemez, sadece onun yolundan yürür. Artık o, bütün mâsivâdan kurtulmuş, onun için sadece sevgili kalmıştır. Fani olan bedenini bu dünyada bırakıp ebedi olan ruhunu fenafillah yoluna sürgün etmiştir. O, dünya nâmına hiçbir şeye aldırış etmez. "Zira aşk şarabını içen dünyaya ve dünya ihtiyaçlarına ve nefsin isteklerine dönüp bakmaz" (Tarlan, 2011: 358). İçinde hakikat sırlarını gizleyen aşk şarabını içen Hakk'tan başka kimseden korkup çekinmez, cesaret yönüyle tıpkı aslan gibidir. Hakk yolundan bîhaber olan sersem, şıra (içki) içerek dertlerinden kurtulacağını umarken aslında daha çok cevr ve sitemle

²³⁵ Cebecioğlu, adı geçen e-kaynak, s. 247. (10.03.2017)

uğraşırlar. Hakk yolunun sâlikleri ise mahabbet şarabı ile daima zevk ve safâdadırlar. Onlar Sevgili'sinden başka kimseden de korkup çekinmezler.

Mecazî şarabın sözlük ve tasavvufî anlamları birbirine zıttır. Sözlük anlamı aşk, tasavvufî terim anlamı üzüm şarabıdır. Yani tasavvufa göre gerçek şarap aşktır; mecazî şarap üzüm şarabıdır (Yoldaş, 2009: 146). Beyitte de aşk şarabı içenlerle üzüm şırası içenler kıyaslanmıştır. Aşk şarabının tadına varmayıp şıra içenlerin o içkiyi boşuna içtikleri, ondan bir fayda görmeyecekleri söylenmiştir. Üzüm şırasının maddî sarhoşluğu görünüştedir. Gönle ve ruha bir ferahlık, genişlik vermez. Fakat tasavvufî sembolizmde Allah aşkına ulaşmayı temsil eden aşk şarabı kalbe huzur, zenginlik ve cesaret vermesinin yanında hakikat sırlarının da ifşasına yardımcı olur.

İlâhî aşk şarabını yudumlayanlar aslana teşbih edilmiştir. İlk mısradaki söylenen "ider" kelimesi, beyit sonunda tekrarlanarak reddü'l-acüz ale's-sadr²³⁶ sanatı yapılmıştır.

٤

همیشه مهر سپهر اغنیا کروهنه در

او کونه کونه جفایی همان فقیره ایدر

4.

Hemişe mihr-i sipihr ağniyâ gürûhınadur

O gûne gûne cefâyı hemân faķîre ider

Lugatçe

hemişe

: (f.zf.) dâima, her vakit, her zaman, (bkz. hem-vâr).

sipihr

: (f.i.) 1. gök, sema, asuman, felek. (bkz: asmân, semâ). 2. talih. 3. müz. Türk müziğinde bir mürekkep makam olup en az altı asırlıktır; az kullanılmıştır, iki çeşidi vardır. Birinci nev'i şehnaz ile hisardan mürekkeptir, ikinci nev'i ise hisar ile

²³⁶ reddü'l-acüz ale's-sadr: "Bir fıkra veya beytin başında, yahut ortasında söylenen sözün, o fıkra veya beytin sonunda bir şekilde tekrar edilmesidir. Altı değişik şekli bulunmaktadır." bkz. Numan Külekçi, **Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar**, Akçağ Yay., Ankara 1995, s. 292-295.

kûçekten müteşekkildir. Birinci çeşide "eski sipihr" diyebiliriz; çünkü eskiden kullanılmıştır ve muahhar eserler ikinci nev'e dâhildir. Her iki çeşit de düğâh (la) perdesinde kalır (ilki hisar, ikincisi kûçek ile). Güçlü, birinci derecede her ikisinde de hüseyni (mi) perdesidir, ikinci derecede güçlü, eski sipihr'de neva, diğerinde ise çargâh'dır. Donanıma hisar'ın "sol" ve "re" bakıyye diyezleri konulur; hisarda mevcut hüseynî için, bu iki perde bekar yapılarak "si" koma bemolü ile "fa" bakıyye diyezi kullanılır. Şehnaz ve diğer sipihr'deki kûçek için îcâb eden işaretler, nota içerisinde kullanılır, (ikinci bir donanım açılabilir). Maâmâfih, makamı terkîb eden dizilerin bâzan tamâmı değil, bir parçası kullanılır.

ağniyâ	: (a.s. ganî'nin c.) zenginler.
gürûh	: (f.i.) cemâat, bölük, takım.
güne	: (f.i.) türlü, gidiş, tarz, yol; sıfat, (bkz: gûn).
hemân	: (f.zf.) 1. hemen, derhal, o anda, çarçabuk. 2. öylece, böylece.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Daima talihin güneşi, zenginler takımındadır (onların üzerine doğmaktadır). O, çeşit çeşit eziyeti sürekli fakire eder."

Şerh

Bu dünyada talih; zenginlere, makam, mevki, taç sahibi kimselere hep vefâ göstermiş, hiç döneçlik yapmamıştır. Âdeta bir güneş gibi bütün güzelliğiyle onları kuşatmış, cevr ü cefâlardan uzak tutmuştur. Fakat zaten dertli ve sıkıntıya dûçâr olan fakirlere ise türlü türlü eziyetlerde bulunmuş, acılarının daha da katlanmasına sebep olmuştur. Klasik şiirde sevgilinin âşığına cevr ü cefâda bulunduğunu daha önce çok

kez söylemiştik. Burada karşımıza yeni bir dert kaynağı çıkmaktadır : Talih. Bu dünyada mutluluğu yakalayan, her emellerine ulaşabilen kimseler, zengin kimselerdir. Cefânın her türlüünü iyi bilenler ise fakir ehlidir. Dünyevî arzular karşısında gönül zenginliğiyle duranlar, bu dünyanın bin bir cefâsını tadarlar.

Beyte bir başka açıdan bakalım. Talih, bu dünya için çabalayanlara, bu dünyada zenginlik, makam, mevki isteyenlere isteklerini verir. Fakat hakîkî müminler, dünya malına, dünyevî kazançlara, makamlara kıymet vermezler; onlar bu tür zenginliklere gönüllerini kaptırmazlar. Fakir ehline göre bu dünya, zorlukların yaşandığı bir yerdir. Burası, safâ ve eğlence yeri değildir. Kişi, kaderine râzı olmalı, elindekiyle yetinmeyi bilmelidir. Bu yüzden dünya malına itibar etmemişlerdir. Dünyada görünüşte sefâlet içindedirler fakat onların gönülleri, Allah aşkıyla doludur. Bu, onlar için en büyük zenginliktir. Zaten sâlik bu dünyanın zevkinde safâsında değildir. O, fakr u fenâ hususunda mürşidinin izinden gider. Fakirliği ile övünür. Dünya devletine iltifat göstermez. Onlar zaten en büyük zenginliği, gönüllerinde barındırmaktadır. Dünyevî saadet için uğraş vermek, fakirin kârı değildir. Onlar, dünya hayatının maddî getirilerine itibar etmemişler, "*Biz taksim ettik.*"²³⁷ âyetine ilticâ ederek rızıklarının kendilerini bulacağına inanmışlar, fakirliklerine râzı olmuşlardır:

N'ola yoğıyşe gönülde recâ-yı devlet-i dünyâ

Derûn-ı dilde yer itdi rumûz-ı نحن قسمنا (Erkul, 2000: 208).

En büyük mücadeleyi nefsiyle veren fakr ehli, fakirlikleriyle de övünmüşlerdir. Bu yüzden de nefsin mevki hırsını artıran mal, mülk, evlat vs. gibi arzulara gönüllerini kapamışlardır. İşte dünyaya meyletmeyip fakirliği tercih ederek onunla övünen gönül ehli, bu dünyada köle gibi görünse de aslında onlar kulluklarıyla âlemin sultanı olurlar :

Kulluğuyla 'âlem-i ma' nâda olduk şehir-i yâr

Devlet-i dünyâyâ itmezsek 'aceb mi i' tibâr (Erkul, 2000: 360).

Fakir ehlienden sayılan Mevlevîler de bu dünyânın fakiri olmakla övünç duymuşlardır. Bir Mevlevî dedesi olan Birrî de beyitte Peygamber Efendimiz'in "*Yoksulluk benim övüncümdür, ben onunla övünürüm*" (Canan, 2004: 476) hadisine işaret etmiştir. Tabii burada bahsi geçen fakirlik, gerçek anlamdaki maddî fakirlik

²³⁷ Kur'ân-ı Kerîm, Zuhur Sûresi, (43/32).

değildir. Maddî anlamdaki fakirlik, İslâm'ın kutsallığı ve yüceliği ile bağdaşmaz. Zira Peygamber Efendimiz de bu konuda "...Allâh'ım küfür ve fakirlikten sana sığınırım" (Canan, 2004: 487) buyurmuştur. Burada kast edilen tasavvûfî anlamda, insanın her anlamda Allâh'ın inayetine muhtaç olmasıdır. Yüce Peygamberimizi örnek alan fakir ehli de bu bağlamda dünyaya ait olan her şeyi ellerinin tersiyle itip tam bir bağlılıkla Yaratıcılarına erişebilmek için dünyaya ve dünya malına tamah etmemişlerdir :

Devlet-i dünyâya rağbet kılma fahr it fakr ile

Var gedâ-yı şâh-meşreb ol yüri devlet yürür (Erkul, 2000: 261).

Tâlih, güneşe teşbih edilerek somutlaştırılmıştır. Talih, fakirlere eziyet eden bir varlık olarak ele alınmış, teşhis sanatına başvurulmuştur. Ağniyâ ve fakir sözcükleriyle de tezat sanatı yapılmıştır.

درونی منبسط ایلر غزللرک بری

کورنجه اهل سخن هب برر نظیره ایدر

5. Derûnı münbasiṭ eyler ğazellerüñ Birrî

Görinte ehl-i suḥan hep birer nazîre ider

Lugatçe

derûn : (f.i.) 1. iç, içeri, dâhil. 2. gönül, kalb, yürek, (bkz: derûne).

münbasiṭ : (a.s. bast'dan) 1. inbisât eden, yayılan, açılan, genişleyen. 2. şen, gönlü açık.

suḥan : (f.i.) söz, lâkırdı, (bkz: kavl, kelâm, lâfz, sühan).

nazîre : (a.i.c. nazâir) 1. örnek, karşılık. 2. ed. bir şâirin manzum bir eserine (çok zaman gazeline) başka bir şâir tarafından aynı vezin ve kafiyede olmak üzere yapılan benzer. 3. kadın adı.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"(Ey) Birrî! Gazellerin gönlü açar, ferahlatır. Söz ehli (gazellerini) görünce hep birer nazire eder."

Şerh

Gazelin bu son beytinde şair, fahriyeye yer vermiştir. Daha önce de Birrî'nin bazı gazellerini fahriye beyitle sonlandırdığını görmüştük. Derin anlamlar ihtiva eden gazelleriyle övünen şair, gazellerini okuyanların gönüllerinin açıldığını, ferahladığını söylemektedir. Birrî'nin gazellerini okuyup beğenen, gönlü sürûrla dolan söz ehli, onun şiirlerini görüp okuyunca hemen nazîre yazmaktadırlar.

Şair, beytin ilk mısrasında kendine seslenmiş, bu sûretle tecrid sanatına başvurmuştur.

2.2.30. GAZEL 30²³⁸

Fe' ilâtün/fe' ilâtün/fe' ilâtün/fe' ilün

۱ شبهه يوق غمزه لرى زمره دزداندند ر

خيل مژگان ايسه آنلر دخى هب آندند ر

۲ رحى يوق كيمسه يه كافر مى عجب غمزه يار

مسلمانم دير ايسه مرحمت ايمانند ر

۳ اى كوكل يار ايله همبزم شراب اول بو دم

مجلس ميده هله كورينجه يارانند ر

۴ شكوه قهر سزا مى كه بهارك لطفى

²³⁸ Erkul, age., s. 281.

اهل عرفان بيلور فيض زمستاندند ر

ه جاره كور وصله بو تصديعی نیدرسن بیلورز
بریا درد سرک هب غم هجراندند ر

1. Şübhe yoq ğamzeleri zümre-i düzd-āndandur

Ḥayl-i²³⁹ müjgān ise anlar daḡı hep andandur

2. Raḡmı yoq kimseye kāfir mi ‘ aceb ğamze-i yār

Müslümānum dir ise merḡamet ĩmāndandur

3. Ey göñül yār ile hem-bezm-i şarāb ol bu dem

Meclis-i meyde hele görince yārāndandur

4. Şekve-i qahr sezā mı ki bahāruñ luḡfi

Ehl-i ‘ irfān bilür feyz-ı zemistāndandur

5. Çāre gör vaşla bu taşdı‘i n`idersin bilürüz

Birriyā derd-i serüñ hep ğam-ı hicrāndandur

²³⁹ Erkul, kelimeyi "hayli" şeklinde okumuştur. Biz beyitin genel anlamına daha uygun düşeceğini düşünerek "hayl-i" biçiminde okumayı tercih ettik.

١ شبهه يوق غمزه لرى زمرة دزداندند ر

خيل مژكان ايسه انلر دخى هب اندند ر

1. Şübhe yoğ ğamzeleri zümre-i düzd-āndandur

Ḥayl-i müjgān ise anlar daḥı hep andandur

Lugatçe

ğamze	: (a.i.) 1. süzgün bakış. 2. çene veya yanak çukurluğu.
düzd-ān	: (a.s.) hırsızlar.
ḥayl	: (a.i.c. ahyâl, hüyül) 1. at. 2. at sürüsü. 3. atlı sürüsü. 4. zümre, takım, guruh.
müjgān	: (f.i. müje'nin c.) 1. kirpikler, kirpik. 2. kadın adı.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Şüphesiz ki (sevgilinin) yan bakışı hırsızlar zümresindedir. (Onun) kirpik topluluğu da yine hep onlardandır."

Şerh

Sevgilinin güzellik unsurlarının başında gelenlerden birisi de gözdür, yan ve süzgün bakışıdır. Gamze, aşğın anlamını çözmekte zorlandığı ve binlerce manaya gelebilecek, şüphelere boğulduğu bir bakış (Pala, 1998: 14) olduğundan şair de beyitte sevgilinin bakışını, "hırsız" olarak nitelendirmiştir. Âşğın üzerinde büyük etkiler bırakan bakışın hırsız olarak vasıflandırılmasının bazı sebepleri vardır. Hırsızlar, bir kimsenin malını çalan, zorla ele geçiren kişilerdir. Sevgilinin yan bakışı da eşkıya misali âşğın yolunu keser, canına kast eder; hırsız gibi onun varlıklarına el koyar.

Divan şiirinde, sevgilinin bakışı büyümlü bir etkiye sahiptir. O bir hırsız, harami gibi davranır; acımasızca âşğın aklını başından alır, düşüncelerini ve hayallerini gasp eder. Duygularını elinden alır, hayatını alt üst eder. Şair, âşğın içerisinde bulunduğu durumu bildiği için sevgilinin gamzesini hırsıza benzetmiştir. Fakat gamze, bu işi çoğu zaman tek başına da yapmaz. O, bir hırsızlar zümresi oluşturmuş; buraya kirpik ve kaşları da dahil etmiştir. Beyitte de kirpiklerin gamze gibi hırsızlar topluluğundan olduğu zikredilmiştir. Beyitte bahsedilmese de genel itibariyle âşğın canına ve maddî manevî varlığına göz diken hırsızlar zümresi, işini öyle ustaca yapar ki, âşık bunları kendi gönül rızasıyla sevgilisine verir ve asla bu durumdan da şikayet etmez; tam zıddı mutlu olur.

Sevgilinin süzgün ve yan bakışı ile kirpikleri hırsıza teşbih edilmiş, teşhis sanatı yapılmıştır.

۲ رحمی یوق کیمسه یه کافر می عجب غمزہ یار

مسلمانم دیر ایسه مرحمت ایماندند ر

2. Raħmı yok kimseye kâfir mi ‘aceb ğamze-i yâr

Müslümānum dir ise merħamet ĩmāndandur

Lugatçe

raħm : (a.i.) acıma, esirgeme, koruma, [doğrusu "ruhm" ve "ruhum" dur].

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Sevgilinin yan bakışının hiç kimseye merhameti yok. Acaba kafir midir? Eğer müslümanım derse, merhamet imanın gereğidir."

Şerh

Beyit, ilk beyitin devamı niteliğindedir. Bir önceki beyitte sevgilinin acımasızlığından söz etmiştik. Sevgili, divan şiirinde gaddar ve zalimdir. Âşğına türlü eziyetler eder; ona hiç acımaz. Bu eziyeti de en çok yan bakışı ile yapar. Beyitte bu yüzden yan bakışının merhametsizliği vurgulanmıştır. Bu kadar merhametsiz

olmasına şaşırın şair, onun kafir olabileceğinden şüphelenmektedir. Zira bir müslüman bu kadar merhametsiz davranamaz.

Müslüman, Kur'ân ahlakıyla ahlaklanmalı ve imanın ilk meyvelerindenolan şefkat ve merhamet ile gönül hânesini donatmalıdır. Merhametten uzak bir gönül, zannımızca canlı dahi sayılamaz. Zira yüce kitabımızda da karşımıza çıkan ilk sıfat-ı ilâhiyye "Rahmân" ve "Rahîm"dir. Birçok ayette de Rabbimiz bizlere merhametli olmayı telkin etmektedir.²⁴⁰ Öyleyse iman nuruyla aydınlanan bir gönlün de tüm mahlukata karşı merhametli olması icab eder.

Peygamber Efendimiz bu konuyla ilgili şöyle buyurmuştur : "Allah, merhametli olanlara rahmetle muamele eder. Öyleyse, sizler yeryüzündekilere karşı merhametli olun ki, semada bulunanlar da size rahmet etsinler. Rahim (akrabalık bağı) Rahman'dan bir bağıdır. Kim bunu korursa Allah onunla (rahmet bağı) kurar, kim de koparırsa, Allah da ondan (rahmet bağı) koparır."²⁴¹ "Allah, insanlara merhamet etmeyene rahmette bulunmaz."²⁴²

Sevgilinin gamzesi, merhametsiz olması sebebiyle kâfire teşbih edilmiş, teşhis sanatı yapılmıştır. "Aceb" kelimesi ile istifham sanatına başvurulmuştur. Müslümanın merhametli olması ile ilgili yukarıdaki ayet ve hadislere telmihte bulunulmuş, iktibas sanatı kullanılmıştır. "Kafir" ve "müslüman" kelimeleri ile tezat sanatı yapılmıştır. Aynı aslî harflerden türetilen "rahm" ve "merhamet" kelimeleri ile iştikak sanatına başvurulmuştur. Beytin ilk mısrasının sonundaki "gamze-i yâr" tamlaması, ikinci mısranın başında da kullanılabildiğinden sihr-i helal sanatı yapılmıştır.

۳ ای کوکل یار ایله همبزم شراب اول بو دم

مجلس میده هله کورینجه یارانند ر

3. Ey gönül yâr ile hem-bezm-i şarâb ol bu dem

Meclis-i meyde hele görince yârândandur

²⁴⁰ bkz. Kur'ân-ı Kerim, Beled Sûresi (90/11-17) ; Rahman Sûresi (55/60); İsra Sûresi (17/24); Fetih Sûresi (48/29).

²⁴¹ <http://hadis.ihya.org/kutubusitte/konu/288.html> Hadis No: 1978. (20.03.2017)

²⁴² <http://hadis.ihya.org/kutubusitte/konu/288.html> Hadis No: 1979. (20.03.2017)

Lugatçe

hem-bezm	: (f.b.s.) bir mecliste oturan, dernek arkadaşı; içki arkadaşı.
mey	: (f.i.) şarap, (bkz: bade, hamr, haniye)
yârân	: (f.i. yâr'ın c.) dostlar.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Ey gönül! Şimdi sevgili ile şarap meclisinde arkadaş ol. Zaten (hele) içki meclisinde görüşünce (sevgili), dostlardan olur."

Şerh

Umumi zamanda sevgilinin daima zalim olduğunu, âşıklarına türlü cefâlar çektirdiğini, âşığın sevgilinin bir bakışına dahi hasret kaldığını söylemiştik. Âşık, sevgilisini uzaktan izlemekle yetinmek zorundadır. Fakat beyitte farklı bir durumdan bahsedilmektedir. Sevgili, âşığın da içerisinde bulunduğu içki meclisine teşrif etmiştir. Sevgili, bu mecliste yudumladığı şarabın etkisiyle mest olup kendinden geçmekte, gevşemekte ve davranışları yumuşamaktadır. Şair de bu durumu bildiği için gönlüne seslenmekte, sevgilinin sarhoşluğundan ötürü onun yanına gitmesini ve onunla arkadaş olmasını telkin etmektedir. Zira normal vakitte âşık, sevgilinin yanına yaklaşamaz.

"Ey" ünlemi ile nida ve aks-i müfred sanatı yapılmıştır. Gönül, sevgili ile içki arkadaşı olan birine teşbih edilmiş, teşhis sanatına başvurulmuştur. "Bezm, şarâb, dem, meclis-i mey" kelimeleri tenâsüplüdür. "Yâr" ve "yârân" kelimeleri ayı kökten türetildiği için iştikak sanatı yapılmıştır.

٤

شکوہ قهر سزا می که بهارک لطفی

اهل عرفان بیلور فیض زمستاندند ر

4. Şekve-i qahr sezâ mı ki bahâruñ luţfi

Ehl-i ʿirfân bilür feyż-ı zemistândandur

Lugatçe

şekve	: (a.i.) şikâyet, sızıltı, hoşnutsuzluk.
ķahr	: (a.i.) 1. zorlama, zorla bir iş gördürme. (bkz: icbar, cebr). 2. üstün gelerek mahvetme, helak etme, batırma, ezme. 3. çok kederlenme, çok üzüntü duyma.
sezā	: (f.s.) münâsip, uygun, yaraşır. (bkz. çespân, lâyıık, şâyân, şâyeste).
feyz	: (a.i.c. füyûz). [füyûzât, feyz'in c. olan füyûz'un c.]. 1. suyun taşıp akması. 2. bolluk, çokluk, verimlilik, fazlalık, gürlük, ilerleme, çoğalma. 3. ilim, irfan. Feyz-i atî (geleceğin feyzi, verimliliği, gürlüğü) İstanbul'da, Kuruçeşme ile Arnavutköy arasında, deniz kenarında Boğaziçi liseleri adını taşıyan lisenin eski adı.
zemistân	: (f.i.) kış, kış mevsimi. (bkz. şitâ).

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"(Sevgilinin) kahrından şikayet etmek uygun mudur ki? İrfan ehli bilir ki baharın lütfunun sebebi, kış mevsiminin verimli geçmesidir."

Şerh

Sevgilinin acımasızca tavırlarına ve eziyetlerine karşı âşıklar, daima sabrederler; hiçbir zaman şikayet etmezler. Burada da bu durum sorgulanmaktadır. "Sevgilinin türlü cefâlarına karşı şikayet uygun mudur?" sorusunun cevabını aslında şair bilmektedir. Nitekim beyitin ikinci mısrasında da cevabı misalle açıklamıştır. Sevgili ne yaparsa yapsın âşık kabul etmelidir. Onun kahrı da hoştur, lütfu da... Ondan gelen her neyse âşık, onu baş üstüne kabul eder. Çünkü bu cefâların sonucunda sevgiliden vefâ göreceğini umar. Ayrılığın ve eziyetlerin sonucu, elbet bir gün sevgilinin lütfuna dönüşecektir. Âşık, vuslat ve lütuf gününün hayaliyle bütün ömrünü dert ve tasa içerisinde geçirirse yine de bir an dahi içinde bulunduğu halde şikayetçi olmaz.

Bahar mevsiminin taravetinin, güzelliğinin ve lütuflarının sebebi olarak beyitte, kış mevsiminin verimli geçmesi gösterilmektedir. Burada verimli olmadan kasıt, kış mevsiminin doğa şartlarına uygun olarak yaşanmasıdır. Kış mevsimi, herkesçe malumdur ki sert iklim koşullarının hakim olduğu bir dönemdir. Bu dönemde adeta ölen tabiat bahar mevsimiyle tekrardan canlanır, hayat bulur. Bahar, gül mevsimidir. Kuşların en güzel öttüğü, tabiatın en canlı olduğu dönemdir. Bu dönemde güzeller de kırlarda ve mesire alanlarında âşıklarına yüzlerini gösterirler. Eğer ki kış mevsiminin soğukluğu ve ölümü andıran durgunluğu olmasa idi baharın sıcaklığı ve canlılığının önemi belki de anlaşılamayacaktı. Bir bakıma baharın lütuflarda bulunması, kış mevsiminin çetinliğine sabredenlere ödül niteliğindedir. Bunu ancak irfan ehli bilir. "İrfân; sezgi, tecrübe veya mânevî yolla elde edilen bilgidir."²⁴³ Aşk medreselerinde dersler alan irfan ehlinin bildiklerini cihânın allâmeleri bilemez. Bu yüzden mânânın da ötesini görebilmek, irfan ehlinin işidir denilebilir.

Bahar-kış örneğinden hareketle, acı ve ıstırap içerisinde çetin hayat şartlarına sahip olan dertli âşığın, ömrünün kış mevsiminde olduğunu söyleyebiliriz. Eğer ki bu zorlu sürece tahammül ederse sevgiliye kavuşacağı, vuslat baharına erişecektir. Bu yüzden de sevgilinin cefâlarından şikayet etmemek, tüm bu sıkıntılara göğüs gererek sabretmek gerekmektedir. Zira tabiat kanunudur ki zahmetsiz rahmet olmaz.

"Bahar" ve "zemistan", "kahr" ve "feyz" kelimeleri ile tezat sanatı yapılmıştır. "Mı" soru edatı ile istifham sanatına başvurulmuştur. Baharın bereketinin sebebi olarak kış mevsiminin verimli geçmesi gösterilmiş, hüsn-i ta'îl sanatı yapılmıştır. İlk mısraın sonundaki "baharuñ lutfi" tamlaması ikinci mısraın başında da söylenebilmekte, sihr-i helâl sanatı yapılmıştır.

۵ جاره كور وصله بو تصديعی نیدرسن بیلورز

بریا درد سرک هب غم هجراندند ر

5. Çäre gör vaşla bu taşdî'î n'idersin bilürüz

Birriyâ derd-i serüñ hep ğam-ı hicrândandır

²⁴³ Cebecioğlu, adı geçen e-kaynak, s. 135. (15.03.2017)

Lugatçe

vaşl	: (a.i.) 1. [bir şeyi başka bir şeye] ulaştırma, birleştirme; ulaşma, birleşme. 2. kavuşma, (bkz: vuslat). 3. gr. ulama, fr. liaison. 4. g. s. sayfaları yapışan yazılı bir kitabı ayırma san'atı.
taşdîc	: (a.i. sudâ'dan. c. tasdîât) 1. baş ağınma, baş ağrıtılma. 2. tâ'cîz etme, can sıkma, rahatsız etme.
hicrân	: (a.i.) 1. ayrılık, (bkz: firak, fûrkat, iftirâk). 2. unutulmaz acı, keder, iç acısı.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Ey Birrî! Kavuşma çarelerini bul. Can sıkıntılarını (için) ne yaparsın? Biliriz ki başının derdi hep ayrılık gamındandır."

Şerh

Âşık için en sıkıntılı günler, sevgilisinden ayrı kaldığı zamanlardır. O, cefâ da görse sevgilisinin kûyunda olmak ister. Uzaktan da olsa yüzünü görmek, onun derdine derman olur. Fakat çoğu zaman da bu arzusuna kavuşamaz. Bu yüzden de geceler boyu gözüne uyku girmez, durmadan ah u feryat eder, ciğer kanı döker, türlü cefâlar görür. Tüm bunların sonucunda gönlünde aşk ateşi yanmaya başlar. Sinesi gam yanıklarıyla dolar. Âşık, bu sıkıntılara daima sabreder. Sabrettiği ölçüde mükafatını alacağını bilir. Bu beyitte de Birrî kendi kendine, aşk derdi ile hemhâl olan gönlüne seslenerek içerisinde bulunduğu sıkıntılı duruma çare bulması gerektiğini söyler. Bu derdin çaresi vuslattır. Zira âşık şairin başına gelen bütün eziyetlerin sebebi, sevgiliden ayrı düşmüş olmaktır.

Aslî vatanından koparılıp imtihan dünyasına gönderilen insanın durumu da aynı şekildedir. O, burada türlü eziyetlere maruz kalır, hep sevgilisine kavuşacağı günü hayal ederek tahammül eder. Onun başına gelen tüm musibetlerin sebebi de yine ezeli sevgilisinden ayrılıp gurbet diyarına düşmüş olmasıdır. Bu dert, ancak dünya denilen kış mevsiminin ahiret baharına intikali ile son bulacak; sonrasında da hakiki Hakk âşıkları için bâkî vuslat şenliği başlayacak ve ilelebet devam edecektir.

"Dert" ve "çâre", "vasl" ve "hicrân" kelimeleri ile tezat sanatı yapılmıştır. "Birriyâ" hitabı ile nida ve tecrid sanatına başvurulmuştur. "N'idersin?" kelime grubu ile istifham sanatı yapılmıştır.

2.2.31. GAZEL 31²⁴⁴

Mefâ' ilün/fe' ilâtün/mefâ' ilün/fe' ilün

۱ او اهل دل که کمال اوزره حال صاحبیدر

قیاس ایتمه که قال اهلنک مصاحبیدر

۲ ایدر مطالعه خطّ صحیفه رویک

فنون عشقک ای یار کیم که طالبیدر

۳ رخک مشارق انوار مهر حسن امّا

سواد خطّ عذارک آنک مغاریبیدر

۴ او پادشاه اقالیم عشوه و نازک

سرای حسننک ابرولر ایکی حاجیبیدر

۵ صدای بلبل باغی صنور که اول کل تر

صریر خامه بری خوش ادا کبیدر

²⁴⁴Erkul, age., s. 284.

1. O ehl-i dil ki kemāl üzre hâl şāhibidür
Kıyās itme ki kâl ehlinüñ muşāhibidür
2. İder müţāla‘ a haţţ-ı şaḥīfe-i rüyuñ
Fünün-ı ‘aşkuñuñ ey yār kim ki t̄alibidür²⁴⁵
3. Ruḥuñ meşārık-ı envār²⁴⁶-ı mihr-i ḥüsn ammā
Sevād-ı haţţ-ı ‘izāruñ anuñ mağāribidür
4. O pādişāh-ı eḳālīm-i ‘işve vü nāzuñ
Serây-ı²⁴⁷ ḥüsnünüñ ebrûlar²⁴⁸ iki ḥâcibidür²⁴⁹
5. Şadâ-yı bülbül-i bâğı şanur ki ol gül-i ter
Şarîr-i ḥāme-i Birrî-i ḥoş-edâ gibidür

۱

او اهل دل که کمال اوزره حال صاحبیدر

²⁴⁵ Erkul'un "t̄alibdür" şeklinde okuduğu kelimeyi, Manisa nüshasından kontrol ederek "t̄alibidür" şeklinde okuduk.

²⁴⁶ Erkul'un "enver" şeklinde okuduğu kelimeyi, Manisa nüshasından kontrol ederek "envār" şeklinde okuduk.

²⁴⁷ Erkul, "serâ-yı" şeklinde okumuştur. Biz beyitin anlam örgüsüne daha uygun düştüğünü düşünerek "serây-ı" şeklinde okumayı tercih ettik.

²⁴⁸ Erkul, "ebrûları" şeklinde okumuştur. Vezin gereği biz, "ebrûlar" biçiminde okumayı tercih ettik.

²⁴⁹ Erkul'un "hâcibdür" şeklinde okuduğu kelimeyi, Manisa nüshasından kontrol ederek "hâcibidür" şeklinde okuduk.

قياس ايتمه كه قال اهلنك مصاحبيدر

1. O ehl-i dil ki kemāl üzre hâl şâhibidür

Қыяс итме ки қал еһлинүң муşâһибидүр

Lugatçe

ehl-i dil	: gönül adamı, gönül dilinden anlayan [kimse], kalender.
kemāl	: (a.i.c. kemâlât) 1. olgunluk, yetkinlik, tamlık, eksiksizlik. 2. en yüksek değer, mükemmellik; değer, baha. 3. bilgi, fazîlet. 4. erkek adı.
hâl	: (a.i.c. ahvâl) 1. şimdiki zaman, geçmiş ve gelecek olmayan zaman. 2. oluş, bulunuş, suret, keyfiyet, durum.
qâl	: ("ka" uzun okunur, a.i.) söz, lâf. (bkz. kavi, suhan).
muşâhib	: (a.s. sohbet'den. c. musâhibân) 1. biriyle musahabe eden, sohbette bulunan, konuşan, arkadaş. 2. büyük bir zâtın yanında bulunarak onu sözüyle sohbetiyle eğlendiren. 3. pâdişâhların husûsî işlerinde bulunanlardan her biri.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"O gönül dilinden anlayan kimse ki, mükemmelliğe ulaşmış bir hâl sahibidir. Kıyas etme ki kâl (söz) ehlinin arkadaşısıdır (Kâl ehlinin arkadaşısıdır diye kıyas etme)."

Şerh

Birrfî, bu gazelinde okuyucuya gönül dilinden anlayan, hâl ehlinen olan bir kişiyi tasvir etmektedir. Gazelin matla beyti de bu konuya giriş niteliğindedir. Gönül dilinden anlayan kimse, hâl sahibidir, ehl-i hâl gürûhundandır. Bu yüzden kâl ehli ile kıyas edilemez, bunlar arasında bir arkadaşlık da söz konusu olamaz.

Şimdi beyitin arka planını daha iyi kavrayabilmek adına, ehl-i hâl ve ehl-i kâl terimlerine biraz değinelim. "Hâl, durum anlamına gelen Arapça bir kelimedir. Sevinç ve üzüntü durumlarında, zikir esnasında kalbe gelen şeye verilen addır."²⁵⁰ Tasavvuf edebiyatında ehl-i hâl ve ehl-i kâlden sıklıkla bahsedilmektedir. Hâl ehlinden olanlar, hakikate ulaşım mârifete eren kimselerdir. Kâl ehli ise, gerçeğin sırrına eremeyip işin laf kısmında kalanlardır. Cebecioğlu ise Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü'nde bu iki terimi şöyle açıklamıştır: "Hâl ehlinden olanlar, hakikat ehli, bildiğini, inandığını tatbik eden, kendinden geçme sırrına eren kimseler. Bunlar, ilâhî tecellilere mazhariyet şerefine ermişlerdir. Kâl ehli ise, işin özünden ve esprisinden uzak, kıyısında, kenarında dolaşan kişiler. Bunlar söylediklerini yaşamayan, hakikata ulaşmamış kişilerdir."²⁵¹

Genel anlamda tasavvuf edebiyatında ehl-i kâl zâhitler, ehl-i hâl ise mutasavvıflar olarak telakki edilmiştir (Onan, 1991: 175). Bu iki terimler bir bakıma zâhitlerle mutasavvıflar arasındaki fark ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Hâl dilinde sezgi ve duygular öne çıkar. Hâl ehli, sözün ardında kalanları da hissederler. Hâl dili bir nev'î mânevî sanattır. Kâl ehli ise söze takılıp kalır, sözün ardındaki hakikate ulaşamazlar. Onlar, harf dili ile konuşur ve bu dil "hâl"i anlatmaya yetmez. Çünkü mânâlar ve derûnumuzdakiler, söz kalıbına, harf diline sığmaz. Niyazî-i Mısrî'nin "Kâl ehlinin ahvalini terk eyle Niyazi / Şimden gerü hâl ehlinin ahvali göründü" (Seyyid Muhammed Nûru'l-Arabî, 2014: 373) mısralarının manasını modernizmin dalgalarına kapılanlar elbette anlayamazlar. Hâl ehli "Dilim senden çektiğim bir zulüm" diyerek kâl ehlinden ayrıldıklarını ifade etmişlerdir.

"Kâl, hâl" ve "sâhibidür, musâhibidür" kelimeleri arasında cinâs-ı nâkıs sanatı vardır.

۲

ایدر مطالعه خط صحیفه رویک

فنون عشقک ای یار کیم که طالبیدر

2. İder müṭāla‘ a ḥaṭṭ-ı şaḥīfe-i rüyuñ

²⁵⁰ Cebecioğlu, adı geçen e-kaynak, s. 99. (29.04.2017).

²⁵¹ Cebecioğlu, adı geçen e-kaynak, s. 71; 72. (29.04.2017).

Fünûn-ı aşkuñuñ ey yâr kim ki tâlibidür

Lugatçe

mütâla'a	: (a.i. tulû'dan. c. mütâlaât) 1. okuma. 2. tetkik. 3. düşünce.
hatt	: (a.i.c. hutût) ; 1. çizgi. 2. satır. 3. yol. 4. yazı. 5. pâdişâh yazısı, ferman, buyruk. 6. sıra, saf. 7. gemiler için hareket istikameti olarak belirtilen taraf. 8. geo. yalnız uzunluğu olan buut, boyut. 9. gençlerde yeni terleyen bıyık veya sakal. 10. parmağın on ikide biri olan bir ölçü.
rûy	: (f.i.) yüz, çehre.
fünûn	: (a.i.) 1. neviler, çeşitler, sınıflar, tabakalar. 3. hüneler, marifetler, sanatlar, ilimler.
tâlib	: (a.s.c. tullâb, tulleb, talebe) 1. isteyen, istekli, (bkz. hâhiş-ger). 2. i. öğrenci.[müen. talibe].

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Ey yâr! Kim ki aşkın hünelerinin isteklisi ise, yüzünün sayfasının yazısını okuyup inceler."

Şerh

Şair, ilk beyitte hâl ve kâl ehlinden bahsedip hâl ehliyle aynı safta olduğunu bizlere hissettirmişti. Bu beyitte ise sevgilisine seslenmekte ve sevgilinin güzellik hünelerine vâkıf olmak isteyenlere yol göstermektedir.

Daha önceki gazellerin şerhinde de belirttiğimiz gibi, sevgilinin güzellik unsurlarının en başında "yüz" gelir. Çünkü o, içinde sevgilinin dudağı, çenesi, kaşı, gözü, kirpiğı, yanağı, ayva tüyleri ve zülfü gibi birçok cevheri içinde bulunduran bir hazine gibidir. Aşığın en çok arzuladığı şey, sevgilinin yüzünü görmek, onun yüzünün sanatlarına tek tek vâkıf olabilmektir.

Yukarıda bahsettiğimiz gibi birçok güzellik unsuru içerisinde barındıran yüz, divan şiirinde genellikle parlaklığı ve beyazlığı ile ele alınır. Beyitlerde cemalet olarak ele alınan yüz, güzelliğın meydana çıktığı yer ve ilahi güzelliğın bir yansımasıdır (Tolasa, 2011: 207) . "O, aynı zamanda kitap, levha ve mushaftır" (Kurnaz, 1996d: 236). "Yüzün kitaba benzetilmesi yüz üzerindeki ayva tüylerinin veya zülfün yazıya benzetilmesi yönüyledir" (Çavuşoğlu, 2001: 162). "Divan şairlerinin bu benzetmelere çok başvurmalarının sebebi, yüzün beyazlığı ve düzgünlüğü nedeniyle üzerine yazı yazılacak bir unsur olarak düşünülmesindedir. Bu nedenle de sevgilinin iki yanağı bir defter veya kitap sayfası olarak nitelendirilir" (Sefercioğlu, 1990a: 27).

"Klasik Türk edebiyatında şairlerin, niyetlerini dile getirme, amaçlarını görünür kılma ve dolayısıyla şiirlerini kurma aşamasında benzetme amacıyla başvurdukları objelerden biri de alfabedeki harflerdir" (Tökel, 2003: 25). Sevgilinin kaşları eğriliğı nedeniyle "ra ve nun"a, dudağı "mim"e, gözleri "he"ye, dişleri "sin"e, saçları "cim" ve "dal"a benzetilmiştir (Savran, 2009: 930-936). Bu benzetmelerle birlikte bir yazı, bir sanat ortaya çıkmaktadır. Şair de beyitte, sevgilinin yüzünü güzelliklerle dolu bir sayfa olarak nitelendirmektedir. Bembeyaz sayfa üzerinde varlık gösteren ayva tüyleri ve zülûf ise yazıya benzetilmektedir. Sevgilinin aşkının, güzelliğının hünelerine vâkıf olmak isteyenler, sevgilinin yüz sayfasının yazılarını okuyup incelemeli, elde ettiğı hikmetli sonuçlar üzerine düşünmelidir. Ayrıca mütâlaâ kelimesinden hareketle, sevgilinin yüz sayfasındaki yazıların âşığa ders olarak veriliğı düşünülebilir.

Beyte başka bir pencereden bakalım. İnsan, dünyada Allah'ın zatını göremez, ancak O'nun azamet ve kudretinin, sanatının tecellilerini görebilir. "Tasavvufta saç kesret, yüz ise vahdettir" (Tarlan, 2011: 80). "Yüz ve yanak, tasavvufta tecellilerin tamamen kendisi 'mahz-ı tecelliyat'tır" (Tarlan, 2011: 104). O zaman hakîkî sevgili olan Allah'ın da sanat eserlerini görmek ve bunlar üzerine düşünebilmek için sevgilinin yüzünün güzellikleri mütâlaâ edilebilir.

Beyitte "Ey yâr!" hitâbıyla nidâ sanatına başvurulmuştur. Sevgilinin yüzü, sayfaya; ayva tüyleri yazıya benzetilmiştir. Ayrıca "hatt" kelimesi, "yazı" ve "ayva tüyü" anlamlarına gelecek şekilde tevriyeli olarak kullanılmıştır. Mütâlaa, hatt, sahîfe, fûnûn sözcükleri arasında tenâsüp sanatı söz konusudur.

3. Ruḥuñ meşāriḳ-1 envār -1 mihr-i ḥüsn ammā

Sevād-1 ḥaṭṭ-1 ʿizāruñ anuñ maġāribidür

Lugatçe

ruḥ	: (f.i.) 1. yanak, yüz çehre, (bkz: hadd, izâr, ruhsâr, ruhsâre). 2. anka kuşu. 3. bu kuşun adına verilen satranç taşlarından biri. 4. dizgin. 5. taç. (bkz: efser, iklîl). 6. taraf, yön. (bkz: cânib). 7. hasırotu.
meşāriḳ	: (a.i. maşrak'ın c.) Güneş'in doğduğu taraflar, doğular
envār	: (a.i. nûr'un c.) ziyalar, aydınlıklar, ışıklar, parlaklıklar.
mihr	: (f.i.) 1. Güneş, (bkz: âf-tâb, hûr-şîd, şems) 2. sevgi, (bkz: mahabbet). 3. eylül ayı
ḥüsn	: (a.s.) 1. güzel, iyi. 2. i. güzellik, iyilik.
sevād	: (a.i.) 1. karalık, siyahlık, karartı. 2. yazı, karalama.
ʿizār	: (a.i.) yanak, (bkz: ruh).
maġārib	: ("ga" uzun okunur, a.i. magrib'in c.) 1. garplar, batılar. 2. akşamlar

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Yanağın güzellik güneşinin ışığının doğduğu yerler ama yanağının ayva tüyelerinin/yazısının siyahlığı (güneşin) battığı yerlerdir."

Şerh

Beyte ilk önce renk açısından yaklaşalım. Divan şiirinde genellikle sevgilinin yüzü ve yanağı ile birlikte kullanılan ayva tüyü, geceyi ve karanlığı; yüz ve yanak da gündüzü ve aydınlığı sembolize eder. Sevgilinin yüzü ve yanağı, aydınlığıyla gözleri kamaştıran güneş gibidir. Sevgilinin yanağının güneşe benzetilmesinin nedeni, parlaklığı, ışık saçması, saflığı gibi nedenlerden dolayıdır (Tolasa, 2001: 209-210). Beyitte bu bakımdan bir tezat söz konusudur. Sevgilinin yanağı güzellik güneşinin doğduğu yerdir, aydınlıktır. Ayva tüyleri ise renk dolayısıyla siyah olduğu için güneşin battığı tarafları, akşamı temsil etmektedir. Ayrıca bir önceki beyitle birlikte düşündüğümüzde, yüz bembeyaz bir sayfadır. Bu bakımdan paklığı ve temizliği bakımından gündüzü anımsatır. Yüz sayfasının üzerindeki yazılar ise koyu renklidir ve geceyi anımsatır. "Hatt" kelimesinin tevriyeli kullanıldığını söyleyebiliriz.

Güneş, tasavvufî sembolizmde hakiki sevgili olan Allah'ı, vahdeti temsil eder (Uludağ, 1996: 249; Tarlan, 2011: 379; Kurnaz, 1996d: 295). Dante, "nesneler arasında Allah'ı anlatmaya en uygun olanın güneş" olduğunu belirtir (Okuyucu, 2004: 76). Bu açıdan düşündüğümüzde beyitte güzellik güneşi, hiç şüphesiz Allah'tır. Önceki beyitte de ifade ettiğimiz gibi, sevgilinin yanağı da Allah'ın tecelligâhıdır. "Tasavvufta güneş, bir nur olarak görüş alanına çıkan Allah'ın adıdır. Allah, sonsuz ve sınırsız bir nurdur. O, nuruyla bütün varlığı kuşatır, bu âleme tecellisi de nur olarak adlandırılır. Mutasavvıflara göre Allah, 'şems-i münir' dir. Bu dünyadaki güneş de, O'nun bu geçici âleme yansımasıdır (Seyyid Mustafa Rasim Efendi, 2013 : 673-674)

Divan şiirinde yüzün vahdeti, yüz üzerindeki zülûf ve ayva tüylerinin de kesreti ifade ettiğini daha önce çok kez ifade etmiştik. Sevgilinin saçları ve ayva tüyleri, onun yüzünü ve yanaklarını örter. Yani vuslata engel olur. Tasavvuf erbabı saçı ve hattı kesret, yani insanı seyr-i sülûktan alıkoyan maddî engeller olarak düşünür. Kesret; karadır, birliği örtüp gizleyendir. Kesret, olumsuz bir unsur olarak belirse de aslında o da sevgilinin bir cilvesidir. Çokluk olmadan teklik düşüncesine ulaşamaz (Şenödeyici, 2015: 159). Tarlan'a göre kesret, vahdeti süsleyen, onun varlığını ve birliğini bildirendir. Kesret olmasa vahdet bilinmez (Tarlan, 2011: 410). Bu yüzden Birrî de vahdet ve kesret unsurlarının iç içe olduğunu belirtmek için böyle birbirine yakın ama tezatlık doğuran unsurları bir arada kullanmıştır.

Şair, yukarıda ifade ettiğimiz telakki doğrultusunda sevgilinin yanağını güzellik güneşinin doğduğu yer olarak ifade etmiş ve onu övmüştür. Sevgilinin

yanığının ayva tüylerini de güneşin battığı yer olarak tasvir etmiş ve bir bakıma vermiştir. Aslında böylece şair, hedefini de bizimle paylaşmıştır. Şair, kesret(ayva tüyleri)ten sıyrılıp vahdet(yanak)e ulaşmayı hedeflemekte, böylece mâsivâdan kurtulup sevgilisine ulaşmak, aşk şarabını içerek sevgilisine hayran hayran bakmayı arzulamaktadır.

Sevgilinin yanağı, parlak ve beyaz olması sebebiyle Güneş'e, ayva tüyleri ise renk bakımından siyah olması yönüyle Güneş'in battığı yere, akşama teşbih olunmuştur. "Meşârik, magârib" kelimeleri ile "envâr, sevâd" kelimeleri arasında tezat sanatı söz konusudur. "Ruh, hüsn, hatt, 'ızar" kelimeleri tenâsüplüdür. Ayrıca "hatt" kelimesi tevriyelidir.

٤ او پادشاه اقالیم عشوه و نازک

سرای حسنتک ابرولر ایکی حاجبیدر

4. O pādişāh-ı eḳālīm-i 'iṣve vü nāzuñ

Serāy-ı ḥüsnünüñ ebrūlar iki ḥācibidür

Lugatçe

eḳālīm	: ("ka" uzun okunur, a.i. ıklīm'in c.) dünyânın mntıkaları, memleketler, diyarlar.
'iṣve	: (a.i.) güzelin, gönül aldatan, gönül çelen naz ve edası.
ḥüsn	: (a.s.) 1. güzel, iyi. 2. i. güzellik, iyilik.
ebrū	: (f.i.c. ebrû-vân) 1. kaş. (bkz: hâcib). 2. g. s. [eskiden] kâğıt üzerine yapılan hafif hâre. 3. g. s. kitap ciltlerinin iç kapaklarında, tezhiplerin dış kısımlarında ve buna benzer sanat eserlerinde yardımcı bir süsleme unsuru olarak kullanılan, hareli, motifli boyama usulü, [bu usulde boyanan boyaların belli başlıları bedahşi bengal ve Lahor boyalan idi].

hâcib : (a.i. hicâb'dan. c. hacebe) 1. kapıcı, perdecî,
[evvelce vezirlere, âmirlere denilirdi]. (bkz: bevvâb).
2. perde, hâil. 3. (c. havâcib) kaş. (bkz: ebrû).

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Kaşlar, işve ve nâz diyârlarının pâdişâhının güzellik sarayının iki kapıcısıdır."

Şerh

Klasik şiirde sevgili, daima yüceltilmiştir. Hatta sevgiliden söz açmanın gayesi bile budur. Âşığın nezdinde, sevgilisinin olmadığı yerde güzellik aranmaz. İki cihân onun uğruna feda edilir. Onun varlığı, tüm acıları unutturur. Onun tek bir sözü, âşık için kanun hükmündedir. Sevgili ile ilgili teşbih ve mecazlar çoktur. Bazen İsa, Süleyman, Yusuf olur; bazen hûrî, melek, perî olur. Bülbülün gülü, pervanenin mumu, kulun sultanı odur. Tabîbdir, güldür, gülüstandır, cândır, cânândır. Onun güzellik unsurlarının hududu yoktur. Sevgilide her şey güzeldir. Bütün bunlar göz önüne alındığında beyit daha somut bir hâle bürünüyor. Nâz ve edâ ülkelerinin pâdişâhıdır sevgili ve güzellik sarayında yaşamaktadır. Sevgilinin yay gibi kaşları da güzellik sarayının iki yanında bulunan kapıcısıdır, muhâfızıdır.

Hüküm ve irâdeyi elinde bulunduran sevgili, divan şiirinde dâima bir sultan, hükümdar sıfatında, âşık da onun karşısında bir kul, köle, gedâ konumundadır. Ve hâkimiyet sahibi mâşuğun en temel özellikleri arasında da nâz, edâ, cefâ, ilgisizlik, vefâsızlık vardır. Beyitte de sevgilinin nâz ve edâ sahibi olduğu söylenmiştir.

Sevgilinin güzellik sarayının en gözde yeri hiç şüphesiz, "yüz"dür. Zira âşığın da görmek için canını kurban ettiği yüz, sevgilinin güzellik unsurlarının en başında gelir. O zaman bu güzellik sarayına bir koruyucu lazımdır. Şair, güzellik sarayının koruyuculuğunu iki kaşa yüklemiştir. Zira kaş, şekil itibariyle de yay ve hançere benzemektedir. Güzellik sarayına kast eden birine bunlarla müdahale edilebilir. Ayrıca yüzde de en narin ve korunmaya muhtaç olan yer, gözlerdir. Hakikaten de kaşlar ve kirpikler, gözü dış etkenlere karşı korumaktadır. Sevgili, beyitte nâz ve işve diyârlarının pâdişâhı olarak ifade edilmiştir. Sadece müşebbehün bih söylendiği için beyitte "açık istiâre" vardır. Sevgilinin kaşlarına muhâfızlık görevi verilmiştir.

Bu vechile hem teşhis hem de teşbih sanatına başvurulmuştur. Ayrıca "pâdişâh, ekâlîm, serây, hâcib" kelimeleri tenâsüplüdür.

۵ صدای بلبل باغی صنور که اول کل تر

صریر خامه بری خوش ادا کبیر

5. Şadā-yı bülbül-i bâğı şanur ki ol gül-i ter

Şarîr-i hâme-i Birrî-i hoş-edâ gibidür

Lugatçe

şadā	: (o.i.) 1. ses. (bkz: savt avaz). 2. a. yankı.
ter	: (f.s.) yaş, ıslak, rutubetli.
gül-i ter	: taze gül.
şarîr	: (a.i.) cızırtı, gıcırta [kalem, kapı gibi şeylerde].
hâme	: (f.i.) kalem.
şarîr-i hâme	: kalem cızırtısı.
hoş-edâ	: (f.a.b.s.) hareketi, davranışı hoş, güzel.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"O taze gül, bâğın bülbülünün sesini; hareketleri hoş Birrî'nin kaleminin cızırtısı gibi zanneder."

Şerh

Şerh etmeye çalıştığımız gazelin makta beyti, bir fahriye beyittir. Divanda çok fazla olmasa da Birrî'nin kendini övdüğü beyitlere rastlıyoruz. Daha önce de ele aldığımız iki gazeli Birrî, fahriye beyit ile sonlandırmıştı.

Bülbül, güle aşkını anlatabilmek için sürekli feryâd u figân etmektedir. Birrî de aşkını kalemiyle, şairlik kabiliyetiyle ifade etmeye çalışmıştır. Taze güle, Birrî'nin kâmiş kaleminden çıkan cızırtılar, bülbülün nağmeli sesi gibi gelmektedir.

Beyitte gül ile bülbül hikâyesine telmihte bulunulmuş; gül, kişileştirilmiştir. "Gül, bülbül, bağ, sadâ" kelimeleri, tenâsüplüdür. Birrî'nin kaleminin sesi, bülbülün sesine teşbih olunmuştur. Ayrıca bu söylemde mübalağa sanatı da vardır.

2.2.32. GAZEL 32²⁵²

Mefâ' îlün/mefâ' îlün/fe' îlün

- ۱ کوکل بر سرو نازه مبتلادر
نه دکلو مبتلا اولسه روادر
- ۲ وصالی بارینه اول نو نهالك
ایرلمز قدّ بالاسی بلادر
- ۳ زهی دولت آنک سودای زلفی
سرمدہ سایه بال همادر
- ۴ نه غم خلق جهان بیکانه اولسه
بنمله چونکی جانان آشنادر

²⁵² Erkul, age., s. 284.

Birrî de boyu selvi gibi uzun olan, naz ve eda ile salına salına yürüyen bir güzele gönlünü kaptırmıştır. Evvelce de söylendiği gibi, eski şairler uzun boyun ve böyle uzun boylu bir güzelin sembolü olarak selviyi alırlardı (Onan, 1991: 77). "Serv-i naz; yeni yetişen selvidir. Bu cins selvinin dalları, serv-i azadın aksine olarak, etrafına sarkar." (Onan, 1991: 78). Buradan hareketle bir genelleme yapalım. Divan şiirinde sevgilinin boyu, daima uzun ve düzgün olarak tasvir edilir. Serv-i nâz olan sevgili, uzun boyuyla nazlı nazlı salınır. Kimi zaman güzelin boyu, şekil olarak şimşâdi çınar ağacı, tuba ağacı ve nihâle de benzetilmiştir. Sevgilinin salınarak nazlı, edalı yürüyüşü; âşığı kendinden geçirir, hatta kıyametler koparır. Boy yönünden âşıkla mâşuk arasında bir tezat da söz konusudur. Sevgilinin boyu düzgün ve uzunken âşık, sevgilinin dert ve cefâsıyla iki büklüm olmuş, boyu eğrilmiştir.

"Servi, çam türünden yaprağını dökmeyen bir ağaç. Dalsız, budaksız, düz elif harfine benzer bir yapıya sahip olup, genellikle mezarlara dikilir. Vefat edenler Bir'den geldikleri gibi, Bir'e dönmüştür. Servi'nin elif ve bir rakamına benzemesi, adeta, Allah'ı sembolize eder."²⁵³ Cebecioğlu'nun bu tanımına dayanarak buradaki sevgili imajına hem beşerî hem ilâhî anlam yükleyebiliriz. Gerçekten de Hakk âşığı insan, gönlünü Sevgili'sine kaptırmış, meftûn olmuştur. Onun için bir olan Allah'a gönlünü vermek, mâsivâdan arınmak en büyük meziyettir. Bu yüzden bütün varlığını Sevgili'ye teslim etmek, aşka lâyük olan bir durumdur.

Âşığın, uzun boylu bir sevgiliye tutulduğunu söylemiştik. Aslında Birrî bu konuda yalnız değildir. Sevgili bir bakışıyla, âleme fitne salar ve yüz binleri kendine meftûn eyler :

Bir nigehte nice yüz biñ dili meftûn eyler

‘Âleme fitne salar ol gözi câdû beñler (Erkul, 2000: 258).

Sonraki beyitlerde göreceğimiz gibi uzun ve düzgün boyuyla, salına salına nazlı yürüyüşüyle âşıkları mübtelâ eden sevgili; cevri ü cefânın da asıl kaynağıdır. Fakat âşık, gönlünü güzele kaptırmaktan ve onun derdini, eziyetini çekmekten hiç müteessir değil, tam zıddı memnundur. "Sine içinde aşkın yer alması, âşık için ganimettir." (Karaca, 2008: 117).

²⁵³ Cebecioğlu, adı geçen e-kaynak, s. 236. (04.05.2017)

Sevgilinin boyu için "serv" kelimesi, mecâz-ı örfî yoluyla açık istiareli olarak kullanılmıştır. "Mübtelâ" kelimesi iki mısradaki da kullanılmış, tekrar sanatına başvurulmuştur.

۲

وصالی بارینه اول نو نهالك

ايرلمز قڭ بالاسى بلادر

2.

Vişâli bārine ol nev-nihālũñ

İrilmez kıadd-i bālāsı belâdur

Lugatçe

vişâl	: (a.i. vasl'dan) 1. ulaşma, bitişme. 2. sevgiliye kavuşma.
bār	: (f.i.) 1. Tanrı, Allah. 2. yük. 3. defa, kerre. 4. meyve, yemiş. 5. izin, müsâade.
nev-nihâl	: (f.b.s.) 1. taze fidan, ağacın taze sürgünü. 2. yetişmiş güzel kız.
kıadd-i bālā	: uzun boy.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"O yeni yetişen güzelin (fidanın) kavuşma meyvesine, uzun boyu belalı olduğu için erişilmez."

Şerh

Sevgilinin servi gibi uzun ve düzgün boyu, âleme fitne ve belalar salar. Âşıklar, güzellerin uzun boylarını görünce kendilerinden geçerler. Aynı zamanda sevgili, salına salına yürümesi bakımından da serviye teşbih edilir.

Âşık, gece gündüz içerisindeki aşk ateşinden dolayı, dert içindedir. Onu avutan tek şey, sevgiliye kavuşma hayalidir. Fakat beyitte de ifade edildiği gibi âşığın uzun ve belalı boyu, kavuşmalarına engel teşkil etmektedir. Yeni yetişen genç güzelin kavuşma meyvesine âlemlere fitne salan uzun boyu sebebiyle

ulaşılamamaktadır. Burada "erişilememek" fiilini iki manada düşünebiliriz. Sevgilinin boyu fidan gibi uzun olduğu için âşğın eli bu fidanın kavuşma meyvelerine ulaşamamaktadır. İkinci anlam ise âşğın sevgilisine kavuşamamasıdır ki asıl verilmek istenen anlam da budur.

"Bâr, nihâl, kadd-i bâlâ" kelimeleri ile tenâsüp, "bâlâ" ve "belâ" kelimeleri ile cinas-ı nâkıs sanatı yapılmıştır. Nev-nihâl ile kast edilen sevgilidir, açık istiâre sanatına başvurulmuştur. Kavuşma, meyveye teşbih edilerek somutlaştırılmıştır. "İrılmaz" fiili tevriyeli olarak kullanılmıştır.

۳ زهي دولت أنك سودای زلفی

سرمدہ سایۂ بال ہمامدر

3. Zihî devlet anuñ sevdâ-yı zülfi

Serümde sâye-i bâl-i hümâdur

Lugatçe

zihî	: (a.s.) "şu, bu" mânâsına gelen Arapçada müennes işaretidir.
devlet	: (a.i.c. düvel) 1. bir hükümet idaresinde teşkilâtlandırılmış olan siyâsî topluluk. 2. büyük saadet, zenginlik. 3. baht, talih, kut. 4. büyük rütbe, mevki.
ser	: (f.i.) 1. baş, kafa, kelle, (bkz: re's). 2. baş, başkan, (bkz. reis). 3. tepe, doruk. (bkz. zirve). 4. uç kenar. 5. nihayet, son.
sâye	: (f.i.) gölge, (bkz: zıll). 2. koruma, sahip çıkma, (bkz: himaye, siyânet). 3. yardım, (bkz: muavenet).
bâl	: (f.i.) 1. kanat. 2. kol. (bkz: cenah). 3. boypos. 4. üst, yukarı, (bkz: bâlâ).
hümâ	: (f.i.) 1. devlet kuşu. 2. saadet, kutluluk.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Onun saçının sevdâsı (karalığı), ne güzel, ne büyük mutluluktur. (Bu), başımda hüma kuşunun kanadının gölgesidir."

Şerh

Divan tahlillerinde sevgilinin fiziki özelliklerinden biri olan saç, daima ilk sırada yer almıştır. Bu durum da sevgilinin saçına dair tasavvurların ve mazmunların şairler tarafından ne kadar çok rağbet gördüğünü ortaya koymaktadır (bkz. Çavuşoğlu, 2001: 118-137; Kurnaz, 1996d: 214-231; Sefercioğlu, 1990a: 147-161; Tarlan, 2011: 67-93; Tolasa, 2001: 159-184).

Şerh etmeye çalıştığımız beyitte saç, zülf olarak geçmektedir. Zülf-i mu'akkad, zülf-i müca'ad ve zülf-i müselsel olarak üçe ayrılan (Râmî, 2005: 15) zülf, saçın iki yanından sarkan saç lülesidir.

"Saçlar, âşıklar için adeta hiçbir zaman gerçekleşmeyecek bir hayal gibidir. Saçlar ulaşılmazdır, âşıkların sevgilini saçlarının görmesi sevgiliden bir lütuf olarak düşünülür" (Taş, 2003: 28). Yanak üzerine düşmüş saçlar, yanak için bir devlet eli, iyilik ve ihsan olarak değerlendirilir. Sevgilinin saçlarına ulaşmak büyük bir talihtir. (Şahin, 2011: 1864). Birrî de sevgilinin saçının sevdalısıdır. Onun hayalini bile kurmak şair için çok büyük bir mutluluk ve zenginliktir. Hatta divan edebiyatında âşıklar, sevgiliyi görmeden, yalnızca onu düşünerek, sevgilinin saçlarının hevesine kapılarak ondan medet umarlar (Güler, 2004: 110).

Beyitte "sevdâ" kelimesi tevriyeli olarak kullanılmıştır. İlk anlamından yukarıda bahsettik. Diğer anlamı ise saçın rengiyle alakalıdır. Sevgilinin saçı divan şiirinde daima siyahtır, gece gibi karanlıktır. Hiçbir zaman farklı bir renkte olmaz. Klasik edebiyat geleneğine göre saç, her ne kadar fes veya başörtüsü altında gizli olsa da; kızıl ya da sarı renkli; örülmüş derli toplu durumdaysa da klasik şiir saç daima siyah renkli ve dağınık vaziyette görür ve gösterir. Birrî, bu beyitte saçın renk yönünü de kast etmiş olabilir.

Şair için sevgilinin saçının sevdasına kapılmak büyük bir mutluluktur. Âdeta bu hayalle birlikte başında huma kuşunun kanadının gölgesi peydâ olmuştur. Hüma kuşu, doğu mitolojilerinde ve divan şiirinde üstün özellikleriyle yer alan efsanevî kuştur. (Kurnaz, 1998: 478). Ayrıca Osmanlı tarihinde, hümâyün terimiyle birlikte hâkimiyetin göklerden geldiğine ve Allah vergisi olduğuna dair menkıbevî bir inanç bulunmaktadır. Bu inanca göre hümâ, yani devlet kuşunun gölgesinin düştüğü kişinin dünyada çok bahtiyar ve hâkimiyete sahip olacağına inanılırdı (Batislam, 2002: 187).

Buradan hareketle Birrî'nin bu beyitte pozitif bir perspektiften hayata baktığını söyleyebiliriz. Sevgilinin saçının hayali bile onun mutlu olmasına yetmiştir.

Cennet kuşu olarak da adlandırılan, çok yükseklerde uçup yedi kat göğün üzerinde dolaşan, Allah'ın katına kadar gidip gelen bir kuş olması dolayısıyla hümâ, divan şiirinde erişilemeyecek yüksekliklerin sembolü olmuştur. Şair de beyitte bu yüksekten uçan hümâ kuşunun kanatlarının gölgesinin başının üzerine düştüğünü ve bununla mutluluğu yakaladığını ifade etmiştir. Ayrıca sevgilinin saçının siyahlığıyla hüma kuşunun gölgesi arasında da bir renk ilişkisi söz konusudur. Zülûf, yukarıda söylediğimiz gibi iki yandan sarkan saçtır. Hüma kuşunun kanadı da iki yandan uzanmaktadır. Yani şekil bakımından bir benzerlikten bahsedilebilir.

Beyitte "sevdâ" ve "devlet" kelimeleri tevriyeli olarak kullanılmıştır. Sevgilinin saçının sevdâsı/ karalığı, âşığın başına düşen hüma kuşunun kanadının gölgesine teşbih edilmiştir. "Devlet, sâye-i bâl-i hümâ" ifadeleri tenâsüplüdür.

٤ نه غم خلق جهان بيكانه اولسه
بنمله چونكى جانان آشنادر
4. Ne ğam halk-ı cihân bigâne olsa
Benümle çünkü cānān āşinādur

Lugatçe

bigâne : (f.b.s.) 1. kayıtsız, ilgisiz. 2. yabancı. 3. tas. dünyâ ile ilgisini kesmiş olan.
cānān : (f.s.) 1. sevgili, gönül verilmiş, ma'şûka. 2. kadın adı.
3. tas. Allah.
āşinā : (f.s.) 1. bildik, tanıdık, (bkz: ahbap). 2. bilen, tanıyan, [doğrusu aşna'dır].

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Cihan halkı (bana) ilgisiz olsa üzülmeye gerek yok. Çünkü sevgili benimle tanıştıdır (dosttur, beni tanır). "

Şerh

Divan şiirinde aşk, âşıkla mâşuk arasında daha çok âşığı ilgilendiren bir duygudur. Aşk hâli, sevende haddinden fazla; sevilende ise yok denecek kadar azdır. Buna rağmen klasik edebiyatta âşık, hiçbir zaman sevme güdüsünden vazgeçmez. Çünkü âşık için aşk, ebedîdir. Âşığın derûnunda peydâ olan bu duygu, onu ölüme kadar götürür. Onun nezdinde bu hâlden şikâyet, yersizdir.

Âşık için sevgiliden gayrısı mühim değildir. Koskoca cihân halkı ona sırtını dönse ama sevgilisi vefâ gösterse onun için yeterlidir. Sevgili, her ne kadar cefâ gösterse de âşık bundan müteessir olmaz. Zira sevgiliden gelen her şeyi âşık, baş tacı etmiştir. Sevgilinin kahrı da hoştur, lütfu da... Divan şiirinde aşk, işte böyle samimidir. Maddiyat ile de ilişkisi yoktur.

Âşık, cihâna sırtını dönmüşken sevgili, başkalarıyla ilgilenebilmektir. İşte bu, âşığın en büyük belâsıdır. Bir sonraki beyitte âşık-maşuk-rakip ilişkisine daha ayrıntılı yer vereceğiz.

Divan şiirinde, platonik ve melankolik bir aşk söz konusudur. Madem öyle biraz da âşığın sevgiliyle tanışıklığını nasıl anlamamız gerektiğine değinelim. Âşıқта umumiyetle üzüntü hâli hâkimdir. Sevgiliden hep lütuf bekler. Ama sevgiliyle asla bir araya gelemez. Sevgiliyle beraberliği daima hayâlîdir. Hakikatte mâşuk, âşığına dâimâ zulmeder. Cevr okları atar, âşığın canına kast eder, âdetâ zulüm sınırlarını zorlar. Bu eziyetler karşısında ise âşık, sabahlara kadar ağlar, gözüne uyku girmez. Bağırını yırtar, içine kan oturur, deniz gibi coşar, yaralanır, hastalanır, aklını kaybeder... Bütün bu olumsuz özelliklerine rağmen âşığa düşen görev, sevgiliden şikâyetçi olmamak ve onun eziyetlerine sabırla tahammül göstermektir. Âşık için sevgilinin kendisine eziyet etmekten vazgeçmesi dahi sevgilinin ilgisinin bittiğinin işareti durumundadır (Pala, 1995: 85). Yani âşık, hâlinden hoşnuttur. Çünkü eziyet dahi etse, sevgili onun farkındadır, onunla tanışıktır. Bu yüzden gerçek âşık, sevgilisinden hiçbir zaman şikâyetçi olmaz.

Tasavvûfî açıdan baktığımızda ise sevgili, Allah'tır. Cihân halkından kasıt ise, Sevgili hâricindeki her şey, yani mâsivâdır. Hakîkî âşık için mâsivâdan sıyrılıp asıl güzele ulaşmak gâyedir. Zira O'nu bulanın başka hiçbir şeye de ihtiyacı olmaz. Yani, O'nu bulan her şeyi bulmuş olur. O'nu bulmayan da hiçbir şey bulmuş olmaz, bulsa bile O'ndan gayrısı başına belâ olur.

Beyitte "bîgâne" ve "âşinâ" kelimeleri bir arada kullanılarak tezat sanatına başvurulmuştur.

۵ بینہ لطف ایلمش اغیارہ اول یار

کورہ بو سرزنش ای دل سکادر

5. Yine luṭf eylemiş aḡyâre ol yâr

Göre bu serzeniş ey dil sañadur

Lugatçe

luṭf : (a.i.) 1. hoşluk, güzellik. 2. iyi muamele; iyilik.

aḡyâr : (a.i. gayr'in c.) gayrılar, başkalar, yabancılar.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"O yâr, rakiplere yine iyilikte bulunmuş. Ey gönül! Gör bak, bu serzeniş sanadır."

Şerh

Klasik şiirde aşk üçgeninin üçüncü kişisi rakiptir. Rakip, âşık-maşuk arasında âşık ile yarışan kişidir. Sevgilinin vuslatına nâil olan biridir. Rakip; maşuğa yâr, âşığa aḡyârdır. Yani âşığın nazarında kötü bir kimsedir. En az sevgili kadar rakip de âşığa eziyet eder. Âşıkla sevgilinin vuslatına engel olur, âşığın sevgilisinin mahallesine yanaşmasını istemez. Âşık da kendisiyle sevgilisi arasına giren rakipten daima şikayetçidir.

Âşığa göre rakip, sevgiliye kendisinden daha fazla yakındır. Sevgili, âşıktan devamlı kaçarken ona bir tebessümü dahi revâ görmezken, aḡyâre karşı oldukça cömert davranır. Onlara lütuf ve ihsânlarda bulunur. Onlarla bir araya gelir, eğlenir. Âşık ise sevgilisinden uzakta, âh ile figân eder. Yani sevgili, âşığa her türlü eziyetleri yaparken rakibe lütuf nazarı ile bakmaktadır. Sevgilinin rakiplere gösterdiği her alaka, âşığın gönlünü parçalar, onu derinden sarsar ve kıskançlığa sevk eder :

İdince pençesin aḡyâr hatıña şâne

Göñül o reşgile sad çâk-i gayret olmaz mı (Erkul, 2000: 330).

Sevgilinin ilgisine mazhar olan rakip karşısında âşık daima üzüntü içindedir. Rakiple uğraşmakta bazen çaresiz ve güçsüz kalan âşık sevgilinin ona kendisinden daha çok ilgi göstermesi karşısında öyle büyük bir üzüntü duyar ki bu üzüntüyü çekmektense ölmeyi tercih eder (Şentürk, 1995: 98). Beyitte şair, bu konuda gönlüne sitem etmektedir.

Her ne olursa olsun âşığın amacı gönlüne taht kuran sevgiliye ulaşmaktır. Âşık sevgiliye ulaşmak için her şeyi yapmaya hazırdır. Ancak rakip âşığın huzurunu kaçıtır. Âşık sürekli rakiple mücadele içindedir. Her olumsuzluktan onu sorumlu tutar. Sevgilinin rakiple birlikte olduğunu, rakibin sevgiliye kötülük edeceğini düşünür. Sevgilinin rakibe ilgi gösterip kendisine İlgisiz olmasından şikâyet eder. Sevgili, âşığa hep eziyet eder (Batislam, 2003: 190).

Beyitte "ey dil" hitâbıyla gönle seslenilmiş, nidâ sanatı yapılmıştır. "Lutf" ve "serzeniş" kelimeleri ile de tezat sanatına, "yâr" ve "ağyâr" sözcükleri ile cinâs-ı nâkıs sanatına başvurulmuştur.

٦

قو جور ایتسون او شه برّی زاره

جفای یار عشاقه وفادر

6. Ço cevr itsün o şeh Birri-i zāre

Cefā-yı yār ‘uşşāka vefādur

Lugatçe

cevr	: (a.i.) 1. haksızlık, eza, cefâ, eziyet, gadir, zulüm; sitem. 2. tas. tarikat adamının ruhan ilerlemesine manî olan şey.
zār	: (f.s.) 1. [sesle] ağlayan, inleyen. 2. zayıf, dermansız. 3. inleme, ağlayış.
cefā	: (a.i.) 1. eziyet, incitme, (bkz: cevr, eza). 2. tas. tarikat adamının kalbinin öğrendiklerinden perişan olması.

‘uŝŝāk

: (a.i. âşık'ın c.) 1. âşıklar. 2. mŭz. Tŭrk mŭziğinde 5 numaralı basit makam (inici şekline beyâtî denmiştir). Çok tabî bir dizi arz eden uşşak, en eski ve esas makamlardandır. Aşk, garâm, tasavvufî hissiyat için iyi kullanılırsa en yüksek bir ifâde vâsıtası olabilir. Asırlardan beri en çok kullanılmış olan uşşak, bugün elimizdeki Tŭrk mŭziğî eserleri içerisinde birinci gelmektedir. Makam, uşşak dörtlüsüne pûselik beşlisi ilâvesinden ibarettir. Durak düğâh "la" ve güçlü -dörtlü ile beşlinin birleştikleri dördüncü derece olan- neva "re" perdeleridir. Makam çıkıcı olarak seyreder. Donanımına "si" için koma bemolü konulur (uşşak dörtlüsünün segah perdesi için). Dizisinde niseb-i şerîfe'den 8 tane olmakla mŭlayimdir. Pestten tîze doğru orta sekizlisindeki sesleri şöyledir düğâh, segah, çargâh, neva, hüseynî, acem, gerdaniye ve muhayyer.

vefâ

: (a.i.) 1. sözünde durma, sözünü yerine getirme.
2. dostluğŭ devam ettirme. 3. yetişme, yetme, kâfi gelme.
4. ödeme.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"O pâdişâh, ağlayıp inleyen Birrî'ye bırak eziyet etsin. Sevgilinin cefâsı, âşıklara vefâdır."

şerh

Klasik Tŭrk edebiyatında sevgilinin şâha/pâdişâha teşbih edilmesi, sıklıkla görŭlen bir durumdur. Ahmet Hamdi Tanpınar, klasik şiirin dünyasını bir saray istiaresi olarak görŭr ve eserlerde bu sarayın yaşam tarzının bulunabileceğini belirtir. Aşk ise, sosyal rejimin kişisel hayata yansımaları olan bir kulluktur (Tanpınar, 1976: 5-8). Divan şairleri, her yönden kusursuz olarak tasvir ettikleri sevgililerinin güzelliğini ve azametini belirtmek maksadıyla, onu güzellik ŭlkesinin veya güzellerin sultanı olarak kabul etmişlerdir (Kurnaz, 1996d: 212). Durum böyle tasavvur edildiğinde, sevgili pâdişâh, âşıkları da onların cevri ü cefâları karşısında ağlayıp inleyen, âh eden kulu, köleleridir. Güzellik ŭlkesinin sultanının eziyetleri karşısında, âşığın boynu kıldan incedir. Her ne kadar türlü zulŭmlere mâruz kalsa da

âşık, hâlimden memnundur. Zira sevgiliden gelen her şey onun için lütuftur. Sevgilinin her şeyine râzıdır. Sevgilinin cefâsı, onun için vefâdır. Ondan gelen belâları âşık, baş tacı yapar. Zira âşık için asıl felaket, sevgilinin tegâfûlüdür.

Tasavvuf perspektifinden bakarsak pâdişâh, Cemâl-i mutlak olan 'tır. Âşığa göre mutlak güzellik sahibinin kapısının eşiğinin kulu olmak, bu fâni cihânın sultanı olmaktan daha yücedir. Kulun sevgili karşısındaki mutlak teslimiyeti, Allah'a tam bir bağlılığı, sevgiliye kavuşma yolundaki mücadelenin ise fenâfillah mertebesi yolunda kat edilmesi gereken seyr ü sülûk yolculuğunu ifade ettiğini söylemek mümkündür. Bu da, gazellerdeki sevgili tipinin genellikle beşerî vasıflardan âzâde, "aşkın" bir varlık olduğunu göstermektedir (Türkdoğan, 2011: 114).

Klasik şiirde şairler, sevgilinin hep cefâsından, gönüllerinde harlayan aşk ateşini bir zerre de olsa söndürmediklerinden bahsederler. Genel anlamda sevgili için sadist bir profil çizilse de, divan şairleri/âşıklar da o denli mazoşisttir. Sevgiliden gelen cefâlardan şikâyet ediyor gibi görünseler de ondan gelen her türlü acıya şükretmektedirler. Çünkü beyitte de ifade edildiği gibi sevgilinin cefâsı, vefâdır. Sevgilisinin saçlarının bendinde esir olmak, kirpik ve belâ oklarına hedef olmak, âşıkların gönlündeki en büyük istekleridir. Sevgilinin gönülde açtığı yaraların iyileşmesini arzu etmezler. Şair de bu beyitte sevgiliden gelen her şeyi, vefâ ve iyilik olarak kabul ettiğini söylemektedir.

Mutasavvıflar için de bu dünya, bir imtihan meydanıdır. Hakîkî sevgili olan Allah, bazen kullarına bu dünyada eziyet ve sıkıntı verir ve onları sınar. Allah'ın cefâsını vefâ olarak gören hakîkî âşıklar, bu şekilde cehennem ateşinden korunur ve asıl sevgiliye bir adım daha yaklaşmış olurlar. İşte bu yüzden Hakk yol âşığı olan sâlik, başına gelen türlü sıkıntılara sabreder ve isyan etmez. Birrî de sevgilisinden gelen eziyetlere karşı boynunu bükmüş, O'ndan gelen her şeye râzı olmuş, cefâsını vefâ olarak telakki etmiştir.

Sevgili, şâha benzetilmiş, fakat sadece müşebbehün bih söylenerek "açık istiare" sanatına; "cevr-cefâ" ve "vefâ" sözcükleriyle tezat;" cefâ" ve "vefâ" kelimeleri ile cinâs-ı nâkıs sanatına başvurmuştur. Ayrıca beyitte şairin kendisinden başka bir kişi gibi söz etmesinde tecrid sanatı söz konusudur. "Şeh" ve "zâr" kelimeleri de tezat oluşturmaktadır. "Cevr, zâr, cefâ" kelimeleri de tenâsüplüdür.

2.2.33. GAZEL 33²⁵⁴

Mef' ûlü/fâ' ilâtü/mefâ' îlü/fâ' ilün

۱ دلده غم و سرور که آرتر که اکسیلور

مهده ظلام و نور که آرتر که اکسیلور

۲ لطف و عتابی اندک و بسیار کورمشز

روز و شب دهور که آرتر که اکسیلور

۳ عینیه نیله دوندی همان دیده ده بو دم

اشک سبک ظهور که آرتر که اکسیلور

۴ جوّ سماده ابر دکل آرتوب اکسیلن

دود دل حرور که آرتر که اکسیلور

۵ ای بری مطرد می دم وصل مهوشان

ایام که هر شهور که آرتر که اکسیلور

1. Dilde ğam u sūrūr geh artar geh eksilür

Mehde²⁵⁵ zālām u nūr geh artar geh eksilür

²⁵⁴ Erkul, age., 285.

2. Luṭf u ʿ itābı endek ü bisyār görmışüz
Rūz u şeb-i²⁵⁶ dühūr geh artar geh eksilür

3. ʿ Ayniyle Nil'e döndi hemān dīdede bu dem
Eşk-i sebük-zuhūr geh artar geh eksilür

4. Cevv-i semāda ebr degül artup eksilen
Dūd-ı dil-i ḥarūr geh artar geh eksilür

5. Ey Birri muṭṭarid mi dem-i vaşl-ı meh-veşān
Eyyām ki her şühūr geh artar geh eksilür

۱ دلده غم و سرور که آرتر که اکسیلور
مهده ظلام و نور که آرتر که اکسیلور

1. Dilde ğam u sūr geh artar geh eksilür
Mehde ḡalām u nūr geh artar geh eksilür

---

²⁵⁵ Erkul'un "mihre" şeklinde okuduğu kelimeyi, Manisa nüshasından kontrol ederek "mehde" şeklinde okuduk.

²⁵⁶ Erkul, tamlama yapmamıştır. Biz bu şekilde anlamın ve veznin daha düzgün olacağını düşündük.

Lugatçe

sürür	: (a.i.) sevinç.
geh	: (f.e.) 1. zaman bildiren edat. 2. yer bildiren edat. 3. z f.
ara	sıra, kimi, bâzı.
zalâm	: (a.s.) 1. karanlık. 2. haksızlık.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Gönülde keder ve sevinç bazen artar bazen azalır. Ayda karanlık ve nur (aydınlık) bazen artar bazen eksilir."

Şerh

İnsanın her günü bir olmaz. Kimi zaman üzülür, kimi zaman mutlu olur. Tıpkı ayın gündüz ışıltısını kaybedip gece, yıldızları bile gölgede bırakacak şekilde, gökte parlaması gibi. Âşık gönüller belki de bu durumla teselli bulmaktadır. Nitekim gam ve gussa ile geçirdikleri üzüntülü ve sevgiliden ayrı günlerin sonucunda vuslat, yani sevinçli günler ummaktadırlar. Zira halk arasında da zor günler geçirenlere destek maiyetinde bir söz vardır: "Her gecenin bir nehârı, her kışın bir bahârı vardır."

Gönül, ten veya gam kafesinin içinde bir kuştur (Tolasa, 2001: 318). Yaşamını gamla idame ettiren bu kuş, gam ve kederinin kaynağı olan sevgilisine uçmak ister. Aslında gönül zaten sevgilidir. İşte o zaman ten kafesindeki müşkül durumlardan kurtulup vuslata ererek mutlu günlere kavuşacaktır.

Ayda ışığın ve karanlığın hâsıl olduğu gibi, gönülde de keder ve sevinç bazen artarak bazen eksilerek yerini korur. Gönül, apansız aşk yeline kapılır ve her tarafı girdap içinde olan aşk ummanında kendini bulur. Âşık gönül, bu andan itibaren sevgilinin kanunlarına riâyet etmek zorundadır. Bunun sonucunda âşıkta değişik haller görülür. Âşık; üzüntü, sevinç, kaygı, dert, ağlama, umut vs. duygular arasında gider gelir. O, sevgilisini uzaktan bile görse ya da bir haberini alsın hemen mutlu olur. Sevgili, âşığın hayaline dahi gelse, onu mutlu eder. Sevgilinin ay gibi parlak yüzü, âşığın kederli gönlüne bir bakıma teselli olur. Her anı sevgilisinin özlemi ile geçen âşık, sevgilisinin ay yüzünü tahayyül ettiğinde ferahlayıp huzura ermektedir. Fakat sair zamanlar, sabahlara kadar gam ateşiyle uyuyamaz, durmadan feryat figan ederek

günlerini geçirir. Ama âşık, sevgili için gönlünün harap olmasına, sevgilisinden eziyet de görse onun çevresinde olmaya râzıdır. Nitekim gam ve keder, âşığın gönlünün gıdasıdır.

Beyitten çıkarılabilecek bir diğer anlam da tasavvuf yönüyledir. "Tasavvufta gönül, Allah'ın evi, onun tecelli ettiği yerdir" (Uludağ, 2012: 205). Bu yüzden Hakk âşıkları, gönül temizliğine önem vermişlerdir. Bunu da ibadet ve zikrullah ile başarmaya çalışmışlardır. Nefislerini terbiye etme uğruna birtakım çileler çekmişlerdir. Bunun sonucunda gönüllerine gelen ilhamlarla da mutlu olmuşlardır. Beyit, sûfilerin de halini özetlemektedir. Tıpkı ayın her zaman aydınlık görünmediği gibi, onlar da kimi zaman mutlu ama çoğu zaman mahzun kimseler olmuşlardır.

"Gam" ve "sürûr", "artar" ve "eksilür", "zalâm" ve "nûr" kelimeleri ile tezat sanatı yapılmıştır. İlk dizede "gam", "sürûr" kelimeleri; ikinci dizede sırasıyla "zalâm" ve "nûr" kelimeleri ile karşılık bulmuş; leff - neşr-i müretteb sanatına başvurulmuştur.

۲ لطف و عتابی اندک و بسیار کورمشز
روز و شب دهور که آرتر که اکسیلور

2. Luṭf u ‘itābı endek ü bisyār görmüşüz

Rûz u şeb-i dühûr geh artar geh eksilür

Lugatçe

‘itāb : (a.i.) azarlama, tersleme, paylama; darılma.

endek : (f.s.) 1. az, azıcık. 2. yaşı küçük.

bisyār : (f.s.) çok.

dühûr : (a.i. dehr'in c.) 1. dünyâlar. 2. zamanlar; devirler.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"(Sevgilinin) iyi muamelesini ve azarlamasını az çok görmüşüz. Dünyanın gece ve gündüzü bazen artar bazen eksilir."

Şerh

Bir önceki beyitle benzer bir anlam ilgisi vardır. Sevgili, divan edebiyatında genellikle gaddar ve âşığına eziyet eden bir varlık olarak karşımıza çıkar. Beyitte de âşığın, sevgilisinden lütuf da kahır da gördüğü söylenmektedir. Zira öyledir de. Sevgili, bazen yüzünü göstererek, tebessüm ederek âşığına iyi muamelede bulunur. Bazen de rakiple bir araya gelerek veya âşığına görünmeyerek ona cevreder. Yani âşık sevgiliden bazen iyi, bazen de kötü muamele görür. Bu tıpkı dünyanın gece ve gündüzünün eşit olmayıp bazen gecenin bazen gündüzün artıp eksilmesine benzemektedir. Hakk dostları da bazen ism-i Celâl bazen de ism-i Cemâl'in tecellilerini görürler.

"Lutf" ve "itâb", "endek" ve "bisyâr", "rûz" ve "şeb", "artar" ve "eksilür" kelimeleri ile tezat sanatı yapılmıştır. İlk dizedeki "lutf", "itâb", "endek", "bisyâr" kelimeleri ikinci mısradaki sırasıyla "rûz", "şeb", "artar", "eksilür" kelimeleri ile karşılık bulmuş, leff ü neşr-i müretteb sanatına başvurulmuştur.

۳ عینیلہ نیلہ دوندی همان دیدہ دہ بو دم

اشک سبک ظہور کہ آرتر کہ اکسیلور

3. 'Ayniyle Nil'e döndi hemân dîdede bu dem

Eşk-i sebük-ẓuhūr geh artar geh eksilür

Lugatçe

dîde : (f.i.c. dîde-gân) 1. göz. 2. gözcü, 3. gözbebeği. 4. göz ucu.

eşk : (f.i.) gözyaşı, (bkz: dem, sirişk).

sebük : (f.s.) 1. hafif, yeğni. 2. çabuk. 3. ağırlığı, ağırbaşlılığı olmayan.

ẓuhūr : (a.i.) görünme, meydana çıkma, baş gösterme, türeme.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Şimdi göz, tıpkı Nil (Nehri) gibi oldu; çabuk ortaya çıkan (akan) gözyaşı, bazen artar, bazen eksilir."

Şerh

İlk iki beyitin açılmasında âşığın günlerini ekseriyetle gam ve keder içinde geçirdiğini ifade etmiştik. Burada da âşığın gamlı günlerde döktüğü gözyaşlarının Nil Nehri'ne döndüğü söylenmiştir. Bu benzetme klasik şiirin temel benzetmelerindendir. Genellikle Nil Nehri, âşığın gözyaşlarıyla benzerlik ilgisi içerisinde kullanılır.²⁵⁷ Nil Nehri'nin yılın belli dönemlerinde debisinin yükselmesi sebebiyle taşıdığı biliyoruz. Âşığın da döktüğü gözyaşları, tıpkı Nil gibi zaman zaman artmakta ve azalmaktadır. Ayrıca Nil Nehri, bilindiği gibi, dünyanın en uzun nehridir. Âşığın gözünden akan yaşların aralıksız ve çok olması sebebiyle bu mazmunla birlikte anılmaktadır. Nitekim âşığın gözyaşlarının da sonu gelmez, hatta bir müddet sonra âşık, kan ağlamaya başlar. Allah dostları da Sevgililerine pâk bir şekilde erişebilmek için gece ve gündüz dua edip gözyaşı dökerler. Bu şekilde gönül kirlerinden arınmaya çalışırlar.

Âşığın gözyaşları, çok olmasından ve sonunun gelmemesinden dolayı Nil Nehri'ne teşbih edilmiştir. Aynı zamanda mübalağa sanatına başvurulmuştur.

٤ جوّ سماده ابر دکل آرتوب اکسین

دود دل حرور که آرتر که اکسیلور

4. Cevv-i semâda ebr degül artup eksilen

Dūd-ı dil-i ẖarūr geh artar geh eksilür

Lugatçe

cevv : (a.i.) hava, boşluk.

ebr : (f.i.) bulut, (bkz: ebr, gamam, sehâb).

²⁵⁷ ayrıntılı bilgi için bkz.: Esmâ Şahin, Klâsik Türk Edebiyatı Metinlerinde Nil Nehri, **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, İstanbul 2017, Sayı:19, s. 275-312.

dūd : (f.i.) 1. duman, tütün. 2. gam, keder, tasa.

hārūr : (a.i.) 1. Güneşin kızgınlığı. 2. gece esen sıcak rüzgâr.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Gökyüzü boşluğunda artıp eksilen bulut değildir; kızgın (hararetle) gönlün dumanı bazen artar, bazen eksilir."

Şerh

Önceki beyitlerin açıklamalarında da değindiğimiz gibi âşık gönüllere bu dünyada rahat yoktur. Onlar, gönüllerindeki aşk derdi ile daima kederlidirler. Yüzleri çok nadir güler. Yüreklarindeki aşk belası ile âh ederler. Âşık, âh ettikçe gönül ateşinden gökyüzüne dumanlar yükselir. "Alev alev gönülden kopup fırlayan âh, arkasında dumanlar bırakan bir ateş topu hâlinde göğe, yetmiş bin hicâbı delerek Allah'ın huzuruna ağmaktadır" (Akarsu, 2007: 66). "Bütün âşıkların yürekleri ve gönülleri yanıktır. Ateşlerinin kıvılcımları ve dumanı gökyüzüne kadar yükselir. Gözlerinden kanlı yaşlar akar" (İpekten, 1986: 265). Bu yüzden şair, gökyüzünde artıp eksilen şeyin bulutlar olmadığını, âşığın gönül kıvılcımından yükselen âh dumanları olduğunu söylemektedir. Benzer bir abartılı unsur Fuzûlî'de karşımıza çıkmaktadır. Onun meşhur beyitinde ise aşk ateşinden felekler, yıldızlar yanmaktadır:

Beni candan usandırdı cefâdan yâr usanmaz mı

Felekler yandı âhımdan murâdım şem'î yanmaz mı (Fuzûlî, 2000: 259)

Tasavvufî açıdan düşündüğümüzde sûfilerin de bağı yanıktır, delik deşiktir. Onların da ilâhî aşk ateşi ile gönülleri dağlanmıştı. "Hû" zikirleriyle de gökyüzüne gönül ateşinden bulut misâli kıvılcım ve dumanlar yükselmektedir.

"Artmak" ve "eksilmek" fiilleriyle tezat sanatı yapılmıştır. Âşığın gönül ateşinden semâya yükselen dumanlar, mübalağalı bir şekilde buluta teşbih edilmiştir.

۵ ای بری مطرد می دم وصل مهوشان

ایام که هر شهور که آرتر که اکسیلور

5. Ey Birrî muṭṭarid mi dem-i vaşl-ı meh-veşân

Eyyām ki her şühūr geh artar geh eksilür

Lugatçe

muṭṭarid	: (a. s. tard'dan) ittıradı, bir düziye giden, sıralı, düzgün.
vaşl	: (a.i.) 1. [bir şeyi başka bir şeye] ulaştırma, birleştirme; ulaşma, birleşme. 2. kavuşma, (bkz: vuslat). 3. gr. ulama, fr. liaison. 4. g. s. sayfaları yapışan yazılı bir kitabı ayırma san'atı.
meh-veş	: (f.b.s.) 1. ay gibi. (bkz: mâh-vâr, meh-vâr). mec. güzel, (bkz. mahbûbe). 2. i. kadın adı
eyyām	: (a.i. yevm'in c.) 1. günler, gündüzler. 2. geminin hareketine elverişli olan rüzgâr. 3. zaman, (bkz: hengâm). 4. nüfuz, iktidar.
şühūr	: (a.i. şehir'in c.) aylar.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Ey Birrî! Ay gibi güzel sevgililerin kavuşma zamanı düzenli midir? Günler ki her ay, bazen artar bazen eksilir."

Şerh

Âşık, gecesini gündüzünü gam ile geçirirken daima vuslat anını düşünmekte ve bununla gönlünü teselli etmeye çalışmaktadır. Özellikle önceki iki beyitte gönlündeki aşk derdinden vuku bulan olumsuz durumları dile getiren şair, son beyitte ise vuslat anını arzulamaktadır. Gözyaşı Nil Nehri'ne dönen, gönlündeki aşk ateşinden gökyüzüne dumanlar yükselen âşık, "Sevgilinin kavuşma zamanı düzenli midir?" diye sorarak bir nev'i beklentisini dile getirmektedir. Hemen arkasından ise bazı ayların gün sayısı bakımından fazla, bazılarının az olduğunu söyleyerek bir gönderme yapmaktadır. Zira sevgililer, nazlıdır. Ay gibi parlak ve güzel yüzünü âşığına ne zaman göstereceği belli olmaz. Şair, aslında bir bakıma cevabını bildiği bir soruyu sormuştur.

Beyitte "ey" hitâbıyla nidâ; "Birrî" mahlası ile tecrid sanatı yapılmıştır. Sevgililerin vuslat günlerinin belirsizliği, ayların gün sayısının bazen artıp bazen

eksilmesine teşbih edilmiştir. İlk mısradaki soru sorularak istifham sanatına başvurulmuştur. "Artmak" ve "eksilmek" fiilleri ile tezat sanatı yapılmıştır.

2.2.34. GAZEL 34²⁵⁸

Fâ' ilâtün/fâ' ilâtün/fâ' ilâtün/fâ' ilün

۱ عارضنده حلقه حلقه كاكل زيبا ياتور

اول شهك كنجينه حسننده اژدرها ياتور

۲ فكرت اغياره يول ويرمم كتورمم خاطره

خانه دلده خيال دلربا تنها ياتور

۳ زلف ياري اي صبا هر لحظه تحريك ايتمسك

مستريح اولور كوكلر فتنه عظمما ياتور

۴ دل در شهوار اسراريله پر اولسه نوله

عشق ديرلر آنده بر پاياني يوق دريا ياتور

۵ بر شهك مجنون عشقيدر كوكل كيم برييا

زلفنك هر بر خمنده نيچه بيك ليلا ياتور

1. ' Ārızında ḥalka ḥalka kākül-i zībā yatur

Ol şehūñ gencine-i ḥüsninde ejderhā yatur

2. Fikret-i aġyāre yol virmem getürmem ḥāṭıra

²⁵⁸ Erkul, age., s. 287-288.

Hâne-i dilde hayâl-i dil-rubâ tenhâ yatur

3. Zülf-i yâri ey şabâ her laḥza taḥrîk itmeseñ
Müsterîḥ olur gönüller fitne-i ‘uzmâ yatur

4. Dil dür-i şehvâr-ı esrârıyla pür olsa n’ola
‘Aşḫ dirlir anda bir pâyânı yoḫ deryâ yatur

5. Bir şehûñ Mecnûn-ı²⁵⁹ ‘aşḫıdur gönül kim Birriyâ
Zülfinûñ her bir ḥamında nice biñ Leylâ yatur

۱ عارضنده حلقه حلقه كاكل زيبا ياتور
اول شهك كنچينه حسننده اژدرها ياتور

1. ‘Ărızında ḥalḫa ḥalḫa kākül-i zībâ yatur

Ol şehûñ gencîne-i ḥüsninde ejderhâ yatur

Lugatçe

‘Ărız : (a.s. arz'dan) 1. gelen. 2. i. tesadüfi vak'a. 3. i. daḡ, bulut

ve sâire gibi görmeye manî olan her şey. 4. i. yanak.

zībâ : (f.s.) 1. süslü. 2. yakışıklı, güzel.

gencîne : (f.i.) hazîne, define.

ḥüsn : (a.s.) 1. güzel, iyi. 2. i. güzellik, iyilik.

²⁵⁹ Erkul, bu kelime ile tamlama oluşturmamıştır. Biz kelimenin tamlamalı şeklinin beyitin genel anlamıyla daha iyi örtüşüğünü düşündük.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"(Sevgilinin) Yanağında halka halka güzel, süslü kakül yatar (durur). O şâhın güzellik hazinesinde ejderha yatar."

Şerh

Kâkül, tepeden öne doğru dökülen saç demektir (Onan, 1991: 58). Divan şiirinde çok kere teşbih ve mecazlara konu olmuştur. Kâkül, âşıkların ona tutunarak sevgilinin yüzüne salınmak istedikleri bir araçtır. Zira beyitte de ifade edildiği gibi sevgilinin kâkülü halka halka, kıvrım kıvrımdır, uçları eğridir.

Âşıkların nezdinde sevgilinin kâkülüne ulaşmak oldukça önemlidir. Hatta onlar, sevgilinin kâkülünün ucunun görünmesine de râzı gelirler. Çünkü bu durum, âşıklar için sevgiliden gelen bir lütuf, bir keremdir.

Sevgilinin kâkülüne ulaşma hevesi, âşğın sabrını tüketir, onu perişan eder. Sevgili, herkesi güzelliğiyle kendine hayran bırakır. Bu yüzden beyitte de nitelendirildiği gibi o, güzeller ülkesinin pâdişâhıdır. Zira, âşğın gözünde sevgilisinden daha güzel hiç kimse yoktur. Güzeller şâhının saçları büklüm büklüm, kıvrımlıdır. Kıvrımlarıyla kâkül, yüzüne, yanağına düşer. Bu durum da ele aldığımız gazelin üçüncü beytinde de ifade edildiği gibi, âşıkları bin derde ve belaya sevk eder. Sevgilinin halka halka yanağına doğru sarkan simsiyah saçları âşıkları târumâr eder, onlara fitne salar.

Bir inanışa göre yılan kendi eceliyle ölmez, mutlaka başka birisi tarafından öldürülmüş. Yüz yıl yaşayan yılanlar, ejderha olmuştur. Edebiyatta ejderha sevgilinin saçı yerine kullanılır. Çünkü sevgilinin kıvrım kıvrım saçları bir ejderhayı andırır. Saç uçlarının bolluğu ile bin başlı bir ejderhaya benzer. Ayrıca tılsımlı hazineleri de ejderhaların beklediğine inanılır (Taş, 2013: 35). Beyitte de sevgilinin kâkülleri halka halka bir vaziyette yanağa uzanmış bir ejderha görünümündedir. Bu benzetmede sevgilinin saçının uzunluğunun, karalığının ve kıvrımlı oluşunun etkisi vardır. Sevgilinin bütün güzellik unsurunu içinde barındıran uzvu, yüzüdür. Yüzde de en geniş yeri kaplayan bölüm, yanaktır. Bu bakımdan güzellik şâhının hazinesi olarak, divan şiiri geleneğinde "yanak" zikredilir. Güzellik hazinesini koruma görevi de beyitte kıvrım kıvrım uzanan kâküle verilmiştir. Sevgilinin halka halka olan kâkülü, tıpkı bir ejderha gibi güzellik hazinesine ulaşmak isteyen âşığı yakalar ve kendine esir eder. Bu durumdan âşğın imtina etmesi gerekir. "Efsaneye göre

hazinelere yılanlar, ejderhalar korur ve hazineye ulaşmak isteyenleri öldürürmüş. Sevgilinin yüzü ve yanağı birer hazinedir. Bu hazineye ulaşmak isteyen, ölümü göze almalıdır" (Şahin, 2011: 1862).

Benzer bir söyleyiş tarzını Sultanü'ş-Şu'arâ unvanıyla anılan Bâkî'de de görüyoruz:

Genc-i visâl tâlibini ejdehâ-sıfat

Ol halka halka zülf-i ham-ender-ham öldürür (Küçük, 1994: 134).

Güzellik pâdişâhının halka halka olan kıvrımlı saçlarını, yanağın üzerine çekilmiş bir tuğra gibi de düşünebiliriz. Zira pâdişâh tuğralarına da kıvrımlı çizimler hâkimdir. Bu benzetme de sevgilinin pâdişâhlık vasfını güçlendirmektedir.

Bir diğer açıdan bakarsak "tasavvufta saç kesret, yüz vahdettir" (Tarlan, 2011 : 80). Kesreti temsil eden saç, sâliki vahdetten uzaklaştırır. Sevgilinin saçları, onun yüzünü ve yanaklarını örter. Yani vuslata engel olur. Tasavvuf erbabı saç kesret, yani insanı seyr-i sülûktan alıkoyan maddî engeller olarak düşünür. Kesret; karadır, birliği örtüp gizleyendir. Kesret, olumsuz bir unsur olarak belirse de aslında o da sevgilinin bir cilvesidir. Çokluk olmadan teklik düşüncesine ulaşamaz (Şenödeyici, 2015: 159). Tarlan'a göre kesret, vahdeti süsleyen, onun varlığını ve birliğini bildirendir (Tarlan, 2011: 410). Yani bir diğer yandan da vahdete ulaşmak için kesret gereklidir. Kesretten sıyrılmak, mâsivâ ile ilişkiyi kesmek lazımdır. Aynı zamanda halka halka olan saça tutunarak da vahdet olan yüze, yanağa ulaşılır. Şimdi bu söylediklerimizi bir de beytin ikinci mısrasındaki "hazine" ve "ejderha" mazmunlarla ilişkilendirelim. Nefsin istekleri, ejderha gibidir. Âdetâ nefsin kapılanları yutmak için ağız açık bir şekilde beklemektedir. Zira nefsin arzularına boyun eğenler, isyan denizine gark olurlar. Yüz ve yanak ise, vahdeti temsil etmesi yönüyle içi mücevherlerle dolu hazine kıymetindedir. Sâlikin de asıl hedefi nefis ejderini yenerek bu hazineye ulaşıp gönlünü zengin kılmaktır.

Beyitte sevgili kast edilerek "şeh" kelimesi, açık istiâreli olarak kullanılmıştır. Birinci mısradaki "ârız" ve "kâkül" kelimeleri, ikinci mısradaki "gencîne-i hüsn" ve "ejderha" olarak karşılık bulmuş, leff ü neşr-i mürettep sanatı yapılmıştır. "Ârız, halka halka, kâkül, hüsn", "şeh, gencîne, ejderhâ" kelimeleri tenâsüplüdür.

خانه دلده خیال دلربا تنها یاتور

2. Fikret-i aġyāre yol virmem getürmem hâṭıra

Hâne-i dilde ḥayāl-i dil-rubā tenhā yatur

Lugatçe

fikret	: (a.i.c. efkâr) 1. fikir, düşünce. 2. idrâk. 3. hatır. 4. zihin, akıl. 5.rey, oy, zan, inanma. 6. zihin tasavvuru, kuruntu. 7. murad, maksat, niyet. 8. erkek ve kadın adı.
aġyār	: (a.i. gayr'in c.) gayrılar, başkalar, yabancılar.
hâṭır	: (a.i. hutûr'dan) 1. zihin, fikir. 2. keyif, hal. 3. gönül.
dil-rubā	: (f.b.s.) 1. gönül kapan, gönül alan. 2. i. muz. tahminen iki asırlık bir makamdır. Elimizde hiçbir besteli numunesi yoktur.
tenhā	: (f.s.) 1. yalnız, ıssız, boş. 2. yalnız, tek. (bkz: münferid, vahîd).

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Başkalarının düşüncesine yol vermem, (başka sevgilileri) aklıma/gönlüme getirmem. Gönül hânesinde sadece gönül alan güzelin hayâli yatar."

Şerh

Beyitten iki anlam çıkarmak mümkündür. İlk önce beyitin maddî tarafına bakalım. Divan şiirinde âşık, sevgilisinden ayırır. Bundan dolayı günleri âh u zâr içinde geçmektedir. Karşılık göremese de o, hiçbir zaman pes etmez, başka sevgililere yönelmez. Sevgilisinden gelen her şeye boyun eğer. Sürekli ona ulaşma endişesi taşır. Devamlı sevgilisini düşünür, başkalarıyla ilgilenmez. Beyitin ilk mısrasındaki "hâṭır" kelimesi de "zihin" ve "gönül" anlamına gelecek şekilde tevriyeli olarak kullanılmıştır. Yani şairin gönlünde de aklında da sadece bir sevgili vardır, gayrısına sırtını dönmüştür.

Beyitten çıkarılabilecek ikinci mânâ daha derindir. Tasavvuf vechinden bakarsak âşık, kalbi imanla dolu sâliktir. Sâlik, yegâne sevgilisi olan Allah'tan başkasına meyletmez. Gönül hânesi, bütün benliğiyle öylesine Allah aşkıyla doludur ki başka sevgilere yer yoktur. Kimileri, Vedûd ismine mazhâr olurlar. Bu mazhâriyete kavuşanlar, kâinâtın mayasının aşkla yoğrulduğunu bilirler. Herkes kabiliyeti ölçüsünde o aşk şarabından nasiplenir ve mest olur. Etrafında olup biten her şeye o nazarla bakar, her şeyi o kulakla işitir, her şeyi o muhabbetle sever. Yani kısacası ilâhî aşk şarabından bir yudum alan kimse, Allah'tan gayrı hiçbir şey düşünemez, her şeyi O'nun nâmıyla yapar, sadece O'nun sevgisine gönül hânesinde yer verir. Bu yolda olan sâlik, gönlünü ağyârdan yani mâsivâdan temizlemiş, gönlünün tamamını sadece Sevgili'sine açmıştır. Fânî olan cismini fânî dünyâda bırakıp ebedî olan ruhunu fenâfillâh yoluna sürgün etmiştir.

Hakk yoluna baş koymuş olan âşığın gönlünde Allah'tan başka şeylerin sevgisi olmamalıdır. Zira başka sevgiler, kalbi karartır, hatta öldürür. Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyruluyor: "Allah hiç kimsenin göğsünde iki kalp yaratmamıştır." ²⁶⁰ O hâlde bir gönülde iki sevgi yaşamaz. Ve yine yüce kitabımızda şöyle buyruluyor: "O gün ki, ne mal fayda verir ne de oğullar. Meğerki Allah'a tamamen sâlim ve temiz bir kalp ile gelenler ola." ²⁶¹ Yani eğer gönülde mal mülk, makam vb. dünyalık zevkler varsa bunlar, âşığı Sevgili'sinden ve hak olan yoldan uzaklaştırır. Gönül hânesine Allah aşkını yerleştirdiysek burada başka sevgi olması mümkün değildir. Zaten gönle başka bir şeyin sevgisi girmişse Allah, o kalpte tecelli etmez. Zira böyle bir kalp temiz değildir. "Tasavvufta aynaya benzetilen gönlün temiz ve bütün olması gerekmektedir." (İpekten, 2011: 120). Allah, ilk olarak temiz olup olmaması bakımından kulunun gönlüne bakar ve yeterince temiz ve saf bulursa orada tecelli eder.

"Hâtır" kelimesi, "zihin" ve "gönül" anlamlarını karşılayabilecek şekilde tevriyeli olarak kullanılmıştır. "Hâne-i dil" tamlamasıyla gönül, somutlanmıştır.

۳

زلف یاری ای صبا هر لحظه تحریک ایتمسک

مستریح اولور کوللر فتنه عظمایاتور

²⁶⁰ Kur'ân-ı Kerîm, Ahzâb Sûresi, (33/4).

²⁶¹ Kur'ân-ı Kerîm, Şu'arâ Sûresi, (26/88-89).

3. Zülf-i yâri ey şabâ her laḥza taḥrîk itmeseñ

Müsterîḥ olur gönüller fitne-i 'uzmâ yatur

Lugatçe

zülf	: (f.i.) 1. yüzün iki yanından sarkan saç lülesi. 2. sevgilinin saçı.
şabâ	: (a.i.) 1. gün doğusundan esen hafif ve lâtif rüzgâr. 2.müz. Türk müziğinin en eski ve mâruf makamlarındandır. Türk müziğinin en orijinal ve karakteristik makamlarından biri olan sabâ, yürekler parçalayıcı, gönüller yakıcı bir hüznün, elem, zühd ve pişmanlık duygusunu gayet net olarak bildirir. Rağbetle kullanılmış bir makamdır. Çargâh'da zengûle (ki bu makam şevk-efzâ'nın terkiibinde de mevcuttur) ile sabâ dörtlüsünden mürekkeptir. Bu dörtlü ile düğâh (la) perdesinde kalır. Zengûle'nin durağı çargâh perdesi, sabâ'da çok mühim bir rolü olan güçlüdür. Çargâh'da zengûle'nin güçlüsü olan rast (sol) perdesi gibi ikinci bir güçlünün, fazla kıymeti yoktur. Donanımına "si" koma bemolü ile "re" bakıyye bemolü konulur. Çargâh'da zengûle'nin "la" bakıyye bemolü; nota içinde kullanılır.
laḥza	: (a.i.) 1. göz ucu ile bakış. 2. göz ucu ile bir kere bakıncaya kadar geçen zaman.
taḥrîk	: (a.i. hareket'den. c. tahrîkât) 1. kımıldatma, kımıldatılma, oynatma. 2. kışkırtma. 3. yola çıkarma. 4. uyandırma. 5.a. gr. meczum (cezimli) bir harfi hareke ile okuma "ilm" kelimesini "ilim" okuma.. gibi.
müsterîḥ	: (a.s. râhat'dan) istirahat eden, rahat bulan, gönlü rahat, kaygısız.
fitne	: (a.i.c. fiten) 1. belâ, mihnet, sıkıntı. 2. ayartma, azdırma. 3. fesat, arabozma, karışıklık, ihtilâl. 4. dinsizlik, canilik.

5. ceza. 6. delilik. 7. güzel yüz, güzel göz; güzel kadın. 8. ara bozan, karıştırıcı. 9. köpek yavrusu.

‘uzmā : (a.s.a'zâm'dan) daha (en, pek, çok) büyük, [a'zam'ın müennesi].

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Ey sabâ (yeli)! Sevgilinin saçını her an kımıldatmasan, gönüller rahata kavuşur, çok büyük olan belâ yatar (yatıştır). "

Şerh

"Sabâ; Arapça, fiil olarak, âşık olmak, özlemek, meyletmek; isim olarak, sabâ rüzgarı, seher rüzgarı, ferahlatıcı rüzgâr demektir. Bu rüzgarın, gül ve çeşitli çiçeklerin açmasını sağladığı, söylenir. Kâşânî'ye göre, ruhaniyete ait doğu cihetlerinden esen ve hayra vesile olan rahmanî nefhalar, rahmanî esintilerdir. Sabâ rüzgarının, Ümmet-i Muhammed için müjdeci bir anlamı vardır."²⁶²

Sabah rüzgârının âşık ile mâşuk arasında bir haberci olduğunu daha önceki gazel şerhlerinde belirtmiştik. Sabah vakti ılık ılık esen sabâ yeli, sevgilinin saçının kokusunu âşığa getirir. Bu kokuyla kendisinden geçip yâre kavuşma hayâliyle âh eden âşığın feryatlarını da sevgiliye götürür. Doğu vilayetlerinden geldiğine inanılan sabâ yelinin Çin, Maçin ve Hıta gibi ülkeleri dolaştığına (Kurnaz, 1996d: 511), sevgilinin saçının kokusunu alıp en son âşığın bulunduğu meclise uğradığına inanılır. Onun kokusunu taşıyıp âşığa getirdiği yârin saçları misk, anber, sümbül ve reyhan gibi kokar (Tolasa, 2001: 451).

Sabah rüzgârı, yukarıda da belirttiğimiz gibi, divan şiirinde sevgilinin kokusunu taşır, dağıtır, yayar. Esmesi, titremesi, eserken inlemesi gibi sebeplerle âşığın benzetileni olan (Kurnaz, 1996d: 510-511) sabâ yeli, beyitte sevgilinin saçlarını her an kıpırdatmaktadır. Gazelin ilk beytinde ifade edildiği gibi sevgilinin saçlarını halka halka, yani bir zincir gibi tahayyül edelim. Sabâ yelinin zincire benzeyen kıvrım kıvrım saçları her an kıpırdatması sonucunda, bir ses peydâ olur. Sevgilinin saçının kokusu ve sesiyle aşkından divâneye dönmüş olan âşıkların gönlü, daha da çılginlaşır, rahat duramaz, huzur bulamaz.

²⁶² Cebecioğlu, age., s. 222. (14.05.2017)

Sevgilinin zülfünün her sabah vakti, sabâ yeli ile gelmesi, âşıklar arasında fitne çıkması için kâfidir. Şair de sabâ yelinin sevgilinin saçını kıpırdatmasıyla ortalığa fitne saldığını söylemektedir. Zaten kargaşalık yaratmak, fitne çıkarmak, sevgilinin en önemli vasfıdır. Şeyh Galip de 147 numaralı gazelinin ilk beyitinde söz söylemenin amacı mânâ, turrenin amacı ise kargaşa yaratmaktır diyerek, sevgilinin saçlarının âşık üzerindeki etkisini anlatmaktadır :

Turrenden âşûb u yağmadır garaz

Lafzdan zira ki ma'nâdır garaz (Okçu, 2014: 283).

Yârin zülfünün bela özelliğinde, saçın rengi de düşünülmalıdır. Sabâ yeliyle dağılıp birbirine karışan saç sonucunda bir kargaşa meydana gelmiştir. Bu kargaşanın sonunda da bela kaçınılmazdır. Saçın rengi ve çokluğu sebebiyle kesret oluşu fitne, bela, afet, fattan gibi unsurların kesretle ilgisini de çağrıştıracak şekilde şiirde kullanıldığı görülür. Şair sevgilinin saçının gönül ehlipleri için bir bela olduğunu söylemektedir.

Saç, tasavvufta kesreti ifade eder. Âşığın saçın dağınıklığından etkilenmesi, saçın fitne salması da kesretten arınamamış olmanın sembolik bir ifadesidir (Akdemir, 2007: 29). Buradan hareketle vahdete ulaşmak isteyen şair için, kesret unsuru olan saça takılıp kaldığı söylenebilir. Zira sabâ yelinin sevgilinin saçlarını dağıtması, âşığın gönlünün huzura kavuşmasına engel olmaktadır. Bu yüzden de âşık, sabâ yelinden yârin saçlarını her an kımıldatmamasını rica etmektedir. Çok büyük bir belâ olan kesretten âşık, bu şekilde sıyrılabileceğini ummaktadır.

"Ey" seslenme sözünde nida; yine bu seslenme edatının tersten okunmasıyla ortaya çıkan "ya" ünleminin olmasıyla aks-i müfred;"müsterih" ve "belâ" kelimeleriyle tezat; "zülf, yâr, sabâ, fitne" kelimeleriyle tenâsüp sanatına başvurulmuştur.

٤

دل در شهوار اسراريله پر اولسه نوله

عشق دیرلر آنده بر پایانی یوق دریا یاتور

4. Dil dūr-i šehvār-ı esrārīyle pūr olsa n'ola

‘Aşq dirlir anda bir pâyānı yoq deryā yatur

Lugatçe

dür-i şehvâr	: iri inci.
esrâr	: (a.i. sırr'ın c.) 1. gizlenen ve bilinmeyen şeyler, aklın eremeyeceği işler. 2. Hint kenevirinden çıkarılan, uyuşturucu ve sarhoş edici te'sirleri olan bir zehir, [kelime, müfret olarak kullanılır].
pür	: (f.s.) 1. dolu. (bkz: memlû, leb-â-leb). 2. çok fazla. 3. sahip, mâlik, [bu kelime ile birleşik kelimeler yapılır].
pâyân	: (f.i.) 1. son, nihayet, (bkz: âkıbet, gayet). 2. uç, kenar. 3. tas. sofinin ulaşacağı birlik âlemi.
deryâ	: (f.i.) deniz.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Gönül, sırların iri incisiyle dolu olsa ne olur? Aşk derler, onda sonu olmayan bir derya yatar. "

Şerh

Gönül, Sevgili'nin sırlarının iri incileriyle dolup taşsa bunda şaşılacak bir durum söz konusu değildir. Zira aşkın sırları, sonu olmayan bir derya gibidir. Hakikati perdeleyen esrâr, o kadar çoktur ki zaten bu sırları çözerek mârifete ermek oldukça zaman alır. Bağrı aşk ateşiyle dağlanmış olan sâlikin de arzuladığı şey, sırlar perdesini aralayıp yâr ile yâr olmak, vuslata ermek, sonsuz bir deryâ olan bu aşk yolunda fenâ bulmaktır.

Deryâ kelimesi, tasavvufta varlık veya insan-ı kâmil anlamına gelmektedir. Allah, ise deryâ-yı muhit yani, gücü, bilgisi, sıfatları ile ucu bucağı olmayan bir ummana benzetilir (Uludağ, 2012 : 104). Beyitte de aynı metafor vardır. Kulun bu bî-pâyân deryâ karşısındaki durumu ise, bir damlacık dahi değildir. Bu sonsuzluğa Kur'ân-ı Kerîm'de "Eğer Allah'ın nimetlerini saymaya kalkışsanız sayamazsınız (buna gücünüz yetmez)."²⁶³ âyet-i kerîmesiyle işaret olunur. Tasavvufî olgunluğu elde eden kişiler, artık temkîn makamına ermiştir. Onları, sevinç, üzüntü etkilemez, dağlar gibi makamlarında sabit, devamlı, Allah ile huzur hâlinedirler, işte bu makama ermiş, her şeyi hoş gören, başkasının incitmesinden incinmeyen, geniş

²⁶³ Kur'ân-ı Kerîm, İbrahim Sûresi, (14/35).

gönüllü sufîlere "derya-dil" yahut "derya gibi adam" denir. "Denize dalmadıkça inci elde edilmez" atasözüyle, vahdet sırrına ermek için çalışmak, Allah'ta fani olmak gerektiği anlatılır.²⁶⁴

Nisan mevsiminde sahile çıkan istiridye, yani sade f kapakçığını açar, içine düşen nisan yağmuru damlasıyla birlikte denize geri döner. Denizde tuzlu su ortamında içinde bu saf suyu taşıyan sade f, bir süre sonra bu suyun kendisine rahatsızlık vermesiyle onu dışarı çıkarmak için bir sıvı salgılar. Saf suyun verdiği acı devam ettikçe bu sıvı salgılama da devam eder. Sonunda salgılanan bu sıvılar katılarak birbirinin üzerine yapışır ve inciyi meydana getirir. Eğer sade f, iki veya daha fazla yağmur tanesi yuttuysa inciler küçük olurmuş. En makbul olan inci tek bir incidir. Böylesi inci, hem yuvarlak hem de iri olurmuş. Dür-i dâne, dür-i galtân, yek-dâne, dür-i şehvâr gibi adlarla anılan kıymetli inci, bu tek olan incidir (Pala, 1989: 126-127). Allah aşkıyla dolup taşan sâlikin gönlü de pahâ biçilemez mânâ incileriyle doludur. Ama bunda şaşılacak bir durum yoktur. Zira sonu olmayan aşk denizinde sayısız inci vardır. Bu incilere şekle aldananlar değil, mânâyâ önem verenler ulaşmışlardır. Bu durumu Mevlânâ, Mesnevî'sinde şöyle dile getirmiştir :

"Şekle aldananlar, cevherlere gark olmuşlar...

İçyüzüne ehemmiyet verenler, mânâ denizini bulmuşlar" (Mevlânâ, 2007: 219).

"Bil ki zâhiri sûret yok olur; fakat mânâ âlemi ebedîdir, kalır" (Mevlânâ, 2007: 78).

Aynı zamanda aşk yolunun peygamber yolu olduğunu belirten, "Aşksız yaşama ki, ölü olmayasın; aşkla öl ki diri olasın" sözleriyle aşkın kişiyi ölümsüzleştirdiğini ifade eder. İnsan aşka tutununca ebedîleşir, ebedî ummanın derinliklerine dalıp mânâ incilerini bulmak da ancak aşk ile bu denize dalanların işidir. Aşk sırlarını ihtiva eden bu incileri âşığın, kalbine gömmesi gerekir. Zira sırların açıklanması, cân için kınanacak bir durumdur. Sırlar bütün gizemiyle gönüllerde saklı kalmalıdır :

Sordığım sırr-ı lebûñ eyleye cânâ ta'yîb

Hayret aldı beni vâkîf kıl o esrâra meded (Erkul, 2000: 241).

²⁶⁴ e-kaynak : <http://www.dervisler.net/tasavvufi-bilgiler/tasavvufi-terimler-sozlugu-d-t14315.0.html;wap> (14.05.2017)

Gönlünün sırların incisiyle dolu olduğunu söyle şair, aynı zamanda mâsivâyı gönlünden çıkarıp attığını da ifade etmiştir. Zira gönülde aşk varsa, artık orada sevgiliden başkasına yer yoktur. Gazelin üçüncü beyitinde bu durumu Birrî, daha açık bir şekilde ifade etmiştir. Aşkın aslı yok olma, kendi benliğinden geçmedir. Hakîkî aşkın tadına varanlar, artık geçici aşklara meyletmezler. Bu güzelliği tadan Birrî'nin de gönlü leb-â-leb mânâ incileriyle doludur. Nitekim Kur'ân'da da "Allah hiç kimsenin göğsünde iki kalp yaratmamıştır."²⁶⁵ âyetiyle hakîkî aşkta, kalbin mutlak sevgiliyle dopdolu olması gerektiği anlatılır.

Îlâhî aşk neşveleri iri inciye benzetilerek açık istiâre; "n'ola" sorusuyla istifham; cevap beklemeden soru yöneltildiği için tecâhül-i ârif; aşk, sonu olmayan bir deryâya benzetildiği için teşbih; "dil, aşk,dür-i şehvâr, deryâ" sözcükleriyle tenâsüp sanatına başvurulmuştur.

۵
بر شهك مجنون عشقيدر كوكل كيم بريّا
زلفنك هر بر خمنده نيچه بيك ليلا ياتور

5. Bir şehûñ Mecnûn-ı ' aşkıdır gönül kim Birriyâ
Zülfinûñ her bir hamında nice biñ Leylâ yatur

Lugatçe

ham : (f.s.) eğri, bükülmüş.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Ey Birrî! Gönül ki bir şâhın aşkının mecnunudur. Saçının her bir kıvrımında binlerce Leylâ yatar."

Şerh

Beyitte şair, kendi gönlüne seslenmekte, bir Mecnûn misâli, gönlünü bir aşka kaptırdığını söylemektedir. "Mecnûn" kelimesini tevriyeli olarak kullanan şair, bu aşkın aynı zamanda kendisini çılgına döndürdüğünü ifade etmektedir. Sevgilinin

²⁶⁵ Kur'ân-ı Kerîm, Ahzâb Sûresi, (33/4).

saçının her kıvrımında binlerce Leylâ yatmaktadır. Yani sevgilinin kıvrım kıvrım ve gece gibi simsiyah olan saçları, âşığın gönlünü avlamak için beklemekte, hatta canına kast etmektedir. Divan şiirinde saç, tuzak olarak da ifade edilir. Zira beyitte de sevgilinin saçının her kıvrımında Mecnûn'un gönlünü kapmaya çalışan binlerce Leylâ beklemektedir. Aklını saç tuzağına kaptıran âşık, deli divâne bir hâlde kendinden geçer ve bir daha da bu tuzaktan kurtulamaz. Beyitte sevgili "şeh" olarak nitelenmiştir. Sevgilinin güzellik ülkesinin şâhı olduğunu gazelin başında uzun uzun açıkladığımız için bu konuda tekrar ayrıntıya girmeye lüzum görmüyoruz.

Uzunluğu, kısalığı; dağınıklığı ve düzenliliği ile sevgilinin güzellik unsurlarının başında gelen zülf, âşığa en çok tesir eden özelliklerden biridir. İster şekli, ister hali, ister kokusu, ister rengi olsun her bakımdan âşığı perişan eder. Saç, aynı zamanda âşığı boğan bir kementtir. Aşığın gönlü, sevgilinin saçının her bir teline asılıdır (Pala, 1989: 418). Ele aldığımız beyitte saç, zülf olarak geçmektedir. Zülf-i mu'akkad, zülf-i müca'ad ve zülfi müselsel olarak üçe ayrılan (Râmî, 2005: 15) zülf, saçın iki yanından sarkan saç lülesidir. Divan edebiyatında saç, koku yönünden misk, anber, nafe vb. gibi kokularla ele alınırken şekil olarak dağınık, uzun ve büküm büküm olması ile dikkat çeker (Kurnaz, 1996d: 216-217). Beyitten de sevgilinin saçının kıvrımlı ve gece gibi siyah olduğunu anlıyoruz. Divan şiirinde umumiyetle saç, kokusu itibarıyla âşıkları kendine çeker, daha sonra kıvrımlarıyla onu avlar. Gerçi âşığın da en büyük isteği sevgilinin kıvrımlı, uzun, siyah ve mis kokulu saçında asılı olmaktır.

Halka halka, kıvrımlı saç, Mecnûn ve Leylâ kelimeleri bazı çağrışımlar uyandırmaktadır. Eskiden aklını kaybedenlerin halka halka olan zincire vurulduğunu düşünürsek, sevgilinin saçları bir zincir veya ip olarak tasavvur edilebilir. Aklını yitirip mecnûna dönen âşık, sevgilinin saçlarının kıvrımlı zincirine vurulmuştur.

Ayrıca, Leylâ kelimesi de tevriyelidir. "Saç renk itibarıyla en çok gece ile ilişkilendirilir. Sevgilinin saçlarında bulunduğu hayal edilen âşığın gönlünün ve cânının çektiği sıkıntı ile gece çekilen sıkıntı arasında ilgi kurulur" (Sefercioğlu, 1990a: 155).

Beyitte Leylâ ile Mecnûn hikâyesine telmihte bulunmuş, bu iki isim tevriyeli ve tenâsüplü olarak kullanılmıştır. "Şeh" kelimesiyle, güzellik ülkesinin pâdişâhı olarak nitelendirilen sevgili kast edilmiş, açık istiâre sanatı yapılmıştır.

2.   Һур̄şīd u m̄āh-tāb²⁶⁸ ʿ ızār u cebīnūñ
Şubḥ u mesā ḥayāli dil-i enverümeddür
3.   Çok görme dürr-i nazmuma bu ḳadri kim aşıl
Ḳıymet derūn-ı dilde olan gevherümeddür
4.   Ḥayli dem oldı mekteb-i ʿ irfānı beklerüm
Ekşer fūnūnı²⁶⁹ maʿ rifetūñ ezberümeddür
5.   Ser şafḥa-i ruḥında ḥaṭı zāhir olmasa²⁷⁰
Ol şeh dimezdi Birrī ḳulum defterümeddür
- ۱   کوکلم که کاکل سیه دلبرمده در
سودای عشقی باکه سؤأل ایت سرمده در
1.   Göñlüm ki kākül-i siyeh-i dil-berümeddür
Sevdā-yı ʿ aşḳı baña su ʿāl it serümeddür

Lugatçe

²⁶⁸ Erkul bu kelimeye izafet kesresi ekleyerek "māh-tāb-ı" şeklinde okumuştur. Biz burada tamlama yapılmasını lüzumlu görmedik. Hatta tamlama olmadan anlamın daha iyi verileceğini düşündük.

²⁶⁹ Erkul, bu kelimeyi tamlama yaparak okumuştur. Biz tamlama yapmadan ekin iyelik eki konumunda kullanıldığında beyitin anlamına daha uygun düştüğünü düşündük.

²⁷⁰ Erkul'un "olsa" şeklinde okuduğu kelimeyi, Manisa nüshasından kontrol ederek "olmasa" şeklinde okuduk.

dil-ber : (f.b.s.c. dil-berân) 1. gönlü alıp götüren, güzel. 2. i. kız adı.

ser : (f.i.) 1. baş, kafa, kelle, (bkz: re's). 2. baş, başkan, (bkz. reis). 3.tepe, doruk. (bkz. zirve). 4. uç kenar. 5. nihayet, son.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Gönlüm ki gönül alan sevgilimin siyah kâkülündedir. Aşkın sevdâsını bana sor, (çünkü) başımdadır (başıma gelmiştir/aklımdadır)."

Şerh

Âşığın gönlü, "tepedeki saç; tepeden öne doğru dökülen saç" (Onan, 1991: 58) anlamlarına gelen sevgilinin siyah kâkülündedir. Zira divan şiirinde uzun, siyah, dağınık, kanca gibi kıvrım kıvrım olan saç, sevgilinin güzellik unsurlarının başında gelir ve âşığa da ziyâdesiyle tesir eder. Şekliyle, kokusuyla, rengiyle, yani her bakımdan âşığın gönlünü perişan eder. Âşığın gönlü sevgilinin gece gibi simsiyah ve uzun, dağınık saçlarına asılıdır. Gönlünü bu esâretten kurtaramaz. Gerçi zaten kurtarmak da istemez. Çünkü âşık sevgilinin siyah kanca gibi olan saçlarında asılı kalarak sevgilisiyle daima yan yana olmak ister.

Sevgilinin alınına dökülen kakülleri, âşığı kendine meftûn eder. Sevgilinin saçlarının renginin siyah olduğunu da ikinci beyitte tevriyeli olarak kullanılan "sevdâ" kelimesinden anlıyoruz. Âşığın aklından ve gönlünden sevgilinin siyah saçlarının sevdâsı bir an olsun çıkmaz. Bu yüzden de bununla ilgili sorular, âşığa sorulmalıdır.

Sevgili divan şiirinde saçlarını âşığın gönlünü avlamak için ustalıklı kullanır. Kâkülüne türlü şekiller verir; kâkülünü kâh yanağının üstüne bırakır, kâh iki yandan uzatır. Sevgilinin saçının bu türlü hâlleri, âşığı sevdâ girdabına daha da çok çeker. Bu durumda da sevgilinin her hâli, sabah akşam âşığın gönlünü ve aklını meşgul eder. Aslında aşk yolunda revân olmuş âşık, sevgiliden çok cefâ görür. Geceleri sevdâsından gözüne bir an uyku girmez. Günlerce sevgilinin yollarını gözler. Dünyanın zevk u safâsından el çeker, âhı feleklere uzanır. Sevgilinin onmaz sevdâsından yüreğindeki ateş, senelerce yanar. Bu genel ifade beyitte, âşığın

sevgilinin siyah saçlarına bağlanmasıyla vücut bulmuştur. Gönül alan sevgilinin kâkülü, âşığın gönlünü kendine bağlamış, âdetâ aklını başından almıştır. Fakat âşık her şeye rağmen sevdasından vazgeçmez. Çünkü onun hayatında anlam veren sevgilinin varlığıdır.

Son olarak zihnimizde farklı çağrışımlar uyandıran "sevdâ" kelimesinin anlamlarımdan bahsedelim. Öncelikle sevdâ sözcüğünün asıl anlamı "siyahlık" demektir. Bu bakımdan sevdâ kelimesi divan şiirinde, sevgilinin saçının siyahlığı ile bağlantılı olarak kullanılmaktadır. Saç da sevdâ da siyahtır. Bir diğer yaygın anlamı da "aşk" ve "sevgi"dir. Bu anlamların dışında, "fazla sevgiden ileri gelen bir çeşit hastalık, istek, heves" (Pakalın, 1993: 113) manaları da vardır. Sevdâ kelimesinin benzer anlamını Pala da şöyle verir: "Sevdâ, ahlât-ı erbaa'dan olan insan mizacına etki eden dört sıvıdan biridir. Bedende dengeli bir hâlde bulunan bu sıvılardan sevdânın artması ya da eksilmesi halinde sevdâvî hastalıklar denilen sinir ve akıl hastalıkları doğar" (Pala, 1989: 415). İnsan bedenindeki sevdânın da aşkı artması ile çoğaldığına inanılır. Sevgilinin saçlarının karalığına sevdâlanan âşık, saça bağlanır, orada gönlü asılı kalır ve bir daha da kurtulamaz. Saçına asılı kalmakla birlikte sevgilinin her dâim yanında bulunan ve gönlünde onun aşkını taşıyan âşık, beytin ikinci mısrasında ona dair sorulacak tüm soruların cevâbının kendisinde olduğunu ifade etmiştir.

"Gönül, kâkül, siyeh, dil-ber, sevdâ, aşk" kelimeleri tenasüplü, "sevda" sözcüğü tevriyeli olarak kullanılmıştır.

۲ خورشید و ماهتاب عذار و جبینک

صبح و مسا خیالی دل انورمه در

2. Hürşîd u mäh-tâb ' ızâr u cebînüñ

Şubḥ u mesâ ḥayâli dil-i enverümdedür

Lugatçe

ḥurşîd : (f.i.) 1. Güneş (bkz: Âftâb, Hûr, Mihr, Şems). 2. erkek adı.

māh-tāb	: (f.b.i.) 1. ay ışığı, mehtap. 2. on dört gecelik Ay. (bkz: bedr). 3. maytap, şenlik gecesinde yakılan renkli kibrit veya fişek.
‘ızār	: (a.i.) yanak, (bkz: ruh).
cebīn	: (cebânet'den) 1. korkak, yüreksiz; alçak, (bkz: cebân). 2. i.alın.
şubḥ u mesā	: sabah ve akşam.
enver	: (a.s. nevr'den) 1. daha (en, pek) nurlu, çok ve pek parlak, çok güzel. 2. i. erkek adı.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Güneş ve ay, yanağın ve alın(dır). (Onların) hayali, sabah akşam pek parlak olan gönlümdedir."

Şerh

Daha önce yaptığımız gazel şerhlerinde de söylediğimiz gibi, divan şiirinde sevgilinin güzellik unsurlarının en başında "yüz" gelir. Çünkü o; sevgilinin kaş, gözü, dudağı, kirpiğı, çenesi, yanağı, ayva tüyleri, saç gibi pek çok gevheri içerisinde barındıran bir hazine gibidir. Âşğın gece gündüz aklından çıkmayan ve her daim arzuladığı şey, sevgilisinin yüzüdür. Aynı zamanda cemâl sıfatıyla da anılan yüz, ilâhi güzelliğın bir tecellisi, bütün güzelliklerin toplandığı bir alan gibidir. Beyitte de sevgilinin yüzünün en büyük bölümlerini kaplayan yanak ve alın; güneş ve aya teşbih olunmuştur. "Sevgilinin yüzünün güneş ve aya benzetilmesinin nedeni, parlaklığı, ışık saçması, saflığı gibi nedenlerden dolayıdır" (Tolasa, 2001: 209-210).

Gündüzleri dünya âlemine parlaklık vererek gözleri kamaştıran güneşin yerini, geceleri ay alır. Yani gökyüzüne gündüz baktığımızda en parlak varlık güneş, gece ise aydır. Bu açıdan düşündüğümüzde bu iki mefhumu, sevgilinin yanağı ve alınıyla daha iyi bağdaştırabiliriz. Sevgilinin güneş ve ay gibi parlayan yanağı ve alını, âşğın gönlünü de aydınlatmıştır.

Bir önceki beyitle bir anlam bütünlüğü oluşturacak olursak, sevgilinin siyah kâkülleri, alına dökülmektedir. Bu durum, görüntü bakımından geceyi andırır. Saçların arasından görünen alın da geceye parlaklık ve güzellik veren ay gibidir.

Yani iki beyti bir arada düşündüğümüzde simsiyah olan saç ile parlaklığı ile göz alan ay arasında bir tezat söz konusudur. "Saç bu ışığı, nuru bir bulut misâli kapatmaya çalışır" (Pala, 1989: 195).

Beyitte şair, sevgilinin güneşe benzeyen yanağını ve ayı andıran parlak alnını görmüştür. Gördüğü andan beri de akli hep sevgilinin o güneş yanakları ve ay gibi olan alnındadır. Âşık gece gündüz, bu güzelliklerin hayaliyle vaktini geçirmektedir. Beytin ikinci mısrasında geçen "dil-i enver" tamlamasından da zannımızca iki anlam çıkarılır. "Subh u mesâ" kelimeleriyle birlikte bir anlam ilgisi oluşturmaya çalışırsak; gündüzleri sevgilinin gönlüne sevgilinin güneşe benzeyen yanakları, geceleri ise aya benzeyen alnı parlaklık ve ışık vermektedir. Yani âşğın gönlü, sevgilisinin göz alıcı parlaklığa sahip iki güzellik unsurundan dolayı nurludur. Bir diğer anlam ise, divan şiirinin klasik âşık tipiyle alâkalıdır. Çok kısaca hatırlatacak olursak âşık; gece gündüz dertlidir, sevgilinin tükenmeyen cefâlarından dolayı feryâd u figân etmektedir. İşte böyle bir durumda sevgilinin eşsiz güzelliğe sahip yanağı ve alnı, âşğın kederli gönlüne bir bakıma teselli gibi gelmiştir. Ömrünün her saniyesi sevgilinin hasretiyle geçen âşık, sabah akşam güneş gibi olan yanağı ve ay gibi parlak alnı hayal etmekte ve bu şekilde gönlünü ferahlatmaktadır. Âşğın gamdan kararmış olan gönlüne, sevgilinin bu iki uzvu ay ve güneş gibi doğmakta, onu aydınlattığıdır.

Tasavvufta güneş, bir nur olarak görüş alanına çıkan Allah'ın adıdır. Allah, sonsuz ve sınırsız bir nurdur. O, nuruyla bütün varlığı kuşatır, bu âleme tecellisi de nur olarak adlandırılır. Mutasavvıflara göre Allah, "şems-i münir"dir. Bu dünyadaki güneş de, O'nun bu geçici âleme yansımasıdır (Seyyid Mustafa Rasim Efendi, 2013: 673-674) Yine tasavvufa göre her şeyin aslı ve ilk yaratılan cevher olan Nûr-ı Muhammedî, ilk önce Hz. Âdem'in alnında belirmiş ve temiz bir soydan tâ peygamberimize kadar gelmiştir. Hatta bu nûrun peygamberimizin babası Abdullah'ın alnında daima parladığına dair rivayetler vardır. Aynı zamanda tasavvufta alnı, bir vahdet remzi olarak bilinir (Pala, 1989: 32). "Yanak da vahdeti temsil eder" (İpekten, 2011: 204). Buradan hareketle şairin gönlünün gece gündüz Allah aşkıyla dolu olduğunu ve bu ilâhî aşkın güneş ve ay misali gönlünü aydınlattığını söyleyebiliriz.

Bir önceki beyitte şair, sevgilinin simsiyah olan kâküllerinin sevdasında olduğunu söylemişti. Tasavvufta zülf, kesret âlemidir (Tarlan, 2011: 409). Sevgilinin

saçları, onun yüzünü, yanaklarını, alnını örter. Yani bir bakıma vuslata engel olur. Tasavvuf erbabı saç kesret, yani insanı seyr-i sülûktan alıkoyan maddî engeller olarak düşünür. Kesret; karadır, birliği örtüp gizleyendir. Kesret, olumsuz bir unsur olarak belirse de aslında o da sevgilinin bir cilvesidir. Çokluk olmadan teklik düşüncesine ulaşamaz (Şenödeyici, 2015: 159). Birinci beyitte kesrete takılmış gibi görünen şair, ikinci beyitte kesretten sıyrılıp vahdete ulaşma yolunda olduğunu ima etmiştir. İlk beyitte şairin gönlünde ve aklında kesreti temsil eden saçlar varken; ikinci beyitte şair, sevgilinin vahdeti temsil eden yanağı ve alnının hayaliyle gecesini gündüzünü geçirdiğini söylemektedir.

Sevgilinin yanağı güneşe, alnı ay ışığına benzetilerek teşbih-i belîğ sanatı yapılmıştır. Ayrıca birbiriyle anlam bakımından ilintili olan (yukarıda anlam ilgisini açıklamıştık) beytin birinci mısrasındaki "hurşîd" ve "mâhtâb" kelimelerinin karşılığı olarak ikinci mısradaki "subh" ve "mesâ" kelimeleri sırasıyla verilmiş, leff ü neşr-i müretteb sanatına başvurulmuştur. "Hurşîd, mâhtâb, enver" kelimeleri tenâsüplüdür. Sevgilinin yanağının ve alnının güneş ve ay gibi parlak olması, mecazlı ve mübalağalı bir söyleyişle dile getirilmiştir. "Subh" ve "mesâ" kelimeleri aynı zamanda anlam bir tezat oluşturmaktadır.

۳ چوق کورمه درّ نضمه بو قدری کم اصل

قیمت درون دلدۀ اولان کوهرمدۀ در

3. Çok görme dürr-i nazmuma bu kıadri kim aşıl

Қымет дерүн-і дилде олан геvherүмдедүр

Lugatçe

dürr : (a.i.) inci.

nazm : (a.i.) 1. dizme, tertîb etme, sıraya koyma. 2. sıra, tertip. 3. ed. vezinli, kafiyeli söz. 4. halk şâirlerinin mesnevi şeklindeki manzûmelere verdikleri ad.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Şiir incilerime bu kıymeti çok görme ki asıl kıymet, gönlün içinde olan cevherimdedir."

Şerh

Birrî, sözlerinin inci olduğunu ifade ederek fahriye bir beyit söylemiştir. Fakat hemen akabinde gönüldeki cevherin söz incisinden daha kıymetli olduğunu ifade etmiştir. Divan şiirinde şairlerin ağzı zaten dürc-i gevher, yani mücevher kutusudur. Birrî de bu geleneğe uygun bir ifade biçimi kullanmıştır. Gevher ise, manalar ve ilahi sıfatlar anlamındadır (Uludağ, 2012: 146). Cevher, bütün varlıkların kendisine muhtaç olduğu ve kendisinin kimseye muhtaç olmadığı Allah'tır. "Aşık için sevgilinin vuslatı da cevher niteliği taşır" (Pala 1995: 112). Bu dünyada herkes birer maden gibidir. Her insan, kendi yaratılışına göre birer cevherdir. Mühim olan bu dünya aleminde kendini geliştirip işlenebilecek hale gelmektir. Şair de gönlünde bu nev'î kıymetli bir cevher taşıdığını ifade etmiştir.

Tasavvufa göre kainatın yaratılış gayesi aşktır. Vücûd-ı Mutlak aynı zamanda Kemâl-i Mutlak (salt olgunluk) ve Cemâl-i Mutlak'tır (salt güzellik). O' nun şanı kendini izhâr etmektir. İşte Cenab-ı Hakk da aşk-ı Zâtî sebebiyle kendini görmek istedi ve bir ayna mesabesinde olarak kainatı ve insanı yarattı. Bir kudsî hadiste, "Ben bir gizli hazine idim. Bilinmeyi istedim ve âlemi yarattım."²⁷¹ buyrulur. Allah'ın bilinmeyi istemesi aşktır ve bu aşk, özün özüdür; aşk, her şeydir. Evrenin özünü aşk oluşturur ve bütün mevcûdattaki ilk cevher aşktır. Bu aşkta Allah aslî sevgilidir ve her şeyin özüdür. Nasıl ki O'nun mutlak güzelliği kainata güzellik vermiş; her güzellik de O'ndan bir iz taşır olmuştur (Pala, 2000: 310-311). Buradan da anlaşılacağı gibi Birrî'nin gönlünün içindeki ilahi aşk cevheri, her şeyden kıymetlidir. Gönlünde kıymetli cevher taşıyanlar, nefsinin egemenliğine son vermiş kişilerdir. Onlar için halka açılan geçici yönler değil, Allah'a açılan kalıcı yönler önemlidir. Bu bakımdan da şair halka açılan söz incilerinden ziyâde Hakk'a açılan gönül cevherini önemsemekte ve ona daha fazla paha biçmektedir.

Birrî, benzer konuyu farklı beyitlerde de dile getirmiş, gönüldeki aşk cevherinin önemini ve kıymetini vurgulamıştır. Ona göre ârifin gönlü, irfan cevherinin bulunduğu bir kaynaktır. Aşk cevherinin yeri de, insanın iç dünyasıdır, gönlüdür :

²⁷¹Cebecioğlu, adı geçen e-kaynak, s. 274. (16.05.2017)

Gevher-i ‘aşkı pâkinüñ sad hamd

Mahzeni hâtır-ı hatîrümdür (Erkul, 2000: 156).

Yukarıda bahsettiğimiz gibi âşık, dünyaya ait şeylere karşı tok gözlüdür. Onun gönlünde öyle bir cevher vardır ki dünyalara değer:

‘Âşıkân eylerse bahr u kâne istignâ n'ola

Dillerinde bir gevher var kim iki dünyâ deger (Erkul, 2000: 253).

Şair şiirlerini kıymet yönünden incilere teşbih etmiştir."Dürr, kadr, kıymet, gevher" kelimeleri tenâsüplüdür.

ε

خیلی دم اولدی مکتب عرفانی بکرم

اکثر فنونی معرفتک از برنده در

4. Hâyli dem oldı mekteb-i ‘irfânı beklerüm

Ekşer fünûnı ma‘rifetüñ ezberümdedür

Lugatçe

‘irfân	: (a.i.) 1. bilme, anlama. 2. tas. ilâhî bir feyiz olarak kâinatın sırlarını bilme kudreti. 3. kültür. 4. erkek ve kadın adı.
ekşer	: (a.s. kesîr'den) en çok, daha ziyâde.
fünûn	: (a.i. fenn'in c.) 1. neviler, çeşitler, sınıflar, tabakalar, türlü. 2. hüneler marifetler, sanatlar, ilimler.
ma‘rifet	: (a.i.c. maârif) 1. herkesin yapamadığı ustalık; her şeyde görülmeyen hususiyet, ustalıkla yapılmış olan şey. (bkz: hüneler, san'at). 2. bilme, biliş. 3. hoş gitmeyen hareket. 4. vâsıta, aracı, ikinci el.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Çok zaman oldu irfan mektebini beklerim. Marifet ilimlerinin çoğu ezberimdedir."

Şerh

İlim, bilmek anlamına gelen Arapça bir kelimedir. Sûfîlere göre ilim, ikiye ayrılır. Birincisi kesbî ilim; kazanmakla elde edilir. İkincisi ise Allâh'ın kulun kalbine atmasıyla oluşan ilim ki; buna vehbî ilim ve mârifet denir²⁷² İrfân ise sezgi, tecrübe veya mânevî yolla elde edilen bilgidir.²⁷³ Birrî de marifetin keşif ve ilham yoluyla elde edilen bilgilerine vâkıftır, bu bilgilerin tümü ezberindedir. Bu irfân bilgileri bâtinî olma özelliği taşır ve meskeni de bir önceki beyitte de belirtildiği üzere gönüldür. İnanan kulun kalbinde irfânın bulunması, onu arş-ı âladan daha yüce kılar :

Gönülde Hakkı bul her an

Ki oldur manzar-ı Rahman

Gönülde cennet-i irfân

Yücedir Arş-ı âladan (Erzurumlu İbrahim Hakkı, 1992: 670).

Mârifete vâkıf olanlar, irfân mektebine dâhil olurlar. Birrî de aklındaki ve gönlündeki irfân cevherleriyle bu mektebe dâhil olmayı beklemektedir.

Sûfîler, Allâh'a ulaşma yolunda dört mertebe sayarlar. Bunlar: avâmın derecesi şeriat, havassın derecesi tarîkat, havass'ul havassın derecesi hakîkat, ehass'ı havassü'l havassın derecesi mârifettir.²⁷⁴ Yani tasavvufta gâye, mârifete vâkıf olmak ve bunun sonucu olarak da irfan mektebine dâhil olmaktır. Bununla bağlantılı olarak tasavvufta hâl ehli ve kâl ehlinden bahsedilmektedir. Daha önceki gazellerde de bu iki gürûhtan bahsetmiştik. Kâl ehli, hakîkatin sırrına vâkıf olamamış, işin laf kısmında kalan kişilerdir. Hâl ehli ise gerçeği bulup mârifete erenleri ifade etmektedir. Mârifete ulaşanlara ârif denir. Ârifler, Rabbânî feyizler ile kaplanmış tabiatları ile mârifet cevherleridir. Ârifin gönlü, irfân cevherinin bulunduğu kaynaktır.

"İrfân" ve "marifet" kelimeleri aynı kökten türemiş kelimeler olması sebebiyle iştikak sanatı yapılmıştır.

o

سر صفحه رخنده خطی ظاهر اولمسه

اول شه ديمزدي بری قولم دفتر مده در

5. Ser-şafha-i ruḥında ḥaṭı zāhir olmasa

²⁷² Cebecioğlu, adı geçen e-kaynak, s. 132. (16.05.2017)

²⁷³ Cebecioğlu, adı geçen e-kaynak, s. 135. (16.05.2017)

²⁷⁴ Cebecioğlu, adı geçen e-kaynak, s. 99. (16.05.2017)

Ol Şeh dimezdi Birrî kulum defterümedür

Lugatçe

Şafha	: (a.i.c. safahât) 1. bir Şeyin düz yüzü. 2. bir cismin görünen tarafları. 3. yazılmış veya yazılabilir sahife. 4. ince, yassı ve geniş cisim, levha; yufka. 5. bir hâdisede bir biri ardınca görülen hallerin her biri.
ruĥ	: (f.i.) 1. yanak, yüz çehre, (bkz: hadd, izâr, ruhsâr, ruhsâre). 2. anka kuşu. 3. bu kuşun adına verilen satranç taşlarından biri. 4. dizgin. 5. taç. (bkz: efser, iklîl). 6. taraf, yön. (bkz: cânib). 7. hasırotu.
ĥat	: (a.i.c. hutût) ; 1. çizgi. 2. satır. 3. yol. 4. yazı. 5. pâdişâh yazısı, ferman, buyruk. 6. sıra, saf. 7. gemiler için hareket istikameti olarak belirtilen taraf. 8. geo. yalnız uzunluğu olan buut, boyut. 9. gençlerde yeni terleyen bıyık veya sakal. 10. parmağın on ikide biri olan bir ölçü.
zâhir	: (a.s. zuhûr'dan) 1. görünen, görünücü, açık, belli, meydanda. 2. zf. elbette, Şüphesiz, öyledir ya. 3. zf. galiba, zannederim, umulur ki. 4. zf. görünüşe göre, anlaşılan, meğer. 5. i. dış yüz, görünüş.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Yanağının yüzeyinin üstünde ayva tüyü /yazısı/ padişah yazısı görünür olmasaydı, o padişah 'Birrî kulum defterimdedir' demezdi."

Şerh

Beyitte yanak bir sayfa, onun üzerindeki ayva tüyleri bir yazı olarak düşünölmüŐtür. "Divan Şairlerinin bu benzetmelere çok başvurmalarının sebebi, yüzün beyazlığı ve düzgünlüğü nedeniyle üzerine yazı yazılacak bir unsur olarak düşünölmesindeendir. Bu nedenle de sevgilinin iki yanağı bir defter veya kitap sayfası olarak nitelendirilir" (Sefercioğlu, 1990a: 27). Osmanlı döneminde padişahlar, kendilerine ait olan yazının altına tuğralarını çekmişlerdir. Şairin yanak sayfasının

٤ قویوب میخانه ده غوغای اهل بزمی ای صوفی

مراییلر واروب جامعه هوی و های کورسونلر

٥ کل و بلبل کورم دیرلرسه بزم کلستان ایچره

همان بری النده ساغر صهبایی کورسونلر

1. Yine meclisde ‘āşıklar mey-i hamrāyı görsünler

Gülistān içre bülbüller gül-i ra‘nāyı görsünler

2. Tenümde dāğ-ı ḥasret eylerüm sīne döküp nāle

Yine erbāb-ı bezm āheng-i deff ü nāyı görsünler

3. Vişālūñ ‘ıydine ḫurbān idersin ‘āşıkānı līk

Hele şabr eyle bir dem meh-cebīnüm ayı görsünler

4. Koyup meyhānede²⁷⁶ gavgā-yı ehl-i bezmi ey şofī

Mürāyīler varup cāmi‘ de hūy u hāyı görsünler

²⁷⁶ Erkul'un "meydānda" şeklinde okuduğu kelimeyi, Manisa nüshasından kontrol ederek "meyhānede" şeklinde okuduk. Vezne de bu şekilde uygun düşmektedir.

5. Gül ü bülbül görem dirlerse bezm-i gülsitân²⁷⁷ içre

Hemān Birrī elinde sāgar-ı şahbāyı görsünler

۱ ینه مجلسده عاشقنر می حمرايي کورسونلر

کلسنن ايچره بلبللر کل رعنايي کورسونلر

1. Yine meclisde ‘āşıklar mey-i hāmṛāyı görsünler

Gülistān içre bülbüller gül-i ra‘ nāyı görsünler

Lugatçe

hāmṛā : (a.s.) (daha, en, pek, çok) kırmızı, kızıl.

mey-i hāmṛā : kırmızı şarap.

gülistān : (f.b.i.) 1. gül bahçesi, gül tarlası. 2. Şîrazlı Şeyh Sadi'nin meşhur eseri. 3. müz. Türk müziğinin en az beş asırlık mürekkep makamlarından olup nümunesi kalmamıştır. 4. Istrati Sabuncaki tarafından 1910'da İstanbul'da aylık olarak yayımlanmış çiçekçilik ve bahçivanlığa ait bir dergi.

gül-i ra‘ nā : güzel gül; dışı sarı, içi kırmızı renkte olan bir çeşit gül.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Âşıklar yine mecliste kırmızı şarabı görsünler. Bülbüller gül bahçesi içinde, dışı sarı içi kırmızı renkte olan güzel gülü görsünler. "

Şerh

Farsça şarap anlamına gelen mey, tasavvufta âşığın kalbinde hasıl olan kuvvetli aşk ve bunun kalbe verdiği şevki ifade etmektedir.²⁷⁸ Âşıkların yeri, aşk

²⁷⁷ Erkul'un "gülistān" şeklinde okuduğu kelimeyi, vezin gereği "gülsitān" şeklinde okuduk.

meclisidir. Beyitte de âşıkların aşk meclisinde kızıl renkli aşk şarabını yudumladıkları "görsünler" fiiliyle anımsatılmıştır. Divan şiirinde âşıklar, aşk meclisinde aşk şarabıyla mest olup kendilerinden geçerler.

Beytin ikinci mısrasında ise gül ve bülbül aşkına telmihte bulunulmuştur. Daha önceki gazel şerhlerinde gül-bülbül hikayesine değindiğimiz için burada tekrardan uzunca anlatmayacağız. Birrî bu mısrada da bülbülleri, gül bahçesinde bütün güzelliğini gözler önüne seren güzel gülleri görmeye davet ediyor. Zaten güle âşık olan bülbülün meskeni de gül bahçesidir.

Klasik şiirde sıkça adından söz edilen bülbül; "mutasavvıflara göre, ilahi aşkla yanan can ve ruhtur. O, bu dünyada veya ten kafesinin içinde, ezeli gül bahçesinin hasretiyle feryad eden Hak aşığıdır" (Kaplan, 1993: 833). Gül ise tasavvufta "yaprakları ve dikenleriyle birlikte ilâhi cemâli ve celâli en güzel şekilde yansıtan çiçektir" (Uludağ, 2012: 141). Beyte bu açıdan baktığımızda da görüyoruz ki, bülbül remziyle ifade edilen âşık, sevgilisinin aşkıyla mest olmuş, kendinden geçmiştir. Burada yeri gelmişken Birrî'nin bir de "Bülbüliyye"si olduğunu hatırlatalım. Zira gazellerinde "gül ve bülbül" mazmunlarını sıkça kullanmıştır.

Beyitte "meclis, âşık, mey-i hamrâ" ; "gülistân, bülbül, gül-i ra' nâ" kelimeleri tenâsüplüdür. "L" ünsüzü, dokuz defa kullanılarak aliterasyon meydana getirilmiştir. Ayrıca beytin ilk mısrasındaki "meclis, âşık, mey-i hamrâ" kelimelerinin karşılıkları olarak ikinci mısrada sırasıyla " gülistân, bülbül, gül-i ra' nâ" kullanılmış, leff ü neşr-i müretteb sanatına başvurulmuştur. Bülbül ve gül kelimelerinin bir arada kullanılmasıyla divan edebiyatının klasik gül-bülbül hikayesine telmih yapılmıştır.

۲

تنمده دا غ حسرت ايلرم سينه دوکوب ناله

ينه ارباب بزم آهنگ دفّ و نايی کورسونلر

2. Tenümde dāğ-ı ḥasret eylerüm sîne döküp nāle

Yine erbāb-ı bezm āheng-i deff ü nāyı görsünler

²⁷⁸ Cebecioğlu, adı geçen e-kaynak, s. 181. (19.05.2017)

Lugatçe

dāğ	: (f.i.) 1. yanık yarası. 2. insan ve hayvan vücûduna kızgın demirle vurulan damga, işaret, im.
nāle	: (f.i.) inleme, inilti, (bkz: feryâd).
erbâb	: (a.s. rabb'in c.) 1. sahipler, mâlikler. 2. [müfret olarak kullanılır] ehil, muktedir, becerikli; lâyıık.
bezm	: (f.i.) içkili, eğlenceli meclis, dernek.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Tenümde hasret yaraları meydana gelir, yüreğim feryât eder. Yine içki meclisindekiler, ney ve defin âhengini görsünler."

Şerh

İlk beyitle bağlantılı düşündüğümüzde, mecliste aşk şarabını yudumlayarak vecde gelen âşık kendinden geçmiş, aşkının şiddetiyle âh u figân etmeye başlamış, sevgiliye kavuşmanın hasretiyle teninde yaralar meydana gelmiştir. Sevgiliye duyduğu iştiyâk sonucunda âşık def gibi sinesini dökmekte ve ney gibi hasret gamıyla âh sesi çıkarmakta, feryat etmektedir. Bunun sonucu olarak da Birrî içki meclisindekileri, yüreğindeki ıstırap ve inilti ile ilişkilendirdiği ney ve defin âhengini görmeye davet etmektedir.

Beyitte ney ve defe yer verilmesi, Birrî'nin Mevlevî bir şair olmasından ileri gelmektedir. Çünkü Mevlevîler, âyinlerinde özellikle bu iki çalgı aletini kullanmışlardır. Gerçi "Mevlânâ, oğlu ve torunu zamanında mutriplerin ana sazı rebaptı. Daha sonraki dönemlerde ney, Mevlevî müziğiyle beraber anılmaya başlamıştır" (Gölpınarlı, 2006 : 45).

Sûfî, zihnini kalabalıklardan, oyalayıcı unsurlardan kısacası masivadan arındırmak zorundadır (Emiroğlu, 2010: 106). Zikir, def, ney sûfîlerin vecde gelmesini kolaylaştıran ve yoğunlaşmasını sağlayan önemli etmenlerdir. "Hasret yarası, inilti" aşıkların çilekeş ve çılgın hallerini tasvir eden kavramlardır. Hakk âşığı, aşk şarabını içip meclisteki mutribânı dinledikçe aşkı ve yâre olan hasreti coşar, şiddetlenir. Bunun sonucu olarak âşık, feryat etmeye başlar. İşte âşığın

inlemesinin gönülde bıraktığı tesir, inleyen ney sadâsına benzemektedir. Aynı zamanda âşık, nağmelerin gönlünde bıraktığı yanık sadâ tesiriyle de def gibi sînesini dökmektedir. Hatta sûfî kendinden geçtikçe def ve neye ihtiyaç duymaz, onların çıkardıkları yakıcı inilti ney, dövdükleri sineleri def olmuştur. Bu hâl üzere de âşık, mestâne bir vaziyette ilâhî aşka dalar ve esrârı keşfetmeye çalışır.

Benzer bir ifadeye Zâtî'nin "gördüm" redifli gazelinde de rastlıyoruz :

Def idüp sinesini nale-i pür-sûzını ney

Raksa girmiş nice bin âşık-ı şeydâ gördüm (Tarlan, 2011 : 368).

"Erbâb-ı bezm, âheng, deff, nây" kelimeleri tenâsüplüdür. Birinci mısradaki "sîne, nâle" kelimeleri, ikinci mısradaki "deff, nây" kelimeleriyle karşılık bulmuş, leff ü neşr-i müretteb sanatı yapılmıştır.

۳ وصالک عیدینه قربان ایدرسن عاشقانی لیک

هله صبر ایله بر دم مه جبینم آیی کورسونلر

3. Vişālũñ ‘ıydine qurbān idersin ‘āşıkānı līk

Hele şabr eyle bir dem meh-ceb̄nüm ayı görsünler

Lugatçe

vişāl : (a.i. vasl'dan) 1. ulaşma, bitişme. 2. sevgiliye kavuşma. 3. müz. Türk müziğinin en az beş altı asırlık bir mürekkep makamı olup zamanımıza kalmış numunesi yoktur.

meh-ceb̄n : (f.a.b.s.) (Ay alınlı) mec. alını açık, namuslu, temiz.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Kavuşmanın bayramına âşıkları kurban edersin ama hele bir zaman (biraz) sabret ay alınlım (namuslu sevgilim), ayı görsünler (bayram günü hilâl görünsün)."

Şerh

Kurban kesmek, İslâm'ın beş şartından birisidir. Hilâl şeklindeki ayı gören müslümanlar, yılda bir kez Allah'a teşekkürünü ve kulluğunu bildirme gayesiyle kurbanlarını keserler. Böylelikle kul, Allah'a yakınlaşır. Beyitte ifade edildiği gibi sevenin de sevilene kurban olması, işte bu kurbiyete ermek içindir ve hatta ona kulluğunu bildirebilmek içindir.

Canını kurban etmek, aşkın ilk basamağı sayılır. Çünkü sevgiliye yakınlaşma, kurban olma ile paralel ilerler. Divan şiiri telakkisine göre âşık, daha ilk basamakta kendi canını feda etmeli, canından vazgeçmeli ki âşıklık iddiasında bulunabilsin. Bunu yerine getirdiği takdirde önünde bir aşk yolu açılacak ve âşık bu aşk yolunda adım adım ilerlemeye başlayacaktır.

Beyitte de yukarıda anlattığımız şekilde, canından vazgeçen, aşkı uğruna canını feda eden âşıklar vardır. Bu âşıkları kurban etme görevi de sevgiliye aittir. Fakat sevgili, âşıkların canını almakta acele etmekte, bu hususta da şair ay gibi parlak alınlı, namuslu sevgilisini sabırlı olması konusunda uyarmaktadır. Zira hilâli görmeden bayram başlamış sayılmaz.

Divan edebiyatında genel itibariyle âşıklar, aşk yolunda canlarını kurban etmekten çekinmezler. Âşığın binlerce canı olsa, hepsini teker teker sevgili uğruna feda etmeye hazırdır. Çünkü âşık, bu yolla vuslata erecektir ve âşığın sevgilisine kavuştuğu gün, bayramdır. Bağdatlı söz ustası Fuzûlî'nin de bu anlattıklarımızla ilintili meşhur bir beyiti vardır. Diğer insanlar, ibadet için yılda bir kez kurban keserlerken o, sevgili uğruna her an, her saat yeniden kurban olmaya hazırdır :

Yılda bir kurbân keserler halk-ı âlem îyd için

Dem be dem sâat be sâat ben senin kurbanınam

Âşıkların canını kurban etmek için sevgilinin hilâli görmeyi beklemesini söyleyen şair, sevgiliyi beyitte "ay gibi parlak alınlı" olarak tanımlamıştır. Ay, bilindiği üzere bir ışık kaynağıdır. Işığı da güneş gibi ateş değil, nurdur. Ay, nuruyla göz kamaştırır, geceye güzellik ve aydınlık verir. Divan edebiyatında da sevgilinin genel itibariyle yüzü aya benzetilmiştir. Beyitte de bu benzetme biraz daha özele indirgenmiş, sevgilinin alını parlaklık ve güzellik bakımından aya teşbih edilmiştir. Aynı zamanda sevgili, temizdir, namusludur. Ona kimsenin eli değmemiş, onun yanına kimse yaklaşmamıştır. Bu bakımdan da "meh-cebîn" kelimesinin mecâzî anlamı da kast edilmiştir.

"Tasavvufta kurban, kulun iç alemindeki hayvani yönlerinin Allah rızası için kurban edilmesi yani öldürülmesi manasına gelir."²⁷⁹ O halde tasavvufi açıdan baktığımızda kurban edilen varlık, nefistir. Derviş, bu şekilde benlikten arınır. Sufî, aşk yoluna girmeden önce nefsini öldürmek üzere hazırlanır ve nefsini öldürebildiği ölçüde bu yolda ilerleyip makamlara erer. Bu ilerlemeler sonucunda da yolu aydınlanır, olgunlaşmaya başlar ve vuslata doğru yaklaşır.

"İyd, kurbân, ay" kelimeleri tenâsüplüdür. Beytin ikinci mısrasında sevgilinin alnı, parlaklık ve güzellik yönüyle aya teşbih edilmiştir. Ayrıca yukarıda ifade edildiği gibi "meh-cebîn" tamlaması, tevriyeli olarak kullanılmıştır.

٤ قویوب میخانه ده غوغای اهل بزمی ای صوفی

مراییلر واروب جامعه هوی و های کورسونلر

4. Koyup meyhânedede ğavġâ-yı ehl-i bezmi ey sofi

Mürâyîler varup câmi‘ de hûy u hâyı görsünler

Lugatçe

mürâyî : (a.s.) iki yüzlü kimse, dalkavuk, riyakâr, münafık.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Ey sofi! İki yüzlü kimseler içki meclisi mensuplarının kavgasını meyhânedede koyup, gidip camide hûy u hâyı görsünler."

Şerh

Beyitte şair, sofilere seslenmekte, iki yüzlü kimselerin yeri olarak camiye işaret etmektedir. Edebiyatımızın en bâriz vasıflarından biri, sözcüklerin gerçek anlamlarının dışında, mecâzî yolla farklı manalarda kullanılmasıdır. Böylelikle söze espri, nükte, anlam derinliği, söz oyunları katmak amaçlanır. Bu bağlamda beyitteki meyhâne kelimesine dikkatleri çekelim. Daha önce çok kere ifade ettiğimiz gibi şarap, tasavvufta aşkın sembolüdür. Böyle olunca aşk şarabının içildiği meyhâne de aşkın mekânı olan "gönül" veya aşkın anıldığı, anlatıldığı yer olan "tekke"dir.

²⁷⁹ Cebecioğlu, adı geçen e-kaynak, s. 161. (19.05.2017)

Birrî'nin Mevlevî bir şair olduğunu hatırlatalım ve bu manalarla beyti açıklamaya çalışalım.

Beytii ilk önce akla ilk gelen gerçek anlamda ele alalım. Meyhaneye giden kimseler, içtikleri içkinin tesiriyle sarhoş olurlar, bilinçlerini kaybederler. Bu sebeple de ister istemez gerçekleri söylerler, dillerine hükmedemezler. Yani riyakarlık yapmazlar. Bundan dolayı şair, iki yüzlülüğün meyhânedeki değil camide olduğunu söylemiştir. İki yüzlülerin camide olması hususunda ise, Birrî'nin dönemini edebî ve nükteli bir şekilde tenkit ettiğini söyleyebiliriz. Zira bu beyitte döneminde camide yapılan ibadetlerin gösterişten ibaret olduğunu vurgulayarak dönemini eleştirmekte ve aslında ibadete riyanın karışmaması gerektiğine, camilerin aslında riya yeri değil, dürüstlük ve teslimiyet yeri olması gerektiğine dikkatleri çekmek istemektedir.

Tasavvufî manada baktığımızda meyhâne, tekke manasında kullanılmıştır. Tekkeye de iç dünyası saf ve temiz olan insanlar gelir. Bu insanların amacı da ikiyüzlülük ve gösteriş değil, ruhi arınma ve hakikate ulaşmadır. Bu yüzden burada riyakarlara yer yoktur. Zaten tekkeye gelenler, dünyadan el etek çekip terk-i dünya edip manevi mertebelere ulaşmak isteyen ihlas ehli kimselerdir. Onların riya ile işleri yoktur. Riyakarların mekanı olarak Birrî, camiye işaret eder. Çünkü camilerde dünya menfaati için dindar görünerek ibadet etmeye giden insanlar da mevcuttur. Osmanlının şeyhülislamlarından olan Yahyâ Efendi'nin de bu beyite benzer bir beyiti vardır. O da beyitinde riyaı huy edinenlerin yerinin mescit olduğunu söylemekte, içerisinde riya ve riyakarların olmaması gerekçesiyle insanları meyhaneye davet etmektedir :

Mescidde riyâ-pîşeler etsin ko riyâyı

Meyhâneye gel kim ne riyâ var ne mürâyî (Kavruk, 2001 : 460).

Birrî Mehmed Efendi'nin bu beytini, anlam yönüyle yine aynı yüzyıllara yaşamış olan Şeyhülislâm Yahyâ Efendi'nin yukarıdaki beyitiyle ilişkilendirdik. Aynı zamanda 16. yy.'ın Sultânü's-Şu' arâsı olarak anılan Bâkî'nin "görsünler" redifli bir gazelinin olduğunu belirtmekte de fayda görüyoruz.²⁸⁰

Beyitte sofîye seslenilerek nida sanatı yapılmıştır. Yukarıda açıklandığı üzere "sofî" ile "mürâyî", "meyhâne" ile "câmi" kelimeleri arasında tezat sanatı vardır.

o

کل و بلبل کورم دیر لرسه بزم کلستان ایچره

²⁸⁰ bkz.: Sabahattin Küçük, **Bâkî Divanı**. TDK Yayınları, Ankara, 1994, s. 97.

5. Gül ü bülbül görem dirlerse bezm-i gülsitān içre

Hemān Birrī elinde sāgar-ı şahbāyı görsünler

Lugatçe

sāgar	: (f.i.) 1. kadeh, içki bardağı. (bkz. nâcûd, piyâle). 2. tas. Allah'ın nuru ile dolan insan gönlü.
şahbā	: (a.i.) şarap, (bkz: bâde, hamr, mey), [asıl mânâsı ashab" ismi tafdilinin müennesi olup "al, kızıl" mânâsına gelir].
sāgar-ı şahbā	: şarap kadehi.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Gül bahçesi içinde gül ile bülbülü göreyim derlerse, hemen Birrî(nin) elindeki şarap kadehini görsünler (şarap kadehine baksınlar)."

Şerh

Divan şiirinde gül ile bülbülün aşkı, divanlara dağılmış, binlerce beyitte anlatılmış, hatta müstakil Bülbüliyyeler tertip edilmiştir. Çünkü musiki, estetik, şiir gibi eski şairlerin aradığı neredeyse her şey gül ile bülbül hikâyesinde mevcuttur. Beyitte de şair, gül bahçesi içerisinde gül ile bülbülü görmek isteyenlere yol göstermiş, elindeki şarap kadehini işaret etmiştir.

Gül ile bülbül aşkının mekânı gül bahçesidir. Bülbül, güle olan aşkını burada haykırmaktadır. Birrî de aşkını meyhânede aramakta, içtiği aşk şarabıyla mest olup kendinden geçmektedir. Meyhânenin tasavvufi manasının tekke olduğunu bir önceki beyitte açıklamıştır. Yani gül bahçesindeki gül ile bülbül aşkının timsâli, meyhânedeki aşk şarabının kadehidir. Aynı zamanda gül ile şarap arasında da renk bakımından bir ilgi söz konusudur. Ayrıca bülbülün aşkını haykırmak için güle yanaştığı esnada gülün dikenleriyle yaralanan ve kanayan göğsü de renk bakımından gül ve şarap ile ilintilidir.

Divan şiirinde kadeh, gül renkli olarak tanımlanır. Bu gül renkli kadeh de bülbül misâli âşıkları, baştan çıkarır, mest eder. Divan şiirinde şarap, esrarengiz bir etkiye sahiptir. Bu etkiyi en güzel özetleyen beyitlerden biri de Şeyh Gâlib'in Hüsni ü Aşk mesnevisindedir. Şarap, içerisinde gül ile bülbülün barındığı binlerce gül bahçesinin açılmasına sebep olabilecek bir jale gibidir :

Dâğ-ı dile bir şîrâre koy sen

Ver jâle vü al hezâr gülşen (Doğan, 2002: 58).

Gül ile bülbül hikayesine telmihte bulunulmuştur. "Gül, bülbül, gülsitân" kelimeleri tenâsüplüdür. Şair beyitte kendisini başkalaştırarak tecrid sanatına başvurmuştur.

2.2.37. GAZEL 37²⁸¹

Fe' ilâtün/fe' ilâtün/fe' ilâtün/fe' ilün

- ۱ ترك ايدوب مشغله دحري حضور ايلمشنز
منت اللهه كى تفويض امور ايلمشنز
- ۲ نقدر معصيت ايتدك ايسه اول دكلو يينه
طلب مغفرت ربّ غفور ايلمشنز
- ۳ مجلس خاص غم عشقه قرين اولدى كوكل
شادى عالمي دلدن هله دور ايلمشنز
- ۴ شوق انوار تجلى جماليله مكر

²⁸¹ Erkul, age., s. 295.

دل صدپاره بی همحالت طور ایلمشز

ه کتم اسرار ایدوب اخفایه چکدک دیر ایکن
بری کوردکمی تماشایی ظهور ایلمشز

1. Terk idüp meşgale-i deħri ħuzūr eylemişüz
Minnet Allaha²⁸² ki tefvīz-i umūr eylemişüz

2. Ne kadar ma' şiyet itdük ise ol deñlü yine
Ṭaleb-i mağfıret-i rabb-i ğafūr eylemişüz

3. Meclis-i ħāş-ı ğam-ı ' aşğa qarın oldı gönül
Şādī-i ' ālemi dilden hele dūr eylemişüz

4. Şevķ-ı envār-ı tecellī-i cemāliyle meger
Dil-i şad-pāreyi hem-ħālet-i Ṭūr eylemişüz

5. Ketm-i esrār idüp ihfāya²⁸³ çekildük dir iken

²⁸² Erkul'un "Minnet Allah" şeklinde okuduğu kelimeyi, Manisa nüshasından kontrol ederek ve vezne de daha uygun düşmesi açısından "Minnet Allah'a" şeklinde okuduk.

Birri gördün mi temâşâyı²⁸⁴ zühür eylemişüz

١ ترك ايدوب مشغله دحري حضور ايلمشن
مننت اللهه كى تفويض امور ايلمشن

1. Terk idüp meşgale-i deħri huzūr eylemişüz

Minnet Allaha ki tefvîz-i umūr eylemişüz

Lugatçe

deħr	: (a.i.c. dühûr) 1. dünyâ, (bkz: âlem, cihûn). 2. zaman, devir.
minnet	: (a.i.c. minen) 1. bir iyiliğe, bir iyilik yapana karşı kendini borçlu görme. 2. görülen iyiliğe karşı teşekkürde bulunma. 3. yapılan iyiliği başa kakma. 4. şükür, teşekkür etme
tefvîz	: (a.i.) 1. ihale, sipariş etme, edilme. 2. dağıtım, (bkz: tevzî'). 3. bir gayrimenkülü, bilinen bedeli karşılığında, bir kimsenin üstüne bırakma. 4. tas. her şeyi Allah'tan bekleme.
umūr	: (a.i. emr'in c.) 1. işler, hususlar, maddeler, şeyler. 2. önem verme, aldırma, üzerinde durma, iş sayma, iş edinme.
tefvîz-i umūr	: işleri bırakma.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Dünya işlerini terk edip huzura kavuşmuşuz. Allah'a şükürler olsun ki (dünya) işlerini bırakmışız, Allah'a tevekkül etmişiz."

²⁸³ Erkul bu kelimeyi "ihyâya" olarak okumuştur. Manisa nüshasına baktığımızda kelimenin "ihfâya" olduğunu gördük ve çalışmamızda bu şekliyle kullandık.

²⁸⁴ Erkul'un "temâyâyı" şeklinde okuduğu kelimeyi, Manisa nüshasından kontrol ederek "temâşâyı" şeklinde okuduk.

Şerh

Hakk'a talip olanların yolu, dünya işlerini terk etmekten geçer. Çünkü bu yol, dünyadan öte bir yoldur. Onun için bu yola girenler, bu cihânı terk etmeyi hedeflerler. Aradıkları huzura da terk-i dünya ile bulmuşlardır. Beyitte de şair, dünya işlerini terk etmekten dolayı duyduğu huzuru dile getirmiş ve bu sebeple Allah'a şükretmiştir.

"Mutasavvıflara göre bir sufide bulunması gereken şeyler şunlardır : İhlas, sabır, tevekkül, gönül zenginliği, cömertlik, edep ve haya, namazda duyulan huşu ve tazarru', duada hissedilen derûnî samimiyet, dünyadaki lüzumsuzluklardan el etek çekme, ahireti dünyaya tercihtir. Tasavvuf ehline göre bunlar, imanın ahlak ve bâtinî keyfiyetleridir" (Gözütok, 2012: 83). Genel telakkiden de anlaşılacağı gibi Hakk yol yolcusunun dünyadan ve nefsinden benliğini arındırması önemlidir. Zira Kur'ân-ı Kerîm'de de dünya hayatının fani olduğu (Rahman Sûresi; 55/26), oyun ve eğlenceden (En'am Sûresi; 6/36), övünme ve zevklenmeden (Âl-i İmrân Sûresi; 3/185) ibaret olduğu söylenmiştir. Bu ayetlere dayanarak da tasavvuf ehli, dünya işleriyle iştigali asgari düzeye indirmeye çalışmışlardır.

İnsanın bu dünyaya gönderilişi aslında kesrette vahdeti bulması içindir. Yani insan, Allah'ı bilmek için yaratılmıştır. "Mademki insan, Allah'ı bilmek için yaratılmıştır; tasavvufa göre o halde, insanın Allah'ı bilmesi ve onu bulması için dünyadan ve dünya ziynetlerinden yüz çevirmesi, Kur'an ve sünnetin çizdiği yolda yürümesi, her bakımdan fakir ve her açıdan Allah'a muhtaç olduğunu bilmesi, nefisini Allah'ta fani kılıp iradesini Allah'ın iradesine bağlaması, bütün varlığıyla ve halis bir niyetle Allah'a yönelmesi gerekmektedir" (Sunar, 1975: 191). Ebu Nasr Serrac, bir kimsenin, velev ki, havada yürüse, hikmetli sözler söylese ve herkes tarafından hüsnükabul görse de şu üç şeye uymadıkça sûfî sayılamayacağını söylemektedir: Birincisi küçüğüyle büyüğüyle bütün haramlardan sakınmak; ikincisi kolayı ve zorlarıyla bütün farzları yerine getirmek; üçüncüsü ise mümine lazım olanı hariç dünyayı aızıyla çoğuyla dünya ehline terk etmek (Ebu Nasr Serrac Tusi, 1996: 516). İşte sufiliğin üç şartından biri olan dünyayı terk etmek ve bu yolla huzur bulmak ele aldığımız beyitte de vurgulanmıştır.

طلب مغفرت ربّ غفور ايلمشنز

2. Ne kadar ma' şiyet itdük ise ol deñlü yine

Ṭaleb-i mağfıret-i rabb-i ğafūr eylemişüz

Lugatçe

ma' şiyet : (a.i. sül. asa. c. maâsî) âsîlik, itaatsizlik; isyan, günah.

mağfıret : (a.i. gufrân'dan) Allah'ın, kullarının günahlarını bağışlaması, yarlıgaması.

ğafūr : (a.s. gufrân'dan) mağfıret eden, yarlıgayan, suç bağışlayan, merhamet eden [Allah], (bkz: gaffâr).

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Ne kadar asilik ettiyse de yine o denli, günahları bağışlayan Allah'ın bağışlamasını talep etmişiz."

Şerh

İslam, fitrat dinidir. İnsan da günah ve sevap işleme niteliğinde yaratılmış bir varlıktır. Günah işlemek, hata yapmak, insanı meleklerden ayıran bir özelliktir. Bilindiği üzere melekler asla Allah'a karşı gelmezler, günah işlemezler; nurdan yaratılmışlardır. Fakat insan, hata yapabilmekte, günah kirlerine bulaşabilmektedir. Aynı zamanda insana bu manevi kirlere korunma ve kurtulma yolları da öğretilmiştir. Önemli olan da zaten kulun işlediği hatadan pişman olup tövbe ederek sonsuz merhamet sahibi olan Rabb'inden af dilemesidir.

Beyitte işlenen hatalara rağmen Allah'ın bağışlayıcı olmasından dolayı duyulan umut söz konusudur. İnsan binlerce kez gaflete düşse de yine af dilemek için gideceği tek bir kapı vardır. Eskiler, "Günah ruhun kiri, tövbe ise cilasıdır." diyerek o umut kapısının güzelliğini vurgulamışlardır. Mevlânâ Celâleddin Rûmî de tüm insanları, her ne durumda olursa olsun düşülen günah bataklığından tövbenin aydınlık düzlüğüne şu sözlerle davet etmektedir:

"Gel, gel, ne olursan ol, yine gel!
Kâfir, Mecusî, putperest de olsan gel!
Bizim bu dergâhımız umutsuzluk dergâhı değildir.
Yüz bin kere tövbeyi bozmuş olsan da yine gel!"

İnsanın fitratı yukarıda da söylediğimiz gibi günah işlemeye meyillidir. Fakat insanlar hatalarından dolayı bağışlanma ümidini yitirmemelidir. Kur'ân-ı Kerîm ayetleri ile de sabittir ki Allah, merhametlilerin en merhametlisidir.²⁸⁵ O, Gafur isminin tecellisiyle de bağışlanmayı dileyen kullarını çokça bağışlayandır.

Mağfîret ve gafur kelimeleri aynı kökten gelen iki kelimedir. Beyitte bir arada kullanılarak iştikak sanatı yapılmıştır. Anlam bakımından ma' siyet ve mağfîret kelimeleri zıt anlamlıdır, tezat sanatına başvurulmuştur.

۳ مجلس خاص غم عشقه قرین اولدی کول

شادی عالمی دلدن هله دور ایلمشز

3. Meclis-i hâş-ı ğam-ı ' aşka qarîn oldı gönül

Şādī-i ' âlemi dilden hele dūr eylemişüz

Lugatçe

qarîn : (a.s.c. kurenâ) 1. yakın, (bkz: karîb). 2. bir şeye sahip olan, bir şeye nail olan. 3. hısım, komşu, arkadaş gibi yakın olanlardan her biri. 4. pâdişâhın dâimi surette yakınında bulunan, mabeyinci.

şādī : (f.i.) 1. memnunluk, sevinçlilik, gönül ferahlığı, (bkz: mesrûriyyet). 2. erkek adı.

dūr : (f.s.) uzak. (bkz: dîr).

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

²⁸⁵ Kur'ân- Kerîm, Zümer Sûresi, (39/53); Yûsuf Sûresi, (12/92); Yûsuf Sûresi, (12/64); Enbiyâ Sûresi, (21/83); Nahl Sûresi, (16/47); Nahl Sûresi, (16/7); İsra Sûresi, (17/66).

"Gönül, aşk gamının has meclisine yakın oldu. Gönülden dünya sevincini hele uzak eylemişiz."

Şerh

Gazelin diğer beyitlerini şerh ederken sufilerin arzuladığı şeylere de değinmiştik. Sufi, dünyadan el etek çekerek Rabb'iyle baş başa olup onun güzellikleriyle meşk etmek, aşk şarabını yudumlayarak kendinden geçmek ister. Beyitte de şairin gönlü, aşk gamı meclisine yakın olmuştur. Onun gönlü artık sadece Allah aşkı ile doludur, dünya işleri onun umrunda değildir. Dünyanın cefâsını çekmekte fakat safâsını istememektedir. Meclis kelimesinin burada tasavvufî bir mana kazandığını belirtelim. "Toplantı anlamına gelen Arapça bir kelime olan meclis, tasavvufta huzurun yaşandığı yeri ifade etmektedir."²⁸⁶ Beyitte iki zıt anlamlı kelime olan "gam" ve "şâdî" bir arada kullanılmıştır. Buradan hareketle Hakk yoluna baş koyanların safî belirlenmiştir. Onlar, beyitte de belirtildiği gibi dünyanın zevk ü safâsında değillerdir. Aksine bunlardan uzak durmaya çalışmışlardır. Onların sevinci, gamdandır. Çünkü gam, bir aşağıya düşüş gibi görünse de aslında hakikate yükseliştir. Yani sufi için gam, bir hazinedir. Bizim için eziyet gibi görünen şeylere sufiler, nimet gözüyle bakmışlar, çektikleri eziyetlerden de hiç şikayetçi olmamışlardır. Çünkü sıkıntılı zamanlarda kul, Allah'a daha yakındır. Ve yine tasavvuf ehline göre insan, gamdan ve sıkıntıdan âzâde olduğu oranda Allah'tan uzaktır. Bu yüzden onlar, dünyanın zevkine, eğlencesine uzak durmayı isteyerek, Allah'a yakın olmayı hedeflemişlerdir.

Beyitte "karîn" ile "dûr", "gam" ile "şâdî" kelimeleri bir arada kullanılarak tezat sanatına başvurulmuştur.

٤

شوق انوار تجلّی جمالیله مکر

دل صدپاره بی همحالت طور ایلمشز

4. Şevk-ı envâr-ı tecellî-i cemâliyle meger

Dil-i şad-pâreyi hem-ḥâlet-i Tûr eylemişüz

²⁸⁶ Cebecioğlu, adı geçen e-kaynak, s. 175. (21.05.2017)

Lugatçe

şevk	: (a.i.c. eşvâk) şiddetli arzu; keyif, neşe, sevinç. [Türkçe'de "ışık" manasınadır].
envâr	: (a.i. nûr'un c.) ziyalar, aydınlıklar, ışıklar, parlaklıklar.
şad-pâre	: (f.b.s.) yüz parça; parça parça olmuş. (bkz. rîze rîze).
hem-ḥâlet	: (f.a.b.s.) aynı halde olan.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Cemâlinin tecelli nurlarının sevinciyle yüz parça olan gönlü meğer, Tûr dağı ile aynı hale getirmiştir."

Şerh

İnsanın yaratılış gayesi, yaratıcısını tanıması ve ona kulluk etmesidir. Nitekim insanı, diğer varlıklardan üstün kılan özelliği de budur. Sufinin hedefi de en üstün merteye olan marifetullahı ulaşmaktır. Tasavvufta Allah'ı bilme, tanıma, onun için gayret sarf ederek birtakım ilahi sırlara erme ve O'na ulaşma, ancak kalp ile olur.

Gönül, Allah'ın tecelli ettiği mekândır. Zira herkesçe malum olan bir hadis-i kudsîde Allah, "Ben yerlere ve göklere sığmadım, ancak mü'min kulumun kalbine sığdım." buyurmuştur. Bu, hakîkî müslümanın gönlünün marifetullahla, Allah aşkı ve muhabbetiyle dolup taşması; Allah'ın zikrini daima içinde taşıması demektir. Aynı zamanda bu sözden, Allah'ın yalnızca kalp ile bilinebileceği anlamı da çıkar. Kalp, ayine-i Samed'dir. Yani Allah'ın güzel esmasının yansımalarını gösteren bir aynadır.

Beyitte yer alan "yüz parçaya ayrılmış gönül" ve "Tûr Dağı" ibareleri, Kur'ân-ı Kerîm'de de anlatılan Hz. Musa ve Tûr Dağı hadisesini hatırlatmaktadır. Tûr Dağı'nda Hz. Musa, Allah ile konuşmuş, O'nun tecellisine mazhar olmuştur. İlâhî tecelli sonucunda dağ, konuşma sırasında sarsılıp parçalanmıştır. Beyitte de tıpkı Tûr Dağı gibi, tecelli nuru sonucunda parça parça olan bir gönülden bahsedilmektedir. Gönül, daha önce söylediğimiz gibi, Allah'ın tecelligâhıdır. Allah'ın cemâlinin tecellisi sonucu, kalp yüz parçaya ayrılmış, bu bakımdan da gönül, Tur dağına benzetilmiştir. Allah'ın şüphesiz ki eşi benzeri olmayan güzelliği karşısında koskoca

dağın dayanamayıp yerle yeksan olduğu gibi insanın gönlü de yüz parçaya bölünmüştür.

"Envâr, tecelli, cemâl, sad-pâre, Tûr" kelimeleri tenâsüplüdür. Allah'ın cemâlinin tecellisi sonucunda yüz parçaya ayrılan gönül, aynı tecelli sonucu parçalanan Tûr Dağı'na teşbih edilmiştir.

o

کتَم اسرار ایدوب اخفایه چکدک دیر ایکن

برّی کوردکمی تماشایی ظهور ایلمشز

5. Ketm-i esrâr idüp ihfâya çekildük dir iken

Birrî gördün mi temâşâyı zuhûr eylemişüz

Lugatçe

ketm	: (a.i.) 1. bir sözü, bir haberi, bir sim saklama, gizli tutma. 2. göstermeme.
esrâr	: (a.i. sırr'ın c.) 1. gizlenen ve bilinmeyen şeyler, aklın eremeyeceği işler. 2. Hint kenevirinden çıkarılan, uyuşturucu ve sarhoş edici te'sirleri olan bir zehir, [kelime, müfret olarak kullanılır].
ketm-i esrâr	: sırları saklama.
ihfâ	: (a.i. haff'den) gizleme, saklama, saklanılma.
temâşâ	: (f.i.) 1. bakıp seyretme. 2. gezme, (bkz. teferrüc, tenezzüh).
zuhûr	: (a.i.) görünme, meydana çıkma, baş gösterme, türeme.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"(Ey) Birrî! Sırları saklayıp gizledik, تنها bir köşeye çekildik derken Allah'ın cemâlini seyretme işini meydana çıkarmışız, gördün mü?"

Şerh

Şair, burada "Birri" hitabıyla kendisine, kendi gönlüne seslenmektedir. Sufinin gönlü, kat ettiği mesafe ölçüsünde ilahi sırlara mazhar olur. Zaten tasavvuf da insanı, esrâr odasının ilahi sırlarına mazhar eden bir yoldur. Birri de bu yolda birtakım sırlara ermiş, onları gizlemeye çalışırken gazelin bir önceki beytinde tecelli nuruyla paramparça olan gönülden bahsederek temâşâya mazhariyetini ortaya çıkarmıştır. Bu sebeple de kendi kendisine bir sitemde bulunmaktadır. Çünkü temâşâ, sırların birikimi sonucunda ortaya çıkar.

"Hakk'ın isim, fiil ve sıfatlarının tecellisini görmeye, temaşa denmiştir."²⁸⁷ Tasavvuf ıstılâhı olarak ise, Allah'ın zuhur ve tecelilerine şâhit olma anlamına gelir. "Göz oldur ki Hakk'ı göre, yol oldur ki doğru vara, kulak oldur Hakk'ı duya... " derken Yunus Emre, işte bu sırra işaret etmiştir.

Beyitte yanıt alma amacı güdülmeden soru sorulmuş, istifham sanatına; " ketm, ihfâ " ve "zuhûr" kelimeleri ile tezat sanatına; şairin kendisine seslenmesiyle tecrid sanatına başvurulmuştur.

2.2.38. GAZEL 38²⁸⁸

Mefâ' ilün/mefâ' ilün/mefâ' ilün/mefâ' ilün

۱ غنای دل بولان بو خلقه عرض احتیاج ایتمز

بیلور کم منعم مطلق آنی محتاج و آج ایتمز

۲ قناعت نعمت عظامدر اندن ذوقیاب اولمش

کوکل نانیاره خشک اوزره ترجیح کلاج ایتمز

۳ ید تسلیمیکی بر مرشدک صون دستنه زیرا

اطبًا طوتمینجه نبض بیماری علاج ایتمز

²⁸⁷ Cebecioğlu, adı geçen e-kaynak, s. 269. (25.05.2017)

²⁸⁸ Erkul, age., s. 297.

٤ عرقناك اولدوغن كورسون رخ رنگين خوبانك

او غافلر كه ديرلر آب و آتش امتزاج ايتمز

٥ هواى عشق دلبر اولمينجه اعتدال اوزره

دل رنجور عاشق برّيا كسب مزاج ايتمز

1. Ğinā-yı dil bulan bu halka ‘ arz-ı ihtiyāç itmez

Bilür kim Mün‘im-i Muṭlak²⁸⁹ anı muhtāç u aç itmez

2. Ḳanā‘at ni‘met-i ‘uzmādur andan zevḳ-yāb olmuş

Göñül nān-pāre-i huşk üzre terciḥ-i gülāç itmez

3. Yed-i teslīmüni bir mürşidüñ şun destine zīrā

Eṭibbā ṭutmayınca nabz-ı bīmārı ‘ılāç itmez

4. ‘Araḳ-nāk²⁹⁰ olduĝın görsün ruḥ-ı rengin-i ḥübānuñ

O ĝāfiller ki dirler āb u āteş imtizāç itmez

²⁸⁹ Erkul, bu sıfat grubunu "mün‘am mutlak" olarak okumuştur. Biz doğrusunun "Mün‘im-i Mutlak" olduğunu düşünerek çalışmamıza bu şekilde kaydettik.

²⁹⁰ Erkul'un "ırk-nāk" şeklinde okuduğu kelimeyi, beyitin genel anlamını gözeterek "arak-nāk" şeklinde okumayı tercih ettik.

5. Hevā-yı ʿ aşk-ı dil-ber olmayınca iʿ tidāl üzre

Dil-i rencūr-ı ʿ āşık²⁹¹ Birriyā kesb-i mizāç itmez

۱ غنای دل بولان بو خلقه عرض احتیاج ایتمز

بیلور کم منعم مطلق آنی محتاج و آج ایتمز

1. Ğinā-yı dil bulan bu halka ʿ arz-ı ihtiyāç itmez

Bilür kim Münʿim-i Muṭlaḳ anı muḥtāç u aç itmez

Lugatçe

ğinā	: (a.i.) 1. zenginlik, bolluk. 2. usanç, bıkkınlık. 3. şarkı, türkü, nağme, ezgi, ırlama.
münʿim	: (a.s. ni'met'den) 1. in'âm eden, nîmet veren, yedirip içiren; Allah. 2. velinimet.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Gönül zenginliği bulan, bu halka ihtiyacını arz etmez. Bilir ki mutlak nimet sahibi olan Allah onu, aç ve muhtaç bırakmaz."

Şerh

Gönlü ve gözü aç olan insanlar, dünyada ne kadar çok mal ve servet sahibi olsalar da zengin sayılmazlar. Çünkü böyle kişilerin ihtiyaçları hiç bitmez, daima yeni servetler kazanma peşinde koşarlar, ellerindekiyle yetinmeyip hep daha iyisine ulaşmayı isterler. İşte böyle kimseler aslında, bir türlü doymayan ve gereksinimleri giderilemeyen fakirlerdir. Beyitte gözü ve gönlü aç kimselerin karşıtı olarak gönül zenginliğine sahip olanlar işaret edilmiştir. Gözleri ve gönülleri tok olan kimseler,

²⁹¹ Erkul'un "aşk" şeklinde okuduğu kelimeyi, Manisa nüshasından kontrol ederek "âşık" şeklinde okuduk.

hakiki nimet sahibi olan Allah'ın kendilerine verdiği helal rızıkla geçinip kanaat sahibidirler. İşte gönlünü doyurmuş kişiler, rızık yalnızca Allah'tan beklerler, onun verdiğiyle yetinirler ve ihtiyaçlarını diğer insanlara arz etmezler. Bilirler ki Allah, onları kimseye muhtaç etmez.

Gönül zengini kimseler kalb-i selim sahibi olmak için gayret sarf ederler. Eğer ki kişinin kalbinde katıksız iman varsa o gönül, en zengin gönüldür; o kişi, dünyanın en zengin kişisidir. Bu vasıftaki kişi, maddi unsurlar olan malın, servetin vs. kendisine bir fayda sağlamayacağı ahiret gününde, ancak kalb-i selim sahibi olmanın yarar sağlayacağını farkındadır. Bu yüzden de gönül zenginliğini her şeyden üstün tutarlar. Kur'ân-ı Kerîm'de kalp temizliği ve gönül zenginliği ile ilgili ayetler de vardır: "O gün ne mal, ne evlat fayda verir. Allah'a selim bir kalp ile gelenler müstesna"²⁹² ve "Görmediği halde Rahman olan Allah'tan korkan, O'na saygı gösteren ve hakka dönük bir kalp getiren herkesin mükâfatı budur."²⁹³

İnsanların zengin ya da fakir olması mutlak nimet sahibi olan Allah'ın taksimatıdır. Kur'ân-ı Kerîm'de de "Doğrusu, Rabbin rızık dilediğine çok, dilediğine az verir."²⁹⁴ buyrulmuştur. Bu yüzden gönlü zengin kimseler, maddiyata değil maneviyata kıymet vermişler, fakirliklerine kanaat göstermişler, hâllerinden şikayet etmemişlerdir. Sonsuz nimet sahibi olan Allah'ın onları kimseye muhtaç etmeyeceğini bildikleri için de halka ihtiyaçlarını arz etmemişlerdir. Onlar asıl zenginliği, kanat ve rıza halinde aramışlardır.

İnsanların zengin ya da fakir olması mutlak nimet sahibi olan Allah'ın taksimatıdır. Mevlânâ da Mesnevî'sinde tamahkâr kimseler ile görünüşte fakir ama gönlü zengin kimseler hakkında şöyle demektedir: "Tamahkâr tamahı yüzünden zengin ayıbını görmez. Tamahkâr bütün gönülleri kaplar. Yoksul, hâlis, altın gibi sevilse yine kumaşı dükkana yol bulmaz; sözünü kimse dinlemez. Yoksulluk, senin anlayacağın şey değildir; yoksulluğa hor bakma; çünkü yoksulların, mülkten, maldan öte ululuk sahibi Allah'tan pek büyük bir rızıkları vardır. Ulu Allah âdildir; adiller, nasıl olur da çaresiz biçarelere zulmederler?" (Mevlânâ, 2007: 106-107).

²⁹² Kur'ân-ı Kerîm, Şuarâ Sûresi, (26/89).

²⁹³ Kur'ân-ı Kerîm, Kaf Sûresi, (50/33).

²⁹⁴ Kur'ân-ı Kerîm, İsrâ Sûresi, (17/30).

Beyitte "gınâ" ve "muhtaç, aç" kelimeleri bir arada kullanılarak tezat sanatına başvurulmuştur.

۲

قناعت نعمت عظامدر اندن ذوقیاب اولمش

كوكل نانپاره خشك اوزره ترجیح كلاج ایتمز

2. Kānā‘ at ni‘ met-i ‘ uzṡmādur andan zevḳ-yāb olmuş

Göñül nān-pāre-i ḥuşk üzre terciḥ-i gülāç itmez

Lugatçe

‘ uzṡmā	: (a.s. a'zām'dan) daha (en, pek, çok) büyük, [a'zam'ın müennesi].
zevḳ-yāb	: (a.f.b.s.) zevk bulan, lezzetini, tadını alan.
nān-pāre	: (f.b.i.) 1. ekmek parçası, bir lokma ekmek. 2. geçime yarayan iş, me'murluk.
ḥuşk	: (f.s.) kuru. (bkz: yābis).
gülāç	: (f.i.) 1. nişastadan yapılan ince yufka, güllâç. 2. içerisine toz hâlindeki acı ilaçları koymak üzere eczacıların kullandıkları, nişastadan yapılmış küçük ve yuvarlak mahfaza.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Kanaat, en büyük nimettir. Ondan zevk bulan gönül, kuru ekmek parçasına güllacı tercih etmez."

Şerh

Kanaat; sözlükte elde bulunanla yetinmek, kısmetine/hakkına razı olmak, başkasının elindekine göz dikmemek, tamahkâr/açgözlü olmamak gibi anlamlara gelir (Doğan, 1996: 594). İslam ahlakında ise kanaat, "Kişinin Allah'ın kendisine dünya nimeti olarak verdiği paya rıza göstermesi, kısmetine razı olması, başkalarının elindekine göze dikmeyip tok gözlü olmasıdır" (Çağrı, 2001: 289).

İnsanların çeşitli ihtiyaç ve istekleri vardır. Nefis, bu ihtiyaçları en iyi şekilde karşılanmasını ve tüm isteklerin yerine getirilmesini ister. Ama bu mümkün değildir. Zira nefsin istek ve heveslerinin sonu gelmez. Bu yüzden insan öncelikle, gözünü ve gönlünü doyurmalı, dünya tutkusunu dizginleyebilmeli ve kanaatkar olmalıdır. Dinimiz de kanaatkarlığı emretmiş ve tok gözlü kimseleri övmüştür. Kanaat, beyitte de ifade edildiği gibi, büyük bir nimet, büyük bir hazinedir.²⁹⁵ Gazelin ilk beytinin şerhinde de belirttiğimiz gibi kanaat, gönül zenginliği, göz tokluğudur. Bu şekilde gözü ve gönlü tok olan kişi, sonsuz nimet sahibi olan Allah'ın sunduğu nimete ve içerisinde bulunduğu hâle daima şükreder. Kuru ekmek parçasını bulduğuna şükreder, gözünü güllaca dikip tamahkârlık etmez. İşte asıl zenginlik de bu şekilde elde edilir. Bu sebeptendir ki Peygamber Efendimiz hadislerinde "Zenginlik mal çokluğuyla değildir. Bilakis zenginlik göz tokluğuyladır."²⁹⁶ ve "Kanaat eden aziz olur, hırslı olan da zelil olur."²⁹⁷ buyurmuştur.

Kanaat kavramı, şükür ile de yakından alakadardır. Mümin başına gelen musibetlere sabreden, elde ettiği nimetlere de şükreden kimsedir. Şükür için ille de çok mala, nimete, servete ihtiyaç yoktur. Elde var olan her şeye, kuru ekmek parçasına dahi şükretmek kanaatkârlığın remzidir. Sûfîler, "bir hırka, bir lokma"²⁹⁸ tabiriyle gözlerinin yüksekte olmadığını belirtmişlerdir. Kur'ân-ı Kerîm'de Allah, "Şükrederseniz size olan nimetimi artırırım"²⁹⁹ buyurmuştur. Yani verdiği nimetler karşısında Allah kulundan kanaatkâr olmasını ve şükretmesini beklemektedir.

۳

يد تسليمكى بر مرشدك صون دستنه زيرا

اطبًا طوتمينجه نبض بيماري علاج ايتمز

3. Yed-i teslîmüni bir mürşidüñ şun destine zîrâ

Eṭıbbâ ṭutmayınca nabz-ı bîmâri ʿ ilâç itmez

Lugatçe

²⁹⁵ Bununla ilgili Peygamberimiz de "Kanaat tükenmez bir hazinedir." buyurmuştur (Deylemi, Müsnet, 4699).

²⁹⁶ e-kaynak: <http://hadis.ihya.org/buhari/hadisler-1.html> Hadis no: 4860 (25.05.2017).

²⁹⁷ e-kaynak: <http://hadis.ihya.org/buhari/hadisler-1.html> Hadis no: 4878 (25.05.2017).

²⁹⁸ ayrıntılı bilgi için bkz.: Cebecioğlu, adı geçen e-kaynak, s. 39. (25.05.2017)

²⁹⁹ Kur'ân-ı Kerîm, İbrâhîm Sûresi, (14/7).

yed	: (a.i.c. eyâdî, eydî, yüdî) 1. el. (bkz: dest). 2. kuvvet, kudret, güç. 3. yardım. 4.vâsıta. 5 . mülk.
mürşid	: (a.s. rüşd'den. c. mürşidin) 1. irşâdeden, doğru yolu gösteren, kılavuz. 2. i. tarikat pîri, şeyhi [müridlerine yol gösterdiği için]. 3. gafletten uyandıran.
dest	: (f.i.c. destan) 1. el. 2. fayda, menfaat. 3. zafer, galebe, üstünlük. 4. yüksek yer, mevki. 5. güç, kuvvet. 6. tarz, üslûp.
eṭṭbbā	: (a.i. tabîb'in c.) hekimler, doktorlar, tıp ilmini bilenler.
bîmār	: (f.s.c. bîmârân) hasta, sayrı.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Teslim elini, bir mürşidin eline sun. Zira doktorlar, hastanın nabzını tutmadan ilaç vermez."

Şerh

Aşk yoluna baş koyan sâliğin, tarikat âdâbına göre bir mürşide teslim olması gerekmektedir. Beytin ilk mısrasında da bu söylenmektedir. Teslim elini bir mürşide vermeyen mânevî yönden hasta olan gönüller, dertlerine derman bulamazlar. İkinci mısradaki ise gerekli görülen bu teslimiyet, hasta-doktor örneği ile açıklanmıştır. Zira doktor da hastanın nabzını tutmadan, onun nabzına dokunmayınca ilaç vermez. Maddî hastalıkları bir doktor gözetiminde olmadan atlatabilmek ne kadar zor ise, mânevî, derûnî hastalıkları da bir mürşidin elinden tutmadan aşmak o denli zordur. Yani Hakk yolunun tâlipleri, bir mürşidin eteğine, eline sımsıkı sarılmalı; ona tam teslimiyet göstermelidir. Bu teslimiyet, dâim olduğu müddetçe aynı zamanda Hakk'a teslim olmak demektir.

Allah, bir ayet-i kerimede şöyle buyurmaktadır: "(Ey Peygamber!) Sana biat edenler ancak Allah'a biat etmişlerdir. Allah'ın (kudret ve yardım) eli, o biat edenlerin (vefa ve sadakat) elleri üstündedir."³⁰⁰ Buradan hareketle, gerçek mürit olmayı arzulayan kimse, tam ve temiz bir inanç ile mürşidine teslim olmalı ve mürşidinin kendisini Allah'a ulaştıracağına hâlis bir kalp ile inanmalıdır. Mürit,

³⁰⁰ Kur'ân-ı Kerîm, Fetih Sûresi, (48/10).

mürşidinin huzurunda enaniyet kisvesini çıkarmalı, ona tam bir teslimiyetle intisap etmelidir. Bu anlattıklarımızdan şu sonuca da varabiliriz: "Şeyh olmak kolay, derviş olmak güçtür. Dervişlik, teslimiyet demektir. Bu ise, çok zordur."³⁰¹

Birinci beyitte "yed-i teslim" ve "mürşid" ifadeleri, ikinci mısradaki " etibba" ve "nabz-ı bîmâr" olarak karşılık bulmuş, karşılıkların sıralı olmaması sebebiyle leff ü neşr-i müşevveş sanatına başvurulmuştur."Etibbâ, nabız tutmak, bîmâr, ilaç" kelimeleri ile tenâsüp sanatı yapılmıştır. Mürşid, doktora teşbih edilmiştir.

٤ عرقناك اولدوغن كورسون رخ رنگين خوبانك

او غافلر كه ديرلر آب و آتش امتزاج ايتمز

4. ʿAraḫ-nāk olduĝın görsün ruḥ-ı rengīn-i ḥūbānuñ

O ĝāfiller ki dirler āb u āteş imtizāç itmez

Lugatçe

ʿaraḫ-nāk	: (a.f.b.s.) terlemiş, ter içinde kalmış.
rengīn	: (f.s.) 1. renkli, parlak renkli; boyalı, (bkz: mülevven). 2. güzel, lâtif, hoş. 3. süslü. 4. i. kadın adı.
ḥūbān	: (f.s. ḥūb'un c.) güzeller, iyiler.
ĝāfil	: ("ga" uzun okunur, a.s. gaflet'den. c. gafele, gafilîn) gaflette bulunan, ihmâl eden, ilerisini iyi düşünmeyen, dikkatsiz, ihtiyatsız, dalgın, tembel.
imtizāç	: (a.i. mezc'den) 1. karışabilme. 2. birbirini tutma, uygunluk. 3. iyi geçinme; uyuşma. 4. kim. kaynaşma.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Güzellerin renkli yanağının terlemiş olduğunu görsün. O ĝāfiller ki 'Su ve ateş birbiriyle uyuşmaz.' derler."

Şerh

³⁰¹ Cebecioğlu, adı geçen e-kaynak, s. 253. (25.05.2017)

Sevgilinin yanağı, yüz ile birlikte divan şiirinde çokça işlenmiştir. "Ruh - yanak-, tasavvufta tecelli-i mahz yani vahdettir. Tamam tecellidir" (Tarlan, 2011: 53). Tasavvufta Allah'ın tecellisi yerine kullanılır.

Şair, beyitte gafillere güzellerin renkli yanağının terlemiş olduğunu işaret etmekte, bunun karşılığında onlardan suyun ve ateşin birbiriyle bağdaşmadığı cevabını almaktadır.

Sevgilinin güzelliğinin büyük bölümünü didar oluşturur. Yüzde de en geniş yeri yanak kaplar. Yanağın rengi, gül gibi aldır. Beyitteki "ateş" kelimesinden bu çıkarımı daha rahat yapabiliyoruz. Bu renk, aynı zamanda utanma rengidir. Yani sevgili, haya sahibi olması ve utanması dolayısıyla gül renkli bir yanağa sahiptir, diyebiliriz. Utanmanın etkisiyle sevgilinin yanakları terlemiştir. Ateş gibi kırmızı yanak ile su gibi ter anlam bakımından tezat oluşturmaktadır. Şairin seslendiği gâfiller de su ve ateşin bir arada bulunamayacağını söylemektedirler.

Divan şiirinde sevgilinin yanağının terlemesi hadisesine sıklıkla değinilir. Aslında terlemiş yanak, âşıkların gönlünü açar :

Terlemiş ruhsâr ile hûblar açarlar gönlümü

Gör ne gülşendir ki âteşten verirler âb ana (Tarlan, 2011 : 55).

Karamanlı Aynî, bir beytinde yanağın terlemesi hadisesini yaprakların üzerine cemre düşmesiyle örnekleyerek bu iki öge arasında benzetme kurar.

Hemîşe tâb-ı ruhunla bahâra cemre düşer

Virür harâreti belki nehâra cemre düşer (Mermer, 1997: 437).

Beytin birinci mısrasındaki "arak-nâk" ve "ruh-ı rengîn", ikinci mısradaki sırasıyla "âb" ve "âteş" kelimeleriyle karşılık bulmuş, leff ü neşr-i müretteb sanatına başvurulmuştur. Ateş ve su kelimeleri ile de tezat sanatı yapılmıştır.

هوای عشق دلبر اولمینجه اعتدال اوزره

دل رنجور عاشق برّیا کسب مزاج ایتمز

5. Hevâ-yı aşq-ı dil-ber olmayınca i' tidâl üzre

Dil-i rencūr-ı 'âşık Birriyâ kesb-i mizâç itmez

Lugatçe

hevâ	: (a.i.) heves, istek, arzu; sevgi; hoşlanma.
i'tidâl	: (a.i. adl'den) 1. orta oluş, ortalama, aşırı olmama hâli, ölçülülük. 2. yavaşlık, yumuşaklık. 3. uygunluk. 4.astr. gece ile gündüzün bir olması, gün-tün eşitliği, fr. equinoxe.
rencūr	: (f.s.) sıkıntılı, incinmiş; rahatsız, hasta, dertli.
dil-i rencūr	: incinmiş, hasta gönül, bkz: âzürde.
kesb	: (a.i.) 1. çalışıp kazanma. 2. edinme, peydahlama, kazanma.
mizâç	: (a.i. mezc'den. c. emzice) 1. bir şeyle karıştırılmış olan başka şey. 2. huy, tabîat. 3. sıhhat

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Ey Birrî! Sevgilinin aşkının arzusu dengeli olmayınca âşığın incinmiş gönlü sıhhat bulmaz."

Şerh

Beyitte kendine hitap eden Birrî, sevgilinin aşkının hevesinin i'tidâl üzere olmadığı müddetçe âşığın yaralı gönlünün sıhhat bulmayacağını söylemektedir. "İ'tidâl, duygu, düşünce, ahlâk ve davranışlardaki denge anlamında bir terimdir. Adl kökünden mastar olup klasik sözlüklerde 'iki aşırı tutum ve davranış arasındaki orta hal' şeklinde tanımlanan i'tidâl bu genel tanım çerçevesinde 'orta halde bulunma, ölçülü ve ılımlı olma, soğukkanlılık, denge, düzgünlük, doğruluk' şeklinde açıklanmıştır; ayrıca adâlet kelimesinin bir anlamının da 'itidal ve istikamet' olduğu belirtilir" (Çağrı, 2001: 456). Buradan hareketle âşığın aşk konusunda orta bir yol tutması gerektiğini söyleyebiliriz.

Yukarıda bahsettiğimiz aksine divan şiirinde aşk, ifrat derecesindedir. Âşık tüm benliğiyle sevgilisine bağlanır. Bunun sonucunda sevgilisinin kusurlarını görmez, gözüne ondan gayrısının hayali girmez, onu her şeyin ve herkesin üstünde addeder. Mesela, cennette sevgilisinin yanında olması onun için yeterlidir. O, cennet hurilerine gözünü kapatmıştır. Hatta daha da ileri gidip " Bana sevgilim yeter. Cennet, isteyenlerin olsun." diyenler dahi olmuştur. İşte bu raddeye gelen âşık, aşkı i'tidâl üzere yaşamamaktadır; onun aşkı artık ifratın doruklarındadır. İşte Mecnûn'u çöllere salan, Ferhat'a koca dağı deldiren de yüreklerindeki bu taşkın sevdadır.

Bahsettiğimiz bu ifrat derecesindeki aşka tutulan gönüller, hep gam yüklüdür ve bu gam nedeniyle mizaçları bozulan âşıklar, daima hastadır. Zaten divan edebiyatında platonik aşk vardır. Âşık, mahbubundan vefâ değil cefâ görür. Beyitte de aşka orta yolu tutturamayan âşıkların gönüllerinin daima hasta ve yaralı olduğu ifade edilmiş, aşka i'tidâlli olunması gerektiği sezdirilmiştir. Zaten Kur'an ahlakı gereği de bir müslüman, her davranışında i'tidâlli, ölçülü, dengeli olmalıdır.³⁰² Tasavvufta da i'tidâl üzere yaşayan sûfiye "ibnu'l-vakt" denmiştir. "Sûfi tabirlerinin dışında olmak üzere, bu ifâde, zamanın uyarına giden, vaktin icablarına göre hareket eden, mizaç ve tabiata göre söz söyleyen, müsamahakâr, mu'tedil kişiler için kullanılır."³⁰³

"Birriyâ" hitabıyla nidâ ve tecrid sanatlarına başvurulmuş, "hevâ, aşk, dilber, âşık, dil-i rencûr" kelimeleri tenâsüplüdür. "Aşk" ve "âşık" aynı kökten türediği için iştikak sanatı vardır.

2.2.39. GAZEL 39³⁰⁴

Mef' ûlü/mefâ' îlü/mefâ' îlü/fe' ûlün

۱

عالمده كوكل وار مي كه انده الم اولمز

آدم بولنور مي كه دروننده غم اولمز

³⁰² Kur'an-ı Kerim, Bakara Sûresi, (2/143) ; Fatır Sûresi, (35/32) ; İsra Sûresi, (17/110) ; Furkan Sûresi, (25/67); Lokman Sûresi, (31/19) ; Lokman Sûresi, (31/32).

³⁰³ Cebecioğlu, adı geçen e-kaynak, s. 302-303. (29.05.2017)

³⁰⁴ Erkul, age., 298.

۲ عشقنده که یارک اوله عاشقنری صادق
هر جور و جفا لطف اولور ای دل ستم اولمز

۳ بر کرّه سلام آلدک ایسه بسدر او شهیدن
بوندن ایلرو عاشقه لطف و کرم اولمز

۴ آلدک اله کوکلم نی ایله نغمه لر ایتدک
مطرب نفسک وار اوله بر بویله دم اولمز

۵ برئی غریبک غم ایله بغری دنمش
فریادینی عیب ایتمه که نی بی نغم اولمز

1. Ālemde göñül var mı ki anda elem olmaz
Ādem bulunur mı ki derūnında ğam olmaz

2. ‘Aşqunda ki yārūñ ola ‘āşıqları şādık
Her cevr ü cefā luṭf olur ey dil sitem olmaz

3. Bir kerre selām alduk ise besdür o şehden
Bundan ilerü ‘āşıka luṭf u kerem olmaz

4. Alduñ ele göñlüm ney ile nağmeler itdüñ
Muṭrıb nefesüñ var ola bir böyle dem olmaz
5. Birrî-i ğarîbüñ ğam ile baĝrı delinmiş
Feryâdını ‘ ayb itme ki ney bî-nağam olmaz

۱ عالمده كوكل وار مي كه انده الم اولمز

آدم بولنور مي كه دروننده غم اولمز

1. Ālemde göñül var mı ki anda elem olmaz
Ādem bulunur mı ki derûnında ğam olmaz

Lugatçe

derûn : (f.i.) 1. iç, içeri, dâhil. 2. gönül, kalb, yürek, (bkz: derûne).

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Dünyada üzüntü çekmeyen gönül var mı ki? Gönlünde keder olmayan insan bulunur mu ki?"

Şerh

Beyitte Birrî, aslında divan şiirinde âşığın ve âşık gönüllerin genel telakkisini beyân etmiştir. Zira bu âlemde içinde üzüntü olmayan gönül, gönlünde keder olmayan âşık yoktur. Divan edebiyatında sevgili, rakibe vefâ gösterirken âşığına durmadan cevreder. Bu durum, âşığın sabrının ve aşkının imtihanıdır. Bu yüzden aşk

gamıyla kalbi yağmalanan âşık, hâlimden şikayetçi değildir. Hatta o, gamdan dolayı zevk duyar; yârin cefâsından safâ bulur. Gamla âşinâ olan gönüller, dert hazinesinde vefâ ararlar. Nitekim daha fazla gam ve dert isterler ki âşıklıkları ziyâde bulsun. Bütün bu anlattıklarımızdan da anlaşılacağı üzere, âşığın sinesi, gam ile doludur. Gönlü gam ateşiyle yanıp tutuşan ve pişen âşık bu durumdan dolayı da sızlanmaz. Zaten beyitte de sorulan soruya bir nevi örtülü olarak cevap verilmiş, her insanın gönlünde kederin olduğu söylenmiştir.

Aşk hastalığının yeri, hiç şüphesiz ki gönüldür. Ve bu hastalık elem ile beslenir, vuslata ermek ile de şifasını bulur. Gönül, bir nevi gamhâne olarak tanımlanır. Gönlün her tarafı gam ile örtülüdür. Tolasa, "Gönül, ten veya gam kafesinin içinde bir kuştur" (Tolasa, 2001: 318) der.

Aşkla birlikte gönle gam da gelir. Bu yüzden aşka meftûn her gönülde gam ve keder de vardır. Elem, gönlün gıdasıdır. Bu durum dışarıdan cefâ gibi görünse de âşık bundan dolayı sevgilisine sitem etmez. Yani aşkın gönülde açtığı yaraların merhemi, yine aşktır.

Birri'nin ele aldığımız beyitle anlam bakımından paralel olan bir tesdisine rastlıyoruz. Burada da insanın baştan ayağa gamla dolu bir bina gibi olduğu vurgulanmıştır :

Gördüm gam üzre ser-be-ser ebnâ-yı âdemi

Bildüm çeken bu bende degül yalınuz gamı (Erkul, 2000: 361).

Bir de beyti tasavvufi manasıyla ele alalım. Gönülde gam ateşi olan âşığın durumunu Tarlan şöyle açıklar: "Âşık daima bir zevk olan aşk ıstırabı içindedir. Onda dünyaya ait bir endişe olmaz. Alemde her şey aşığa aşk ilham eden bir kadehtir. Onun alemini değiştirir" (Tarlan, 2011: 242). "Zira aşk şarabını içen dünyaya ve dünya ihtiyaçlarına ve nefsin isteklerine dönüp bakmaz. Aşk ile sarhoş olan insan da gamlıdır. Fakat onun gamı, istediği aşk ıstırabından gelir. Aşk ile sarhoşluk onun ıstırabını azaltır" (Tarlan, 1991: 358). Buradan anlıyoruz ki gam, aslında âşık gönüller için paha biçilemez bir şeydir. Aşkla dolu olmayan gönüller, gamı def etmek için çabalarlar. Oysaki gam, âşığın yüküdür. Hakk âşıklarının çıktıkları yol, birçok iniş ve çıkışla doludur. Menzile ulaşmak, çok da kolay değildir. İşte yola çıkan bu âşıklar, gam ve elemle terbiye olmaktadırlar. Mevlânâ da Mesnevi'sinde bu taifeden şöyle bahseder: "Şu taifeye bak... Onlar gam içinde, keder içinde Allah'a meftun ve âşıklar. Zehri şeker gibi yemekteler. Gam dikenlerini deve

gibi otlamaktalar. Hem de bunu gamdan, kederden kurtulmak için de yapmıyorlar; gama uğradıklarından yapıyorlar. Bu horluk; onlarca rütbelere, mevkilere erişmek!" (Mevlânâ, 2007: C.III, 396). Gam, aşk ehli için Allah'ın lütuf ve kereminin müjdesidir. Mevlânâ'nın bahsettiği gürûhun en büyük derdi, dertsiz olmaktır. " 'Allah derdini artırsın.' diye bir Mevlevî deyimini vardır. Dertli, âşık demektir."³⁰⁵

Birrî, beytin iki mısrasında da cevap beklemeksizin soru sormuş, istifham sanatına başvurmuştur.

۲ عشقنده كه يارك اوله عاشقلري صادق

هر جور و جفا لطف اولور ای دل ستم اولمز

2. 'Aşkında ki yârüñ ola 'âşıkları şâdık

Her cevr ü cefâ luṭf olur ey dil sitem olmaz

Lugatçe

luṭf : (a.i.) 1. hoşluk, güzellik. 2. iyi muamele; iyilik.

sitem : (f.i.) 1. zulüm, haksızlık. 2. eziyet. 3. çıkışma.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Ey gönül ! Yârin aşkında âşıkları (yeter ki) sâdık olsun. (O zaman) her cevr ü cefâ iyilik olur, eziyet olmaz."

Şerh

Âşıklar, aşkına sâdık kalmalıdır. Bu da yârin cefâlarına sabretmekle olur. Çünkü gerçek âşık, sevgilisinden gelen her şeye râzıdır. Ondan gelen eziyetler karşısında gönlündeki aşk binası sarsılmamalı, dayanıklı olmalıdır.

Âşığın başından cefâ eksik olmaz. Divan şiirinde âşık, daima dertlidir. Vuslata ermek için durmadan çabalar ancak hep cevr ü cefâ ile karşılaşır. Ama âşık, aşkına sâdık olmalı, bunlara tahammül etmelidir. Unutmamalıdır ki aşk derdinin

³⁰⁵ Cebecioğlu, adı geçen e-kaynak, s. 60. (29.05.2017)

dermanı, yine sevgilisindedir. "Çünkü teslim olunan şey ne ise teselli bulunan şey de yine odur" (Kola, 2016: 84).

Sevgili cevri eder, âşık sabreder. Sadakat sahibi gönülden beklenen de budur. Sevgilinin eziyetine âşık, gönül eğlencesi gözüyle bakar. Ondandır gördüğü kötü muameleden ötürü acı da duymaz. Taşlıcalı Yahya'nın bu durumu özetleyen bir beyti mevcuttur :

Ey perî cevri ü cefân ile beni korkutma

Gönül eğlencesidir âdem olana gam-ı 'ışık (Çavuşoğlu, 1997: 410).

Âşığın gönlü, "sadâkat" sahibidir. Zira sadâkat "kalbin vefa, cefâ, verme (ata), vermeme (men') gibi, olumlu ve olumsuz her halde durumunu bozmaması, aynı halde kalması"³⁰⁶ demektir. Yani âşık, cefa gördüğünde sabretmeyip sevgilisinden yüz çevirmez; vuslata erdiğinde de onunla olmaktan hiç bıkmaz, her zaman ona hayrandır. Birrî, daha önce şerh etmeye çalıştığımız bir beyitte de benzer durumu dile getirmiştir :

İsterse cefâ eylesün isterse vefâ yâr

Her dem oluruz hasılı memnûn-ı muhabbet (Erkul, 2000: 232).

Burada "yâr"i, bir de ilâhî aşk paralelinde düşünelim. Gönlü ilâhî aşk ateşiyle yanıp kavrulan gönüllerde, sadâkat olmalıdır. Onlar Sevgili'sinden vefâ da cefâ da görse aşklarına her daim sâdık kalmalıdır. Nitekim Allah'ın tecellileri bazen lütuf bazen de kahr olarak gelir. Önemli olan bu iki tecelliyi de lütuf olarak karşılayabilmektir. Çünkü ondan gelen hiçbir şey asıl manada eziyet olmaz. Yunus Emre, anlatılanlar doğrultusunda Hakk âşığının nasıl olması gerektiğini şöyle açıklamıştır :

Her kim hakikat süre kahrı lutfi bir göre

İş açta togrı dura bu hakikat içinde

Ger togrı turmazısa yolına irmezise

Kahrı hoş görmezise adı yok ad içinde (Tatçı, 2005: 284).

Arapça olan "ey" kelimesi sondan başa doğru okunduğunda yine Arapça bir ünlem olan "ya" kelimesinin çıkmasıyla aks-i müfred sanatı karşımıza çıkmaktadır.

³⁰⁶ Cebecioğlu, adı geçen e-kaynak, s. 223. (29.05.2017)

Ayrıca beyitte gönle seslenilerek nida sanatına; "aşk" ve "âşık" kelimelerinin aynı kökten türemiş kelimeler olması sebebiyle iştikak sanatına; "cevr, cefâ, sitem" kelimeleri ile "lutf" kelimesinin bir arada kullanılmasıyla tezat sanatına başvurulmuştur.

۳ بر کره سلام آلدک ایسه بسدر او شهدن

بوندن ایلرو عاشقه لطف و کرم اولمز

3. Bir kerre selâm aldık ise besdür o şehden

Bundan ilerü ' âşığa lutf u kerem olmaz

Lugatçe

bes : (f.e.) yeter, yetişir, tamam, kâfi. 2. çok.

kerem : (a.i.) 1. asalet, asillik, soyluluk. 2. cömertlik, el açıklığı, lütuf, bağış, bahşiş.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"O şâhdan bir kez selâm aldık ise yeterlidir. Bundan daha fazla âşığa iyilik ve bağış olmaz."

Şerh

Âşık için sevgili, cihân güzellerinin şâhıdır. Bu yüzden beyitte de sevgili, padişah olarak tanımlanmıştır. Aynı zamanda sevgili, ulaşılmazlık ve ideal bir varlık olması yönüyle de padişaha benzemektedir. Âşığın durumu ise padişah karşısında iki büklüm duran kul köle gibidir. Hatta bazen âşık kendini güzellik ülkesi sultanının kapısının eşiğinde yatan bir köpek gibi addeder. Sevgilinin güzelliği ne kadar yüce ise, âşığın ona kavuşmasındaki zorluklar da o derece yüce ve çetindir. "Onun saçına, yanağına, ayağına dokunmak bir yana onun gözlerinden âşığa erişen bir gamze bile, âşık için büyük bir lütuftur" (Pala, 1989: 50). Beyitte de o güzeller şâhından lütuf olarak yalnızca bir selâm umulmaktadır. Bu selâm belki bir "Merhaba" sözüyle, belki de bir göz-baş hareketiyle, gülümseme ile olabilir. Âşık için bu bile büyük bir ihsandır. Çünkü daha önce çok defa söylediğimiz gibi sevgili, âşığın lütufta

bulunmaz. Ona devamlı eziyet eder. Sürekli cevr ü cefâ ile yoğrulan âşık için sevgiliden gelecek bir selam, çok büyük bir lütuftur. Zaten onun için de bu yeterlidir. Bundan daha fazla da bir beklentisi yoktur.

Sevgili şâha benzetilmiş, sadece müşebbehün bih söylenmiş, açık istiare sanatına başvurulmuştur.

٤

آلك اله كو كلم نى ايله نغمه لر ايتدك

مطرب نفسك وار اوله بر بويله دم اولمز

4. Alduñ ele gönüm ney ile nağmeler itdũñ

Muṭrib nefesũñ var ola bir böyle dem olmaz

Lugatçe

muṭrib	: (a.s. tarab'dan) 1. itrâb eden, çalgı çalan, çalgıcı, (bkz: sazende). 2. şarkıcı, şarkı okuyan, (bkz: hanende).
dem	: (f.i.) 1. soluk, nefes. 2. içki. 3. an, vakit, saat, zaman. 4. aldatma, hîle. 5. kibir, gurur, büyüklük. 6. koku. 7. kuyumcu ve demirci körüğü. 8. n. âh. 9. ağız [insan; bıçak, kılıç]. 10. şiirin vezni.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Gönümü ele aldın, ney ile nağmeler yaptın. (Ey) çalgıcı, nefesin var olsun, böyle (zevкли) bir an/nefes olamaz."

Şerh

"Sözlüklerde kamış anlamına gelen Farsça nây kelimesinin muhaffef şekli olan ney, terim olarak klâsik Türk mûsikîsinin en meşhur üflemeli çalgısıdır. Batıda Türk flütü olarak da bilinen bu enstrüman, gerek yapılış şekli gerekse çıkardığı ses ile klâsik Türk şiirinde çokça kullanılmıştır" (Öztuna, 2000: 298). Beyitte âşığın yanık ve yaralarla dolu olan kederli gönlü, neye benzetilmiştir. Ney de âşığın gönlü gibi delik deşiktir. Gönül neyini ele alan muṭrib, yakıcı nefesini neyin içine doğru üfleyerek gönüldeki gamı, iniltili nağmelere dönüştürmüştür. Bu durum karşısında

kendinden geçen şair, içinde bulunduğu andan duyduğu hazzı tanımlayamamakta, mutribin nefesine duyduğu hayranlığı dile getirmekte ve ona "nefesin var olsun, daim olsun" duasında bulunmaktadır. Ayrıca "gönlümü ele aldın" ibaresinden de iki anlam çıkarılabilir. İlk anlamı yukarıda ifade ettiğimiz gibi gönlün neye teşbih edilmesidir. Bir diğer anlamı ise deyim anlamıdır. Mutrib, ney ile nağmeler yaparak âşığın gönlünü ele almış, onu kendinden geçirmiştir.

Şairin gönlü, sevgilinin hasretinden dolayı gamla dolmuştur. Bu gamlı gönül, ne zaman sevgiliye kavuşmaktan bahsetse ney gibi ağlayıp inlemektedir. Nitekim neyin de bir ayrılık hikayesi vardır ve o da koparıldığı kamışlığa hasret duymaktadır. "Üflemeli çalgılar içinde divan şairlerinin en fazla ilgisini çeken musiki aletlerinden biri olan ney; can, ciğer, gönül, ateş, ten, vücut vb. benzetmelerle âşığın ta kendisi olmuştur. Kamıştan yapılan ney, sevgilinin hasretinden zayıflayıp sararan âşığın bedenine benzetilmiştir. Her ikisinin içerisinde aşk, yani heva vardır ve yine her ikisi de durmadan feryad edip inlemektedir" (Sefercioğlu, 1999: 656).

Dem kelimesinin sözlükte birçok anlamı vardır. Beyti gazelin genel çerçevesinde değerlendirdiğimizde, "nefes" ve "an" anlamlarının uygun olduğunu ve tevriyeli kullanıldığını düşünüyoruz. Fakat dem kelimesinin bir de tasavvuf terimi olarak kullanıldığını biliyoruz. "Tasavvufta, sûfinin geçmiş ve gelecek endişesinden kurtularak içinde bulunduğu ânı yaşaması esastır. Bu hâli elde etmiş kişi, ibnu'l-vakt adıyla anılır ve sürekli Allah'la beraberdir yani 'ihsan' derecesine ulaşmıştır."³⁰⁷ İşte sûfiye "Dem bu demdir" dedirten de bu hâldir. Ayrıca "Şeyhin, ölü kalbe hayat veren soluğuna da, dem adı verilir. Bu da, şeyhin müridine teveccüh ettiği sırada vuku bulur."³⁰⁸

"Ney, nağme, mutrib, nefes, dem" kelimeleri tenâsüplüdür. Gönül, neye teşbih edilmiştir. "Dem" kelimesi, tevriyeli olarak kullanılmıştır.

۵

برّی غریبک غم ایله بغری دلنمش

فریادینی عیب ایتمه که نی بی نغم اولمز

5.

Birri-i ğaribũn ğam ile baĝrı delinmiş

³⁰⁷ Cebecioğlu, adı geçen e-kaynak, s. 127. (29.05.2017)

³⁰⁸ Cebecioğlu, adı geçen e-kaynak, s. 59. (29.05.2017)

Feryâdını ‘ayb itme ki ney bî-nağam olmaz

Lugatçe

nağam : (a.i. nağme'nin c.) âhenkler, ezgiler, güzel sesler.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Garip Birrî'nin gamdan dolayı bağı delinmiş, onun feryâdını ayıplama. Çünkü ney, nağmesiz olmaz."

Şerh

"Klâsik Türk mûsikîsi âletleri şekilleri, yapıları, seslerinin özellikleri ve adlarının sözlük anlamlarıyla dîvân şairleri tarafından çok farklı hayallerde kullanılmıştır" (Sefercioğlu, 1999: 654). Şair, âşığın hâlet-i rûhiyesini ifade etmek amacıyla zaman zaman mûsikî âletlerinden yararlanır. Âşığın (şairin) sînesi aşk derdinden ötürü yarıklarla dolmuşsa çeng, rebap ve tanbûr gibi telli çalgılar sîne için kendisine benzetilen olur. Eğer şairin gönlü aynı sebepten ötürü yanıklarla ya da yaralarla dolu ise bu sefer vurmali çalgılardan def veya nefesli çalgılardan ney, gönül için kendisine benzetilen olur (Tozlu, 2014: 150). Bir önceki beytin devamı niteliğinde olan bu beyitte de Birrî'nin gönlünün, bağıının gam ve dertten dolayı tıpkı ney gibi delik deşik olduğu söylenmektedir. Ve içindeki gam ateşi Birrî'yi feryat ettirmektedir. Fakat bunda ayıplanacak bir durum yoktur. Zira neyin de bağı delinmiştir ve buradan yanık sesler çıkmaktadır.

Nefesli sazlar içinde dîvân şâirlerimizin en fazla ilgisini çeken mûsikî âleti ney (nây)dir. Âşık, ateş, bülbül, câm-ı musaffâ, can, ciğer, gönül, hâldeş, ilaç, imam, kalem, kalp, kemik (âşık), kıl, kuş, öğrenci, mektup, sîne, ten, vücut gibi benzetmelere konu olan ney, kamıştan yapılmış olması, içinin hava ile dolu olması, deliklerinin kızdırılmış demirle yakılarak açılması, rengi ve şekli, sesinin özelliği ile dîvân şairinin en önemli tiplerinden biri olan âşık için vazgeçilmez bir benzetilen durumundadır. Tasavvuf mûsikîsindeki, bilhassa mevlevîlikteki önemi de bu ilginin bir başka sebebidir. Birrî'nin de mevlevî bir şair olduğunu biliyoruz. Dîvân'ında bu kadar fazla ney ve diğer mevlevî çalgılarına renkli hayaller çerçevesinde yer vermesinin en önemli sebebi mensup olduğu bu tarikattır. Sevgilinin hasreti, cevri ü cefâsı ile zayıflamış, sararmış bedeni, gönlünün aşk (hevâ) ile dolu olması, hiç

tükenmeyen âh u feryâdı ve inlemesi ile âşık, dîvan şâirlerinin nazarında aynı özelliklere sahip bir neydir (Sefercioğlu, 1999: 652).

Beyitte, neyin nağmesiz olamayacağı gibi neye teşbih edilen gönlün de feryatsız olmayacağı dile getirilmiştir. Neyden çıkan nağmeler ne kadar doğal karşılanıyorsa âşığın gamlı gönlünün figanları da ayıplanmamalıdır. Eski edebiyatta neyin yakıcı nağmeleri dillere destandır. Gerçekten de ney üflendikçe nefesin de sıcaklığıyla içinde yanıklar oluşur ve neyin kıymeti de bu yanıklar ölçüsünde artar. "Mesnevî'nin dokuz ve onuncu beyitlerinde ney sesi 'ateş' olarak nitelendirilir, aşk ateşi -ki Mevlânâ bu ateşi içinde hissetmeyene beddua eder- neyin içine düşmüştür. Eski şairler söz birliği etmişçesine, neyin ateş gibi yakıcı nağmelerinden dem vururlar" (Ayvazoğlu, 2007: 30).

Beyitin birinci mısrasında geçen "âşığın bağı", ikinci mısradaki ney olarak karşılık bulmuş; bağrının delik ve gam ile dolu olması, içerisinden feryatlar yükselmesi sebepleriyle âşığın gönlü neye benzetilmiştir. Birinci beyitteki "gam" ve "bağı" kelimeleri ile ikinci beyitteki "feryat" ve "ney" sözcükleri anlam bakımından örtüşmektedir. Bu bakımdan leff ü neşr-i müretteb sanatına başvurulmuştur. "Bağı delinmiş, feryat, ney, nagam" söz ve söz öbekleri tenâsüplüdür. Ayrıca "bağı delinmiş" ibâresi kinâyelidir. Bu söz öbeğini hem deyim anlamıyla hem de gerçek anlamıyla düşünebiliriz. "Gam" ve "nagam" kelimeleri arasında da cinâs-ı nâkıs sanatı vardır.

2.2.40. GAZEL 40³⁰⁹

Fâ' ilâtün/fâ' ilâtün/fâ' ilâtün/fâ' ilün

۱ بز همای اوج عشقز آشیانی نیلرز

دوشمزر بز دامه زلف دلبرانی نیلرز

۲ سویلرز راز نهانی یاره یاره عرض ایدوب

³⁰⁹ Erkul, age., s. 301.

هر نفسده ايلرز آه و فغانی نیلرز

۳ کنج خمخانه یتر مست خراب اولدق بزّه
ایلمک تکلیف کنج خسروانی نیلرز

۴ کللری آزرده خار آه ایدر بلبلری
بویله بر بوی وفا یوق کلستانى نیلرز

۵ ناله دلسوزیمه کللر قولق طوتوب دیدی
وار ایکن بری صدای بلبلانی نیلرز

1. Biz hümā-yı evc-i ‘ aşqüz āşiyānı n’eylerüz
Düşmezüz³¹⁰ biz dāme zülf-i dil-berānı n’eylerüz
2. Söylerüz rāz-ı nihānı yāre yāre ‘ arz idüp
Her nefesde eylerüz āh u fiğānı n’eylerüz
3. Genc-i ħum-ħāne³¹¹ yeter mest-i ħarāb olduq bize

³¹⁰ Erkul'un "düşmesüz" şeklinde okuduğu kelimeyi, Manisa nüshasından kontrol ederek "düşmezüz" şeklinde okuduk.

Eylemek teklîf-i genc-i hüsrevânı n'eylerüz

4. Gülleri âzürde-i hâr âh ider bülbülleri

Böyle bir bûy-ı vefâ yok gülsitânı n'eylerüz

5. Nâle-i dil-sûzıma güller kulağ tutup didi

Var iken Birrî şadâ-yı bülbülânı n'eylerüz

بز همای اوج عشقز آشیانی نیلرز
دوشمزر بز دامه زلف دلبرانی نیلرز

1. Biz hümâ-yı evc-i aşkuz âşiyânı n'eylerüz

Düşmezüz biz dâme zülf-i dil-berânı n'eylerüz

Lugatçe

hümâ : (f.i.) 1. devlet kuşu. 2. saadet, kutluluk.

evc : (a.i.c. evcât) 1. yüce, yüksek, bir şeyin en yüksek noktası, doruk, (bkz: şahika). [zıddı "hazîz"]. 2. astr. 21 haziranda arzın mahreki üzerinde Güneşten en uzak bulunduğu nokta.

âşiyân : (f.i.) 1. kuş yuvası. 2. mesken, ev.

dâm : (f.i.) ; 1. tuzak, ağ. 2. yırtıcı olmayan vahşî hayvan.

³¹¹ Erkul'un "hüm-hâne" şeklinde okuduğu kelimeyi, biz beyitin anlam çerçevesine uygun düşmesi yönüyle "hum-hâne" şeklinde okuduk.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Biz aşkın en yüce(sinde uçan) hüma kuşuyuz, kuş yuvasını ne yapalım? Biz tuzağa düşmeyiz, güzellerin saçını ne yapalım?"

Şerh

Âşıkların gönlüne aşk düştüğü vakit onlar, muhabbetin zirvesinde dolaşan hüma kuşu gibi olurlar. "Hüma kuşu, doğu mitolojilerinde ve divan şiirinde üstün özellikleriyle yer alan efsanevî kuştur" (Kurnaz, 1998: 478). "Rivayete göre, Çin adalarında bulunan ve kemikle beslenen gayet büyük bir kuş imiş" (Onan, 1991: 266). Ayrıca Osmanlı tarihinde, hümâyun terimiyle birlikte hâkimiyetin göklerden geldiğine ve Allah vergisi olduğuna dair menkıbevî bir inanç bulunmaktadır. Bu inanca göre hümâ, yani devlet kuşunun gölgesinin düştüğü kişinin dünyada çok bahtiyar ve hâkimiyete sahip olacağına inanılırdı (Batislam, 2002: 187; Onay, 2013: 276). Bu yüzden hüma kuşu misâli âşıklar da tuzağa düşmezler. Âşık için en büyük tuzak da sevgilinin kıvrım kıvrım gece gibi kapkara olan saçlarıdır. Tuzağa düşmeyecek olan âşık, bu durumda sevgilinin saçlarını da istemez, ondan zaten uzaktır. Aynı zamanda sevgilinin saçı, âşığın yuvasıdır. Hatta bazen de saç, âşığın gönlünü hapseden bir kafese teşbih edilir. Gönül kuşu, normalde burada kalır. Saçlar da bu yüzden kuş yuvasına benzetilir. Şekil bakımından da saç ve kuş yuvası arasında benzerlikler vardır. Sevgilinin saçları, divan şiirinde âşığın gönlünü avlaması bakımından hem bir tuzak hem de kuş yuvası olarak düşünülmüştür. Fakat bütün bu anlattıklarımızın aksine şair, güzellerin saçını da kuş yuvasını da istemez. Zira o aşkın zirvesinde kanat çırpan ve asla tuzağa düşmeyecek olan bir hüma kuşudur. Hüma kuşunun Kafdağında yaşadığı, hiç durmaksızın yükseklerde uçtuğu, yere ancak avlanmak için indiği, hatta havada yumurtladığına dair rivayetler vardır (Ceylan, 2007: 89). Böyle bir kuşun da zaten kuş yuvasına ihtiyacı yoktur.

Şair kendini aşkın zirvelerinde uçan hüma kuşuna, sevgilinin saçını tuzağa teşbih etmiştir. "Hüma, âşiyân, dâme, zülf" kelimeleri tenâsüplüdür. "N'eylerüz" şeklinde cevap beklemeksizin soru sorulmuş, istifham sanatına başvurulmuştur.

هر نفسده ايلرز آه و فغانی نیلرز

2. Söylerüz rāz-ı nihānı yāre yāre ‘ arz idüp

Her nefesde eylerüz āh u figānı n'eylerüz

Lugatçe

rāz : (f.i.) sır, gizlenen şey.

nihān : 1. saklı, (bkz. mah-cûb, mahfî, mestur). 2. bulunmayan; görünmeyen. 3. i. sır.

rāz-ı nihān : gizli tutulan sır.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Sevgiliye gizli tutulan sırrı(mızı) hürmetle arz edip söyleriz. Her nefeste ağlayıp inleriz, ne yapalım (elimizden ne gelir)?"

Şerh

Divan edebiyatında âşık, sırrını gönlünde saklar. "Aşk sırrı kimselere ifşa edilmez, ancak ayrılık acısından ah çekince âşığın gizi ortaya çıkar" (Kaplan, 2013: 97). Beyitte de âşık, gönlündeki sırrını ettiği ah u figānları sonucu sevgilisine her saniye duyurmaktadır.

Beyte bir de tasavvufî açıdan bakalım. "Aşk, varlığın en esaslı en sırlı sebebidir" (Özcan, 2007: 3). İçinde bulunduğumuz kainatın dahi mayası aşktır. Aşk, manasını yalnızca âşık gönüllerin bildiği bir sırdır, bir tuhfe-i ilâhîdir. Tasavvufta Allah'ı bilme, onu tanıma, onun için gayret sarf etme, birtakım ilahi sırlara erme ve ona ulaşma kalp ile olur. Yani sırrın mekânı, gönüldür. Sırta ermek isteyen suffinin en belirgin vasıflarından biri, ah çekmesidir. "Âh kelimesinin eski harflerle yazılışı elif ve he harfi ile olur. Elifin üzerinde alevî andıran bir med işareti bulunur. Aynı zamanda 'âh' kelimesinin yazılışı Allah kelimesinin kısaltması olarak da okunur. O, ayrılık acısı ve aşk sırrının içini kemirmesi sonucu durmadan ah eder. Yani bir tür Allah, Allah diye zikreder" (Kaplan, 2012: 53). Beyitte de âşık her nefeste ah ederek içindeki sırrı Sevgili'sine arz etmektedir. "N'eylerüz" ifadesinde bir çaresizlik

duygusu ile birlikte, "Ah u figan etmekten kendimizi alıkoyamıyoruz, elimizden bir şey gelmiyor." anlamı olduğunu düşünüyoruz.

Bir sonraki beyitle birlikte düşünersek mevlevî olan şair Birrî'nin tasavvuf ehlinin meyhanesi olan tekkede ney, tambur, rebap gibi çalgıların nağmeleriyle coşup kendinden geçtiğini, ilahi aşk şarabını yudumlayarak mana alemine doğru yolculuğa çıktığını, bu yolculuk esnasında birtakım sırlara erdiğini ve ağzından dökülen Allah zikriyle de gönül deryasındaki sır incilerini ifşa ettiğini söyleyebiliriz.

"Yâre yâre" ikilemesinde bir söz oyunu olabileceğini düşündük. Bu kelimeler ile şair; âşığın sevgilisine dertlerini ağlayıp inleyerek bir bir, tane tane anlattığını da ima etmek istemiş olabilir. Yine buradan çıkarılabilecek bir diğer anlam ise "âşıklık sırlarını, yaralarımızla ispat edip gösteririz" şeklinde olabilir.

۳ کنج خمخانه يتر مست خراب اولدق بزه

ایلمک تکلیف کنج خسروانی نیلرز

3. Genc-i hum-hâne yeter mest-i harâb olduğ bize

Eylemek teklîf-i genc-i hüsrevânı n'eylerüz

Lugatçe

genc : (f.i.) hazîne, define, (bkz: gencîne, kenz).

hum-hâne : (f.b.i.) 1. şarap küplerinin konulduğu yer. 2. meyhane. 3. tas. âşığın kalbi.

mest-i harâb : harâb olmuş sarhoş, yıkılasıya içmiş adam

hüsrevân : (f.i. hüsrev'in c.) pâdişâhlar, hükümdarlar, sultanlar.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Bize meyhanenin hazinesi yeter, (biz) harap vaziyette sarhoş olduk. Padişahların hazinesinin teklif edilmesini ne yapalım ?"

Şerh

Aşk, sevginin en şiddetli hâlidir. Allah'a duyulan aşırı sevgiye de aşk denir ki zaten asıl aşk da budur. Tasavvuf ehli Allah aşkını, tekkede bulmuşlardır. Fakat bu durumu mutasavvıf şairler "mey, meyhane, şarap, mest" gibi birtakım mazmunlarla ifade etmişlerdir. "Meyhâne, aşkın öğrenildiği yer, yani tekke veya dergâhın remzidir" (Akün, 1994: 420). Beyitte şair meyhânenin bir hazine olduğunu söylemiştir. Şimdi bu cümleye iki cihetle yaklaşabiliriz. Birincisi, önceden meyhaneler gerçekten köhne ve yıkık yerlerde olurmuş. "Eskiden değerli şeyler, yıkık yerlere gömülürdü. Öylesi yıkık yerlerde böyle şeyler bulunacağı umulmayacağından paralar, oralarda gizlenirdi. Bu gizlenmiş paralara, değerli şeylere, gömülmüş nesne anlamına 'define' denirdi. Yani virane, yıkık, harap yerlerde defineler bulunurdu" (Gölpınarlı, 2004: 350). İkinci mana ise, meyhânenin tasavvufî anlamıyla ilgilidir. Meyhânede âşıklar aşk şarabını yudumlarlar. "Mey, ilahi aşka yani vahdete ermek için bir vasıta. Salık hayran olup kendinden geçer, yani fenâfillaha erer" (İpekten, 2000: 155). Vahdete ermeye zemin hazırlayan bir mekan âşığın nezdinde tabi ki de hazine hükmündedir. Âşıklar, burada emellerine ulaşırlar, burada huzur ve saadeti yakalarlar. "Fuzuli, afiyet yani huzur, sağlık ve selamet hazinesini meyhânedeki bulmuştur" (İpekten, 2000: 95). Âşık, burada manevî bir sarhoşluk hâline bürünür. O, ilâhî aşk hazinesiyle dolu bu mânevî hazineyi, padişahların leb-a-leb dolu maddî hazinelerine deyişmez. Onun maddî zenginlikte gözü yoktur, hatta kendi maddî benliğinden bile sıyrılmak için çabalar. "Rind olmanın yolu meyhânedeki geçer, insan meyhânedeki olgunlaşır. Rindin sık sık yinelediği içip kendinden geçme isteği gerçekte, kendinden, kendi benliğinden kurtulmak içindir" (Mengi, 2000 : 215).

"Genc, humhâne, mest, harap" kelimeleri tenâsüplüdür. Cevap beklemeksizin soru yöneltilmiş, istifham sanatına başvurulmuştur.

٤

كللى أزردۀ خار آه ايدر بلبلرى

بويله بر بوى وفا يوق كلستانى نيلرز

4.

Gülleri âzürde-i hâr âh ider bülbülleri

Böyle bir büy-ı vefâ yok gülsitânı n'eylerüz

Lugatçe

âzürde	: (f.s.) incinmiş, kırılmış, gücenmiş.
ḥār	: (f.i.) diken.
būy	: (f.i.) 1. koku. 2. ümit, umma. sevgi. 4. tamah. 5. huy, tabiat. 6. kısmet, pay, nasip.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"(Gül bahçesinin) gülleri dikenden incinmiş, bülbülleri âh eder. Böyle vefâ kokusu olmayan bir gül bahçesini n'eyleriz?"

Şerh

Doğu edebiyatlarında önemli bir yeri olan bülbül güllerin açtığı günlerde daha canlı öttüğünden gül ile arasında muhayyel bir aşk ilişkisinin var olduğu kabul edilmiş, bülbül âşığa, gül de mâşuk veya mâşukaya benzetilmiştir. Aralarındaki bu ilişki mecazi aşk olarak kabul edilmiş, gülün aşkı ile tuttuğu için bülbüle “şeydâ” (çılgın) ve “zâr” (ağlayıp inleyen) sıfatları verilmiştir. Yine bu anlayışa göre bülbülün güle yaklaşmasını önleyen en büyük engel gülün dikenidir. Ancak bülbül, dikenini de gülün hatırı için hoş görmektedir (Kurnaz, 1992: 485-486). Çünkü sözlükte "sözünde durma, sözünü yerine getirme, dostluğu devâm ettirme"³¹² anlamlarına gelen vefâ, divan edebiyatının sevgili profilinde yoktur. O, acımasız ve gaddardır. Âşığın vefâ yüzü göstermez. "Âşık olanın sevgili cefâsından yakınıp yüz çevirmemesi olağandır. Sevgilide vefâ olmaz. Sevgili vefâsızdır, zâlimdir. Bütün şairler, sevgiliyi böyle anarlar. Sevgililer müstağnîdir" (İpekten, 2000 : 101). Böyle bir sevgiliyle karşı karşıya kalan âşığın gönlü gam ile doludur. O aşk ile beraber dert hazinesine düşmüştür ve burada vefâ kokusunu ararlar.

Yukarıda anlattığımız divan edebiyatının aşk olgusu, beyitte gül-bülbül hikayesine telmihte bulunularak somutlaştırılmıştır. Gül sevgilinin, bülbül ise onun aşkıyla devamlı inleyen âşığın timsâlidir. "Bülbül, kışın gülün özlemiyle sabır ve tahammül gösterip baharı bekler. Bahar geldiğinde gül açar ve bülbül, sevgilisine kavuşmak ister" (İpekten, 1996: 130). Fakat aradaki en büyük engel gülün

³¹² Cebecioğlu, adı geçen e-kaynak, s. 286. (03.06.2017)

dikenleridir. Bu yüzden divan şairleri dikenini, rakip olarak görmüşlerdir. Bülbül, yine de sevgilisine yaklaşmak ister. İşte bu iştiyakla güle yaklaşılmaya çalışan bülbülün, bağı, gülün dikenleriyle incinir ve kanar. Bu sebeple bülbülün feryadı daha da şiddetlenir. Gül, âşığına bir dem olsun vefâ göstermez, devamlı dikenleriyle çevreder. Aslında âşık bülbül de bu durumdan memnundur. Zaten divan şiirinde genellikle şairler, sevgilisine 'bî-vefâ olma' demişlerdir ama pek 'vefâlı ol' dememişlerdir. Çünkü sevgilinin cefâdan vazgeçmesi tegâfûl etmesi demektir. Âşıklar için en kötü durum da sevgilinin tegâfûlüdür. Âşıklar sevgiliden gelecek cevr, cefâ ve siteme râzıdırlar fakat ilgisizliğe, tegâfûle dayanamazlar (İpekten, 2000: 83). Şair de beyitte, anlattığımız şekilde canlandırdığı gül-bülbül aşkında vefâ olmadığını vurgulamış, vefanın kokusunun dahi olmadığı böyle bir gül bahçesini ne yapalım, demiştir.

Tasavvufî açıdan ise beyti iki şekilde ele alabiliriz. İlk olarak "tasavvufta gül ve gonca kesrettir" (Tarlan, 2011: 68). Gülün dikenleriyle incinen âşığın âh etmesi, onun ıstırabını dile getirir. Kesrette kalan şair, gülistanda feryat edip inleyen bir bülbül gibidir. Bülbül, kesrete yani güle âşıktır. Şair, gülün dikeninden incinerek kanını akıtmaya başladığında ise maddiyattan kurtulacaktır. Zira "kan, tasavvufta kesrettir. Kan vücuttan akıp boşaldıkça kesretten kurtulunur, vahdete erişilir" (Tarlan, 2011: 57). Yani şair kesretten vahdete ulaşmaktadır.

Bir diğer tasavvufî manayı ise şöyle verebiliriz: "Mutasavvıflara göre bülbül, ilahi aşkla yanan can ve ruhtur. O, bu dünyada veya ten kafesinin içinde içinde, ezeli gül bahçesinin hasretiyle feryad eden Hak âşığıdır" (Kaplan, 1993: 833). "Gül ise tasavvufta yaprakları ve dikenleriyle birlikte ilâhi cemâli ve celâli en güzel şekilde yansıtan çiçektir" (Uludağ, 2012: 141). Ve gülün dikeninin olması... Bununla da Allah'ın cemâl ve celâl sıfatları ima edilmiş olabilir. Gülün dahi dikenlerinin olması, celâl olmadan cemâl olmayacağına bir işaretidir. Hak âşığı, Allah'tan gelen her şeye razı olmalı, onun için lütuf da kahır da bir olmalıdır. İşte bu haslete sahip olan âşık, aşkına sâdik ve vefâlı olarak addedilir.

Gül-bülbül hikayesine telmihte bulunulmuş, bu kelimelerle sevgili ve âşık kast edilmiş açık istiare sanatına başvurulmuştur. "Gül, hâr, bülbül, âh, bûy-ı vefâ, gülistân" kelimeleri tenâsüplüdür. Beytin sonunda ise cevap beklemeksizin soru sorulmuş, istifham sanatı vardır.

٥ ناله دلسوزيمه کلر قولق طوتوب دیدی

وار ایکن برّی صدای بلبلانی نیلرز

5. Nāle-i dil-sūzıma güller kulak tutup didi

Var iken Birrî şadā-yı bülbülānı n'eylerüz

Lugatçe

nāle : (f.i.) inleme, inilti, (bkz: feryâd).

dil-sūz : gönül yakan, yakıcı.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Güller, gönül yakıcı inlemelerime kulak verip 'Birrî var iken bülbüllerin sesini n'eyleriz?' dedi."

Şerh

Divan edebiyatında gül ve bülbülün aşkı çok kez işlenmiş, üzerine birçok eser meydana getirilmiştir. Beyitte de gül ve bülbül mazmunu vardır. Gülün sevgiliyi, bülbülün âşığı temsil ettiği bu efsaneleşmiş hikâyede, bülbül âşık gibi gül için mütemadiyen inleyerek onun güzelliklerini anlatır, canını onun ayaklarına serer. Gül ise, bülbülün feryatlarına kulak asmayıp dikenleriyle onu yaralamaya devam eder. Beyitte ifade edildiği üzere bülbül gibi inleyen biri daha vardır. O da şair Birrî. Birrî'nin ah u feryatlarından da gazelin ikinci beytini şerh ederken bahsetmiştik. Gül intak sanatı yoluyla konuşturulmuş ve Birrî'nin gönül yakan inlemelerinin bülbülün iniltilerinin önüne geçtiği ifade edilmiştir. Âşığın iniltisinin şiddetinin sevgiliye duyulan aşk ile doğru orantılı olduğunu varsayarsak, Birrî'nin aşkının dillere pelesenk olmuş bülbülün aşkıdan daha ziyade olduğunu söyleyebiliriz ki güller de aynı kanaattedir. Devamlı niyaz hâlinde bulunan bülbüle hiçbir şekilde meyletmeyen güllerin Birrî'nin gönül yakıcı feryadına kulak vermesi de bir alakanın göstergesidir.

"Mutasavvıflara göre bülbül, ilahi aşkla yanan can ve ruhtur. O, bu dünyada veya ten kafesinin içinde, ezeli gül bahçesinin hasretiyle feryat eden Hak âşığıdır"

(Kaplan, 1993: 833). Bu açıdan baktığımızda da Birrî'nin gece gündüz Allah Allah diye zikretmesi, ah u feryat etmesi, onu diğer âşıklardan bir adım öne geçirmiştir.

Bülbüllerin en bilindik vasıfları, seslerinin güzel oluşudur. Adeta güzel sesleriyle insanları büyülerler. Fakat güller, Birrî'nin sesini daha çok takdir etmişlerdir. Buradan hareketle beytin aynı zamanda bir fahriye beyit olabileceğini düşündük. Kanaatimizce Birrî, burada sözlerinin diğer şairlerden daha etkili ve güzel olduğunu ifade etmek istemiş de olabilir. Ayrıca Birrî yaşadığı devrin dil yapısını dikkate almış, Arapça ve Farsça tamlamaların yanında Türkçe ifadeleri de ustaca şiirlerinde kullanmıştır. Bu beyitte de "kulak tutmak" deyimine yer vermiştir.

Gül-bülbül hikayesine telmihte bulunulmuş; gül, insan gibi konuşurularak intak; gönül yakıcı iniltilere kulak vermesi ile de teşhis sanatına başvurulmuştur.

2.2.41. GAZEL 41³¹³

Müfte' ilün/fâ' ilün/müfte' ilün/fâ' ilün

۱ اولدی نم دیده یم سیل کبی جاغله مز
وار میکه دم نار غم جان و جگر داغله مز

۲ صبر ایدر افتاده خاک ره یار اولان
آغلمه ای طفل دل کندی دوشن آغله مز

۳ فضل حقه ربط قلب ایله سوایی کیدر
خالقنی استین خلقه کوکل باغله مز

³¹³ Erkul, age., s. 302.

٤

کیمکه شفاخانه عشقه قدم بصمیه

یاره سنک چاره سن بولمز ایشن صاغله مز

٥

چکدی ینه چشمنه کحل سیه بریا

ایله حذر تیغنی یار تهی زاغله مز

1.

Oldı nem-i dīde yemm seyl gibi çağlamaz

Var mı ki dem nār-ı ğam cān u ciger dağlamaz

2.

Şabr ider üftāde-i hāk-i reh-i yār olan

Ağlama ey tıfl-ı dil kendi düşen ağlamaz

3.

Faẓl-ı Hāka rabṭ-ı kalb eyle sivāyı gider

Hālikını isteyen halka gönül bağlamaz

4.

Kim ki şifā-ḥāne-i ‘aşka qadem başmaya

Yāresinün çāresin bulmaz işin şağlamaz

5.

Çekdi yine çeşmine kuḥl-i siyeh Birriyā

Eyle ḥazer tiğini yār-ı tehī zağlamaz

اولدی نم دیده یم سیل کبی جاغله مز

وار میکه دم نار غم جان و جگر داغله مز

1. Oldı nem-i dîde yemm-i seyl gibi çağlamaz

Var mı ki dem nâr-ı gam cân u ciger dağlamaz

Lugatçe

dîde : (f.i.c. dîde-gân) 1. göz. 2. gözcü, 3. gözbebeği. 4. göz ucu.

nem-i dîde : 1. göz yaşı. 2. havada, yeni yapılarda ve duvarlardaki yaşlık. 3. çiy. (bkz: şeb-nem).

yemm : (a.i.c. yümûm) deniz, (bkz: bahr, deryâ, ummân).

nâr : (a.i.) 1. ateş, od. 2. cehennem. 3. yakıcı şey [ateş gibi].

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Gözyaşı, sel denizi gibi oldu; (fakat) çağlamaz. Bir an (dahi) var mı ki gam ateşi can ve ciğeri dağlamaz."

Şerh

Beyitte âşığın sel gibi gözyaşı döktüğü dile getirilmiştir. İlk önce âşığın niçin gözyaşı döktüğünü tespit etmeye çalışalım. Kanaatimizce âşık iki sebepten ötürü gözyaşı dökebilir. İlk olarak daha önce de çok kez söylediğimiz gibi, divan şiirinde âşık daima gamlıdır. Zaten keder, gussa, tasa, dert, belâ anlamına gelen gam, divan şiirinde çokça kullanılır. Sevgili de zalimdir, gaddardır. Her an âşığına cevr ü cefâda bulunur. Beytin ikinci mısrasında da gam ateşinin ciğerini yaktığı ifade edilmiştir. Âşık sevgilisini uzaktan gördüğü her an gam esiri olur ve canında, ciğerinde gam ateşinin yakıcılığını hisseder. Âşığın derinden hissettiği bu gam, vuslata erişememenin verdiği ıstıraptır ve bunun sınırı yoktur. İşte âşık, bu yüzden sel denizine dönmüş şekilde gözyaşı akıtıyor olabilir.

Âşığın gözyaşı dökmesinin ikinci sebebi ise sevgiliden ayrı düşmesi olabilir. Çünkü âşık, böyle bir durumda her an sevgilisini hayal eder, onu fikreder. Sevgiliden

ayrı düşen âşığın hicran acısıyla gönlü yanar ve gözyaşları sel olup akar. Yani âşık klasik edebiyatta, sevgiliyi göremediği için de gözyaşı dökmektedir. Ele aldığımız beyti sonraki beyitlerle bir bütün hâlinde düşünürsek, şair bu durumu bir hastalık olarak ifade etmiş, sevgilinin yolunun/ayağının tozunu bu hastalığın şifası olarak düşünmüştür. Âşık, yârinden ayrı olması sebebiyle onun ayağının tozuna bile kendini muhtaç hissetmekte, bu iştihakla her saniye canı ve ciğeri gam ateşiyle dağlanmakta, gözyaşları umman gibi akmaktadır.

Divan şiirinde âşığın yüreğinin gam ateşiyle yanmış olması ve gözün sel gibi gözyaşlarıyla dolu olması âşıklıkla ilgili önemli tasavvurlardandır. Bunlar, âşıklığın delilidir. Hatta bunların olmadığı âşık, hakiki âşık kabul edilmez. Âşık olan kişinin gözü yaşlı, gönlü gamlıdır. Âşıklık yarası, onulmaz bir yaradır. Yara, âşığın çektiği ıstırap ve gönlündeki gam ateşinin somut halidir. Aslında gözyaşının kaynağı da âşığın gönlü, döküldüğü yer ise gözdür. Gönlü ve ciğeri gam ateşiyle dağlanan âşığın içi kan ile doludur. Gönlünde kaynayan bu pınar, gözyaşı olarak gözlerden adeta sel gibi süzülür.

Gözyaşı, çoğunluğunun su olması, çokluğu ve bulanıklığı sebebiyle divan şiirinde sel olarak tasavvur edilir. Gözyaşının kaynağının gönlündeki gam ateşi olduğunu söylemiştik. Aslında gözyaşının sel denizi gibi devamlı akması ve çok olmasının sebebi de yine âşığın gönlündeki ve ciğerindeki ateşi söndürmek içindir.

Burada dikkat çekici bir husus vardır ki o da sel denizi gibi akan gözyaşının çağlamıyor olmasıdır. Bu ifadeden âşığın gönlünde gam ateşiyle peyda olan aşk için sessizce için için gözyaşı döktüğünü anlayabiliriz.

Yine âşık, aslında ağladıkça rahatlamalıdır. Ve bu rahatlama canını ve ciğerini dağlayan gam ateşini söndürmesine vesile olmalıdır. Fakat ele aldığımız beyitte bu da mümkün görünmemektedir. Zira âşık, sel gibi gözyaşı dökmemekte ama gam ateşi bir an olsun can ve ciğeri dağlamaktan geri durmamaktadır.

Son olarak bu beyti tasavvufî anlamda da yorumlamak mümkündür. Hakiki aşk yolunda çekilen keder, acı, ıstırap; gönle bu yolda düşen gam ateşi, sâliki olgunlaştırmaktadır.

Gönlüne Allah aşkı düşen kişi, dünya işleriyle ilgisini kesmeye azmeder. Gönlünü temizler. Bunun için de gece gündüz tövbe eder, gözyaşları sel olup dökülür. "İşte ancak bu şekilde sevgilinin yani Allah'ın ilgisi ve sevgisi kazanılır. "Gam çekmeyen,

gam çekmeye alışmayan, sevgiliyi ve onun sevgisini kazanamaz" (İpekten, 1997: 120). Şair beyitte bu olgunluğu kazanmaya aday gözüküyor. Çünkü hâlimden şikayet etmemekte, gözyaşlarını da sessiz sessiz içine akıtmakta, adeta bu gözyaşı suyu ile gönlünü temizlemeye çalışmaktadır.

Gözyaşı, sel denizine mübalağalı bir üslupla teşbih edilmiş; "mi" soru edatıyla cevap beklemeksizin soru sorulmuş, istifham sanatına başvurulmuştur. "Nem-i dîde, yemm-i seyl, çağlamak" söz ve söz öbekleri tenâsüplüdür. Cığeğinin her an her saniye dağlandığını söyleyerek de ıstırabının çokluğunu ifade etmiş, mübalağa yapmıştır.

۲

صبر ايدر افتاده خاك ره يار اولان

آغلمه ای طفل دل كندی دوشن آغله مز

2.

Şabr ider üftâde-i hâk-i reh-i yâr olan

Ağlama ey tıfl-ı dil kendi düşen ağlamaz

Lugatçe

üftâde : (f.s.c. üftâde-gân) 1. düşmüş, düşkün; biçâre. 2. âşık.

3. i. kadın adı.

hâk : (f.i.) toprak.

reh : (f.i.) yol. (bkz: rebîl, sırat, tarîk).["râh 'in hafifletilmiş].

tıfl : (a.i.c. etfâl) küçük çocuk, (bkz: gûdek).

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Sevgilinin yolunun toprağının âşığı olan sabreder. Ey gönül çocuğu! Ağlama. (Zira) kendi düşen ağlamaz. "

Şerh

Âşık için sevgilinin yolunun, ayağının tozu ve toprağı çok önemlidir. Sevgilinin ayağının tozu umumiyetle eşiktedir. Âşık da daima bu eşikte gözyaşı döker, buraya yüzünü sürmek için can atar. O, burada ayak toprağı olmaya hazırdır.

Buradan da anlaşılacağı üzere sevgilinin yolunun toprağı, âşık için en değerli varlıklardan birisidir. Birrî de bu değere atıfta bulunarak sevgilinin yolunun toprağına âşık olanların sabretmesi gerektiğini söylüyor. Bu toprak kıymetlidir. Çünkü bu toprak, âşıklar için bir ilaçtır; dertlerinin dermanıdır. Zira Birrî, sevgilinin yolunun toprağını bazen göz rahatsızlığına iyi gelmesi sebebiyle sürme olarak, yine şifalı olması nedeniyle tutyah olarak beyitlerinde ele almıştır.³¹⁴ Aynı zamanda bu toprağına erişenler, bir nevi sevgiliye yaklaşmış olurlar. Bunun için âşık aşkı üzerinde sebat göstermeli, bütün cefâ ve eziyete karşın bir an dahi olsa sevgilisinden vazgeçmemelidir. İşte bu sebat, âşığın gam ateşiyle gönlünde açılan yaralara derman olacak hatta belki de vuslat basamaklarını oluşturacaktır.

Divan şiirinde toprak anlamına gelen hâk; sevgilinin değerini ve yüceliğini anlatmak için kullanılır. Bunun için de birçok kelime grupları ve tamlamalar oluşturulmuştur. Yolunun toprağı, ayağının tozu, eşiğinin tozu vb. bunlardandır. Âşık sürekli sevgilisinin yolunun/ayağının toprağına hasret duyar, hatta kavuşamadığı için çocuk gibi ağlar, ah u figan eder. Aslında âşık vuslata dair sevgilisinin yolunun tozuna dahi râzıdır ama o da zor elde edilecek bir şeydir. Bunun için de beyitte sevgilinin yolunun toprağına âşık olanların sabırlı olması gerektiği öğütlenmektedir.

"Gönlün en çok teşbih edildiği unsurlardan biri, çocuktur. Gönül de çocuk gibi sonunda tehlike olduğunu bilmeden olur olmaz her şeye heveslenir" (Kurnaz, 1996: 151). Beytin ikinci mısrasında da Birrî, gönül çocuğuna seslenmekte, gönlü ağlayıp inlemesi sebebiyle bir çocuğına benzetmektedir. Bu gönül çocuğına şair, ağlama diye telkin vermekte, zira "Kendi düşen ağlamaz." demektedir. "Kendi düşen ağlamaz" ifadesini hem mecâzî hem gerçek anlamda düşünebiliriz. İlk anlam olarak, kendi davranışı dolayısıyla zarara uğrayan birinin bundan yakınmaya hakkı olmaz. İkinci anlam olarak ise âşık gerçekten sevgilinin yolunun tozuna yüz sürmek için kendini yere atmıştır. Burada üftâde kelimesinin "yere serilmiş" manası (Tarlan, 2011: 472) da bu anlamı desteklemektedir.

"Ey" hitabıyla gönle seslenilmiş nida sanatı yapılmıştır. Gönül, ağlayan bir çocuğına teşbih edilmiş, "ağlama" diyerek de teşhis sanatı yapılmıştır. Konuyu pekiştirmek amacıyla "Kendi düşen ağlamaz" atasözüne yer verilmiş, irsâl-i mesel

³¹⁴ bkz. Erkul, age., s. 253 (Gazel 78/1).

sanatına başvurulmuştur. Ayrıca "üftâde, hâk-ı reh, düşen" kelimeleri tenâsüplüdür. Üftâde kelimesi, tevriyeli olarak kullanılmıştır.

۳ فضل حقه ربط قلب ایله سوایی کیدر

خالقنی استین خلقه کوکل باغله مز

3. Fażl-ı Hağa rabṭ-ı kalb eyle sivâyı gider

Hâliḳını isteyen halka gönül bağlamaz

Lugatçe

fażl	: (a.s.c. fuzûl) 1. fazla, ziyâde, artık, baki. 2. fazlalık, üstünlük. 3. i. iyilik, fazilet, erdem, lütuf. 4. i. iki sayının birbirinden olan farkları.
rabṭ	: (a.i.) 1. bağlama, bağlanma, ilişirme. 2. ed. cümleleri lüzumlu harf ve edatlarla birbirine bağlayarak yoluyla sıralama.
sivâ	: (a.i.) başka, gayri.
Hâliḳ	: (a. i. ve s.) yaratan, yoktan var eden, yaratıcı, Allah.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Allah'ın faziletine kalp ile bağlan, (kalbinden) Allah'tan gayrısını çıkar. Yaratıcısını isteyen halka gönül bağlamaz."

Şerh

Allahla bir ve beraber olmayı isteyen kişi, Allah'a kalbini tam bir bağlılıkla teslim etmelidir. Çünkü içerisinde Halık'ın yer almadığı kalp, yaratılış gayesine uygun hareket etmiyor, demektir. Yüce Yaratıcı'nın mekânı olan gönül, asla O'ndan gayrısıyla dolu olmamalıdır. Fani dünyada gönlü Allah'tan başkası ile doldurmak, O'ndan başkasına gönül bağlamak; gönlü karartır, cana rahat vermez, insanın ağzının lezzetini bozar. İnsan ancak aşk ile kaybolan lezzeti tekrardan bulur:

Telh-kâm itdi bizi hubb-ı sivâ

Vir dile 'aşkuñla yâ Rab iltizâz (Erkul, 2000: 244).

Allah'tan gayrı her şey, dünya ve dünyevi arzular, hakikat ehli için masivadır. O'nun fazlına erişebilmenin anahtarı, gönlü sivâdan arındırmaktır. Kur'ân'da fazlın Allah'ın elinde bulunduğu, onu dilediğine verdiği³¹⁵ ifade edilmekte, O'nun fazlına engel olabilecek kimsenin olmadığı belirtilmektedir.³¹⁶

Kalbini Hâlık'ın fazlına bağlayanlar, gönüllerinden O'ndan başkasının sevgisine yer vermemelidirler. Eğer hakikaten insan Allahla bir olmak istiyorsa, O'nun yarattığı fani şeylere gönül bağlamamalıdır. "Biliniz ki dünyâ hayatı bir oyun, bir eğlence, bir süs ve kendi aranızda övünme, mal ve evlat çoğaltma yarışından ibarettir. Bu, tıpkı bir yağmura benzer ki; bitirdiği ot, ekincilerin hoşuna gider, sonra kurur, onu sapsarı görürsün, sonra çerçöp olur. Âhirette ise çetin bir azap; Allâh'tan mağfiret ve rıza vardır. Dünyâ hayatı, aldatıcı bir zevkten başka bir şey değildir."³¹⁷ ayeti de apaçık bu duruma işaret etmektedir. Hak âşığının gönlünde Allah'tan gayrısının bulunması, o mekânın kirletilmesi demektir. Bu durum aslında can için oldukça ağır bir yükür. Hâlık'ı talep edenler; halka, masivaya tamah etmezler. Kalplerin mutluluğa ve huzura ermesinin sırrı, masivadan kurtulmaktadır.

Tasavvuf erbâbı yukarıda anlattığımız gibi, kalbin arındırılıp saf hâle getirilmesine büyük önem vermişlerdir. Çünkü kalp, zaman zaman nefse uymakla gaflet karanlığına gark olmuş, basiret gözünü yitirmiştir. Eğer ki böyle bir kalp Allah'ın fazlına bağlanmak yoluyla tedavi edilirse, birtakım ilahi feyzleri müşahede şerefine erecektir.

Son olarak burada "rabıta" kelimesini ele alalım. "Kelime tasavvufi olarak, müridin zihnî planda, tefekkür ve muhayyile gücünü kullanarak mürşidiyle 'beraberlik' halinde olmasını ifade eder. Ruhî terbiye için, bu mânâ beraberliğine ihtiyaç olduğu kaydedilir. Şeyhe rabıta yapma, nihai rabıta olan Allah'a rabıtanın bir ön hazırlayıcısı hüviyetindedir."³¹⁸ Yani rabıta, tasavvuf yoluna ait bir tür terbiye metodudur. Mâsivâ ile kirlenmiş kalbi, kâmil mürşide Allah tarafından bahşedilen mânevî feyz ile yıkamaktır. Daha genel bir ifadeyle, Allah'a yakın olan bir

³¹⁵ Kur'ân-ı Kerîm, Âl-i İmrân Sûresi, (3/73); Hadîd Sûresi, (57/29).

³¹⁶ Kur'ân-ı Kerîm, Yûnus Sûresi, (10/107).

³¹⁷ Kur'ân-ı Kerîm, Hadîd Sûresi, (57/20).

³¹⁸ Cebecioğlu, adı geçen e-kaynak, s. 214. (20.06.2017)

mürşidi model olarak seçip onun izinden yürümektir. Mevlevî bir şair olan Birrî'nin kelimenin bu anlamını da kast ettiğini düşünürüz.

"Halk" ve "Hâlık" kelimeleri ile cinâs-ı nâkıs sanatı yapılmış. Aynı zamanda bu iki kelime, anlam bakımından tezat oluşturmaktadır. Beytin ilk mısrasındaki "Fazl-ı Hak" ve "sivâ" kelimeleri, ikinci mısradaki "Hâlık" ve "halk" olarak karşılık bulmuş; leff ü neşr-i müretteb sanatına başvurulmuştur.

٤

کیمکه شفاخانه عشقه قدم بصمیه

یاره سنک چاره سن بولمز ایشن صاغله مز

4. Kim ki şifâ-hâne-i ' aşka kâdem basmaya

Yâresinüñ çâresin bulmaz işin sağlamaz

Lugatçe

kâdem : (a.i.c. akdâm) 1. ayak. (bkz: pâ). 2. adım. (bkz: hatve).
3. yarım arşın uzunluğunda bir ölçü. 4. uğur.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Kim ki aşk şifahanesine ayak basmazsa derdinin çaresini bulamaz, (gönül) yarasını iyileştiremez."

Şerh

Âşık, daha önce de bahsettiğimiz gibi aşk hastalığına yakalanmış ve bitap vaziyettedir. Aşkın saldıdığı gam ateşiyle bağı yaralanmış, ciğeri dağlanmış. O, çektiği ıstırap ve elemelerden dolayı daima hasta olarak tasavvur edilir. Sevgilisini görmeyi arzulamakta, onun ayağının toprağına serilmeyi dört gözle beklemektedir. Bu hâliyle âşık adeta bir ölü gibidir. Ancak sevgilisini gördüğü zaman dirilir. Gönülündeki aşk derdinin şifâsı da sevgilidir. Gazelin ikinci beytinde de âşık, sevgilinin yolunun toprağına kavuşmak için sabretmekteydi. Bir bütün olarak düşünürsek aşk derdinin tabibi sevgili, şifâhânesi de sevgilinin bulunduğu yerdir, yani sevgiliye kavuşmaktır. Âşık bazen şifâ bulmak için sevgilinin toprağını gözüne sürme olarak çeker. Bazen de aşk hastasının can ve gönül derdinin doktoru karşımıza, sevgilinin dudağı olarak çıkar. "Eskiden şifa için yapılan ilaçlar ve

macunlar ağzı kapalı bir hokka içerisine konulurdu. Bu yüzden dudak, kapalı oluşu, aşğın konuşmasını sağlaması bakımından içinde ilaç bulunan ağzı kapalı bir hokkaya benzetilmiştir" (Tolasa, 2001: 255). Buradan anlayacağımız üzere âşğın tek arzusu sevgilisine kavuşmak ve bu yolla aşk derdine şifa bulmaktır. Bunu bilen şair de aşk derdine düşenlerin yaralarına çare olacak yol ve yöntemi ifade etmektedir.

Beyiti tasavvufî açıdan yorumlamak da mümkün. Sâliğin Allah aşkıyla yanıp yakılması sonucu gönlünde oluşan yaraların çaresi şifâhâne hükmünde olan dergahtadır. Orada aşk yarası, yine Allah aşkının telkiniyle olacaktır. Gönlündeki aşk yarasını tedavi ettirmek isteyen sufî, buraya gelmeli, derdinin dermanını yalnızca burada aramalıdır.

Yâre ve çâre kelimeleri ile tezat ve cinâs-ı nâkıs sanatına başvurulmuştur.

۵

چكدي ينه چشمنه كحل سيه برّيا

ايله حذر تيغني يار تهّي زاغله مز

5.

Çekdi yine çeşmine kuhl-i siyeh Birriyâ

Eyle hâzer tiğını yâr-ı tehî zağlamaz

Lugatçe

çeşm	: (f.i.c. çeşmân) göz. (bkz: ayn, dîde).
kuhl	: (a.i.) göze sürme çekme.
hâzer	: (a.i.) sakınma, kaçınma, korunma, çekinme.
tiğ	: (f.i.) kılıç, (bkz: husâm, seyf).
tehî	: (f.s.) 1. boş. (bkz: hâlî). 2. zf. boşuna. 3. hünersiz, marifetsiz; bilgisiz. 4. zf. boşu boşuna, nafile.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Ey Birrî! (Sevgili) yine gözüne siyah sürme çekti. Kılıcını sakın, sevgili (kılıcını) boşu boşuna bilemez (keskinleştirmez)."

Şerh

Sürme, divan şiirinde çeşitli özellikleri nedeniyle sıkça söz konusu edilen öğelerden biridir (Gürer, 1997: 119-126). Klasik Türk şiiri güzelin, güzelliğin şiiridir. Güzellik tasviri yapılırken de şairler çeşitli semboller kullanır. Bunlardan biri de sürmedir. Farsça kökenli bir kelime olan sürme en genel tanımıyla "kadınların süs için göz kapakları içine çektikleri siyahımsı ve lacivert tozudur" (Onay, 2013: 411).

Divan şiirinde sevgilinin gözü fettandır, âşıklar arasında fitne çıkarır. O, âşğın gönlünü hedef olan bir ok, bir kılıç gibidir; hedefine ulaştığı vakit de âşğı yaralar, hatta öldürebilir. Hele bir de sevgili gözüne siyah sürme çektiyse, o vakit durum daha vahimdir. Çünkü sürme, sevgilinin görme kuvvetini artırır, gözünü keskinleştirir. Bunu bilen Birrî de sevgilisinin siyah sürme çektiğini görünce dışarıdan biriymiş gibi kendisine seslenip sevgilinin kılıcından sakınmasını öğütlemiştir. Devamında ise sevgilinin kılıcını boş yere bilemeyeceğini söyleyerek âşık Birrî'yi uyarmaktadır. Zira sevgili, kılıcını bileyerek keskinleştiriyorsa mutlaka âşğın canını yakmaya niyetlenmiştir. Zaten sevgilinin işi de budur. O, kan dökmeyi sever.

Sevgilinin gözüne sürme çekmesiyle birlikte bakışının keskin kılıca döndüğü vurgusu önemlidir. Hatta bazı eski şairlerce yârin iğne gibi olan kirpikleri sürmeli olmayınca aşk yiğidinin sinesine işleyemez :

Sürme-âlûd olmayınca süzen-ı müjgân-ı yâr

Sîne-i şeh-bâz-ı 'aşka kârger olmaz refû (Kırbyık, 2014: 874).

Birriyâ hitabıyla nidâ ve tecrid; "çeşm, kuhl-i siyeh, tîg" kelimeleri ile tenâsüp sanatı yapılmıştır. Sürmeli göz, kılıca teşbih edilmiştir.

2.2.42. GAZEL 42³¹⁹

Fe' ilâtün / fe' ilâtün / fe' ilâtün / fe' ilün

١

او جفاجو بكا بر لحظه صفا كوسترمز

³¹⁹ Erkul, age., s. 304.

نه عجبدر بو که اغیاره جفا کوسترمز

۲ فتن خال و خطن اگمه او شوخک ای دل
قد بالاسی بزه غیری بلا کوسترمز

۳ نیجه دردیله کریبانی چاک ایلیم
تمک یاره لرین یاره قبا کوسترمز

۴ دهنی یوقمی نه خاموش اولور اول آینه رخ
طوطی طبعه نندر که غذا کوسترمز

۵ نظر ایت شعریمه ای شاعر پاکیزه سخن
دیمه برّی دخی بر حسن ادا کوسترمز

1. O cefā-cū baña bir laḫza şafā göstermez
Ne ʿacebdür bu ki aḡyāre cefā göstermez

2. Fiten-i ḥāl u ḥaṭın añma o şūḥuñ ey dil
Ḳad-i bālāsı bize ḡayrı belā göstermez

3. Nice derdile giribānumı çāk eylemeyem
Tenümüñ yārelerin yāre kabā göstermez

4. Deheni yok mı ne hāmūş olur ol āyine ruḥ
Ṭūṭī-i ṭab‘ a nedendür ki ğidā göstermez

5. Nazar it ši‘ rime ey şā‘ ir-i pākize suḥan
Dime Birri‘ daḥi bir ḥüsn-i edā göstermez

او جفاگو بکا بر لحظه صفا کو سترمز
نه عجبدر بو که اغیاره جفا کو سترمز

1. O cefā-cū baña bir laḥza şafā göstermez
Ne ‘acebdür bu ki aġyāre cefā göstermez

Lugatçe

cefā-cū : (a.f.b.s.) cefâ arayan, cefâ eden.

laḥza : (a.i.) 1. göz ucu ile bakış. 2. göz ucu ile bir kere bakıncaya kadar geçen zaman.

aġyār : (a.i. gayr'in c.) gaynlar, başkalar, yabancılar.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"O cefâ eden (sevgili) bana bir an (olsun) safâ göstermez. Bu ne acayıptır ki başkalarına/rakiplere de eziyet çektirmez."

Şerh

Klasik edebiyatta sevgilinin en temel özelliklerinden biri, âşığına cefâ ve eziyet çektirmesi; vefâ göstermeyerek safâsına engel olmasıdır. O, âşığa umumiyetle iyilik ve ihsanla yaklaşmaz, kahıryla muamele eder. Buna bağlı olarak beyitte şair sevgilisinden sürekli cevri u cefâ gördüğünü, bir an dahi safâ yüzünü göstermediğini dile getirmiştir. Gerçi âşık, bu eziyetli hâl karşısında sabreder, sesini dahi çıkarmaz. "Çünkü sevgilinin tegâfülü, katı bir yüreğe sahip oluşu daha acıdır. Sevgili, âşığı görmezden gelir, onunla konuşmaz ve ilgilenmezse, bu durum onu öldürür. Azarlasa, çıkışsa da âşık buna râzıdır (İpekten, 2004: 160). Fakat cefâsı bu kadar çok olan sevgilinin rakiplere eziyet çektirmemesine şair, şaşırır. Çünkü ağyâr, âşığın yâre yaklaşmasını engelleyen siyah yüzlü kötü kişilerdir.³²⁰ O hâlde asıl cefâ çekmesi gereken, ağyârdır. Fakat sevgili, âşığa cefâ yüzüyle yaklaşırken ağyâre vefâ ve safâ yüzünü gösterir, onlara cevretmez. Özetle âşığa bir an safâ göstermeyen yâr, yabancıya ise bir an cefâ göstermez.

Beyitte sevgili kast edilerek "cefâ-cû" denilmiş, açık istiare sanatına başvurulmuştur. Cefâ ve safâ kelimeleri ile tezat ve cinâs-ı nâkıs sanatı yapılmıştır.

۲ فتن خال و خطن اگمه او شوخك ای دل

قد بالاسی بزه غیرى بلا کوسترمز

2. Fiten-i hâl u hâşın añma o şūhuñ ey dil

Ḳad-i bālāsı bize ğayrı belâ göstermez

Lugatçe

fiten : (a.i. fitne'nin c.) fitneler, ayartmalar, azdırmalar, ara bozmalar, (bkz: fitne).

hâl : (f.a.i.) vücutta husule gelen ben, nokta.

³²⁰ Birrî Mehmed Dede, 67 numaralı gazelin son beytinde "ağyâr"ı bu şekilde tanımlamıştır (bkz.: Erkul, age., s. 246).

ḥat	: (a.i.c. hutût) ; 1. çizgi. 2. satır. 3. yol. 4. yazı. 5. pâdişâh yazısı, ferman, buyruk. 6. sıra, saf. 7. gemiler için hareket istikameti olarak belirtilen taraf. 8. geo. yalnız uzunluğu olan buut, boyut. 9. gençlerde yeni terleyen bıyık veya sakal, 10. parmağın on ikide biri olan bir ölçü.
şūḥ	: (f.s.) 1. hareketlerinde serbest. 2. neşeli, şen ve oynak [kadın]. 3. açık saçık, hayasız [kadın].
ḳad-i bālā	: uzun boy.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Ey gönül! O şuh güzelin ben ve ayva tüyelerinin çıkardığı fitneleri dile getirme/hatırlatma (ki) uzun boyu 'artık' bize belâ göstermez."

"Ey gönül! O şuh güzelin ben ve ayva tüyelerinin çıkardığı fitneleri dile getirme/hatırlatma (ki) uzun boyu bize 'başka' belâ göstermez."

Şerh

Beyitte gönlüne hitap eden şair, şuh sevgilisinin benlerinin ve ayva tüyelerinin çıkardığı fitnelerin dile getirilmemesi gerektiğini telkin etmektedir. Bu telkinin beyitin ikinci mısrasına göre iki sebebi olabilir. Bu da "gayrı" kelimesinin iki anlama gelecek şekilde kullanılmasıyla ilgilidir. Birincisi, sevgilinin uzun boyu zaten âşığa başlı başına bir belâdır, felakettir. O, alemde fitneler koparan bir unsurdur. Ayrıca sevgilinin servi misâli uzun boyunun âşık için kıyamet alameti olduğundan da daha önceki gazel şerhlerinde bahsetmiştik.

Fitne, ortalığı karıştırmak demektir. Divan edebiyatında da sevgilinin beni, gamzesi, yüzü, kaşları, boyu, yürüyüşü, ayva tüyleri âşıklar arasında kargaşaya neden olur; fitne çıkarır. Bu saydığımız unsurlar, âşıklar için adeta belâdır. İkinci bir sebep olarak, belâ unsuru olarak saydığımız sevgilinin uzun boyunun ve salınarak yürüyüşünün, artık âşık için fitne olmadığını anlayabiliriz. Bu sebeple de şair gönlüne, ayva tüyü ve benlerin fitnessinden söz etmemesini öğütlemektedir. Zira kargaşa çıkarmayı bir an olsun bırakan uzun boylu sevgiliye fitne unsurlarını hatırlatmamakta fayda vardır.

Sevgilinin yüzünde bulunan küçük ve siyah renkli benler, âşığın âşıklığına sebep olan bir güzellik unsurudur. Fakat bu güzellik unsuru, aynı zamanda âşığa fitne ve belâ getirir. "Ben ve saç siyah rengi itibarıyla kesret ve sıkıntı sebebidir" (Sefercioğlu, 1990a: 189). Fitneci olan sevgilinin beni ve ayva tüyleri, âşıklar arasında kargaşa çıkarır. Kargaşa neticesinde belâ ortaya çıkar. Fitne ve belâ da insana mihnet verir. İşte sevgilinin beni ve ayva tüyleri de aynı şekilde âşığın gönlünü belâ ve mihnet tuzağına doğru sürükler.

Sevgili, divan şiirinde, devamlı olarak uzun boyu ve edalı yürüyüşüyle, cihân bağında salına salına âşıklar arasında fitne çıkarır. Sevgilinin bir gül fidanı gibi, kalem gibi, servi gibi uzun ve düzgün olan boyu bu sefer fitne koparmamakta, kargaşa başlatmamakta, âşığı belâyâ gark etmemektedir. Bu yüzden de şair gönlünden, diğer fitne unsuru olan hatt ve hâlin çıkardığı fitneleri dillendirmemesini istemektedir.

Bir de beyti tasavvufî açıdan ele alalım. Hat ve hâl, kesrettir. Kesretin çokluğu fenâfillaha zarar verir (Taş, 2013: 136). Şair işte kişiyi kesrete sürükleyen bu iki unsuru zikretmemesi gerektiğini söylemektedir. Çünkü vahdeti temsil eden boy, artık âşığı belâyâ salmamaktadır. Buradan hareketle şairin kesretten sıyrılıp vahdete doğru uzanan bir yolculuk içerisinde olduğunu ifade edebiliriz.

"Ey" hitabıyla gönle seslenilerek nidâ sanatına başvurulmuştur. "Ey dil" söz öbeği, hem birinci mısranın sonunda hem ikinci mısranın başında anlamlı olacak şekilde kullanılmış, sihr-i helâl sanatı yapılmıştır. "Fiten, hâl, hatt, kadd-i bâlâ, belâ" sözcükleri tenâsüplüdür.

۳

نیجه در دیله کریبانمی چاک ایلمیم

تنمک یاره لرین یاره قبا کوسترمز

3.

Nice derdile giribānumı çāk eylemeyem

Tenümüñ yārelerin yāre kabā göstermez

Lugatçe

giribān

: (f.i.) elbise yakası, (bkz: ceyb).

çāk : (f.i.) 1. yarık, yırtık. 2. yırtmaç. 3. sabahın aydınlığı.

ķabā : (a.i.c. akbiye) ũste giyilen elbise, cũbbe, kaftan.

Gũnũmũz Tũrkçesi ile Nesre Aktarım

"Nice dert ile yakamı yırtmayayım. (Ūstũmdeki) giysi, bedenimdeki yaraları sevgiliye göstermez."

Ŗerh

Ŗair burada, çok derdinin olduğunu sŕylemiŖ ve bu derlerin ıstırabı ile de yaka yıkmaya gerek yoktur demiŖtir. Çũnkũ bedeni ŕrten giysi, âŖıėın derũnundaki yaraları da ŕrtmekte ve bu sebeple sevgili, gam ateŖi ve aŖk ıstırabı ile âŖıėın bedeninde meydana gelen yaraları gŕrememektedir. Zaten âŖıėın da asıl derdi, gŕnlũnũn derinliklerinde gizlidir. Yũrek yarası, aŖk derdinin ifadesidir. AŖk, yũrekte yanan bir ateŖtir. Gŕnũl, aŖk ile coŖar.

Klasik Ŗiirde âŖık gerek sevgilinin cefâlarından gerekse ondan ayrı kalmasından dolayı daima dertlidir. O, sevgilisinden gelen her tũrlũ eziyete katlanır. Fakat buna rağmen sevgili, en son onu hatırlar. Sevgili, âŖık haricinde herkese iyi davranır, onu da hep ihmal eder. Gazelin ilk beytinde dile getirildiği gibi sevgili, âŖıėa daima cefâ ederken ağyâre bir kez olsun cefâ gŕstermez. ÂŖıėın gŕnlũ bu yũzden aŖk ve gam yaralarıyla doludur. " AŖık, sevgilinin zulũmleri karŖısında sabahlara kadar ağlar, gŕzũne uyku girmez. Yakasını yırtar, kan yutar, deniz gibi coŖar... AŖıėın gıdası ũzũntũdũr" (Pala 1989: 52). Sevgilinin gŕnlũ ise taŖtır, merhamet kelimesini bilmez. Zulũm ve eziyette aŖır sınırları zorlar. Kimse ona hesap sormaz (Pala, 2000: 292). Aynı zamanda sevgiliden ayrı kalmak, âŖık için bir felakettir, ŕlũmdũr. Hicran dolayısıyla da gŕnlũ ateŖler içindedir. Ayrıca âŖıėa sadece cevreden sevgili değildir. Talih, rakip (ağyâr), zaman, felek vs. hep âŖıėa zulmeder.

Beyitte "nice" kelimesi tevriyelidir. Çũnkũ hem "çok" hem de "nasıl" anlamında kullanılmıŖtır. Nice kelimesiyle âŖık derdinin çok olduğunu sŕylemiŖtir. Fakat bedenindeki yaraları, sevgilisi elbiseden dolayı gŕremeyeceėinden yakasını yırtıp feryat etmesine de gerek yoktur. İkinci olarak Ŗair, "Dert ile yakamı nasıl yırtmayayım ? Bu benim elimde değil." diyerek de derdinin verdiği ıstırap karŖısında istemsizce yakasını yırtıp âh ettiğini ifade etmek istemiŖtir.

Nice kelimesi tevriyeli olarak kullanılmıştır. "'Derd, yâre, girîbânını çâk eyleme" kelime ve kelime grupları tenâsüplüdür. "Yâre" kelimesi ile cinâs sanatına başvurulmuştur. Beyitte geçen ilk "yâre" sözcüğü ile "yara"; ikinci "yâre" sözcüğü ile "sevgili" anlamı kast edilmiştir.

٤ دهنی یوقمی نه خاموش اولور اول آینه رخ

طوطی طبعه ننددر که غذا کوسترمز

4. Deheni yoğ mı ne hāmūş olur ol āyine-ruğ

Ṭūṭī-i ṭab‘ a nedendür ki ğidā göstermez

Lugatçe

dehen : (f.i.) ağız. (bkz: dehân).

hāmūş : (f.s.c. hāmūşân) 1. susmuş, sessiz, (bkz: sâkit, sâmit). 2. Mevlânâ'nın bâzı gazellerinde kullandığı mahlası. [Divân-ı Kebîr'inde "hāmūş, hâmuş, hamûş, hamuş" şekillerini kullanmıştır].

ṭūṭī : (f.i.c. tûtiyân) dudu, papağan cinsinden taklit yapan bir kuş.

ṭab‘ : (a.i.) 1. tabiat, huy, yaratılış. 2. mühür, damga basma. 3. kitap basma.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"O yanak aynası niçin susar, ağzı yok mu? Tabiatın papağanına neden yiyecek (şeker) göstermez?"

Şerh

Divan edebiyatında gerek gerçek gerekse mecaz anlamlarıyla birçok kavrama sembol olmuş ayna, parlaklığı ile sevgilinin yüzüne, yanağına, gerdanına müşebbehünbih olmuştur (Onay, 2013: 56-57). Aynanın iyi göstermesi için parlak, aydınlık, lekesez ve pas tutmamış olması gerekir. Sevgilinin yüz/yanak aynası da bu özelliklerin tamamını taşır. Bu sebeple divan şiirinde sıklıkla sevgilinin yüzü ve

yanığı, aynaya benzetilir. Beyitte de yanak aynasına sahip olan sevgili, papağan da âşıktır. Âşık, sevgiliden tatlı sözler duymak ister fakat yanak aynasının sahibi, susmakta, konuşmamaktadır. Bu ilgiye aşağıda daha geniş yer vereceğiz.

Sevgilinin yanığı, aynadan daha parlak daha berraktır. Bir Hadîs-i şerîfte de huriler için benzer tanımlamada bulunulmuştur: "Cennetteki huriler yakut ve mercan gibidirler. Adam onlardan birinin yüzüne bakar da, kendini onun yanığında, aynada gördüğünden daha berrak görür. Onların incilerinin en ednası (en küçük, en önemsiz) şark ile garbi ışıklandırır."³²¹

"Arapçası bebgâ, Farsçası bepgâ, Türkçesi papağan olan ve halk arasında "tûtî" şeklinde adlandırılan bu kuş, konuşma yeteneğine sahiptir" (Onay, 2013: 70-71). Papağana ayna karşısında konuşma talimleri verilirken papağan konuşursa ödül olarak şeker verilir. Ayna karşısında konuşma talimlerinin verildiği papağan, kimi zaman sevgili, kimi zaman da âşığın gönlüdür. Âşığın papağan olduğu durumlarda konuşmak için baktığı ayna sevgilinin yanığıdır (Ceylan, 2007: 199-202). "Kafesine şeker asılması, şeker ile beslenmesi, konuşması neticesinde ödül olarak şeker verilmesi gibi sebeplerle tatlı dilli olduğuna inanılan tûtî, bu özelliğiyle şiirlerde sevgilinin ağzı ve sözleri için bir benzetme unsuru olarak kullanılmıştır" (Güler, 2014: 62). Burada papağan, âşıktır. Ve sevgilisinin yanak aynasına bakmaktadır. "Divan edebiyatında sevgilinin dudağı ve dudağından çıkan sözler, sembolik olarak şekere benzetilir" (Pala, 1989: 311). Âşık da sevgilisinden gıdâ yani şeker beklemekte, tatlı sözler duymak istemektedir ki tekrar etsin. Fakat sevgili ağzını kapatmış, bir laf dahi etmemektedir. Sevgilinin âşığa karşı ketum bir tavır sergilediği, beyitte papağana konuşma talimi verilmesi örneği ile ifade edilmiştir. Bu da sevgilinin âşığına bir zulmüdür.

İki mısrada da cevap beklemeksizin soru sorulmuş, "istifham" sanatı yapılmıştır. Yanak aynaya teşbih edilmiştir. "Dehen, âyine, tûtî, gıdâ" kelimeleri tenâsüplüdür. Papağan ile âşık kast edilmiş, açık istiare sanatı yapılmıştır.

o

نظر ایت شعریمه ای شاعر پاکیزه سخن

³²¹ e-kaynak : <http://hadis.ihya.org/buhari/konu/819.html> (Hadis No: 1348) (05.07.2017).

e-kaynak : http://www.hadis.org/hadis/modules.php?name=KutubiSitte&h_op=hadisgoster&kid=472, (05.07.2017)

دیمه برّی دخی بر حسن ادا کوسترمز

5. Naẓar it ūi' rime ey ūā' ir-i pākīze-suḥan

Dime Birrî daḥi bir ḥüsn-i edā göstermez

Lugatçe

pākīze : (f.b.s.) 1. temiz, lekesiz. 2. hâlis, saf. 3. i. kadın adı.

suḥan : (f.i.) söz, lâkırdı, (bkz: kavı, kelâm, lâfz, suhan).

ḥüsn : (a.s.) 1. güzel, iyi. 2. i. güzellik, iyilik.

edā : (a.i.) 1. borç veya borç gibi olan herhangi bir şeyi ödeme; yerine getirme. 2. e d. tarz, ifâde, üslûp, ūve, ton. 3. naz, cilve, (bkz: işve). 4. kurum, caka, münasebetsiz tavır. 5 . kadın adı.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Ey temiz sözlü ūair! ūiirime bak. Birrî dahi güzel üslup göstermez, deme."

ūerh

Birrî, sözleri güzel ve temiz olan diđer ūairlere seslenmekte, onları kendi ūiirine bakmaya davet etmektedir. Çünkü Birrî, güzel üslubuyla derin anlamlı, güzel ūiirler yazmaktadır. Ele aldığımız bu ūiiri de onun ūiir kabiliyetinin en güzel örneklerindedir. Bu sebeple ūair, hoş üslupla yazdığı bu ūiirini işaret etmektedir. Bunun neticesinde artık diđer ūairler, "Birrî, güzel üslupla ūiir yazmaz." diyemeyeceklerdir.

"Ey" hitabıyla nida sanatına başvurulmuştur. Aynı zamanda "ey ūâir-i pākīze-suhan" ünlem grubu, beytin ikinci mısrasının başında da kullanılabilir. Bu sebeple sihr-i helâl sanatı yapılmıştır.

2.2.43. GAZEL 43³²²

³²² Erkul, age., s. 305.

Mefâ' ilün/mefâ' ilün/mefâ' ilün/mefâ' ilün

۱ بزی دیکلر بزمدہ دلبران اغیاری سویلتمز

هزاری کوش ایدر کلشنده کللر خاری سویلتمز

۲ صونر دلخسته دمبسته سینه شربت لعلن

بیلور دردینی اول نبض آشنا بیماری سویلتمز

۳ بو بازار محبت سوز کتورمز ویر کوکل نقدین

بیانلر قیمت کالای حسنی یاری سویلتمز

۴ دم وصلته اولمز یاره نقل ماجرا ممکن

هجوم کریه شادی بزه اسراری سویلتمز

۵ نظیره سویلسون دیر وهبی معجز سخن اما

وقوفی عزیزنه بری بیمقداری سویلتمز

1. Bizi diñler bezmde dil-berān aġyārı söyletmez

Hezārı gūş ider gül-şende güller ħārı söyletmez

2. Şunar dil-ħaste-i dem-bestesine şerbet-i la' lin

Bilür derdini ol nabz āşinā bīmārı söyletmez

3. Bu bāzār-ı maḥabbet söz götürmez vir gönül naḳdin
Bilenler kıymet-i kālā-yı ḥüsni yāri söyletmez

4. Dem-i vuşlatda olmaz yāre naḳl-i mācerā mümkün
Hücüm-ı girye-i şādī bize esrārı söyletmez

5. Nazīre söylesün dir Vehbī-i mu‘ciz-suḥan amma
Vuḳūfı ‘acine Birrī-i bī-miḳdārı söyletmez

- ۱ بزى ديكلر بزمده دلبران اغيارې سويلتمز
هزارې كوش ايدر كلشنده كللر خاري سويلتمز

1. Bizi diñler bezmde dil-berān aḡyārı söyletmez
Hezārı gūş ider gül-şende güller ḥārı söyletmez

Lugatçe

bezm : (f.i.) içkili, eğlenceli meclis, dernek.

dil-berān : (f.b.s. dilber'in c.) dilberler, güzeller.

hezâr	: (f.i.c. hezârân) 1. bülbül, (bkz: endelîb). 2. s. bin. 3. s. pek çok.
gūş	: (f.i.) 1. kulak, (bkz: üzn). 2. işitme, dinleme.
hâr	: (f.i.) diken.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Güzeller, mecliste bizi dinler; başkalarını konuşmaz. Gül bahçesinde güller, bülbülü dinler; dikenini konuşmaz."

Şerh

Divan şiirinde sevgilinin gaddar ve zâlim olduğunu, sevgiliye cefâda bulunurken ağyâre vefâ gösterdiğini biliyoruz. Bu beyitte anlatılan durum ise genel telakkiden biraz farklıdır. Daima âşığın hayaliyle ve özlemiyle günlerini geçiren şair, işret meclisinde sevgilisini bulmuştur. Sevgilinin başkalarını konuşmuyup âşığını dinlemesiyle de âşığın canı huzura kavuşmuştur. Yıllardır sevgilisine kavuşma özlemi çeken âşığın gamlı gönlü artık bezm-i vuslattadır. Çünkü güzel, herkese yüz çevirmiş sadece âşığın sözlerine kulak vermektedir. Âşık için bu andan daha değerli bir an yoktur. Bilindiği üzere vuslat, âşığın maşuğuna kavuşmasıdır. Gerçek manada bu kavuşma fiziki anlamda olurken tasavvufi olarak salikin hakikati anlayıp ona ulaşmasıdır. "Kullar, elest bezminden beri sevgilisinden, yani Allah'tan ayırdır" (Cankurt, 2014: 337). Fakat burada sevgili ve âşık arasında bir etkileşim söz konusudur. Yani bir diğer yandan sevgilinin başkalarına yüz çevirip âşığı dinlemesi, ona meyletmesi ile Hakk âşığı olan sâliğin sevgilisinin cilvelerine mazhar olduğunu, hakikatin sırlarına eriştiğini anlayabiliriz.

Âşık ile sevgilinin yukarıda değindiğimiz meclisteki durumu, beytin ikinci mısrasında gül ile bülbülün gül bahçesindeki durumuyla örneklendirilmiştir. Divan edebiyatında gül ve bülbülün aşkı çok kez işlenmiş, üzerine birçok eser meydana getirilmiştir. "Gül sevgilinin, bülbül ise durmadan sevgilinin güzelliklerini anlatan ve onun için inleyen âşığın timsalidir" (Pala, 1989: 91). Ekser zamanda gül, âşığı olan bülbüle yüz vermez, ona türlü ezâlarda bulunur. Dikenleriyle bülbülün bağırmı yaralar, onun canına kast eder. O, kan dökücü bir özelliğe sahiptir. Zaten rengi de bu yüzden kırmızıdır. Fakat beyitte durum, anlattıklarımızın tam tersidir. "Bülbülün güle

yaklaşmasını önleyen en büyük engel gülün dikenidir" (Kurnaz, 1992: 486). Bu yönüyle hâr, âşığın rakibidir. Umumiyetle divan şiirinde başarılı olan diken/rakip, beyitte başarısız olmuştur. Çünkü gül, dikene aldırmamakta, onu dinlememekte, bülbülün aşk terennümüne kulak vermektedir.

Beytin ikinci mısrasını da tasavvufî anlamda ele almaya çalışalım.

"Tasavvufta gül, yaprakları ve dikenleriyle birlikte ilâhi cemâli ve celâli en güzel şekilde yansıtan çiçektir" (Uludağ, 2012: 141). Burada da gül, sevgiliyi temsil etmektedir. Bülbül ise, gönlü Allah aşkı ile dolu olan Hakk âşığının timsâlidir. Gülün dikenini ise, âşığın çektiği sıkıntıları ifade eder. Buradan hareketle diken belâlarına sabreden âşığın en sonunda sevgilisinin iltifatını kazandığını, artık sevgilinin âşığına kulak verdiğini söyleyebiliriz. Ayrıca burada Allah'ın cemâl ve celâl sıfatlarına bir gönderme yapıldığını da anlayabiliriz. Bu durum, celâl olmadan cemâlin olmayacağını bir işarettir.

"Bezm, dilberân, ağyâr"; "hezâr, gülşen, gül, hâr" sözcükleri tenâsüplüdür. Beytin birinci mısrasındaki "biz (âşık), bezm, dilberân, ağyâr" kelimeleri ikinci mısradaki sırasıyla "hezâr, gülşen, güller, hâr" kelimeleri ile karşılık bulmuş, leff ü neşr-i mürettebsanatına başvurulmuştur. Ayrıca gül, dikenini konuşurmaması ve bülbüle kulak vermesi ile teşhis edilmiştir. Biz (âşık)- ağyâr ve hezâr-hâr arasında anlam bakımından tezat vardır.

۲

صونر دلخسته دمبسته سينه شربت لعن

بيلور دردينى اول نبض آشنا بيمارى سويلتمز

2. Şunar dil-ḥaste-i dem-bestesine şerbet-i la‘lin

Bilür derdini ol nabz âşinā bīmārı söyletmez

Lugatçe

dil-ḥaste : (f.b.s.) gönlü hasta, hasta gönüllü.

dem-beste : (f.b.s.) nefesi bağlanmış, susmuş, soluğu kesilmiş.

la'1 : (a.i.) 1. kırmızı, al. 2. kırmızı ve değerli bir süs taşı.
3.dudak.

bîmâr : (f.s.c. bîmârân) hasta, sayrı.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Soluğu kesilmiş gönlü hasta âşığına dudağının şerbetini sunar. O nabza âşinâ (olan sevgili), derdini bilir; hastayı konuşurmaz (hastanın konuşmasına gerek kalmaz)."

Şerh

Aşk derdine tutulan âşığın her geçen gün benzi solar, gönlünü gam ateşi yakıp kavurur, bedeninde yaralar peydâ olur. Âşığın ıstırapla nabzı düşer, nefesi kesilir. Hasta gönüllerin derdinin dermânı da bu hastalığa sebep olan sevgilidir. Onlar âşıkların dertlerine âşinâdır, dertlerini bilirler; hasta gönüllerin derdini izah etmesine gerek yoktur. İlaç olarak da âşığa sevgilinin dudağı rengindeki kırmızı şerbeti sunarlar.

Beyitte âşığın gönlünün hasta olduğu dile getirilmiştir. Âşığın derdi fiziksel bir hastalık olmadığından, bir gönül meselesi olduğundan hangi doktora giderse gitsin, hangi ilacı kullanırsa kullansın iyileşmeyecektir. Bu gerçeklik, türkülerimizde dahi vardır. "Lokman Hekim gelse yaram azdırır / Yaramı sarmaya yâr kendi gelsin." Anlıyoruz ki yüzyıllar da geçse aynı terennümleri dizelerde duymak mümkün. Beyitte de âşık, gönlüne düşen aşk derdinden dolayı sevgilisinden başka kimseden derman istemez. Derdinin dermânı da yalnızca sevgilinin şerbet gibi olan dudaklarıdır. Âşığın bu şekilde içi serinleyecek, canına ferahlık gelecek, gönül hastalığı da şifa bulacaktır.

Divan edebiyatında sevgilinin güzellik unsurlarından biri olan dudak, renk bakımından şarap ve la'le benzetilir. Onun en belirgin özelliği tatlılığıdır. Bazan şeker, şerbet veya şehd (bal) olur. Aynı zamanda kan içicidir (Pala, 1989: 311). Beyitte de sevgiliye şifa olarak sevgilinin la'1 renkli dudakları işaret edilir. Güzelin kırmızı renkli dudakları; tatlı sözler söylemesi, güzelliği, rengi, tadı vs. yönlerden şerbete benzetilir. "La'lin, sevgilinin dudağı için bir benzetme unsuru olarak

kullanılması klişeleşmiş, yani divan edebiyatında mecaz-i örfî mahiyetine gelmiştir" (Tolasa, 2001: 484).

Beyte tasavvufî açıdan baktığımızda, gönlü hasta olan âşık, sâliktir. Sâlikin gönlü, Allah aşkının derdiyle dağlanmıştır. Bu derdin dermânını da ancak Allah verir. Soluğu kesilmiş olan âşık için derman, sevgilinin dudağının şerbetidir. Âşık bu yolla hastalığından kurtulabilir. "Tasavvufî şiirde dudak, fenafillâhı, vahdeti anlatır. Dudak sayesinde bekaya, fenafillâha erişilir" (Pala, 1989: 285). Gönlü hasta olan sâlik de hastalığının dermânını sevgilinin dudaklarında aramakta, sevgili de âşığının hastalığını bilir ve ona dudak şerbetini sunar. Böylelikle Hakk âşığı da vuslata doğru ilerler.

"Dil-haste, dem-beste, şerbet, dert, nabz, bîmâr" kelimeleri tenâsüplüdür. Sevgilinin dudağı, şifa vermesi yönüyle şerbete teşbih edilmiştir. Derman olması bakımından sevgilinin dudağının şerbeti ile dert arasında tezat söz konusudur. Aynı tezat ilgisi "nabz-âşinâ" ile "bîmâr" sözleri arasında da mevcuttur.

۳ بو بازار محبت سوز کتورمز ویر کوکل نقدین
بیانلر قیمت کالای حسنی یاری سویلتمز

3. Bu bāzār-ı maḥabbet söz götürmez vir gönül naḫdin

Bilenler kıymet-i kālā-yı ḥüsni yâri söyletmez

Lugatçe

kālā : (f.i.) 1. kumaş. 2. ev eşyası, giyim eşyası. 3. sermaye, anamal.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Bu muhabbet pazarı, söz götürmez (tartışılmaz, kesin) bir doğruluğa sahiptir; gönül sermayeni ver. Güzellik kıyafetinin (kumaşının) kıymetini bilenler, yâri konuşturamaz (olduğu gibi kabul eder, gerekeni yapar)."

Şerh

Divân edebiyatında sıklıkla aşk pazarı kurulur. Beyitte de aşk pazarı kurulmuştur ve bu aşk pazarının hakikatlığı tartışılmaz. Burada sevgilinin ilgisi ve güzellik unsurları satılmaktadır. Âşığın ise elinde sevgilisinin her türlü eziyetine katlanıp sabretmiş ve her şeye rağmen sevgilisinin aşkıyla dopdolu olan bir gönül ve can nakdi vardır. Şair, bu paha biçilemez güzellik karşısında âşığa gönül sermayesini vermesini söylemektedir. Ayrıca pazarlarda satıcılar, ellerindeki metâyı satmak için bağırlarlar, metânın özelliklerini yüksek sesle söyleyerek müşterileri cezbetmeye azmederler. Fakat Birrî, güzellik kıyafetinin kıymetini bilenler karşısında yârin güzelliklerini saymasına gerek kalmadığını söylemektedir. Ayrıca değerli şeyler için bağırlarak müşteri toplamaya gerek yoktur. Mesela günümüzde de kıymet arz eden altının, evin, arabanın vs. satıcılar tarafından bağırlarak satıldığını görmeyiz. Burada bu durum da ifade edilmek istenmiş olabilir. Zaten sevgilinin güzelliğinin değerini bilenler, yâri söylemezler; yani onun konuşmasına lüzum yoktur. İşte bu paha biçilemez güzellik için âşık elindeki tek sermaye olan can ve gönül nakdini vererek sevgilisinin ilgisini satın almayı arzular. Bu yüzden divan şiirinde sık sık bu tabirle karşılaşırız.

Divan şairleri nazarında âşığın en değerli varlığı can ve gönül nakdidir. Nakit, her an kullanmaya hazır bir değer ve sermaye olduğu için sevgisi veya sevgilisi uğruna âşığın verebileceği, vermekten çekinmeyeceği, bu yolda hesapsızca harcayacağı, kurban ve feda edeceği en değerli varlığıdır. Gerçek aşk ve âşık candan geçebilmekle ölçülür (Uzun, 1993: 138). Gönül ise manevi hislerin, acı ve ıstırabın idrak merkezidir. Ancak bunlar bir bakıma onun aşkını besleyen gıdalar ve aşıklığı- nın alametleri olduğu için durumundan şikayetçi değildir (Uzun, 1993: 139). Âşık canını da gönlünü de muhabbet pazarında sevgilisinin güzellik kıyafeti uğruna sarf edebilir.

Tasavvufi açıdan beyite baktığımızda dünya, bir pazardır. "İlahî nurların ortaya çıktığı bir yerdir. Kesret ve tefrika mertebesidir. Divan edebiyatında aşk pazarı ve melâmet pazarı şeklinde de kullanılır. Birincisi, Allah aşkına düşen kişiyi, ikincisi de çile ve belâları ifâde eder."³²³ O hâlde beyitte yer alan âşık da Allah aşkını aramak ve bulmak için dünya denilen pazardadır. Zaten ilahi mahabbete erişmek isteyenler, bu yola baş koymalı ve gönlünü bu aşka kaptırmalıdır. Mahabbet

³²³ Cebecioğlu, adı geçen e-kaynak, s. 211. (10.07.2017).

pazarında yârin güzelliğinin kıymetini bilenler, gönlün sırlarını da ifşâ etmezler. Aşk pazarında Hakk'ın güzelliklerine tâlip olanların yegâne sermayesi, mâsivâdan temizlenmiş gönülleridir. Zira onlar maddî ve nefsî olan her şeyden sıyrılmışlardır. Bu yüzden beyitte âşığın gönül nakdini fedâ etmeye hazır olduğu söylenmektedir. Birrî bir methiyesinde de aşk pazarında Hakk'a ulaşma kumaşını satın alan gönüllerin hoş olduğunu belirtmektedir:

Kâlâ-yı vasl-ı Hakka hırîdâr olup gönül

Bâzâr-ı 'aşkda eyledi hoş kâr-ı Mevlevî (Erkul, 2000: 145).

"Bâzâr-ı mahabbet, gönül nakdi, kâlâ-yı hüsn" kelimeleri tenâsüplüdür.

٤ دم وصلتده اولمز ياره نقل ماجرا ممکن

هجوم کریه شادی بزه اسراری سویلتمز

4. Dem-i vuslatda olmaz yâre naql-i mâcerâ mümkün

Hücûm-ı girye-i şādî bize esrârı söyletmez

Lugatçe

girye : (f.i.) ağlama, ağlayış; gözyaşı. (bkz. bükâ').

şādî : (f.i.) 1. memnunluk, sevinçlilik, gönül ferahlığı,
(bkz: mesrûriyyet). 2. erkek adı.

girye-i şādî : sevinç ağlaması.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Sevgiliye aşk macerâsının anlatımı vuslat ânında mümkün değildir. Mutluluk gözyaşlarının hücûmu, bize sırları söyletmez."

Şerh

Dem-i vuslat, tasavvufta Allah'a ulaşarak O'nunla birlikte olma hâlidir. Birrî de vuslat demindedir ve bu esnada sevgiliye vuslat yolculuğunu, aşk macerasını anlatamaz. Çünkü o vuslat deminde lezzetli tecellilere mazhardır. O artık vâsıl-ı Hakk olmuştur.

Vuslat yolcusu, geçtiği her manevi makamda ilahi bir nişandan haberdar olur. Bu nişanlar semboliktir ve sadece âşık tarafından bilinir, başkasıyla bu sırlar paylaşamaz. Allah zâtını sıfatlarıyla, eşyâ âleminde gizlemiştir. Sıfatlardaki birlik nuru, sadece gönlünü ve canını bu yola sarf etmiş gönül gözü açık olan kişiler tarafından görülebilir. Yani aslında Allah, gizli değildir. Varlık, O'nun zuhuruna karşı perdelidir. İşte Allah'ın sıfatlarındaki sırrı, aşk mâcerasının sonunda vuslat demine erişen âşıklar, algılayabilmektedir. Sırları keşfedip vuslata erince âşığın gönlündeki sevinçten hâsıl olan mutluluk gözyaşları, ona sırları söyletmez. Çünkü sır, zevk ile elde edildiği için lisana gelmez. İlme kitaba sığmaz ve hikmet ile elde edilmez. Allah aşkı ile vuslata erenler, gönülde sırrı taşır ve bilirler. Sâliğin gönlü sırlarla doludur, âdetâ sır denizidir. Onun gözünden mutluluk ile akan gözyaşlarının menşei de işte bu esrâr deryâsıdır. Gönüldeki sırrın iyi korunması gerektiğini bilen sâliğin gözünden akan gözyaşı ile sır ifşâ edilmiş olmaz.

Mutluluk gözyaşlarının hücum hâlinde olması ifade ile mübalağa sanatı yapılmıştır.

۵ نظيره سويلسون دير وهبى معجز سخن امّا
وقوفى عجزينه برى بيمقدارى سويلتمز

5. Nazîre söylesün dir Vehbî-i mu'ciz-suhan amma

Vuḳūfî 'acizine Birrî-i bî-miḳdârı söyletmez

Lugatçe

mu'ciz : (a.s. acz'den) îcâz eden, acze düşüren, başkaları, -bir şey yapmada- geri bırakan; kimsenin yapamayacağı yolda olan.

vuḳūf : ("ku" uzun okunur, a.i. vakf'dan) 1. durma, duruş, (bkz: tevakkuf). 2. bir halde, olduğu gibi kalma, ilerleyip veya gerilememe. 3. anlama, bilme, öğrenme, haberli olma, bilgi.

'aciz : (a.i.) 1. beceriksizlik. 2. ed. düz yazıda bir fikranın son

cümlesi. 3. manzumede beytin ikinci dizesinin son yarısı.[zıddı sadr].

bî-mikdâr : (f.a.s.) 1. sayısız. 2. önemsiz.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Başkalarını sözleriyle/şiiirleriyle acze düşüren Vehbî, 'Nazîre söylesin' der. Fakat âciz bilgisi, zavallı Birrî'yi söyletmez (söylemesine izin vermez)."

Şerh

XVIII. asır Türk edebiyatının en çok tanınan şairlerinden biri olan Seyyid Vehbî Efendi (?-1736) (İpekten, 1987, C.6: 197), Birrî'nin şiiirlerine nazîre yazmıştır. Beyitte ifade edilene göre de Vehbî, Birrî'nin kendisine nazîre yazmasını istemektedir. Fakat Birrî, mütevazilik göstererek onun sözlerinin başkalarını âcze düşürdüğünü ama kendisinin şiiir yeteneğinin ve bilgisinin Vehbî'nin yanında âciz kaldığını söylemektedir. Tabii burada Mevlevî şeyhine uygun bir şekilde alçakgönüllü davranmaktadır. Nitekim Birrî, Vehbî'nin nazîreler yazdığı, Nâbî'nin tebrikname gönderdiği söyleyişi kuvvetli bir şairdir.

Sâbit, Seyyid Vehbî ve Nâbî gibi devrin büyük şairleri, Manisa'yı ziyaret ettiklerinde Birrî'nin attâr dükkanına da gelmişler, orada ilmî ve edebî sohbetler yapmışlar, mektuplaşarak da birbirlerinin eserlerine nazîreler yazmışlardır (Cunbur, 2002: 269). Birrî'nin Seyyid Vehbî ile nazîreleştiği tezkirelerde de kayıtlıdır.³²⁴

---

³²⁴ "..... Vehbî Hüseyin Efendi cânibine dahı hoş-âyende nazîreler irsâl ve anlar da bunları nezâyir ile istikbâl iderler idi..." (Sâlim, 2018: 138).

"Derviş Birrî her birinün nev-be-nev zuhûr ve sünûh iden gazeliyyât-ı tâze-zemînlerine nezâyir-i bâlâlar söyleyüp ve anlar dahı 'azîz-i Merkûmun eş'âr-ı tâze-tarhına tanzîr iderek beynlerinde mübâlagayla germiyyet-i ülfet-i şu'le-gîr-i mecâlis-i ünsiyyet olup ve her birleri ta'accüb gûne ...' diyu i'tirâf eyledükleri meşhûr ve el'ân Sâbit u Nâbî vü Vehbî divanlarında nezâyir ü letâyifleri mestûrdur" (Esrâr Dede, 2000: 60-66).

Seyyid Vehbî Dîvânı'na baktığımızda şairin de "söyletmez" redifli bir gazeli olduğunu tespit ettik. Birri'nin aynı ölçü ve uyaktaki bu gazeli, Seyyid Vehbî'nin "söyletmez" redifli gazeline naziredir, diyebiliriz.³²⁵

Mu' ciz ve "acz" kelimeleri ile iştikak sanatı yapılmıştır.

2.2.44. GAZEL 44³²⁶

Mef' ûlü/mefâ' îlü/mefâ' îlü/fe' ûlün

۱ احوال كدایی شه اعظم بیله بیلمز

اول دولتی خاقان معظم بیله بیلمز

۲ بر جام صفا بخشله سرمست اولورز کم

کیفیتتی جاممزاك جم بیله بیلمز

۳ مهرک ایله بز ذره نک احوالنای مه

سایه م کبی هر حالمه محرم بیله بیلمز

³²⁵ Seyyid Vehbî'nin mezkur gazeli şu şekildedir:

Senün şîrin lebün tûfî-i hoş-güftârı söyletmez

Dil-i sad-dâstânım andelîb-i zârı söyletmez

Geçer meyden ferâgat dilden ammâ fart-ı mestîden

Zebânım ukdelendi harf-i istigfârı söyletmez

Meyünden girye-i mestî fevâk-engîz olup sâkî

Elünden çekdüğüm telh-âbe-i âzârı söyletmez

Dil almakda söz olmaz gamze-i tâtârına ammâ

Helâk eyler o kâfir mâcerâ esrârı söyletmez

Çeker sed râh-ı nutka püşt-i dest-i hayret ey Vehbî

Sühan-sencân-ı dehrün vaz'-ı nâ-sencârı söyletmez (Dikmen, 1991 : 571)

³²⁶ Erkul, age., s. 308.

٤ بو زخمه دوا حقه لعلکده در ای یار

جرّاح نه چاره قیله مرهم بیله بیلمز

٥ دل مدرسه عشقه بر درس او قودیکم

بری آنی علامه عالم بیله بیلمز

1. Aḥvāl-i gedāyī ṣeh-i a' ẓam bile bilmez

Ol devleti ḥākān-ı mu' azzam bile bilmez

2. Bir cām-ı şafā-baḥş ile ser-mest oluruz kim

Keyfiyyetini cāmımızuñ Cem bile bilmez

3. Mihrün³²⁷ ile³²⁸ biz z̄errenüñ aḥvālını ey meh

Sāyem gibi her ḥālūme maḥrem bile bilmez

4. Bu zaḥme devā ḥoḳḳa-i la' lüñdedür ey yār

Cerrāḥ ne çāre kıla merhem bile bilmez

³²⁷ Erkul'un "mihñün" olarak okuduğu kelimeyi, Manisa nüshası ile karşılaştırarak "mihrün" şeklinde okuduk.

³²⁸ Erkul'un çalışmasında muhtemelen gözden kaçmış bu kelimeyi biz, yazma nüshaları gözden geçirerek çalışmamıza ekledik.

5. Dil medrese-i ʿaşqda bir ders okudı kim³²⁹

Birri anı ʿallāme-i ʿālem bile bilmez

۱ احوال کدایی شه اعظم بیله بیلمز

اول دولتی خاقان معظم بیله بیلمز

1. Aḥvāl-i gedāyı şeh-i aʿzām bile bilmez

Ol devleti ḥākān-ı muʿazzām bile bilmez

Lugatçe

aḥvāl : (a.i. hâl'in c.) 1. oluşlar, bulunuşlar, durumlar. 2. başyazarı Celâl Nuri olan ve İstanbul'da yayımlanmış bir gazete.

gedā : (f.s.c. gedâyân) dilenci, yoksul. (bkz. sâil).

aʿzām : (a.s. azîm'den c. eâzım) (daha, pek, en, çok) büyük.

muʿazzām : (a.s. azm'den) 1. kocaman, koca. 2. ulu, koskoca

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Yoksulun hâlini ulu pâdişâh bile bilmez/bilemez. O mutluluğu, koca ḥākân bile bilmez/bilemez."

Şerh

Gedâ, "Farsça, dilenci mânâsında bir kelimedir, ilâhî tecellilere muhtaç olan sâlik" demektir.³³⁰ Bu beyitte de gedâdan maksat; Allah yoluna baş koymuş sâlik; zavallı, düşkün âşıktır. Beytin tasavvufî mânâsı ağır basmaktadır. Bu yüzden biz de tasavvufî açıdan yorumlamaya azmedeceğiz. "Tasavvufta fakirlik, varlıktan

³²⁹ Erkul'un "okudığım" şeklinde okuduğu kelimeyi, Manisa nüshası ile karşılaştırarak ve beyitin anlam bütünlüğünü düşünerek "okudı kim" şeklinde okumayı tercih ettik.

³³⁰ Cebecioğlu, adı geçen e-kaynak, s. 90. (21.07.2017).

kurtularak Allah'ta fâni olmayı ifade etmektedir."³³¹ Fakr makamına ulaşan kimse, Allah'tan başka hiçbir şeye ihtiyaç duymaz. Hakk yolundaki kişi, kalbini dünyevî isteklere kapatmış, arzularında fakir olan kimsedir. Bu âlemin devletine, ikbâline meyletmeyen, itibar göstermeyen kişidir. Görünüşte fakirdir ama böyle kimseler, kulluğuyla aslında âlemin şâhı olurlar. Böyle bir mânevî hazzı, bu dünyânın en üst makamına ulaşmış olan pâdişâhlar bile anlayamazlar.

Bu beyitte aynı zamanda Peygamber Efendimiz'in "Yoksulluk benim övüncümdür, ben onunla övünürüm" (Canan, 2004: C.6, 479) hadis-i şerîfi mânen iktibas edilmiştir. Yeri gelmişken hemen belirtelim ki burada bahsi geçen fakirlik, hakiki anlamda yoksulluk değildir. Maddî anlamdaki fakirlik, İslâm'ın yüceliği ile denk düşmez. Zira aynı zamanda Peygamberimiz bu hususta " ...Allah'ım küfür ve fakirlikten sana sığınırım" (Canan, 2004: C.6, 487) buyurmuşlardır. Beyitte bahsedilen yoksulluk, tasavvufî mânâda, insan ruhunun Allah'a muhtaç olması anlamındadır. Peygamberimizin izinden Hakk yolunda yürüyen sufiler de kendilerini asıl hedeften alıkoyan engellerden sıyrılıp tam bir bağlılıkla Allah'a erişebilmek için, dünyanın makam ve mevkilerine sırt çevirmişler; dünya malına meyletmemişlerdir. Ve bunun sonucunda elde ettikleri mânevî anlamdaki fakirlikle mutlu olmuş ve gurur duymuşlardır. İşte sâliğin içinde bulunduğu bu durumu cihânın koskoca ulu şâhı bile anlayamamakta, onun bu mutluluğunu ve iç huzurunu hissedememektedir.

Nefsinin dizginlerini ele alarak fakirliği övünç sayan sufiler, tarikate yeni giren kişilere de öncelikli olarak gedâ olmayı öğütlemişlerdir. Üsküdar Mevlevihanesinin sabık şeyhi ve Üsküdar'daki Selim Ağa Kütüphanesinin Müdürü rahmetli Ahmed Remzi Dede'nin bir gazelinde de benzer ifadeye rastlamaktayız: "Gurur-ı câhı terk eyle, gedâ ol" (Olgun, 1994: 90).

Beyitte "gedâ" ve "şeh-i a'zam", "hâkân-ı mu'azzam" kelimeleri arasında tezat sanatı vardır. "A'zam" ve "mu'azzam" kelimeleri aynı kökten gelen iki Arapça kelime olması bakımından iştikak sanatı yapılmıştır.

۲

بر جام صفا بخشله سرمست اولورز کم

کیفیتتی جاممزک جم بیله بیلمز

³³¹ Cebecioğlu, adı geçen e-kaynak, s. 193. (21.07.2017).

2. Bir cām-ı şafā-baḥş ile ser-mest oluruz kim

Keyfiyyetini cāmımızuñ Cem bile bilmez

Lugatçe

cām	: (f.i.) 1. sırça, cam; bardak, kadeh, şişe ve toprak cinsinden şarap kadehi, [kelimenin Arapçası cemi "cāmât" dır]. 2. h. i. Horasan'da bir kasaba. 3. kendilerini Cemşit sülâlesinden sayan Sent ve Kişmir hâkimlerinden bir kısmının lâkabı. 4. tas. Tanrı âşığının yüreği.
şafā-baḥş	: (a.f.b.s.) safa veren, eğlendiren, rahatlatan.
ser-mest	: (f.b.s.) sarhoş, (bkz: bed-mest, ser-hoş, sekrân).
keyfiyyet	: (a.i.c. keyfiyyât) 1. nitelik. 2. bir şeyin iyi veya kötü olması ciheti. 3. gr. bir ismin müzekker veya müennes olması hâli. 4. bir hâdisenin geçişi. 5. madde, husus, iş. 6. gr. cins.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Bir safâ veren kadeh ile sarhoş oluruz ki kadehimizin keyfiyyetini Cem bile bilmez/bilemez."

Şerh

Âşıklar, mecliste yudumladıkları aşk şarabı ile sarhoş olurlar. Beyitte de âşık, kendisini eğlendiren ve rahatlatan bir kadeh ile sarhoş olmuştur. Bu sarhoşluktan hâsıl olan keyfiyyet o kadar yücedir ki bunu şarabın mucidi olan Cem bile anlayamaz. Aynı zamanda "Farsça kadeh, bardak anlamına gelen cām, tasavvufta Allah dostunun kalbini ifade etmektedir."³³² Allah dostunun kalbi de tıpkı kadeh gibi aşk şarabıyla doludur ve bu ölçüde keyifli ve değerlidir.

Cem, divan şiirinde haşmetin sembolüdür; şarabın mucidi kabul edilmiştir (Tökel, 2000: 133). "Cem'in kadehi, efsaneye göre Cem'in şarap içtiği ve üzerinde

³³² Cebecioğlu, adı geçen e-kaynak, s. 42. (21.07.2017).

yedi türlü hat yahut maden bulunan kadehtir. Bu kadehten Cem, bütün dünyayı seyredemiş" (Onay, 2013: 151-152). Cem'in devrinde safa egemendir (Tökel, 2000: 125-126).³³³ Bundan dolayı Cem kadehle anıldığında eğlence, safa akla gelir. Şerh etmeye çalıştığımız bu beyitte de âşığı sarhoş eden, ona safa bahşeden bir kadehtir.

Cem yahut Cemşit, eski İran tarihine göre Pişdâdiyân sülalesinin dördüncü ve meşhur hükümdarıdır. Yunanlıların Baküsü gibi, Cemşit de şarkta şarabı icat etmiş olmakla anılır. Rivayete göre; Cemşit zamanında üzüm meydana çıkmış. O da halkın bu meyveden istifade etmesini dileyerek birkaç kap içine üzüm koydurmuş, her gün bir kaptaki üzümü alıp yerlermiş. Bir müddet sonra son kaptaki üzümü alıp yemek istedikleri zaman, onun bozulup köpürdüğünü görmüşler ve bu kabı kendi haline bırakmışlar. Birkaç gün daha geçtikten sonra bakınca, durulduğunu görmüşler ve muayene için suyundan biraz içmişler; acılığından zehir sanmışlar. Sonra da süzüp bir şişeye koymuşlar. Cemşit'in gayet güzel bir cariyesi çok şiddetli bir baş ağrısına tutulmuş, devasını bulamayınca intihar maksadıyla zehir sanılan üzüm suyunu içmiş. Fakat öldürmediği gibi derdine deva bulmuş; ayrıca neşe verici bir tesiri de varmış. Hemen Cemşit'in huzuruna varıp işi anlatmış. Üzüm suyu olan şarap da bu suretle bulunarak şah doru (şah ilacı) adını almış (Onan 1991: 38).

Yukarıda anlattıklarımızdan hareketle divan şiirinde adı sıklıkla geçen Cem'in saltanatının büyüklüğü, şarabı bulması, üzerinde yedi hat bulunduğu inanılan kadehi, tahtı ile anıldığını söyleyebiliriz. Beyitte ise âşığa safa bahşeden kadehin keyfiyetinin şarabın mucidi, zevk ve safa devrinin padişahı olan Cem tarafından bile bilinemeyeceği söylenmiştir. En başta söylediğimiz gibi aşk ehlinin gönlü, kadehe benzetilmiştir. Aşk şarabıyla dolan gönül kadehinin niteliğini Cem bile anlayamamaktadır. Bu durum, Cem'in kadehini kıskandırmaktadır.

"Câm-ı safâ-bahş, ser-mest, Cem" kelime ve kelime grupları tenâsüplüdür. Eski İran pâdişahlarından biri olan Cem/Cemşit'e telmihte bulunulmuştur. Özellikle

³³³ Tökel, Cem devrinin eğlence devri olduğunu şu ifadelerle açıklıyor:

"Şehnameye göre; babasının ölümüyle tahta çıkan Cem, evvela savaş aletleri yapmaya çalışıyor. Zekası sayesinde demiri yumuşatıp ondan kalkanlar, zırhlar ve silahlar imal ettikten sonra, keteni, ibrişimi ve kıl ipliği eğirerek değerli kumaşlar, ardından da devlere su ile toprağı kardırıp kerpiçler, tuğlalar, saraylar yaptırıyor. ... Gemi ile dünyayı dolaşarak, öyle yüceliyor ki artık aklın alabileceği bütün sırlara vâkıf oluyor, artık kendinden daha büyük kimseyi görmez oluyor... Böylece 300 yıl geçiyor ve insanlar ölüm yüzü görmüyorlar... Yeryüzünün her tarafı içki içenlerin ve musikinin sesiyle doluyor" (Tökel, 2000: 125-126).

ikinci mısradaki câm/kadeh, âşğın gönlünü de çağrıştırmakta; bu durumda da açık istiâre sanatına başvurulmuştur. "Câm" ve "Cem" kelimeleri ile cinâs-ı nâkıs sanatı yapılmıştır.

۳ مهرك ايله بز ذره نك احوالنې اى مه

سايه م كبي هر حاله محرم بيله بيلمز

3. Mihrüñ ile biz zerrenüñ aḥvâlini ey meh

Sâyem gibi her ḥâlüme maḥrem bile bilmez

Lugatçe

mihr : (f.i.) 1. Güneş (bkz: âf-tâb, hûr-şîd, şems). 2. sevgi, (bkz: mahabbet). 3. eylül ayı.

sâyem : (f.i.) gölge, (bkz: zıll). 2. koruma, sahip çıkma, (bkz: himaye, siyânet). 3. yardım, (bkz: muavenet).

maḥrem : (a.s. harâm'dan c. mahârim) 1. haram, şeriatın yasak ettiği şey. 2. nikâh düşmeyen, şeriatçe evlenilmesi yasak edilen. 3. şeriatçe, kadının kendisinden kaçmadığı [erkek]. 4. [biriyle] çok samimî, içli dışlı olan. 5. gizli olan, herkese söylenmeyen. 6. herkesçe bilinmemesi îcâb eden.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Ey ay (yüzlü)! Senin güneşin ile zerre hükmünde olan bizim hâlimizi, gölgem gibi her hâlîme ortak olan (her hâlimi bilen biri) bile bilmez/bilemez."

Şerh

Şair beyitte ay gibi parlak yüzlü olan sevgilisine hitap etmektedir. Devamında ise sevgiliyi güneşe, âşık olan kendisini ise zerreye mübalağalı bir şekilde teşbih etmiştir. Güneş, divan şiirinde daha çok ışığı, parlaklığı, ısısı ile birlikte ele alınır. Onun gizlenmesi ve saklanması mümkün olmadığı için "gün gibi aşikâr" deyimini kullanılır. Gök cisimlerinin sultanıdır. Diğer gezegenler de onun hizmetini gören rütbeli kişilerdir. Işıklarını bolca her yere dağıttığı için cömertlik sembolüdür. Bütün

bu özellikleriyle sevgili denen sultanı temsil eder. Parlaklığı ve sapsarı oluşu da sıkça kullanılan özelliklerindedir (Pala, 1989: 176). İşte bu göz alıcı parlaklık ve cömertlik karşısında âşık, mütevâzi bir şekilde kendini zerre hükmünde görür. Böylelikle sevgilinin hem yüceliği hem de ulaşılmaz oluşu; âşığın da acziyeti vurgulanmaktadır. Âşık, sevgilisine olan aşkı, onunla olan münâsebetini gölgesi gibi her daim yanında olan sırdaşından dahi gizlediğini söylemektedir.

Beşeri aşk çerçevesinde yapılan bu yorumu ilahi aşka yönlendirecek olursak güneş ile ezeli sevgili olan Allah'ın kast edildiği söyleyebiliriz. Nitekim Allah'ın doksan dokuz esma-i hüsnasından biri de Nûr'dur. "Allah, sonsuz ve sınırsız bir nurdur. O, nuruyla bütün varlığı kuşatır, bu âleme tecellisi de nur olarak adlandırılır. Mutasavvıflara göre Allah, 'şems-i münir'dir. Bu dünyadaki güneş de, O'nun bu geçici âleme yansımasıdır" (Seyyid Mustafa Rasim Efendi, 2013: 673-674). "Her ne yana dönerseniz Allah'ın vechi oradadır."³³⁴ âyeti de bunun delilidir.

Gönlü Allah aşkıyla dolu olan kimse ise, bu güneş karşısında bir zerredir. "İnsan hududsuz ummana göre bir damla, güneşe göre bir zerredir" (Pala, 2012: 222). İlahi nurdan bahsedilince Allah'ın nuru güneşe, insan ruhu ise zerreye benzetilir. Allah'ın mutlak ve tek ışık kaynağı olan nuru, yarattığı insan ruhu zerrelere yansıyınca bu zerrelere birer ışık huzmesi haline gelir. Yani kendi içinde önemsiz olan bir zerreciği parlak ve fark edilebilir bir ışık huzmesi haline getiren yine Allah'tır. Divan edebiyatında zerrelere üzerinde güneşin bir çekim gücü olduğuna, zerrelere güneş ışığında bu çekim gücü ile güneşe kavuşmak üzere harekete geçtiklerine dair bir düşünce vardır (Onay, 2003: 182-183).

Âşığın gönlü, aşk sırlarıyla doludur. Bunlar dürr-i şehvâr gibi çok kıymetlidir, kimseyle paylaşılmaz. Allah aşkının sırlarıyla dolu olan gönül, gonca misali kapalıdır. Âşık, sırrı ifşa etmemek için çabalar. Gölgesi gibi her an yanında olan sırdaşına dahi bu sırrı anlatmaz. Çünkü bu sır, ilahi sevgilinin âşığına bir lütfudur. Sırrını ifşâ edenin bir daha sırma mazhar olmayacağını bilir. Bir diğer açıdan düşündüğümüzde sır perdesini aralamak sevgiliyle ünsiyet gerektirir. Bu yakınlığı herkes yakalayamayacağı için de sevgili karşısında zerre hükmünde olan âşığın hâline, herkes akıl erdiremez. Âşık bu yüzden de gönlündeki sır incilerini en yakınındakilerden bile gizler.

³³⁴ Kur'ân-ı Kerîm, Bakara Sûresi, (2/115).

Meh, açık istiâre yoluyla sevgilidir. "Ey" hitabıyla sevgiliye seslenilmiş, nidâ sanatına başvurulmuştur. Ayrıca âşık tevazu göstererek kendisini bir zerre kadar küçük; sevgili nazarında o kadar kıymetsiz göstermiş, mübâlağa yapılmıştır. Zerre ve mihr kelimelerinde tezâd sanatı vardır. Mihr ile de sevgili kast edilmiş, açık istiare; aynı kökten türetilen hâl ve ahvâl kelimelerinin bir arada kullanılmasıyla iştikak sanatı yapılmıştır. Şair, her hâlini bilen sırdaşını gölgeye teşbih etmiştir.

٤ بو زخمه دوا حقّة لعلکده در ای یار

جرّاح نه چاره قیله مرهم بیله بیلمز

4. Bu zaḥme devâ hoḳḳa-i la' lüñdedür ey yâr

Cerrâḥ ne çâre kıla merhem bile bilmez

Lugatçe

zaḥm : (f.i.) yara. (bkz: cerîha).

la'1 : (a.i.) 1. kırmızı, al. 2. kırmızı ve değerli bir süs taşı. 3. dudak.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Ey yâr! Bu yaraya devâ, dudağının hokkasındadır. Cerrâḥ ne çâre kılsın? (Cerrah) merhem bile bilmez (âşığın derdine derman olacak merhemi terkip etmeyi bilmez)."

Şerh

Divan şiirinde ağız ve dudak, sevgilinin güzellik unsurlarından biridir. Umumiyetle sevgilinin ağız ve dudakları, yok denecek kadar küçük ve dardır. Hatta yok diye bilinir. Beyitte de yârin dudağı hokkaya benzetilmiştir. Bu benzetmede hokkanın şekil yönünden dudağı andırması etkilidir. Üstelik bu hokka la'1 taşından yapılmış bir hokkadır. "La'1, kırmızı renkte değerli bir taştır ve renk bakımından sevgilinin dudağına benzetilir" (Pala, 1989: 311).

Klasik şiirde sevgilinin en belirgin vasıflarının başında âşıklarına eziyet çektirmesi gelir. Cefâ, zulüm, cevr, cânânın lâzım-ı zarûrîsi gibidir. Bu eziyetlerin nasıl olduğuna dair daha önce kapsamlı açıklamalarda bulunmuştuk. Âşık, sevgiliden gelen türlü türlü cefâlardan dolayı yaralıdır. Aynı zamanda sevgiliden ayrı düşmek, ona kavuşamamak da onun gönlünün şerha şerha olmasında etkilidir. Üzüntüden gönlünde yaralar açılan, ciğerine kan oturan âşığın dermânı da yine sevgilisinin la'l gibi kırmızı, hokka gibi küçük olan dudaklarıdır. Âşık, sevgilisinin hayat veren dudaklarına susamıştır. Yani aşk hastasının can ve gönül derdinin tabibi, sevgilinin dudaklarıdır. Dudakların hokkaya benzetilmesinin bir sebebinin de Tolasa şöyle açıklamaktadır: "Eskiden şifa için yapılan ilaçlar ve macunlar ağzı kapalı bir hokka içerisine konulurdu. Bu yüzden dudak, kapalı oluşu, âşığın konuşmasını sağlaması bakımından içinde ilaç bulunan ağzı kapalı bir hokkaya benzetilmiştir" (Tolasa, 2001: 255). Yani âşığın derdinin dermânı, sevgilinin dudak hokkasında gizlidir. Bunun içerisinde söz merhemi vardır ki âşığın iyileşmesinde etkilidir. Ahmet Paşa bir beyitinde şöyle demektedir :

"Hak bu kim can derdmendinin tabîbidir lebün

Hokka-i la'lin açıp derde devâlar gösterir" (Tolasa, 2001: 255).

Ahmet Paşa'da ve Birrî Mehmed Dede'nin beyitlerinde yer alan la'1 hokka mefhumu, sevgilinin dudağının yanı sıra, doktorların içerisine ilaç koydukları hokkalarına istinâden kullanılmış; yârin dudağının tabip olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca ikinci mısrayı göz önünde bulundurursak âşığın derdine sevgiliden başka hiçbir tabip de derman olamaz. Zira cerrâhlar bu yaraya merhem bulamamışlardır. Bu gerçeklik, türkülerimizde dahi vardır. "Lokman Hekim gelse yaram azdırır / Yaramı sarmaya yâr kendi gelsin." Anlıyoruz ki yüzyıllar da geçse aynı terennümleri dizelerde duymak mümkün. Beyitte de âşık, gönlüne düşen aşk derdinden dolayı sevgilisinden başka kimseden derman istemez. Derdinin dermânı da yalnızca sevgilinin la'1 gibi kıpkırmızı olan hokka biçimli dudaklarıdır. Âşığın bu şekilde içi serinleyecek, canına ferahlık gelecek, gönül hastalığı da şifa bulacaktır.

Beyiti tasavvufî açıdan ele alırsak Hakk yol âşığının da gönlü türlü yaralarla doludur. O, sevgilisine ulaşmak için birçok çileye katlanır. Bu çilelerin onu olgunlaştıracağını bildiği için de sabreder. Katlandığı bu eziyetler sonucunda da

gönlünde birtakım yaralar peydâ olur. Bu yaraların dermânı ise yine sevgilisindedir. "Tasavvufta dudak küçüklüğünden dolayı yok gibidir ve vahdeti temsil eder" (İpekten, 2001: 204). "Dudak sayesinde bekaya, fenafillâha erişildiği için de ab-ı hayattır" (Pala, 1989: 285). Sâlik de yaralarının devâsı olarak vahdeti arzulamakta, bunun için çabalamaktadır.

"Zahm" ve "deva, çâre, merhem" kelimeleri ile tezat sanatına başvurulmuştur. Sevgilinin dudağı küçüklüğü, rengi ve şekli dolayısıyla la'1 hokkasına benzetilerek açık istiâre sanatı; sevgiliye "ey" hitabıyla seslenilerek nida ve aks-i müfred sanatı yapılmıştır. La'1, tevriyeli olarak kullanılmıştır. "Zahm, devâ, hokka, cerrâh, çâre, merhem" kelimeleri tenâsüplüdür.

o

دل مدرسه عشقه بر درس او قودیکم

برّی انی علامه عالم بیله بیلمز

5.

Dil medrese-i 'aşkda bir ders okudu kim

Birri anı 'allâme-i 'âlem bile bilmez

Lugatçe

'allâme : (a.s. ilm'den) çok bilgin. [Allâm, Allah'ın sıfatıdır].

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"(Ey) Birri! Gönül, aşk medresesinde (öyle) bir ders okudu ki onu âlemin en bilgin olan kişisi dahi bilmez/bilemez."

Şerh

Aşk medresesinde öyle dersler okutulur ki onu cihânın allâmeleri bile bilmez. Çünkü aşk medresesi mensupları irfan, âlimler ise ilim peşindedir. İlim ile irfan, âlim ile ârif arasında birtakım nüanslar mevcuttur. Âlim bir bilen iken, ârif sezen konumundadır. Ârifler güçlü sezgileri ve olayların arka planına bakma kabiliyetleri ile ön plana çıkarken, âlimler daha çok safi bilgileri ile ön plana çıkmaktadırlar. Açıklamamızdan bunlar, birbirine zıt mefhumlar gibi anlaşılmasın. Demek istediğimiz ilmin yanında irfanın da olması daha makbuldür. Bu yüzden eskiler

"Bilgi; ilim çömleğinde pişen, hikmet küpünde saklanan ve irfan kâsesinde içilen manevi bir iksirdir." demişlerdir. İşte irfân kâsesinden elde edilen bilgiyi içmek de ancak aşk medresesinde okunan ders ile olacaktır. İrfan, insana yol gösterici benliktir. Şair de arzuladığı irfân dersini aşk medresesinde okumuştur. O, elde ettiği irfan dersi ile gönlünü mâsivâdan arındırarak vahdet denizine yelken açmayı umut etmektedir. İşte şairin okuduğu bu dersi, sadece ilimle elde etmek mümkün değildir. Bu yüzden de bunu, cihânın en bilgili kişinin bile anlayamayacağını ifade etmiştir.

İrfân, kalemle kağıtla öğrenilmez; o sübjektif bir bilgidir. Aşk medresesinde de "Kendini bilen Rabbini bilir ve bildiği ölçüde Rabbini tanır" öğretisi vurgulanır ve bu doğrultuda dersler okutulur. Âlimle ârifi ayırt eden en önemli husus, âlimin bilgisinde kaynak duyu organları, akıl ve haber iken, ârifin bilgisi olan irfanda kaynak keşif ve ilhamdır. İrfânî bilgiye ise aşk medresesindeki tasavvufî eğitim ile, yaşayış, tadış ve tecrübelerle ulaşılır. İşte bu yüzden şairin aşk medresesinde okuduğu dersi, âlimler dahi anlayamazlar.

Gönül, medresede ders okuyan bir talebe benzetilerek teşhis edilmiştir. Âlem ve allâme kelimeleri aynı kökten türetildiği için iştikak sanatı vardır. Birrî hitabı ile de tecrid sanatı yapılmıştır. "Medrese, ders, okumak, allâme" kelimeleri tenâsüplüdür.

2.2.45. GAZEL 45³³⁵

Mefâ' ilün/mefâ' ilün/mefâ' ilün/mefâ' ilün

۱ کوزم یوللرده قالدی قاصد باد سحر کلمز

دلیده کوندرردم قورقرم اولده کیدر کلمز

۲ وجودم خیلی دمدر غرقه بحر سرشک اولدی

قرارم کتدی الدن هج کناره بر کهر کلمز

³³⁵ Erkul, age., s. 308.

۳ نیه آهسته آه ایلر شکسته نی کبی دلّر

مقام پست عشاقه چون اول شه ناز ایدر کلمز

۴ ندندر بویله سرکشک نیچون آغوشه کلمز سین

نهال یاسمن سروه صارلسه خود ضرر کلمز

۵ کلور بر دم که مرغ روح ایدر پرواز ای برّی

کیدر بر آشیانه کیم ابدانن خبر کلمز

1. Gözüm yollarda qaldı qāşid-i bād-ı seher gelmez

Dili de gönderürdüm qorqarum ol da gider gelmez

2. Vücudum hayli demdür garqa-i baħr-i sirişk oldı

Qararum gitdi elden hiç kenāre bir güher gelmez

3. Niye āheste āh eyler şikeste ney gibi diller

Maqām-ı pest-i ‘uşşāqa çün ol şeh nāz ider gelmez

4. Nedendür³³⁶ böyle ser-keşlük niçün āgūşe gelmezsin
Nihāl-i yāsemen serve şarılsa hūd zarar gelmez

5. Gelür bir dem ki murğ-ı rūh ider pervāz³³⁷ ey Birrī
Gider bir āşiyāna kim ebdāndan hāber gelmez

۱ کوزم یوللرده قالدی قاصد باد سحر کلمز
دلیده کوندرردم قورقرم اولده کیدر کلمز

1. Gözüm yollarda ҡaldı ҡāşid-i bād-ı seher gelmez
Dili de gönderürdüm ҡorқarum ol da gider gelmez

Lugatçe

ķāşid : ("ka" uzun okunur, a.s. kasd'den. c. kasidân) 1. kast eden, tasarlayan; kıyan. 2. i. postacı, haberci, tatar, ulak.

bād-ı seher : gün doğusundan esen hafif rüzgâr, tan yeli.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Seher yeli habercisi gelmez, gözüm yollarda kaldı. Gönlü(mü) de gönderirdim (fakat) korkarım (ki) o da gider gelmez."

Şerh

³³⁶ Erkul'un "nedenlü" olarak okuduğu kelimeyi, Manisa nüshası ile karşılaştırarak "nedendür" şeklinde okuduk.

³³⁷ Erkul bu kelimeyi, "pervâne" şeklinde okumuştur. Manisa nüshası ile kontrol ettiğimizde kelimenin "pervâz" olduğunu gördük ve çalışmamıza bu şekilde kaydettik.

Klasik şiirde âşık ile maşuk arasında iletişimi sağlayan genellikle seher yelidir. Bir ulak misyonu yüklenen seher yeli, sevgilinin güzelliğini âşığa, âşığın âh u feryatlarını da sevgiliye götürür. Beyitte seher yelinin âşık ile sevgili arasında gidip gelen bir haberci olduğu vurgulanmıştır. Âşık seher yelinden sevgilisine selamlarını iletmesini, hâlini anlatmasını ister ve yine seher yeli vasıtasıyla yârenden gelecek cevabı bekler. Doğu vilayetlerinden geldiğine inanılan seher yelinin Çin, Maçın ve Hıta gibi ülkeleri dolaştığına (Kurnaz, 1996d: 511), sevgilinin saçının kokusunu alıp en son âşığın bulunduğu meclise uğradığına inanılır. Onun taşıdığı kokuların başında misk, anber, sümbül ve reyhan gelir (Tolasa, 2001: 451). Fakat beyitten seher yelinin geri dönmediğini, âşığın sevgilisinden beklediği haberi alamadığını anlıyoruz. Sevgilisi uğruna canını bile feda etmeyi göze alan âşık gönlünü de yârine gönderebileceğini söylemektedir ama gönlünün de tıpkı seher yeli gibi geri gelmemesinden korkmaktadır. Buradaki korkunun sebebi, gönlün sevgilinin aşkıyla dolu olmasındandır. Aşk ile dolu virane bir hazine olan gönül elden giderse sevgilinin durumu daha müşkil bir hâl alacaktır.

Birri Mehmed Dede, Arapça ve Farsça kelime ve tamlamaların yanı sıra Türkçe ifadeleri de şiirlerinde ustaca kullanmış, beyitlerde zaman zaman anlama denk düşecek şekilde atasözü ve deyimlere yer vermiştir. Şerh etmeye çalıştığımız bu beyitte de "gözü yolda kalmak" deyimini kullanmış, beytin anlamını bu şekilde pekiştirmiştir.

Seher yeli âşık ile sevgili arasında haber getirip götüren bir ulak olarak düşünülmüş, teşhis ve teşbih sanatı yapılmıştır.

۲

وجودم خیلی دمدر غرقه بحر سرشک اولدی

قرارم کتدی الدن هج کناره بر کهر کلمز

2. Vücūdum ḡayli demdür ḡarḡa-i baḡr-i sirişk oldı

Ḳarārım gitdi elden hiç kenāre bir ḡüher gelmez

Lugatçe

ḡarḡa : (a.s.) suya batmış, (bkz: maḡrûk).

baħr	: (a.i.c. bihâr, ebhâr, ebhur, buhur) 1. deniz. 2. büyük göl veya nehir.
sirişk	: (f.i.) gözyaşı, (bkz: dem', eşk).
ķarâr	: (a.i.) 1. durma. 2. rahat. 3. devamlılık, süreklilik. 4.ölçülülük. 5. tahmin. 6. tam ölçü, ne az, ne çok. 7. muz. şark müziğinde, taksim yaparken ana makama dönüş. 8. neticeye bağlama.
güher	: (f.i.) 1. elmas, cevher. 2. inci. 3. değerli taş. 4. bir şeyin aslı, esâsı.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Vücudum çok zamandır gözyaşı denizinde boğuldu. Kararım elden gitti (durduğum yerde duramam), kenara (sahile) hiç bir tane bile inci gelmez."

Şerh

Bir aşk edebiyatı olan divan edebiyatında aşk, âşığa acı verir, hasret çektirir, gözyaşı döktürür, âh ettirir. Bunların sebebi âşığın sevgiliden ayrı kalmış olmasıdır. Sevgili o kadar çok gözyaşı dökmektedir ki bütün bedeni gözyaşlarıyla örtülmüştür. O, adeta gözyaşı denizinde boğulmaktadır. Zaten âşık da bu denizin kıyısında durmak istemez. Çünkü birtakım cevherler elde etmek isteyenler denizin derinlerine doğru açılmalıdır.

Beyite bir de tasavvufi açıdan bakalım. Hakk âşığı sâlik, bu dünyada sevgilisinden ayrılmıştır. Onun yegâne amacı, ezeli sevgilisine kavuşma yollarını bulmaktır. Allah'ın kulunun gönlünde tecelli edeceğine inanan sâlik, gönlünü tecelligâh için hazırlamaya azmeder. Bunun için de gönlünü mâsivâdan arındırmaya çalışır, gözyaşı döker, tövbe-i nasuhta bulunur. Beyitte de âşığın çok gözyaşı döktüğü, bedeninin gözyaşı denizinde boğulması ifadesi ile dile getirilmiştir. Gözyaşı, Allah aşkıyla dolu olan gönüller için paha biçilemez bir manevi servettir. Kalbin temizliğinin, hassasiyetinin, samimiyetinin ve inceliğinin kanıtıdır. Sâlik, gözyaşı ile tekâmüle erer. Öte yandan beyte baktığımızda ilahi aşkı uçsuz bucaksız bir ummana, ilahi sırları da ummanın içinden sadece o denize dalanların çıkarabileceği inci tanelerine benzetebiliriz. İşte sâlik de bu ummanın kenarında

durmayıp derinlere doğru dalmakta, gözyaşı dökerek de birtakım sırların inkişâfına nâil olmaktadır.

"Karârum gitdi elden" ifadesinden âşığın iradesini kaybettiğini de anlayabiliriz. Zira aşk yoluna giren âşık, kendi benliğinden geçmelidir. Mürit, iradesini mürşidine teslim eden kişidir.

Birrî, çok gözyaşı döktüğünü "vücudunun gözyaşı denizinde boğulması" şeklinde ifade etmiş, mübalağa sanatına başvurmuştur. Gözyaşı, denize teşbih edilmiştir. "Garka, bahr, güher" kelimeleri tenâsüplüdür.

۳ نيه آهسته آه ايلر شكسته ني كبي دللر

مقام پست عشاقه چون اول شه ناز ايدر كلمز

3. Niye âheste âh eyler şikeste ney gibi diller

Mağâm-ı pest-i 'uşşâka çün ol şeh nâz ider gelmez

Lugatçe

âheste : (f.s.) yavaş, ağır, yavaş yavaş.

şikeste : (f.s.) 1. kırık, kırılmış. (bkz: meksûr). 2. yenilmiş, (bkz. mağlûb, münhezim).

pest : (f.s.) 1. alçak, aşağı. 2. hafif sesle söylenen.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Gönüller, niçin kırılmış ney gibi ağır ağır (içli içli) âh eyler? Çünkü uşşak makamının alçak perdelerine (pes tonda söylenişine) o şâh, naz eder, gelmez."

Şerh

"Sözlüklerde kamış anlamına gelen Farsça nây kelimesinin muhaffef şekli olan ney, terim olarak klâsik Türk mûsikîsinin en meşhur üflemeli çalgısıdır" (Öztuna, 2000: 298). Ney, ait olduğu neyistandan koparılmış, bağı yakılmış ve delik deşik edilmiştir. Bu yüzden de devamlı âh etmektedir. Zaten neyin sesinde de bir yakıcılık mevcuttur. Bu bakımdan şair, neyin durumuyla sevgilisinden ayrı düşmüş

kırık ve yaralı gönüllerin durumunu benzetir. Zira âşığın da kederli gönlü gam ateşiyle yanmış ve yaralarla dolu delik deşik bir vaziyettedir. Bu yüzden de devamlı yavaş yavaş inilti şeklinde âh eder. "Üflemeli çalgılar içinde divan şairlerinin en fazla ilgisini çeken musiki aletlerinden biri olan ney; can, ciğer, gönül, ateş, ten, vücut vb. benzetmelerle âşığın ta kendisi olmuştur. Kamıştan yapılan ney, sevgilinin hasretinden zayıflayıp sararan âşığın bedenine benzetilmiştir. Her ikisinin içerisinde aşk, yani heva vardır ve yine her ikisi de durmadan feryat edip inlemektedir" (Sefercioğlu, 1999: 656).

Beytin ilk mısrasında gönüllerin kırılmış ney gibi niçin yavaş yavaş ah ettiğini soran şair, ikinci mısradaki bu sorunun cevabını verir. Cevabı üç türlü açıklayabiliriz. İlk olarak sevgili mutrıb olarak düşünülebilir. Gönül neyini ele alan güzeller şâhı, yakıcı nefesini neyin içine üfleyerek gönüldeki gam ve ıstırapı, iniltili nağmelere dönüştürmüştür. Sevgili nâz edip uşşâk makamının pest perdelerine inmediği için de âşığın feryâdı ney gibi devam eder. "Uşşâk makamı temel ya da ana bir makamdır. Uşşâk kelime anlamı olarak âşıklar anlamına geldiğinden bu makama âşıklar makamı adı verilir. Uşşâk makamı aynı rast makamı gibi pest bölgeleri daha çok kullandığından dînî duygular oluşturan ağır başlı bir makamdır. Bu makam çok eskiden düğah makamı olarak anılırdı."³³⁸ Gönüllerin devamlı ney gibi âheste inlemelerinin ikinci sebebi ise güzeller şâhı olan sevgilinin nâz edip o makama gelmemesidir. Cevap olarak sunacağımız üçüncü anlam ise şeh-nâz kelimesi ile ilgilidir. Bu kelime aynı zamanda bir makam adıdır. Mutrıb, şeh-nâz makamında gezinip uşşâk makamının pest perdelerine inmediği için âşık, ney gibi inliyor olabilir. Zira uşşâk makamı Mevlevîler için önemli bir makamdır, uşşâk makamında âyin-i şerîfler de mevcuttur. Bu makam bir bakıma dinginliğin ve demlenmenin sembolüdür.

"Niye" soru zarfı ile istifham sanatına başvurulmuştur. Gönüller neye teşbih edilmiştir. Çünkü ikisi de hicran ateşiyle âh etmektedirler. "Ney, makam, pest, uşşâk, şeh-nâz" kelimeleri tenâsüplüdür.

٤

ندندر بويله سرکشك نيچون آغوشه کلمز سين

نهال ياسمن سروه صارلسه خود ضرر کلمز

³³⁸ bkz. e-kaynak : <http://www.hazimgokcen.net/turk-sanat-muzigi/ussak-makami/> (10.08.2017)

4. Nedendür böyle ser-keşlük niçün āgūşe gelmezsin

Nihāl-i yāsemen serve şarılsa hōd zarar gelmez

Lugatçe

ser-keş : (f.b.s.) dik başlı, başkaldıran; inatçı; itaatsiz.

āgūş : ("gu" uzun okunur, f.i.) kucak.

nihāl : (f.i.c. nihâlân) 1. taze, düzgün fidan, sürgün. 2. kadın adı.

hōd : (f.zm.) 1. kendi. 2. i. baş zırhı, miğfer.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Bu dik başlılık nedendir? Niçin kucağa gelmezsin? Yasemin fidanı servi ağacına sarılsa, kendine zarar gelmez."

Şerh

Şair sevgilisine dik başlı olması sebebiyle sitem etmektedir. Zira âşık sevgilisine kucağını açmış ona sarılmayı beklerken o, bu arzuya karşı inat etmektedir. Âşığın sevgiliyi kucaklamasından herhangi bir zarar doğmayacağını şair, yasemin ve servi ile örneklendirmiştir. Divan edebiyatında isminden en çok söz edilen ağaçların başında gelen servi, genellikle sevgilinin boyu için hem benzeyen hem benzetilen olur. Her mevsimde yeşil kalan, bir süs ağacı olan servinin rüzgarla hafif hafif salınışı, sevgilinin boyuna ve nazlı yürüyüşüne benzetilir. Fakat burada âşık serviye benzetilmiştir. Sevgili ise serviye dolanan yasemin fidanına teşbih edilmiştir. Daha doğrusu sevgiliye yasemin fidanının serviye sarılması örnek gösterilmiştir.

Klasik edebiyat şairleri, yaseminle insan uzuvları arasında birçok alaka kurmuşlardır. "Yasemin çiçeği, beyaz parlak ve güzel kokulu bir çiçektir. Sevgilinin teni beyaz olduğu ve güzel koktuğu için yasemine benzetilir" (Alparslan, 2007: 150). Aynı zamanda yasemin, divan şiirinde rengi, kokusu ve yaprağı dolayısıyla da anılır ve sevgilinin yanağıyla ilgili olarak gösterilir (Pala, 1989: 480). Bunun yanı sıra zaman zaman zaman sevgilinin saçının da yasemin gibi güzel koktuğundan, sinisinin

yasemin gibi kokulu ve beyaz olduğundan bahsedilmektedir (Bayram, 2007: 214). Fakat beyitte bahsedilen sevgili, bu umumi benzetme yönlerinin dışında bir sebepten ötürü yasemine benzetilmiştir. "Yasemin, zeytingillerden, beyaz, kırmızı veya sarı renkli güzel kokulu çiçekleri olan, süs bitkisi olarak yetiştirilen tırmanıcı bir ağaççıktır" (Güfta, 2012: 131). Buradan hareketle yaseminin uzayarak bir yerlere tutunma ve sarılma ihtiyacı olduğunu anlıyoruz. Bu bilgiyi Onan da doğrulamaktadır: "Yasemin fidanları duvar boylarına tutunarak yükselir ve beyaz yasemin çiçekleri de duvar üstlerinde görülür" (Onan, 1991: 292). Beyitte de yasemine benzeyen sevgilinin servi gibi olan âşığa tutunması, sarılması istenmektedir. Âşık servi gibi kucağını açmış, yaseminin ona dolanmasını beklemektedir. Yaseminin serviye tutunmakla zarar görmeyeceği gibi sevgilinin âşığa sarılmasında da herhangi bir sakınca yoktur. Aşkın doğasında sarılmak vardır. Sevgiliden âşığın beklediği de budur. Fakat sevgili karşılık vermediği için de âşık ona sitem etmektedir. Sarmaşık anlamına gelen aşk, muhabbetin seveni sarması, bütün vücudunu kaplamasıdır. İnsanoğlu aslında, yasemin fidanları gibi sarılmak için kendine bir servi arar. Yani herkes aşkını yaşayacağı, sırtını dayayacağı bir sevgili aramaktadır. Beyitte de âşık, yasemin sevgilisinin servisi olmaya tâliptir.

"Neden" ve "niçin" sorularıyla istifam sanatı yapılmıştır. Sevgili yasemin fidanına, âşık da servi ağacına teşbih edilmiştir.

٥ کلور بر دم که مرغ روح ایدر پرواز ای برّی

کیدر بر آشیانه کیم ابداندن خبر کلمز

5. Gelür bir dem ki murğ-ı rûḥ ider pervâz ey Birrî

Gider bir âşiyāna kim ebdāndan ḥaber gelmez

Lugatçe

murğ : (f.i.c. mürğan) kuş. (bkz: tayr).

pervâz : (f.i.) 1. uçma, uçuş. (bkz: tayerân). 2. saçak [dam ve elbisede]. 3. hücre. 4. ayna. 5. dolap. 6. aynalı ince uzun tahta.

âşiyān : (f.i.) 1. kuş yuvası. 2. mesken, ev.

ebdân

: (a.i.beden'in c.) cisimler, vücutlar, gövdeler, tenler.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Ey Birrî! Bir zaman gelir ki can kuşu uçar, gider. Öyle bir yere/yuvaya gider ki bedenlerden (bir daha) haber gelmez."

Şerh

Klasik şiirde âşığın canının kuşa benzetilmesi pek harc-ı âlem bir söyleyiş şeklidir. Hemen her şair bir vesile ile kendi canını ya da gönlünü uçması yönüyle kuşa teşbih eder. "Âşığın canının kuşa benzetilmesi, onun sevgilinin gözüne, kaşına, saçına avlanması ve tenin bir kafes olarak düşünülmesindedir" (Tolasa, 2001: 332). Bu benzetmede aynı zamanda İslami inancın etkisi vardır. Çünkü can, Allah'tan gelen, O'nun insanlara vermiş olduğu bir emanettir. İçinde bulunduğu fani dünya, canın elbisesi mahiyetindedir. Canın varlığı yalnızca bilinir, görülmez. Onu örtüp gizleyen de ten toprağıdır. İşte can, ten toprağının altında, kafesteki kuş gibidir. Tasavvufta kafes olarak görülen beden, kuşa teşbih edilen canın yani kuşun uçmasına mânidir. Fakat can kuşu, vakti gelince kafesten uçup gidecektir. Şair de kendi mahlasıyla kendi nefesine hitap ederek can kuşunun miadını doldurunca uçacağını söylemektedir. Can kuşunun uçması, ölmek anlamına gelir. Zamanı geldiğinde can, yani ruh kanatlanıp âhîret yurduna göç eder. Âhîret yurduna hicret eden bedenlerden de bir daha haber gelmez. Bu beyit bize Birrî'den takriben dört asır sonra edebiyat dünyasına damga vurmuş olan Yahya Kemal Beyatlı'nın meşhur "Sessiz Gemi" şiirini hatıra getirdi. O da bu şiirinde şöyle terennüm etmektedir :

...

Dünyada sevilmiş ve seven nafîle bekler;
Bilmez ki giden sevgililer dönmeyecekler.
Birçok gidenin her biri memnun ki yerinden,
Birçok seneler geçti; dönen yok seferinden.

Can, kuşa teşbih edilmiş; "ey" hitabıyla nida ve aks-i müfred; şairin başka birisine seslenirmiş gibi kendi mahlasını zikretmesiyle tecrid saantına başvurulmuştur. "Murg, pervâz, âşiyân" kelimeleri tenâsüplüdür. "Gelür" ve "gider" sözcükleri ile de tezat sanatı yapılmıştır.

2.2.46. GAZEL 46³³⁹

Fe' ilâtün/fe' ilâtün/fe' ilâtün/fe' ilün

۱ صنمه دلداريله كلشنده مي تر ايچرز

اول ملك رويله فردوسده كوثر ايچرز

۲ اله ساغر آلورز باغده كل مل كوريجك

مي كلكوني بهاريله مخمرايچرز

۳ كل جامي كوريجك بلبل اولوب اي صوفي

نه صفادر بو كه صافي مل احمر ايچرز

۴ ديدم اي شيخ حرم باده يه كل آند ايچلم

ديدي زمزملدي صهبايي قدحكر ايچرز

۵ زاهد بي مزه نك رغننه بز اي بري

مي عشقي كه بو دم كوكلمز استر ايچرز

1. Şanma dil-dār ile gül-şende mey-i ter içerüz

Ol melek-rüyile firdevsde kevşer içerüz

³³⁹ Erkul, age., s. 309-310.

2. Ele sâgar aluruz bâğda gül mül göricek
Mey-i gül-gūnı bahārile muḥammer içerüz

3. Gül-i cāmı göricek bülbül olup ey şūfī
Ne şafādur bu ki şāfī mül-i aḥmer içerüz

4. Didüm ey şeyḫ ḥarem-i bādeye gel and içelüm
Didi zemzemledi şahbāyı ḳadeh-ger³⁴⁰ içerüz

5. Zāhid-i³⁴¹ bī-mezenüñ rağmına biz ey Birrī
Mey-i ‘aşḳı ki bu dem gönümüz ister içerüz

۱ صنمه دلداريله کلشنده می تر ایچرز
اول ملك رويله فردوسده كوثر ایچرز

1. Şanma dil-dār ile gül-şende mey-i ter içerüz
Ol melek-rūyile firdevsde kevşer içerüz

³⁴⁰ Erkul'un "kadeh-geh" olarak okuduğu kelimeyi, Manisa nüshasından kontrol ettiğimizde "kadeh-ger" olarak okuduk.

³⁴¹ Erkul bu kelime ile tamlama oluşturmamıştır. Fakat biz vezin ve anlam uyarınca tamlama olmasının daha uygun olduğunu düşündük.

Lugatçe

dil-dâr	: (f.b.s.) 1. birinin gönlünü almış, sevgili. 2. i. muz. Abdülbâki Dede'nin terkiib ettiği 7 makamdan biri.
ter	: (f.s.) 1. yaş, ıslak, rutubetli. 2. taze.
firdevs	: (a.i.c. ferâdîs) 1. cennet, uçmak. 2. bostan, bahçe. 3. kadın adı.
kevser	: (a.i.) 1. maddî ve manevî çokluk; kalabalık nesil. 2. Cennet'te bir havuzun adı. 3. Kur'ân-ı Kerîm'in 108'inci sûresi.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"O gönül alan sevgili ile gül bahçesinde taze şarap içtiğimizi sanma. O melek yüzlü ile firdevs cennetinde kevser içeriz."

Şerh

Şair gönül alan sevgilisi ile şarap içmektedir. Fakat okuyucudan buldukları mekânı gül bahçesi sanmamasını ve sıradan taze bir şarap içtiklerini tahayyül etmemesini istemektedir. Çünkü şair, melek yüzlü güzelle firdevs cennetinde kevser şarabını yudumlamaktadır. Tabi burada mübalağalı bir anlatım söz konusudur. Sevgilinin bulunduğu yer firdevs cenneti gibidir, bu durumda sevgili de melek ya da huri, içtikleri de kevser şarabıdır.

"Kevser, Resullah'a ayrılan, bütün cennet ırmaklarının kendisinden doğduğu büyük bir su kaynağını veya nehri ifade etmektedir. Hadislerde kevser havuzunun suyunun süttten beyaz, kardan soğuk, köpükten (veya kaymaktan) yumuşak, kokusunun miskten güzel, altın ve gümüşten olan bardak sayısının ise gökteki yıldızlar kadar olduğu, altın ve gümüşten kanalları bulunduğu, su yollarında inciler olduğu, türlü türlü meyveleri olan altın dallı ağacının bulunduğu ve suyundan içenin ebedî olarak susamayacağı, yüzünün ebediyen kararmayacağı şeklinde rivayetler yer almaktadır" (Ertürk, 1997: 547). İşte aşğın derdinin dermânı da budur. O derûndaki tüm yaraları bu yolla iyileştirmekte, sevgiliye duyduğu hasreti bu şekilde dindirmektedir. Bununla birlikte aşğın vuslata erdiğini de söyleyebiliriz.

sâgar	: (f.i.) 1. kadeh, içki bardağı. (bkz. nâcûd, piyâle). 2. tas. Allah'ın nuru ile dolan insan gönlü.
mül	: (f.i.) şarap, (bkz: bade, hamr, mey, sahbâ).
gül-gün	: gül renkli.
muhammer	: (a.s. hamr'dan) 1. tahmîr olunmuş, mayalanmış, ekşiyip kabarmış. 2. yuğurulmuş; şarap gibi kaynayıp kıvamını bulmuş, (bkz. muhmer).

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Bağda gül mül görünce kadehi ele alıruz. Bahar mevsiminde gül renkli şarabı mayalanmış olarak içeriz."

Şerh

Klasik edebiyatta âşıkların mevsimi ilkbahardır. Bu mevsimde âşık, sevgilisini görür, bezm meclisleri yine bu mevsimde kurulur. Beyitte de mevsim, ilkbahardır; temâşâ vaktidir. İnsanlar ilkbaharda bağlara, kırlara dolaşmaya çıkar. Bu mevsim, tazeliğin, taravetin timsâlidir. Doğa yeniden canlanır ve en güzel hâlini alır. Bu mevsim, sevgilinin de görünme mevsimidir. Gülün bütün güzelliklerini sergilediği bir dönemdir. Seyir yerlerine ilkbahar mevsiminde çıkılır. Şair de bu mevsimde bağa dolaşmaya gitmiş, gülleri görünce kendinden geçmiş kadehini eline almıştır. Burada güllerden kasıt, kırmızı dudaklı güzeller de olabilir. Nitekim ilkbahar, sevgilinin de en güzel olduğu ve âşıklara kendini gösterdiği mevsimdir. Divan şiirinde güle benzetilen sevgili, bu mevsimde en taze hâlini alır. Güneşin sıcaklığıyla rengini alan şarap renkli dudakları, ilkbaharda olgunlaşır. Anlattığımız bütün bu özellikleriyle sevgili, o kadar güzel bir manzara arz eder ki âşık, kadehi eline alır, bu güzelliği seyre dalar. Mayalanmış olarak içtikleri gül renkli şarabın ve en önemlisi sevgilinin güzelliğinin sarhoşluğuyla kendilerini kaybederler. Şair bu mahmurlukla sıkıntılarında da kurtulur ve geçici de olsa zevk u safa içerisinde.

Beyitte "gül mül" ikileme olarak kullanılmış, halk dili örneklenmiştir. Bu da Birri'nin zaman zaman etkisinde olduğu mahallîleşme akımına işaret etmektedir.

"Sâgar, mül, mey, muhammer"; "bağ, gül, bahâr" kelimeleri tenâsüplüdür.

نه صفادر بو که صافی مل احمر ایچرز

3. Gül-i cāmı göricek bülbül olup ey şūfī

Ne şafādur bu ki şāfī mül-i aḥmer içerüz

Lugatçe

cām	: (f.i.) 1. sırça, cam; bardak, kadeh, şişe ve toprak cinsinden şarap kadehi, [kelimenin Arapçası cemi "cāmât" dır].
şūfī	: (a.i. ve s.c. sūfiyyûn) 1. tasavvuf ehli. 2. sofu. (bkz: mutasavvıf).
aḥmer	: (a.s.) kırmızı, kızıl.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Ey sūfī! Bülbül olup kadeh gülünü görünce bu ne safadır ki hâlis, katıksız kırmızı şarap içeriz."

"Ey sūfī! Bülbül olup kadeh gülünü görünce hâlis, katıksız kırmızı şarap içeriz. Safamız olsun!"

Şerh

Bülbülün gülü arzuladığı gibi âşık da kendisini sevgilisinin hayaline ulaştıracak olan kadehi ve içindeki gül renkli şarabı arzulamaktadır. Bülbül timsâli olan âşık, gül renkli kadehi görünce katıksız saf kırmızı şarap içmek ister ve bundan büyük mutluluk duyar.

"Divan şiirinde vaiz, sofu ve zahid gibi kimseler, Allah aşkını yüzeysel olarak bilen kişilerdir" (Kaplan, 2012: 83). Tasavvuf yolunda olan kişi anlamına gelen sūfī, divan şairlerince zahid ile aynı kulvardadır. Rind bir tavır sergileyen şairlerin şiirlerinde sūfī, vâiz ve zahid sevilmeyen, düşman olarak görülen kişilerdir (Onay, 2013: 443). Bunun nedeni daha önce de bahsettiğimiz gibi, dinin özüne inememeleri, dış kabuğunda kalmaları, aşkı değil aklı temsil etmeleridir. "Onlar

cennete girmek amacıyla sadece kendileri için ibadet eden, çevresine fazla dindar görünen, hoşgörüden uzak, gönül ehli olmayan kişilerdir (Durmaz, 2005: 58). Yani ibadetlerini riyâ perdesi ardında yapmaktadırlar. Bu yüzden sûfiye seslenen şair, onların bu tutumunun aksine hareket ettiğini ifade etmiştir. Zira Hakk âşığı olan şair, ezeli sevgilisine erişmeyi arzularak saf kadehle kerâmetleri keşfetmeye yönelmiştir. Katıksız kırmızı şaraptan kasıt, ilâhî aşktır. Şâir ilâhî aşk şarabını yudumlayarak mest olacak, Allah'ın dostuna ikramı olan kerâmeti keşfedecek, birtakım sınırlara erecektir. Böylece de safâ bulacaktır.

Gül-bülbül hikâyesine telmihte bulunmuş, ey hitâbıyla nidâ ve aks-i müfred sanatına başvurulmuştur. Şarap kırmızı renkli olması yönüyle güle teşbih edilmiştir. Âşık bülbüle benzetilerek açık istiare sanatı yapılmıştır.

٤ دیدم ای شیخ حرم باده یه کل آند ایچلم

دیدى زمزملى صهبایى قدحكر ایچرز

4. Didüm ey şeyh-i harem bâdeye gel and içelüm

Didi zemzemledi şahbâyı kadeh-ger içerüz

Lugatç

harem	: (a.i.) 1. herkesin girmesine müsâade edilmeyen, saygıdeğer ve kutsal yer. 2. Hac zamanında ihrama girilen yerden îtibâren Kabe'ye doğru olan kısım, [aksi "Hill" dir.]. 3. [evvelce] büyük İslâm konaklarında bulunan kadınlar dâiresi. nikâhlı kadın, zevce, (bkz: halîle).
bâde	: (f.i.) 1. şarap; içki. (bkz: bâd). 2. meç. aşk, Allah sevgisi. 3. halk hikâyelerinde Hızır'ın kahramanlara ve bazı saz şâirlerine rüyalarında sunduğu içki.
-ger	: (f.e.) isimlerin sonuna eklenen ve fâiliyet (yapıcılık) bildiren bir edat.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

" 'Ey harem şeyhi! Gel, şaraba (şarap yasağına, şarap içmeyeceğimize dair) gel ant içelim.' dedim. (O da) ' Kadehi dolduran (sâkî) kadehi zemzemledi, içebiliriz.' dedi."

Şerh

Şarap; Türk, Arap ve Fars edebiyatlarına sıkça mevzu olmuş, hakkında efsânevî hikayeleri olan ve kutsal metinlerde de adı geçen bir içecektir. Klasik edebiyatta şarap, tasavvufî görüşler ile yoğrularak zaman zaman gerçek ve mecaz anlamda kullanılmıştır.

Karşılıklı konuşuyormuşçasına "dedim" ve "dedi" yüklemeleriyle yazılan bu mürâca'a beyitte şair, harem şeyhine seslenmektedir. Şeyh, sözlükte ihtiyar, ulu kişi anlamlarına gelen Arapça bir kelimedir. Tasavvufta, makâm çelebisinden destar ve icazet alan, bir tekkeyi yönetip mukabelelerde posta oturan zattır. Mevlevîlikte şeyhe "efendi" adı verilir. Şeyh, Mevlevî dergâhının temsilcisidir (Top, 2001 : 281). Mevlevî bir şair olan Birrî'nin burada "şeyh" ifadesini kullanması, mensup olduğu tarikat ile de ilişkilidir.

Şüphesiz ki İslam dini gereğince şarap/içki içmek haramdır.³⁴² Şair de şeyhine seslenerek bunu hatırlatmakta, artık şarap içmeyeceklerine dair karşılıklı ahitleşmeyi teklif etmektedir. Fakat harem şeyhi, sâkînin şarabı zemzem gibi bir yudumda (tek seferde) kafaya dikip içtiğini söyleyerek şarap içmeyi câiz saymıştır. Yaygın olan bir sünnete göre su, oturarak ve en az üç yudumda içilmelidir. Fakat zemzem yine sünnete uygun olarak ayakta kıbleye dönerek tek seferde içilmelidir. Beyitteki "zemzemledi" ibaresinden sâkînin şarabı tek yudumda içtiğini anlayabiliriz.

Bu beyti hem beşerî aşk hem de ilâhî aşk çerçevesinde ele almaya çalışacağız. Beşerî aşk yönüyle beyte baktığımızda sâkî, sevgilidir. "Sevgilinin dudağı da rengi dolayısıyla içi şarap dolu kadehe benzetilir. Bu durumda onun iki dudağı iki kadeh, busesi ise şaraptır" (Çavuşoğlu, 2001: 183). Bu açıdan baktığımızda şair, şeyhine bu bûsenin haram olduğunu söylemek istemiş olabilir. Fakat şeyhin cevabına binâen sevgilinin dudakları zemzem suyu gibi kutsal ve hayat verici olduğu için haram değildir, diyebiliriz. Çünkü âşıklara göre sevgilinin dudağı âb-ı hayattır. (Pala, 1989: 15). Sevgilinin dudağının ölümsüzlük suyu olarak bilinen âb-ı hayata teşbih edilmesi,

³⁴² Kur'ân-ı Kerîm, Bakara Sûresi, (2/219); Nisa Sûresi, (4/43) ; Mâide Sûresi, (5/90-91).

âşıklar için dudağın ne kadar önem arz ettiğinin bir göstergesidir. Ayrıca sevgilinin dudakları divan şiirinde çok tatlı olarak ifade edilir. İşte o tatlı dudaklar, acı olan şarabı bile tatlılaştırır. Âşık için bu denli güzel ve şifalı zemzem suyu misâli olan dudaklar şeyhe göre câizdir.

Kutsal kitabımızda Yüce Allah tarafından haram kılınan şarap, tasavvufun dine göre daha toleranslı olan yaklaşımıyla, hakikat-mecaz özdeşliği içerisinde özellikle tasavvuf edebiyatımızda geniş yer bulmuştur. Hatta hakîkî aşkın anlatımında belki de en çok kullanılan metafor odur. Şarap, tasavvufta Allah aşkına ulaşmanın bir sembolüdür. Allah aşkının sâliğe verdiği iç huzuru ve dinginliği anlatır. Tasavvufa göre, gerçek sevgiliye yalnızca aşkla ulaşılabilir. İşte beytin tasavvufi arka planına baktığımızda da şairin sözünü ettiği şarap, ilâhî aşk şarabıdır. "Tasavvufta içeni kınanmayı gerektirecek hal ve hareketlere sokan coşkun aşk halleri demek olan şarap, aşkı, muhabbeti, vecdi temsil eder" (Uludağ, 2012: 327). Bu yüzdendir ki şeyh, şairin ahitleşme teklifine yanaşmaz. Çünkü bu ilâhî aşk şarabını sâkî, zemzemlemiştir; kutsallaştırmıştır. "Sâki, tasavvufta bu ilahi aşkı dağıtan bütün sevginin kaynağı olan Allah veya mürşid-i kâmilidir" (Uludağ, 2012: 306). Bu şarap, gerçek manada haram kılınan şaraptan farklılık arz eder. İlahî aşk şarabından bir yudum alan kişinin gözü Allah'tan gayrısını görmez; o, Allah'tan başka hiçbir şey düşünemez. Yalnızca hâlisâne onun yolundan yürür. O, aşk şarabından içtikçe mâsivâdan sıyrılır. En sonunda da fâni olan bedenini fani dünyada bırakıp ebedî olan ruhunu fenâfillah yoluna sürgün eder. "Ayrıca tasavvufta şarap içme, bütün sırları açıklayan, bildiren bir büyü olarak kabul edilmektedir" (Uludağ, 2012: 82). Bu denli sırlarla dolu olan ve zemzem gibi kutsal ve şifalı olan ilahi aşk şarabının haram olması mümkün değildir. Sâlik, aşk şarabının verdiği sarhoşlukla oyunbaz dünyanın geçici meşgalelerini unuttur ve âşığın gönlü safâya kavuşur.

"Ey" hitabıyla nidâ ve aks-i müfred; "bâde, sahbâ, kadeh-ger, içmek" kelimeleri ile tenâsüp sanatına başvurulmuştur. Ayrıca "bâde" ve "zemzem" kelimeleri arasında tezat ilgisi vardır.

o

زاهد بی مزه نك رغننه بز ای بری

می عشقی که بو دم کوکلمز استر ایچرز

5. Zâhid-i bî-mezenûñ rağmına biz ey Birrî

Mey-i aşkı ki bu dem gönlümüz ister içerüz

Lugatçe

zâhid : (a.s. züh'den. c. zühhâd) 1. çok, aşırı sofu; kaba sofu.
2. [alevîlerce] Kızılbaş olmayan. 3. i. erkek adı.
bî-meze : (f.b.s.) tatsız, tuzsuz.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Ey Birrî! Biz aşk şarabını, tatsız tuzsuz zâhide rağmen bu aralar gönlümüz ister, içeriz."

Şerh

Şair, "içerüz" redifli gazelinmakta beytinde, rindmeşrep bir görüntü sergilemektedir. Divan edebiyatında rind-zâhid çatışmasına sıklıkla rastlarız. "Züh'd, ahiret mutluluğu için geçici dünya rahatlığını terk etmek, her türlü dünyevî zevklere karşı koyarak kendini ibadete vermektir. İlk başlarda böyle bir anlam ifade eden züh'd kelimesi, tasavvufun gelmesiyle kendi anlamı içerisinde kırılmalara uğrayarak ham sofuluk, şekilci, sert dindarlık ve yobazlık anlamlarını almıştır" (Kalkışım, 2002: 2-3). Rind ise, züh'd sahibi olan zâhidin tam zıddı özellikler taşır. "Rind, olgun kişidir; kendi değer yargıları ile yaşar; mal, şöhret ve mevkiyi umursamaz; hikmete ve hakikate düşkün, kimsenin kınamasına bakmadan yalansız ve riyasız olmaya çalışır" (Durmaz, 2005: 58). Birrî de bu beyitte rind ile zâhid arasındaki ilişkiye dikkat çekmektedir. Zâhid, ibadetini cennet için yapan ham sofudur; hareketlerinde tatsız tuzsuzdur. Gedalık, derbederlik, fakirlik, âşıklık, sarhoşluk gibi sıfatları da içinde barındıran rind kavramı ise, zâhidin aksine İslamiyet'in estetiğini iyi kavramış, hamlıktan kurtulmuş kişidir. "Zahid gibi dinin şekli yanıyla, yani kabuğuyla ilgilenmeyip özüne ve içine nüfuz etmeye çalışır" (Uludağ, 2012: 297). "Dinin kabuğunda kalan, kınanmadan korkan ve riyakâr olan zâhidin, doğal olarak gitmek istediği yer mescit olurken, hakiki rindin mekânı ise, meyhanedir" (İçli, 2012: 1313).

İçten bir samimiyet ve aşkla teslimiyet halinde olan, elinde kadeh ile dolaşan rind, elinde tespah olan şekilci zâhid tarafından daima eleştirilir. Beyte baktığımızda

da "zâhid-i bî-mezenûn ragmına" ibâresinden şairin zâhid tarafından eleştiriye mâruz kaldığı çıkarımında bulunabiliriz. Zaten ayıplanma ve azarlanma, âşıklığın neticelerindedir. Beyitte de şair, aşk şarabını içmesi sebebiyle kaba sofu olan zâhid tarafından kınanmaktadır. Çünkü zâhid, aşkı kabul etmez; aşk acısından anlamaz. Âşıklar, çektikleri aşk ıstırapı sebebiyle deliye dönerler. Böyle kimseler de genellikle toplumdan tecrit edilir. Beyitte de şairi kınayıp azarlayan bir topluma işaret edilmiş olabilir. Şairin ayıplanıp azarlanmasının sebebi de içinde bulundurduğu aşk ve içtiği aşk şarabıdır.

Beyite farklı bir açıdan daha yaklaşabiliriz. "Divan şiirinde vaiz, sofu ve zâhid gibi kimseler, Allah aşkını yüzeysel olarak bilen kişilerdir" (Kaplan, 2012: 83). Bu yüzden de aşkın kabuğunda kalan zâhid, âşığın müptelâsı olduğu güzelin mecâzî aşk olduğunu zannedip âşığı bu yoldan çevirmek için nasihatlerde bulunur. Oysaki aşk şarabını yudumlayan âşık, hüsn-i mutlak olan Allah'tır. Âşığın gönlü hakîkî sevgilisine kavuşabilmek için gece gündüz aşk şarabını istemektedir. Fakat sığ düşünceye sahip olan zâhidin bunu anlaması mümkün değildir. Bu yüzden de âşığa söyledikleri, boş nasihatlerden ibârettir. Buradan anlayacağımız üzere rind aşkı, zâhid akli temsil eder. Fakat unutulmamalıdır ki "sevgiliye akılla değil, ancak aşk ile ulaşılır" (Cankurt, 2014: 337). Rind gibi âşık olamayan zâhid, aşk şarabının tadını da kıymetini de anlayamaz. Şair ise zâhide aldirmamakta, zevk içerisinde aşk şarabını yudumlamaya devam etmektedir.

"Ey Birrî" hitâbıyla nidâ, aks-i müfred ve tecrid sanatına başvurulmuştur. Biz dediği rind ile zâhid arasında tezat vardır.

2.2.47. GAZEL 47³⁴³

Mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün

۱

یانوب عشقله اولدی سربسر بو جسم و جان آتش

نوله آه ایلمس جانا که اولمز بی دخان آتش

³⁴³ Erkul, age., s. 316.

۲ صنوردم کلستانى قرمزى کالرله زين اولمش

مکر صاجمش درونى کلخنندن بلبلان آتش

۳ خیال عارض رنگینى کتمز خاطرمدن هیچ

نوله یانسم یاقلسم دلده قیلمشدر مکان آتش

۴ تهالك ایتمه ای پروانه دل کل تأدب قیل

ینه اولمش او شمع جمع خوبان جهان آتش

۵ سوزکدن سوزشک ظاهر در ای بری که اشعارک

درون عاشقه تأثیرده کویا همان آتش

1. Yanup ‘aşquñla oldı ser-be-ser bu cism u cān āteş

N’ola āh eyleşem cānā ki olmaz bī-duḡān āteş

2. Şanurdum gülsitānı kırmızı güllerle zeyn olmış

Meger saçmış derūn-ı kül-ḡanından bülbulān āteş

3. Ḥayāl-i ‘ārız-ı rengini gitmez ḡāḡırumdan hiç

N'ola yansam yakılısam dilde kılmışdur mekân âteş

4. Tehâlük itme ey pervâne-i dil gel te'eddüb kı1

Yine olmuş o şem' -i cem' -i hūbān-ı cihān³⁴⁴ âteş

5. Sözüñden sūzişüñ zahirdür ey Birrī ki eş' āruñ

Derūn-ı ' aşıka te'şirde gūyā hemān âteş

۱ یانوب عشقکله اولدی سربسر بو جسم و جان آتش

نوله آه ایلسم جانا که اولمز بی دخان آتش

1. Yanup ' aşkuñla oldı ser-be-ser bu cism u cān âteş

N'ola āh eylesem cānā ki olmaz bī-duḥān âteş

Lugatçe

ser-be-ser : (f.zf.) baş başa; baştan başa, büsbütün.

duḥān : (a.i.) 1. tütün. 2. duman. (bī-duḥān : dumansız).

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Aşkınla yanıp bedenim ve canım büsbütün âteş oldu. Ey cân! Âh eylesem ne olur? (Zira) dumansız ateş olmaz."

Şerh

³⁴⁴ Erkul, çalışmasında bu kelimeye yer vermemiştir. Manisa nüshasını kontrol ederek bu kelimeyi çalışmamıza ekledik.

Divan şiirinde âşğın en belirgin vasıflarından biri âh çekmesidir. Âşık, sevgilisinin aşkı ile durmadan yanıp tutuşur. Beyitte cism u cân ifâdesi, insanın maddî ve mânevî taraflarını temsil etmektedir. Yani âşık hem bedenen hem de ruhen sevgilinin aşkıyla yanmakta, baştan ayağa ateş olmaktadır. Bu aşk yangınının sebebi, sevgiliden ayrı düşmüş olmak, ona kavuşamamaktır. Ayrılık acısının eşi benzeri yoktur. Hatta bir halk türkümüzde " Ölüm ile ayrılığı tartmışlar / Elli dirhem ağır gelmiş ayrılık" denir. İşte sevgiliden ayrı kalmanın acısı da kendini bir an olsun unutturmaz; her dâim "Ben buradayım" der. Tıpkı beyitte bahsedilen yanık acısı gibi. Bir nebze dahi hafiflemeyen bu acıyı çekenlerin gözünde dış dünya, bütün çekiciliğini yitirmiştir. Bayramda, düğünde bile hicran derdine düşerek gönlü ve bedeni dağlanmış kişinin yüzü gülmez. Acılarla örtülü gönlünden durmadan âh dumanları yükselir. Âşğın teni ve ruhu, dert ile o kadar dağlanmış ki vücudunda baştan aşağı lâle misâli derin yanıklar oluşmuştur. Fakat şair "n'ola âh eylesem" sorusuyla aslında içinde bulunduğu durumdan ötürü âh etmesinin normal olduğunu ifade etmek istemiştir. Çünkü mısranın devamında da dile getirildiği üzere, dumansız ateş olmaz. Yani, aşk âteşi ile yanıp kavrulan âşıktan duman misâli âhların, feryatların yükselmesi gayet beklenen bir durumdur.

"Âh kelimesi, bir elif ve arkasından gelen bir güzel he ile yazılırdı. Elif aşağıdan yukarı çekilip üst ucuna "güzel he" ilave edilince, âdetâ semaya yükselen bir ateş resmi ortaya çıkar. Güzel he, âşğın veya mazlumun feryâdı, bedduasıdır. Bir alev topu hâlinde yetmiş bin hicâbı delerek Allah'ın katına ulaşmak kararlılığıyla yükselmektedir semâya" (Akarsu, 2007: 36).

Klasik Türk edebiyatında "âh" kelimesinin Allah ism-i celâlinin remzi olarak kullanıldığını (Akarsu, 2007: 81) düşünürsek beyitte Hakk âşğının Allah aşkı ile bütün bedeninin ve ruhunun kaplandığı kanısına varabiliriz. "Aynı zamanda "âh" kelimesinin yazılışı, Allah kelimesinin kısaltması olarak da okunur" (Kaplan, 2007: 53). Derviş, hicran acısı ve aşk ıstırabının içini durmadan kemirmesi sonucu sürekli âh eder. Yani aşk âteşi ile ruhu ve bedeni yanan âşğın dilinden devamlı "Allah Allah" zikri dökülür. Bu zikir, âşğın içindeki aşk âtesinin dumanı gibidir; âteşin bir göstergesidir. Gönlünde ilâhi aşk âtesinin yandığı bir kişinin, bu âteşte kendisini yakmasına şaşılmaması gerekmektedir. Zira yine Birrî'nin ifade ile dervişlik, aşk âteşi ile yanıp gönlünden çıkan dumanı başa külâh etmekle olur:

Dervîşlik ey sūfi yanup âteş-i fakra

Dûd-ı dilûni serde külâh itmege muhtâc (Erkul, 2000 : 237)

"N'ola" sorusuyla istifham sanatı yapılmıştır. Aşk, âşîğın beden ve ruhunu yakan ateşe; bunun sonucunda âşîğın âh etmesi de ateşten çıkan dumana teşbih edilmiştir.

۲

صنوردم کلستانى قرمزى کلرله زین اولمش

مکر صاجمش درونى کلخنندن بلبان آتش

2. Şanurdum gülsitâni kırmızı güllerle zeyn olmuş

Meğer saçmış derûn-ı kül-ğanından bülbülân âteş

Lugatçe

gülsitân : (f.b.i.) 1. (bkz: gül-zâr). 2. Şîrazlı Şeyh Sadi'nin meşhur eseri. 3. müz. Türk müziğinin en az beş asırlık mürekkep makamlarından olup numunesi kalmamıştır. 4. Istrati Sabuncaki tarafından 1910'da İstanbul'da aylık olarak yayımlanmış çiçekçilik ve bahçıvanlığa ait bir dergi.

zeyn : (a.i.) süs, bezek, (bkz: zînet).

kül-ğan : (f.i.) külhan, han, hamamlarda suyu ısıtmak için ateş yakılan yer, hamam ocağı.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Gül bahçesini kırmızı güllerle süslenmiş sanırdım. Meğer bülbüller, hamam ocağı (gibi olan) gönüllerinden âteş saçmış."

Şerh

Özellikle bahar aylarının gelmesiyle birlikte bağ ve bahçeler rengarenk çiçeklerle bezenir, âdetâ bizlere görsel şölen sunarlar. Şair de ilk etapta bizim gibi düşünmüş, gül bahçesinin kırmızı güllerle süslendiğini düşünmüştür. Fakat daha

sonra gözleri kamaştıran bu kırmızılığın güllerden değil, bülbüllerin ateş saçan gönlünden kaynaklandığını fark etmiştir.

Divan edebiyatında gül-bülbül mazmunu sıkça kullanılır. Gül, sevgilinin; bülbül de âşığın timsâlidir. Aynı zamanda beyitte gül-bülbül aşkına telmihte bulunulmuştur. Daha önceki gazel şerhlerimizde bu hikayeden uzunca bahsetmemiz sebebiyle burada çok fazla üzerinde durmayacağız. Fakat şöyle özetleyelim ki bülbül, gülün aşkıyla durmadan feryat edip ona kavuşmayı dilemektedir. Gül ise vefâsız, hatta zâlim bir sevgilidir; bülbüle meyletmemekle birlikte kendisine yaklaştırmaya çalışan âşığını da dikenleriyle yaralar. İşte bu yüzden ki bülbülün vücudu kırmızı kırmızı yaralarla doludur. Ayrıca sevgilisine kavuşamama nedeniyle gönlü de hicran ateşiyle yaralıdır. Hatta o kadar ki bülbülün derûnu, hamam ocağına dönmüştür. Şairin ilk etapta gül bahçesindeki güllerin kırmızılığı sandığı durumun aslı, bülbüllerin hamam ocağı gibi olan gönüllerinden saçtıkları ateştir.

Yukarıda anlattıklarımızı beşerî âşık yönüyle de değerlendirebiliriz. Divan şiirinde âşık, her zaman bir ayrılık içerisinde Sevgilisine hiçbir zaman kavuşamaz. Bu durum onun gönlünü dağlar. O, sabah akşam durmadan ağlar, gönlü hasret ateşiyle yanar. İşte Birrî'nin sözünü ettiği de bu gönül külhanından saçılan aşk ateşinin kırmızılığıdır.

Beyte hakîkî aşk yönüyle baktığımızda, ilk beyitte söylediğimiz gibi gönlü ezeli aşk ıstırapıyla dolu, bu yüzden durmadan âh ederek zikreden bir âşık karşımıza çıkar. Hakk âşıklarının gönlü de yaralıdır, şerha şerhadır. Şairin sözünü ettiği gönlü aşk ateşiyle yanıp kıpkırmızı olmuş âşıklar, Hakk yol âşıkları da olabilir.

Gülsitân, gül, bülbülân sözcükleri tenâsüplüdür. Mecâz-ı örfî yoluyla gül sevgili, bülbül âşık için kullanılmıştır. Gül ve bülbül hikâyesine telmihte bulunulmuştur. Âşığın gönlü yaralarla ve aşk ateşiyle dolu olması sebebiyle külhana teşbih edilmiştir.

۳

خیال عارض رنگینی کتمز خاطرمدن هیچ

نوله یانسم یاقلسم دلده قیلمشدر مکان آتش

3. Hâyâl-i 'arîz-ı rengîni gitmez hâtırundan hiç

N'ola yansam yakılısam dilde kılmışdur mekân âteş

Lugatçe

- ‘arız : (a.s. arz'dan) 1. gelen. 2. i. tesadüfi vak'a. 3. i. dağ, bulut ve şâire gibi görmeye mani olan her şey.
4. i. yanak.
- rengî : (f.s.) 1. renkli, parlak renkli; boyalı, (bkz: mülevven).
2. güzel, lâtif, hoş. 3. süslü. 4. i. kadın adı.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"(Kırmızı) renkli yanağının hayâli aklımdan hiç gitmez. Yansam yakılısam ne olur? Âteş, gönlümü mekân kılmıştır."

Şerh

Klasik edebiyatın en önemli kişisi olması sebebiyle divan şiirinde en çok sözü edilen sevgili olmuştur. Sevgili, mazmunlar ile ideal bir tip olarak ayrıntılı, sanatkarane, ince ve soyut bir biçimde tasvir edilir. Beyitte de sevgilinin renkli yanağının hayalinin âşğın hatırından bir an olsun çıkmadığı ifade edilmiştir. Ve bunun sonucu olarak âşğın kalbi aşk ateşiyle yanıp yakılmaktadır. Fakat bunda acayip olan bir durum söz konusu değildir. Çünkü âh ateşi âşğın gönlünü mekan kılmıştır. Yani âşık, sevgilisine duyduğu hasret ile devamlı âh edip durmaktadır.

Divan şiirinde sevgilinin yanağı kırmızılığı, parlaklığı, beyazlığı, yuvarlak oluşu ve ayva tüyleri ile şairlerin dikkatini çeken bir güzellik unsuru olmuştur. Ve bu vesileyle çeşitli teşbihlere konu olmuştur. Beyitte renkli yanaklı bir sevgili tasviri vardır. "Rengîn" ifadesi ile genellikle sevgilinin yanağının kırmızılığı işaret edilmiştir. Sevgilinin kırmızı yanağı divan şiirinde umumiyetle güle teşbih edilmekle birlikte, renginden dolayı kırmızı laleye de benzetilir (Kartal, 1998: 68). Bunun yanı sıra sevgilinin çıra gibi yanan kırmızı renkli yüzü, kimi zaman parlaklığıyla güneşi bile gölgede bırakır. En parlak güneş olan kuşluk (duhâ) güneşi bile bu güzelliğin yanında sönük kalır (Onan, 1991: 36). İşte bu göz alıcı güzelliğe sahip olan sevgilinin kırmızı renkli yanağı, âşğın aklını başından almıştır. Ona kavuşma arzusuyla âşık, gece gündüz âh u feryat etmektedir. Fakat bu yanıp yakılmanın nihayeti yoktur. Zira aşk ateşi, âşğın gönlünü yer edinmiştir.

Tasavvufta yanak, vahdeti temsil eder (İpekten, 2000: 204). Âşığın beyitte sevgilinin renkli yanağının hayali ile günlerini geçirmesi ve yanıp yakılması, tasavvufî açıdan bakıldığında vuslata susamış olmasıyla açıklanabilir. Zira sâlik, ayrılık acısı ve aşk derdiyle devamlı âh eder. Onun dilinden dökülen "Allah Allah" zikri de bunun delilidir. Bu yanıp yakılmanın, feryat etmenin sonu yoktur. Çünkü Hakk âşığının gönlünde ilahi aşk ateşi her daim yanmaktadır. Âşık, bu durumdan şikayetçi olmak bir yana tam zıddı memnundur. Gönlünü mesken tutan aşk ateşinin hiç sönmemesini temenni eder.

"N'ola" ibaresi ile istifham sanatına başvurulmuştur.

٤ تهالك ایتمه ای پروانه دل کل تادب قیل
ینه اولمش او شمع جمع خوبان جهان آتش

4. Tehālūk itme ey pervāne-i dil gel te`eddüb kı1

Yine olmuş o şem^c -i cem^c -i hūbān-ı cihān āteş

Lugatçe

tehālūk	: (a.i. helāk'dan. c. tehālūkât) can atma; birbirini itip çığneyerek koşuşma; istekle atılma.
pervāne	: (f.i.) 1. (c. pervānegân) geceleri ışığın etrafında dönen küçük kelebek. 2. fırıldak. 3. çark. 4. haberci, kılavuz.
te`eddüb	: (a.i. edeb'den. c. teeddübât) edeplenme, edebini takınma, edepli davranma, utanma; çekinme.
şem ^c	: (a.i.c. şümû') 1. balmumu. 2. mum.
cem ^c	: (a.i.c. cumû) 1. toplama, yığma. 2. birden fazla insan, hayvan ve eşyayı gösteren isim. 3. a. gr. çoğul.
hūbān	: (f.s. hūb'un c.) güzeller, iyiler.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Ey gönül pervânesi! Yine âlemin güzellerinin mumu ateş olmuş, yanmış; (ona hemen) istekle atılma, edepli ol."

Şerh

Beyitte şem ve pervâne mazmununa yer verilmiştir. "Divan edebiyatında âşık pervane olunca, sevgilinin yüzü veya yanağı da mum olur" (Pala, 1989: 465). "Sevgilinin yüzünün muma benzetilmesi, mumun aydınlık veren bir alet olması yönüyledir" (Tolasa, 2001: 212). Şairin gecesini aydınlatan sevgilinin yüzüdür. Âşığın gönlünün bu mum karşısındaki hâli ise pervâne gibidir. Nasıl ki mum ateşi ile pervâneyi yakıyorsa, sevgilinin güzel yüzü de âşığı yakar. "Geceleyin ışığın çevresinde görülen küçük kelebek manasına gelen pervanenin muma âşık olduğu düşünülür. Eskiden işlerin mum ışığında yapıldığı dönemlerde, gerek ışığı gerekse ısıyı nedeniyle, mumun etrafında dolaşan gece kelebekleri döner, sonunda da kendisini mumun alevine bırakmış. Şairler de beyitlerinde kendilerini kelebek, sevgiliyi mum olarak addetmişler ve canlarını sevgili uğrunda verebileceklerini belirtmeye çalışmışlardır" (Pala, 1989: 402).

Divan şiirinde şairlere göre hakiki âşık, bülbül değil pervanedir (Kaplan, 2012: 27). Birrî'nin de gönlü, mum misâli olan sevgilisini görünce pervâne olur. Heyecanla sevgilisinin etrafında dönmeye başlar. Fakat şair, gönül pervânesine edepli olması nasihatinde bulunmaktadır. Zira bir anlık heyecan ile sevgilisini kucaklarsa yanacaktır.

Beyte hakîkî aşk perspektifinden baktığımızda, pervânenin ışık etrafındaki yolculuğu, dervişin vahdet yolculuğuna benzer. Mum, vahdeti, hakîkî sevgiliyi sembolize eder. Ayrıca mumun aydınlığı, gönlün aşk ile dolması, dünyanın aydınlanması demektir. Mumun geceyi aydınlattığı gibi, ilâhi feyz de kararan kalplere parlaklık ve ışık verir. "Tasavvufta mum, ilâhi nur; sâlikin kalbini yakan ilâhi nurun parıltısı, müşahede ehlinin kalbinde parlayan irfan nuru anlamına gelmektedir" (Uludağ, 1991: 331). Pervâne de bu ilâhî aşka kendini kaptırarak yanan tarikat ehlidir, dervîştir, gerçek âşıktır. Seyr-i sülûk yolundaki sâlikin tek gâyesi, Allah ile bir olmak, yani yok olarak fenâfillaha ulaşmak; bir nefes olsun ilâhî aşk ateşinde pervâne misâli yanmaktır.

Beyitte şem ve pervâne hikâyesine telmihte bulunulmuştur. Âşığın gönlü pervâneye, sevgili de muma teşbih edilmiştir. "Ey" ünlemiyle nidâ ve aks-i müfred sanatına başvurulmuştur.

○ سوز کدن سوزشک ظاهر در ای برّی که اشعارک

درون عاشقه تأثیرده کویا همان آتش

5. Sözüñden sūzişüñ zahirdür ey Birrî ki eş' aruñ

Derūn-ı 'āşıkā te'şirde gūyā hemān āteş

Lugatçe

sūziş	: (f.i.) 1. yanma, yakma. 2. te'sir etme, dokunma. 3. yürek yanması, büyük acı.
zahir	: (a.s. zuhûr'dan) 1. görünen, görünücü, açık, belli, meydanda. 2. zf. elbette, şüphesiz, öyledir ya. 3. zf. galiba, zannedirim, umulur ki. 4. zf. görünüşe göre, anlaşılan, meğer. 5. i. dış yüz, görünüş.
eş' ar	: (a.i. si'r'in c.) 1. vezinli ve kafiyeli sözler, (bkz: nazm). 2. (ş'a'r'ın c.) kıllar.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Ey Birrî! Sözüñden yanıp yakıldığın bellidir. Zira şiiirlerin âşığın gönlüne etki etmede hemen ateş gibidir."

Şerh

Beyitte tecrid yoluyla kendine seslenen şair, şiiirlerini okuyanların onun aşk ateşi ile yanıp yakıldığını anlayacağını ifade etmiştir. Nitekim hangi âşık onun sözlerini duyup okusa gönlünde bir yangın peyda olur. Çünkü Birrî'nin sözleri gönle etki etmede ateş gibidir. Bu ifadelerden de anlıyoruz ki bu beyit aynı zamanda bir fahriyye beyittir.

Mevlevî bir şair olan Birrî'nin tasavvufî kimliğini de düşünürsek şairin gönlünün Allah aşkıyla yanıp kavrulduğunu anlayabiliriz. Kendisinin de ifade ettiği

gibi Hakk âşığı olduğu sözlerinden de bellidir. Birrî'nin bu beyti destekleyen bir beyti daha vardır. Allâh aşkı, Mevlevîlerin gönüllerini yakan bir ateş gibidir:

Yâ Rab ne gûne sûz bu ki dil-sûz u cân-güdâz

İş'âr kıldı 'aşkuñı eş'âr-ı Mevlevî (Erkul, 2000: 144).

"Ey Birrî" ünlem öbeği ile nidâ, tecrid ve aks-i müfred sanatına başvurulmuştur. Şiirleri, âşıkların gönüllerine tesir etme hususunda ateşe teşbih edilmiştir. "Söz" ve "sûz" kelimeleri ile de cinas sanatı yapılmıştır.

2.2.48. GAZEL 48³⁴⁵

Mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün

۱ حریم خاص بزم عشرته ز هاد ایق بصمش

صقلمش دختر رز خیلی زیرا یاد ایق بصمش

۲ قیام ایتمش طور لر سرولر صف مکر باغه

خرامانی کلوب اول قامتی شمشاد ایق بصمش

۳ بزى اول سرو سرکش سایه آسا ایلیوب پا مال

محبّت محنتینه قیلغه معتاد ایق بصمش

۴ کورینن شکل اختر هب شررد ر کم ینه ای مه

شب غمده سپهره آه آتشداد ایق بصمش

³⁴⁵ Erkul, age., s. 318.

۵

سخنده بر زمین تازه بولسك هر قچان برّی

کوررسنکم مقّم و جدی استاد ایق بصمش

1. Hārīm-i ḥāṣṣ-ı bezm-i ʿ işrete zühhād ayak başmış
Şıķılmıř duḥter-i rez ḥayli zirā yād ayak başmış
2. Kıyām itmiş şururlar servler³⁴⁶ şaf şaf meger bāğa
Hırāmānı gelüp ol kāmety řimřād ayak başmış
3. Bizi ol serv-i ser-keş sāye-āsā eyleyüp pā-māl
Maḥabbet miḥnetine kılmağa muʿ tād ayak başmış
4. Görinen şekl-i aḥter hep şererdür kim yine ey meh
Şeb-i ğamda sipihre³⁴⁷ āh-ı³⁴⁸ āteř-zād ayak başmış
5. Suḥanda bir zemīn-i tāze bulsañ her kaçan Birri
Görürsen kim muķaddim-i vecdi-i üstād ayak başmış

³⁴⁶ Erkul'un "serviler" şeklinde okuduĝu kelimeyi Manisa nüshasından kontrol ederek "servler" şeklinde okuduk. Kelimede vezin gereĝi med yapılması gerekmektedir.

³⁴⁷ Erkul'un "sipihir" şeklinde okuduĝu kelimeyi Manisa nüshasından kontrol ederek "sipihre" şeklinde okuduk.

³⁴⁸ Erkul, bu kelimeyi yalın halde kullanmış, izafet kesresi eklememiştir. Fakat biz, kelimenin tamlama şeklinde anlama daha uygun düřtüĝünü düşündük ve çalışmamıza bu şekliyle kaydettik.

۱

حریم خاص بزم عشرته زهاد ایق بصمش

صقلمش دختر رز خیلی زیرا یاد ایق بصمش

1. Harīm-i hāṣṣ-ı bezm-i ʿiṣrete zühhād ayak başmış
Şıkılmış duhter-i rez hayli zirā yād ayak başmış

Lugatçe

harīm	: (a.i.s.) 1. biri için kutsal olan şeyler. 2. i. harem dâiresi, harem.3. i. evin içi gibi başkasına kapalı olan yer. 4. i. bir evin civan. 5. i. avlu. 6. i. ortak, şerik. 7. i. hacıların, hac zamanında büründükleri örtü.
harīm-i hāṣṣ	: büyük bir zâtın kendi dâiresi.
zühhād	: (a.s. zâhid'in c.) zâhidler, çok aşırı sofular; kaba sofular.
duhter	: (f.i.) kız, kerîme, (bkz: duht, hâher).
rez	: (f.i.) asma, bağ kütüğü.
duhter-i rez	: (asma kızı) şarap.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Eğlence meclisinin özel meclisine zâhidler ayak basmış, gelmiş. Üzümün kızı oldukça sıkılmış/utanmış, çünkü (meclise) yabancılar ayak basmış."

Şerh

Zâhid, divan şiirinde sık kullanılan sembollerdendir. Zâhidin karşısında ise rind yer alır ve divan şairleri genel itibariyle kendilerini rind meşrep olarak tanımlar. Durum böyle olunca da divan edebiyatında rind ile zâhid daima bir çekişme içerisindedir." Rind, hoşgörülü olgun insanı, zâhid ise kaba sofuyu temsil eden iki tiptir. Genelde kendilerini rind meşrep olarak gören divan şairleri, şiirlerinde daima zahidi kötüleme çabasındadır (Sevgi, 1997: 129-130). Rind bir tavır sergileyen şairlerin şiirlerinde sûfî, vâiz ve zahid sevilmeyen, düşman olarak görülen kişilerdir (Onay, 2013: 443). Çünkü zühd ehli olan zâhid, aşktan anlamaz. Onun tek derdi

cennet ümidiyle dünyanın rahatlığını terk etmek, dünya zevklerine yüz çevirerek kendini devamlı ibadete vermektir. Rindlerin özünde ise aşk vardır. Onlar ilâhî aşk şarabının sunulduğu meyhânelerde, aşk şarabını yudumlayarak fenâ makamına ulaşmayı arzu ederler.

Beyitte yukarıda bahsettiğimiz gibi işret meclisine zâhidler ayak basmıştır. Aslında burası, zâhidlerin yeri değildir. Çünkü onlar devamlı mescitte, rindler ise meyhânededir. Beyitte aksi bir durum söz konusudur. Durumun alışılmadık bir durum olduğunu şarabın sıkılıp utanmasından da anlıyoruz. Zira şarap nezdinde zâhidin meyhaneye gelmesi, sıra dışı bir durumdur. Meclise ayak basan zâhid bir yabancı olarak görüldüğü için de meyhâne ehline rahatsızlık vermiştir. Ayrıca kaba sofı olan zâhidler, içkiye kat'iyen karşıdırlar. Hatta rinde içki içmemesi konusunda sık sık nasihatlerde bulunurlar. Bundan dolayı da şarap, utanıp sıkılmış olabilir. "Sıkılmak" kelimesinin tevriyeli olarak kullanıldığını da düşünebiliriz. Meclise yabancı birinin gelmesinden dolayı ikram maiyetinde çok fazla üzüm suyunun sıkıldığı da ifade edilmek istenmiş olabilir.

"Tasavvufta meyhane, Allah aşkının sunulduğu yerdir, yani tekke" (Uludağ, 2012: 248). Şair de beyitte Allah aşkının sunulduğu yer olan meyhaneye gelen zâhidleri yabancı olarak tanımlamıştır. Çünkü onlar meyhâneden uzaktırlar ve rindler, onları kendileri gibi Hakk âşığı olarak kabul etmezler. Bu yüzden de aralarında zâhidleri istemezler. Onların meclise uğramaları, rind ehlini sıkır. Çünkü ibadetlerinde de riyâkârlıklarıyla ayyuka çıkmış olan zühd ehli, ilâhî aşkı içmek için geldikleri meyhânedede de riyâkârdırlar. "Divan şiirinde vaiz, sofı ve zahid gibi kimseler, Allah aşkını yüzeysel olarak bilen kişilerdir" (Kaplan, 2012: 83). Onlar aşkın özüne varamazlar, ancak kabuğunda kalıp oyalanırlar.

Beyitte şarap, Farsça bir tamlama olan "duhter-i rez" ile ifade edilmiştir. Üzümün kızı anlamına gelen bu tamlamaya göre, aslında şarap bir kızdır. Hem de insanın aklını başından alan bir kızdır. Şarabın mucidi olan Cem ile ilgili olan efsâneyi daha önce anlatmıştık. İşte bu efsâneye göre şarap, Cem'in kızı sembolik manasıyla Cem'in icat ettiği şarap anlamına telmih ve mecaz olmuştur. Aynı zamanda şarap, bir kıza teşbih edilmiştir. "Sıkılmış" kelimesi tevriyeli olarak kullanılmıştır. "Bezm-i 'işret, sıkılmış, duhter-i rez" kelime ve kelime grupları tenâsüplüdür.

خرامانی کلوب اول قامتی شمشاد ایق بصمش

2. Kıyām itmiş tūrurlar servler şaf şaf meger bâğa

Hırāmānı gelüp ol kāmēti şimşād ayak başmış

Lugatçe

hırāmān	: (f.s.) 1. salına salına, naz ve eda ile yürüyen. 2. zf. salına salına, salınarak.
kāmēt	: ("ka" uzun okunur, a.i.c. kamât) boy, boy pos.
şimşād	: (f.i.) şimşir ağacı.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Serviler, ayağa kalkıp saf saf dururlar. Meğer bağa salına salına yürüyen boyu şimşir ağacı gibi uzun ve düzgün olan (sevgili) gelip ayak basmış."

Şerh

Sevgilinin boyu, hem divan hem de halk edebiyatında daima uzun olarak ele alınmış ve arzulanmıştır. Yani beyitte de ifade edildiği gibi sevgilinin boyu, daima düzgün ve uzundur. Şekil yönüyle servi, şimşād, çınar ağacı, nihâl ya da tuba ağacına teşbih edilir. Sevgili, uzun boyuyla salına salına edalı bir şekilde yürür. Bu salınma, âşığı kendinden geçirir, âleme fitne salar, hatta kıyametler koparır. Çünkü âşık, bu durumda servinin salınmasını hatırlar. Bazen de sevgilinin boyu, serviden çok daha güzel olarak tasvir edilir. Beyitte de sevgili boy itibarıyla, şimşir ağacına benzetilmiştir. Başı göklere uzanan, uzun ve düzgün bir boyu olan sevgili karşısında âşık, aşk derdiyle iki büklüm olmuş, boyu eğrilmiştir. Fakat âşıkların bulunduğu bağa şimşir boylu sevgili ayak basınca ona hürmeten servi boylu âşıklar da iki büklüm olan hâlden çıkıp ayağa kalkarak sıra sıra durmuşlar, sevgililerine saygı göstermişlerdir.

Âşıklar serviye, sevgilinin boyu da şimşir ağacına teşbih edilmiş, sadece kendisine benzetilen unsurlar ifade edildiği için açık istiâre sanatına başvurulmuştur. Servilerin dik bir şekilde sıra sıra durmalarının sebebi olarak şimşir gibi uzun ve düzgün boylu olan sevgilinin bahçeye gelmesi gösterilmiş, hüsn-i ta'lil sanatı yapılmıştır. "Bağ, serv, şimşâd" kelimeleri tenâsüplüdür. Sevgilinin ve âşığın boyunun ifade şimşâd ve servi ağacı gibi upuzun olması mübalağalı bir durumdur.

۳ بزى اول سرو سرکش سایه آسا ايليوب پا مال

محبّت محنتينه قيلمغه معتاد ايق بسمش

3. Bizi ol serv-i ser-keş sāye-āsā eyleyüp pā-māl

Maḥabbet miḥnetine kıлмаға mu' tād ayak başmış

Lugatçe

ser-keş : (f.b.s.) dik başlı, başkaldıran; inatçı; itaatsiz.

-āsā : (f.e.) gibi.

pā-māl : (f.b.s.) ayak altında kalmış, çiğnenmiş, (bkz: pây-māl, pâzede, pây-zede). pā-māl-i adû düşmanların ayakları altında çiğnenmiş.

miḥnet : (a.i.c. mihen) 1. zahmet, eziyet. 2. gam, musibet, keder, sıkıntı, dert. 3. belâ.

mu' tād : (a.s.i.) îtiyad edilmiş, âdet olunmuş, alışılmış.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Aşkın zorluğuna bizi alıştırmak için o dik başlı servi bizi gölgesi gibi ayaklar altına almış."

Şerh

Divan edebiyatında adından en çok söz edilen ağaç olan selvi, sevgilinin boyu için hem benzeyen hem de benzetilen bir unsurdur. Yaz kış yeşil kalan, bir süs ağacı olan selvinin hafif rüzgârla salınışı, sevgilinin boyuna ve yürüyüşüne benzetilir (Pala,

1989: 436). Serv-i ser-keş ise, başkaldıran servi demektir. Diğer bir ifade ile başı yüksekte olan servidir. Sevgili de dik başlıdır, isyan etmeyi sever. Aynı zamanda başı yüksektedir, hatta o kadar ki feleklere degebilir. Divan edebiyatında daha önce de çok kez bahsettiğimiz gibi sevgili, âşığın cefâ çektirmeyi sever. Ona daima eziyette bulunur. Dik başlıdır, kendi bildiğini okur; âşığının ricâlarına kulak vermez. Daima cevru cefâ gören âşığın ise beli bükülmüştür. Başı yükseklerde olan sevgili de bu iki büküm âşığını görmez, görse de görmezden gelir. Beyitte de dik başlı servi misâli uzun boylu olan sevgili, âşığın gölgesi gibi ayaklar altına alıp çiğnemektedir. Bundan gâye âşıkları, aşk sıkıntısına alıştırmaktır. Gerçekten de aşk yolu, dikenlerle örtülü bir yola benzer. Her adımda âşığı farklı bir çile beklemektedir. Âşık, bu eziyetlere katlanıp sabrettiği ölçüde aşkın meyvelerine erişebilecektir. Bu açıdan baktığımızda sevgili, aslında âşığa iyi bir şey yapmaktadır.

Sevgilinin boyunun uzunluğunun servi ile ifade edilmesi aynı zamanda onun yüceliğinin göstergesidir. Bu yücelik boyunun serviye benzetilmesinden ve bütün güzelliğin kendisinde toplanmasından dolayıdır. Servi gibi düzgün ve uzun olan sevgilinin boyu, onun yüceliğinin ve ona ulaşılmazlığın bir göstergesi olarak kabul edilmiştir. Divan edebiyatında sevgili zaten üstün özelliklerle tasvir edilir ve ulaşılmazdır. Aynı zamanda sevgili olarak, hakîki sevgili olan Allah'ı düşünürsek de verdiğimiz anlam doğru olacaktır. "İnce, uzun bir ağaç olma özelliğiyle elife benzeyen selvi, ebced hesabında l'e tekâbül eder. Bu nedenle tasavvufta vahdetin, yani Allah'ın simgesi olarak kabul edilir (Uludağ, 2012: 314). Sevgili Allah olunca âşıklar da Hakk âşığı olarak karşımıza çıkar. Allah, kendisinden vuslat talep eden âşıklarını, öncelikle zorlu bir yolculuğa davet eder. Bu yolculuk esnasında birçok çileleri sabırla atlatan âşık, işte o zaman ilâhî neşvelere mazhar olacaktır. Ve yine bu yolda sebat ile aşk şarabını yudumlayarak fenâfillaha erişecektir. Bu yüzden Allah'a kavuşmayı arzulayan sâliğin muhabbet mihnetine alışmış olması gerekir. "Saye, tasavvufta öze göre kabuk kıymetinde olan hakikatin gölgesidir" (Uludağ, 2012: 380). Buna göre âşık, aşk yoluna tâlip olduğunda hakikatin gölgesinde yoğrulmayı, çiğnenmeyi de göze almış demektir. Hakk âşığının ilâhî makamlara yükselmesi, bu eziyetlere katlanması ölçüsünde olacaktır.

Serv-i ser-keş, açık istiâre yoluyla hem hakîki hem mecâzî anlamdaki sevgilidir. Âşıkların sevgilinin ayağı altında çiğnenmiş hâli, servinin gölgesine teşbih edilmiştir. "Ayak basmış" söz öbeği, hem gerçek anlamda hem de deyim anlamıyla kullanılarak kinâye sanatına başvurulmuştur. Gerçek anlamıyla kullanıldığını

düşünürsek servi, âşıklarını ayakları altına alıp çiğnemekte, onların üzerine ayak basarak eziyet etmektedir. Deyim anlamlarından biri ise "azmetmek, ikdam etmek, ısrar etmek, ayak diremek" tir. Beyte deyim anlamı da uygun düşmekte, hatta ser-keş ibâresi de bu anlamı desteklemektedir.

٤ كورینن شکل اختر هب شرردر کم ینه ای مه

شب غمده سپهره آه آتشداد ایق بسمش

4. Görinen şekl-i ahter hep şererdür kim yine ey meh

Şeb-i gamda sipihre āh-ı āteş-zād ayak başmış

Lugatçe

ahter	: (f.i.c. ahterân) yıldız, (bkz: kevkeb, necm, sitâre).
şerer	: (a.i. şerâre ve şerere'nin c.) kıvılcımlar.
sipih	: (f.i.) 1. (bkz: asmân, semâ). 2. talih. 3. muüz. Türk müziğinde bir mürekkep makam olup en az altı asırlıktır; az kullanılmıştır, iki çeşidi vardır. Birinci nev'i şehnaz ile hisardan mürekkeptir, ikinci nev'i ise hisar ile kûçekten müteşekkildir. Birinci çeşide "eski sipih" diyebiliriz; çünkü eskiden kullanılmıştır ve muahhar eserler ikinci nev'e dâhildir. Her iki çeşit de düğâh (la) perdesinde kalır (ilki hisar, ikincisi kûçek ile). Güçlü, birinci derecede her ikisinde de hüseyni (mi) perdesidir, ikinci derecede güçlü, eski sipih'de neva, diğerinde ise çargâh'dır. Donanıma hisar'ın "sol" ve "re" bakıyye diyezleri konulur; hisarda mevcut hüseynî için, bu iki perde bekar yapılarak "si" koma bemolü ile "fa" bakıyye diyezi kullanılır. Şehnaz ve diğer sipih'deki kûçek için îcâb eden işaretler, nota içerisinde kullanılır, (ikinci bir donanım açılabilir). Maâmâfih, makamı terkîb eden dizilerin bâzan tamâmı değil, bir parçası kullanılır.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Ey ay (yüzlü sevgili)! (Gökyüzünde) görünen yıldız şekilleri hep kıvılcımdır ki yine gam gecesinde gökyüzüne ateşli âh, ayak basmış, gelmiş."

Şerh

Sözlüklerde ilk anlamı nida, ikinci anlamı âşığın iç âlemindeki tüzüntüyü ve kederi dışa vurması olarak geçen ah, âşığın çektiği sıkıntılara tercüman olan ve bir şekilde anlaşılmasını sağlayan kavramlardan biridir. Aşk ateşiyle yanan âşığın gönlünden çıkan dumanlara benzetilen ah, sabahlara kadar devam eder (Pala, 1989: 21-22). Beyitten de âşığın gecelerinin gamlı olduğunu öğreniyoruz. Gıdası gam olan âşığın en belirgin özelliklerindedir âh çekmesi. Âşık, sevgilisine kavuşamamanın ıstırabıyla sürekli yanıp tutuşur, gam gecelerinde âh çeker; vücudu baştan aşağı aşk ateşiyle dolar. En sonunda âh kıvılcımları göklere ulaşır. İşte şair de gökyüzünde yıldız gibi görünen şekillerin aslında âşığın âh kıvılcımları olduğunu söylemiştir. Âşığın aşk ateşinin kıvılcımları, göklere kadar çıkmıştır. Beyitte ay gibi parlak yüzlü sevgilisine seslenen şair, onun yanılığa düşmesini istemez, semada görünen şekillerin yıldız değil, âşığın âh ateşinin emâreleri olduğunu ifade ederek aslında sevgili tarafından fark edilmek ister. Zira sevgili, divan şiirinde zâlimdir, gaddardır; âşığına cevır etmeyi sever. Bu beyitte de şair, sevgilinin eziyeti karşısındaki âşığın durumunu sevgiliye hitap ederek anlatmıştır.

Şairin âh ateşinin kıvılcımlarının gece vakti yükseldiğini ifade etmesi de manidardır. Hem de bu gece gam gecesidir. "Gece, uyuyamayan insanlar, hele ki kıvranıp duran âşıklar için cefâ vaktidir" (Akarsu, 2007: 20). Yani sevgilinin hasretiyle yanıp tutuşan âşıkların âh ateşi geceleri daha da alevlenir. İşte bu alev ve kıvılcımlar, göğe ulaşır ve yıldız şeklini alır. Gerçekten de bir ateşten sıçrayan kıvılcımlar, şekil bakımından yıldız benzer. Ayrıca âhın aleve benzetilmesi, âh kelimesinin eski harflerle yazılışıyla da ilgilidir. "Âh kelimesi, elif ve he harfi ile yazılırdı. Elifin üzerinde alevi andıran bir med işareti bulunurdu" (Kaplan, 2012: 53).

"Ey" ünlemiyle ay gibi parlak sevgilisine seslenen şair, nida ve aks-i müfred sanatına başvurmuştur. Gam gecesinde gökyüzüne yükselen yakıcı âh ateşi, yıldız şekillerine teşbih edilmiştir. Ayrıca âşığın göklere yükselecek kadar aşk ateşinin fazla olması, mübalağalı bir söylemdir. "Ahter, meh, sipihr" ; "şerer, gam, âh, âteş-

zâd" kelimeleri tenâsüplüdür. Meh, açık istiare yoluyla sevgili yerine kullanılmıştır. Gece gökyüzünde yıldız şekillerinin görünmesi, âşğın âh ateşinin kıvılcımlarına bağlanarak hüsn-i ta' lil sanatına başvurulmuştur.

٥ سخنده بر زمین تازه بولسك هر قچان برّی

کوررسنکم مقّدم وجدی استاد ایق بصمش

5. Suḥanda bir zemīn-i tāze bulsañ her qaçañ Birrī

Görürsün kim muḳaddem Vecdī-i üstād ayak başmıṣ

Lugatçe

suḥan	: (f.i.) söz, lâkırdı, (bkz: kavı, kelâm, sühan). ["suhun" şekli de vardır].
muḳaddim	: (a.s. kıdem'den) 1. takdim eden, sunan [küçük, büyüge-]. 2. öne, ileri geçiren
vecdī	: (a.s.) 1. vecde mensup, vecidle ilgili. 2. i. erkek adı.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"(Ey) Birrî! Her ne zaman söz (meydanında) bir taze zemin bulsan görürsün ki Üstat Vecdî, senden önce (oraya, o zemine) ayak basmıṣ."

Şerh

Divan şiirinde birtakım kalıplaşmıṣ mazmun denilen ifadelerin olduğunu biliyoruz. Başlangıçta bu mazmunlar zevkle kullanılmıṣken zaman ilerledikçe divan şairlerinde yeni söyleyiş tarzı ve bıkır-i mazmun arayışları olmuştur. Özellikle 17. yüzyıldan itibaren görülen bu arayışlar; şairlere şair olma niteliği kazandıran, onları taklitten kurtararak orijinalliği yakalamalarını sağlayan bir çaba olmuştur. Bundan dolayı "divan şairleri bıkır-i manâ ve diğere bir deyişle söylenmemiş bir anlam, bir nükteli söz bulmayı, daha doğrusu var etmeyi amaç edinmişlerdir. Bu amaca erişmek için kıvrak bir zekâ sahibi olmak, dili incelikleriyle bilmek ve nihayet mutlaka pek çok şiiri ezberde bulundurmamak lâzımdır" (Çavuşoğlu, 1986: 3). Bununla birlikte

önceki şairlerin söylemlerini tekrarlamaktan uzak durmak gerekliydi. Belli kalıplara, kurallara, klişe ifadelere, mecaz ve imge dünyasına sahip köklü bir şiir geleneğinde yenileşme isteğini gerçekleştirmek kolay olmasa da divan edebiyatı şairleri, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi kendilerini ve yapıtlarını yenileme ihtiyacı duymaktaydılar. İşte bu sebeple "divan şairinin kendisinin de, zaman zaman, özellikle 17. Yüzyıldan itibaren şiirde yenilik arayışı içinde olduğunu görüyoruz. Üzerinde sistematik bir biçimde düşünülmemiş olsa bile, şiirde yeni bir söz söylemenin, daha önce kullanılmamış anlatım yolu bulmanın üslûbun gereği olduğu, divan şiirinin kendi döneminde de fark edilmiştir. Nitekim, eski şairlerimizin, divanlarında zaman zaman 'bikr-i mana', 'bikr-i fikr', 'bikr-i mazmun' sahibi olduklarını söylemeleri bu yenilik arayışının bir göstergesi olmalıdır" (Mengi, 1991: 19). Beyitte de Birrî, söz meydanında ne zaman ki yeni bir zemin, yeni bir tarz, yeni bir söyleyiş biçimi görülürse orada çağdaşı olan ve daha sonra yetişecek olan şairlere örnek olacak, onları ileriye taşıyacak ve bu özellikleriyle heyecan uyandıracak bir söz üstadın varlığından söz edilebilir demektedir. Burada beyit bir fahriye olup Birrî, kendi şiirini orijinallik bakımından övmüş olabilir. Diğer yandan şiirlerini ve üslubunu takdir ettiği birisini de ima ederek o kişinin şiir yeteneğini takdir etmiş olabilir. Mesela Birrî Divanı'na baktığımızda şairin, Nâbî'nin bir gazelini tahmis ettiğini, Nâbî hakkında bir terki-i bent yazdığını, gazellerinde usta şairden sıklıkla bahsettiğini ve mektuplaşmalarının olduğunu biliyoruz. Bu yakınlığı göz önüne aldığımızda bir ihtimal Birrî, bu beytiyle Nâbî'yi dahi kast etmiş olabilir. Zira Nâbî de kendi şiiri üzerine yaptığı değerlendirmede, şiirini yeni bir üslup, tarz anlamına gelen "taze-edâ" olarak niteler ve eski şairler arasında böyle kalem oynatanın olmadığını belirtir:

Böyle bir nev-zemîn ü tâze-edâ

Olmamışdur kalem-rev-i kudemâ (Bilkan, 1997: 417).

Beyite baktığımızda Birrî'nin, daha önce kimse tarafından söylenmemiş, yeni bir anlam, mazmun, düşünce ve üslup peşinde olmanın; söz meydanında yeni bir zemin oluşturmanın övünülecek bir durum olarak ifade ettiğini görüyoruz. Şairler kendilerini övdükleri fahriyelerde ve örnek aldıkları şairleri övdükleri methiyelerde bu yenilikleri "Bikr-i fikr, bikr-i ma' nâ, dil-i pâk, endişe, hayal, himmet-i fikr, ince hayal, kilik-i ter, lafz-ı pâk, mana-yı güzîde, nazm-ı pâk, nazm-ı ter, nükte-bâr kalem,

nükte-i nazm, nükte-i pür-ma'âni-i kelam, rengîn fikr, rengîn söz, rengîn ü muhayyel lafz, sühanı pâk, şî'r-i pâk, şî'r-i ter, tâze eş'âr, tâze zemîn, tâze sahife-i şîir, tuhfe-i mazmun ve zebân-ı tâze gibi kavramlarla" (İsen, 2002: 66) anlatmışlardır. Beyitte de şair; tâze-zemîn diye bahsettiği yolun ancak söz meydanına ayak basan, diğer şairlere önderlik eden ve onlarda heyecan uyandıran üstatlar tarafından açılabilceğini ifade etmiştir.

2.2.49. GAZEL 49³⁴⁹

Mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün

۱ صبا تحريك ايدوب كاكل رخ دلداره يصلنمش

او سنبل روزكاريله كل كلزاره يصلنمش

۲ دل بلبل عجبمی پاره پاره اولسه كلشنده

تن كل چاك چاك اولمش يازقلر خاره يصلنمش

۳ صارلمق قابل ایدی یاره اما ای دل مجروح

در یاره سنك كيبي نچه بيچاره يصلنمش

۴ كوروب منزلكهكده ای صنم نقش صور صنمه

جمالک هر كورن بي تاب اولوب ديواره يصلنمش

۵ آكا بالين اولورسه اطلس چرخ ايلمز رغبت

³⁴⁹ Erkul, age., s. 319.

ينه افتاده برّی آستان یاره یصلنمش

1. Şabā taḥrīk idüp kākül-i ruḥ dil-dāre yaşlanmış

O sünbül rüzgār ile gül-i gül-zāre yaşlanmış

2. Dil-i bülbül ‘ aceb mi pāre pāre olsa gül-şende

Ten-i gül çāk çāk olmış yazıklar ḥāre yaşlanmış

3. Şarılmaq ḳābil idi yāre ammā ey dil-i mecrūḥ

Der-i yāre senüñ gibi nice bī-çāre yaşlanmış

4. Görüp menzil-gehüñde ey şanem naqş-ı şuver şanma

Cemālüñ her gören bī-tāb olup dīvāre yaşlanmış

5. Aña bālīn olursa aṭlas-ı çarḥ eylemez rağbet

Yine üftāde Birri āsiṭān-ı yāre yaşlanmış

۱ صبا تحريك ايدوب كاكل رخ دلداره یصلنمش

او سنبل روزكاريله كل كلزاره یصلنمش

1. Şabā taḥrīk idüp kākül-i ruḥ dil-dāre yaşlanmış

O sünbül rüzgâr ile gül-i gül-zâre yaslanmış

Lugatçe

taḥrîk	: (a.i. hareket'den. c. tahrîkât) 1. kımıldatma, kımıldatılma, oynatma. 2. kışkırtma, azdırma. 3. yola çıkarma. 4. uyandırma. 5. a. gr. meczum (cezimli) bir harfi hareke ile okuma "ilm" kelimesini "ilim" okuma.. gibi.
dil-dâr	: (f.b.s.) 1. birinin gönlünü almış, sevgili. 2. i. muz. Abdülbâki Dede'nin terkihi ettiği 7 makamdan biri.
gül-zâr	: (f.b.i.) 1. gül bahçesi, gül tarlası, (bkz: gül-bağ, gül-istân, gül-şen).

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Sabâ rüzgarı, kımıldatınca yanağın (üzerine düşen) kâkülü, sevgiliye yaslanmış. O sünbül, rüzgâr ile gül bahçesinin gülüne yaslanmış."

Şerh

Klasik şiirde sabâ rüzgârının gül bahçelerini, bağları dolaşarak geldiğini ve bu yüzden güzel ve temiz kokular taşıdığını; sevgili ile âşık arasında ulak görevini üstlendiğini daha önce çok kez açıklamıştık. O yüzden burada kısaca değineceğiz. Doğu vilayetlerinden geldiğine inanılan sabâ yelinin Çin, Maçın ve Hıta gibi ülkeleri dolaştığına (Kurnaz, 1996d: 511), sevgilinin saçının kokusunu alıp en son âşığın bulunduğu meclise uğradığına inanılır. Onun kokusunu taşıyıp âşığa getirdiği yârin saçları misk, anber, sünbül ve reyhan gibi kokar (Tolasa, 2001: 451).

Sabah rüzgârı, yukarıda da belirttiğimiz gibi, divan şiirinde sevgilinin kokusunu taşır, dağıtır, yayar. Esmesi, titremesi, eserken inlemesi gibi sebeplerle âşığın benzetileni olan (Kurnaz, 1996d: 510-511) sabâ yeli, beyitte sevgilinin yanağı üzerine düşen kâküllerini kıpırdatmaktadır. Yüz, sevgilinin en başta gelen güzellik unsurudur. Bu bakımdan beyitte mecâz-ı mürsel yoluyla bütün söylenerek parça kast edilmiştir. Sevgilinin kıvrım kıvrım yanaklarına dökülen saçları sevgiliye, yani yanağa yaslanmış, hoş bir görüntü meydana getirmiştir.

"Sevgilinin saçı, koku, şekil ve renk yönünden çoğu kez miske ve sünbüle teşbih edilir" (Tanyıldız, 2009: 987). İkinci beyitte de saç, sünbül olarak ifade

edilmiştir. Nitekim saç da tıpkı sümbül gibi darmadağın ve salkım saçaktır. Yüz ve yanak ise divan şiirinde sıklıkla güle benzetilir. Nasıl ki gül bahçesinin en göz alıcı unsuru gül ise, sevgilinin de en dikkat çeken güzellik unsuru yüzü ve kırmızı yanaklarıdır. Beytin ilk mısrasında tasvir edilen durum, ikinci mısradaki açık istiâreli olarak açıklanmıştır. Sümbüle benzeyen kıvrımlı saçlar, gül bahçesinin gülünü andıran yanakların üzerine düşmüştür, ona yaslanmıştır.

Beytin ilk mısrasındaki "kâkül-i ruh" ve "dil-dâr" kelimeleri, ikinci mısradaki sırasıyla "sümbül" ve "gül-i gül-zâr" ifadeleriyle karşılık bulmuş, leff ü neşr-i müretteb sanatına başvurulmuştur. Sümbül, saç için; gül-i gül-zâr yanak için açık istiâreli olarak kullanılmıştır. "Sabâ, kâkül, dil-dâr, sümbül, rûzgâr, gül, gül-zâr" kelimeleri tenâsüplüdür.

۲

دل بلبل عجبمی پاره پاره اولسه کلشنده

تن کل چاک چاک اولمش یازقلر خاره یصلنمش

2.

Dil-i bülbül ‘aceb mi pâre pâre olsa gül-şende

Ten-i gül çāk çāk olmuş yazıklar hûre yaşlanmış

Lugatçe

gül-şen : (f.b.i.) 1. gül bahçesi. 2. kadın adı. (bkz: gül-istân, gül-zâr). 3. 1886 -1887 yıllarında Kırkor Efendi tarafından İstanbul'dan yayımlanmış olan haftalık, edebî ve fennî dergi.

hâr : (f.i.) diken.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Bülbülün gönlü gül bahçesinde parça parça olsa bu şaşılacak şey mi? Gülün bedeni paramparça olmuş, üzülür; dikene yaslanmış."

Şerh

Beyitte divan edebiyatında sıklıkla kullanılan gül ile bülbül mazmunu vardır. Gülün sevgiliyi, bülbülün ise âşığı temsil ettiği efsaneleşmiş hikâyede, gülün aşkıyla

yanıp tutuşan bülbül, mütemadiyen inler, durmadan sevgilisinin güzelliklerini anlatır, canını sevgilisinin ayakları altına serer. Fakat gülün dikenleri bülbülün ciğerini, bağırını deler; gönlünü paramparça eder. Fakat bunda şaşılacak bir durum yoktur. Çünkü bütün sevgililerin cefâ ve cevri âşıklarının bağırında yaralar açar. Şöyle de düşünülebilir : Aşk yoluna giren kişi, sevgilisinden gelecek olan her şeye zaten en baştan razıdır. İster lütufta bulunsun ister kahrıda, âşık sevgilisinin her hâlini baş tacı eder. Bu yüzden de bülbülün gül bahçesinde gönlünün parça parça olması, şaşılacak bir şey değildir. Zira o bu yola girdiyse zaten her şeye hazırlıklıdır. Aşk yolunun çetrefilli ve dikenlerle dolu bir yol olduğunu tüm âşıklar bilir ve tüm zorlukları göze alarak bu yola çıkarlar.

Beytin ikinci mısrasından ise gülün bedeninin parçalanmış ve incinmiş olduğunu anlıyoruz. Buna sebep ise gülün dikenidir. Diken ise âşığın rakibi olup sevgiliyle hemhâl olmaya çalışan kişinin timsâlidir. Âşığa o da sevgili kadar eziyet eder. Âşığın nazarında rakip, sevgilisi ile sıkı bir münasebet içindedir. Bu durum da âşığın gönlünün yaralanmasında oldukça etkilidir. Rakip; zâlim, kıskanç, dedikoducu ve zararlıdır. Beytin ikinci mısrasından gülün dikenle yani rakiple kurduğu münasebetten olumsuz sonuç aldığı, bedeninin yaralandığı anlamını çıkarabiliriz. Ayrıca gül dikene yaslanmış ifadesini resmedersek, boynunu bükmüş bir gül karşımıza çıkar; bu da gülün hâlini yansıtmaktadır.

Mecâz-ı örfî yoluyla bülbül, âşık; gül, sevgili; diken de rakiptir. "Aceb mi?" sorusu, cevap beklenmeden sorulmuş bir soru olup bülbülün içinde bulunduğu duruma dikkat çekmek içindir. Burada da istifham sanatına başvurulmuştur. Gül, üzerine üzülme duygusu yüklendiği için kişileştirilmiştir. "Bülbül, gülşen, gül, hâr" kelimeleri tenâsüplüdür.

۳ صارلمق قابل ایدی یاره امّا ای دل مجروح

در یاره سنک کیبی نچه بیچاره یصلنمش

3. Şarılmak kâbil idi yâre ammâ ey dil-i mecrûh

Der-i yâre senûñ gibi nice bî-çâre yaşlanmış

Lugatçe

ķābil	: ("ka" uzun okunur, a.s. kabûl'den) 1. Kabul eden, kabul edici. 2. olan, olabilir. (bkz: mümkün).
mecrûh	: (a.s. cerh'den) 1. cerh olunmuş, yaralanmış, [bu mânâda c. mecrûhîn]. 2. huk. inandırıcı sözlerle çürütölmüş [fikir, mevzu', dâva]
der	: (f.e.) 1. -de, içinde. 2. i. kapı. 3. i. mağara. (bkz. kehf). 4. i.kere, defa. 5. i. cins, çeşit, kısım, nevi.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Ey yaralı gönöl! Sevgiliye sarılmak mümkün olabilirdi ama sevgilinin kapısına senin gibi nice çâresiz (âşık) yaslanmış."

Şerh

Sevgilisi uğruna çektiğı sıkıntılar sebebiyle âşığın gönlü gam ateşii ile doludur. Sevgilisinin cefâlarından gönlü paramparça olmuştur. Beli bükölmüş, bîtâp düşmüştür. Durdine dermân bulmak için gideceğı tek kapı vardır, o da sevgilisinin kapısı. Âşık nezdinde sevgilisinin kapısı, eşii oldukça önemlidir. Çünkü sevgilisinin ayağının tozu bu eşiktir. Bu yüzden de âşık, bu kapıya varıp eşiiğe kapanıp devamlı gözyaşı dökmek, buraya yüz sürmek ister. Çünkü sevgilisinin ayağının tozuna yüz sürmek, ona sarılmak gibidir. O, bu kapının eşiiğinde toprak olmaya dahi hazırdır. Anlattıklarımızdan da anlaşılacağı üzere, sevgilinin kapısı, âşık için en değerli unsurlardandır. Oraya varmak imkansız değildir ama oldukça zordur. Çünkü binlerce gönlü yaralı âşık, sevgilinin kapısına yaslanmış, aşk dertlerine derman aramaktadırlar. İşte bu yüzden sevgilinin kapısının toprağına meftun olan gönüller, sabırlı olmalıdır. Bu kapı çok değerlidir. Çünkü bu kapının eşiiğinin toprağı, âşıklar için bir merhemdir, dertlerinin dermanıdır. Zira Birrî, sevgilinin yolunun toprağıını bazen göz rahatsızlığına iyi gelmesi sebebiyle sürme olarak, yine şifalı olması nedeniyle tutyah olarak beyitlerinde ele almıştır.³⁵⁰ Beyte baktığımızda aynı zamanda sevgilinin kapısına erişenler, bir bakıma sevgiliye erişmiş gibi olurlar; toprağına yüz sürenler, ona sarılmış gibi olurlar. Bu sebeple âşık, aşkında sebat göstermeli, her türlü eziyete karşılık bir an dahi olsa sevgilisinden yüz çevirmemelidir. Kapısında binlerce çâresiz âşık da olsa beklemeli, aşkına sâdik olmalıdır. Bu sabırlı duruş, âşığın gam ateşiiyle kalbinde açılan yaralara derman

³⁵⁰ bkz. Erkul, age., 253 (Gazel 78/1).

olacak; sevgilisinin kapısına erişmekle de vuslat basamaklarını tırmanmaya başlayacaktır.

Âşıkların sevgilinin kapısına erişmek için gösterdikleri sabır ve çaba aynı zamanda sevgilinin değerini ve yüceliğini anlatmak içindir. Zira sevgili sultandır, âşık ise ancak o sultanın sâdik bir hizmetçisidir. Sevgili tabiptir; âşıklar ise onun ilâcıyla dirilecek bîçâre hastalardır.

Beşerî aşk çerçevesinde yaptığımız bu yorumu ilâhî aşka yönlendirecek olursak, ortaya sûfinin vuslat arzusuyla aşk yolunda çektiği çileler çıkar. Sûfinin de gönlü yaralıdır. Çünkü birçok zorluğa sevgiliye kavuşma uğruna sabreder, sabrıyla da birtakım ilahi cilvelere mazhar olur. Fakat onun isteği sevgiliye sarılmak, yani ona kavuşmaktır. Yaralı gönlünün yegane ilacı budur. Ama sevgilinin dergâhında kendisi gibi aşk ateşiyle yanıp tutuşan gönlüne çâre arayan binlerce âşık vardır. Zira sevgilinin kapısı, âşıkların eşiğinden hiç ayrılmadığı, sürekli aşındırdığı ve ilgi bekledikleri bir yerdir. Sultanın sâdik bir hizmetçisi olmaya can atan yaralı gönüller, dertlerinin dermânını bulabilmek için burada toprakla bir olmuşlardır.

"Ey" hitâbıyla yaralı gönlüne seslenen şair, nidâ ve aks-i müfred sanatına başvurmuştur.

٤

کوروب منزلکهدہ ای صنم نقش صور صنمه

جمالک هر کورن بی تاب اولوب دیواره یصلنمش

4. Görüp menzil-gehüñde ey şanem naqş-ı şuver şanma

Cemālũñ her gören bĩ-tāb olup dīvāre yaşlanmış

Lugatçe

menzil-geh : (a.f.b.i.) menzil yeri, konak, (bkz: menzilgah, menzil-hâne). [aslında menzil, konak yeri demek olduğuna göre "gah" ekinin eklenmesi yanlış olmakla beraber Osmanlıcada eklenip kullanılmıştır].

şanem : (a.i.c. esnām) 1. put. (bkz: büt, cibt, çelîpâ, salîb). 2. güzel kimse.

şuver : (a.i. sûret'in c.) suretler.

bî-tâb : (f.b.s.) bitkin, yorgun, (bkz: bî-mecâl).

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Ey put (gibi güzel olan sevgili)! Konaklama yerinde görüp de (âşıkları) suretler resmi zannetme. Yüzünü her gören bitkin düşüp duvara yaslanmış."

Şerh

Klasik edebiyatta sıklıkla sevgiliye mecâz-ı örfî yoluyla sanem veya put denir. "Bu benzetmede maksat, sevgilinin kilise duvarlarında bulunan mozaik işlemeli tasvirler kadar güzel olduğunu belirtmek içindir" (Pala, 1989: 78). Beyitte de sevgili, puta benzetilmiştir. Pala'nın yorumundan farklı olarak sevgilinin puta benzetilmesinde cansız ve donuk olması da etkindir. Zira put gibi sevgilinin de gönlü taştandır ve âşıklarına karşı acımasızdır. Âşıklarına durmadan eziyet eder ve bu eziyetlerden de hiç pişmanlık duymaz. Bir önceki beyitte de ifade edildiği gibi âşıkları, sevgilinin kapısına yaslanmışlar, ondan bir ilgi beklemektedirler. Fakat sevgili, âşıkları uzaktan izlemekle yetinir, onlara meyletmez. Beyitte de aslında bu duruma bir serzenişte bulunmaktadır. Şairin isteği, sevgilinin kapısının önündeki âşıkları donuk suretler, tasvirler sanmaması yönündedir. Zira o âşıklar, hareketsiz durmaktadırlar ve takatsiz düşmüşlerdir. Bu yüzden de ayakta duracak mecâlleri kalmamış ve duvara yaslanmışlardır. Âşıkların böyle perişan hâlde olmalarının sebebi ise, put gibi güzel olan sevgilinin cemâlini görme şerefine erişmiş olmalarıdır. Sevgilinin yüzünü bir kez olsun gören âşıklar, takatsiz kalırlar.

Beyitte Hakk âşıkların ulaşmak için çabaladıkları nihâî hedef de kast edilmiş olabilir. Sûfî gönlün isteği, nefsinin yenerek ve gönlünü mâsîvâdan arındırarak ilâhî basamakları tırmanmak ve en sonunda da cennette cemâlullahı hayran hayran seyretmektir. İşte burada bu kutlu yolculuğun sonunda bu isteğe ulaşan âşıkların hâli de resmedilmiş olabilir. Zira güzellikte eşi benzeri bulunmayan Yüce Yaradan'ın cemâli karşısında hakîkî âşıklar, hiç şüphesiz ki bitap düşecekler ama bu güzelliği seyretmekten bir an olsun geri durmayacaklardır.

"Ey" ünlemi ile nida ve aks-i müfred sanatı yapılmıştır. Sevgili saneme benzetilmiş, beyitte sadece kendisine benzetilen unsur söylendiği için açık istiare sanatı vardır. "Sanem, nakş, suver" kelimeleri tenâsüplüdür.

۵ آکا بالین اولورسه اطلس چرخ ایلمز رغبت
ینه افتاده برّی آستان یاره یصلنمش

5. Aña bālīn olursa atlas-1 çarḥ eylemez raġbet

Yine üftāde Birrī āsiṭān-1 yāre yaşlanmış

Lugatçe

bālīn	: (f.i.) yastık; koltuk.
atlas	: (a.i.) 1. üstü ipek, altı pamuk kumaş. 2. s. düz, havsız, tüysüz. 3. büyük harita. 4. Atlas denizi.
çarḥ	: (f.i.) 1. çark, tekerlek. 2. felek, gök. 3. yaka [elbisede]. 4. ok yayı. 5. çakır doğan. 6. tef. 7. s. devreden, dönen.
üftāde	: (f.s.c. üftāde-gān) 1. düşmüş, düşkün; biçāre. 2. âşık. 3. i. kadın adı.
āsiṭān	: (f.i.) eşik. (bkz: atebe).

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Ona bütün gökleri içine alan en büyük gök olan atlas çarhı yastık olsa ilgi göstermez. Yine biçāre âşık Birrī, sevgilinin eşğine yaslanmış (başını yaslamış)."

Şerh

Âşığın gönül yaralarına dermân aradığı tek yer, sevgilinin kapısıdır. Bu yüzden de sevgilisinin kapısından bir an olsun ayrılmak istemez. Onun için burası "bütün bütün gökleri içine alan, göklerin en büyüğü ve en güçlüsü" (Kurnaz, 1993: 229) olan atlas çarhından daha kıymettardır. Âşığa atlas çarhı yastık olarak sunulsa, o yine de buna raġbet etmez, başını sevgilisinin kapısının eşğine yaslamayı tercih eder.

"Eşikle ilgili en derin anlamlandırmalar, tasavvuf kültüründe de yer alır. Tasavvufî eğitim ve ibadet yeri olan tekkeye aynı zamanda, 'eşik' anlamına gelen 'dergâh' ve 'âsitan' denmesi eşığe atfedilen anlamların önemli bir cephesini oluşturur. Bu yolla tekkenin, yaratıcıya yakınlık elde etme süreci olarak seyr ü sülûkun yoğun bir biçimde yaşandığı yer ve maddeden manaya, kesretten vahdete geçişin bir vasıtası olma gibi yönlerine vurgu yapılır. Bu ve benzeri anlamlandırmalar tasavvufî hüviyeti bulunan tüm mekânların eşığı için geçerlidir" (Eren, 2012: 273). "Ulaştığı hedefin ulvîliği yüzünden eşikte de ulvîlik görülür. Eşik, yokluk ve tevazu gibi anlamları ifade eder. Tevazu ehli için 'Eşik gibi ayaklar altında.' denir. Taşdığı yücelik itibarıyla eşığe oturulmaz, basılmaz. Bir dergâh veya türbeye girilirken eşığı öpülüp öyle girilir."³⁵¹ İşte bu yüce eşığe baş koymayı âşık, atlas çarhına baş koymaya yeğler. Çünkü âşığın derdinin dermânı buradadır. Aynı zamanda âşığın belki de sevgiliye en çok yaklaşabileceği yer eşiktir. Bu yakınlık, onu görünüşte mahvederken, takatsiz bırakırken aslında manevi açıdan yüceltir. Bütün benliğini sevgilisine adanmış, onun için toprakla bir olmuş âşık için sevgilisinin kapısının eşığına varabilmek dahi çok büyük saadettir. Hatta âşık, burada canını teslim etmek ister ki bu da sonsuz bir saadete kavuşmanın anahtarıdır. Seyr u sülûk yolundaki Hakk âşığı da derdini yalnız Sevgili'sine anlatmalı, O'ndan medet ummalıdır. Zira onun daimi yeri Hakk'ın eşığına secde etmek olmalı; o, fani dünyanın rahatına ve aldatmacalarına kanmamalıdır.

Beyitte âşığın hâli "üftâde" olarak nitelendirilmiştir. Düşkün, biçare anlamlarına gelen bu sıfat ile sevgilinin eşığında olma durumu oldukça ilişkilidir. Âşık, sevgilisinin eşığına kapanır, çaresizce ağlar ve ona devamlı yalvarır. Onun rahatta ve yükseklerde gözü yoktur. O, eşikte bir köle ve dilenci misali mütemadiyen secde hâindedir.

Üftâde kelimesi tevriyeli olarak kullanılmıştır. Atlas çarhı ile eşik arasında bir tezat söz konusudur. Aynı zamanda çarh-ı atlas, yastığa teşbih edilmiştir. Şair, tecrid yoluyla kendi mahlasına hitap ederek söz söylemiştir.

2.2.50. GAZEL 50³⁵²

Mef' ûlü/fâ' ilâtün/mef' ûlü/fâ' ilâtün

³⁵¹ Cebecioğlu, adı geçen e-kaynak, s. 76. (09.10.2017)

³⁵² Erkul, age., s. 320.

۱ چرخ ایچره دور جمدن صنمک که جام قالمش

شمدی او جامدن که بو مجلسده نام قالمش

۲ لطف و کرم کورنمز ابنای دهر ایچنده

آنجق ویروب آلینور ساده سلام قالمش

۳ اولمش جمال یاره زلف سیاه حائل

کویا سحاب ایچنده بدر تمام قالمش

۴ فکر عبیر خالی چقمز درونمزدن

دلده مکر دخی اول سودای خام قالمش

۵ هر کونه نامرادی مشهودک اولمش آنجق

ای بری کورمدیکک نیل مرام قالمش

1. Çarḥ içre devr-i Cemden şanmañ ki cām ḳalmıŝ

Şimdi o cāmdan ki bu meclisde nām ḳalmıŝ

2. Luṭf u kerem görünmez ebnā-yı dehr içinde

Ancaḳ virüp alınur sāde selām ḳalmıŝ

3. Olmuş cemāl-i yāre zülf-i siyāh ḥā'il

Gūyā şehāb içinde bedr-i temām ḳalmıř

4. Fıkr-i 'abır-i³⁵³ ḥāli çıkmaz derūnumuzdan

Dilde meger daḥi ol sevdā-yı ḥām ḳalmıř

5. Her gūne³⁵⁴ nā-murādī meřhūduñ olmuř ancaḳ

Ey Birrī görmedigüñ neyl-i merām ḳalmıř

۱ چرخ ایچره دور جمدن صنمک که جام قالمش

شمدی او جامدن که بو مجلسده نام قالمش

1. Çarḫ içre devr-i Cemden řanmañ ki cām ḳalmıř

şimdi o cāmdan ki bu meclisde nām ḳalmıř

Lugatçe

çarḫ : (f.i.) 1. çark, tekerlek. 2. felek, gök. 3. yaka [elbisede].

4. ok yayı. 5. çakır doğan. 6. tef. 7. s. devreden, dönen.

³⁵³ Erkul, burada tamlama yapmamıştır. Biz anlam olarak daha uygun düştüğü için tamlama yapmayı uygun gördük.

³⁵⁴ Erkul, bu kelimeyi "gün" řeklinde okumuřtur. Manisa nüshasından kontrol ettiđimizde kelimenin "gūne" olduđunu görüp çalıřmamıza kelimeyi bu řekilde dāhil ettik.

cām : (f.i.) 1. sırça, cam; bardak, kadeh, şişe ve toprak cinsinden şarap kadehi, [kelimenin Arapçası cemi "câmât" dır].

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Çark (zaman) içinde Cem devrinden sanmayın ki kadeh kalmış. Şimdi o kadehten bu mecliste (sadece) nam kalmış."

Şerh

Öncelikle gazelin tamamına baktığımızda 17. yüzyılın hikemî şairi Nâbî'nin "kalmışdur" redifli gazelindeki benzer düşüncelerin benzer ifadelerde dile getirildiğini söyleyebiliriz.³⁵⁵ Birrî ile Nâbî'nin tanışıklığından ve mektuplaşmalarından daha önce de bahsetmiştik. Nâbî'nin "kalmışdur" redifli gazelinin ilk beyti şu şekildedir :

Cemin tamama erüp devri cām kalmışdur

O cāmdan da bu mecliste nām kalmışdur

Birrî'nin beytinde de benzer ifadelerin olduğunu görüyoruz. "Beyitte telmihte bulunulan şey, şarabı bulduğu düşünülen Cem'in kadehidir. Bu kadeh, içine bakıldığında dünyada olup bitenlerin görüldüğüne inanılan sihirli bir kadehtir" (Onay, 2013: 87-88). Cem de eski İran tarihine göre, Pişdadyan sülalesinin dördüncü ve meşhur hükümdarıdır. Yunanlıların Baküsü gibi, Cem de şarkta şarabı icat etmiş olmakla tanınır (Onan, 1991: 47). Daha önceki gazel şerhlerinde de ifade ettiğimiz gibi divan şiirinde adı sıkça anılan Cem, saltanatının büyüklüğü, üzerinde yedi hat bulunduğu inanılan kadehi, şarabın mucidi olması ve tahtı ile anılmıştır.

Beyitte Cem devrinden kadeh dahi kalmadığı, o kadehin sadece adının kaldığı ifade edilmiştir. Bu ifadenin arka planında Cem'in devrinde uzun bir süre insanların ölümü tatmadıkları rivayetine gönderme vardır. Ama eninde sonunda zaman, onlara da ölümü tattırır ve şimdi Cem'den bir kadeh bile kalmamıştır. Tökel, Cem ile ilgili şu ifadeleri aktarmıştır: "Babasının ölümüyle tahta çıkan Cem, evvela savaş aletleri yapmaya çalışıyor. Zekası sayesinde demiri yumuşatıp ondan kalkanlar, zırhlar ve silahlar imal ettikten sonra, keteni, ibrişimi ve kıl ipliği eğirerek değerli kumaşlar,

³⁵⁵ ayrıntılı bilgi için bkz.: Kenan Erdoğan, Fatih Koyuncu, "Nâbî'nin Manisa'daki Sanat Çevresi ve Birrî-Nâbî Dostluğu", Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic Volume 9/3 Winter 2014, Ankara-Turkey, S. 643.

ardından da devlere su ile toprağı kardırıp kerpiçler, tuğlalar, saraylar yaptırıyor. ... Gemi ile dünyayı dolaşiyor, öyle yüceliyor ki artık aklın alabileceğı bütün sırlara vâkıf oluyor, artık kendinden daha büyük kimseyi görmez oluyor. Böylece 300 yıl geçiyor ve insanlar ölüm yüzü görmüyorlar. Yeryüzünün her tarafı içki içenlerin ve musikinin sesiyle doluyor" (Tökel, 2000: 125-126). Bir bakıma şair, Cem'in ışret meclisine hasret de duymaktadır. Çünkü "şevkli ve muhabbetli şarap meclislerine bezm-i Cem, ayin-i Cem denirdi" (Onan, 1991: 48). Şair şimdiki mecliste Cem'in kadehi gibi keyif ve eğlence veren bir unsur yok, sadece onun kadehinin adını anıyoruz, demek istemiştir. Cem'in meclisi, Birrî zamanında olmasa dahi, o meclisin nâmı hâlâ cihândadır. Çünkü âşığın gamına tek ilaç odur. Âşık, ancak keyfiyet veren aşk şarabını yudumladıkça dertlerinden kurtulabilir. Dudağına aşkın neşesi dokunanların kalbi safâ bulur. Safâ-bahş kadehlerle âşıklar mest olur. İşte Birrî de Cem'in bu meziyetlere hâiz kadehine hasret duymakta ve onu arzulamaktadır. Bununla ilgili bir rivayeti bizlere Onan aktarmaktadır: "Rivayete göre: Cem zamanında üzüm meydana çıkmış. O da halkın bu meyveden istifade etmesini dileyerek birkaç kap içine üzüm koydurmuş. Her gün bir kaptaki üzümü alıp yerlermiş. Bir müddet sonra son kaptaki üzümü alıp yemek istedikleri zaman, onun bozulup köpürdüğünü görmüşler ve bu kabı kendi haline bırakmışlar. Birkaç gün daha geçtikten sonra, bakınca, durulduğunu görmüşler ve muayene için suyundan biraz içmişler; acılığınan dolayı zehir sanmışlar. Sonra da süzüp bir şişeye koymuşlar. Cem'in gayet güzel bir câriyesi şiddetli ve devamlı bir baş ağrısına tutulmuş ve derdine hiç kimse deva bulamadığı için canından bezerek, intihar maksadıyla, zehir sanılan üzüm suyunu tamamen içmiş. Fakat, bakmış ki bunun kendisine zararı olmadıktan başka garip bir neşe verici tesiri de olmuş. Günlerce uyuyamadığı halde, bunu içtikten sonra güzelce uyumuş. Uyanınca, ıstırabının geçtiğini görerek sevinçle Cem'in huzuruna koşmuş ve işi anlatmış. Üzüm suyu olan şarap da bu suretle bulunarak şahdarı (şah ilacı) adını almış" (Onan, 1991: 47-48). İşte âşıkların da ilacı olarak bu sebeple şarap görülmüş ve rindler daima onun peşinde olmuşlardır.

Birrî bu beyitle her şeyin zaman içinde değıştığını; nice nice şanlı, yüce sultanların, padişahların da zamanı gelince bu dünyadan göçüp gittiğini; devirlerinin kapandığını ifade etmek istemiş de olabilir. Beyti bu yönüyle ele alırsak Birrî'nin yaşadığı çağın satır aralarına da ulaşabiliriz. Şair burada çağdaşlarına aslında şöyle bir mesaj da vermektedir: "Ey efendiler! Yıllarca ölümsüzlüğü tatmayan Cem bile

eninde sonunda bu dünyadan gitti, her nefis gibi siz de bir gün ölümü tadacaksınız. Bu dünyada iyi eserler bırakmaya çalışın. Cem gitti ama kadehinin nâmı kaldı. Kadehinden dolayı, çağlar boyunca herkes Cem'in adını saygıyla andı. Cem'in bu kadehi, tılsımlı bir kadehti. Rivayetlere göre kadehinde dört veya altı dilim mevcuttu. Bu dört dilim dünyanın dört cihetini, altı dilim ise üst ve altla birlikte altı temel yönü ifade etmekteydi. Yine anlatılanlara göre bu kadehin dilimleri arasında bakıldığında birinde batıda olanlar, birinde doğuda olanlar görülebilmekteydi. Cem, böyle tılsımlı bir kadeh bıraktığı halde gün geldi onun devri kapandı. Yani sizler de bu dünyada baki eserler bırakmaya çalışın ki unutulmayasınız." Şair işte bunları ima ederek hem Cem'in meclisine özlemini dile getirmekte hem de fani insanları bu dünyada baki eserler bırakmaya teşvik etmektedir.

Klasik edebiyat şairleri meclisten de sıklıkla bahsetmişlerdir. Bu meclislerde insanlar, yan yana oturup kadehleri elden ele dolaştırırlar, yani döndürürlermiş. İşte Bâkî'nin "Müheyyâ oldu meclis sâkiyâ peymâneler dönsün" dediği de budur. Bu mecliste de Birrî zamanında Cem'in kadehinin yalnızca nâmı kalmıştır. Burada yukarıda bahsettiğimiz gibibir serzeniş ve devrin insanlarına bir uyarı söz konusudur. Her şey yolunda diye aldanmamak lazım. Zira Cem de büyük bir sultan ve Cem'in câmı kadar zengin ve şatafatlı bir dünyaya sahipti. Ama devran döndü, o da toprağa karıştı. Dikkat etmeli ki bizim de adımızın anılmadığı bir devir gelebilir. Bu yüzden bedenimiz var olmasa da adımızı yaşatacak yapıtlar bırakmalıyız. Tıpkı Cem gibi. Onun da artık kendisi yok ama kadehi sayesinde adı yaşamakta.

"Devr, Cem, câm, meclis" kelimeleri tenâsüplüdür. Ayrıca Cem devrine telmihte bulunulmuştur. "Cem-câm", "câm-nâm" kelimeleri ile cinâs-ı nâkıs sanatı yapılmıştır.

۲

لطف و کرم کورنمز ابنای دهر ایچنده

آنچق ویروب آلینور ساده سلام قالمش

2. Luṭf u kerem görünmez ebnâ-yı dehr içinde

Ancaḡ virüp alınur sâde selâm ḡalmış

Lugatçe

luṭf	: (a.i.) 1. hoşluk, güzellik. 2. iyi muamele; iyilik.
kerem	: (a.i.) 1. asalet, asillik, soyluluk. 2. cömertlik, el açıklığı, lütuf, bağış, bahşış.
ebnā	: (a.i. ibn'in c.) oğullar.
dehr	: (a.i.c. düliûr) 1. dünyâ, (bkz: âlem, cihûn). 2. zaman, devir.
ebnā-yı dehr	: zamane adamları.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Zamane adamları içinde iyilik ve bağış görünmez. Sadece verilip alınan sâde selâm kalmış."

Şerh

Şüphesiz ki bir edebi eser, bizlere kendi çağını anlatır. Bu beyit de Birrî'nin devrinin bir tercümanı niteliğindedir. Birrî Mehmed Dede, 17. yüzyılın son yarısıyla, 18. yüzyılın ilk yarısında yaşamıştır. Bu dönem Osmanlının gerileme devri olarak kabul edilir. Bu dönemde siyasi olarak kayıpların yanı sıra en önemli kayıplar, sosyal alanda olmuştur. Beyitte de aslında bir nevî devrin insanlarının sosyal ilişkileri özetlenmiştir. Halk arasında iyilik, bağış, iltifat, ihsan, birbirine yardım etmek unutulup gitmiş; sadece verilip alınan bir selâm kalmıştır. İlk beyitte şair Cem'in devrinin kapandığını söylemişti ya işte tıpkı onun gibi Osmanlının da zenginlik içinde hüküm sürdüğü her yönden ihtişamlı devri kapanmıştır. Bu durumda halk, fakirlik içinde ve eli boşdur. Bir bakıma kimsenin kimseye yardım edebilecek durumu da yoktur. Eskiler bununla ilgili şöyle demişlerdir: "Kendisi muhtâc-ı himmet bir dede; nerde kaldı, gayriye himmet ede." Gerçi burada bahsedilen durumun halkın maddî imkansızlığından olduğunu da sanmıyoruz. Çünkü bizim toplumumuzda gönül zenginliği, maddî zenginlikten de üstün kabul edilir. O hâlde Birrî'nin yaşadığı 17.-18. yüzyıllarda ciddî toplumsal çözümler mevcuttur ki Birrî bu durumdan şiirlerinde dert yanmıştır. Tıpkı Nâbî gibi... Nâbî'nin "kalmışdır" redifli gazelinin ikinci beyiti de şu şekildedir:

Rüsûm-i lutf u kerem halk içinde mensîdir
Fakat alup verilur bir selâm kalmışdır

Halk, öyle bir maddî ve mânevî yokluk içinde ki, keremin lutfun ne olduğunu bilmemekte, unutmuş vaziyettedir. Sadece verilip alınan bir selâm kalmıştır. Eğer selâm da alınıp verilirse, insanlar birbirleriyle hiçbir konuda alışveriş yapmayacak, münâsebette bulunmayacaklardır. Bu dönemde selâm, tek alışveriş konusu olarak kalmıştır. Selâm almak da beyitte sanki selâm verme eylemine bağlanmış gibidir. Çünkü beyitte ilk önce "vermek" eylemi söylenmiştir. Belki de bir kişi kendisi selâm vermese, karşısına selâm verecek hiç kimse çıkmayacaktır. 16. yüzyılın ortalarında Fuzûlî de Kânûnî gibi bir hükümdarın çağında "Selam verdim rüşvet değildir deyu almadılar, hüküm gösterdim faidesizdir deyu mültefit olmadılar." demiştir. Demek ki bahsedilen toplumsal bozulmalar o dönemlerde başlamış, Birrî döneminde ise ayyuka çıkmıştır.

۳ اولمش جمال ياره زلف سياه حائل
كويا سحاب ايچنده بدر تمام قالمش

3. Olmuş cemâl-i yâre zülf-i siyâh hâ'îl
Güyâ şehâb içinde bedr-i temâm kalmış

Lugatçe

hâ'îl : (a.s. havl'den) 1. iki şey arasında veya bir şey önünde perde olan, manî olan, arayı kapayan, engel. 2. fiz. ekran.
shâb : (a.i.) 1. bulut, (bkz: ebr, gays2, mîg). 2. karanlık.
3. bulut gibi uçuşan böcekler.
bedr : (a.i.) ayın on dördüncü gecesi, dolunay.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Siyah saç, sevgilinin yüzüne örtü olmuş. Sanki dolunay, bulut içinde kalmış."

Şerh

Zülûf, sözlüklerde "yanağın iki yanına sarkan saç"³⁵⁶, "yüzün iki yanından sarkan saç lülesi" (Pala, 1989: 495) şeklinde tanımlanmaktadır. Yüz saçla birlikte anıldığında renk ve nicelik açısından tezat oluşturur. Zira yüz, renk ve parlaklık bakımından güneşe, aya, gündüze benzetilirken saç ise gece, örtü, engel veya gölgedir. Nicelik bakımından ise yüz vahdeti, saç kesreti ifade etmektedir.

Beyte baktığımızda sevgilinin siyah saçları, yüzünü örtmektedir. Bu durum, görüntü itibariyle bulut tarafından gölgelenmiş dolunayı andırır. Sevgilinin yüzü dolunay gibi geceye parlaklık ve güzellik verir. Saç ise şekil ve renk itibariyle bulut gibidir ve dolunay gibi olan sevgilinin yüzünü zaman zaman örter, görünmesini engeller.

Beyti bir de tasavvufî açıdan ele almaya çalışalım. Tasavvufta sevgili hiç şüphesiz ki Allah'tır. "Yüz, tasavvufta tecelli-i mahz, yani vahdettir. Tamam tecellidir" (Tarlan, 2011: 53). "Zülûf ise, kesret alemidir" (Tarlan, 2011: 409). Sevgilinin kara bulut gibi simsiyah olan saçları, onun dolunay misali aydınlık yüzünü örter. Yani vuslata engel olur. Tasavvuf erbabı saç kesret, yani insanı seyr-i sülûktan alıkoyan maddî engeller olarak düşünür. Kesret; karadır, birliği örtüp gizleyendir. Kesret, olumsuz bir unsur olarak belirse de aslında o da sevgilinin bir cilvesidir. Çokluk olmadan teklik düşüncesine ulaşamaz (Şenödeyici, 2015: 159). Tarlan'a göre kesret, vahdeti süsleyen, onun varlığını ve birliğini bildirendir. Kesret olmasa vahdet bilinmez (Tarlan, 2011: 410). Birrî için de mühim olan görünürdeki maddî unsurlara takılıp kalmak değildir. Zira yaşanılan dış dünya, onu gerçek gayeden alıkoyar. Şair, kesret olan saçtan sıyrılıp vahdet olan yüze, cemâlullaha ulaşmayı hedeflemekte, bu sebeple de karanlık bir bulut gibi olan saçın dolunay gibi aydınlık olan yanağı gölgelemesinin zamanla ortadan kalkacağını bilmekte ve vahdete ulaşmayı arzulamaktadır. "Bu dünyada Hakk ile âşık arasında bir perde oluyor" (Tarlan, 2011: 411). Şair ise aradaki perdelerden, yüzü gölgeleyerek vuslata engel teşkil eden bulut hükmündeki saçtan kurtulup sevgilisine ulaşmak, aşk şarabını içerek sevgilisinin cemâline hayran hayran bakmayı istemektedir.

Yüz ile saç arasında nicelik ve renk açısından tezat söz konusudur. Sevgilinin yüzü dolunaya, siyah saç da buluta benzetilerek teşbih-i belîğ sanatı yapılmıştır. Beytin birinci mısrasındaki "cemâl-i yâr, zülûf-i siyâh" ifadeleri, ikinci mısradaki

---

³⁵⁶ Cebecioğlu, adı geçen e-kaynak, s. 302. (19.10.2017)

"sehâb" ve "bedr-i tamâm" kelimeleri ile karşılık bulmuş; fakat karşılık olacak ifadeler sırasıyla verilmeyip çapraz eşleştirme yapılabileceği için leff ü neşr-i müşevveş sanatına başvurulmuştur.

٤

فكر عبير خالي چقمز درونمزدن

دلده مکر دخي اول سودای خام قالمش

4. Fikr-i ‘abîr-i hâli çıkmaz derûnumuzdan

Dilde meger daği ol sevdâ-yı hâm kalmış

Lugatçe

‘abîr : (a.i.) 1. bir ilaç terkîbi. [bu terkip; beyaz sandal, sünbül kökü, kırmızı gül, turunç ve iğde çekirdekleri, nârenç gibi güzel kokulu bâzı otlarla bir miktar doğulmuş miskten meydana gelirmiş]. 2. güzel koku.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Beninin hoş kokusunun düşüncesi, gönlümüzden çıkmaz. Meğer gönülde dahi o ham sevda kalmış."

Şerh

Divan şiirinde genellikle sevgilinin yüzünde bulunan ben, rengi ve küçüklüğü sebebiyle çeşitli benzetmelere konu olmuştur. Renk itibariyde Hintliye, Bilal'e, Ka'be'deki Hacerü'l-esved taşına benzetilmiştir. Sevgilinin yüz güzelliğini belirginleştiren bir dâne veya bir yıldız gibi de düşünüldüğü olmuştur. Kokusu nedeniyle de en çok miske benzetilmiştir. Klasik şiir telakkisine göre bu nokta, güzellik sayfası olan sevgilinin yanağına zülûf kaleminden damlamıştır.

Sevgilinin yüzünde, çene çukurunda yahut kaşının köşesinde olan ben, ona ayrı bir güzellik ve letâfet katar. Beyitte de şair, sevgilisinin beninin hoş kokusunun müptelası olduğunu, gece gündüz bunu düşündüğünü ifade etmiştir. Aynı zamanda beytin ikinci mısrasından anladığımıza göre âşık, sabırsız davranmaktadır. Belki de henüz aşk yolunda ilerleme kat etmeden sevgilinin beninin hoş kokusunu sürekli

düşünüp bu isteği gönlünde taşıdığı için onun sevdası hamdır, henüz olgunlaşmamıştır. "Sevdâ" kelimesinin tevriyeli olarak da kullanıldığını düşünebiliriz. Zira sevdâ sözcüğünün diğer anlamı olan "siyah" ile beninin rengi birbiriyle örtüşmektedir.

هر كونه نامرادي مشهودك اولمش آنجق
ای بری کور مدیکک نیل مرام قالمش

5. Her gūne nā-murādī meşhūduñ olmış ancak

Ey Birrī görmedigün neyl-i merām kalmış

Lugatçe

nā-murādī	: (f.b.i.) muradına erişememe, isteğine ulaşamama.
meşhūd	: (a.s. şuhūd'dan. c. meşhūdât) gözle görülmüş, görülen
neyl	: (a.i.) 1. merama erişme; isteğine ulaşma. 2. s. ulaşılan şey.
merām	: (a.i.) 1. istek, maksad, niyet. 2. Konya'nın meşhur sayfiye yeri.

Günümüz Türkçesi ile Nesre Aktarım

"Ey Birrî! Her çeşit isteğine ulaşamama gözle görülmüş ancak görmediğin (bir tek), isteğine ulaşma (hâli) kalmış."

Şerh

Beyit Birrî'nin sitemiyle birlikte ümidini yitirmediğini göstermektedir. Zira şair, hiçbir istediğinin olmadığını, çok kez isteklerinin reddedildiğinin görüldüğünü söylemektedir. Târîz yoluyla, artık görmediğinin bir tek isteğine ulaşma olduğunu ifade etmektedir. Peki Birrî'nin isteği ne olabilir? Neredeyse tüm gazellerinde çaresiz âşık görüntüsü çizen Birrî'nin tek isteği sevgilisine kavuşmak olmalıdır. Zira divan şiirinde sevgili gaddar ve zâlim olarak anılır. Âşık ise sevgilisinin tüm eziyetlerine sabretmeyi kendisine bir görev bilir. Sabırla ham sevdâsını olgunlaştıran âşık en

sonunda da vuslatı arzular. Şairin de muhtemel isteği budur. Her türlü muratsızlığı tadan şair, artık bir de isteğine ulaşmanın tadına varmak istemektedir.

Beşerî aşkla ilgili yaptığımız bu yorumu ilâhî aşka yönlendirecek olursak sâliğin hakîkî sevgiliye kavuşma arzusu karşımıza çıkar. Sâlik dikenlerle örtülü çetrefilli aşk yolunda birçok zorluklarla karşılaşır ve bunlara göğüs gerer. Bunlara sebat ettiği müddetçe merteye kazanır. En sonunda da nihâî isteği olan sevgiliye vuslatı elde eder. Şairin de bu doğrultuda merâmı budur.

"Nâ-murâdî" ile "neyl-i merâm" ifadeleri ile tezat sanatı yapılmıştır. "Ey" ünlemi ile nidâ ve aks-i müfred sanatına, şairin kendi kendine seslenmesiyle de tecrid sanatına başvurulmuştur.

SONUÇ

Şerh etmeye çalıştığımız gazellerin büyük çoğunluğu beş beyitlik gazellerdir. Zira Birrî Dîvânı'ndaki toplam 206 gazelden 133'ü beşer beyitten oluşmaktadır. Geri kalanlardan 4'ü altı, 44'ü yedi, 1'i sekiz, 18'i dokuz, 3'ü on, 1'i on bir ve 2'si on iki beyitlik gazellerdir. Bizim çalışmamıza konu olan gazellerden de 37'si beş beyit, 1'i 6 beyit, 1'i yedi beyit, 1'i dokuz beyitten oluşmaktadır. Klasik edebiyat tarihine genel olarak baktığımızda yüzyıllar içerisinde beyit sayısının azaldığını görebiliriz. Divan edebiyatının kuruluş dönemlerinde on beş beyite kadar hatta da daha uzun olan gazellerin var olduğunu biliyoruz (İpekten, 2000: 18). XVI. hatta XVII. yüzyıllara doğru gelindiğinde gazellerin beyit sayısının yediye, beşe düştüğünü görmekteyiz. "Bu, divan edebiyatında artık söz kalabalığından hoşlanılmadığını gösterir. Bunda, dilin ifade kabiliyetinin artması ve yüzyıllar boyunca kullanılan kelimeler ve tamlamaların yeni anlamların kazanması ve bunları beraberinde getirmelerinin büyük etkileri olmuştur" (İpekten, 1997: 42).

Birrî, aruz veznini şiirlerine başarılı bir şekilde tatbik etmiştir. Önemli sayılabilecek aruz kusurlarına düşmemiştir. Şerh etmeye çalıştığımız gazellerde kullanılan aruz vezinlerini ve kullanım sayılarını şu şekilde sıralayabiliriz :

Aruz Kalıbı:	Kullanım Sayısı:
Fâ ^ç ilâtün/ fâ ^ç ilâtün/ fâ ^ç ilâtün/ fâ ^ç ilün	12
Fe ^ç ilâtün/fe ^ç ilâtün/fe ^ç ilâtün/fe ^ç ilün	5
Mefâ ^ç ilün / fe ^ç ilâtün / mefâ ^ç ilün / fe ^ç ilâtün	3
Fâ ^ç ilâtün / Mefâ ^ç ilün / Fe ^ç ilün	1
Mefâ ^ç ilün / mefâ ^ç ilün / mefâ ^ç ilün / mefâ ^ç ilün	9
Mefâ ^ç ilün / mefâ ^ç ilün / fe ^ç ülün	2
Mef ^ç ülü / Mefâ ^ç ilü / Mefâ ^ç ilü / Fe ^ç ülün	3
Mef ^ç ülü / fâ ^ç ilâtü / mefâ ^ç ilü / fâ ^ç ilün	7
Fâ ^ç ilâtün / Fâ ^ç ilâtün / Fâ ^ç ilün	2
Mefâ ^ç ilün/fe ^ç ilâtün/mefâ ^ç ilün/fe ^ç ilün	2

Dîvân'a içerik yönüyle baktığımızda; siyaset sahnesinde çalkantılı günlerin yaşandığı, kültürel yozlaşmanın baş gösterdiği bir devre şahitlik eden Birrî, dönemin

edebî muhitlerinden haberdar olarak klasik tarza vâkıf ve dinî değerlere sahip çıkan bir anlayışla şiirlerini kaleme almıştır.

Birrî Manisa Mevlevîhânesi'nde yetişmiş, bin bir günlük çileyi tamamlayıp "dede"lik unvanına kadar yükselmiş mutasavvıf bir şairdir. Geçimini attarlıkla sağlamıştır. İşte bu yüzden onun şiirleri buram buram ilâhî aşk kokmaktadır. Onun şiir anlayışı tasavvufuyla yoğrulmuştur. Sultan Camii Dârüşşifâ-yı tabîb-i sâniî Ahmed Efendi ile dostluğu ve ondan ilim öğrendiği de kaynaklarda belirtilmiştir. Daha sonra attarlık mesleğini seçmesinde de muhtemelen Tabib Ahmed Efendi'nin tesiri büyüktür. Gazellerinde tıp ilmine dair de birtakım ipuçları yakalamak mümkündür. Bu münasebeti, gazel şerhleri esnasında belirttik. Ayrıca Birrî'nin attar dükkanının dönemin önemli edebî muhitlerinden biri olduğunu da söylemek mümkündür. Nitekim Nâbî, Seyyid Vehbî, Sâbit gibi dönemin önemli şairler tarafından Birrî'nin dükkanı ziyaret edilmiş; burada edebî sohbetler yapılmıştır. Birrî'nin Seyyid Vehbî ile karşılıklı nazireler yazdıkları ve Nâbî ile mektuplaştıkları bilinmektedir. Bütün bunlardan anlıyoruz ki Birrî, dönemin önde gelen şairlerinin beğenisini kazanmış; söz ve ifade kuvveti, şiirlerindeki anlam derinliği ile söz meydanının yetiştirdiği cesur ve usta pehlivanlar arasındadır.

Birrî Mehmed Dede Dîvânı'nın ana muhtevasını şairin ilham kaynağı olan tasavvuf oluşturmaktadır. Aşka dair her hecede, dinle ilgili kavramlarda, sevgili betimlemelerinde, kozmik âlemin yaratılışında daima Yüce Allah ve O'nun esma ve sıfatları çerçevesinde izahlar yer almaktadır. Ayrıca şairin Mevlevîlik geleneğinden beslenmesinden ötürü Dîvân'ın genelinde Mevlevîlikle ilgili terimlere yer verilmiştir³⁵⁷.

Birrî, döneminin edebî üsluplarına ve sanat anlayışlarına da bağlı kalmıştır. Dış dünyayı algılayıp yorumlamaya çalışması, sosyal bunalımlar ve kültürel devinimlere şiirlerinde yer vermesi hikemî üslubun etkisi göstermektedir. Söz kısa ama yoğun olarak ifade etmesi, sözden daha çok mânâya ehemmiyet vermesi, kırmızı ve sarımtırak tonları şiirine aksettirmesi, edebî sanatlara başarılı bir şekilde yer vermesi Sebki Hindî tarzından etkilendiğinin göstergesidir. Ayrıca Birrî, mahallileşme akımının etkisiyle de şiirlerinde atasözü ve deyimlere yer vermiş, mahallî tabirleri şiirlerine dahil ederek şiir dilini konuşurma diline yaklaştırmıştır. Birrî, doğduğu ve yaşamını sürdürdüğü çevreyi şiirlerinde konu olarak işlemiştir.

³⁵⁷ Birrî'nin "Mevlevîlerdür" redifli yedi beyitlik bir gazeli vardır (bkz. Erkul, age., s. 272-273).

Onun şiirlerinde Manisa ve çevresi, Gediz Nehri³⁵⁸, Hamza Baba Türbesi³⁵⁹, Murâdiye gibi yerel mahalleri ve değerleri bulmak mümkündür. Buradan da anlaşıldığı üzere Birrî, klasik edebiyatın soyut yapısının ötesine geçerek yaşayan, canlı coğrafyaya şiirlerinde yer vermiştir.

Birrî Mehmed Dede'nin gazellerinde kullanmış olduğu dil, dönemin genel yapısına uygun düşmektedir. XVII. ve XVIII. yüzyıllarda baş gösteren ve kısmen başarılı olan sadeleşme hareketi Birrî'nin şiir dilini de etkilemiştir. Bunun yanı sıra atasözü ve deyimleri bolca kullanması, Arapça ve Farsça kökenli sözcüklerin sınırsız bir şekilde şiirlerinde yer almaması, Birrî'nin dil anlayışını çözmek açısından önemli ipuçlarıdır.

Şair, İstanbul'dan uzak bir konumda olmasına rağmen edebiyat dünyasında kendine iyi bir yer edinmiş ve haklı bir şöhrete sahip olmuştur. Bu durumun arka planında, dönemin üstat sayılabilecek şairlerinin beğenisini kazanmış olması, onların şiir meclislerinde kendine yer bulması, sanatı ve şairliği hususunda kendi söylemiyle "Allah vergisi üstün özelliği ve kabiliyeti"nin olması yer almaktadır.

---

³⁵⁸ Birrî'nin "Gedûs" redifli beş beyitlik bir gazeli vardır (bkz. Erkul, age., s. 312).

³⁵⁹ Birrî'nin "Hamza bâbâdur" redifli beş beyitlik bir gazeli vardır (bkz. Erkul, age., s. 280-281).

KAYNAKÇA

Abdulkerim Kuşeyrî (1978). *Risale*. (haz.: Tahsin Yazıcı). İstanbul: MEB Yayınları.

Âbidin Paşa. (2007). *Mesnevî Şerhi*. ter.: Mehmet Sair Karaçorlu. İstanbul: İz Yayınları.

Ahmed Eflâkî (1995). *Menâkıbu'l-Ârifin (Âriflerin Menkıbeleri)*. (çeviren: Tahsin Yazıcı). İstanbul: MEB Yayınları.

(e-kaynak: http://www.semazen.net/show_text_main.php?id=1324&menuId=247) (21.12.2016).

Ahmet Vefik Paşa (2000). *Lehçe-i Osmanî*. haz. Recep Toparlı. Ankara: TDK Yayınları.

Akalın, L. (1993). *Türk Folklorunda Kuşlar*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Akarsu, K. (2007). *Adına Aşk Dediler*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Aksoy, H. (1977). *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Devirler/ İsimler/ Eserler/ Terimler*. C.I. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Aksu, C. (2017). *Divan Arasında (Lutfî Divanı'nın Tahlili)*. İstanbul: Post Yayınevi.

Akdemir, A. (2007). *Divan Şiirinde "Cünûn" ve "Mecnûn" Kavramları ile Bu Kavramların Fehîm-i Kadîm Dîvânı'ndaki Kullanımı*. *Bilig*. S. 41, s. 23-43.

Akün, Ö. F. (1994). *Divan Edebiyatı. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (s. 389-427). C. 9. İstanbul: TDV Yayınları.

Alevoğlu, D. (2015). *Şeyhî Divanı'ndan Seçilen Elli Gazelin Şerhi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Manisa : Celâl Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ali Enver (2013). *Ali Enver Semâhâne-i Edeb (Mevlevî Şairler)*. (haz.: Sadık Erdem). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Alparslan, A. (1996). *Gubarî. İslâm Ansiklopedisi* (s.167). C. 14. İstanbul : TDV Yayınları.

Alparslan, H. (2007). *Ahmedî Dîvânı'nda 1.-50. Gazellerin Şerhi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kütahya: Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Altuntaş, İ. H. (2011). *Niyâzî-i Mısrî Kaddese'llâhü Sırrahu'l-Aziz (1618-1694) Divan-ı İlâhiyyat ve Açıklaması, Tam Metin*.

(e-kaynak:<https://ismailhakkialtuntas.files.wordpress.com/2011/02/tc3bcm-niyazi.pdf>) (15.04.2017).

Ateş, S. (2002). *Kurb. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (s. 432-433). C. 26. İstanbul: TDV Yayınları.

Avşar, Z. (2012). Yûnus Emre'nin Gözüyle Baş ve Can Gözü. *Kardeş Kalemler Dergisi*. S:65. s.24-30.

Ay, Ümran. (2009). Divan Şiirinde Güneşin Sevgili Tipine Yansıması Hakkında Bir Değerlendirme. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi 2*. s. 117-162.

Aydın, Ş. (2014). Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde Değirmen Metaforu. 3. *Uluslararası Dil ve Edebiyat Konferansı Bidiri Kitabı, "Avrupa'da Türkçe"* (s.431-439). S.1. Arnavutluk-Tiran. 30 Ekim-1 Kasım 2014.

Ayvazoğlu, B. (1995). *Güller Kitabı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Ayvazoğlu, B. (2007). *Ney'in Sırrı*. İstanbul: Kapı Yayınları.

Banarlı, N. S. (2004). *Resimli Türk Edebîyatı Tarihi*. C.II. İstanbul: MEB Yayınları.

Batislam, H. (2003). Divan Şiirinde Âşık, Sevgili, Rakip Üçlüsü ve Ölüm. *Folklor Edebiyat*. 9(34): 186-199.

Batislam, H. (2002). Divan Şiirinin Mitolojik Kuşları: Hümâ, Anka ve Simurg. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi I*. s.185-208.

Bayram, Y. (2004). 16. Yüzyıldaki Bazı Divan Şairlerinin Şiiri Nitelemek Üzere Kullandıkları Sıfatlar. *Türk Bilig Dergisi*. S. 8. s.36-53.

Bayram, Y. (2007). Divan Şiirinde Tarımsal Ürünler. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*. Özel Sayı. s. 1-15.

Bayram, Y. (2007). Klasik Türk Şiirinde Duyguların Dili: Çiçekler. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 1(6):209-219.

Bilgin, A. (2007). Osmanlı Şiirinde "Ölmeden Önce Ölme" Temi. *Kubbealtı Akademi Mecmuası*. S.142. s.42-53.

Bilkan, A. (2006). *Türk Edebiyatı Tarihi II*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Birici, S. (2007). Klasik Türk Edebiyatında Âsiyâ. *Elazığ Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 17(1): 97-113.

Birri Mehmed Dede (2000). *Manisalı Birri Mehmed Dede Hayatı, Eserleri, Edebî Şahsiyeti ve Dîvânı*. (haz.: Rasih Erkul). Manisa: Manisa Valiliği Yay.

Bursalı Mehmed Tâhir. (1333). *Osmanlı Müellifleri*. İstanbul: Matbaa-i Âmire.

(e-kaynak:

http://esgici.net/022_010/Bursali%20Mehmed%20Tahir%20Efendi%20%20Osmanli%20MuellifleriI%20haz%20A%20Fikri%20Yavuz%20%20Ismail%20Ozen.pdf
(20.04.2017).

Can, Ertuğrul (2005). *Şuhudi Divançesi (İnceleme-Metin)*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Canan, İ. (2004). *Hadis Ansiklopedisi-Kütüb-i Sitte*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Cankurt, H. (2014). Şeyhî'nin Gazellerine Tasavvufî Bakış. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 9(3): 321-349.

Cebecioglu, E. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*.

(e-kaynak: <http://tasavvufkitapligi.com/i/uploads/429779tasavvuf-terimleri-ve-deyimleri-sozlugu.pdf>) (10.06.2016).

Ceylan, Ö. (2000). *Tasavvufi Şiir Şerhleri*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Ceylan, Ö. (2007). *Kuşlar Divânı*. İstanbul: Kapı Yayınları.

Cunbur, M. (2002). Manisa Mevlevîhâne'sinde Yetişen İki Şair. *T.C Celal Bayar Üniversitesi, Manisa Yöresi Türk Tarihi ve Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi Birinci Uluslararası Mevlânâ, Mesnevi ve Mevlevîhâneler Sempozyumu Bildirileri* (s.267-274). (haz.: Emrehan Küey). Manisa. 19-21 Aralık 2001.

Çağbayır, Y. (2003). *Kutadgu Bilig*. Ankara: TDV. Yay.

Çağrııcı, M. (2001). İtidal. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (s.456). C.23. İstanbul:TDV Yayınları.

Çağrııcı, M. (2001). Kanaat. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (s.289). C. 24. İstanbul: TDV Yayınları.

Çağrııcı, M. (2010). Şevk. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (s.20-22). C.39. İstanbul: TDV Yayınları.

Çatak, A. (2012). Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin Nefs Anlayışı. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 1(1): 217-230.

Çavuşoğlu, M. (1986). Divan Şiiri. *Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*. 52(415-416-417): 1-16.

Çavuşoğlu, M. (1997). *Yahyâ Bey Dîvanı*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası.

Çavuşoğlu, M. (2001). *Necati Bey Divanı'nın Tahlili*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Çelebioğlu, A. (1991). Ay (Kültür ve edebiyat). *İslâm Ansiklopedisi* (s.186-191). C:4. İstanbul: TDV Yayınları.

Dağlar, A. (2007). Âyîneye Düşen Sır: "Nihânuz" Gazelini Şerh ve Tahlil Denemesi. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 2(4): 308-320.

Demir, R. (2015). Divan Şiirinde Kırmızı Renk. *Türkiyat Mecmuası* C. 25. s. 57-91.

Demirel, Ş. (2009). XVII. Yüzyıl Klasik Türk Şiirinin Anlam Boyutunda Meydana Gelen Üslup Hareketleri: Klasik Üslup-Sebk-İ Hindî -Hikemî Tarz-Mahallileşme. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic.* 4(2): 279-306.

Devellioğlu, F. (2000). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.

Dikmen, H. (1991). *Seyyid Vehbî ve Divanı'nın Karşılaştırmalı Metni*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

(e-kaynak: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> Tez No: 17116) (15.02.2017).

Dilçin, C. (2000). Divan Şiirindeki Paralel Ve Ortak Söz Yapılarından Metin Eleştirisinde Yararlanma. *Türkoloji Dergisi*. 13(1): 33-66.

Dinç, E. (2005). *Hiç Aşk'ın Tarifi*. İstanbul : Yakın Plan Yayınları.

Doğan, M. (1996). Büyük Türkçe Sözlük. İstanbul: İz Yayıncılık.

Doğan, M. (2007). Fatih Dîvânı ve Şerhi. İstanbul: Yelkenli Yayınları.

Durkaya, H. (2010). Fehîm-i Kadîm Dîvânı'nda Hayvanlar Üzerine Bir İnceleme. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 3(15): 13-27.

Durmaz, G. (2005). Divan Şiirinde Rind. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 6(8): 57-76.

Ebu Nasr Serrac Tusi. (1996). *El-Lüma'-İslam Tasavvufu*. çeviren: H. Kamil Yılmaz. İstanbul: Altınoluk Yay.

Emiroğlu, İ. (2010). *Sufî ve Dil /Mevlana Örneği*. İstanbul: İnsan Yay.

Erdoğan, K. (2008). *Niyâzî-i Mısrî Hayatı, Edebî Kişiliği Eserleri ve Dîvânı (Tenkitli Metin)*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Erdoğan, K. (2008). Birrî Divanı'nda Manisa ve Şairin Sosyal Çevresi. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. S : 37, s.69-85.

Erdoğan, K. (2008). Birrî Örneğinde Redifleri Neden Bildiren Gazeller ve Divan Şairinin Felsefesi. *Uluslararası Divan Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri (Prof. Dr. Abdulkadir Karahan'ın Anısına)* (s. 215-225). Beykoz Belediyesi Başkanlığı Yay. İstanbul. 27-28 Mayıs 2008.

Erdoğan, K., Koyuncu F. (2014). Nâbî'nin Manisa'daki Sanat Çevresi Ve Birrî-Nâbî Dostluğu. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 9(3): 631-646.

Erdoğan, M. (1997). Edebiyatımızda Şerh Geleneğine Bir Bakış. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. S.1, s. 286-293.

Eren, A. (2008). Bâkî Divanı'nda Kırmızı Renk. *Erzurum Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. S. 37. s. 31-69.

Eren, A. (2010). Fuzûlî, Bâkî, Hayâlî Ve Yahyâ Bey Divanı'ndan Hareketle Sevgili Eşiği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 3(10) : 272-285.

Eröz, M. (1990). *Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Ersoy, M. A. (1994). *Safahat (Bütün Şiirleri Tam Metin)*. haz.: M. Necati Bursalı İstanbul: Merve Yayın Dağıtım.

Ertürk, M. (1997). Havz-ı Kevser. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (s. 546-549). C.16. İstanbul: TDV Yayınları.

Erünsal, İ. (1988). Mu'îdî'nin Miftâhu't-Teşbih'i. *Osmanlı Araştırmaları VII-VIII*. s.215-272.

Erzurumlu İbrahim Hakkı (1992). *Marifetname*. (sadeleştiren: Mehmet R. Eyüplüoğlu). İstanbul: Merve Yayınları.

Esrâr Dede (2000). *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye (İnceleme-Metin)*. (haz.: İlhan Genç). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

Fuzûlî (2000). *Fuzûlî Dîvânı*. (haz.: Kenan Akyüz, Süheyl Beken, Sedit Yüksel). Ankara: Akçağ Yayınları.

Gazâlî. (2002). *İhya u Ulumiddin*. (çeviren: Ahmet Serdaroğlu). İstanbul: Bedir Yayınları.

Gökcan Türkdoğan, M. (2011). Aşk Mesnevileri ve Gazellerdeki Sevgili İmajına Dair Bir Karşılaştırma. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. 1(29): 111-124.

Gölpınarlı, A. (1953). *Nesîmî; Usûlî; Rûhî; Hayatı, Sanatı, Şiirleri*. Ankara: Varlık Yayınevi.

Gölpınarlı, A. (2004). *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Gölpınarlı, A. (2006). *Mevlevî Âdâb ve Erkanı*. İstanbul: İnkılap Yay.

Gözütok, Ş. (2012). *Sufî Pedagojisi-Tasavvufta Şahsiyet Eğitimi*. İstanbul : Nesil Yayınları.

Güç, A. (2002). Kurban. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (s.433-435). C.26. İstanbul : TDV Yayınları.

Güftâ, H. (2009). Bâkî Divanı'nda Siyah Renkli Unsurlar. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 4(8): 1314-1373.

Güftâ, H. (2012). Divan Şiirinde Vakt-i Seher. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Klâsik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı*. 3(15): 93-137.

Güleç, İ. (2010). Klasik Türk Edebiyatı Metinleri Nasıl Şerh Edilmeli? *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*. 42(42): 83-111.

Güler, Z. (2014). Divan Şiirinde Papağan. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 2(1): 61-71).

Gülşen, H. (2013). Değirmen Motifi Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (TAED)*. S.50. s.78-90.

Günay, M. (2002). XVII. Yüzyılda Manisa Mevlevîhânesi ve Şeyh Ali Efendi'nin Faaliyetleri. *T.C Celal Bayar Üniversitesi, Manisa Yöresi Türk Tarihi ve Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi Birinci Uluslararası Mevlânâ, Mesnevi ve Mevlevîhâneler Sempozyumu Bildirileri* (s. 333-343). (haz.: Emrehan Küey). Manisa. 19-21 Aralık 2001.

Gündüz, İ. (2015). Nâz Ve Niyâz Nedir? Nâz Mı, Niyâz Mı?. *Altınoluk Dergisi*. S. 357.

Güngör, E. (1996). *İslam Tasavvufunun Meseleleri*. İstanbul: Ötüken Yayınları

Gürer, A. (1997). Dîvân Edebiyatında Sürme ve Nâilî'nin Bir Gazeli. *Türkoloji Dergisi*. 12(1): 119-126.

e-kaynak: <http://hadis.diyinet.gov.tr/Content/HadithBook> (Riyâzü's-sâlihîn, C.1-2-3). (15.10.2016).

Harman, Ö. (2010). Süleyman. *İslâm Ansiklopedisi* (s.59-60). C:38. İstanbul: TDV Yayınları.

Horata, O. (2002). *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.

Hucvirî (1982). *Keşfu'l-Mahcûb*. ter.: Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergah Yayınları.

e-kaynak: www.tasavvufakademi.com/indir.php?tur=1&no=1078 (03.05.2017).

Hüseyin Vassaf (1999). *Mevlîd, Süleyman Çelebi ve Vesiletü'n-Necât'ı*. (haz.: Cemal Kurnaz, Mustafa Tatcı). Ankara: Akçağ Yayınları.

Işık, İ. (2007). *Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*. C.2. Ankara: Elvan Yay.

İçli, A. (2012). Fuzûlî'nin Rind ü Zahid Eserinde Mekân: Meyhâne ve Mescit. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 7(1): 1305-1317.

İpekten, H. (1986). Gazel Şerhi Örnekleri-II. *Türk Dili Dergisi-Divan Şiiri Özel Sayısı*. Ankara.

- İpekten, H., İsen M. (1987). Râmî Mehmed Paşa. *Büyük Türk Klasikleri* (s.264-265). C. 6, İstanbul: Ötüken Neşriyat, Söğüt Yayıncılık.
- İpekten, H. (1996). *Şeyh Gâlip Hayatı, Sanatı, Eserleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- İpekten, H. (1997). *Nâilî Hayatı, Sanatı Eserleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- İpekten, H. (2000). *Eski Türk Edebiyatı-Nazım Şekilleri*, Ankara: Dergah Yayınları.
- İpekten, H. (2004). *Baki Hayatı, Sanatı, Eserleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- İpekten, H. (2011). *Fuzûlî Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Bazı Şiirlerinin Açıklamaları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- İsen, T. (2002). *Divan Şiirinde Fahriye*. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İsen, M. (1986). *Tezkirelerin Işığında Divan Edebiyatına Bakışlar*. Ankara: Yazarlar Birliği Türkiye Kültür ve Sanat Yıllığı.
- İsen, M. (1999). *Latîfî Tezkiresi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- İsmail Belîğ (1992). *Nuhbetü'l-Âsâr Li-Zeyli Zübdeti'l-Eş'âr*. haz.: Abdülkerim Abdulkadiroğlu. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- İsmail Paşa (1945). *Keşf-el-Zünûn Zeyli*. C.1. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- İz, F. (2008). *Eski Türk Edebiyatında Nazım*. C.1-2. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kabaklı, A. (2006). *Türk Edebiyatı II*. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- Kalkışım, M. (2002). Nâbî'de Zâhid ve Vâiz Eleştirisi. *Qafqaz Üniversitesi Filoloji Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Dergisi*. s. 65-72.
- Kaplan, M. (1993). Bülbül. *İslâm Ansiklopedisi* (s.833). C:2. İstanbul : MEB Yayınları.
- Kaplan, M. (2007). Şeyh Gâlib'in Şiir Anlayışı. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 1(6): 455-465.
- Kaplan, M. (2012). *Aşkın Sultanı*. İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- Kaplan, M. (2013). *Aynada Gizlenen Güzel*. İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- Kaplan, M. (2013). *Şiirin Sultanı Baki*. İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- Karaca, M. (2008). *Birrî Mehmet Dede Dîvânı'nın Muhtevâ İncelemesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karahan, A. (1987). *Nâbî Hayatı, Sanatı, Şiirleri*. 1. Baskı. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Karaköse, S. (2012). Divan Şiiri Sevgili Tipindeki Abartıların Simgesel Boyutuna Birkaç Örnek. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Klâsik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı - Prof. Dr. Turgut KARABEY Armağanı-*. 3(15) : 176-187.

Kartal, A. (1998). *Klasik Türk Şiirinde Lale*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Kaval, M. (2011). Mevlânâ'nın Mesnevi'sinde Nefis Kavramı. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 4(2):160-175.

Kavruk, H. (2001). *Şeyhülislam Yahya Divanı*. Ankara: MEB Yayınları.

Kaya, D. (2000). *Âşık Edebiyatı Araştırmaları*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Kayaalp, İ. (1999). Sultan Âhmed Dîvânının Tâhlili. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Kâtibzâde Sâkîb. (2017). Kâtib-zâde Sâkîb Dîvânı. (haz.: Mehmet Kırbıyık). Ankara: Kültür Turizm Bakanlığı. e-kaynak: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/56426,katib-zade-sakib-divanipdf.pdf?0> (21.12.2016).

Kola, F. (2016). Aşka Dair Bazı Tasavvurlar (XVI. Yüzyıl Divanlarındaki Aşk Redifli Gazellerden Hareketle). *Journal of Turkish Language and Literature*. 2(2): 67-94.

Kortantamer, T. (1994). Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi. *EÜEF Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*. S.8. s. 1-10.

Kurnaz, C. (1992). Bülbül. *İslâm Ansiklopedisi* (s. 485-486). C:6. İstanbul : TDV Yayınları.

Kurnaz, C. (1993). Çarh. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (s.229). C.8. İstanbul: TDV Yayınları.

Kurnaz, C. (1996a). Gönül. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (s. 150-152). C.14. İstanbul: TDV Yayınları.

Kurnaz, C. (1996b). Gül. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (s.219-222). C.14. İstanbul: TDV Yayınları.

Kurnaz, Cemal. (1996c). Güneş (Edebiyat). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (s.294-296). C.14. İstanbul: TDV Yayınları.

Kurnaz, C. (1996d). *Hayâlî Bey Dîvânı'nın Tahlili*. İstanbul: MEB Yayınları.

Kurnaz, C. (1998). Hüma. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (s. 478). C. 18. İstanbul: TDV Yayınları.

Kurnaz, C. (2003). Âşık Odur ki Kılar Cânın Fedâ Cânânına. *Dergâh Dergisi*. S.157. s.11. İstanbul.

Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Anlamı (1996). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Kutlar, F. S. (2005). *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*. Ankara: Ankara Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını.

Küçük, S. (1994). *Bâkî Divanı*. Ankara: TDK Yayınları.

Küçük, S. (2002). Manisa Mevlevîhânesi. *T.C Celal Bayar Üniversitesi, Manisa Yöresi Türk Tarihi ve Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi, Manisa Araştırmaları 2* (s.15-19). (haz.: Emrehan Küey, Nejdet Bilgi). Manisa.

Külekçi, N. (1995). *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Levend, A. (1984). *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*. 4. Baskı. İstanbul: Enderun Kitabevi.

Mehmed Tefik (2017). *Kâfile-i Şu'arâ*. (haz.: Fatma Sabiha Kutlar Oğuz, Müjgân Çakır, Hanife Koncu). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

e-kaynak: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/56163,mehmed-tevfik-kafile-i-su39arapdf.pdf?0> (12.07.2017).

Mengi, M. (1991). Divan Şiiri ve Bîkr-i Mana. *Dergah Dergisi. Dergâh. S. 19 s.10-11*. [Divan Şiiri Yazıları. (2000). Ankara: Akçağ Yayınları. s. 22-29].

Mengi, M. (2000). *Divan Şiiri Yazıları*. 1. Baskı. Ankara: Akçağ Yayınları.

Mermer, A. (1997). *Karamanlı Aynî ve Dîvânı*. Ankara: Akçağ Yay.

Mevlânâ Celâleddin Rûmî. (2007). *Mesnevî-i Şerîf*. müt.: Süleyman Nahîfî. sad.: Âmil Çelebioğlu. İstanbul : Timaş Yayınları.

Muallim Nâcî (1987). *Lugat-ı Nâcî*. İstanbul: Çağrı Yayıncılık.

Mutlu, B. (2012). *Divan Şiirinde Deniz İmgesi ve Şiir Öğretiminde Kullanılması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Mütercim Âsım Efendi. (2000). *Burhân-ı Katî*. haz.: Mürsel Öztürk, Derya Örs. Ankara: TDK Yayınları.

Nâbî. (1997). *Nâbî Dîvânı*. (haz.: Ali Fuat Bilkan). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Nursî, S. (2016). *Mektubat*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları.

Okçu, N. (2014). *Şeyh Gâlib Divanı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.

Okuyucu, C. (2004). *Divan Edebiyatı Estetiği*. İstanbul: L&M Yayınları.

Olgun, T. (1994). *Edebiyat Lugati*. haz: Kemal Edip Kürkçüoğlu. İstanbul : Enderun Kitabevi.

Onan, N. H. (1991). *İzahlı Divan Şiiri Antolojisi*. İstanbul : MEB Yayınları.

Onay, A. T. (2013). *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*. der. Cemal Kurnaz. Ankara: Kurgan Edebiyat Ysyinevi.

Ögke, A. (1997). *Kur'ân'da Nefs Kavramı*. İstanbul: İnsan Yayınları.

Önal, S. (2009). Klasik Türk Edebiyatında Lâle ve EdebîBir Tür Örneği Olarak Lâle Şiirleri. *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 4(2): 911-927.

Özcan, H. (2007). Mevlânâ'da Aşk ve İlim. *Mawlana Jalaluddin Rumi Uluslararası Sempozyumu*. Bükreş-Romanya: 2007.

Özcan, N. (2004). Mevlevî Âyini, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (s.464-466). C:29. İstanbul : TDV Yayınları.

Özerveranlı, M. (1996). Firdevs. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (s.123-124). C.13. İstanbul: TDV Yayınları.

Özkul Sağdıç, A. (2008). *Kütahyalı Rahîmî Dîvânı'ndan 1-50.Gazellerin Şerhi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kütahya: Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Öztuna, Y. (1966). *Başlangıcından Zamanımıza Kadar Türkiye Tarihi*. C. 10. İstanbul: Hayat Kitapları.

Öztuna, Y. (2000). *Türk Mûsikîsi Kavram ve Terimleri Ansiklopedisi*. Ankara: AKM Başkanlığı Yayınları.

Öztürk, A. (2013). Klasik Tragedyalarda ve Tasavvufta Nefs Eğitimi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, Dergi Park Akademi*. 171(171): 237-246.

Pakalın, M. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul : MEB Yayınları.

Pala, İ. (1989). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. Ankara : Akçağ Yayınları.

Pala, İ. (1992). Bezm-i Elest. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (s.108). C.6. İstanbul: TDV Yayınları.

Pala, İ. (1998). *Şi'r-i Kadîm Şiir Şerhleri*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Pala, İ. (1999). *Dîvân Edebiyatı*. İstanbul : Ötüken Yayıncılık.

Pala, İ. (2000). *Âh Mine'l Aşk*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Pala, İ. (2002). *Gül Şiirleri*. İstanbul: Kapı Yayınları.

Pala, İ. (2012). *Od*. İstanbul: Kapı Yayınları.

Parlatır, İ., Tezcan, B., Tufar, N. (2006). *Lügât-i Cûdî*. Ankara: TDK Yayınları.

Râmî, Ş. (2005). *Enîsü'l-Uşşâk*. haz. Mustafa Fidan-Habib Derzineversi. Lefkoşa: Akdeniz Haber Ajansı Yayınları.

Sâlim (2018). *Tezkiretü's-Şu'arâ (İnceleme - Metin)*. haz.: Adnan İnce. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

(e-kaynak: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/57124,mirza-zade-mehmed-salim-tezkiretu39s-su39arapdf.pdf?0>) (02.03.2018).

Sarı, İ. (2017). *Türklerin İnanç Sistemi: Türkler İslamiyet'i Seve Seve Benimsemişlerdir*. 1. Baskı. Antalya: Net Medya Yayıncılık.

Sarıkaya, M. (2013). Zülfikar (Türk Edebiyatı). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (s.556-557). C.44, İstanbul: TDV Yayınları.

Savran, Ö. (2009). Klasik Türk Şiirinde Bedenin Harflere Yansıması. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. s. 930-936.

Sefercioğlu, M. (1990a). *Nevâi Divanı'nın Tahlili*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Sefercioğlu, M. (1990b). Yazı ve Yazı İle İlgili Unsurların Divan Şiirinde Kullanılışı. *Yeni Defne Dergisi*. Mart-Aralık. C.8-9. S.96-105.

Sefercioğlu, M. (1999). Dîvan Şiirinde Mûsikî ile İlgili Unsurların Kullanılışı. *Osmanlı Ansiklopedisi* (s.649-668). C.IX. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Sevgi, A. (1997). Fuzûlî'nin Rind ü Zâhid'i Üzerine. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. S.3, s. 129-130.

Seyyid Muhammed Nûru'l-Arabî (2014). *Edebi ve Tasavvufî Mısri Niyâzî Dîvânı Şerhi-Tam Dîvân ile Birlikte-*. haz.: Mahmut Sadettin Bilginer, H. Mustafa Varlı. İstanbul: Esma Yayınları.(e-kaynak: <http://www.melamidusuncesi.com/images/Misri%20Niyazi%20Divan%20Serhi.pdf>) (19.02.2017)

Seyyid Mustafa Râsim Efendi. (2013). *Tasavvuf Sözlüğü*. İstanbul: İnsan Yay.

Subaşı, M. (2005). *İki Mevlevî- Remzi Dede- Yaman Dede-*. İstanbul: Nesil Yayınları.

Sunar, C. (1975). *Tasavvuf Tarihi*. Ankara: AÜİF Yay.

Sünbülzâde Vehbî (2017). *Sünbülzâde Vehbî Divanı*. (haz.: Ahmet Yenikale). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı. (e-kaynak: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/56212,sunbulzade-vehbi-divanipdf.pdf?0>) (15.03.2017).

Şahin, E. (2017). Klâsik Türk Edebiyatı Metinlerinde Nil Nehri. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*. S.:19. s. 275-312.

Şahin, K. Ş. (2011). Sevgilinin Güzellik Unsurlarından Saç ve Saçın Âşık Üzerindeki Etkisi. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 6 (3): 1851-1867.

Şahin, K. Ş. (2012). Klasik Türk Edebiyatında Sevgilinin Ayva Tüyü/Hat. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 5 (23): 386- 408.

Şemseddin Sami. (1996). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Çağrı Yayıncılık.

Şenödeyici, Ö. (2015). *Gazeller ve Güzeller Üzerine-Osmanlı Şiir Şerhleri-*. Ankara: Gece Kitaplığı.

Şentürk, A. (1995). *Klâsik Osmanlı Edebiyatı Tiplerinden Rakibe Dair*. İstanbul: Enderun Kitabevi.

Şeyh Gâlib. (2002). *Hüsn ü Aşk*. (haz: Muhammet Nur Doğan; Metin, Nesre Çeviri, Notlar ve Açıklamalar). İstanbul: Ötüken Yayınları.

Şeyhî (1990). *Şeyhî Dîvânı*. (haz: Mustafa İsen, Cemal Kurnaz). Ankara: Akçağ Yayınları.Şişman, B., KUZUBAŞ, M. (2007). *Mitik, Destanî, Masalsı, Efsanevî ve Tarihî Unsurlar Açısından Şehnâme'nin Türk Kültür ve Edebiyatına Etkileri*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Tanpınar, A. (1976). *Ondokuzuncu Asır Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Çağlayan Kitabevi.

Tanrıkörur, Ş. (2003). Manisa Mevlevîhânesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (s.1-3). C.28, İstanbul : TDV Yayınları.

Tanrıkörur, C. (2003). *Osmanlı Dönemi Türk Musikisi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Tanyıldız, A. (2009). Sevgilide Güzellik Unsuru Olarak Saç. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 4(2): 975-992.

Tarlan, A. N. (2011). *Fuzûlî Dîvanı Şerhi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Taş, A. (2013). *Şeyh Gâlib Dîvânı'nda Sevgilinin Güzellik Unsurları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tenik, A., Gökteş, V. (2016). Tasavvuf Bilgisi: Allah'ı Allah'la Bilmek İlmine Giriş. *Kelam Araştırmaları Dergisi*. 14(1): 177-202.

Tolasa, H. (2001). *Ahmed Paşa'nın Şiir Dünyası*. Ankara : Akçağ Yayınları.

Top, H. (2001). *Mevlevî Usul ve Âdâbı*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Topaloğlu, B. (2012). Vehhab. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (s. 610-611). C. 42. İstanbul : TDV Yayınları.

Tozlu, M. (2014). Âsım Dîvânı'nda Mûsikî Unsurları. *Divan Edebiyatı Vakfı-Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*. S.13. s.141-166.

Tökel, D. (2000). *Dîvân Şiirinde Mitolojik Unsurlar (Şahıslar Mitolojisi)*. Ankara: Akçağ Yayınları.

- Tökel, D. (2003). *Dîvân Şiirinde Harf Simgeçiliği*. Ankara: Hece Yayınları.
- Türkçe Sözlük. (1983). 7.baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Uluçay, M.; Gökçen, İ. (1939). *Manisa Tarihi*. İstanbul: Halkevi Yayınları, Resimli Ay Matbaası.
- Uluçay, M. (1946). *Manisa Ünlüleri*. S.2. Manisa: Manisa Lisesi Yayınları, Lise Matbaası.
- Uludağ, S. (1979). *İslâm Düşüncesinin Yapısı*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Uludağ, S. (1988). Aba. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (s.4-5). C.1. İstanbul: TDV Yayınları.
- Uludağ, S. (1991). Aşk (Tasavvuf). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (s.11-17). C.4. İstanbul: TDV Yayınları.
- Uludağ, S. (1998). Hırka. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (s.373-374). C.17. İstanbul: TDV Yayınları.
- Uludağ, S. (2012). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul : Kabalcı Yayınları.
- Ulutürk M. (2010). Değirmenler, Konya Meramdere'deki Tarihi Su Değirmenleri. *Konya Ansiklopedisi* (s. 29-32). C.3. Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Ungay, M. (2002). Kudüm. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (s.322-323). C:6. İstanbul: TDV Yayınları.
- Uzun, M. (1992). İydiyye. *İslâm Ansiklopedisi* (s.222-224). C:19. İstanbul : TDV Yayınları.
- Uzun, M. (1993). Can. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (s.138-139). C.7. İstanbul: TDV Yayınları.
- Uzun, M. (1996). Firdevs. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (s.124-125). C.13. İstanbul: TDV Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. (1951). *Osmanlı Tarihi*. C.III. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi. (e-kaynak:<https://tr.scribd.com/doc/305585177/%C4%B0smail-Hakk%C4%B1-Uzuncar%C5%9F%C4%B1%C4%B1-Osmanl%C4%B1-Tarihi-cilt-1-6>) (29.03.2017).
- Yavuz, Y. (2000). İlham. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (s. 98-100). C.22. İstanbul: TDV Yayınları.
- Yekbaş, H. (2008). Metin Şerhi Geleneği Çerçevesinde Şârihlerin Divan Şiirine Yaklaşımları. *Konya Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. S.23. s.189-217.

- Yeniterzi, E. (1993). *Türk Edebiyatında Na'ıtlar (Antoloji)*. Ankara : TDV Yayınları.
- Yeniterzi, E. (1999). Metin Şerhi ile İlgili Görüşler. *SÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. S. 5. s.59-68.
- Yıldırım, A. (2001). Kâmî'nin Divan Şiiri ve Şairi Hakkındaki Düşünceleri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 11(2): 185-198.
- Yıldırım, A. (2002). Nedim'in Şiirlerinde Somutlaştırma. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 12(2): 211-218.
- Yıldırım, A. (2007). Siyâh-bahâr Tamlamasının Bir Üslup Özelliği Olarak Divan Şiirinde Yer Alması. *İlmî Araştırmalar*. S. 23. s.139-150.
- Yılmaz, H. (2010). *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Yılmaz, M. (1992). *Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler (Ansiklopedik Sözlük)*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Yılmaz, M. (2013). *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Yoldaş, K. (2009). Şeyhülislam Yahya Divanı'nda Aşk Şarabı. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. S.22. s.139-152.
- Yunus Emre (2005). *Yunus Emre Dîvânı Tenkitli Metin*. haz.:Mustafa Tatçı. İstanbul: MEB. Yayınları.
- Yusuf Sinân Paşa (2001). *Tazarru'nâme*. (haz.: A. Mertol Tulum). Ankara: MEB Yayınları.
- Zavotçu, G. (2006). *Divan Edebiyatı Kişiler-Kişilikler Sözlüğü*. Ankara: Aydın Kitabevi.

DİZİN

‘
‘ağyâr, 194, 361, 404, 405, 421, 502, 505, 511, 512.
‘anber, 62, 144, 149, 150, 157, 313, 423, 428, 533,573.
‘ankâ, 147, 154, 171, 316, 363, 389, 438, 595.
‘ar‘ar, 43.
‘ârız, 145, 418.
‘ârif, 129, 197, 201, 254, 330, 435, 437, 528, 529.
‘atlas, 170, 298, 299, 300, 578, 579.
‘âyine, 100, 221, 456.
‘ışret,71, 369, 510, 560, 561, 562, 583.
‘ıyd,23, 175, 176, 177, 178, 181, 183, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 275, 276, 277, 440, 444, 446, 606.
‘ızâr, 71, 195, 306, 307, 316, 363.
‘irfân,56, 166, 282, 300, 381, 435, 436, 437, 528, 529, 557.
‘ummân,45, 46, 109, 211, 297, 409, 424, 425, 525, 533.
‘uşşâk, 23, 212, 311, 405, 535.

A

âb-ı hayât, 36, 273, 274, 324, 546.
âh, 84, 148, 169, 233, 242, 246, 247, 248, 295, 309, 310, 325, 355, 356, 357, 358, 359, 403, 405, 413, 422,

443, 482, 486, 504, 533, 534, 535, 552, 554, 555, 567.

âhû, 150, 151.

Allah, 16, 20, 21, 31, 33, 36, 38, 41, 42, 46, 48, 52, 53, 54, 55, 56, 58, 59, 63, 83, 84, 85, 86, 92, 93, 95, 98, 99, 100, 102, 106, 108, 114, 115, 124, 129, 132, 138, 139, 141, 158, 161, 167, 179, 188, 193, 198, 203, 207, 208,215, 216, 218, 220, 222, 228, 230, 231, 233, 238, 241, 248, 250, 253, 258, 261, 263, 267, 292, 297, 302, 304, 308, 321, 322, 328, 332, 334, 357 358, 366, 379, 391, 407, 413, 421, 425, 434, 440, 447, 453, 457, 462, 465, 483, 485, 492, 495, 496, 511, 515, 517, 526, 534, 548, 563.

âsiyâ,127,129,595.

âteş, 34, 37, 45, 46, 57, 77, 84, 87, 106, 115, 116, 120, 122, 148, 159, 164, 166, 172, 192, 195, 199, 204, 210, 211, 212, 224, 230, 231, 232, 233, 241, 247, 248, 252, 282, 283, 284, 295, 308, 309, 310, 324, 335, 338, 342, 354, 355, 357, 359, 382, 398, 406, 409, 413, 424, 430, 445, 465, 466, 471, 473, 476, 477, 478, 490, 491, 493, 496, 504, 512, 535, 551, 552, 553, 554, 555, 557, 558, 559, 567, 575, 576.

B

bâd, 63, 93, 313, 369.

bâd-ı sabâ, 63, 64.

bâde, 95, 448, 547.

Bağdatlı Rûhî, 33.

bahâr, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 61, 62, 63, 64, 65, 306, 307, 308, 313, 317, 349, 380, 381, 382, 485, 543, 553.

bahr, 45, 250, 260, 291, 292.

Bâkî, 17, 18, 38, 67, 418, 447, 584.

bâl, 401.

Batlamyus, 170.

bela, 146, 170, 194, 217, 218, 271, 285, 295, 296, 318, 326, 399, 402, 406, 422, 423, 490, 502, 503, 514.

bezm, 13, 18, 30, 35, 36, 94, 98, 112, 113, 114, 126, 130, 134, 136, 268, 272, 274, 284, 303, 306, 328, 329, 330, 331, 375, 378, 379, 440, 441, 442, 444, 446, 448, 508, 510, 511, 543, 560, 561, 562, 583, 603.

bezm-i elest, 98, 114, 115, 284, 303, 330, 331, 351, 542, 603.

bîmâr, 111, 465, 513.

Birrfî, 31, 33, 37, 38, 47, 48, 53, 57, 60, 66, 67, 68, 70, 72, 77, 78, 83, 86, 87, 88, 92, 97, 102, 103, 109, 112, 116, 117, 127, 129, 140, 141, 147, 150, 151, 160, 161, 172, 178, 179, 180, 181, 182, 185, 186, 187, 189, 190, 198, 202, 208, 209, 210, 212, 215, 220, 222, 223, 227, 228, 229, 231, 233, 234, 243, 244, 252, 254, 257, 258, 261, 266, 278, 286, 290, 291,

292, 295, 297, 298, 301, 302, 303, 304, 309, 313, 325, 338, 339, 345, 347, 350, 351, 357, 358, 360, 361, 367, 372, 374, 382, 385, 390, 393, 397, 400, 401, 405, 406, 414, 426, 435, 437, 438, 439, 442, 447, 448, 457, 458, 467, 470, 472, 473, 477, 483, 487, 488, 493, 496, 497, 507, 514, 515, 517, 527, 528, 529, 532, 534, 538, 543, 546, 548, 552, 554, 557, 558, 559, 568, 569, 578, 582, 583, 584, 585, 587, 589, 591, 592, 593.

bostân, 207, 541.

bülbül, 10, 19, 20, 21, 30, 34, 35, 36, 51, 55, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 67, 69, 71, 72, 120, 143, 144, 145, 207, 305, 306, 308, 309, 316, 317, 318, 392, 393, 394, 441, 442, 448, 449, 477, 480, 484, 485, 486, 487, 488, 510, 511, 544, 545, 550, 553, 554, 557, 573, 574.

Bübüliyye, 11, 19, 20, 60, 61, 442, 448.

C

câm, 136, 274, 275, 477, 522, 523, 524, 582, 584.

câm-ı sabûh, 136.

câmi, 11, 285, 446, 447, 592.

cân, 10, 17, 18, 23, 66, 87, 101, 102, 113, 115, 117, 196, 218, 224, 295,

325, 326, 327, 365, 392, 425, 427,
551, 559.

cebîn, 445, 446.

Cebraîl, 250, 251.

cefâ, 20, 60, 62, 84, 94, 111, 112, 113,
119, 121, 146, 164, 165, 168, 198,
199, 202, 203, 217, 223, 224, 284,
286, 288, 289, 290, 295, 325, 326,
337, 345, 360, 371, 372, 380, 381,
382, 392, 397, 402, 405, 406, 413,
430, 433, 455, 468, 471, 472, 473,
478, 485, 486, 493, 501, 504, 527,
565, 567, 575.

Cem, 519, 520, 521, 522, 523, 524,
562, 580, 581, 582, 583, 584, 585.

cemâl, 18, 48, 59, 63, 78, 83, 92, 101,
113, 154, 166, 240, 254, 270, 282,
284, 303, 318, 322, 365, 368, 388,
411, 432, 435, 439, 442, 456, 457,
486, 511, 577, 587.

Cemâlullâh, 577, 587.

cennet, 17, 55, 91, 138, 158, 207, 227,
301, 303, 401, 437, 468, 506, 541,
542, 545, 548, 562, 577.

cevr, 34, 60, 84, 94, 111, 112, 113,
118, 119, 121, 165, 168, 202, 203,
317, 281, 284, 288, 325, 336, 337,
345, 348, 369, 371, 396, 397, 402,
405, 406, 411, 469, 470, 472, 473,
474, 475, 477, 486, 490, 501, 504,
565, 567, 574.

Cibrîl, 251.

çiğer/ciger, 60, 203, 352, 353, 354,
355, 359, 382, 476, 477, 490, 491,
492, 496, 527, 535, 574.

cihâd, 135, 136, 260.

cihân, 16, 17, 33, 82, 168, 189, 218,
220, 274, 321, 322, 381, 392, 401,
402, 406, 452, 474, 503, 521, 528,
529, 583.

Ç

çarh, 128, 300, 578, 579.

çemen, 50, 51, 54, 55, 56, 65, 306.

çınar, 43, 75, 397, 563

çîn, 113.

Çîn, 351.

çile, 35, 45, 46, 97, 100, 101, 107,
108, 109, 123, 124, 132, 135, 166,
167, 210, 211, 224, 233, 282, 284,
298, 310, 320, 410, 527, 565, 576, 592.

D

Dârâ, 85, 86, 272, 273, 274.

deff, 440, 442, 444.

değirmen, 112, 128, 129.

dehen, 70, 324, 500, 505, 506.

derviş, 10, 12, 15, 21, 26, 46, 97, 98,
100, 109, 123, 124, 128, 135, 136,
166, 183, 192, 204, 209, 210, 211,
231, 254, 282, 288, 298, 299, 301,
446, 465, 552, 557.

deryâ, 45, 223, 355, 425, 426, 427,
484, 517.

devr, 201, 207, 209, 243, 298, 315,
342, 350, 351, 489, 518, 524, 581,
582, 583, 585.

Dicle, 121.

dîdâr, 467.
dîde, 102, 172, 173, 174, 266, 493.
dil, 10, 17, 23, 24, 30, 34, 39, 40, 43,
46, 47, 57, 69, 79, 80, 89, 101, 102,
106, 131, 132, 143, 144, 154, 164,
177, 193, 196, 199, 200, 214, 221,
222, 225, 226, 227, 229, 234, 236,
237, 246, 248, 249, 251, 254, 256,
259, 268, 272, 281, 293, 297, 317,
338, 341, 342, 386, 404, 405, 409,
417, 430, 450, 451, 456, 460, 461,
468, 473, 481, 488, 496, 500, 509, 521
529, 532, 551, 554, 560, 572, 575,
589.
dil-ber, 271, 341, 342, 429, 430, 432,
461, 467, 469, 480, 481, 509, 510,
512, 568, 569.
dost, 86, 108, 110, 111, 113, 193, 194,
328, 346, 347, 380, 402, 412, 413,
486, 523, 546, 593.
dûd, 554.
duhter-i rez, 563.
Düldül, 30, 37, 38.
Dünya, 41, 42, 52, 53, 54, 56, 59, 76,
81, 83, 85, 86, 87, 88, 91, 92, 93, 108,
114, 115, 121, 124, 126, 127, 128,
130, 132, 134, 137, 138, 141, 157,
161, 162, 190, 195, 207, 208, 212,
219, 220, 221, 224, 225, 228, 229,
230, 233, 240, 248, 249, 258, 260,
267, 271, 273, 274, 275, 288, 289,
290, 296, 297, 299, 300, 302, 303,
304, 311, 322, 323, 332, 334, 336, 344

348, 356, 358, 359, 365, 366, 369,
370, 372, 373, 374, 383, 389, 391,
401, 406, 407, 412, 414, 421, 431,
433, 434, 436, 437, 443, 448, 452,
453, 456, 461, 462, 463, 464, 472,
482, 487, 492, 495, 515, 522, 534,
539, 548, 549, 553, 558, 563, 570,
580, 583, 584, 585, 588, 593.
dürr, 16, 47, 109, 110, 261, 265, 281,
291, 292, 293, 324, 430, 435, 437,
526.
dürr-i meknûn, 110.
dürr-i şehvâr, 261, 265, 292, 293, 526.

E

ebr, 205, 367, 409, 413.
ebrû, 113, 121, 123, 287, 385.
ejderhâ, 195, 262, 418, 419.
elif, 44, 75, 170, 242, 358, 398, 483,
566, 568.
erguvan, 91.
esrâr, 199, 223, 234, 255, 425, 426,
445, 459, 517.
eşk, 127, 143, 146, 147, 205, 207, 257,
264, 266, 409, 412.
Evliyâ Çelebi, 8, 14.
ezel, 18, 59, 63, 105, 113, 114, 115,
126, 285, 303, 329, 330, 341, 345,
346, 443, 487, 488.

F

fabl, 48.
Fâiz Efendi, 178, 182.

felek,128, 170, 171, 302, 414, 431,
505, 566.

Fenâfillah, 297, 304, 344, 370, 407,
485, 504, 548, 558, 566.

Ferhad, 469.

feyz,10, 42, 95, 167, 235, 283, 325,
382, 496, 558.

firâk, 352.

firdevs, 540, 541, 542, 543.

Fuzûlî, 17, 59, 76, 127, 169, 198, 296,
327, 340, 414, 446, 485, 587.

G

gâfil, 134, 241, 466, 467.

Gafûr, 455.

gaflet,19, 21, 114, 179, 181, 198, 205,
250, 266, 270, 273, 454, 496.

gam, 35, 46, 58, 78, 88, 94, 111, 112,
117, 121, 148, 170, 196, 199, 206,
212, 218, 224, 225, 231, 232, 233,
242, 277, 287, 296, 309, 310, 311,
332, 356, 357, 360, 361, 370, 383,
410, 411, 413, 414, 415, 434, 444,
456, 469, 472, 473, 474, 476, 477,
478, 479, 486, 491, 492, 494, 497,
505, 511, 513, 536, 568, 576, 577,
584.

gamze, 18, 94, 122, 165, 209, 251,
252, 282, 287, 327, 328, 338, 355,
377, 378, 379, 475, 503.

gedâ, 32, 86, 87, 186, 187, 291, 301,
374, 393, 521, 522, 549.

Gediz, 16, 593.

genc, 30, 32, 419, 480, 484, 485.

gencîne, 247, 254, 416, 417, 419.

gevher, 256, 259, 266, 293, 316, 323,
324, 326, 330, 339, 352, 430, 433,
435, 436, 437.

girye, 510, 516, 519.

gonca/gonce, 56, 61, 62, 64, 65, 66,
67, 68 71, 72, 73, 211, 308, 310, 314,
315, 317, 318, 319, 350, 487, 526.

gönül, 31, 34, 41, 42, 43, 44, 45, 46,
64, 73, 74, 76, 81, 82, 83, 88, 95, 98,
100, 101, 102, 107, 108, 109, 110,

111, 112, 115, 125, 126, 129, 132,
133, 134, 135, 136, 138, 141, 142,
147, 155, 157, 167, 170, 171, 177,

178, 179, 186, 193, 194, 196, 197,
202, 204, 206, 208, 211, 212, 220,
221, 224, 225, 228, 231, 232, 233,

235, 238, 239, 240, 242, 247, 248,
250, 253, 254, 255, 258, 261, 262,
263, 265, 267, 270, 283, 285, 289,

292, 293, 297, 298, 299, 300, 309,
310, 311, 314, 318, 319, 321, 331,
332, 334, 338, 339, 345, 347, 351,

355, 358, 360, 362, 366, 370, 373,
379, 380, 386, 404, 407, 410, 411,
414, 420, 421, 426, 436, 447, 456,

457, 461, 462, 469, 471, 472, 474, 477
478, 482, 488, 492, 494, 495, 497,
515, 516, 524, 526, 528, 530, 534,

535, 536, 542, 546, 553, 555, 558,
576, 579, 586, 589.

gubâr, 173, 174.

güher, 246, 249, 250, 531, 533, 534,
535.

gül, 10, 17, 18, 20, 21, 30, 34, 35, 36, 37, 42, 43, 48, 52, 55, 56, 58, 59, 60, 61, 62, 64, 66, 91, 107, 120, 145, 146, 160, 204, 305, 307, 308, 309, 310, 314, 316, 317, 318, 319, 335, 336, 349, 350, 393, 394, 395, 442, 443, 449, 450, 467, 481, 485, 486, 487, 488, 489, 511, 512, 542, 543, 544, 546, 554, 555, 556, 573, 574, 575.

gül-i ra' nâ, 113, 442, 443.

gülistân, 208, 350, 393, 443, 487.

gülşen, 37, 43, 51, 60, 63, 69, 70, 71, 208, 211, 309, 310, 319, 450, 467, 512, 575.

güneş, 53, 81, 82, 83, 91, 92, 110, 157, 160, 231, 232, 284, 285, 307, 324, 333, 334, 335, 365, 366, 368, 372, 390, 391, 392, 433, 434, 435, 446, 525, 526, 544, 556, 588.

H

Habeşistân, 156, 157.

Hakk, 33, 49, 63, 78, 86, 92, 99, 101, 110, 124, 125, 132, 136, 161, 167, 193, 198, 203, 209, 211, 212, 220, 224, 233, 238, 240, 248, 249, 253, 261, 267, 277, 283, 293, 296, 304, 319, 327, 328, 336, 344, 366, 370, 383, 398, 407, 411, 412, 421, 436, 438, 444, 453, 456, 459, 462, 465, 472, 474, 511, 512, 514, 516, 522, 528, 534, 546, 553, 555, 560, 563, 566, 570, 578, 580, 588.

ham, 419.

hâme, 37, 38, 213.

hâmûş, 237, 244, 506.

Hamza Baba, 593.

hâr, 113, 511, 574.

hasta/haste, 67, 88, 92, 107, 109, 120, 124, 147, 148, 167, 218, 220, 231, 263, 272, 282, 296, 338, 359, 361, 402, 431, 464, 468, 497, 512, 513, 527, 528, 576.

hatt, 93, 155, 156, 172, 173, 174, 389, 391, 392, 504.

Haydâr, 37, 38.

hayret, 59, 197, 198, 199, 426.

hevâ, 62, 133, 138, 260, 262, 266, 293, 469, 478.

heves, 10, 63, 64, 65, 141, 242, 262, 265, 272, 401, 418, 432, 464, 468, 494.

hırâmân, 24.

Hıtâ, 62, 423, 533, 573.

Hızır, 94, 274, 275.

Hicâz, 207, 208, 209.

hicrân, 67, 232, 276, 277, 303, 492, 505, 536, 553, 555.

hikmet, 18, 110, 129, 198, 209, 389, 453, 517, 530, 549.

hilâl, 169, 205, 277, 278, 321, 445, 446.

himmət, 131, 132, 134, 141, 142, 203, 228, 302, 570, 586.

Hindistan, 274.

Hindû, 157.

hokka, 324, 325, 326, 498, 527, 528, 529.

humhâne, 481, 485.

hûnî, 200, 266, 287.
hurşîd, 285, 435.
hümâ, 482, 302, 401, 402, 482.
hürmet, 483, 564, 186, 191, 202.
hüsn, 67, 83, 93, 102, 241, 348, 392,
419.
Hz. Ali, 37, 38, 216, 319.
Hz. İlyas, 274, 275.
Hz. İsa, 46, 95, 109.
Hz. Muhammed, 17, 20, 21, 25, 319,
423, 434.
Hz. Musa, 24, 102, 253, 354, 457.
Hz. Nûh, 141.
Hz. Süleymân, 20, 21, 103, 104, 393.
Hz. Yûsuf, 299, 392.

İ

İbrahim Tennûrî, 62.
ilkbahar, 64, 66, 307, 314, 350, 544.
inci, 45, 46, 65, 109, 110, 139, 193,
249, 258, 261, 283, 291, 292, 293,
324, 325, 326, 340, 425, 426, 427,
436, 437, 507.
İskender, 86, 269, 273, 274, 275.

J

jale, 110, 205, 450.

K

Ka'be, 117, 209, 546, 589.
kadd-i bâlâ, 504.
kadeh, 36, 94, 95, 106, 107, 135, 273,
275, 449, 450, 472, 523, 524, 525,
544, 545, 546, 547, 548, 549, 583,
584, 585.
Kadir, 53.
Kafdağı, 482.

kâfir, 139, 225, 378, 379, 455.
kâmet, 23, 24, 76, 77.
kan, 36, 45, 60, 61, 72, 94, 95, 106,
107, 108, 122, 147, 160, 165, 169,
199, 248, 286, 287, 317, 326, 327,
349, 350, 355, 356, 360, 403, 487,
492, 505, 511, 513.
kanaat, 33, 249, 289, 462, 463, 464,
488.
Kâtip Çelebi, 8.
kemân, 122, 123, 287.
kebab, 88, 225, 355.
kemâl, 18, 19, 63, 238, 239, 254, 260,
267, 292, 436.
kemend, 163, 169, 170, 171.
kerâmet, 546.
kesret, 44, 59, 61, 65, 92, 171, 174,
195, 319, 325, 328, 336, 340, 348,
368, 369, 389, 391, 392, 419, 424,
434, 435, 453, 487, 504, 515, 580,
588.
kıyâmet, 67, 75, 76, 77, 114, 221, 241,
296, 398, 503, 564.
kirpik, 91, 122, 123, 151, 282, 286,
287, 365, 377, 378, 393, 407, 499.
kudûm, 182, 183, 184, 224.
kuhl, 499.
kul, 190, 203, 216, 217, 220, 221, 238,
258, 259, 260, 263, 264, 267, 283,
285, 289, 296, 331, 338, 339, 344,
373, 393, 406, 407, 421, 438, 439,
447, 454, 455, 456.
Kur'ân, 41, 42, 58, 92, 93, 104, 114,
124, 126, 132, 133, 134, 137, 138,

139, 141, 187, 212, 221, 229, 230,
238, 241, 242, 250, 253, 258, 260,
263, 264, 270, 271, 274, 285, 290,
300, 337, 358, 373, 421, 425, 427,
453, 455, 462, 464, 465, 469, 496,
526, 547.

kurbân, 18, 23, 122, 123, 178, 185,
187, 218, 326, 327, 328, 393, 445,
446, 447, 515.

Kutadgu Bilig, 54.

küle, 280, 288, 291.

külhân, 554, 555.

L

la'1, 287, 325, 528.

lâle, 16, 57, 66, 160, 204, 205, 232,
233, 234, 311, 321, 356, 553, 556.

lâlezâr, 234.

leb, 192, 197, 199, 287, 316, 323, 325,
326, 338, 426, 427, 528.

letâfet, 589.

Leylâ, 83, 116, 117, 198, 428.

lutf, 12, 62, 123, 147, 166, 382, 405,
412, 474, 475, 586, 587.

Lutfî, 277.

M

Maçin, 313, 423, 533, 573.

mağfîret, 41, 138, 139, 265, 274, 455,
496.

mahbûb, 469.

makam, 31, 32, 33, 48, 59, 63, 78, 81,
86, 97, 98, 99, 108, 161, 162, 194,
198, 203, 211, 217, 220, 223, 230,
238, 244, 255, 260, 285, 288, 289,
296, 302, 304, 325, 331, 356, 365,

373, 421, 425, 447, 522, 535, 536,
563, 566.

Manisa, 10, 11, 13, 16, 20, 21, 182,
183, 518, 594.

Manisa Mevlevihânesi, 12, 14, 298,
593.

Mansûr, 304.

marifet, 107, 239, 370, 437, 438, 440.

Marifetullâh, 100, 101, 457.

mâsivâ, 41, 46, 101, 108, 121, 126,
127, 136, 138, 193, 206, 216, 219,
220, 231, 260, 304, 319, 321, 334,
367, 370, 392, 398, 403, 419, 421,
427, 444, 496, 516, 530, 534, 548.

meh, 79, 80, 82, 84, 85, 143, 144, 146,
163, 168, 227, 230, 232, 280, 283,
285, 316, 321, 322, 329, 333, 335,
363, 367, 408, 409, 414, 441, 445,
446, 520, 525, 527, 561, 567, 568,
569.

Mehmet Âkif, 190.

Mekke, 207, 208.

melâmet, 515.

melek, 73, 77, 85, 114, 190, 252, 393,
454, 540, 541, 542, 543.

mercan, 249, 287, 324, 325, 326, 507.

merdüm, 354, 359, 360.

Meryem, 46, 95, 109.

mescid, 129, 136, 448, 549, 563.

Mesnevî, 25, 28, 134, 139, 198, 426,
462, 479.

mest, 36, 67, 71, 72, 93, 136, 137, 174,
201, 203, 304, 309, 320, 336, 370,

380, 421, 443, 445, 449, 450, 480,
484, 485, 520, 523, 543, 546, 584.

Mevlânâ, 28, 46, 94, 95, 99, 109, 129,
134, 139, 186, 210, 212, 221, 298,
347, 348, 426, 444, 454, 462, 472,
473, 479.

Mevlevî/Mevlevîlik, 28, 86, 97, 98,
161, 183, 184, 186, 203, 209, 210,
211, 228, 267, 289, 290, 291, 294,
297, 298, 347, 373, 444, 448, 478,
484, 497, 518, 536, 547, 559, 560,
593.

mey, 87, 329, 330, 332, 379, 380, 442,
449, 485, 541, 543, 544, 549.

mey-hâne, 447, 448, 449, 484, 485,
563.

mey-i hamrâ, 442, 443.

mîhr, 79, 80, 82, 227, 520, 525, 527.

misk, 62, 116, 149, 150, 157, 233,
272, 313, 423, 428, 533, 542, 573,
589.

Mushaf, 91, 155, 157, 174, 389, 440.

mutrip, 23, 97, 98, 99, 212, 348, 444,
476, 477, 536.

mûr, 104.

murg, 539.

müje, 118, 121, 123, 280, 285, 286,
287.

müjgân, 286, 499.

mül, 30, 35, 37, 541, 543, 544, 545.

mürşid, 46, 99, 101, 110, 132, 134,
135, 142, 167, 255, 283, 289, 373,
460, 464, 465, 466, 496, 497, 535.

mürşid-i kâmil, 95, 131, 134, 212,
235, 302, 303, 548.

N

Nâbî, 518, 570, 583, 586, 593.

nâfe, 150.

nağme, 211.

nahnü kasemnâ, 41.

Nâ' ilî-i Kadîm, 7, 17.

nâlân, 18, 318, 319.

nâle, 35, 59, 111, 213, 445.

nâr, 17, 57, 233, 234, 249, 311.

Narsis, 320, 321.

nasûh, 137, 138, 139, 534.

nâz, 202, 203, 211, 212, 393, 398, 536.

nazîre, 103, 375, 519, 593.

nefis, 124, 132, 134, 135, 136, 137,
138, 140, 141, 142, 229, 260, 261,
270, 273, 274, 289, 292, 300, 302,
411, 419, 447, 464, 585.

nergis, 51, 66, 67, 68, 316, 320, 321.

nesîm, 63.

nevrûz, 52, 53, 54.

ney, 98, 184, 201, 210, 211, 212, 213,
233, 248, 348, 444, 445, 471, 476,
477, 478, 479, 484, 531, 535, 536.

nihâl, 43, 75, 398, 400, 564.

Nil, 409, 412, 413, 415.

niyâz, 59, 61, 62, 202, 203, 211, 212,
263, 344, 488.

Niyâzî-i Mısrî, 7, 223, 240, 387.

nu' mân, 233.

O

od, 127, 247, 284, 491.

P

papağan, 20, 47, 48, 49, 63, 77, 78, 506, 507.

pâdişâh, 32, 58, 59, 86, 139, 186, 187, 258, 259, 265, 289, 292, 293, 309, 324, 326, 344, 356, 439, 440, 475, 485, 524, 584.

perî, 73, 74, 77, 78, 320, 322, 393.

pervâne, 211, 343, 355, 393, 558, 559.

R

Rabb, 54, 93, 114, 133, 134, 138, 185, 191, 214, 215, 219, 221, 226, 229, 250, 253, 258, 260, 271, 303, 344, 379, 451, 454, 456, 462, 530.

rahmânî, 46, 95, 101, 109, 185.

rahmet, 46, 54, 59, 139, 147, 178, 185, 190, 258, 259, 265, 308, 326, 344, 362, 379, 382.

rakîb, 61, 147, 209, 284, 309, 344, 403, 404, 405, 412, 421, 487, 502, 505, 512, 575.

rebâb, 98, 347, 348.

reyhân, 62, 313, 423, 533, 573.

rind, 545, 549, 562, 563.

riyâ, 124, 448, 549, 563.

Rûm, 298.

rûz, 53, 189, 190, 277, 285, 412.

S

sabâ, 58, 62, 63, 64, 65, 208, 313, 314, 361, 423, 424, 573, 574.

Sâbit, 6, 7, 13, 15, 18, 518, 593.

safâ, 112, 180, 289, 524, 544, 545.

safha-i ruh, 156.

sâgar, 37, 95, 544.

sâkî, 18, 36, 37, 94, 95, 273, 275, 331, 332, 547, 548.

salîb, 577.

sâlik, 101, 124, 129, 133, 134, 136, 137, 161, 162, 203, 206, 209, 265, 289, 304, 321, 366, 367, 371, 373, 407, 419, 421, 425, 426, 492, 511, 514, 521, 529, 534, 548, 557, 558, 591.

sanavber, 43, 75.

sanem, 578, 579.

satranç, 77.

Sebk-i Hindî, 6, 8, 9, 16, 23, 593.

secde, 208, 209, 253, 344, 580.

sedef, 45, 46, 47, 109, 110, 193, 261, 292, 324, 325, 347.

sehâb, 413, 589.

semâ, 91, 129, 190, 209, 379, 553, 568.

semend, 227, 234, 235.

sermest, 105, 106, 520, 523, 524.

serv, 24, 43, 50, 56, 57, 75, 76, 396, 397, 398, 399, 504, 532, 537, 538, 561, 564, 565, 566, 567.

sevdâ, 44, 87, 88, 116, 117, 195, 196, 206, 220, 230, 272, 282, 283, 285, 296, 318, 319, 360, 401, 432, 434, 469, 589, 590.

seyr-i sülük, 124, 336, 368, 391, 419, 435, 558, 588.

Seyyid Vehbî, 9, 13, 15, 17, 18, 19, 21, 518, 519.

sîne, 47, 212, 360, 445, 478, 493.

sipih, 364, 371, 372, 561, 567, 568.

Sipil Dağı, 11, 14.

sîr, 186.

sîret, 183, 238, 240, 241, 348.

sirişk, 201, 207, 266, 354, 361, 362, 531, 533.

sûfî, 26, 31, 32, 33, 86, 132, 133, 134, 167, 218, 219, 220, 250, 277, 283, 297, 300, 304, 311, 331, 338, 370, 411, 414, 438, 444, 445, 453, 464, 469, 477, 545, 546, 553, 562, 577, 578.

sünbül, 62, 306, 312, 313, 329, 335, 336, 423, 533, 572, 573, 574.

Sünbülzâde Vehbî, 300.

Ş

şâh, 72, 86, 150, 154, 157, 186, 291, 318, 322, 323, 406, 407, 418, 427, 475, 476, 522, 535, 536.

şarap, 36, 94, 95, 107, 317, 325, 331, 332, 370, 371, 380, 442, 447, 449, 450, 485, 513, 523, 524, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 563, 584.

şeb, 163, 169, 173, 176, 189, 191, 226, 230, 232, 280, 283, 285, 298, 411, 412, 561, 567.

şeb-i yeldâ, 40, 43.

şeh, 38, 149, 150, 176, 186, 187, 300, 301, 316, 321, 405, 407, 416, 417, 419, 428, 430, 439, 440, 470, 475, 520, 521, 522, 531, 535.

şekker, 47, 325.

şem^c, 18, 211, 552, 558, 559.

şerbet, 107, 273, 275, 287, 338, 510, 512, 513, 514.

şerer, 246, 247, 249, 561, 567, 568.

şevk, 10, 112, 318, 331, 332, 334, 338, 442, 584.

şeydâ, 59, 73, 310, 445, 486.

şeyh, 11, 12, 24, 32, 86, 167, 183, 184, 203, 209, 235, 283, 298, 466, 477, 496, 518, 522, 547, 548.

Şeyh Gâlib, 9, 17, 424, 450.

Şeyhülislâm Yahya, 17, 115, 448

şimşîr, 564, 565.

Şîrîn, 183, 318, 325.

T

tanbûr, 97, 98, 99, 484.

Taşlıcalı Yahyâ, 112, 474.

tâvûs, 21.

tecelli, 54, 59, 83, 86, 92, 93, 95, 100, 101, 102, 109, 114, 115, 121, 128, 167, 178, 190, 198, 216, 220, 221, 231, 232, 253, 254, 255, 265, 270, 271, 283, 285, 308, 319, 321, 323, 327, 334, 335, 336, 338, 348, 366, 367, 368, 389, 391, 412, 421, 433, 434, 440, 455, 457, 458, 459, 467, 474, 516, 521, 526, 534, 588.

tekke, 12, 13, 136, 183, 447, 448, 449, 484, 485, 547, 563, 580.

temâşâ, 83, 108, 307, 309, 459, 544.

terk, 18, 32, 86, 220, 221, 238, 250, 267, 295, 296, 301, 302, 451, 452, 453, 522, 549.

tevbe, 131, 137, 138, 209, 258, 259, 260, 261, 263, 265, 266, 267, 292, 293.

tîğ, 287, 337, 350, 499.

tîr, 123, 287.

tîre, 275, 367.

Tûbâ, 75, 398, 564.

Tûr, 100, 102, 253, 254, 457, 458

tûtî, 48, 78, 507.

Û

üftâde, 24, 272, 343, 344, 345, 494,
495, 580.

V

vahdet, 44, 61, 64, 92, 98, 170, 173,
197, 221, 222, 254, 270, 318, 324,
326, 327, 336, 339, 347, 365, 367,
368, 388, 390, 391, 418, 423, 425,
433, 434, 452, 466, 484, 486, 503,
513, 528, 529, 556, 557, 565, 579,
587.

vasl, 23, 185, 199, 383, 515.

Vecdî, 568.

vefâ, 20, 112, 113, 132, 199, 284, 297,
326, 345, 371, 380, 392, 402, 405,
406, 468, 470, 471, 473, 485, 486,
501, 510, 554.

Vehhâb, 328, 329, 330.

vuslat, 34, 61, 95, 98, 107, 111, 112,
119, 132, 158, 166, 167, 170, 193,
199, 217, 224, 231, 233, 235, 276,
282, 283, 284, 310, 324, 326, 335,
337, 338, 342, 354, 360, 367, 368,
380, 381, 382, 390, 403, 409, 414,
418, 424, 434, 435, 445, 446, 471,

472, 473, 490, 493, 510, 513, 515,
516, 541, 556, 565, 576, 587, 590.

Y

Yahya Kemal Beyatlı, 538.

yâkût, 286, 323, 506.

yanak, 43, 44, 65, 72, 78, 81, 91, 133,
144, 145, 148, 149, 154, 155, 156,
157, 158, 159, 160, 173, 195, 232,
270, 286, 306, 307, 308, 309, 316,
317, 318, 333, 334, 335, 364, 365,
367, 376, 388, 390, 391, 400, 417,
418, 432, 433, 434, 438, 439, 466,
505, 506, 555, 556, 572, 573.

yâsemen, 531, 536.

yed-i teslîm, 459, 463, 465.

yıldız, 91, 128, 240, 321, 322, 323,
409, 413, 541, 567, 568, 588.

Yûnus Emre, 101, 107, 217, 238, 274,
301, 365, 458, 473.

Z

zâhid, 544, 548, 549, 561, 562.

zemistân, 381, 375, 379.

zulm, 164, 187, 337, 354, 402, 461,
504, 506.

zulmet, 158, 217.

zühhd, 299, 311, 548, 561, 562.

zühhâd, 560, 561.

Zülfikâr, 38.

zünnâr, 136.